

श्रीज्ञानेश्वरी

पारायण प्रत

गीताप्रेस, गोरखपुर

॥ श्रीहरिः ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

(पारायण प्रत)

(मराठी)

त्वमेव माता च पिता त्वमेव
 त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव ।
 त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव
 त्वमेव सर्वं मम देवदेव ॥

गीताप्रेस, गोरखपुर

॥ श्रीहरिः ॥

निवेदन

भाव धरूनियां वाची ज्ञानेश्वरी । कृपा करी हरी तयावरी ॥ १ ॥
स्वमुखें आपण सांगे तो श्रीविष्णु । श्रीगीता हा प्रभु अर्जुनेंसी ॥ २ ॥
तेचि ज्ञानेश्वरी वाचे बदतां सांचें । भय कळिकाळाचें नाहीं तया ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं संशय सांडोनी । छढ धरीं मरीं ज्ञानेश्वरी ॥ ४ ॥

श्रीभगवंतांनी आपल्या अवताराची प्रयोजने साधूंचे रक्षण, दुष्टांचे निर्दलिन
व धर्मसंस्थापन ही तीनच जरी सांगितली असली, तरी अन्य अनेक
कारणांसाठी भगवंत अवतार घेतात आणि त्यावेळी त्यांच्या या विश्वाच्या
कल्याणाची अनेक कार्ये करतात. हेच पहा ना ! अर्जुनाला निमित्त करून
जगाला गीता सांगण्यासाठी ते जगद्गुरु बनले. ही गीता संस्कृत भाषेत व
काहीशी सूत्रमय आहे. कालांतराने तिचा बोध सामान्य जनांना होणे कठीण
आहे, असे पाहून अनेकांना ‘बुद्धियोग’ देऊन त्यावर भाष्ये करण्याची प्रेरणा
त्यांनीच दिली. इतकेच नव्हे, तर स्वतःच ‘ज्ञानदेव’ रूपाने अवतरून तीच
गीता भावार्थदीपिकेच्या रूपात, वयाच्या अवघ्या पंधराव्या वर्षी, मराठीत
सुंदर सुंदर उदाहरणे देऊन प्रतिपादन केली. या ज्ञानेश्वरीची,
श्रीएकनाथमहाराजांसारख्या पंडित संताने केलेली भलावण वरील अभंगात
आलेली आहे.

हा ग्रंथ महाराष्ट्रातल्या लक्षावधी वारकर्यांच्या प्रस्थानत्रयीतील प्रमुख ग्रंथ
आहे. वारकरी बनलेला कोणताही भाविक नित्य ज्ञानेश्वरीचे पठन किंवा श्रवण
केल्यावाचून राहात नाही. या ज्ञानेश्वरीतील एकेका ओवीवर अनेक प्रवचने
करणारे विद्वान महाराष्ट्रात आहेत. या ग्रंथात गीतेतील अद्वैत तत्त्वज्ञान,
कर्मयोग, ज्ञानयोग, अष्टांगयोग, भक्तियोग, विशेषतः भक्तियोग यांचे अनुपम

विवेचन श्रीज्ञानदेवांनी स्वानुभवाने केलेले आहे. ज्ञानेश्वरांनी मातृवात्सल्याने वारकरी संप्रदायाचे केलेले कार्य पाहून सर्व संतांनी त्यांना ‘माउली’ म्हणून संबोधायल सुरुवात केली. वारकरी किंवा भागवत संप्रदायाचा पाया रचणाऱ्या माउलींचा भावार्थदीपिका तथा ज्ञानेश्वरी हा ‘अमृतातेही पैजा जिंकणारा’ असा मराठीतील गुणवत्तेने व क्रमानेही आद्य ग्रंथ होय.

या ग्रंथाची पारायणे, मराठीभाषिक श्रीमद्भागवत किंवा रामचरितमानस यांच्याप्रमाणे वेळोवेळी, गावागावातून करीत असतात. श्रीमद्भगवद्गीता व त्यातील तत्त्वज्ञानाच्या प्रचार-प्रसाराला वाहून घेतलेल्या गीता प्रेसने मराठी भाविकांच्या आग्रहावरून ज्ञानेश्वरीची ही पारायणप्रत तयार केली होती. तिचेच हे नवे संस्करण आता प्रकाशित होत आहे. यातील पाठ सांप्रदायिक प्रतीनुसार ह. भ. प. श्री. पंढरीनाथ का. थावरे यांनी निश्चित केले आहेत. परंतु सांप्रदायिक प्रतीमध्ये जे मुद्रणदोष होते, ते टाळण्यात आले आहेत. त्यामुळे क्वचित फरक आढळला, तरी तो अर्थ व व्याकरण यांना अनुसरून करण्यात आला आहे. तसे पाहता ज्ञानेश्वरीच्या निरनिराळ्या संपादित प्रतीत पाठभेद अनेक आहेत. त्यात एकवाक्यता आणता येणे शक्य नाही. म्हणूनच कोणतीतरी एक प्रमाणभूत प्रत घ्यावी, या दृष्टीने सांप्रदायिक प्रत प्रमाण मानून तिच्यातील पाठ यात घेण्यात आले आहेत. अशा या ग्रंथाचे मराठी भाविक पूर्वीइतक्याच प्रेमाने स्वागत करतील, अशी अपेक्षा आहे.

विनीत
प्रकाशक

:: अनुक्रमणिका ::

अध्याय क्रमांक	अध्यायाचे नाव	श्लोक संख्या	ओवी संख्या	पृष्ठ क्रमांक
१	अर्जुनविषादयोग	४७	२७५	९
२	सांख्ययोग	७२	३७५	२६
३	कर्मयोग	४३	२७६	५१
४	ज्ञानकर्मसंन्यासयोग	४२	२२५	६८
५	कर्मसंन्यासयोग	२९	१८०	८३
६	आत्मसंयमयोग	४७	४९७	९५
७	ज्ञानविज्ञानयोग	३०	२१०	१२४
८	अक्षरब्रह्मयोग	२८	२७१	१३८
९	राजविद्याराजगुहायोग	३४	५३५	१५५
१०	विभूतियोग	४२	३३५	१८७
११	विश्वरूपदर्शनयोग	५५	७०८	२०९
१२	भक्तियोग	२०	२४७	२५५
१३	क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोग	३४	११७०	२६८
१४	गुणत्रयविभागयोग	२७	४१५	३२३
१५	पुरुषोत्तमयोग	२०	५९९	३४३
१६	दैवासुरसम्पद्विभागयोग	२४	४७३	३७४
१७	श्रद्धात्रयविभागयोग	२८	४३३	३९८
१८	मोक्षसंन्यासयोग	७८	१८११	४२०
	एकूण संख्या	७००	९०३५	
	पसायदान			५१०
	श्रीज्ञानेश्वरीची आरती			५११
	श्रीमद्भगवद्गीतेची आरती			५१२

ज्ञानेश्वरी पारायणाच्या प्रारंभी म्हणावयाची प्रार्थना

गजाननं भूतगणादिसेवितं कपितथजम्बूफलचारुभक्षणम् ।
उमासुतं शोकविनाशकारकं नमामि विघ्नेश्वरपादपङ्कजम् ॥
शुक्लं ब्रह्मविचारसारपरमामाद्यां जगद्व्यापिनीम्
वीणापुस्तकधारिणीमभयदां जाड्यान्धकारापहाम् ।
हस्ते स्फटिकमालिकां विदधतीं पद्मासने संस्थिताम्
वन्दे तां परमेश्वरीं भगवतीं बुद्धिप्रदां शारदाम् ॥
महायोगपीठे तटे भीमरथ्यां वरं पुण्डरीकाय दातुं मुनीन्द्रैः ।
समागत्य तिष्ठन्तमानन्दकन्दं परब्रह्मलङ्घं भजे पाण्डुरङ्गम् ॥
रणे कृष्णार्थीभत्सुसंवादभूतोरुगीतार्थबोधाय ज्ञानेश्वरी वै ।
कृती निर्मिता येन च प्राकृतोक्त्या समाधिस्थमूर्ति भजे ज्ञानदेवम् ॥

ज्ञानं मोहविनाशकं भगवता पार्थाय प्रोक्तं रणे
गुह्यं तत्परमं हिताय जगतो यस्यां च स्पष्टीकृतम् ।
ज्ञानेशेन सलीलया विकथिता देशीयभाषासु या
यावच्चंद्र-दिवाकरौ विजयतां सा नाम ज्ञानेश्वरी ॥ १ ॥

वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।
देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम् ॥

भाव धरूनियां वाची ज्ञानेश्वरी । कृपा करी हरी तयावरी ॥ १ ॥
स्वमुखें आपण सांगे तो श्रीविष्णु । श्रीगीता हा प्रश्नु अर्जुनेंसीं ॥ २ ॥
तेचि ज्ञानेश्वरी वाचे वदतां साचें । भय कळिकाळाचें नाहीं तयां ॥ ३ ॥
एका जनार्दनीं संशय सांडोनी । दृढ धरीं मर्नी ज्ञानेश्वरी ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगोपालकृष्णाय नमः ॥

ॐ अस्य श्रीमद्भगवद्गीतामालामन्त्रस्य भगवान् वेदव्यास ऋषिः ॥
 अनुष्टुप् छन्दः ॥ श्रीकृष्णः परमात्मा देवता ॥ अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च
 भाषस इति बीजम् ॥ सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज इति शक्तिः ॥
 अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुच इति कीलकम् ॥ नैनं छिन्दन्ति
 शस्त्राणि नैनं दहति पावक इत्यङ्गुष्ठाभ्यां नमः ॥ न चैनं क्लेदयन्त्यापो न
 शोषयति मारुत इति तर्जनीभ्यां नमः ॥ अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य
 एव च इति मध्यमाभ्यां नमः ॥ नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातन
 इत्यनामिकाभ्यां नमः ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रश इति
 कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च इति
 करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ इति करन्यासः ॥ अथ हृदयादिन्यासः ॥ नैनं
 छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावक इति हृदयाय नमः ॥ न चैनं
 क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुत इति शिरसे स्वाहा ॥ अच्छेद्योऽय-
 मदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च इति शिखायै वषट् ॥ नित्यः सर्वगतः
 स्थाणुरचलोऽयं सनातन इति कवचाय हुम् ॥ पश्य मे पार्थ रूपाणि
 शतशोऽथ सहस्रश इति नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ नानाविधानि दिव्यानि
 नानावर्णाकृतीनि च इति अस्त्राय फट् ॥ श्रीकृष्णप्रीत्यर्थे पाठे विनियोगः ॥

ॐपार्थाय प्रतिबोधितां भगवता नारायणेन स्वयं
 व्यासेन ग्रथितां पुराणमुनिना मध्येमहाभारतम् ।
 अद्वैतामृतवर्षिणीं भगवतीमष्टादशाध्यायिनी-
 मम्ब त्वामनुसन्दधामि भगवद्गीते भवद्वेषिणीम् ॥ १ ॥
 नमोऽस्तु ते व्यास विशालबुद्धे फुल्लारविन्दायतपत्रनेत्र ।
 येन त्वया भारतैलपूर्णः प्रज्वालितो ज्ञानमयः प्रदीपः ॥ २ ॥
 प्रपन्पारिजाताय तोत्रवेत्रैकपाणये ।
 ज्ञानमुद्राय कृष्णाय गीतामृतदुहे नमः ॥ ३ ॥

सर्वोपनिषदो गावो दोगथा गोपालनन्दनः ।
 पाथो वत्सः सुधीभौक्ता दुग्धं गीतामृतं महत् ॥४॥
 वसुदेवसुतं देवं कंसचाणूरमर्दनम् ।
 देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगदगुरुम् ॥५॥
 भीष्मद्रोणतटा जयद्रथजल गान्धारनीलोत्पल
 शल्यग्राहवती कृपेण वहनी कर्णेन वेलाकुला ।
 अश्वत्थामविकर्णघोरमकरा दुर्योधनावर्तिनी
 सोत्तीर्णा खलु पाण्डवै रणनदी कैवर्तकः केशवः ॥६॥
 पाराशर्यवचः सरोजममलं गीतार्थगन्धोत्कटं
 नानाख्यानकेसरं हरिकथासम्बोधनाबोधितम् ।
 लोके सज्जनघटपदैरहरहः पेपीयमानं मुदा
 भूयादभारतपङ्कजं कलिमलप्रधर्वंसि नः श्रेयसे ॥७॥
 मूकं करोति वाचालं पङ्गुं लङ्घयते गिरिम् ।
 यत्कृपा तमहं वन्दे परमानन्दमाधवम् ॥८॥
 यं ब्रह्मा वरुणेन्द्ररुद्रमरुतः स्तुन्वन्ति दिव्यैः स्तवै-
 वैदैः साङ्गपदक्रमोपनिषदैर्गायत्रिं यं सामगाः ।
 ध्यानावस्थितद्वतेन मनसा पश्यन्ति यं योगिनो
 यस्यान्तं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ॥९॥
 // इति श्रीमद्भगवद्गीतान्यासध्यानादि ॥

॥ श्रीज्ञानेश्वरी ॥

अध्याय पहिला

श्रीगणेशाय नमः

ॐ नमोजी आद्या । वेदप्रतिपाद्या । जय जय स्वसंवेद्या । आत्मरूपा ॥ १ ॥
देवा तूचि गणेशु । सकलर्थमतिप्रकाशु । म्हणे निवृत्तिदासु । अवधारिजो
जी ॥ २ ॥ हें शब्दब्रह्म अशेष । तेचि मूर्ति सुवेष । जेथ वर्णवपु निर्देष ।
मिरवत असे ॥ ३ ॥ स्मृति तेचि अवयव । देखा आंगीक भाव । तेथ
लावण्याची ठेव । अर्थशोभा ॥ ४ ॥ अष्टादश पुराणे । तींचि मणिभूषणे ।
पदपद्धति खेवणे । प्रमेयरत्नांचीं ॥ ५ ॥ पदबंध नागर । तेंचि रंगाथिले अंबर ।
जेथ साहित्य वाणे सपूर । उजाळाचें ॥ ६ ॥ देखा काव्यनाटका । जे निर्धारितां
सकौतुका । त्याचि रुणझुणती क्षुद्रघंटिका । अर्थध्वनि ॥ ७ ॥ नाना प्रमेयांची
परी । निपुणपणे पाहतां कुसरी । दिसती उचित पदे माझारीं । रत्ने भलीं ॥ ८ ॥
तेथ व्यासादिकांच्या मती । तेचि मेखला मिरवती । चोखाळपणे झळकती ।
पल्लवसडका ॥ ९ ॥ देखा षड्दर्शने म्हणिपती । तेचि भुजांची आकृति ।
म्हणौनि विसंवादें धरिती । आयुधे हातीं ॥ १० ॥ तरी तकुं तोचि फरशु ।
नीतिभेदु अंकुशु । वेदान्तु तो महारसु । मोदकु मिरवे ॥ ११ ॥ एके हातीं दंतु ।
जो स्वभावता खंडितु । तो बौद्धमतसंकेतु । वार्तिकांचा ॥ १२ ॥ मग सहजे
सत्कारवादु । तो पद्मकरु वरदु । धर्मप्रतिष्ठा तो सिद्धु । अभ्यहस्तु ॥ १३ ॥
देखा विवेकवंतु सुविमलु । तोचि शुंडादंडु सरलु । जेथ परमानंदु केवलु ।
महासुखाचा ॥ १४ ॥ तरी संवादु तोचि दशनु । जो समता शुभ्रवर्णु । देवो
उन्मेषसूक्ष्मेक्षणु । विघ्नराजु ॥ १५ ॥ मज अवगमलिया दोनी । मीमांसा
श्रवणस्थानीं । बोधमदामृत मुनी- । अली सेविती ॥ १६ ॥ प्रमेयप्रवाल सुप्रभ ।
द्वैताद्वैत तेचि निकुंभ । सरिसेपणे एकवटत इभ- । मस्तकावरी ॥ १७ ॥ उपरि
दशोपनिषदें । जियें उदारें ज्ञानमकरंदें । तियें कुसुमे मुगुटीं सुगंधें । शोभती
भलीं ॥ १८ ॥ अकार चरणयुगुल । उकार उदर विशाल । मकार महामंडल ।
मस्तकाकारे ॥ १९ ॥ हे तिन्ही एकवटले । तेथ शब्दब्रह्म कवळले । तें मियां

श्रीगुरुकृपा नमिलें। आदिबीज ॥ २० ॥ आतां अभिनव वागिवलासिनी। जे चातुर्यार्थकलाकामिनी। ते शारदा विश्वमोहिनी। नमिली मियां ॥ २१ ॥ मज हृदयीं सदगुरु। जेणं तारिलों हा संसारपूरु। म्हणौनि विशेषें अत्यादरु। विवेकावरी ॥ २२ ॥ जैसें डोळ्यां अंजन भेटे। ते वेळीं दृष्टीसी फांटा फुटे। मग वास पाहिजे तेथ प्रगटे। महानिधी ॥ २३ ॥ कां चिंतामणि जालिया हातीं। सदा विजयवृत्ति मनोरथीं। तैसा मी पूर्णकाम श्रीनिवृत्ती। ज्ञानदेवो म्हणे ॥ २४ ॥ म्हणौनि जाणतेने गुरु भजिजे। तेणं कृतकार्य होईजे। जैसें मूळसिंचनें सहजें। शाखापल्लव संतोषती ॥ २५ ॥ कां तीर्थे जियें त्रिभुवनीं। तियें घडती समुद्रावगाहर्नी। ना तरी अमृतरसास्वादनी। रस सकळ ॥ २६ ॥ तैसा पुढतपुढती तोचि। मियां अभिवंदिला श्रीगुरुचि। जो अभिलषित मनोरुचि। पुरविता तो ॥ २७ ॥ आतां अवधाग कथा गहन। जे सकळां कौतुकां जन्मस्थान। कीं अभिनव उद्यान। विवेकतरुचें ॥ २८ ॥ ना तरी सर्व सुखाचि आदि। जे प्रमेयमहानिधि। नाना नवरससुधाब्धि। परिपूर्ण हे ॥ २९ ॥ कीं परमधाम प्रकट। सर्व विद्यांचें मूळपीठ। शास्त्रजाता वसौट। अशेषांचें ॥ ३० ॥ ना तरी सकळ धर्मांचें माहेर। सज्जनांचें जिक्कार। लावण्यरत्नभांडार। शारदेचें ॥ ३१ ॥ नाना कथारूपें भारती। प्रकटली असे त्रिजगतीं। आविष्करोनि महामतीं। व्यासाचिये ॥ ३२ ॥ म्हणौनि हा काव्यां-रावो। ग्रंथ गुरुवतीचा ठावो। एथूनि रसां झाला आवो। रसाळपणाचा ॥ ३३ ॥ तेवीचि आइका आणिक एक। एथूनि शब्दश्री सच्छास्त्रिक। आणि महाबोधीं कोंबळीक। दुणावली ॥ ३४ ॥ एथ चातुर्य शहाणे झालें। प्रमेय रुचीस आलें। आणि सौभाग्य पोखलें। सुखांचे एथ ॥ ३५ ॥ माथुर्यीं मधुरता। शृंगारीं सुरेखता। रुढपण उचितां। दिसे भलें ॥ ३६ ॥ एथ कळविदपण कळा। पुण्यासि प्रतापु आगळा। म्हणौनि जनमेजयाचे अवलीळा। दोष हरले ॥ ३७ ॥ आणि पाहतां नावेक। रंगीं सुरंगतेची आगळीक। गुणां सगुणपणांचे बिक। बहुवस एथ ॥ ३८ ॥ भानुचेनि तेजें धवळलें। जैसें त्रैलोक्य दिसे उजळलें। तैसें व्यासमति कवळलें। मिरवे विश्व ॥ ३९ ॥ कां सुक्षेत्रीं बीज घातलें। तें आपुलियापरी विस्तारलें। तैसें भारतीं सुरवाडलें। अर्थजात ॥ ४० ॥ ना तरी नगरांतरीं वसिजे। तरी नागराचि होईजे। तैसें

व्यासोक्तितेजे । धवल्त सकल ॥ ४१ ॥ कीं प्रथम वयसाकाळीं । लावण्याची
नव्हाळी । प्रगटे जैसी आगळी । अंगनाअंगीं ॥ ४२ ॥ ना तरी उद्यानीं माधवी
घडे । तेथ वनशोभेची खाणी उघडे । आदिलपासौनि अपाडे । जियापरी ॥ ४३ ॥
नानाघनीभूत सुवर्ण । जैसें न्याहाळितां साधारण । मग अलंकारीं बरवेपण ।
निवाडु दावी ॥ ४४ ॥ तैसें व्यासोक्ति अळंकारिले । आवडे तें बरवेपण
पातले । तें जाणोनि काय आश्रयिले । इतिहासीं ॥ ४५ ॥ नाना पुरतिये
प्रतिष्ठेलागीं । सानीव धरूनि आंगीं । पुराणे आख्यानरूपे जगीं । भारता
आलीं ॥ ४६ ॥ म्हणौनि महाभारतीं नाहीं । तें नोहेचि लोकीं तिहीं । येणे
कारणे म्हणिपे पाहीं । व्यासोच्छिष्ट जगत्रय ॥ ४७ ॥ ऐसी जगीं सुरस कथा ।
जें जन्मभूमि परमार्था । मुनि सांगे नृपनाथा । जनमेजया ॥ ४८ ॥ जें अद्वितीय
उत्तम । पवित्रैक निरुपम । परम मंगलधाम । अवधारिजो ॥ ४९ ॥ आतां
भारतकमळपरागु । गीताख्यु प्रसंगु । जो संवादला श्रीरंगु । अर्जुनेंसीं ॥ ५० ॥
ना तरी शब्दब्रह्माब्धि । मथियला व्यासबुद्धि । निवडिले निरवधि । नवनीत
हें ॥ ५१ ॥ मग ज्ञानाग्निसंपर्के । कडसिलेनि विवेके । पद आले परिपाके ।
आमोदासी ॥ ५२ ॥ जें अपेक्षिजे विरक्तीं । सदा अनुभविजे संतीं । सोहंभावे
पारंगतीं । रमिजे जेथ ॥ ५३ ॥ जें आकर्णिजे भक्तीं । जें आदिवंद्य त्रिजगतीं ।
तें भीष्मपर्वीं संगती । म्हणितली कथा ॥ ५४ ॥ जें भगवद्गीता म्हणिजे । जें
ब्रह्मेशांनीं प्रशंसिजे । जें सनकादिकीं सेविजे । आदरेंसीं ॥ ५५ ॥ जैसें शारदीचिये
चंद्रकले । माजि अमृतकण कोंवळे । ते वेंचिती मनें मवाळे । चकोरतल्लों ॥ ५६ ॥
तियापरी श्रोतां । अनुभवावी हे कथा । अतिहळुवारपण चित्ता । आणूनियां ॥ ५७ ॥
हें शब्देंवीण संवादिजे । इंद्रियां नेणतां भोगिजे । बोलआधि झोंबिजे ।
प्रमेयासी ॥ ५८ ॥ जैसे भ्रमर परागु नेती । परी कमळदळे नेणती । तैसी परी
आहे सेविती । ग्रंथीं इये ॥ ५९ ॥ कां आपुला ठावो न सांडितां । आलिंगिजे
चंद्रु प्रगटतां । हा अनुरागु भोगितां । कुमुदिनी जाणे ॥ ६० ॥ ऐसेनि गंभीरपणे ।
स्थिरावलेनि अंतःकरणे । आथिला तोचि जाणे । मानूं इये ॥ ६१ ॥ अहो
अर्जुनाचिये पांती । जे परिसणया योग्य होती । तिहीं कृपा करूनि संतीं ।
अवधान द्यावें ॥ ६२ ॥ हें सल्लासी म्यां म्हणितले । चरणां लागोनी विनविले ।

प्रभू सखोल हृदय आपुले । म्हणौनियां ॥ ६३ ॥ जैसा स्वभावो मायबापांचा ।
 अपत्य बोले जरी बोबडी वाचा । तरी अधिकचि तयाचा । संतोष आथी ॥ ६४ ॥
 तैसा तुम्हीं मी अंगिकारिला । सज्जनीं आपुला म्हणितला । तरी उणें सहजें
 उपसाहला । प्रार्थू कायी ॥ ६५ ॥ परी अपराधू तो आणिक आहे । जे मी
 गीतार्थु कवळू पाहें । तें अवधारा विनवूं लाहें । म्हणौनियां ॥ ६६ ॥ हें अनावर
 न विचारितां । वायांचि धिंवसा उपनलग चित्ता । येहवीं भानुतेजीं काय
 खद्योता । शोभा आथी ॥ ६७ ॥ कीं टिटिभू चांचुवरी । माप सूये सागरीं । मी
 नेणतु त्यापरी । प्रवर्ते येथ ॥ ६८ ॥ आइका आकाश गिंवसावे । तरी आणीक
 त्याहूनि थोर होआवें । म्हणौनि अपाडू हें आघवें । निर्धारितां ॥ ६९ ॥ या
 गीतार्थाची थोरी । स्वयें शंभू विवरी । जेथ भवानी प्रश्नु करी । चमत्कारैनी ॥ ७० ॥
 तेथ हरु म्हणे नेणिजे । देवी जैसें कां स्वरूप तुझें । तैसें हें नित्य नूतन
 देखिजे । गीतातत्त्व ॥ ७१ ॥ हा वेदार्थसागरु । जया निद्रिताचा घोरु । तो
 स्वयें सर्वेश्वरु । प्रत्यक्ष अनुवादला ॥ ७२ ॥ ऐसें जें अगाध । जेथ वेडावती
 वेद । तेथ अल्प मी मतिमंद । काई होये ॥ ७३ ॥ हें अपार कैसेनि कवळावें ।
 महातेज कवणे धवळावें । गगन मुठीं सुवावें । मशके केवीं ॥ ७४ ॥ परी एथ
 असे एकु आधारु । तेणेंचि बोलें मी सधरु । जे सानुकूळ श्रीगुरु । ज्ञानदेवो
 म्हणे ॥ ७५ ॥ येहवीं तरी मी मूर्खु । जरी जाहला अविवेकु । तही संतकृपादीपकु ।
 सोञ्चलु असे ॥ ७६ ॥ लोहाचें कनक होये । हें सामर्थ्य परिसीच आहे । कीं
 मृतहीं जीवित लाहे । अमृतसिद्धि ॥ ७७ ॥ जरी प्रकटे सिद्धसरस्वती । तरी
 मुकयाहि आथी भारती । एथ वस्तुसामर्थ्यशक्ति । नवल कायी ॥ ७८ ॥
 जयातें कामधेनु माये । तयासी अप्राप्य कांहीं आहे । म्हणौनि मी प्रवर्तो लाहें ।
 ग्रंथीं इये ॥ ७९ ॥ तरी न्यून तें पुरतें । अधिक तें सरतें । करूनि घेयावें हें
 तुमतें । विनवितु असें ॥ ८० ॥ आतां देईजो अवधान । तुम्हीं बोलविल्या मी
 बोलेन । जैसें चेष्टे सूत्राधीन । दारुयंत्र ॥ ८१ ॥ तैसा मी अनुग्रहीतु । साधूंचा
 निरूपितु । ते आपुलियापरी अलंकारितु । भलतयापरी ॥ ८२ ॥ तंव श्रीगुरु
 म्हणती राहीं । हें तुज बोलावें नलगे कांहीं । आतां ग्रंथा चित्त देई । झडकरी
 वेगां ॥ ८३ ॥ या बोला निवृत्तिदासु । पावूनि परम उल्हासु । म्हणे परियसा
 मना अवकाशु । देऊनियां ॥ ८४ ॥

धृतराष्ट्र उवाच

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ १ ॥

तरी पुत्रस्नेहे मोहितु । धृतराष्ट्र असे पुस्तु । म्हणे संजया सांगे मातु ।
कुरुक्षेत्रींची ॥ ८५ ॥ जें धर्माल्य म्हणिजे । तेथ पांडव आणि माझे । गेले
असती व्याजें । जुंझाचेनि ॥ ८६ ॥ तरी तेचि येतुला अवसरीं । काय किजत
असे येरयरीं । तें झडकरी कथन करीं । मजप्रती ॥ ८७ ॥

संजय उवाच

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

आचार्यमुपसङ्गम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

तिये वेळीं तो संजय बोले । म्हणे पांडवसैन्य उचलले । जैसें महाप्रळीं
पसरले । कृतांतमुख ॥ ८८ ॥ तैसें तें घनदाट । उठावले एकवाट । जैसं
उसळले काळ्कूट । धरी कवण ॥ ८९ ॥ नातरी वडवानलु सादुकला ।
प्रल्यवातें पोखला । सागरु शोषूनि उधवला । अंबरासी ॥ ९० ॥ तैसं दल
दुर्धर । नानाव्यूहीं परिकर । अवगमले भयासुर । तिये काळीं ॥ ९१ ॥ तें
देखोनियां दुर्योधनें । अळ्हेरिले कवणे मानें । जैसें न गणिजे पंचाननें ।
गजघटातें ॥ ९२ ॥

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।

व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥

मग द्रोणापासी आला । तयांतें म्हणे हा देखिला । कैसा दलभारू
उचलला । पांडवांचा ॥ ९३ ॥ गिरिदुर्ग जैसे चालते । तैसे विविध व्यूह
सभंवते । रचिले आधी बुद्धिमंते । द्रुपदकुर्मे ॥ ९४ ॥ जो कां तुम्हीं शिक्षापिला ।
विद्या देऊनि कुरुठा केला । तेणे हा सैन्यसिंहु पाखरिला । देख देख ॥ ९५ ॥

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।

युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥

आणिकही असाधारण । जे शस्त्रास्त्रीं प्रवीण । जे क्षात्रधर्मी निपुण । वीर
आहाती ॥ ९६ ॥ जे बळे प्रौढी पौरुषे । भीमार्जुनांसारिखे । ते सांगेन कौतुके ।
प्रसंगेंची ॥ ९७ ॥ एथ युयुधानु सुभटु । आला असे विराटु । महारथी श्रेष्ठु ।
द्रुपद वीरु ॥ ९८ ॥

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
 पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैव्यश्च नरपुङ्गवः ॥ ५ ॥
 युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।
 सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥ ६ ॥

चेकितान धृष्टकेतु । काशीराज वीर विक्रान्तु । उत्तमौजा नृपनाथु । शैव्य देख ॥ ९ ॥ हा कुंतिभोज पाहें । एथ युधामन्यु आला आहे । आणि पुरुजितादि राय हे । सकळ देख ॥ १०० ॥ हा सुभद्राहृदयनंदनु । जो अपरु नवार्जुनु । तो अभिमन्यु म्हणे दुर्योधनु । देखें द्वोणा ॥ १ ॥ आणीकही द्रौपदीकुमर । हे सकळही महारथी वीर । मिती नेणिजे परी अपार । मीनले असती ॥ २ ॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।
 नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥
 भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः ।
 अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥

आतां आमुच्या दलीं नायक । जे रुढवीर सैनिक । ते प्रसंगे आइक । सांगिजती ॥ ३ ॥ उद्देशें एक दोनी । जायिजती बोलेनी । तुम्ही आदिकरूनी । मुख्य जे जे ॥ ४ ॥ हा भीष्म गंगानंदनु । जो प्रतापेजस्वी भानु । रिपुगजपंचाननु । कर्णवीरु ॥ ५ ॥ या एकेकाचेनी मनोव्यापारें । हें विश्व होय संहरे । हा कृपाचार्यु न पुरे । एकलाचि ॥ ६ ॥ एथ विकर्ण वीरु आहे । हा अश्वत्थामा पैल पाहें । याचा आडदरु सदां वाहे । कृतांतु मर्नी ॥ ७ ॥ समितिंजयो सौमदत्ती । ऐसे आणीकही बहुत आहाती । जयांचिया बळा मिती । धाताही नेणे ॥ ८ ॥

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
 नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥

जे शस्त्रविद्यापारंगत । मंत्रावतार मूर्त । हो कां जें अस्त्रजात । एथनि रुढ ॥ ९ ॥ हे अप्रतिमल्ल जगीं । पुरता प्रतापु अंगीं । परी सर्व प्राणे मज्चिलागीं । आरायिले असती ॥ ११० ॥ पतिव्रतेचें हृदय जैसें । पतिवांचूनि न

स्पर्शे । मी सर्वस्व या तैसें । सुभटांसी ॥ ११ ॥ आमुचिया काजाचेनि पाडें । देखती आपुलें जीवित थोकडें । ऐसे निरवधि चोखडे । स्वामिभक्त ॥ १२ ॥ झुंजती कुळकणी जाणती । कले कीर्तीसी जिती । हे बहु असो क्षात्रनीति । एथोनियां ॥ १३ ॥ ऐसे सर्वापि पुरते । वीर दलीं आमुतें । आतां काय गणू यांतें । अपार हे ॥ १४ ॥

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम् ।

पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितम् ॥ १० ॥

वरी क्षत्रियांमाजी श्रेष्ठु । जो जगजेठी जर्गीं सुभटु । तथा दलवैपणाचा पाटु । भीष्मासि पैं ॥ १५ ॥ आतां याचेनि बले गवसलें । हें दुर्ग जैसे पन्नासिलें । येणे पाडें थेकुलें । लोकत्रय ॥ १६ ॥ आधींच समुद्र पाहीं । तेथ दुवाडपण कवणा नाहीं । मग वडवानलु तैसेयाही । विरजा जैसा ॥ १७ ॥ ना तरीं प्रल्यवन्ही महावातु । या दोघां जैसा सांघातु । तैसा हा गंगासुतु । सेनापति ॥ १८ ॥ आतां येणेसि कवण भिडे । हें पांडवसैन्य कीर थोकडें । वरचिलेनि पाडें । दिसत असे ॥ १९ ॥ वरी भीमसेनु बेशु । तो जाहला असे सेनानाथु । ऐसें बोलेनियां मातु । सांडिली तेणे ॥ २० ॥

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।

भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ ११ ॥

मग पुनरपि काय बोले । सकल सैनिकांतें म्हणितलें । आतां दलभार आपुलाले । सरसे करा ॥ २१ ॥ जिया जिया अक्षौहिणी । तेणे तिया आरणी । वरगण कवणकवणी । महारथीया ॥ २२ ॥ तेणे तिया आवरिजे । भीष्मातलीं राहिजे । द्रोणातें म्हणे पाहिजे । तुम्ही सकल ॥ २३ ॥ हाचि एकु रक्षावा । मी तैसा हा देखावा । येणे दलभारु आधवा । साचु आमुचा ॥ २४ ॥

तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।

सिंहनादं विनद्योच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥

या राजयाचिया बोला । सेनापति संतोषला । मग तेणे केला । सिंहनादु ॥ २५ ॥ तो गाजत असे अद्भुतु । दोहीं सैन्यांआंतु । प्रतिध्वनि न समातु । उपजत असे ॥ २६ ॥ तयाचि तुल्गासवें । वीरवृत्तीचेनि थावें । दिव्य शंख भीष्मदेवें ।

आस्फुरिला ॥ २७ ॥ ते दोन्ही नाद मीनले । तेथ त्रैलोक्य बधिरीभूत जाहलें ।
जैसें आकाश कां पडिलें । तुटोनियां ॥ २८ ॥ घडघडीत अंबर । उचंबळत
सागर । क्षोभलें चराचर । कांपत असे ॥ २९ ॥ तेणे महाघोषगजरें । दुमदुमिताती
गिरिकंदरें । तंव दलामाजीं रणतुरें । आस्फुरिलीं ॥ ३० ॥

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।

सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ ३१ ॥

उदंड सैंच वाजतें । भयानके खाखातें । महाप्रळ्यो जेथें । धाकडांसी ॥ ३१ ॥
भेरी निशाण मांदळ । शंख काहळ भोंगळ । आणि भयासुर रणकोल्हळ ।
सुभटांचे ॥ ३२ ॥ आवेशें भुजा त्राहाटिती । विसणेले हांका देती । जेथ
महामद भद्रजाती । आवरती ना ॥ ३३ ॥ तेथ भेडांची कवण मातु । कांचया
केर फिटतु । जेणे दचकला कृतांतु । आंग नेघे ॥ ३४ ॥ एकां उभयाचि प्राण
गेले । चांगांचे दांत बैसले । बिरुदाचे दादुले । हिंवताती ॥ ३५ ॥ ऐसा अद्भुत
तूरबंबाळु । ऐकोनि ब्रह्मा व्याकुलु । देव म्हणती प्रळ्यकाळु । वोढवला
आजी ॥ ३६ ॥

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।

माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥

पाञ्चजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।

पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥

अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

ऐसी स्वर्गी मातु । देखोनि तो आकांतु । तंव पांडवदब्लाआंतु । वर्तलें
कायी ॥ ३७ ॥ हो कां निजसार विजयाचें । कीं तें भांडार महातेजाचें । जेथ
गरुडाचिये जावळ्येचे । कांतले चाह्ही ॥ ३८ ॥ कीं पाखांचा मेरु जैसा ।
रहंवरु मिरवतसे तैसा । तेजें कोंदाटलिया दिशा । जयाचेनि ॥ ३९ ॥ जेथ
अशववाहकु आपण । वैकुंठींचा राणा जाण । तया रथाचे गुण । काय
वर्णू ॥ १४० ॥ ध्वजस्तंभावरी वानरु । तो मूर्तिमंत शंकरु । सारथी शार्ङ्गधरु ।
अर्जुनेंसीं ॥ ४१ ॥ देखा नवल तया प्रभुचें । अद्भुत प्रेम भक्ताचें । जें

सारश्यपण पार्थाचें । करितु असे ॥ ४२ ॥ पाइकु पाठीसीं घातला । आपण पुढां राहिला । तेण पांचजन्यु आस्फुरिला । अवलीळाचि ॥ ४३ ॥ परी तो महाघोषु थोरु । गर्जतु असे गंहिरु । जैसा उदेला लोपी दिनकरु । नक्षत्रांतें ॥ ४४ ॥ तैसें तुरबंबाळु भंवते । कौरवदक्ळीं गाजत होते । ते हारपोनि नेणों केउते । गेले तेथ ॥ ४५ ॥ तैसाचि देखें यें । निनादें अति गहिरें । देवदत्त धनुर्धरें । आस्फुरिला ॥ ४६ ॥ ते दोनी शब्द अचाट । मिनले एकवट । तेथ ब्रह्मकटाह शतकूट । हों पाहत असे ॥ ४७ ॥ तंव भीमसेनु विसणैला । जैसा महाकाळु खवळला । तेण पौण्ड्र आस्फुरिला । महाशंखु ॥ ४८ ॥ तो महाप्रलयजलधरु । जैसा घडघडिला गंहिरु । तंव अनंतविजयो युधिष्ठिरु । आस्फुरित असे ॥ ४९ ॥ नकुळें सुघोषु । सहदेवें मणिपुष्पकु । जेणे नादें अंतकु । गजबजला ठाके ॥ १५० ॥

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।
धृष्टद्युम्नो विराट्श्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १७ ॥
द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।
सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान्दध्मुः पृथक् पृथक् ॥ १८ ॥
स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुले व्यनुनादयन् ॥ १९ ॥

तेथ भूपति होते अनेक । द्रुपद द्रौपदेयादिक । हा काशीपति देख । महाबाहु ॥ ५१ ॥ तेथ अर्जुनाचा सुतु । सात्यकि अपराजितु । धृष्टद्युम्न नृपनाथु । शिखण्डी हन ॥ ५२ ॥ विराटादि नृपवर । जे सैनिक मुख्य वीर । तिहीं नाना शंख निरंतर । आस्फुरिले ॥ ५३ ॥ तेण महाघोषनिर्धार्तें । शेष कूर्म अवचितें । गजबजोनि भूभारातें । सांझूं पाहती ॥ ५४ ॥ तेथ तिही लोके डळमळित । मेरु मांदार आंदोळित । समुद्रजळ उसळत । कैलासवेरी ॥ ५५ ॥ पृथ्वीतळ उलथों पहात । आकाश असे आसुडत । तेथ सडा होत । नक्षत्रांचा ॥ ५६ ॥ सृष्टि गेली रे गेली । देवां मोकळवादी जाहली । ऐशी एक टाळी पिटली । सत्यलोकीं ॥ ५७ ॥ दिहाचि दिन थोकला । जैसा प्रलयकाळ मांडला । तैसा हाहाकारु जाहला । तिहीं लोकीं ॥ ५८ ॥ तें देखोनि आदिपुरुष विस्मितु । म्हणे झाणें होय पां अंतु । मग लोपिला अद्भुतु । संभ्रमु तो ॥ ५९ ॥

म्हणौनि विश्व सांवरले। एह्वां युगांत होते वोडवले। जैं महाशंख आस्फुरिले। कृष्णादिकीं ॥ १६० ॥ तो घोष तरी उपसंहरला। परि पडिसाद होता राहिला। तेण दलभार विध्वंसिला। कौरवांचा ॥ ६१ ॥ जैसा गजघटाआंतु। सिंह लीला विदारितु। तैसा हृदयाते भेदितु। कौरवांचिया ॥ ६२ ॥ तो गाजत जंव आइकती। तंव उभेचि हिये घालिती। एकमेकांते म्हणती। सावध रे सावध ॥ ६३ ॥

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः ।

प्रवृत्ते शस्त्रसम्पाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ॥ २० ॥

तेथ बले प्रौढीपुरते। महारथी वीर होते। तिहीं पुनरपि दलाते। आवरिले ॥ ६४ ॥ मग सरिसेपणे उठावले। दुणवटोनि उचलले। तया दंडी क्षोभले। लेकत्रय ॥ ६५ ॥ तेथ बाणवरी धनुर्धर। वर्षताती निरंतर। जैसे प्रलयांत जलधर। अनिवार कां ॥ ६६ ॥ ते देखलिया अर्जुने। संतोष घेऊनि मने। मग संभ्रमे दिठी सेने। घालीतसे ॥ ६७ ॥ तंव संग्रामीं सज्ज जाहले। सकळ कौरव देखिले। मग लीलाधनुष्य उचलिले। पंडुकुमरे ॥ ६८ ॥

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।

अर्जुन उवाच

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥ २१ ॥

यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।

कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुद्यमे ॥ २२ ॥

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।

धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ २३ ॥

ते वेळीं अर्जुन म्हणतसे देवा। आतां झङ्करी रथु पेलावा। नेऊनि मध्यें घालावा। दोहीं दलं ॥ ६९ ॥ जंव मी नावेक। हे सकळ वीर सैनिक। न्याहाळीन अशेख। झुंजते जे ॥ १७० ॥ येथ आले असती आघवे। परि कवणेंसीं म्यां झुंजावें। हें रणीं लागे पहावें। म्हणौनियां ॥ ७१ ॥ बहुतकरूनि कौरव। हे आतुर दुःस्वभाव। वांटिवेवीण हांव। बांधिती झुंजीं ॥ ७२ ॥ झुंजाची आवडी धरिती। परि संग्रामीं धीर नक्ती। हें सांगोनि रायाप्रती। काय संजयो म्हणे ॥ ७३ ॥

संजय उवाच

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
 सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ २४ ॥
 भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
 उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरुनिति ॥ २५ ॥
 तत्रापश्यत्स्थितान् पार्थः पितृनथ पितामहान् ।
 आचार्यान्मातुलान्श्चातृन्पुत्रान्यौत्रान्सखींस्तथा ॥ २६ ॥
 शवशुरान् सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।
 तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान्बन्धूनवस्थितान् ॥ २७ ॥
 कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

आइका अर्जुन इतुं के बोलिला । तंव श्रीकृष्णों रथु पेलिला । दोहीं सैन्यांमाजीं केला । उभा तेणे ॥ ७४ ॥ जेथ भीष्मद्रोणादिक । जवळिकेचि सन्मुख । पृथिवीपति आणिक । बहुत आहाती ॥ ७५ ॥ तेथ स्थिर करूनियां रथु । अर्जुन असे पाहातु । तो दलभार समस्तु । संभर्मेंसीं ॥ ७६ ॥ मग देवा म्हणे देख देख । हे गोत्रगुरु अशेख । तंव कृष्णमनीं नावेक । विस्मो जाहला ॥ ७७ ॥ तो आपण्यां आपण म्हणे । एथ कायी कवण जाणे । हें मनीं धरिले येणे । परि कांहीं आश्चर्य असे ॥ ७८ ॥ ऐसी पुढील से घेतु । तो सहजे जाणे हृदयस्थु । परि उगा असे निवांतु । तिये वेळीं ॥ ७९ ॥ तंव तेथ पार्थु सकळ । पितृ पितामह केवळ । गुरु बंधु मातुळ । देखता जाहला ॥ ८० ॥ इष्ट मित्र आपुले । कुमरजन देखिले । हे सकळ असती आले । तयांमाजी ॥ ८१ ॥ सुहृजन सासरे । आणीकही सखे सोइरे । कुमर पौत्र धनुर्धरैं । देखिले तेथ ॥ ८२ ॥ जयां उपकार होते केले । कीं आपदीं जे रक्षिले । हे असो वडील धाकुले । आदिकरूनि ॥ ८३ ॥ ऐसें गोत्रचि दोहीं दळीं । उदित जालें असे कळीं । हें अर्जुनें तिये वेळीं । अवलेकिले ॥ ८४ ॥ तेथ मनीं गजबज जाहली । आणि आपैसी कृपा आली । तेणे अपमानें निघाली । वीरवृत्ति ॥ ८५ ॥ जिया उत्तम कुळींचिया होती । आणि गुणलावण्य आथी । तिया आणिकीतें न साहती । सुतेजपणे ॥ ८६ ॥ नविये आवडीचेनि भरें । कामुक निजवनिता

विसरे। मग पाडेंवीण अनुसरे। भ्रमला जैसा ॥ ८७ ॥ कीं तपोबळें ऋद्धी। पातलिया भ्रंशे बुद्धी। मग तथा विरक्ततासिद्धी। आठवेना ॥ ८८ ॥ तैसें अर्जुना तेथ जाहलें। असतें पुरुषत्व गेलें। जे अंतःकरण दिधलें। कारुण्यासी ॥ ८९ ॥ देखा मंत्रज्ञ बरळु जाय। मग तेथ कां जैसा संचारु होय। तैसा तो धनुर्धर महामोहें। आकळिला ॥ ९० ॥ म्हणौनि असतां धीरु गेला। हृदया द्रावो आला। जैसा चंद्रकळीं शिवतला। सोमकांतु ॥ ९१ ॥ तयापरी पार्थु। अतिस्नेहें मोहितु। मग सखेद असे बोलतु। श्रीअच्युतेसीं ॥ ९२ ॥

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ २८ ॥
सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥
गाण्डीवं स्वंसते हस्तात् त्वक्वैव परिदह्यते ।
न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥

तो म्हणे अवधारीं देवा। म्यां पाहिला हा मेळावा। तंव गोत्रवर्गु आघवा। देखिला एथ ॥ ९३ ॥ हे संग्रामीं उदित। जहाले असती कीर समस्त। पण आपणपेयां उचित। केवीं होय ॥ ९४ ॥ येणे नांवेंचि नेणों कायी। मज आपणपें सर्वथा नाहीं। मन बुद्धि ठायीं। स्थिर नोहे ॥ ९५ ॥ देखें देह कांपत। तोंड असे कोरडें होत। विकळता उपजत। गात्रांसीही ॥ ९६ ॥ सर्वांगा कांटाळा आला। अति संतापु उपनला। तेथ बेंबळ हातु गेला। गांडिवाचा ॥ ९७ ॥ तें न धरतचि निष्टलें। परि नेणेंचि हातोनि पडिलें। ऐसें हृदय असे व्यापिलें। मोहें येणे ॥ ९८ ॥ जें वज्रापासोनि कठिण। दुर्धर अतिदारुण। तथाहून असाधारण। हें स्वेह नवल ॥ ९९ ॥ जेणे संग्रामीं हरु जिंतिला। निवातकवचांचा ठावो फेडिला। तो अर्जुन मोहें कवळिला। क्षणामाजीं ॥ २०० ॥ जैसा भ्रमर भेदी कोडें। भलतैसें काळ कोरडें। परि कळिकेमाजी सांपडे। कोंवळिये ॥ १ ॥ तेथ उत्तीर्ण होईल प्राणें। परि तें कमळदळ चिरूं नेणें। तैसें कठिण कोवळेपणें। स्वेह देखा ॥ २ ॥ हे आदिपुरुषाची माया। ब्रह्मेयाही नयेचि आया। म्हणौनि भुलविला ऐके राया।

संजयो म्हणे ॥ ३ ॥ अवधारीं मग तो अर्जुनु । देखोनि सकळ स्वजनु ।
विसरल अभिमानु । संग्रामींचा ॥ ४ ॥ कैसी नेणों सदयता । उपनली तेथें
चित्ता । मग म्हणे कृष्णा आतां । नसिजे एथ ॥ ५ ॥ माझें अतिशय मन
व्याकुळ । होतसे वाचा बरळ । जे वधावे हे सकळ । येणे नांवे ॥ ६ ॥

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।

न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥

या कौरवां जरी वधावें । तरी युधिष्ठिरादिकां कां न वधावें । हे येरयेर
आघवे । गोत्रज आमुचे ॥ ७ ॥ म्हणोनि जळो हें झुंज । प्रत्यया न ये मज । एणे
काय काज । महापाये ॥ ८ ॥ देवा बहुतापरी पाहतां । एथ वोखटें होईल
झुंजतां । वर कांहीं चुकवितां । लाभु आथी ॥ ९ ॥

न काडक्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।

किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥

येषामर्थे काडक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।

त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।

मातुलाः शवशुराः पौत्राः श्यालाः सम्बन्धिनस्तथा ॥ ३४ ॥

तया विजयवृत्ती कांहीं । मज सर्वथा काज नाहीं । एथ राज्य तरी कायी ।
हे पाहूनियां ॥ २१० ॥ यां सकळांते वधावें । मग जे भोग भोगावे । ते जळोत
आघवे । पार्थु म्हणे ॥ ११ ॥ तेणे सुखेविण होईल । तें भलतैसे साहिजेल ।
वरी जीवितही वेंचिजेल । याचिलागीं ॥ १२ ॥ परी यांसी घातु कीजे । मग
आपण राज्यसुख भोगिजे । हें स्वर्जींही मन माझें । करूं न शके ॥ १३ ॥ तरी
आम्हीं कां जन्मावें । कवणालागीं जियावें । जरी वडिलं यां चिंतावें । विरुद्ध
मने ॥ १४ ॥ पुत्राते इच्छी कुळ । तयाचें कायि हेंचि फळ । जे निर्दाळिजे
केवळ । गोत्र आपुले ॥ १५ ॥ हें मनींचि केविं धरिजे । आपण वज्राचेयां
होईजे । वरी घडे तरी कीजे । भलें इयां ॥ १६ ॥ आम्हीं जें जें जोडावें । तें
समस्तीं इहीं भोगावें । हें जीवितही उपकारावें । काजीं यांच्या ॥ १७ ॥ आम्ही
दिगंतींचे भूपाळ । विभांडूनि सकळ । मग संतोषविजे कुळ । आपुले

जें ॥ १८ ॥ तेचि हे समस्त। परी कैसें कर्म विपरीत। जे जाहले असती उद्यत। झुंजावया ॥ १९ ॥ अंतौरिया कुमरें। सांडोनियां भांडरें। शस्त्राग्रीं जिक्हारें। आरोपुनी ॥ २२० ॥ ऐसियांतें कैसेनि मारूं। कवणावरी शस्त्र धरूं। निज हृदया करूं। घातु केवीं ॥ २१ ॥ हें नेणसी तूं कवण। परी पैल भीष्म द्रोण। जयांचे उपकार असाधारण। आम्हां बहुत ॥ २२ ॥ एथ शालक सासरे मातुळ। आणि बंधु कीं हे सकळ। पुत्र नातू केवळ। इष्टही असती ॥ २३ ॥ अवधारीं अति जवळिकेचे। हे सकळही सोयरे आमुचे। म्हणौनि दोष आथि वाचे। बोलितांचि ॥ २४ ॥

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥

हे वरी भलतें करितु। आतांचि येथें मारितु। परि आपण मनें घातु। न चिंतावा ॥ २५ ॥ त्रैलोक्यींचें अनकळित। जरी राज्य होईल प्राप्त। तरी हें अनुचित। नाचरें मी ॥ २६ ॥ जरी आजि एथ ऐसें कीजे। तरी कवणाच्या मनीं उरिजे। सांगें मुख केवीं पाहिजे। तुझें कृष्णा ॥ २७ ॥

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।

पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥

जरी वधु करूनि गोत्रजांचा। तरी वसौटा होऊनि दोषांचा। मज जोडिलासि तूं हातींचा। दूरी होसी ॥ २८ ॥ कुळहरणीं पातकें। तियें आंगीं जडती अशेखें। तये वेळीं तूं कवणें कें। देखावासी ॥ २९ ॥ जैसा उद्यानामाजीं अनकळु। संचरला देखोनि प्रबळु। मग क्षणभरी कोकिलु। स्थिर नोहे ॥ २३० ॥ कां सकर्दम सरोवरु। अवलोकूनि चकोरु। न सेवित अव्हेरु। करूनि निघे ॥ ३१ ॥ तयापरी तूं देवा। मज झकवूं न येसी मावा। जरी पुण्याचा वोलावा। नाशिजैल ॥ ३२ ॥

तस्मानार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान्स्वबान्धवान् ।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥

म्हणौनि मी हें न करीं। इये संग्रामीं शस्त्र न धरीं। हें किडाळ बहुतीं परी। दिसतसे ॥ ३३ ॥ तुजसीं अंतराय होईल। मग सांगे आमुचें काय उरेल। तेणे

दुःखें हियें फुटेल। तुजवीण कृष्णा ॥ ३४ ॥ म्हणौनि कौरव हे वधिजती।
मग आम्ही भोग भोगिजती। हे असो मात अघडती। अर्जुन म्हणे ॥ ३५ ॥

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः।

कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निर्वर्तितुम्।

कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्विर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

हे अभिमानमदें भुलले। जरी पां संग्रामा आले। तन्ही आम्हीं हित आपुलें।
जाणावें लागे ॥ ३६ ॥ हें ऐसें कैसें करावें। जे आपुले आपण मारावे। जाणत
जाणतांचि सेवावें। काळकूट ॥ ३७ ॥ हां जी मार्गीं चालतां। पुढां सिंहु
जाहला आवचिता। तो तंव चुकवितां। लाभु आस्थी ॥ ३८ ॥ असता प्रकाश
सांडावा। मग अंधकूप आश्रावा। तरी तेथ कवणु देवा। लाभु सांगें ॥ ३९ ॥
कां समोर अग्नि देखोनी। जरी न वचिजे वोसंडोनी। तरी क्षणा एका
कवळूनी। जाळूं सके ॥ २४० ॥ तैसे दोष हे मूर्त। अंगीं वाजों असती
पहात। हें जाणतांही केवीं एथ। प्रवर्तावें ॥ ४१ ॥ ऐसें पार्थु तिये अवसरीं।
म्हणे देवा अवधारीं। या कलमषाची थोरी। सांगेन तुज ॥ ४२ ॥

कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः।

धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥

जैसें काळें काळ मथिजे। तेथ वन्हि एक उपजे। तेणे काळजात
जाळिजे। प्रञ्चललेनि ॥ ४३ ॥ तैसा गोत्रींची परस्परें। जरी वधु घडे मत्सरें।
तरी तेणे महादोषें घोरें। कुळचि नाशे ॥ ४४ ॥ म्हणौनि येणे पापें। वंशजधर्मु
लोपे। मग अधर्मुचि आरोपे। कुळामाजीं ॥ ४५ ॥

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः।

स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः ॥ ४१ ॥

एथ सारासार विचारावें। कवणे काय आचरावें। आणि विधिनिषेध
आघवे। पारुघती ॥ ४६ ॥ असता दीपु दवडिजे। मग अंधकारीं राहाटिजे।
तरी उज्जिव कां आडलिजे। जयापरी ॥ ४७ ॥ तैसा कुळीं कुलक्षयो होय।
तये वेळीं तो आद्यर्थमु जाय। मग आन कांहीं आहे। पापावांचुनी ॥ ४८ ॥
जैं यमनियम ठाकती। तेथ इंद्रियें सैरा राहाटती। म्हणौनि व्यभिचार घडती।

कुलस्त्रियांसी ॥ ४९ ॥ उत्तम अधर्मीं संचरती । ऐसे वर्णावर्ण मिसळती । तेथ समूल उपडती । जातिधर्म ॥ २५० ॥ जैसीं चोहटाचिये बळी । पाविजे सैरा काउळीं । तैसीं महापापें कुळीं । प्रवेशती ॥ ५१ ॥

सङ्करो नरकायैव कुलधनानां कुलस्य च ।

पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥

मग कुळा तथा अशेखा । आणि कुलघातकां । येरयेरां नरका । जाणे आथी ॥ ५२ ॥ देखें वंशवृद्धि समस्त । यापरी होय पतित । मग वोवांडिती स्वर्गस्थ । पूर्वपुरुष ॥ ५३ ॥ जेथ नित्यादि क्रिया ठाके । आणि नैमित्तिक क्रिया पारुखे । तेथ कवणा तिळोदके । कवण अर्पी ॥ ५४ ॥ तरी पितर काय करिती । कैसेनि स्वर्गीं वसती । म्हणोनी तेही येती । कुळापासीं ॥ ५५ ॥ जैसा नखाग्रीं व्याळु लागे । तो शिखांत व्यापी वेगे । तेवीं आब्रह्य कुळ अवधे । आप्लविजे ॥ ५६ ॥

दोषैरतैः कुलधनानां वर्णसङ्करकारकैः ।

उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।

नरकेऽनियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।

यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्याताः ॥ ४५ ॥

देवा अवधारीं आणीक एक । एथ घडे महापातक । जे संगदोषें हा लौकिक । भ्रंशु पावे ॥ ५७ ॥ जैसा घरीं आपुला । वानिवसें अग्नि लागला । तो आणिकांहीं प्रज्वलिला । जाळूनि घाली ॥ ५८ ॥ तैसिया तथा कुळसंगती । जे जे लोक वर्तती । तेही बाधा पावती । निमित्तें येणे ॥ ५९ ॥ तैसें नाना दोषें सकळ । अर्जुन म्हणे तें कुळ । मग महाघोर केवळ । निरय भोगी ॥ २६० ॥ पडिलिया तिये ठारीं । मग कल्पांतींही उकलु नाहीं । येसणें पतन कुळक्षयीं । अर्जुन म्हणे ॥ ६१ ॥ देवा हें विविध कार्णीं ऐकिजे । परी अद्गुनिवरी त्रासु नुपजे । हृदय वज्राचें हें काय कीजे । अवधारीं पां ॥ ६२ ॥ अपेक्षिजे राज्यसुख । जयालग्रीं तें तंव क्षणिक । ऐसे जाणतांही दोख । अहेरु

ना ॥ ६३ ॥ जे हे बडिल सकळ आपुले। वधावया दिठी सूदले। सांग पां काय थेंकुलें। घडले आम्हां ॥ ६४ ॥

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।

धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

आतां यावरी जें जियावें। तयापासूनि हें बरवें। जे शस्त्रे सांडूनि साहावे। बाण यांचे ॥ ६५ ॥ तयावरी होय जितुके। तें मरणही वरी निके। परी येणे कल्मषें। चाड नाहीं ॥ ६६ ॥ ऐसें देखून सकळ। अर्जुनें आपुले कुळ। मग म्हणे राज्य तें केवळ। निरयभोग ॥ ६७ ॥

संजय उवाच

एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥

ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादेर्जुनविषादयोगे नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

ऐसें तिये अवसरीं। अर्जुन बोलिला समरीं। संजयो म्हणे अवधारीं। धृतराष्ट्रातें ॥ ६८ ॥ मग अत्यंत उद्गेगला। न धरत गहिंवरु आला। तेथ उडी घातली खालां। रथौनियां ॥ ६९ ॥ जैसा राजकुमरु पदच्युतु। सर्वथा होय उपहतु। कां रवि राहुग्रस्तु। प्रभाहीनु ॥ २७० ॥ नातरी महासिन्द्विसंभ्रमें। जिंतिला तापसु भ्रमें। मग आकळूनि कामें। दीनु कीजे ॥ ७१ ॥ तैसा तो धनुर्धरु। अत्यंत दुःखें जर्जरु। दिसे जेथ रहंवरु। त्यजिला तेणे ॥ ७२ ॥ मग धनुष्यबाण सांडिले। न धरत अश्रुपात आले। ऐसें ऐके राया वर्तलें। संजयो म्हणे ॥ ७३ ॥ आतां यावरी तो वैकुंठनाथु। देखोनि सखेद पार्थु। कवणेपरी परमार्थु। निरूपील ॥ ७४ ॥ ते सविस्तर पुढारी कथा। अति सकौतुक ऐकतां। ज्ञानदेव म्हणे आतां। निवृत्तिदासु ॥ २७५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय दुसरा

संजय उवाच

तं तथा कृपयाविष्टमश्रूपूर्णकुलेक्षणम् ।

विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥

मग संजयो म्हणे रायातें । आइके तो पार्थु तेथें । शोकाकुल रुदनातें ।
करीतु असे ॥ १ ॥ तें कुळ देखोनि समस्त। स्वेह उपनलें अद्भुत। तेणे द्रवलें
असे चित्त। कवणेपरी ॥ २ ॥ जैसें लवण जळें झळळबळें। ना तरी अभ्र वातें
हाले। तैसें सधीर परी विरमलें। हृदय तयाचें ॥ ३ ॥ म्हणौनि कृपा आकळिला।
दिसतसे अति कोमाइला। जैसा कर्दमीं रुपला। राजहंस ॥ ४ ॥ तयापरी तो
पांडुकुमरु। महामोहें अति जर्जरु। देखोनि श्रीशार्ङ्गधरु। काय बोले ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।

अनार्यजुष्टमस्वगर्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥

म्हणे अर्जुना आदि पाहीं। हें उचित काय इये ठारीं। तूं कवण हें कायी।
करीत आहासी ॥ ६ ॥ तुज सांगे काय जाहलें। कवण उणे आलें। करितां
काय ठेलें। खेदु कायिसा ॥ ७ ॥ तूं अनुचिता चित्त नेदिसी। धीरु कहीं न
संडिसी। तुझेनि नामें अपयशीं। दिशा लंघिजे ॥ ८ ॥ तूं शूरवृत्तीचा ठावो।
क्षत्रियांमार्जीं रावो। तुझिया लाठेपणाचा आवो। तिहीं लोकीं ॥ ९ ॥ तुवां
संग्रामीं हरु जिंकिला। निवातकवचांचा ठावो फेडिला। पवाडा तुवां केला।
गंधर्वासीं ॥ १० ॥ पाहतां तुझेनि पाडें। दिसे त्रैलोक्यही थोकडें। ऐसें
पुरुषत्व चोखडें। पार्था तुझें ॥ ११ ॥ तो तूं कीं आजि येथें। सांडूनियां
वीरवृत्तीतें। अधोमुख रुदनातें। करितु आहासी ॥ १२ ॥ विचारी तूं अर्जुनु।
कीं कारुण्यें किजसी दीनु। सांग पां अंधकारें भानु। ग्रासिला आथी ॥ १३ ॥
ना तरी पवनु मेघासी बिहे। कीं अमृतासी मरण आहे। पाहें पां इंधनचि
गिळोनि जाये। पावकातें ॥ १४ ॥ कीं लवणेंचि जळ विरे। संसर्गे काळकूट

मरे । सांग पां महाफणी दर्दुरें । गिल्जे कायी ॥ १५ ॥ सिंहासी झोंबे कोल्हा । ऐसा अपाडु आथि कें जाहला । परी तो त्वां साच केला । आजि एथ ॥ १६ ॥ म्हणौनि अझुनी अर्जुना । झणें चित्त देसी या हीना । वेगीं धीर कसूनियां मना । सावधु होई ॥ १७ ॥ सांडीं हें मूर्खपण । उठीं घे धनुष्यबाण । संग्रामीं हें कवण । कारुण्य तुझें ॥ १८ ॥ हां गा तूं जाणता । तरी न विचारिसी कां आतां । सांगें झुंजावेळे सदयता । उचित कायी ॥ १९ ॥ हे असतीये कीर्तीसी नाश । आणि पारत्रिकासि अपभ्रंशु । म्हणे जगन्निवासु । अर्जुनातें ॥ २० ॥

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वयुपद्यते ।

क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परन्तप ॥ ३ ॥

म्हणौनि शोकु न करीं । तूं पुरता धीरु धरीं । हें शोच्यता अव्हेरीं । पंडुकुमरा ॥ २१ ॥ तुज नव्हे हें उचित । येणें नासेल जोडलें बहुत । तूं अझुनीवरी हित । विचारीं पां ॥ २२ ॥ येणें संग्रामाचेनि अवसरें । एथ कृपालुपण नुपकरे । हे आतांचि काय सोयरे । जाहले तुज ॥ २३ ॥ तूं आर्धींचि काय नेणसी । कीं हे गोत्र नोळखसी । वायांचि काय करिसी । अतिशो आतां ॥ २४ ॥ आजिचें हें झुंज । काय जन्मा नवल तुज । हें परस्परें तुम्हां व्याज । सदांचि आसी ॥ २५ ॥ तरी आतां काय जाहलें । कायि स्त्रेह उपनलें । हें नेणिजे परी कुडें केलें । अर्जुना तुवां ॥ २६ ॥ मोहो धरिलीया ऐसें होईल । जे असती प्रतिष्ठा जाईल । आणि परलोकही अंतरेल । ऐहिकेसी ॥ २७ ॥ हृदयाचें ढिलेपण । एथ निकयासी नव्हे कारण । हें संग्रामीं पतन जाण । क्षत्रियांसीं ॥ २८ ॥ ऐसेनि तो कृपावंतु । नानापरी असे शिकवितु । हें ऐकोनि पंडुसुतु । काय बोले ॥ २९ ॥

अर्जुन उवाच

कथं भीषममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।

इषुभिः प्रति योत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥

देवा हें येतुलेवरी । बोलावें नल्मो अवधारीं । आर्धीं तूंचि चित्तीं विचारीं । संग्रामु हा ॥ ३० ॥ हें झुंज नव्हे प्रमादु । एथ प्रवर्तलिया दिसतसे बाधु । हा उघडा लिंगभेदु । वोढवला आम्हां ॥ ३१ ॥ देखें मातापितरें अर्चिजती ।

सर्वस्वें तोषु पावविजती । तिये पाठीं केवीं वधिजती । आपुलिया हातीं ॥ ३२ ॥
 देवा संतवृदं नमस्कारिजे । कां घडे तरी पूजिजे । हें वांचूनि केवीं निंदिजे ।
 स्वयें वाचा ॥ ३३ ॥ तैसे गोत्रगुरु आमुचे । हे पूजनीय आम्हां नियमाचे । मज
 बहुत भीष्मद्रोणांचे । वर्ततसे ॥ ३४ ॥ जयांलागीं मनें विसूं । आम्ही स्वर्णीही
 न शकों धरूं । तयां प्रत्यक्ष केवीं करूं । घातु देवा ॥ ३५ ॥ वर जळो हें
 जियालें । एथ आघवेयांसि हेंचि काय जाहलें । जे यांच्या वर्धीं अभ्यासिलें ।
 मिरविजे आम्हीं ॥ ३६ ॥ मी पार्थु द्रोणाचा केला । येणे धनुर्वेदु मज दिधला ।
 तेणे उपकारे काय आभारैला । वर्धीं तयातें ॥ ३७ ॥ जेर्थीचिया कृपा लाहिजे
 वरु । तेर्थीचि मनें व्यभिचारु । तरी काय मी भस्मासुरु । अर्जुन म्हणे ॥ ३८ ॥

गुरुनहत्वा हि महानुभावान् श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ।

हत्वार्थकामांस्तु गुरुनिहैव भुंजीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

देवा समुद्र गंभीर आइकिजे । वरि तोहि आहाच देखिजे । परी क्षोभु मनीं
 नेणिजे । द्रोणाचिये ॥ ३९ ॥ हें अपार जें गगन । वरी तयाही होईल मान । परि
 अगाध भलें गहन । हृदय याचें ॥ ४० ॥ वरी अमृतही विटे । कीं काळवशें
 वज्र फुटे । परी मनोधर्मु न लोटे । विकरविलाही ॥ ४१ ॥ स्नेहालागीं माये ।
 म्हणिये तें कीरु होये । परी कृपा ते मूर्त आहे । द्रोणीं इये ॥ ४२ ॥ हा
 कारुण्याची आदि । सकल गुणांचा निधि । विद्यासिंधु निरवधि । अर्जुन
 म्हणे ॥ ४३ ॥ हा येणे मानें महंतु । वरी आम्हांलागीं कृपावंतु । आतां सांग
 पां येथ घातु । चिंतूं येईल ॥ ४४ ॥ ऐसे हे रणीं वधावे । मग आपण राज्यसुख
 भोगावें । तें मना नये आघवें । जीवितेसीं ॥ ४५ ॥ हें येणे मानें दुर्धर । जे
 याहीहुनी भोग सधर । ते असतु येथवर । भिक्षा मागातां भली ॥ ४६ ॥ ना तरी
 देशत्यागें जाइजे । कां गिरिकंदर सेविजे । परी शस्त्र आतां न धरिजे ।
 इयांवरी ॥ ४७ ॥ देवा नवनिशतीं शरीं । वावरोनी यांच्या जिहारीं । भोग
 गिंवसावे रुधिरीं । बुडाले जे ॥ ४८ ॥ ते काढूनि काय किजती । लिप्त केवीं
 सेविजती । मज नये हे उपपत्ति । याचिलागीं ॥ ४९ ॥ ऐसें अर्जुन तिये
 अवसरीं । म्हणे श्रीकृष्णा अवधारीं । परी तें मना न येचि मुरारी ।
 आइकोनियां ॥ ५० ॥ हें जाणोनि पार्थु बिहाला । मग पुनरपि बोलें लागला ।
 म्हणे देवो कां चित्त या बोला । देतीचि ना ॥ ५१ ॥

न चैतद्विद्धः कतरन्नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।

यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्रः ॥ ६ ॥

येहवीं माझ्या चित्तीं जें होतें । तें मी विचारूनि बोलिले येथें । परी निकें काय यापरौतें । तें तुम्ही जाणा ॥ ५२ ॥ पैं वीरु जयांसी ऐकिजे । आणि या बोलींचि प्राणु सांडिजे । ते एथ संग्रामव्याजें । उभे आहाती ॥ ५३ ॥ आतां ऐसियांतें वधावें । कीं अक्षेरुनिया निघावें । या दोहोंमार्जी बरवें । तें नेणां आम्ही ॥ ५४ ॥

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसमूढचेताः ।

यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तम्भे शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥ ७ ॥

आम्हां काय उचित । तें पाहतां न स्फुरे येथ । जें मोहें येणें चित्त । व्याकुळ माझें ॥ ५५ ॥ तिमिरावरुद्ध जैसें । दृष्टीचें तेज भ्रंशो । मग पासींच असतां न दिसे । वस्तुजात ॥ ५६ ॥ देवा तैसें मज जाहलें । जें मन हें भ्रांती ग्रासिलें । आतां काय हित आपुलें । तेही नेणें ॥ ५७ ॥ तरी श्रीकृष्णा तुवां जाणावें । निकें तें आम्हां सांगावें । जे सखा सर्वस्व आघवें । आम्हांसि तूं ॥ ५८ ॥ तूं गुरु बंधु पिता । तूं आमची इष्ट देवता । तूंचि सदा रक्षिता । आपदीं आमुतें ॥ ५९ ॥ जैसा शिष्यांतें गुरु । सर्वथा नेणे अक्षेरु । कीं सरितांतें सागरू । त्यजी केवीं ॥ ६० ॥ नातरी अपत्यांतें माये । सांझूनि जरी जाये । तरी तें कैसेनि जिये । ऐकें कृष्णा ॥ ६१ ॥ तैसा सर्वपिरी आम्हांसी । देवा तूंची एक आहासि । आणि बोलिलें जरी न मानिसी । मागील माझें ॥ ६२ ॥ तरी उचित काय आम्हां । जें व्यभिचरेना धर्मा । तें झडकरी पुरुषोत्तमा । सांगें आतां ॥ ६३ ॥

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद् यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम् ।

अवाप्य भूमावसपलमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ ८ ॥

हें सकळ कुळ देखोनि । जो शोकु उपनलासे मर्नीं । तो तुझिया वाक्यावांचुनी । न जाय आणिकें ॥ ६४ ॥ एथ पृथ्वीतळ आपु होईल । हें महेंद्रपदही पाविजेल । परी मोह हा न फिटेल । मानसींचा ॥ ६५ ॥ जैसीं बीजें सर्वथा आहाळलीं । तीं सुक्षेत्रीं जन्ही पेरिलीं । तरी न विरुद्धती सिंचिलीं ।

आवडे तैसीं ॥ ६६ ॥ ना तरी आयुष्य पुरले आहे । तरी औषधे कांहीं नोहे ।
 एथ एकचि उपेगा जाये । परमामृत ॥ ६७ ॥ तैसें राज्यभोगसमृद्धिं । उज्जीवन
 नोहे जीवबुद्धिं । एथ जिह्वाळा कृपानिधि । कारुण्य तुङ्गे ॥ ६८ ॥ ऐसे अर्जुन
 तेथ बोलिला । जंब क्षणएक भ्रांति सांडिला । मग पुनरपि व्यापिला । उर्मी
 तेणे ॥ ६९ ॥ कीं मज पाहतां उर्मी नोहे । हे अनारिसे गमत आहे । तो ग्रासिला
 महामोहे । काळसर्पे ॥ ७० ॥ सर्वर्म हृदयकलहारीं । तेथ कारुण्यवेळेच्या
 भरीं । लागला म्हणौनि लहरी । भांजेचिना ॥ ७१ ॥ हें जाणोनि ऐसी प्रौढी । जो
 दृष्टिसर्वेचि विष फेडी । तो धांवया श्रीहरी गारुडी । पातल कीं ॥ ७२ ॥
 तैसिया पंडुकुमरा व्याकुळा । मिरवतसे श्रीकृष्ण जवळा । तो कृपावशें
 अवलीळा । रक्षील आतां ॥ ७३ ॥ म्हणोनि तो पार्थु । मोहफणिग्रस्तु । म्यां
 म्हणितला हा हेतु । जाणोनियां ॥ ७४ ॥ मग देखा तेथ फाल्गुनु । घेतला असे
 भ्रांती कवळूनु । जैसा घनपटळीं भानु । आच्छादिजे ॥ ७५ ॥ तयापरी तो
 धनुर्धर्ष । जाहलासे दुःखें जर्जरु । जैसा ग्रीष्मकाळीं गिरिवरु । वणवला
 कां ॥ ७६ ॥ म्हणौनि सहजें सुनीलु । कृपामृतें सजलु । तो वोळलासे
 श्रीगोपालु । महामेघ ॥ ७७ ॥ तेथ सुदशनांची द्युति । तेचि विद्युलल्ता झळकती ।
 गंभीर वाचा ते आयती । गर्जनेची ॥ ७८ ॥ आतां तो उदार कैसा वर्षेल । तेण
 अर्जुनाचलु निवेल । मग नवी विरूढी फुटेल । उन्मेषाची ॥ ७९ ॥ ते कथा
 आइका । मनाचिया आराणुका । ज्ञानदेवो म्हणे देखा । निवृत्तिदासु ॥ ८० ॥

संजय उवाच

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परन्तप ।

न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥ ९ ॥

ऐसे संजयो असे सांगतु । म्हणे राया तो पार्थु । पुनरपि शोकाकुळितु ।
 काय बोले ॥ ८१ ॥ आइके सखेदु बोले श्रीकृष्णातें । आतां नाळवावें तुम्हीं
 मातें । मी सर्वथा न झुंजे येथें । भरंवसेनि ॥ ८२ ॥ ऐसे येकिहेलां बोलिला ।
 मग मौन धरूनि ठेला । तेथ श्रीकृष्णा विस्मो पातला । देखोनि तयातें ॥ ८३ ॥

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।

सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः ॥ १० ॥

मग आपुलं चित्तीं म्हणे। एथ हें कायी आदरिलें येणे। अर्जुन सर्वथा कांहीं नेणे। काय कीजे ॥ ८४ ॥ हा उमजे आतां कवणेपरी। कैसेनि धीरु स्वीकारी। जैसा ग्रहातें पंचाक्षरी। अनुमानी कां ॥ ८५ ॥ ना तरी असाध्य देखोनि व्याधि। अमृतासम दिव्य औषधी। वैद्य सूचि निरवधि। निदानींची ॥ ८६ ॥ तैसें विवरीतु असे श्रीअनंतु। तया दोन्हीं सैन्याआंतु। जयापरी पार्थु। भ्रांती सांडी ॥ ८७ ॥ तें कारण मनीं धरिलें। मग सरोष बोलें आदरिलें। जैसें मातेच्या कोपीं थोकुलें। स्नेह आथी ॥ ८८ ॥ कीं औषधाचिया कडुवटपणीं। जैसी अमृताची पुरवणी। ते आहाच न दिसे परी गुणीं। प्रकट होय ॥ ८९ ॥ तैसीं वरिवरी पाहतां उदासें। आंत तरी अतिसुरसें। तियें वाक्यें हृषीकेशें। बोलें आदरिलें ॥ ९० ॥

श्रीभगवानुवाच

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।

गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥ ११ ॥

मग अर्जुनातें म्हणितलें। आम्हीं आजि हें नवल देखिलें। जें तुवां एथ आदरिलें। माझारींची ॥ ९१ ॥ तूं जाणता तरी म्हणविसी। परी नेणिवेतें न संडिसी। आणि शिकवूं म्हणों तरी बोल्सी। बहुसाल नीति ॥ ९२ ॥ जात्यंथा लागे पिसें। मग तें सैरा धांवे जैसें। तुझें शाहाणपण तैसें। दिसतसे ॥ ९३ ॥ तूं आपणें तरी नेणसी। परी या कौरवांतें शोचूं पहासी। हा बहु विस्मय आम्हांसी। पुढतपुढती ॥ ९४ ॥ तरी सांग पां अर्जुना। तुजपासूनि स्थिति या त्रिभुवना। हे अनादि विश्वरचना। तें लटकें कायी ॥ ९५ ॥ एथ समर्थु एक आथी। तयापासूनि भूतें होती। तरी हें वायांचि काय बोलती। जगामार्जी ॥ ९६ ॥ हो कां सांप्रत ऐसें जाहलें। जे हे जन्ममृत्यु तुवां सृजिले। आणि नाशु पावे नाशिलें। तुझेनि कायी ॥ ९७ ॥ तूं भ्रमलेपणें अहंकृती। यांसि घातु न धरिसी चित्तीं। तरी सांगें कायि हे होती। चिरंतन ॥ ९८ ॥ कीं तूं एक वधिता। आणि सकळ लोकु हा मरता। ऐसी भ्रांती झाणें चित्ता। येवों देसी ॥ ९९ ॥ अनादिसिद्ध हें आघवें। होत जात स्वभावें। तरी तुवां कां शोचावें। सांगें मज ॥ १०० ॥ परी मूर्खपणें नेणसी। न चिंतावें तें चिंतीसी। आणि तूंचि

नीति सांगसी । आम्हांप्रति ॥ १ ॥ देखैं विवेकी जे होती । ते दोहीतेंहीं न शोचिती । जे होय जाय हे भ्रांती । म्हणौनियां ॥ २ ॥

न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ १२ ॥

अर्जुना सांगेन आइक । एथ आम्ही तुम्ही देख । आणि हे भूपति अशेख । आदिकरूनी ॥ ३ ॥ नित्यता ऐसेचि असोनी । ना तरी निश्चित क्षया जाउनी । हे भ्रांति वेगळी करूनी । दोन्ही नाहीं ॥ ४ ॥ हें उपजे आणि नाशे । तें मायावशें दिसे । येन्हीं तत्त्वता वस्तु जें असे । तें अविनाशचि ॥ ५ ॥ जैसें पवनें तोय हालविलें । आणि तरंगाकार जाहलें । तरी कवण कें जन्मलें । म्हणों ये तेथ ॥ ६ ॥ तेंचि वायूचें स्फुरण ठेलें । आणि उदक सहज सपाट जाहलें । तरी आतां काय निमालें । विचारीं पां ॥ ७ ॥

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।

तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुद्यति ॥ १३ ॥

आइकें शरीर तरी एक । परी वयसा भेद अनेक । हें प्रत्यक्षचि देख । प्रमाण तूं ॥ ८ ॥ एथ कौमारत्व दिसे । मग तारुण्यीं तें भंशे । परी देहचि न नाशे । एकेकासवें ॥ ९ ॥ तैसीं चैतन्याच्या ठार्यीं । इयें शरीरांतरें होती जाती पाहीं । ऐसें जाणे तया नाहीं । व्यामोहदुःख ॥ ११० ॥

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णासुखदुःखदाः ।

आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तिक्षस्व भारत ॥ १४ ॥

एथ नेणावया हेंचि कारण । जें इंद्रियां आधीनपण । तिहीं आकळिजे अंतःकरण । म्हणौनि भ्रमे ॥ ११ ॥ इंद्रियें विषय सेविती । तेथ हर्ष शोक उपजती । ते अंतर आप्लविती । संगें येणें ॥ १२ ॥ जयां विषयांच्या ठार्यीं । एकनिष्ठता कहीं नाहीं । तेथ दुःख आणि कांहीं । सुखही दिसे ॥ १३ ॥ देखें शब्दाची व्याप्ति । निंदा आणि स्तुति । तेथ द्वेषाद्वेष उपजती । श्रवणद्वारें ॥ १४ ॥ मृदु आणि कठिण । हे स्पर्शाचे दोन्ही गुण । जे वपूचेनि संगें कारण । संतोषखेदां ॥ १५ ॥ भ्यासुर आणि सुरेख । हें रूपांचें स्वरूप देख । जें

उपजवी सुखदुःख । नेत्रद्वारें ॥ १६ ॥ सुगंधु आणि दुर्गंधु । हा परिमळाचा भेदु । जो घाणसंगें विषादु । तोषु देता ॥ १७ ॥ तैसाचि द्विविध रसु । उपजवी प्रीतित्रासु । म्हणौनि हा अपभ्रंशु । विषयसंगु ॥ १८ ॥ देखें इंद्रियां आधीन होईजे । तैं शीतोष्णांतें पाविजे । आणि सुखदुःखीं आकळिजे । आपणपें ॥ १९ ॥ या विषयांवांचूनि कांहीं । आणीक सर्वथा रम्य नाहीं । ऐसा स्वभावोचि पाहीं । इंद्रियांचा ॥ २० ॥ हे विषय तरी कैसे । रोहिणीचे जळ जैसें । कां स्वजींचा आभासे । भद्रजाति ॥ २१ ॥ देखें अनित्य तियापरी । म्हणौनि तूं अव्हेरीं । हा सर्वथा संगु न धरीं । धनुर्धरा ॥ २२ ॥

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥

हे विषय जयातें नाकळिती । तया सुखदुःखें दोनी न पवती । आणि गर्भवासुसंगती । नाहीं तया ॥ २३ ॥ तो नित्यरूप पार्था । वोळखावा सर्वथा । जो या इंद्रियार्था । नागवेचि ॥ २४ ॥

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥

आतां अर्जुना आणिक कांहीं एक । सांगेन मी आइक । जें विचारपर लोक । वोळखिती ॥ २५ ॥ या उपाधिमार्जीं गुप्त । चैतन्य असे सर्वगत । तें तत्त्वज्ञ संत । स्वीकारिती ॥ २६ ॥ सलिलीं यय जैसें । एक होऊनि मीनले असे । परी निवङ्गूनि राजहंसें । वेगळे कीजे ॥ २७ ॥ कीं अग्निमुखें किडाळ । तोडोनियां चोखाळ । निवडिती केवळ । बुद्धिमंत ॥ २८ ॥ ना तरी जाणिवेच्या आयणी । करितां दधिकडसणी । मग नवनीत निर्वाणीं । दिसे जैसें ॥ २९ ॥ कीं भूस बीज एकवट । उपणितां राहे घनवट । तेथ उडे तें फलकट । जाणों आलें ॥ ३० ॥ तैसें विचारितां निरसलें । तें प्रपंचु सहजें सांडवलें । मग तत्त्वता तत्त्व उरलें । ज्ञानियांसि ॥ ३१ ॥ म्हणौनि अनित्याच्या ठारीं । तयां आस्तिक्यबुद्धि नाहीं । निष्कर्षु दोहींही । देखिला असे ॥ ३२ ॥

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम् ।

विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ ३७ ॥

देखें सारासार विचारितां । भ्रांति ते पाहीं असारता । तरी सार तें
स्वभावता । नित्य जाणें ॥ ३३ ॥ हा लोकत्रयाकारु । तो जयाचा विस्तारु ।
तेथ नाम वर्ण आकारु । चिन्ह नाहीं ॥ ३४ ॥ जो सर्वदा सर्वगतु । जन्मक्षयातीतु ।
तया केलियाहि घातु । कदा नोहे ॥ ३५ ॥

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ १८ ॥

आणि शरीरजात आघवें । हें नाशिवंत स्वभावें । म्हणौनि तुवां झुंजावें ।
पंडुकुमरा ॥ ३६ ॥

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

तूं धरूनि देहाभिमानातें । दिठी सूनि शरीरातें । मी मारिता हे मरते ।
म्हणतु आहासी ॥ ३७ ॥ तरी अर्जुना तूं हें नेणसी । जरी तच्चता विचारिसी ।
तरी वधिता तूं नव्हेसी । हे वध्य नव्हती ॥ ३८ ॥

न जायते प्रियते वा कदाचि-

न्यायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥ २१ ॥

जैसें स्वज्ञामार्जीं देखिजे । तें स्वप्नींचि साच आपजे । मग चेऊनियां
पाहिजे । तवं कांहीं नाहीं ॥ ३९ ॥ तैसी हे जाण माया । तूं भ्रमत आहासी
वायां । शस्त्रे हाणितलिया छाया । जैसी आंगीं न रूपे ॥ १४० ॥ कां पूर्ण
कुंभ उलंडला । तेथ बिबाकारु दिसे भ्रंशला । परी भानु नाहीं नासला ।
तयासवें ॥ ४१ ॥ ना तरी मठीं आकाश जैसें । मठाकृती अवतरलें असे । तो
भंगलिया आपैसें । स्वरूपचि ॥ ४२ ॥ तैसें शरीराच्या लोपीं । सर्वथा नाशु
नाहीं स्वरूपीं । म्हणौनि तूं हें नारोपी । भ्रांति बापा ॥ ४३ ॥

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

तथा शरीरणि विहाय जीर्णन्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥

जैसें जीर्ण वस्त्र सांडिजे । मग नूतन वेढिजे । तैसें देहांतरातें स्वीकारिजे ।
चैतन्यनाथें ॥ ४४ ॥

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

न चैनं कलेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमकलेद्योऽशोष्य एव च ।

नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २४ ॥

हा अनादि नित्यसिद्धु । निरुपाधि विशुद्धु । म्हणौनि शस्त्रादिकीं छेदु । न घडे यथा ॥ ४५ ॥ हा प्रलयोदकें नाप्लवे । अग्निदाहो न संभवे । एथ महाशोषु न प्रभवे । मारुताचा ॥ ४६ ॥ अर्जुना हा नित्यु । अचलु हा शाश्वतु । सर्वत्र सदोदितु । परिपूर्णु हा ॥ ४७ ॥

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥

हा तर्काचिये दिठी । गोचर नोहे किरीटी । ध्यान याचिये भेटी । उत्कंठा वाहे ॥ ४८ ॥ हा सदा दुर्लभु मना । आपु नोहे साधना । निःसीमु हा अर्जुना । पुरुषोत्तमु ॥ ४९ ॥ हा गुणत्रयरहितु । व्यक्तीसी अतीतु । अनादि अविकृतु । सर्वरूप ॥ ५० ॥ अर्जुना ऐसा हा जाणावा । सकलात्मकु देखावा । मग सहजें शोकु आघवा । हरेल तुझा ॥ ५१ ॥

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।

तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥

अथवा ऐसा नेणसी । तूं अंतवंतचि मानिसी । तळी शोचूं न पवसी । पंडुकुमरा ॥ ५२ ॥ जो आदि स्थिति अंतु । हा निरंतर असे नित्यु । जैसा प्रवाहो अनुस्थूतु । गंगाजलाचा ॥ ५३ ॥ तें आदि नाहीं खंडलें । समुद्रीं तरी असे मिनलें । आणि जातचि मध्यें उरलें । दिसे जैसें ॥ ५४ ॥ इयें तिन्ही तयापरी । सरसींच सदा अवधारीं । भूतांसि कवणीं अवसरीं । ठाकती ना ॥ ५५ ॥

महणौनि हें आघवें। एथ तुज नल्गो शोचावें। जे स्थितीचि हे स्वभावें। अनादि ऐसी॥ ५६॥ ना तरी हें अर्जुना। न येचि तुङ्गिया मना। जे देखोनि लोकु अधीना। जन्मक्षया॥ ५७॥ तरी एथ कांहीं। तुज शोकासि कारण नाहीं। हे जन्ममृत्यु पाहीं। अपरिहर॥ ५८॥

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्धुवं जन्म मृतस्य च।

तस्मादपरिहार्येऽर्थं न त्वं शोचितुमर्हसि॥ २७॥

उपजे तें नाशे। नाशलें पुनरपि दिसे। हें घटिकायंत्र तैसें। परिभ्रमे गा॥ ५९॥ ना तरी उदो अस्तु आपैसें। अखंडित होत जात जैसें। हें जन्ममरण तैसें। अनिवार जर्गी॥ १६०॥ महाप्रलयअवसरें। हें त्रैलोक्यहि संहरे। महणौनि हा न परिहरे। आदिअंतु॥ ६१॥ तूं जरी हें ऐसें मानिसी। तरी खेदु कां करिसी। काय जाणतुचि नेणसी। धनुर्धरा॥ ६२॥ एथ आणीकही एक पार्था। तुज बहुतीं परी पहातां। दुःख करावया सर्वथा। विषो नाहीं॥ ६३॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत।

अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना॥ २८॥

जियें समस्तें इयें भूतें। जन्माआदि अमूर्ते। मग पातलीं व्यक्तीतें। जन्मलेया॥ ६४॥ तियें क्षयासि जेथ जाती। तेथ निभ्रांत आनें नव्हती। देखें पूर्वस्थितीच येती। आपुलिये॥ ६५॥ येर मध्यें जें प्रतिभासे। तें निद्रिता स्वप्न जैसें। तैसा आकारु हा मायावशें। सत्स्वरूपीं॥ ६६॥ ना तरी पवनें स्पर्शिलें नीर। पढियासे तरंगाकार। कां परापेक्षा अलंकार-। व्यक्ती कनकीं॥ ६७॥ तैसें सकळ हें मूर्त। जाण पां मायाकारित। जैसें आकाशीं बिंबत। अभ्रपटल॥ ६८॥ तैसें आदीचि जें नाहीं। तयालागीं तूं रुदसी कायी। तूं अवीट तें पाहीं। चैतन्य एक॥ ६९॥ जयाची आर्तीचि भोगित। विषयीं त्यजिले संत। जयालागीं विरक्त। वनवासिये॥ १७०॥ दिठी सूनि जयातें। ब्रह्मचर्यादि ब्रतें। मुनीश्वर तपातें। आचरताती॥ ७१॥

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः।

आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वायेन वेद न चैव कश्चित्॥ २९॥

एक अंतरीं निश्चल। जें निहालितां केवल। विसरले सकल।
संसारजात॥७२॥ एकां गुणानुवादु करितां। उपरति होऊनि चित्ता।
निरवधि तल्लीनता। निरंतर॥७३॥ एक ऐकतांचि निवाले। ते देहभावीं
सांडिले। एक अनुभवें पातले। तद्रूपता॥७४॥ जैसे सरिताओघ समस्त।
समुद्रामार्जीं मिळत। परी माघौते न समात। परतले नाहीं॥७५॥ तैसिया
योगीश्वरांचिया मती। मिळवणीसवें एकवटती। परी जे विचार्लनि पुनरावृत्ति।
भजतीचि ना॥७६॥

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत।

तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि॥३०॥

जें सर्वत्र सर्वही देहीं। जया करितांही घातु नाहीं। तें विश्वात्मक तूं
पाहीं। चैतन्य एक॥७७॥ जयाचेनि स्वभावें। हें होत जात आघवें। तरी
सांग काय शोचावें। एथ तुवां॥७८॥ एहवीं तरी पार्था। तुज कां नेणों
न मनें चित्ता। परी किडाळ हें शोचितां। बहुतीं परी॥७९॥

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि।

धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते॥३१॥

तूं अझुनी कां न विचारिसी। काय हें चिंतितु आहासी। स्वधर्मु तो
विसरलासी। तरावें जेणों॥१८०॥ या कौरवां भलतें जाहलें। अथवा तुजचि
कांहीं पातलें। कीं युगचि हें बुडालें। जन्ही एथ॥८१॥ तरी स्वधर्मु एकु
आहे। तो सर्वथा त्याज्य नोहे। मग तरिजेल काय पाहें। कृपालूपणे॥८२॥
अर्जुना तुझें चित्त। जन्ही जाहलें द्रवीभूत। तन्ही हें अनुचित। संग्रामसमर्थी॥८३॥
अगा गोक्षीर जरी जाहलें। तरी पथ्यासि नाहीं म्हणितलें। ऐसेनिहि विष होय
सुदलें। नवज्वरीं देतां॥८४॥ तैसें आनीं आन करितां। नाशु होईल हिता।
म्हणौनि तूं आतां। सावध होई॥८५॥ वायांचि व्याकुळ कायी। आपुला
निजधर्मु पाहीं। जो आचरितां बाधु नाहीं। कवणे काळी॥८६॥ जैसें
मार्गेचि चालतां। अपावो न पवे सर्वथा। कां दीपाधरें वर्ततां। नाडलिजे॥८७॥
तयापरी पार्था। स्वधर्मे राहाटतां। सकल कामपूर्णता। सहजे होय॥८८॥
म्हणौनि यालगां पाहीं। तुम्हां क्षत्रियां आणीक कांहीं। संग्रामावांचूनि नाहीं।

उचित जाणें ॥ ८९ ॥ निष्कपटा होआवें । उसिणा घाई जुङ्गावें । हें असो काय सांगावें । प्रत्यक्षावरी ॥ १९० ॥

यदृच्छ्या चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥ ३२ ॥

अर्जुना झुंज देखें आतांचें । हें हो कां जें दैव तुमचें । कीं निधान सकळ धर्माचें । प्रगटलें असे ॥ ९१ ॥ हा संग्रामु काय म्हणिषे । कीं स्वर्गुचि येणे रुपें । मूर्त कां प्रतापें । उदो केला ॥ ९२ ॥ ना तरी गुणाचेनि पतिकरें । आर्तीचेनि पडिभरें । हें कीर्तीचि स्वयंवरें । आली तुज ॥ ९३ ॥ क्षत्रियें बहुत पुण्य कीजे । तैं झुंज ऐसें लाहिजे । जैसें मार्गे जातां आडळिजे । चिंतामणि ॥ ९४ ॥ ना तरी जांभया पसरे मुख । तेथ अवचटें पडे पीयुख । तैसा संग्रामु हा देख । पातला असे ॥ ९५ ॥

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्य संग्रामं न करिष्यसि ।

ततः स्वधर्मं कीर्ति च हित्वा पापमवाप्यसि ॥ ३३ ॥

आतां हा ऐसा अक्षेरिजे । मग नाथिलें शोचूं बैसिजे । तरी आपण आहाणा होईजे । आपणपेयां ॥ ९६ ॥ पूर्वजांचें जोडलें । आपणचि होय धाडिलें । जरी आजि शस्त्र सांडिलें । रणीं इये ॥ ९७ ॥ असती कीर्ति जाईल । जगचि अभिशापु देईल । आणि गिंवसित पावतील । महादोष ॥ ९८ ॥ जैसी भातारेहीन वनिता । उपहती पावे सर्वथा । तैशी दशा जीविता । स्वधर्मेवीण ॥ ९९ ॥ ना तरी रणीं शब सांडिजे । तें चौमेरीं गिधीं विदारिजे । तैसें स्वधर्महीना अभिभविजे । महादोषीं ॥ २०० ॥

अकीर्ति चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।

सम्भावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥

म्हणौनि स्वधर्मु हा सांडसील । पापा वरपडा होसील । आणि अपेश तें न वचेल । कल्पांतवरी ॥ १ ॥ जाणतेनि तंवचि जियावें । जंव अपकीर्ति आंगा न पवे । आणि सांग पां केवीं निगावें । एथोनियां ॥ २ ॥ तूं निर्मत्सर सदयता । येथूनि निघसील कीर माघौता । परी ते गती समस्तां । न मनेल

यथां ॥ ३ ॥ हे चहूंकझूनि वेढितील। बाणवरी घेतील। तेथ पार्था न सुटिजेल। कृपाळुपणे ॥ ४ ॥ ऐसेनिहि प्राणसंकटें। जरी विपायें पां निधणें घटे। तरी तें जियालेंही चोखटें। मरणाहुनी ॥ ५ ॥

भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ ३५ ॥

तूं आणीकही एक न विचारिसी। एथ संभ्रमें झुंजों आलासी। आणि सकणवपणें निधालासी। मागुता जरी ॥ ६ ॥ तरी तुझें तें अर्जुना। या वैरियां दुर्जनां। कां प्रत्यया येईल मना। सांगें मज ॥ ७ ॥

अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्पन्ति तवाहिताः।

निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ३६ ॥

हे म्हणती गेला रे गेला। अर्जुन आम्हां बिहाला। हा सांगें बोलु उरला। निका कायी ॥ ८ ॥ लोक सायासें करूनि बहुतें। कां वेचिति आपुलीं जीवितें। परी वाढविती कीर्तींतं। धनुर्धरा ॥ ९ ॥ ते तुज अनायासें। अनकलित जोडिली असे। हें अद्वितीय जैसें। गगन आहे ॥ २१० ॥ तैसी कीर्ति निःसीम। तुझ्या ठायीं निरुपम। तुझे गुण उत्तम। तिहीं लोकीं ॥ ११ ॥ दिगंतींचे भूपति। भाट होऊनि वाखाणिती। जे ऐकिलिया दचकती। कृतांतादिक ॥ १२ ॥ ऐसा महिमा घनवट। गंगा जैसी चोखट। जया देखीं जगीं सुभट। वाट जाहली ॥ १३ ॥ तें पौरुष तुझें अद्भुत। आइकोनियां हे समस्त। जाहले आथि विरक्त। जीवितेंसीं ॥ १४ ॥ जैसा सिंहाचिया हांका। युगांतु होय मदमुखा। तैसा कौरवां अशेखां। धाकु तुझा ॥ १५ ॥ जैसे पर्वत वज्रातें। ना तरी सर्प गरुडातें। तैसे अर्जुना हे तूंतें। मानिती सदा ॥ १६ ॥ तें अगाधपण जाईल। मग हीणावो अंगा येईल। जरी मागुता निघसील। न झुंजतुचि ॥ १७ ॥ आणि हे पळतां पळों नेदिती। धरूनि अवकळा करिती। न गणित कुटी बोलती। आइकतां तुज ॥ १८ ॥ मग ते वेळीं हियें फुटावें। आतां लाठेपणें कां न झुंजावें। हें जिंतलें तरी भोगावें। महीतळ ॥ १९ ॥

हतो वा प्राप्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्।

तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

ना तरी रणीं एथ । झुंजतां वेंचलें जीवित । तरी स्वर्गसुख अनकळित । पावसील ॥ २२ ॥ म्हणौनि ये गोठी । विचारु न करीं किरीटी । आतां धनुष्य घेऊनि उठीं । झुंजें वेगीं ॥ २३ ॥ देखें स्वधर्मु हा आचरतां । दोषु नाशे असता । तुज भ्रांति हे कवण चित्ता । एथ पातकाची ॥ २४ ॥ सांगैं प्लवेंचि काय बुडिजे । कां मार्गीं जातां आडळिजे । परी विपायें चालों नेणिजे । तरी तेंही घडे ॥ २५ ॥ अमृतें तरीच मरिजे । जरी विखेंसि सेविजे । तैसा स्वधर्मी दोषु पाविजे । हेतुकपणे ॥ २६ ॥ म्हणौनियां पार्था । हेतु सांडोनि सर्वथा । तुज क्षात्रवृत्ति झुंजतां । पाप नाहीं ॥ २७ ॥

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालभौ जयाजयौ ।

ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्यसि ॥ ३८ ॥

सुखीं संतोषा न यावें । दुःखीं विषादा न भजावें । आणि लाभालभ न धरावे । मनामाजीं ॥ २८ ॥ एथ विजयपण होईल । कां सर्वथा देह जाईल । हें आर्धीचि कांहीं पुढील । चिंतावें ना ॥ २९ ॥ आपणयां उचिता । स्वधर्मं राहाटतां । जें पावे तें निवांता । साहोनि जावें ॥ ३० ॥ ऐसियां मनें होआवें । तरी दोषु न घडे स्वभावें । म्हणौनि आतां झुंजावें । निध्रांत तुवां ॥ ३१ ॥

एषा तेऽभिहिता सांछ्ये बुद्धियोगे त्विमां शृणु ।

बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥ ३२ ॥

हे सांख्यस्थिति मुकुळित । सांगितली तुज येथे । आतां बुद्धियोगु निश्चित । अवधारीं पां ॥ ३३ ॥ जया बुद्धियुक्ता । जाहलिया पार्था । कर्मबंधु सर्वथा । बाधूं न पवे ॥ ३४ ॥ जैसें वज्रकवच लेझजे । मग शस्त्रांचा वर्षावो साहिजे । परी जैतेसीं उरिजे । अचुंबित ॥ ३५ ॥

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।

स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ ४० ॥

तैसें ऐहिक तरी न नशे । आणि मोक्षु तो उरल असे । जेथ पुर्वानुक्रमु दिसे । चोखाळत ॥ ३६ ॥ कर्माधारें राहाटिजे । परी कर्मफल न निरीक्षिजे । जैसा मंत्रज्ञु न बाधिजे । भूतबाधा ॥ ३७ ॥ तियापरी जे सुबुद्धि । आपुलालिया

निरवधि । हा असतांचि उपाधि । आकळूं न सके ॥ ३५ ॥ जेथ न संचरे पुण्यपाप । जें सूक्ष्म अति निष्कंप । गुणत्रयादि लेप । न लगती जेथ ॥ ३६ ॥ अर्जुना तें पुण्यवशें । जरी अल्पचि हृदयीं बुद्धि प्रकाशे । तरी अशेषही नाशे । संसारभय ॥ ३७ ॥

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।
बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ॥ ४१ ॥

जैसी दीपकळिका धाकुटी । परी बहु तेजातें प्रगटी । तैसी सद्बुद्धि हे थेकुटी । म्हणों नये ॥ ३८ ॥ पार्था बहुतीं परी । हे अपेक्षिजे विचारशूरीं । जे दुर्लभ चराचरीं । सद्वासना ॥ ३९ ॥ आणिकासारिखा बहुवसु । जैसा न जोडे परिसु । कां अमृताचा लेश । दैवगुणें ॥ २४० ॥ तैसी दुर्लभ जे सद्बुद्धि । जिये परमात्माचि अवधि । जैसा गंगेसी उदधि । निरंतर ॥ ४१ ॥ तैसें ईश्वरावांचुनी कांहीं । जिये आणीक लाणी नाहीं । ते एकचि बुद्धि पाहीं । अर्जुना जगां ॥ ४२ ॥ येरी ते दुर्मति । जे बहुथा असे विकरती । तेथ निरंतर रमती । अविवेकिये ॥ ४३ ॥ म्हणौनि तयां पार्था । स्वर्ग संसार नरकावस्था (स्वर्गसंसारी आस्था) । आत्मसुख सर्वथा । दृष्ट नाहीं ॥ ४४ ॥

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः ।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।
क्रियाविशेषबहुलं भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ४३ ॥
भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४४ ॥

वेदाधारें बोलती । केवळ कर्म प्रतिष्ठिती । परी कर्मफळीं आसवती । धरूनियां ॥ ४५ ॥ म्हणती संसारीं जन्मिजे । यज्ञादिक कर्म कीजे । मग स्वर्गसुख भोगिजे । मनोहर ॥ ४६ ॥ येथ हेवांचूनि कांहीं । आणिक सर्वथा सुखचि नाहीं । ऐसें अर्जुना बोलती पाहीं । दुर्बुद्धि ते ॥ ४७ ॥ देखैं कामनाअभिभूत । होऊनि कर्मे आचरत । ते केवळ भोगीं चित्त । देऊनियां ॥ ४८ ॥

क्रियाविशेषेण बहुतें। न लोपिती विधीतें। निपुण होऊन धर्मातें। अनुष्ठिती ॥ ४९ ॥
 परी एकचि कुडें करिती। जे स्वर्गकामु मनीं धरिती। यज्ञपुरुषा चुकती।
 भोक्ता जो ॥ २५० ॥ जैसा कर्पूराचा राशी कीजे। मग अग्नि लाऊन दीजे।
 कां मिष्टानीं संचरविजे। काळकूट ॥ ५१ ॥ दैवें अमृतकुंभ जोडला। तो
 पायें हाणोनि उलंडिला। तैसा नासिती धर्मु निपजला। हेतुकपणे ॥ ५२ ॥
 सायासें पुण्य अर्जिजे। मग संसार कां अपेक्षिजे। परी नेणती ते काय
 कीजे। अप्राप्य देखें ॥ ५३ ॥ जैसी रांधवणी रससोय निकी। करूनियां मोले
 विकी। तैसा भोगासाठीं अविवेकी। धाडिती धर्मु ॥ ५४ ॥ म्हणौनि हे पार्था।
 दुर्बुद्धि देख सर्वथा। तयां वेदवादरतां। मनीं वसे ॥ ५५ ॥

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन।

निर्दुन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ ४५ ॥

तिन्हीं गुणीं आवृत। हे वेद जाणें निभ्रांत। म्हणोनि उपनिषदादि समस्त।
 सात्त्विक तें ॥ ५६ ॥ येर रजतमात्मक। जेथ निरूपिजे कर्मादिक। जे केवळ
 स्वर्गसूचक। धनुर्धरा ॥ ५७ ॥ म्हणौनि तूं जाण। हे सुखदुःखांसीच कारण।
 एथ झाणें अंतःकरण। रिगें देसी ॥ ५८ ॥ तूं गुणत्रयातें अव्हेरीं। मी माझें हें
 न करीं। एक आत्मसुख अंतरीं। विसंब झाणीं ॥ ५९ ॥

यावानर्थ उदपाने सर्वतः सम्प्लुतोदके।

तावान्वर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ ५६ ॥

जरी वेदें बहुत बोलिले। विविध भेद सूचिले। तही आपण हित आपुले।
 तेंचि घेपें ॥ २६० ॥ जैसा प्रगटलिया गभस्ती। अशेषही मार्ग दिसती। तरी
 तेतुलेही काय चालिजती। सांगैं मज ॥ ६१ ॥ कां उदकमय सकळ। जही
 जाहलें असे महीतळ। तरी आपण घेपें केवळ। आर्तीचिजोगें ॥ ६२ ॥ तैसें
 ज्ञानीये जे होती। ते वेदार्थातें विवरिती। मग अपेक्षित तें स्वीकारिती।
 शाश्वत जें ॥ ६३ ॥

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन।

मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

म्हणौनि आडके पार्था। याचिपरी पाहातां। तुज उचित होय आतां।

स्वकर्म हें ॥ ६४ ॥ आप्हीं सप्तही विचारिले । तंव ऐसेंचि हें मना आले । जें न सांडिजे तुवां आपुले । विहित कर्म ॥ ६५ ॥ परी कर्मफळीं आस न करावी । आणि कुकर्मीं संगति न व्हावी । हे सत्क्रियाचि आचरावी । हेतूविण ॥ ६६ ॥

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनंजय ।

सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ ४८ ॥

तूं योगयुक्त होऊनी । फळाचा संग टाकुनी । मग अर्जुना चित्त देऊनी । करीं कर्मे ॥ ६७ ॥ परी आदरिले कर्म दैवे । जरी सपाप्तीते पावे । तरी विशेषे तेथ तोषावे । हेंही नको ॥ ६८ ॥ कीं निमित्ते कोणे एके । तें सिद्धी न वचतां ठाके । तरी तेथिंचेनि अपरितोखें । क्षोभावे ना ॥ ६९ ॥ आचरतां सिद्धी गेलें । तरी काजाची कीर आलें । परी ठेलियाही सगुण जहालें । ऐसेंचि मानीं ॥ २७० ॥ देखें जेतुलाले कर्म निपजे । तेतुले आदिपुरुषीं अर्पिजे । तरी परिपूर्ण सहजे । जहाले जाणें ॥ ७१ ॥ देखें संतासंत कर्मीं । हें जें सरिसेपण मनोधर्मीं । तेचि योगस्थिति उत्तमीं । प्रशंसिजे ॥ ७२ ॥

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ।

बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ ४९ ॥

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।

तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ ५० ॥

अर्जुना समत्व चित्ताचें । तेंचि सार जाणें योगाचें । जेथ मन आणि बुद्धीचें । ऐक्य आथी ॥ ७३ ॥ तो बुद्धियोग विवरितां । बहुतें पाडें पार्था । दिसे हा अरुता । कर्मयोगु ॥ ७४ ॥ परी तेंचि कर्म आचरिजे । तरीच हा योगु पाविजे । जें कर्मशेष सहजे । योगस्थिति ॥ ७५ ॥ म्हणौनि बुद्धियोगु सधरु । तेथ अर्जुना होई स्थिरु । मनें करीं अव्हेरु । फलहेतूचा ॥ ७६ ॥ जे बुद्धियोगा योजिले । तेचि पारंगत जाहले । इहीं उभयबंधीं सांडिले । पापपुण्यीं ॥ ७७ ॥

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।

जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥ ५१ ॥

ते कर्मीं तरी वर्तती। परी कर्मफला नातळती। आणि यातायाति न लोपती। अर्जुना तयां ॥ ७८ ॥ मग निरामयभरित। पावती पद अच्युत। ते बुद्धियोगयुक्त। धनुर्धरा ॥ ७९ ॥

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिव्यतितरिष्यति ।

तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥

तूं ऐसा तैं होसी। जैं मोहातें यथा सांडिसी। आणि वैराग्य मानसीं। संचैरल ॥ ८० ॥ मग निष्कळंक गहन। उपजेल आत्मज्ञान। तेणे निचाडें होईल मन। अपैसें तुझें ॥ ८१ ॥ तेथ आणिक कांहीं जाणावें। कां मागिलतें स्मरावें। हें अर्जुना आधवें। पारुषेल ॥ ८२ ॥

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।

समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्यसि ॥ ५३ ॥

इंद्रियांचिया संगति। जिये पसरु होतसे मती। ते स्थिर होईल मागुती। आत्मस्वरूपीं ॥ ८३ ॥ समाधिसुखीं केवळ। जैं बुद्धि होईल निश्चल। तैं पावसी तूं सकळ। योगस्थिति ॥ ८४ ॥

अर्जुन उवाच

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।

स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम् ॥ ५४ ॥

तेथ अर्जुन म्हणे देवा। हाचि अभिप्रावो आधवा। मी पुसेन आतां सांगावा। कृपानिधी ॥ ८५ ॥ मग अच्युत म्हणे सुखें। जें किरीटी तुज निकें। तें पूस पां उम्मेखें। मनाचेनि ॥ ८६ ॥ या बोला पार्थी। म्हणितलें सांग पां श्रीकृष्णातें। काय म्हणियें स्थितप्रज्ञातें। वोळखों केवीं ॥ ८७ ॥ आणि स्थिरबुद्धि जो म्हणिजे। तो कैसिया चिन्हीं जाणिजे। जो समाधिसुख भुंजे। अखंडित ॥ ८८ ॥ तो कवणें स्थिती असे। कैसेनि रूपीं विलसे। देवा सांगावें हें ऐसें। लक्ष्मीपती ॥ ८९ ॥ तंव परब्रह्म अवतरणु। जो षड्गुणाधिकरणु। तो काय तेथ नारायणु। बोलतु असे ॥ २९० ॥

श्रीभगवानुवाच

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्यार्थं मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥

म्हणे अर्जुना परियेसीं । जो हा अभिलाषु प्रौढ मानसीं । तो अंतराय स्वसुखेंसीं । करीतु असे ॥ ११ ॥ जो सर्वदा नित्यतृप्तु । अंतःकरण भरितु । परी विषयामाजीं पतितु । जेणे संगे कीजे ॥ १२ ॥ तो कामु सर्वथा जाये । जयाचें आत्मतोषीं मन राहे । तोचि स्थितप्रज्ञ होये । पुरुष जाणीं ॥ १३ ॥

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

नाना दुःखीं प्राप्तीं । जयासी उद्वेगु नाहीं चित्तीं । आणि सुखाचिया आर्ती । अडपैजेना ॥ १४ ॥ अर्जुना तयाच्या ठायीं । कामक्रोधु सहजे नाहीं । आणि भयातें नेणे कहीं । परिपूर्णु तो ॥ १५ ॥ ऐसा जो निरवधि । तो जाण पां स्थरबुद्धि । जो निरसूनि उपाधि । भेदरहितु ॥ १६ ॥

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥

जो सर्वत्र सदा सरिसा । परिपूर्णु चंद्रु कां जैसा । अधमोत्तम प्रकाशा- । माजीं न म्हणे ॥ १७ ॥ ऐसी अनवच्छिन्न समता । भूतमात्रीं सदयता । आणि पालटु नाहीं चित्ता । कवणे वेळे ॥ १८ ॥ गोमटे कांहीं पावे । तरी संतोषें तेणे नाभिभवे । जो वोखटेनि नागवे । विषादासी ॥ १९ ॥ ऐसा हरिखशोकरहितु । जो आत्मबोधभरितु । तो जाण पां प्रज्ञायुक्तु । धनुर्धरा ॥ ३०० ॥

यदा संहरते चायं कूर्मोऽज्ञानीव सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥

कां कूर्मं जियापरी । उवाइला अवेब पसरी । ना तरी इच्छावशें आवरी । आपुले आपण ॥ १ ॥ तैसीं इंद्रियें आपैतीं होती । जयाचें म्हणितलें करिती । तयाची प्रज्ञा जाण स्थिति । पातली असे ॥ २ ॥

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।

रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९ ॥

अर्जुना आणिकही एक । सांगेन ऐकें कवतिक । या विषयांते साधक ।
त्यजिती नियमें ॥ ३ ॥ श्रोत्रादि इंद्रियें आवरिती । परि रसने नियमू न करिती ।
ते सहस्रधा कवळिजती । विषयां इहीं ॥ ४ ॥ जैसी वरिवरि पालवी खुडिजे ।
आणि मुळीं उदक घालिजे । तरी कैसेनि नाशु निपजे । तथा वृक्षा ॥ ५ ॥ तो
उदकाचेनि बळें अधिकें । जैसा आडवेनि आंगें फांके । तैसा मानसीं विषो
पोखे । रसनाढारें ॥ ६ ॥ येरां इंद्रियां विषय तुटे । तैसा नियमू न ये रस हटें ।
जे जीवन हें न घटे । येणेंविण ॥ ७ ॥ मग अर्जुना स्वभावें । ऐसियाही
नियमातें पावे । जैं परब्रह्म अनुभवें । होऊनि जाइजे ॥ ८ ॥ तें शरीरभाव
नासती । इंद्रियें विषय विसरती । जैं सोहंभावप्रतीति । प्रगट होय ॥ ९ ॥

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः ।

इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसर्थं मनः ॥ ६० ॥

येहवीं तरी अर्जुना । हें आया नये साधना । जे राहटताती जतना ।
निरंतर ॥ ३१० ॥ जयातें अभ्यासाची घरटी । यमनियमांची ताटी । जे मनातें
सदा मुठी । धरूनि आहाती ॥ ११ ॥ तेही किजती कासाविसी । या इंद्रियांची
प्रौढी ऐसी । जैसी मंत्रज्ञातें विवसी । भुलवी कां ॥ १२ ॥ देखें विषय हे तैसे ।
पावती ऋद्धिसिद्धीचेनि मिषें । मग आकळिती स्पर्शें । इंद्रियांचेनी ॥ १३ ॥
तिये संधीं मन जाये । मग अभ्यासीं ठोठावलें ठाये । ऐसें बळकटपण आहे ।
इंद्रियांचें ॥ १४ ॥

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥

म्हणौनि आडकें पार्था । यांतें निर्दळी जो सर्वथा । सर्व विषयां आस्था ।
सांङ्घनियां ॥ १५ ॥ तोचि तूं जाण । योगनिष्ठेसी कारण । जयाचे विषयसुखें
अंतःकरण । झकवेना ॥ १६ ॥ जो आत्मबोधयुक्तु । होऊनि असे सततु । जो
मातें हृदयाआंतु । विसंबेना ॥ १७ ॥ येहवीं बाह्य विषय तरी नाहीं । परी
मानसीं होईल जरी कांहीं । तरी साद्यांतुचि पाहीं । संसारु असे ॥ १८ ॥ जैसा
कां विषाचा लेशु । घेतलियां होय बहुवसु । मग निख्रांत करी नाशु ।

जीवितासी ॥ १९ ॥ तैसी विषयाची शंका । मनीं वसती देखा । घातु करी
अशेखा । विवेकजाता ॥ ३२० ॥

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते ।
सङ्गात्संजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ ६२ ॥
क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहात्सृतिविभ्रमः ।
सृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥

जरी हृदयीं विषय स्मरती । तरी निसंगाही आपजे संगती । संगें प्रगटे
मूर्ति । अभिलाषाची ॥ २१ ॥ जेथ कामु उपजला । तेथ क्रोधु आर्थींचि आला ।
क्रोधीं असे ठेविला । संमोह जाणे ॥ २२ ॥ संमोहा जालिया व्यक्ति । तरी
नाशु पावे स्मृति । चडवातें ज्योति । आहत जैसी ॥ २३ ॥ कां अस्तमानीं
निशी । जैसी सूर्य तेजातें ग्रासी । तैसी दशा स्मृतिभ्रंशीं । प्राणियांसी ॥ २४ ॥
मग अज्ञानांध केवळ । तेणे आप्लविजे सकळ । तेथ बुद्धि होय व्याकुळ ।
हृदयामार्जीं ॥ २५ ॥ जैसें जात्यंधा पळणीं पावे । मग ते काकुळती सैरा
धांवे । तैसें बुद्धीसि होती भंवे । धनुर्धा ॥ २६ ॥ ऐसा स्मृतिभ्रंशु घडे । मग
सर्वथा बुद्धि अवघडे । तेथ समूळ हें उपडे । ज्ञानजात ॥ २७ ॥ चैतन्याच्या
भ्रंशीं । शरीरा दशा जैशी । तैसें पुरुषा बुद्धिनाशीं । होय देखैं ॥ २८ ॥ म्हणौनि
आइकें अर्जुना । जैसा विस्फुलिंग लागे इंधना । मग तो प्रौढ जालिया
त्रिभुवना । पुरों शके ॥ २९ ॥ तैसें विषयांचे ध्यान । जरी विपायें वाहे मन ।
तरी येसणे हें पतन । गिवसित पावे ॥ ३३० ॥

रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।

आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥

म्हणौनि विषय हे आघवे । सर्वथा मनौनि सांडावे । मग रागद्वेष स्वभावे ।
नाशतील ॥ ३१ ॥ पार्था आणिकही एक । जरी नाशले रागद्वेष । तरी इंद्रियां
विषयीं बाधक । रमतां नाहीं ॥ ३२ ॥ जैसा सूर्य आकाशगतु । रशिमकरें
जगातें स्पर्शतु । तरी संगदोषें काय लिंपतु । तेथिचेनि ॥ ३३ ॥ तैसा इंद्रियार्थीं
उदासीन । आत्मरसेंचि निर्भिन । जो कामक्रोधविहीन । होऊनि असे ॥ ३४ ॥
तरी विषयां तयां कांहीं । आपणपेंवांचूनि नाहीं । मग विषय कवण कायी ।

बाधितील कवणा ॥ ३५ ॥ जरी उदकीं उदक बुडिजे । कां अग्नि आगी
पोळिजे । तरी विषयसंगे आप्लविजे । परिपूर्णु तो ॥ ३६ ॥ ऐसा आपणचि
केवळु । होऊनि असे निखळु । तयाची प्रज्ञा अचळु । निभ्रांत मानीं ॥ ३७ ॥

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।

प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यविष्टते ॥ ६५ ॥

देखैं अखंडित प्रसन्नता । आथी जेथ चित्ता । तेथ रिगणे नाहीं समस्तां ।
संसारदुःखां ॥ ३८ ॥ जैसा अमृताचा निर्झरु । प्रसवे जयाचा जठरु । तया
क्षुधेतृष्णेचा अडदरु । कहींचि नाहीं ॥ ३९ ॥ तैसें हृदय प्रसन्न होये । तरी
दुःख कैचें कें आहे । तेथ आपैसी बुद्धि राहे । परमात्मरूपीं ॥ ३४० ॥ जैसा
निर्वातीचा दीपु । सर्वथा नेणे कंपु । तैसा स्थिरबुद्धि स्वस्वरूपु । योगयुक्तु ॥ ४१ ॥

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।

न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम् ॥ ६६ ॥

ये युक्तीची कडमणी । नाहीं जयाच्या अंतःकरणीं । तो आकळिला
जाण गुणीं । विषयादिकीं ॥ ४२ ॥ तया स्थिरबुद्धि पार्था । कहीं नाहीं
सर्वथा । आणि स्थैर्याची आस्था । तेही नुपजे ॥ ४३ ॥ निश्चलत्वाची
भावना । जरी नव्हेचि देखैं मना । तरी शांति केवीं अर्जुना । आपु होय ॥ ४४ ॥
जेथ शांतीचा जिव्हाळा नाहीं । तेथ सुख विसरोनि न रिगे कहीं । जैसा
पापियाच्या ठायीं । मोक्षु न वसे ॥ ४५ ॥ देखैं अग्निमाजीं घापती । तियें बीजें
जरी विरुद्धती । तरी अशांता सुखप्राप्ती । घडों शके ॥ ४६ ॥ म्हणौनि
अयुक्तपण मनाचें । तेंचि सर्वस्व दुःखाचें । या कारणे इंद्रियांचें । दमन
निकें ॥ ४७ ॥

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनु विधीयते ।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नार्वमिवाम्भसि ॥ ६७ ॥

इंद्रियें जें जें म्हणती । तें तेंचि जे पुरुष करिती । ते तरलेचि न तरती ।
विषयसिंधु ॥ ४८ ॥ जैसी नाव थडिये ठाकितां । जरी वरपडी होय दुर्वाता ।
तरी चुकलाही मागौता । अपावो पावे ॥ ४९ ॥ तैसीं प्राप्तेंही पुरुषें । इंद्रियें
लाळिलीं जरी कौतुकें । तरी आक्रमिला जाण दुःखें । संसारिकें ॥ ३५० ॥

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥

म्हणौनि आपुलीं आपणपेया । जरी इंद्रियें येती आया । तरी अधिक कांहीं धनंजया । सार्थक असे ॥ ५१ ॥ देखें कूर्म जियापरी । उवाइला अवयव पसरी । ना तरी इच्छावशें आवरी । आपणपेंचि ॥ ५२ ॥ तैसीं इंद्रियें आपैतीं होती । जयाचें म्हणितलें करिती । तयाची प्रज्ञा जाण स्थिती । पातली असे ॥ ५३ ॥ आतां आणिक एक गहन । पूर्णाचें चिन्ह । अर्जुना तुज सांगैन । परिस पां ॥ ५४ ॥

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥

देखें भूतजात निदेलें । तेथेंचि जया पाहलें । आणि जीव जेथ चेइलें । तेथ निद्रितु जो ॥ ५५ ॥ तोचि तो निरुपाधि । अर्जुना तो स्थिरबुद्धि । तोचि जाणें निरवधि । मुनीश्वर ॥ ५६ ॥

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।

तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७० ॥

पार्था आणीकही परी । तो जाणों येईल अवधारीं । जैसी अक्षोभता सागरीं । अखंडित ॥ ५७ ॥ जन्ही सरितावोघ समस्त । परिपूर्ण होऊनि मिळत । तरी अधिक नोहे इषत् । मर्यादा न संडी ॥ ५८ ॥ ना तरी ग्रीष्मकाळीं सरिता । शोषूनि जाती समस्ता । परी न्यून नव्हे पार्था । समुद्रु जैसा ॥ ५९ ॥ तैसा प्राप्तीं ऋद्धिसिद्धी । तयासि क्षोभु नाहीं बुद्धि । आणि न पवतां न बाधी । अधृति तयातें ॥ ३६० ॥ सांगैं सूर्याच्या घरीं । प्रकाशु काय वातीवेरी । कां न लविजे तरी अंधारीं । कोंडेल तो ॥ ६१ ॥ देखें ऋद्धिसिद्धि तयापरी । आली गेली से न करी । तो विगुंतला असे अंतरीं । महासुखीं ॥ ६२ ॥ जो आपुलेनि नागरपणे । इंद्रभुवनातें पाबळे म्हणे । तो केवीं रंजे पालिवणे । भिलांचेनि ॥ ६३ ॥ जो अमृतासि ठी ठेवी । तो जैसा कांजी न सेवी । तैसा स्वसुखानुभवी । न भोगी ऋद्धि ॥ ६४ ॥ पार्था नवल हें पाहीं । जेथ स्वर्गसुख लेखनीय नाहीं । तेथ ऋद्धिसिद्धि कायी । प्राकृता होती ॥ ६५ ॥

विहाय कामान्यः सर्वानुमांश्चरति निःस्पृहः ।

निर्ममो निरहङ्कारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥

ऐसा आत्मबोधें तोषला । जो परमानंदें पोखला । तोचि स्थिरप्रज्ञ भला ।
वोलख तूँ ॥ ६६ ॥ तो अहंकारातें दंडुनी । सकल कामु सांडोनी । विचरे
विश्व होऊनि । विश्वामार्जीं ॥ ६७ ॥

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।

स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवदगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

हे ब्रह्मस्थिति निःसीम । जे अनुभवितां निष्काम । ते पावले परब्रह्म ।
अनायासें ॥ ६८ ॥ जे चिद्रूपीं मिळतां । देहांतीचि व्याकुलता । आड ठाकों न
सके चित्ता । प्राज्ञा जया ॥ ६९ ॥ तेचि हे स्थिति । स्वमुखें श्रीपति । सांगत
अर्जुनाप्रति । संजयो म्हणे ॥ ३७० ॥ ऐसें कृष्णवाक्य ऐकिलें । तेथ अर्जुनें
मनीं म्हणितलें । आतां आमुचियाचि काजा कीर आलें । उपपत्ति इया ॥ ७१ ॥
जें कर्मजात आघवें । एथ निराकारिलें देवें । तरी पारुषलें म्यां झुंजावें ।
म्हणौनियां ॥ ७२ ॥ ऐसा श्रीअच्युताचिया बोला । चित्तीं धनुर्धरू उवायिला ।
आतां प्रश्नु करील भला । आशंकोनि ॥ ७३ ॥ तो प्रसंगु असे नागरु । जो
सकल धर्मासि आगरु । कीं विवेकामृतसागरु । प्रांतहीनु ॥ ७४ ॥ जो आपण
सर्वज्ञनाथु । निरूपिता होईल श्रीअनंतु । ज्ञानदेवो सांगेल मातु ।
निवृत्तिदासु ॥ ३७५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय तिसरा

अर्जुन उवाच

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनादन ।

तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

मग आङ्का अर्जुनें म्हणितलें । देवा तुम्ही जें वाक्य बोलिलें । तें निकें म्यां परिसिलें । कमळापती ॥ १ ॥ तेथ कर्म आणि कर्ता । उरेचिना पाहतां । ऐसें मत तुझें श्रीअनंता । निश्चित जरी ॥ २ ॥ तरी मातें केवीं श्रीहरी । म्हणसी पाठी संग्रामु करीं । इये लाजसीना महाघोरीं । कर्मीं सुतां ॥ ३ ॥ हां गा कर्म तूंचि अशेष । निराकरिसी निःशेष । तरी मजकरवीं हें हिंसक । कां करविसी ॥ ४ ॥ तरी हेंचि विचारीं हृषीकेशा । तूं मानु देसी कर्मलेशां । आणि येसणी हे हिंसा । करवीतु आहासी ॥ ५ ॥

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।

तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥

देवा तुवांचि ऐसें बोलावें । तरी आम्हीं नेणतीं काय करावें । आतां संपलें म्हण पां आघवें । विवेकाचें ॥ ६ ॥ हां गा उपदेश जरी ऐसा । तरी अपप्रंशु तो कैसा । आतां पुरला आम्हां धिंवसा । आत्मबोधाचा ॥ ७ ॥ वैद्यु पथ्य वारूनि जाये । मग जरी आपणचि विष सुये । तरी रोगिया कैसेनि जिये । सांगें मज ॥ ८ ॥ जैसें आंधळें सुड्डे आहांटा । कां माजवण दीजे मर्कटा । तैसा उपदेशु हा गोमटा । वोढवला आम्हां ॥ ९ ॥ मी आधींचि कांहीं नेणें । वरी कवलिलों मोहें येणें । श्रीकृष्णा विवेकु याकारणें । पुसिला तुज ॥ १० ॥ तंव तुझी एकेक नवाई । एथ उपदेशामाजीं गोवाई । तरी अनुसरलिया काई । ऐसें कीजे ॥ ११ ॥ आम्हीं तनुमनुजीवें । तुड्डिया बोला वोटंगावें । आणि तुवांचि ऐसें करावें । तरी सरलें म्हण ॥ १२ ॥ आतां ऐसियापरी बोधिसी । तरी निकें आम्हां करिसी । एथ ज्ञानाची आस कायसी । अर्जुन म्हणे ॥ १३ ॥

तरी ये जाणिकेर्चे तरी सरलें। परी आणीक एक असे जाहलें। जें थितें हें डहुळलें। मानस माझें॥ १४॥ तेवीचि श्रीकृष्णा हें तुझें। चरित्र कांहीं नेणिजे। जरी चित्त पाहसी माझें। येणे मिषें॥ १५॥ ना तरी इकवीतु आहासी मातें। कीं तत्त्वचि कथिलें ध्वनितें। हें अवगमितां निसुतें। जाणिके। म्हणौनि आइके देवा। हा भावार्थु आतां न बोलावा। मज विवेकु सांगावा। म्हाठा जी॥ १७॥ मी अत्यंत जड असें। परी ऐसाही निकें परियेसें। श्रीकृष्णा बोलावें तुवां तैसें। एकनिष्ठ॥ १८॥ देखैं रोगातें जिणावें। औषध तरी देयावें। परी तें अतिरुच्य क्वावें। मधुर जैसें॥ १९॥ तैसें सकलार्थभरित। तत्त्व सांगावें उचित। परी बोधें माझें चित्त। जयापरी॥ २०॥ देवा तुजऐसा निजगुरु। आजि आर्तीधणी कां न करूं। एथ भीड कवणाची धरूं। तूं माय आमुची॥ २१॥ हां गा कामधेनूचें दुभतें। दैवें जाहलें जरी आपैतें। तरी कामनेची कां तेथें। वानी कीजे॥ २२॥ जरी चिंतामणी हातां चढे। तरी वांछेचें कवण सांकडें। कां आपुलेनि सुरवाडें। इच्छावें ना॥ २३॥ देखा अमृतसिंधूतें ठाकावें। मग ताहानाचि जरी फुटावें। तरी सायासु कां करावे। मागील ते॥ २४॥ तैसा जन्मांतरीं बहुतीं। उपासितां श्रीलक्ष्मीपती। तूं दैवें आजि हातीं। जाहलासी जरी॥ २५॥ तरी आपुलिया सवेशा। कां न मागावासि परेशा। देवा सुकाळु हा मानसा। पाहला असे॥ २६॥ देखैं सकलार्तीचें जियाले। आजि पुण्य यशासि आलें। हे मनोरथ जहाले। विजयी माझे॥ २७॥ जी जी परममंगलधामा। सकल देवदेवोत्तमा। तूं स्वाधीन आजि आम्हां। म्हणौनियां॥ २८॥ जैसें मातेच्या ठार्यां। अपत्या अनवसरू नाहीं। स्तन्यालगूनि पाहीं। जियापरी॥ २९॥ तैसें देवा तूतें। पुसिजतसे आवडे तें। आपुलेनि आर्ते। कृपानिधी॥ ३०॥ तरी पारत्रिकीं हित। आणि आचरितां तरी उचित। तें सांगें एक निश्चित। पार्थु म्हणे॥ ३१॥

श्रीभगवानुवाच

लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।
ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३ ॥
या बोला श्रीअच्युतु। म्हणतसे विस्मितु। अर्जुना हा ध्वनितु।
अभिप्रावो ॥ ३२ ॥ जे बुद्धियोगु सांगतां। सांख्यमतसंस्था। प्रकटिली स्वभावता।

प्रसंगे आम्हीं ॥ ३३ ॥ तो उद्देशु तू नेणसीचि । म्हणौनि क्षोभलासि वायांचि ।
तरी आतां जाणे म्यांचि । उक्त दोन्ही ॥ ३४ ॥ अवधारीं वीरश्रेष्ठा । ये लोकीं
या दोन्ही निष्ठा । मजचिपासूनि प्रगटा । अनादिसिद्धा ॥ ३५ ॥ एकु ज्ञानयोगु
म्हणिजे । जो सांख्यीं अनुष्ठिजे । जेथ वोळखीसवें पाविजे । तद्रूपता ॥ ३६ ॥
एकु कर्मयोगु जाण । जेथ साधकजन निपुण । होऊनियां निर्वाण । पावती
वेळे ॥ ३७ ॥ हे मार्गु तरी दोनी । परी एकवटतीं निदानीं । जैसी सिद्धसाध्य
भोजनीं । तृप्ती एक ॥ ३८ ॥ कां पूर्वापर सरितां । भिन्न दिसती पाहतां । मग
सिंधुमिळणीं ऐक्यता । पावती शेखीं ॥ ३९ ॥ तैसीं दोनीही मतें । सूचितीं
एका कारणातें । परी उपास्ति ते योग्यते- । आधीन असे ॥ ४० ॥ देखैं
उत्प्लवनासरिसा । पक्षी फलासि झोंबे जैसा । सांगैं नरु केवीं तैसा । पावे
वेगा ॥ ४१ ॥ तो हळूहळू ढाळेंढाळें । केउतेनि एके वेळे । तया मार्गाचेनि
बळे । निश्चित ठाकी ॥ ४२ ॥ तैसें देख पां विहंगममतें । अधिष्ठूनि ज्ञानातें ।
सांख्य सद्य मोक्षातें । आकळिती ॥ ४३ ॥ येर योगिये कर्माधारें । विहितोंचि
निजाचारें । पूर्णता अवसरें । पावतें होती ॥ ४४ ॥

न कर्मणामनारम्भानैष्कर्म्यं पुरुषोऽशनुते ।

न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

वांचोनि कर्मांभ उचित । न करितांचि सिद्धवत । कर्महीना निश्चित ।
होईजेना ॥ ४५ ॥ कां प्राप्तकर्म सांडिजे । येतुलेनि नैष्कर्म्यं होईजे । हें अर्जुना
वायां बोलिजे । मूर्खपणे ॥ ४६ ॥ सांगैं पैलतीरा जावें । ऐसें व्यसन कां जेथ
पावे । तेथ नावेतें त्यजावें । घडे केवीं ॥ ४७ ॥ ना तरी तृप्ति इच्छिजे । तरी
कैसेनि पाकु न कीजे । कीं सिद्धुही न सेविजे । केवीं सांगैं ॥ ४८ ॥ जंब
निरातता नाहीं । तंब व्यापारु असे पाहीं । मग संतुष्टीच्या ठायीं । कुंठे
सहजे ॥ ४९ ॥ म्हणौनि आइके पार्था । जया नैष्कर्म्यपदीं आस्था । तया
उचित कर्म सर्वथा । त्याज्य नोहे ॥ ५० ॥ आणि आपुलिये चाडे । आपादिलें
हें मांडे । कीं त्यजिले कर्म सांडे । ऐसें आहे ॥ ५१ ॥ हें वायांचि सैरा बोलिजे ।
उकलु तरी देखोनि पाहिजे । परी त्यजितां कर्म न त्यजे । निभ्रांत मानीं ॥ ५२ ॥

न हि कश्चित्क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

जंव प्रकृतीचें अधिष्ठान । तंव सांडी मांडी हें अज्ञान । जे चेष्टा ते गुणाधीन । आपैसी असे ॥ ५३ ॥ देखें विहित कर्म जेतुलें । तें सगळें जरी वोसंडिलें । तरी स्वभाव काय निमाले । इंद्रियांचे ॥ ५४ ॥ सांगें श्रवणीं ऐकावें ठेलें । कीं नेत्रीचें तेज गेलें । हें नासारंध बुझालें । परिमलु नेघे ॥ ५५ ॥ ना तरी प्राणापानगति । कीं निर्विकल्प जाहली मति । कीं क्षुधातृष्णादि आर्ति । खुंटलिया ॥ ५६ ॥ हे स्वप्नावबोधु ठेले । कीं चरण चालें विसरले । हें असो काय निमाले । जन्ममृत्यु ॥ ५७ ॥ हें न ठकेचि जरी कांहीं । तरी सांडिलें तें कायी । म्हणौनि कर्मत्यागु नाहीं । प्रकृतिमंतां ॥ ५८ ॥ कर्म पराधीनपणें । निपजतसे प्रकृतिगुणें । येरी धरीं मोकलीं अंतःकरणें । वाहिजे वायां ॥ ५९ ॥ देखें रथीं आसूढिजे । मग जरी निश्चळा बैसिजे । तरी चळु होऊनि हिंडिजे । परतंत्रा ॥ ६० ॥ कां उचलिलें वायुवर्षें । चळे शुष्क पत्र जैसें । निचेष्ट आकाशें । परिभ्रमे ॥ ६१ ॥ तैसें प्रकृतिआधारें । कर्मेन्द्रियविकारें । नैष्कर्म्यही व्यापारे । निरंतर ॥ ६२ ॥ म्हणौनि संगू जंव प्रकृतीचा । तंववरी त्यागु न घडे कर्माचा । ऐसियाही करूं म्हणती तयांचा । आग्रहोचि उरे ॥ ६३ ॥

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

जे उचित कर्म सांडिती । मग नैष्कर्म्य होऊं पाहती । परी कर्मेन्द्रियप्रवृत्ती । निरोधुनी ॥ ६४ ॥ तयां कर्मत्यागु न घडे । जें कर्तव्य मर्नीं सांपडे । वरी नटती तें फुडें । दरिद्र जाण ॥ ६५ ॥ ऐसे ते पार्था । विषयासक्त सर्वथा । ओळखावे तत्त्वता । भ्रांति नाहीं ॥ ६६ ॥ आतां देई अवधान । प्रसंगें तुज सांगेन । या नैराशयाचें चिन्ह । धनुर्धरा ॥ ६७ ॥

यस्त्वन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।

कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

जो अंतरीं ढूढ । परमात्मसूर्पीं गूढ । बाह्य भागू तरी रुढु । लौकिकु जैसा ॥ ६८ ॥ जो इंद्रियां आज्ञा न करी । विषयांचें भय न धरी । प्राप्त कर्म

नाव्हेरी । उचित जें जें ॥ ६९ ॥ तो कर्मेन्द्रियें कर्मी । राहटतां तरी न नियमी । परी तेथिचेनि उर्मी । झांकोळेना ॥ ७० ॥ तो कामनामात्रें न घेपे । मोहमळें न लिंपे । जैसें जळीं जळें न शिंपे । पद्मपत्र ॥ ७१ ॥ तैसा संसर्गमाजीं असे । सकळांसारिखा दिसे । जैसें तोयसंगें आभासे । भानुबिंब ॥ ७२ ॥ तैसा सामान्यत्वें पाहिजे । तरी साधारणुचि देखिजे । येरवीं निर्धारितां नेणिजे । सोय जयाची ॥ ७३ ॥ ऐशा चिन्हीं चिन्हितु । देखसी तोचि मुक्तु । आशापाशरहितु । वोळख पां ॥ ७४ ॥ अर्जुना तोचि योगी । विशेषिजे जो जगीं । म्हणौनि ऐसा होय यालागीं । म्हणियें तूतें ॥ ७५ ॥ तूं मानसा नियमु करीं । निश्चलु होय अंतरीं । मग कर्मेन्द्रियें व्यापारीं । वर्ततु सुखें ॥ ७६ ॥

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्वकर्मणः ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

म्हणौनि नैष्कर्म्य होआवें । तरी एथ तें न संभवें । आणि निषिद्ध केवीं राहाटावें । विचारीं पां ॥ ७७ ॥ म्हणौनि जें जें उचित । आणि अवसरेंकरूनि प्राप्त । तें कर्म हेतुरहित । आचरें तूं ॥ ७८ ॥ पार्था आणीकही एक । नेणसी तूं हें कवतिक । जे ऐसें कर्ममोचक । आपैसें असे ॥ ७९ ॥ देखैं अनुक्रमाधारें । स्वधर्मु जो आचरे । तो मोक्षु तेणें व्यापारें । निश्चित पावे ॥ ८० ॥

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।

तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर ॥ ९ ॥

स्वधर्मु जो बापा । तोचि नित्ययज्ञु जाण पां । म्हणौनि वर्ततां तेथ पापा । संचारु नाहीं ॥ ८१ ॥ हा निजर्थम् जैं सांडे । आणि कुकर्मी रति घडे । तैंचि बंधु पडे । संसारिक ॥ ८२ ॥ म्हणौनि स्वधर्मानुष्ठान । तें अखंड यज्ञ याजन । जो करी तया बंधन । कहींच न घडे ॥ ८३ ॥ हा लोकु कर्म बांधिला । जो परतंत्रा भूत झाला । तो नित्यज्ञातें चुकला । म्हणौनियां ॥ ८४ ॥ आतां येचिविशीं पार्था । तुज सांगेन एक मी कथा । जैं सृष्ट्यादि संस्था । ब्रह्मेनें केली ॥ ८५ ॥

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।

अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्वष्टकामधुक् ॥ १० ॥

तैं नित्ययागसहिते । सृजिलीं भूतें समस्तें । परी नेणतीचि तियें यज्ञाते । सूक्ष्म म्हणौनि ॥ ८६ ॥ ते वेळीं प्रजीं विनविला ब्रह्मा । देवा काय आश्रयो एथ आम्हां । तंव म्हणे तो कमळजन्मा । भूतांप्रति ॥ ८७ ॥ तुम्हां वर्णविशेषवशें । आम्हीं हा स्वधर्मुचि विहिला असे । यातें उपासा मग आपैसे । पुरती काम ॥ ८८ ॥ तुम्हीं ब्रतें नियमु न करावे । शरीरातें न पीडावें । दुरी केंही न वचावें । तीर्थासी गा ॥ ८९ ॥ योगादिके साधनें । साकांक्ष आराधनें । मंत्रयंत्रविधानें । झाणीं करा ॥ ९० ॥ देवतांतरा न भजावें । हें सर्वथा कांहीं न करावें । तुम्हीं स्वधर्मयज्ञीं यजावें । अनायासें ॥ ९१ ॥ अहेतुके चित्तें । अनुष्ठा पां ययातें । पतिव्रता पतीतें । जियापरी ॥ ९२ ॥ तैसा स्वधर्मरूप मखु । हाचि सेव्यु तुम्हां एकु । ऐसें सत्यलोकनायकु । बोलता जाहला ॥ ९३ ॥ देखा स्वधर्माते भजाल । तरी कामधेनु हा होईल । मग प्रजाहो न संडील । तुमते कदा ॥ ९४ ॥

देवान्भावयताऽनेन ते देवा भावयन्तु वः ।

परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

जैं येणेंकरूनि समस्तां । परितोषु होईल देवतां । मग ते तुम्हां ईप्सिता । अर्थातें देती ॥ ९५ ॥ या स्वधर्मपूजा पूजितां । देवतागणां (देवगणां) समस्तां । योगक्षेमु निश्चिता । करिती तुमचा ॥ ९६ ॥ तुम्हीं देवांते भजाल । देव तुम्हां तुष्टील । ऐसी परस्परें घडेल । प्रीति जेथ ॥ ९७ ॥ तेथ तुम्हीं जें करूं म्हणाल । तें आपैसें सिद्धी जाईल । वांछितही पुरेल । मानसींचें ॥ ९८ ॥ वाचासिद्धि पावाल । आज्ञापक होआल । म्हणियें तुमते मागतील । महाऋशद्धि ॥ ९९ ॥ जैसें ऋतुपतीचें द्वार । वनश्री निरंतर । वोळगे फळभार । लावण्येंसीं ॥ १०० ॥

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।

तैर्दत्तानप्रदायैश्यो यो भुइके स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

तैसें सर्व सुखेंसहित । दैवचि मूर्तिमंत । येईल देखा काढत । तुम्हांपाठीं ॥ १ ॥ ऐसें समस्त भोगभरित । होआल तुम्ही अनार्त । जरी स्वधर्मेनिरत । वर्ताल बापा ॥ २ ॥ कां जालिया सकळ संपदा । जो अनुसरेल इंद्रियमदा । लुब्ध होऊनियां स्वादा । विषयांचिया ॥ ३ ॥ तिहीं यज्ञभाविकीं सुरीं । जे हे संपत्ति दिधली पुरी । तयां स्वधर्मी सर्वेश्वरीं । न भजेल जो ॥ ४ ॥ अग्निमुखीं हवन ।

न करील देवतापूजन । प्राप्तवेळे भोजन । ब्राह्मणाचें ॥ ५ ॥ विमुख होईल
गुरुभक्ती । आदर न करील अतिथी । संतोष नेदील ज्ञाती । आपुलीये ॥ ६ ॥
ऐसा स्वर्धमंक्रियारहितु । आथिलेपणे प्रमत्तु । केवळ भोगासक्तु । होईल
जो ॥ ७ ॥ तया मग अपावो थोर आहे । जेणे तें हातींचे सकळ जाये । देखा
प्राप्तही न लाहे । भोग भोगू ॥ ८ ॥ जैसे गतायुषीं शरीरीं । चैतन्य वासु न
करी । कां निदैवाच्या घरीं । न राहे लक्ष्मी ॥ ९ ॥ तैसा स्वर्धमु जरी लोपला ।
तरी सर्व सुखांचा थारा मोडला । जैसा दीपासवें हरपला । प्रकाशु जाय ॥ १० ॥
तैसी निजवृत्ति जेथ सांडे । तेथ स्वतंत्रते वस्ती न घडे । आङ्का प्रजाहो हें
फुडे । विरंचि म्हणे ॥ ११ ॥ म्हणौनि स्वर्धमु जो सांडील । तयातें काळु
दंडील । चोरु म्हणौनि हरील । सर्वस्व तयाचें ॥ १२ ॥ मग सकळ दोषु
भंवते । गिवसोनि घेति तयातें । रात्रिसपर्यी स्मशानातें । भूतें जैसीं ॥ १३ ॥
तैसीं त्रिभुवनींचीं दुःखें । आणि नानाविधें पातके । दैन्यजात तितुके । तेथेंचि
वसे ॥ १४ ॥ ऐसे होय तया उमत्ता । मग न सुटे बापा रुदतां । कल्पांतीही
सर्वथा । प्राणिगण हो ॥ १५ ॥ म्हणौनि निजवृत्ती हे न संडावी । इंद्रिये बरळों
नेदावीं । ऐसे प्रजांतें शिकवी । चतुराननु ॥ १६ ॥ जैसे जळचरा जळ सांडे ।
आणि तत्क्षणीं मरण मांडे । हा स्वर्धमु तेणे पाडे । विसंबों नये ॥ १७ ॥
म्हणौनि तुम्हीं समस्तीं । आपुलालिया कर्मा उचितीं । निरत व्हावें पुढतपुढती ।
म्हणिपत असे ॥ १८ ॥

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।

भुंजते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

देखा विहित क्रियाविधि । निहेतुका बुद्धि । जो असतिये समृद्धि ।
विनियोगु करी ॥ १९ ॥ गुरु गोत्र (गो) अग्नि पूजी । अवसरीं भजे द्विजीं ।
निमित्तादिकीं यजी । पितरोद्देशें ॥ २० ॥ या यज्ञक्रिया उचिता । यज्ञेशीं
हवन करितां । हुतशेष स्वभावतः । उरे जें जें ॥ २१ ॥ तें सुखें आपुले घरीं ।
कुटुंबेंसीं भोजन करी । कीं भोग्यचि तें निवारी । कल्पषातें ॥ २२ ॥ तें
यज्ञावशिष्ट भोगी । म्हणौनि सांडिजे तो अर्धीं । जयापरी महारोगी ।
अमृतसिद्धि ॥ २३ ॥ कीं तच्चनिष्ठु जैसा । नागवे भ्रांतिलेशा । तो शेषभोगी
तैसा । नाकळे दोषा ॥ २४ ॥ म्हणौनि स्वर्धर्मे जें अर्जे । तें स्वर्धर्मेचि

विनियोगिजे । मग उरे तें भोगिजे । संतोषेंसीं ॥ २५ ॥ हें वांचूनि पार्था । राहटों नये अन्यथा । ऐसी आद्य हे कथा । श्रीमुरारी सांगे ॥ २६ ॥ जे देहचि आपणपें मानिती । आणि विषयांते भोग्य म्हणती । यापरते न स्मरती । आणिक कांहीं ॥ २७ ॥ हें यज्ञोपकरण सकळ । नेणतसां ते बरळ । अहंबुद्धि केवळ । भोगूं पाहती ॥ २८ ॥ इंद्रियरुचीसारिखे । करविती पाक निके । ते पापिये पातके । सेविती जाण ॥ २९ ॥ संपत्तिजात आघवें । हें हवनद्रव्य मानावें । मग स्वधर्मयज्ञे अर्पावें । आदिपुरुषीं ॥ १३० ॥ हें सांडोनियां मूर्ख । आपणपेंयालगां देख । निपजविती पाक । नानाविध ॥ ३१ ॥ जिहीं यज्ञु सिद्धी जाये । परेशा तोषु होये । तें हें सामान्य अन्न न होये । म्हणौनियां ॥ ३२ ॥ हें न म्हणावें साधारण । अन्न ब्रह्मरूप जाण । जें जीवनहेतु कारण । विश्वा यया ॥ ३३ ॥

अन्नादभवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसम्भवः ।
यज्ञादभवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥
कर्म ब्रह्मोदभवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

अन्नास्तव भूतें । प्ररोहो पावती समस्तें । मग पर्जन्यु या अन्नातें । सर्वत्र प्रसवे ॥ ३४ ॥ तया पर्जन्या यज्ञीं जन्म । यज्ञातें प्रगटी कर्म । कर्मासि आदि ब्रह्म । वेदरूप ॥ ३५ ॥ मग वेदांते परात्पर । प्रसवतसे अक्षर । म्हणौनि हें चराचर । ब्रह्मबद्ध ॥ ३६ ॥ परी कर्माचिये मूर्ति । यज्ञीं अधिवासु श्रुति । ऐके सुभद्रापति । अखंड गा ॥ ३७ ॥

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।
अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

ऐशी हे आदि परंपरा । संक्षेपें तुज धनुर्धरा । सांगितली या अध्वरा । लागूनियां ॥ ३८ ॥ म्हणूनि समूल हा उचितु । स्वधर्मरूप क्रतु । नानुष्ठी जो मत्तु । लोकीं इये ॥ ३९ ॥ तो पातकांची राशी । जाण भार भूमीसी । जो कुकर्मे इंद्रियांसी । उपेगा गेला ॥ १४० ॥ तें जन्मकर्म सकळ । अर्जुना अति निष्फळ । जैसें कां अभ्रपटल । अकाळींचे ॥ ४१ ॥ कां गळां स्तन अजेचे ।

तैसें जियालें देखें तयाचें। जया अनुष्ठान स्वधर्माचें। घडेचिना ॥ ४२ ॥
म्हणौनि ऐके पांडवा। हा स्वधर्मु कवणे न संडावा। सर्वभावें भजावा।
हाचि एकु ॥ ४३ ॥ हां गा शरीर जरी जाहलें। तरी कर्तव्य वोघें आलें। मग
उचित कां आपुलें। ओसंडावें ॥ ४४ ॥ परिस पां सव्यसाची। मूर्ति लाहोनि
देहाची। खंती करिती कर्माची। ते गांवढे गा ॥ ४५ ॥

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।

आत्मन्येव च सन्तुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥

देखें असतेनि देहधर्मे। एथ तोचि एकु न लिंपे कर्मे। जो अखंडित रमे।
आपणपांचि ॥ ४६ ॥ जे तो आत्मबोधें तोषला। तरी कृतकार्यु देखें जाहला।
म्हणौनि सहजे सांडवला। कर्मसंगु ॥ ४७ ॥

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।

न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यप्राश्रयः ॥ १८ ॥

तृप्ति जालिया जैसीं। साधने सरती आपैसीं। देखें आत्मतुष्टीं तैसीं।
कर्म नाहीं ॥ ४८ ॥ जंववरी अर्जुना। तो बोधु भेटेना मना। तंवचि यया
साधना। भजावें लागे ॥ ४९ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥

म्हणौनि तूं नियतु। सकळ कामरहितु। होऊनियां उचितु। स्वधर्मे
रहाटें ॥ १५० ॥ जे स्वधर्मे निष्कामता। अनुसरले पार्था। ते कैवल्यपद
तत्त्वतां। पातले जगीं ॥ ५१ ॥

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।

लोकसंग्रहमेवापि सम्पश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

देख पां जनकादिक। कर्मजात अशेख। न सांडितां मोक्षसुख। पावते
जाहले ॥ ५२ ॥ याकारणे पार्था। होआवी कर्मा आस्था। हे आणिकाही एका
अर्था। उपकारैल ॥ ५३ ॥ जे आचरतां आपणपयां। देखी लागेल लोका
यया। तरी चुकेल अपाया। प्रसंगेचि ॥ ५४ ॥ देखें प्राप्तार्थ जाहले। जे
निष्कामता पावले। तयांही कर्तव्य असे उरलें। लोकांलागीं ॥ ५५ ॥ मार्गीं

अंधासरिसा । पुढे देखणाही चाले जैसा । अज्ञाना प्रकटावा धर्मु तैसा ।
आचरोनी ॥ ५६ ॥ हां गा ऐसें जरी न कीजे । तरी अज्ञानां काय उमजे । तिहीं
कवणेंपरी जाणिजे । मार्गातें या ॥ ५७ ॥

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

एथ वडील जें जें करिती । तया नाम धर्मु ठेविती । तेंचि येर अनुष्ठिती ।
सामान्य सकळ ॥ ५८ ॥ हें ऐसें असे स्वभावें । म्हणोनि कर्म न संडावें ।
विशेषें आचरावें । लागे संतीं ॥ ५९ ॥

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

आतां आणिकाचिया गोठी । कायशा सांगों किरीटी । देखैं मीच इये
राहाटी । वर्तत असें ॥ १६० ॥ काय सांकडें कांहीं मातें । कीं कवणे एके
आर्ते । आचरें मी धर्मातें । म्हणसी जरी ॥ ६१ ॥ तरी पुरतेपणालगीं । आणिकु
दुसरा नाहीं जगीं । ऐसी सामुग्री माझ्या अंगीं । जाणसी तूं ॥ ६२ ॥ मृत
गुरुपुत्र आणिला । तो तुवां पवाडा देखिला । तोही मी उगला । कर्मी
वर्ते ॥ ६३ ॥

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।

मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

परी स्वधर्मी वर्ते कैसा । साकांक्षु कां होय जैसा । तयाचि एका उद्देशा- ।
लागोनियां ॥ ६४ ॥ जे भूतजात सकळ । असे आम्हांचि आधीन केवळ । तरी
न व्हावें बरळ । म्हणौनियां ॥ ६५ ॥

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्या कर्म चेदहम् ।

सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

आम्ही पूर्णकाम होउनी । जरी आत्मस्थिति राहुनी । तरी प्रजा हे कैसेनि ।
निस्तरेल ॥ ६६ ॥ इहीं आमुची वास पाहावी । मग वर्तीपरी जाणावी । ते
लोकस्थिति आघावी । नासिली होईल ॥ ६७ ॥ म्हणौनि समर्थु जो येथें ।
आथिल सर्वज्ञते । तेणे सविशेषे कर्मातें । त्यजावें ना ॥ ६८ ॥

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।

कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥

देखें फळाचिया आशा । आचरे कामकु जैसा । कर्मी भरु होआवा तैसा ।
निराशाही ॥ ६९ ॥ जे पुढतपुढतीं पार्था । हे सकल लोकसंस्था । रक्षणीय
सर्वथा । म्हणौनियां ॥ १७० ॥ मार्गाधारें वर्तावें । विश्व हें मोहरें लावावें ।
अलैकिक नोहावें । लोकांप्रति ॥ ७१ ॥

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्ग्निनाम् ।

जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥

जें सायासें स्तन्य सेवी । तें पक्वान्वें केवीं जेवी । म्हणौनि बाळका जैशीं
नेदावीं । धनुर्धरा ॥ ७२ ॥ तैसी कर्मीं जयां अयोग्यता । तयांप्रति नैष्कर्म्यता ।
न प्रगटावी खेळतां । आदिकरुनी ॥ ७३ ॥ तेथें सत्क्रियाचि लावावी । तेचि
एकी प्रशंसावी । नैष्कर्मीही दावावी । आचरोनी ॥ ७४ ॥ तया लोकसंग्रहालागीं ।
वर्ततां कर्मसंगीं । तो कर्मबंधु आंगीं । वाजैल ना ॥ ७५ ॥ जैसी बहुरुपियांचीं
रावो राणी । स्त्रीपुरुषभावो नाहीं मनीं । परी लोकसंपादणी । तैशीच करिती ॥ ७६ ॥

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ २७ ॥

देखें पुढिलाचें वोझें । जरी आपुला माथां घेइजे । तरी सांगैं कां
न दटिजे । धनुर्धरा ॥ ७७ ॥ तैशीं शुभाशुभें कर्मे । जियें निपजती
प्रकृतिधर्मे । तियें मूर्खं मतिभ्रमें । मी कर्ता म्हणे ॥ ७८ ॥ ऐसा
अहंकारादिरूढ । एकदेशी मूढ । तया हा परमार्थ गूढ । प्रगटावा ना ॥ ७९ ॥
हें असो प्रस्तुत । सांगिजैल तुज हित । तें अर्जुना देऊनि चित्त । अवधारीं
पां ॥ १८० ॥

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।

गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

जें तत्त्वज्ञानियांच्या ठायीं । प्रकृतिभावो नाहीं । जेथ कर्मजात पाहीं ।
निपजत असे ॥ ८१ ॥ ते देहाभिमानु सांडुनी । गुणकर्म वोलंडुनि । साक्षिभूत
होउनी । वर्तती देहीं ॥ ८२ ॥ म्हणौनि शरीरी जरी होती । तरी कर्मबंधा
नातळती । जैसा कां भूतचेष्टा गभस्ती । घेपवेना ॥ ८३ ॥

प्रकृतेगुणसम्मूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।

तानकृत्स्नविदो मन्दान्कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥

एथ कर्मा तोचि लिंपे । जो गुणसंभ्रमें घेषे । प्रकृतीचेनि आटोपें । वर्ततु
असे ॥ ८४ ॥ इन्द्रियें गुणाधारें । राहाटती निजव्यापारें । तें परकर्म बलात्कारें ।
आपादी जो ॥ ८५ ॥

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।

निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

तरी उचितें कर्मे आघवीं । तुवां आचरोनि मज अर्पावीं । परी चित्तवृत्ति
न्यासावी । आत्मरूपीं ॥ ८६ ॥ आणि हें कर्म मी कर्ता । कां आचरैन या
अर्था । ऐसा अभिमानु झाणें चित्ता । रिगों देसीं ॥ ८७ ॥ तुवां शरीरपरा
नोहावें । कामनाजात सांडावें । मग अवसरोचित भोगावे । भोग सकल ॥ ८८ ॥
आतां कोदंड घेऊनि हातीं । आरूढ पां इयें रथीं । देई आलिंगन वीरवृत्ती ।
समाधानें ॥ ८९ ॥ जगीं कीर्ति रूढवीं । स्वधर्मचा मानु वाढवीं । इया
भारापासोनि सोडवीं । मेदिनी हे ॥ ९० ॥ आतां पार्था निःशंकु होई । या
संग्रामा चित्त देई । एथ हें वांचूनि काहीं । बोलें नये ॥ ९१ ॥

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।

श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

हें अनुपरोध मत माझें । जिहीं परमादरें स्वीकारिजे । श्रद्धापूर्वक
अनुष्ठिजे । धनुर्धरा ॥ ९२ ॥ तेही सकल कर्मी वर्ततु । जाण पां कर्मरहितु ।
म्हणौनि हें निश्चितु । करणीय गा ॥ ९३ ॥

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।

सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

नातरी प्रकृतिमंतु होउनी । इंद्रियां लळा देउनी । जे हें माझें मत अक्षेरुनी ।
ओसंडिती ॥ ९४ ॥ जे सामान्यत्वें लेखिती । अवज्ञा करूनि देखती । कां हा
अर्थवादु म्हणती । वाचाळपर्णे ॥ ९५ ॥ ते मोहमदिरा भ्रमले । विषयविखें
घारले । अज्ञानपंकीं बुडाले । निभ्रांत मानीं ॥ ९६ ॥ देखें शवाच्या हातीं
दिधलें । जैसें कां रत्र वायां गेलें । नातरी जात्यंधा पाहलें । प्रमाण नोहे ॥ ९७ ॥

कां चंद्राचा उदयो जैसा । उपयोगा न वचे वायसा । मूर्खा विवेकु हा तैसा ।
रुचेल ना ॥ १८ ॥ तैसे जे पार्था । विमुख या परमार्था । तयांसी संभाषण
सर्वथा । करावें ना ॥ १९ ॥ म्हणौनि ते न मानिती । आणि निंदाही करूं
लागती । सांगैं पतंगु काय साहती । प्रकाशातें ॥ २०० ॥ पतंगा दीपीं
आलिंगन । तेथ त्यासी अचुक मरण । तेवीं विषयाचरण । आत्मघाता ॥ १ ॥

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेज्ञानवानपि ।

प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

म्हणौनि इंद्रियें एकें । जाणतेनि पुरुषें । लाळावीं ना कौतुकें ।
आदिकरुनी ॥ २ ॥ हां गा सर्पेसीं खेळें येईल । कीं व्याघ्रसंसर्ग सिद्धि
जाईल । सांगैं हाळाहाळ जिरेल । सेविलिया काई ॥ ३ ॥ देखैं खेळतां अग्नि
लागला । मग तो न सांवरे जैसा उथवला । तैसा इंद्रियां लळा दिथला । भला
नोहे ॥ ४ ॥ एहवीं तरी अर्जुना । या शरीरा पराधीना । कां नाना भोगरचना ।
मेळवावी ॥ ५ ॥ आपण सायासेंकरुनि बहुतें । सकळही समृद्धिजातें । उदोअस्तु
या देहातें । प्रतिपाळावें कां ॥ ६ ॥ सर्वस्वें शिणोनि एथें । अर्जवावीं संपत्तिजातें ।
तेणे स्वर्धमुं सांडूनि देहातें । पोखावें काई ॥ ७ ॥ मग हें तंब पांचमेळावा ।
शेखीं अनुसरेल पंचत्वा । ते वेळीं केला कें गिंवसावा । शीणु आपुला ॥ ८ ॥
म्हणौनि केवळ देहभरण । ते जाणें उघडी नागवण । यालगर्गीं एथ अंतःकरण ।
देयावेंना ॥ ९ ॥

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपथ्यनौ ॥ ३४ ॥

एहवीं इंद्रियांचिया अर्था- । सारिखा विषो पोखितां । संतोषु कीर
चित्ता । आपजेल ॥ २१० ॥ परी तो संवचोराचा सांगातु । जैसा नावेक
स्वस्थु । जंब नगराचा प्रांतु । सांडिजेना ॥ ११ ॥ बापा विषाची मधुरता । झाणे
आवडी उपजे चित्ता । परी तो परिणामु विचारितां । प्राणु हरी ॥ १२ ॥ देखैं
इंद्रियीं कामु असे । तो लावी सुखदुराशे । जैसा गळीं मीनु आमिषें । भुलविजे
गा ॥ १३ ॥ परी तयामार्जीं गलु आहे । जो प्राणातें घेऊनि जाये । तो जैसा
ठाउवा नोहे । झांकलेपणे ॥ १४ ॥ तैसें अभिलषें येणे कीजेल । विषयांची

आशा धरिजेल। तरी वरपडा होईजेल। क्रोधानला ॥ १५ ॥ जैसा कवलोनियां पारथी। घातेचिये संधी। आणी मृगातें बुद्धि। साधावया ॥ १६ ॥ एथ तैसीचि परी आहे। म्हणौनि संगु हा तुज नोहे। पार्था दोन्ही कामक्रोध हे। घातुक जाणे ॥ १७ ॥ म्हणौनि हा आश्रोचि न करावा। मनेहि आठवो न धरावा। एकु निजवृत्तीचा वोलावा। नासों नेदी ॥ १८ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

अगा स्वधर्मु हा आपुला। जरी कां कठिणु जाहला। तरी हाचि अनुष्ठिला। भला देखैं ॥ १९ ॥ येरु आचारु जो परावा। तो देखतां कीर बरवा। परी आचरतेनि आचरावा। आपुलाचि ॥ २२ ॥ सांगैं शूद्रधरीं आधरीं। पक्वानें आहाति बरवीं। तीं द्विजें केवीं सेवावीं। दुर्बलु जरी जाहला ॥ २१ ॥ हें अनुचित कैसेनि कीजे। अग्राह्य केवीं इच्छिजे। अथवा इच्छिलेंही पाविजे। विचारीं पां ॥ २२ ॥ तरी लोकांचीं धवळां। देखोनियां मनोहरें। असतीं आपुलीं तणां। मोडावीं केवीं ॥ २३ ॥ हें असो वनिता आपुली। कुरुप जरी जाहली। तन्ही भोगितां तेचि भली। जियापरी ॥ २४ ॥ तेवीं आवडे तैसा सांकडु। आचरतां जरी दुवाडु। तन्ही स्वधर्मुचि सुरवाडु। परत्रींचा ॥ २५ ॥ हां गा साकर आणि दूध। हें गौल्य कीर प्रसिद्ध। परी कृमिदोषीं विरुद्ध। घेपे केवीं ॥ २६ ॥ ऐसेनिही जरी सेविजेल। तरी ते अलुकीचि उरेल। जे तें परिणामीं पथ्य नव्हेल। धनुर्धरा ॥ २७ ॥ म्हणौनि आणिकांसी जें विहित। आणि आपणपेयां अनुचित। तें नाचरावें जरी हित। विचारिजे ॥ २८ ॥ या स्वधर्मातें अनुष्ठितां। वेंचु होईल जीविता। तोहि निका वर उभयतां। दिसत असे ॥ २९ ॥ ऐसें समस्तसुराशिरोमणी। बोलिले जेथ शाङ्गपाणी। तेथ अर्जुन म्हणे विनवणी। असे देवा ॥ २३० ॥ हें जें तुम्हीं सांगितलें। तें सकळ कीर म्यां परिसिलें। तरी आतां पुसेन कांहीं आपलें। अपेक्षित ॥ ३१ ॥

अर्जुन उवाच

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।

अनिच्छन्नपि वार्ष्ण्य बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥

तरी देवा हें ऐसें कैसें। जे ज्ञानियांही स्थिति भ्रंशे। मार्गु सांडुनी अनारिसे। चालत देखों॥ ३२॥ सर्वज्ञही जे होती। हेयोपादेयही जाणती। तेही परधर्मे व्यभिचरति। कवणे गुणें॥ ३३॥ बीजा आणि भूसा। अंधु निवाडू नेणे जैसा। नावेक देखणाही तैसा। बरळे कां पां॥ ३४॥ जे असता संगु सांडिती। तेचि संसर्गु करितां न धाती। वनवासीही सेविती। जनपदातें॥ ३५॥ आपण तरी लपती। सर्वस्वे पाप चुकविती। परी बलाल्कारे सुझजती। तयाचिमाजीं॥ ३६॥ जयाची जीवें घेती विवसी। तेचि जडोनि ठाके जीवेसीं। चुकवितां ते गिंवसी। तयातेचि॥ ३७॥ ऐसा बलाल्कारु एकु दिसे। तो कवणाचा एथ आग्रहो असे। हें बोलावें हृषीकेशें। पार्थु म्हणे॥ ३८॥

श्रीभगवानुवाच

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः।

महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम्॥ ३७॥

तंव हृदयकमळआरामु। जो योगियांचा निष्काम कामु। तो म्हणतसे पुरुषोत्तमु। सांगेन आड़क॥ ३९॥ तरी हे काम क्रोधु पाहीं। जयांतें कृपेची सांठवण नाहीं। हें कृतांताच्या ठारीं। मानिजती॥ २४०॥ हे ज्ञाननिधीचे भुजंग। विषयदरीचे वाघ। भजनमार्गांचे मांग। मारक जे॥ ४१॥ हे देहदुर्गांचे थोंड। इंद्रियग्रामींचे कोंड। यांचें व्यामोहादिक दबड। जगावरी॥ ४२॥ हे रजोगुण मानसींचे। समूळ आसुरियेचे। धालेपण ययांचें। अविद्या केलें॥ ४३॥ हे रजाचे कीर जाहले। परी तमासी पढियंते भले। तेणे निजपद यां दिधलें। प्रमादमोहो॥ ४४॥ हे मृत्यूच्या नगरीं। मानिजती निकियापरी। जे जीविताचे वैरी। म्हणौनियां॥ ४५॥ जयांसि भुकेलिया आमिषा। हें विश्व न पुरुचि घांसा। कुळवाडियांचिया आशा। चाळीत असे॥ ४६॥ कौतुके कवळितां मुठीं। जिये चवदा भुवने थेंकुटी। तिये भ्रांतिही धाकुटी। वाल्हीदुल्ही॥ ४७॥ जें लोकत्रयाचें भातुके। खेळतांचि खाय कवतिके। तिच्या दासीपणाचेनि बिकें। तृष्णा जिये॥ ४८॥ हें असो मोहें मानिजे। यांतें अहंकारे घेपे दीजे। जेणे जग आपुलेनि भोजें। नाचवीत असे॥ ४९॥ जेणे सत्याचा भोकसा

काढिला । मग अकृत्य तृणकुटा भरिला । तो दंभु रूढविला । जगीं इहीं ॥ २५० ॥
 साध्वी शांति नागविली । मग माया मांगी शृंगारिली । तियेकरवीं विटाळविलीं ।
 साधुवृद्दें ॥ ५१ ॥ इहीं विवेकाची त्राय फेडिली । वैराग्याची खाली काढिली ।
 जितया मान मोडिली । उपशमाची ॥ ५२ ॥ इहीं संतोषवन खांडिलें । धैर्यदुर्ग
 पाडिले । आनंदरोप सांडिले । उपडूनियां ॥ ५३ ॥ इहीं बोधाचीं रोपें लुंचिलीं ।
 सुखाची लिपी पुसिली । जिव्हारीं आगी सूदली । तापत्रयाची ॥ ५४ ॥ हे आंगा
 तंब घडले । जीवींची आथी जडले । परी नातुडती गिंवसिले । ब्रह्मादिकां ॥ ५५ ॥
 हे चैतन्याचे शेजारीं । वसती ज्ञानाच्या एका हारीं । म्हणोनि प्रवर्तले महापारी ।
 सांवरती ना ॥ ५६ ॥ हे जळेंवीण बुडविती । आगीवीण जाळिती । न बोलतां
 कवळिती । प्राणियांतें ॥ ५७ ॥ हे शस्त्रेंवीण साधिती । दोरेंवीण बांधिती ।
 ज्ञानियांसी तरी वधिती । पैज घेउनि ॥ ५८ ॥ हे चिखलेंवीण रोंविती ।
 पाशिकेंवीण गोंविती । हे कवणाजोगे न होती । आंतौटेपणें ॥ ५९ ॥

धूमेनाव्रियते वहिर्यथादर्शो मलेन च ।

यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

जैसी चंदनाची मुळी । गिंवसोनि घेपे व्याळीं । नातरी उल्बाची खोळी ।
 गर्भस्थासी ॥ २६० ॥ कां प्रभावीण भानु । धूमेंवीण हुताशनु । जैसा दर्पण
 मळहीनु । कहींच नसे ॥ ६१ ॥ तैसें इहींवीण एकलें । आम्हीं ज्ञान नाहीं
 देखिलें । जैसें कोंडेनि पां गुंतलें । बीज निपजे ॥ ६२ ॥

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।

कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥

तैसें ज्ञान तरी शुद्ध । परी इहीं असे प्ररुद्ध । म्हणोनि तें अगाध । होऊनि
 ठेलें ॥ ६३ ॥ आधीं यांतें जिणावें । मग तें ज्ञान पावावें । तंब पराभवो न
 संभवे । रागद्वेषां ॥ ६४ ॥ यांतें साधावयालगां । जें बळ आणिजे आंगीं । तें
 इंधनें जैसीं आगी । सावावो होय ॥ ६५ ॥

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।

एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

तैसे उपाय कीजती जे जे । ते यांसीचि होती विरजे । म्हणौनि हटियांतें
जिणिजे । इहींचि जगीं ॥ ६६ ॥ ऐसियांही सांकडां बोला । एक उपायो आहे
भला । तो करितां जरी आंगवला । तरी सांगेन तुज ॥ ६७ ॥

तस्मात्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।

पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

यांचा पहिला कुरुठा इंद्रिये । एथूनि प्रवृत्ति कर्मांते विषे । आर्थीं
निर्दलूनि घालीं तियें । सर्वथैव ॥ ६८ ॥

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

मग मनाची धांव पारुषेला । आणि बुद्धीची सोडवण होईल । इतुकेन
थारा मोडेल । या पापियांचा ॥ ६९ ॥

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

३०तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

हे अंतरींहूनि जरी फिटले । तरी निभ्रांत जाण निवटले । जैसें रश्मीबीण
उरलें । मृगजळ नाहीं ॥ २७० ॥ तैसे रागद्वेष जरी निमाले । तरी ब्रह्मींचें
स्वराज्य आलें । मग तो भोगी सुख आपुलें । आपणचि ॥ ७१ ॥ ते गुरुशिष्याची
गोठी । पदपिंडाची गांठी । तेथ स्थिर राहोनि नुठी । कवणे काळीं ॥ ७२ ॥
ऐसें सकळ सिद्धांचा रावो । देवी लक्ष्मीयेचा नाहो । राया ऐके देवदेवो ।
बोलता जाहला ॥ ७३ ॥ आतां पुनरपि तो अनंतु । आद्य एकी मातु । सांगैल
तेथ पंडुसुतु । प्रश्नु करील ॥ ७४ ॥ तया बोलाचा हन पाडु । कां रसवृत्तीचा
निवाडु । येणे श्रोतयां होईल सुखाडु । श्रवणसुखाचा ॥ ७५ ॥ ज्ञानदेवो म्हणे
निवृत्तीचा । चांग उठावा करूनि उन्मेषाचा । मग संवादु श्रीहरिपार्थाचा ।
भोगावा बापा ॥ २७६ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय चौथा

आजि श्रवणेंद्रियां पाहले। जें येणे गीतानिधान देखिले। आतां स्वप्नचि हें तुकले। साचासरिसें॥ १॥ आधींचि विवेकाची गोठी। वरी प्रतिपादी श्रीकृष्ण जगजेठी। आणि भक्तराजु किरिटी। परिस्त असे॥ २॥ जैसा पंचमालापु सुगंधु। कीं परिमळु आणि सुस्वादु। तैसा भला जाहला विनोदु। कथेचा इये॥ ३॥ कैसी आगळिक दैवाची। जे गंगा जोडली अमृताची। हो कां जपतपे श्रोतयांचीं। फळा आलीं॥ ४॥ आतां इंद्रियजात आघवें। तिहीं श्रवणाचें घर रिघावें। मग संवादसुख भोगावें। गीताख्य हें॥ ५॥ हा अतिसो अतिप्रसंगें। सांडूनि कथाचि ते सांगें। जे कृष्णार्जुन दोघे। बोलत होते॥ ६॥ ते वेळीं संजयो रायातें म्हणे। अर्जुनु अधिष्ठिला दैवगुणें। जे अतिप्रीति श्री नारायणें। बोलतु असे॥ ७॥ जें न संगेचि पितया वसुदेवासी। जें न संगेचि माते देवकीसी। जें न संगेचि बंधु बळिभद्रासी। तें गुह्या अर्जुनेंशीं बोलत॥ ८॥ देवी लक्ष्मीयेवढी जवळिक। परी तेही न देखे या प्रेमाचें सुख। आजि कृष्णस्नेहाचें बिक। यातेंचि आथी॥ ९॥ सनकादिकांचिया आशा। वाढीनल्या होतिया कीर बहुवसा। परी त्याही येणे मानें यशा। येतीचिना॥ १०॥ या जगदीश्वराचें प्रेम। एथ दिसतसे निरुपम। कैसें पार्थे येणे सर्वोन्तम। पुण्य केलें॥ ११॥ हो कां जयाचिया प्रीती। अमूर्त हा आला व्यक्ती। मज एकवंकी याची स्थिति। आवडतु असे॥ १२॥ एहवीं हा योगियां नाडळे। वेदार्थासी नाकळे। जेथ ध्यानाचेही डोळे। पावतीना॥ १३॥ तो हा निजस्वरूप। अनादि निष्कंप। परी कवणे मानें सकृप। जाहला आहे॥ १४॥ हा त्रैलोक्यपटाची घडी। आकाराची पैलथडी। कैसा याचिये आवडी। आवरला असे॥ १५॥

श्रीभगवानुवाच

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम्।

विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत्॥ १॥

मग देव म्हणे अगा पंडुसुता । हाचि योगु आम्हीं विवस्वता । कथिला
परी ते वार्ता । बहुतां दिवसांची ॥ १६ ॥ मग तेणे विवस्वते रवी । हे
योगस्थिति आघवी । निस्तप्तिली बरवी । मनूप्रती ॥ १७ ॥ मनूने आपण
अनुष्ठिली । मग इक्ष्वाकुवा उपदेशिली । ऐसी परंपरा विस्तारिली । आद्य हे
गा ॥ १८ ॥

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।

स कालेनेह महता योगो नष्टः परन्तप ॥ २ ॥

मग आणिकही या योगातें । राजर्षि जाहले जाणते । परि तेथेनि आतां
सांप्रतें । नेणिजे कोणही ॥ १९ ॥ जे प्राणियां कामीं भरु । देहाचिवरी आदरु ।
म्हणौनि पडिला विसरु । आत्मबोधाचा ॥ २० ॥ अक्षांटलिया आस्थाबुद्धि ।
विषयसुखची परमावधि । जीवु तैसा उपाधि । आवडे लोकां ॥ २१ ॥ एहवीं
तरी खवणेयांच्या गांवीं । पाटाउवें काय करावीं । सांगें जात्यंधा रवी । काय
आथी ॥ २२ ॥ कां बहिरयांच्या आस्थानीं । कवण गीतातें मानी । कीं
कोल्हेया चांदणीं । आवडी उपजें ॥ २३ ॥ पैं चंद्रोदयाआरौतें । जयांचे डोळे
फुटती असते । ते काउळे केवीं चंद्रातें । वोळखती ॥ २४ ॥ तैसी वैराग्याची
शिव न देखती । जे विवेकाची भाष नेणती । ते मूर्ख केवीं पावती । मज
ईश्वरातें ॥ २५ ॥ कैसा नेणों मोहो वाढीनला । तेणे बहुतेक काळु व्यर्थ
गेल । म्हणौनि योगु हा लोपला । लोकीं इये ॥ २६ ॥

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।

भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥

तोचि हा आजि आतां । तुजप्रती कुंतीसुता । सांगितला आम्हीं तत्त्वातां ।
भ्रांति न करीं ॥ २७ ॥ हें जीवींचें निज गुज । परी केवीं राखों तुज । जे
पढियेसी तूं मज । म्हणौनियां ॥ २८ ॥ तूं प्रेमाचा पुतला । भक्तीचा जिव्हाला ।
मैत्रियेची चित्कळा । धनुर्धरा ॥ २९ ॥ तूं अनुसंगाचा ठावो । आतां तुज काय
वंचूं जावों । जरी संग्रामारूढ आहों । जाहलों आम्ही ॥ ३० ॥ तरी नावेक हें
सहावें । गाजाबज्यही न धरावें । परी तुझें अज्ञानत्व हरावें । लागे आधीं ॥ ३१ ॥

अर्जुन उवाच

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः।

कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

तंव अर्जुन म्हणे श्रीहरी। माय आपुलेयाचा स्नेहो करी। एथ विस्मयो काय अवधारीं। कृपानिधी ॥ ३२ ॥ तूं संसारश्रांतांची साउली। अनाथ जीवांची माउली। आमुतें कीर प्रसवली। तुझीच कृपा ॥ ३३ ॥ देवा पांगुळ एकादें विजे। तरी जन्मानि जोजारु साहिजे। हें बोलें काय तुझें। तुजचिपुढां ॥ ३४ ॥ आतां पुसेन जें मी कांहीं। तेथ निकें चित्त देई। तेवींचि देवें कोपावें ना कांहीं। बोला एका ॥ ३५ ॥ तरी मागील जे वार्ता। तुवां सांगितली होती अनंता। ते नावेक मज चित्ता। मानेचिना ॥ ३६ ॥ जे तो विवस्वतु म्हणजे कायी। ऐसे हें वडिलां ठाउवें नाहीं। तरी तुवांचि केवीं पाहीं। उपदेशिला ॥ ३७ ॥ तो तरी आइकिजे बहुतां काळांचा। आणि तूं तंव श्रीकृष्ण सांपेचा। म्हणौनि गा इये मातुचा। विसंवादु ॥ ३८ ॥ तेवींचि देवा चरित्र तुझें। आपण कांहींचि नेणिजे। हें लटिकें केवीं म्हणिजे। एकिहेळां ॥ ३९ ॥ परी हेचि मातु आघवी। मी परियेसें ऐशी सांगावी। जे तुवांचि रवी केवीं। पाही उपदेशु केला ॥ ४० ॥

श्रीभगवानुवाच

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन।

तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परन्तप ॥ ५ ॥

तंव श्रीकृष्ण म्हणे पंडुसुता। तो विवस्वतु जैं होता। तैं आम्हीं नसों ऐसी चित्ता। भ्रांति जगी तुज ॥ ४१ ॥ तरी तूं गा हें नेणसी। पैं जन्में आम्हां तुम्हांसी। बहुतें गेलीं परी तियें न स्मरसी। आपुलीं तूं ॥ ४२ ॥ मी जेणें जेणें अवसरें। जें जें होउनि अवतरें। तें समस्तही स्मरें। धनुर्धरा ॥ ४३ ॥

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन्।

प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय सम्भवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥

म्हणौनि हें आघवें। मागील मज आठवें। मी अजुही परि संभवें। प्रकृतियोगें ॥ ४४ ॥ माझें अव्ययत्व तरी न नसे। परी होणें जाणें एक दिसे। तें प्रतिबिंबें मायावशें। माझ्याचि ठायीं ॥ ४५ ॥ माझी स्वतंत्रता तरी न मोडे।

परी कर्मधीनु ऐसा आवडे । तेही भ्रांतिबुद्धि तरी घडे । एहवीं नाहीं ॥ ४६ ॥
कीं एकचि दिसे दुसरें । तें दर्शणाचेनि आधारें । एहवीं काय वस्तुविचारें ।
दुजें आहे ॥ ४७ ॥ तैसा अमूर्तचि मी किरीटी । परी प्रकृति जैं अधिष्ठीं । तैं
साकारपणे नट नटीं । कार्यालागीं ॥ ४८ ॥

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्पस्य तदात्मानं सृजाप्यहम् ॥ ७ ॥

जें धर्मजात आघावें । युगायुगीं म्यां रक्षावें । ऐसा ओघु हा स्वभावें । आद्यु
असे ॥ ४९ ॥ म्हणौनि अजल्व परतें ठेवीं । मी अव्यक्तपणही नाठवीं । जे
वेळीं धर्मातं अभिभवी । अधर्मु हा ॥ ५० ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय सम्भवामि युगे युगे ॥ ८ ॥

ते वेळीं आपुल्याचेनि कैवारें । मी साकारु होऊनि अवतरें । मग
अज्ञानाचें आंधारें । गिळूनि घालीं ॥ ५१ ॥ अर्धमाची अवधी तोडीं । दोषांचीं
लिहिलीं फाडीं । सज्जनांकरवीं गुढी । सुखाची उभवीं ॥ ५२ ॥ दैत्यांचीं कुळें
नाशीं । साधूंचा मानु गिंवशीं । धर्मसीं नीतीशीं । शेंस भरीं ॥ ५३ ॥ मी
अविवेकाची काजली । फेडूनि विवेकदीप उजलीं । तैं योगियां
पाहे दिवाळी । निरंतर ॥ ५४ ॥ सत्सुखें विश्व कोंदे । धर्मचि जगीं नांदे ।
भक्तां निघती दोंदें । सात्त्विकाचीं ॥ ५५ ॥ तैं पापांचा अचलु फिटे ।
पुण्याची पहांट फुटे । जैं मूर्ति माझी प्रगटे । पंडुकुमरा ॥ ५६ ॥ ऐसेया
काजालागीं । अवतरें मी युगीं युगीं । परी हेंचि वोळखे जो जगीं । तो
विवेकिया ॥ ५७ ॥

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।

त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ९ ॥

माझें अजल्वें जन्मणें । अक्रियताचि कर्म करणें । हें अविकार जो जाणे ।
तो परममुक्त ॥ ५८ ॥ तो चालिला संगें न चळे । देहींचा देहा नाकळे । मग
पंचत्वीं तंब मिळे । माझ्याचि रूपीं ॥ ५९ ॥

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।

बहवो ज्ञानतपसा पूता मदभावमागताः ॥ १० ॥

एन्हवीं परापर न शोचिती। जे कामनाशून्य होती। बाटा के बेळीं न वचती। क्रोधाचिया ॥ ६० ॥ जे सदा मियांचि आथिले। माझिया सेवा जियाले। कां आत्मबोधें तोषले। वीतराग जे ॥ ६१ ॥ जे तपोतेजाचिया राशी। कां एकायतन ज्ञानासी। जे पवित्रता तीर्थासी। तीर्थरूप ॥ ६२ ॥ ते मदभावा सहजें आले। मी तेचि ते होऊनि ठेले। जे मज तयां उरले। पदर नाहीं ॥ ६३ ॥ सांगैं पितळेची गंधिकाळिक। जैं फिटली होय निःशेख। तैं सुवर्ण काई आणिक। जोडूं जाईजे ॥ ६४ ॥ तैसे यमनियमीं कडसले। जे तपोज्ञानें चोखाळले। मी तेचि ते जाहले। एथ संशयो कायसा ॥ ६५ ॥

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम्।

मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

एन्हवीं तरी पाहीं। जे जैसे माझ्या ठायीं। भजती तयां मीही। तैसाचि भजें ॥ ६६ ॥ देखैं मनुष्यजात सकळ। हें स्वभावता भजनशील। जाहलें असे केवळ। माझ्याचि ठायीं ॥ ६७ ॥ परी ज्ञानेवीण नाशिले। जे बुद्धिभेदासी आले। तेणोंचि त्या कल्पिलें। अनेकत्व ॥ ६८ ॥ म्हणौनि अभेदीं भेदु देखती। यथा अनाम्या नामें ठेविती। देवी देवो म्हणती। अचर्चातें (अवाच्यातें) ॥ ६९ ॥ जें सर्वत्र सदा सम। तेथ विभाग अधमोत्तम। मतिवशें संभ्रम। विवंचिती ॥ ७० ॥

कांक्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः।

क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥

मग नानाहेतुप्रकारें। यथोचितें उपचारें। मानिलीं देवतांतरें। उपासिती ॥ ७१ ॥ तेथ जें जें अपेक्षित। तें तैसेंचि पावती समस्त। परी तें कर्मफळ निश्चित। बोळख तूं ॥ ७२ ॥ वांचून देतें घेतें आणिक। निभ्रांत नाहीं सम्यक। एथ कर्मचि फळसूचक। मनुष्यलेकीं ॥ ७३ ॥ जैसें क्षेत्रीं जें पेरिजे। तेंवांचूनि आन न निपजे। कां पाहिजे तेचि देखिजे। दर्पणाधारें ॥ ७४ ॥ नातरी कडेयातळवटीं। जैसा आपुलाचि बोलु किरीटी। पडिसादु होऊनि उठी। निमित्तयोगें ॥ ७५ ॥ तैसा समस्तां यां भजनां। मी साक्षिभूतु पैं अर्जुना। एथ प्रतिफळे भावना। आपुलाली ॥ ७६ ॥

चातुर्वर्ण्य मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।

तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥

आतां याचिपरी जाण । चाही हे वर्ण । सृजिले म्यां गुण- । कर्मविभागें ॥ ७७ ॥
जे प्रकृतीचेनि आधारें । गुणाचेनि व्यभिचारें । कर्में तदनुसारें । विवंचिलें ॥ ७८ ॥
एथ एकचि हे धनुष्यपाणी । परी जाहले गा चहूं वर्णीं । ऐसी गुणकर्म-
कडसणी । केली सहजें ॥ ७९ ॥ म्हणौनि आइके पार्था । हे वर्णभेदसंस्था ।
मी कर्ता नक्हें सर्वथा । याचिलगां ॥ ८० ॥

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ।

इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥

हें मज्चिस्तव जाहलें । परी म्यां नाहीं केलें । ऐसें जेणें जाणितलें । तो
सुटला गा ॥ ८१ ॥

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

कुरु कर्मेव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥

मागील मुमुक्षु जे होते । तिहीं ऐशिया जाणोनि मातें । कर्में केलीं समस्तें ।
धनुर्धरा ॥ ८२ ॥ परि तें बीजें जैसीं दग्धलीं । नुगवतींचि पेरिलीं । तैशीं कर्मेचि
परि तयां जाहलीं । मोक्षहेतु ॥ ८३ ॥ एथ आणिकही एक अर्जुना । हे
कर्माकर्मविवंचना । आपुलिये चाडें सज्जाना । योग्यु नोहे ॥ ८४ ॥

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।

तते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १६ ॥

कर्म म्हणिपे तें कवण । अथवा अकर्मा काय लक्षण । ऐसें विचारितां
विचक्षण । गुंफोनि ठेले ॥ ८५ ॥ जैसें कां कुडें नाणें । खन्याचेनि सारखेपणें ।
डोळयांचेहि देखणें । संशयीं घाली ॥ ८६ ॥ तैसें नैक्षकर्मयंतेचेनि भ्रमें । गिंवसिजत
आहाती कर्में । जे दुजी सृष्टि मनोधर्में । करूं सकती ॥ ८७ ॥ वांचूनि
मूर्खाची गोठी कायसी । एथ मोहले गा क्रांतदर्शी । म्हणौनि आतां तेंचि
परियेसीं । सांगेन तुज ॥ ८८ ॥

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।

अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

तरी कर्म म्हणजे स्वभावें। जेणे विश्वाकारु संभवे। तें सम्यक आधीं जाणावें। लागे एथ ॥ ८९ ॥ मग वर्णाश्रमासि उचित। जें विशेष कर्म विहित। तेंही बोळखावें निश्चित। उपयोगेंसीं ॥ ९० ॥ पाठीं जें निषिद्ध म्हणिये। तेंही बुद्धावें स्वरूपे। येतुलेनि येथ कांहीं न गुफे। आपैसेचि ॥ ९१ ॥ एहवीं जग हें कर्माधीन। ऐसी याची व्याप्ती गहन। परी तें असो आइके चिन्ह। प्राप्तांचें गा ॥ ९२ ॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः।

स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥

जो सकळकर्मी वर्ततां। देखैं आपुली नैष्कर्म्यता। कर्मसंगें निराशता। फळाचिया ॥ ९३ ॥ आणि कर्तव्यतेलागीं। जया दुसरें नाहीं जगीं। ऐसिया नैष्कर्म्यता तरी चांगीं। बोधला असे ॥ ९४ ॥ तरी क्रियाकलापु आघवा। आचरतु दिसे बरवा। तोचि तो ये चिन्हीं जाणावा। ज्ञानिया गा ॥ ९५ ॥ जैसा कां जळापाशीं उभा ठाके। तो जरी आपणें जळामाजिं देखे। तरी तो निभ्रांत बोळखे। म्हणे मी वेगळा आहें ॥ ९६ ॥ अथवा नावें हन जो रिगे। तो थडियेचे रुख जातां देखे वेगें। तेचि साचोकारें जों पाहें लागे। तंब रुख म्हणे अचळ ॥ ९७ ॥ तैसें सर्व कर्मीं असणें। तें फुडें मानूनि वायाणें। मग आपणाया जो जाणे। नैष्कर्म्यु ऐसा ॥ ९८ ॥ आणि उदोअस्तुचेनि प्रमाणें। जैसें न चालतां सूर्याचें चालणें। तैसें नैष्कर्म्यत्व जाणे। कर्मीचि असतां ॥ ९९ ॥ तो मनुष्यासारिखा तरी आवडे। परी मनुष्यत्व तया न घडे। जैसें जळामाजीं न बुडे। भानुबिंब ॥ १०० ॥ तेणे न पाहतां विश्व देखिलें। न करितां सर्व केलें। न भोगितां भोगिलें। भोग्यजात ॥ १ ॥ एकेचि ठायीं बैसला। परि सर्वत्र तोचि गेला। हें असो विश्व जाहला। आंगेंचि तो ॥ २ ॥

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसङ्कल्पवर्जिताः।

ज्ञानाग्निदाधकर्माणं तमाहुः पण्डतं बुधाः ॥ १९ ॥

जया पुरुषाच्या ठायीं। कर्माचा तरी खेदु नाहीं। परी फलापेक्षा कहीं। संचेरेना ॥ ३ ॥ आणि हें कर्म मी करीन। अथवा आदरिले सिद्धी नेईन। येणे संकल्पेंही जयाचें मन। विटाळेना ॥ ४ ॥ ज्ञानाग्नीचेनि मुखें। जेणे जाळिलीं कर्मे अशेखें। तो परब्रह्माचि मनुष्यवेखें। बोळख तूं ॥ ५ ॥

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किञ्चित्करोति सः ॥ २० ॥

जो शरीरं उदासु । फळभोगीं निरासु । नित्यता उल्हासु । होऊनि असे ॥ ६ ॥
जो संतोषाचा गाभारा । आत्मबोधाचिया वोगरां । पुरे न म्हणेचि धनुर्धरा ।
आरोगितां ॥ ७ ॥

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥

यदृच्छालाभसन्तुष्टो दृच्छातीतो विमत्सरः ।

समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥ २२ ॥

कैसी अधिकाधिक आवडी । घेत महासुखाची गोडी । सांडोनियां आशा
कुरोंडी । अहंभावेंसीं ॥ ८ ॥ म्हणौनि अवसरे जें जें पावे । कीं तेणेंचि तो
सुखावे । जया आपुले आणि परावे । दोन्ही नाहीं ॥ ९ ॥ तो दिठीं जें पाहे ।
तें आपणचि होऊनि जाये । आइके तें आहे । तोचि जाहला ॥ ११० ॥ चरणीं
हन चाले । मुखें जें जें बोले । ऐसें चेष्टाजात तेतुलें । आपणचि जो ॥ ११ ॥
हें असो विश्व पाहीं । जयासि आपणपेंवांचूनि नाहीं । आतां कवण तें कर्म
कायी । बाधी तयातें ॥ १२ ॥ हा मत्सरु जेथ उपजे । तेतुलें नुरेचि जया दुजें ।
तो निर्मत्सरु काइ म्हणिजे । बोल्वरी ॥ १३ ॥ म्हणौनि सर्वापरी मुक्तु । तो
सकर्मुचि कर्मरहितु । सगुण परि गुणातीतु । एथ भ्रांति नाहीं ॥ १४ ॥

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।

यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥

तो देहसंगें तरी असे । चैतन्यासारिखा दिसे । पाहतां परब्रह्माचेनि कसें ।
चोखालु भला ॥ १५ ॥ ऐसाही परी कौतुकें । जरी कर्मे करी यज्ञादिकें । तरी
तियें लया जाती निःशेखें । तयाच्याचि ठायीं ॥ १६ ॥ अकाळींचीं अभ्यें
जैशीं । उर्मीवीण आकाशीं । हारपती आपैशीं । उदयलीं सांतीं ॥ १७ ॥ तैशीं
विधिविधानें विहितें । जरी आचरे तो समस्तें । तरी तियें ऐक्यभावें ऐक्यातें ।
पावतीचि गा ॥ १८ ॥

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥

हें हवन मी होता । कां इयें यज्ञीं हा भोक्ता । ऐसिया बुद्धिसि नाहीं भिनता । म्हणौनियां ॥ १९ ॥ जे इष्टयज्ञ यजावे । तें हविर्मत्रादि आघवें । तो देखतसे अविनाशभावें । आत्मबुद्धि ॥ १२० ॥ म्हणौनि ब्रह्म तेचि कर्म । ऐसें बोधा आलें जया सम । तया कर्तव्य तें नैष्कर्म्य । धनुर्धरा ॥ २१ ॥ आतां अविवेकुकुमारत्वा मुकले । जयां विरक्तीचें पाणिग्रहण जाहलें । मग उपासन जिहीं आणिलें । योगाग्नीचें ॥ २२ ॥

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।

ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति ॥ २५ ॥

जे यजनशील अहर्निशीं । जिहीं अविद्या हविली मनेसीं । गुरुवाक्य-हुताशीं । हवन केलें ॥ २३ ॥ तिहीं योगाग्निकीं यजिजे । तो दैवयज्ञु म्हणिजे । जेणे आत्मसुख कामिजे । पंडुकुमरा ॥ २४ ॥ दैवास्तव पाळण । जो चिंतीना देहभरण । तो महायोगी जाण । दैवयोगें ॥ २५ ॥ आतां अवधारीं सांगैन आणिक । जे ब्रह्माग्नी साग्निक । तयांतें यज्ञेचि यज्ञु देख । उपासिजे ॥ २६ ॥

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति ।

शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुह्वति ॥ २६ ॥

एक संयमाग्निहोत्री । ते युक्तित्रयाच्या मंत्रीं । यजन करिती पवित्रीं । इंद्रियद्रव्यीं ॥ २७ ॥ एकां वैराग्य रवि विवळे । तंव संयती विहार केले । तेथ अपावृत जाहले । इंद्रियानळ ॥ २८ ॥ तिहीं विरक्तीची ज्वाळा घेतली । तंव विकारांचीं इंधनें पल्लिपलीं । तेथ आशाधूमें सांडिलीं । पांचही कुंडें ॥ २९ ॥ मग वाक्यविधीचिया निरवडी । विषयआहुती उदंडीं । हवन केलें कुंडीं । इंद्रियाग्नीच्या ॥ १३० ॥

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।

आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥

एकीं ययापरी पार्था । दोषु क्षाळिले सर्वथा । आणिकीं हृदयारणीं मंथा ।

विवेकु केला ॥ ३१ ॥ तो उपशमे निहटिला । धैर्येवरी दाटिला । गुरुवाक्यं काढिला । बळकटपणे ॥ ३२ ॥ ऐसें समरसें मंथन केलें । तेथ झडकरी काजा आलें । जें उज्जीवन जाहालें । ज्ञानाग्नीचें ॥ ३३ ॥ पहिला ऋद्धिसिद्धींचा संभ्रमु । तो निवत्तीनि गेला धूमु । मग प्रगटला सूक्ष्मु । विस्फुलिंगु ॥ ३४ ॥ तया मनाचें मोकळें । तेंचि पेटवण घातलें । जें यमनियमीं हळुवारलें । आइतें होतें ॥ ३५ ॥ तेणे सादुकुपणे ज्वाळा समृद्धा । मग वासनांतराचिया समिधा । स्नेहेंसीं नानाविधा । जाळिलिया ॥ ३६ ॥ तेथ सोहंमंत्रे दीक्षितीं । इंद्रियकर्माच्या आहुती । तियें ज्ञानानळीं प्रदीपीं । दिधलिया ॥ ३७ ॥ पाठीं प्राणक्रियेचिये सुवेनिशीं । पूर्णाहुती पडली हुताशीं । तेथ अवभूथ समरसीं । सहजें जहालें ॥ ३८ ॥ मग आत्मबोधींचें सुख । जें संयमाग्नीचें हुतशेष । तोचि पुरोडाशु देख । घेतला तिहीं ॥ ३९ ॥ एक ऐशिया इहीं यजनीं । मुक्त ते जाहले त्रिभुवनीं । या यज्ञक्रिया तरी आनानीं । परि प्राप्य तें एक ॥ १४० ॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितत्रताः ॥ २८ ॥

एक द्रव्ययज्ञ म्हणिपती । एक तपसामग्रीया निपजविति । एक योगयागुही आहाती । जे सांगितले ॥ ४१ ॥ एकीं शब्दीं शब्दु यजिजे । तो वाग्यज्ञ म्हणिजे । ज्ञाने ज्ञेय गमिजे । तो ज्ञानयज्ञ ॥ ४२ ॥ हें अर्जुना सकळ कुवाडें । जे अनुष्ठितां अतिसांकडें । परी जितेंद्रियासीचि घडे । योगयतावर्णे ॥ ४३ ॥ ते प्रवीण तेथ भले । आणि योगसमृद्धि आथिले । म्हणौनि आपणां तिहीं केलें । आत्महवन ॥ ४४ ॥

अपाने जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ।

प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥

मग अपानाग्नीचेनि मुखीं । प्राणद्रव्यं देखीं । हवन केलें एकीं । अभ्यासयोगें ॥ ४५ ॥ एक अपानु प्राणीं अर्पिती । एक दोहींतेही निरुंधिती । ते प्राणायामी म्हणिपति । पंडुकुमरा ॥ ४६ ॥

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुह्वति ।

सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥

एक वज्रयोगक्रमें । सर्वाहारसंयमें । प्राणीं प्राणु संभ्रमें । हवन करिती ॥४७॥
ऐसें मोक्षकाम सकल । समस्त हे यजनशील । जिहीं यज्ञद्वारां मनोमल ।
क्षालण केले ॥ ४८ ॥ जया अविद्याजात जालितां । जें उरलें निजस्वभावता ।
जेथ अग्नि आणि होता । उरेचिना ॥ ४९ ॥ जेथ यजितयाचा कामु पुरे ।
यज्ञांचें विधान सरे । मागुतें जेथूनि वोसरें । क्रियाजात ॥ ५० ॥ विचार जेथ
न रिगे । हेतु जेथ न निगे । जें द्वैतदोषसंगें । सिंपेचिना ॥ ५१ ॥

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।

नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥

ऐसें अनादिसिद्ध चोखट । जें ज्ञान यज्ञावशिष्ट । तें सेविती ब्रह्मनिष्ठ ।
ब्रह्माहंमंत्रें ॥ ५२ ॥ ऐसे शेषामृतें थाले । कीं अमर्त्यभावा आले । म्हणौनि ब्रह्म
ते जहाले । अनायासें ॥ ५३ ॥ येरां विग्वित माळ न घालीचि । जयां
संयमाग्नीची सेवा न घडेचि । जे योगयागु न करितीचि । जन्मले सांते ॥ ५४ ॥
जयांचें ऐहिक धड नाहीं । तयांचें परत्र पुससी काई । म्हणौनि असो हे गोठी
पाहीं । पंडुकुमरा ॥ ५५ ॥

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।

कर्मजान्विद्धि तान्स्वर्नेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥

ऐसें बहुतीं परी अनेग । जे सांगितले तुज कां याग । ते विस्तारूनि
वेदेंचि चांग । म्हणितले आहाती ॥ ५६ ॥ परी तेणे विस्तारें काय करावें ।
हेंचि कर्मसिद्ध जाणावें । येतुलेनि कर्मबंधु स्वभावें । पावेल ना ॥ ५७ ॥

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञानयज्ञः परन्तप ।

सर्व कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्ते ॥ ३३ ॥

अर्जुना वेदु जयांचें मूळ । जे क्रियाविशेषें स्थूळ । जयां नव्हालियेचें
फळ । स्वर्गसुख ॥ ५८ ॥ ते द्रव्यादियागु कीर होती । परी ज्ञानयज्ञाची सरी
न पवती । जैशी तारातेजसंपत्ती । दिनकरापाशीं ॥ ५९ ॥ देखें परमात्मसुखनिधान ।
साधावया योगीजन । जे न विसंबिती अंजन । उम्मेषनेत्रीं ॥ ६० ॥ जें
धांवतया कर्माची लाणी । नैष्कर्म्यबोधाची खाणी । जें भुकेलिया धणी ।
साधनाची ॥ ६१ ॥ जेथ प्रवृत्ति पांगुळ जाहली । तर्काची दिठी गेली । जेणे
इंद्रियें विसरलीं । विषयसंगु ॥ ६२ ॥ मनाचें मनपण गेलें । जेथ बोलाचें

बोलकेपण ठेलें। जयामाजि सांपडलें। झेय दिसे॥ ६३॥ जेथ वैराग्याचा
पांगु फिटे। विवेकाचाही सोसु तुटे। जेथ न पाहतां सहज भेटे। आपणये॥ ६४॥

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया।

उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः॥ ३४॥

तें ज्ञान पैं गा बरवें। जरी मनीं आथि आणावें। तरी संतां या भजावें।
सर्वस्वेंसीं॥ ६५॥ जे ज्ञानाचा कुरुठा। तेथ सेवा हा दारवंटा। तो स्वाधीन
करीं सुभटा। वोळगोनी॥ ६६॥ तरी तनुमनुजीवें। चरणासीं लगावें। आणि
अगर्वता करावें। दास्य सकळ॥ ६७॥ मग अपेक्षित जें आपुलें। तेंही
सांगती पुसिलें। जेणं अंतःकरण बोधलें। संकल्पा न ये॥ ६८॥

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव।

येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि॥ ३५॥

जयाचेनि वाक्य उजिवडें। जाहलें चित्त निधडें। ब्रह्माचेनि पाडें।
निःशंकु होय॥ ६९॥ ते वेळीं आपणपेयांसहितें। इयें अशेषेंही भूतें। माझ्या
स्वरूपीं अखंडितें। देखसी तू॥ १७०॥ ऐसें ज्ञानप्रकाशें पाहेल। तैं
मोहांधकारु जाईल। जैं गुरुकृपा होईल। पार्था गा॥ ७१॥

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः।

सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं सन्तरिष्यसि॥ ३६॥

जरी कल्मषाचा आगरु। तूं भ्रांतीचा सागरु। व्यामोहाचा डोंगरु। होउनी
अससी॥ ७२॥ तन्ही ज्ञानशक्तिचेनि पाडें। हें आघवेंचि गा थोकडें। ऐसें
सामर्थ्य असे चोखडें। ज्ञानीं इये॥ ७३॥ देखैं विश्वभ्रमाएसा। जो अमूर्ताचा
कडवसा। तो जयाचिया प्रकाशा। पुरेचिना॥ ७४॥ तया कायसे हे
मनोमलु। हें बोलतांचि अति किडालु। नाहीं येणे पाडें ढिसालु। दुजे
जगी॥ ७५॥

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽजुन।

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा॥ ३७॥

सांगैं भुवनत्रयाची काजळी। जे गगनामाजि उधवली। तिये प्रलयींचे
वाहटुली। काय अभ्र पुरे॥ ७६॥ कीं पवनाचेनि कोयें। पाणियेंचि जो
पळिये। तो प्रलयानलु दडपे। तृणे काळे काई॥ ७७॥

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
 तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ ३८ ॥

म्हणौनि असो हें न घडे । तें विचारितांचि असंगडें । पुढती ज्ञानाचेनि
 पाडें । पवित्र न दिसे ॥ ७८ ॥ एथ ज्ञान हें उत्तम होये । आणिकही एक तैसें
 कें आहे । जैसें चैतन्य कां नोहे । दुसरें गा ॥ ७९ ॥ या महातेजाचेनि कसें ।
 जरी चोगाळु प्रतिविंब दिसे । कां गिंवसिलें गिंवसे । आकाश हें ॥ १८० ॥
 नातरी पृथ्वीचेनि पाडें । कांटाळें जरी जोडे । तरी उपमा ज्ञानीं घडे ।
 पंडकुमरा ॥ ८१ ॥ म्हणौनि बहुतीं परीं पाहतां । पुढतपुढती निर्धारितां । हे
 ज्ञानाची पवित्रता । ज्ञानींचि आथि ॥ ८२ ॥ जैसी अमृताची चवी निवडिजे ।
 तरी अमृताचिसारिखी म्हणिजे । तैसें ज्ञान हें उपमिजे । ज्ञानेसींचि ॥ ८३ ॥
 आतां यावरी जें बोलणें । तें वायांचि वेळु फेडणें । तंब साचचि हें पार्थ
 म्हणे । जें बोलत असां ॥ ८४ ॥ परी तेंचि ज्ञान केवीं जाणावें । ऐसें अर्जुनें
 जंब पुसावें । तंब तें मनोगत देवें । जाणितलें ॥ ८५ ॥ मग म्हणतसे किरीटी ।
 आतां चित्त देई इये गोठी । सांगेन ज्ञानाचिये भेटी । उपावो तुज ॥ ८६ ॥

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।

ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥

तरी आत्मसुखाचिया गोडिया । विटे जो कां सकळ विषयां । जयाच्या
 ठारीं इंद्रियां । मानु नाहीं ॥ ८७ ॥ जो मनासीं चाड न सांगे । जो प्रकृतीचें
 केलें नेघे । जो श्रद्धेचेनि संभोगें । सुखिया जाहला ॥ ८८ ॥ तयातेंचि
 गिंवसित । तें ज्ञान पावे निश्चित । जयामाजि अचुंबित । शांति असे ॥ ८९ ॥
 तें ज्ञान हृदयीं प्रतिष्ठे । आणि शांतीचा अंकुर फुटे । मग विस्तार बहु प्रगटे ।
 आत्मबोधाचा (तत्क्षणीं) ॥ ९० ॥ मग जेउती वास पाहिजे । तेउती
 शांतीचि देखिजे । तेथ आपपरु नेणिजे । निर्धारितां ॥ ९१ ॥ ऐसा हा
 उत्तरोत्तर । ज्ञानबीजाचा विस्तारु । सांगतां असे अपारु । परि असो आतां ॥ ९२ ॥

अज्ञश्चाश्रद्धानश्च संशयात्मा विनश्यति ।

नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥

ऐके जया प्राणियाच्या ठारीं। इया ज्ञानाची आवडी नाहीं। तयाचें जियालें म्हणों काई। वरी मरण चांग॥१३॥ शून्य जैसें कां गृह। कां चैतन्येवीण देह। तैसें जीवित तें संमोह। ज्ञानहीन॥१४॥ अथवा ज्ञान कीर आपु नोहे। परि ते चाड एकी जरी वाहे। तरी तेथ जिव्हाळा कांहीं आहे। प्राप्तीचा पैं॥१५॥ वांचूनि ज्ञानाची गोठी कायसी। परि ते आस्थाही न धरी मानसीं। तरी तो संशयरूप हुताशीं। पडिला जाण॥१६॥ जे अमृतही परि नावडे। ऐसें सावियाचीं अरोचकु जैं पडे। तैं मरण आलें असे फुडें। जाणों ये कीं॥१७॥ तैसा विषयसुखें रंजे। जो ज्ञानेसार्वंचि माजे। तो संशयें अंगीकारिजे। एथ भ्रांति नाहीं॥१८॥ मग संशयीं जरी पडला। तरी निध्रांत जाणें नासला। तो ऐहिकपरत्रा मुकला। सुखासि गा॥१९॥ जया काळज्वरु आंगीं बाणें। तो शीतोष्णें जैशीं नेणें। आगी आणि चांदिणें। सरिसेंचि मानी॥२००॥ तैसें साच आणि लटिकें। विरुद्ध आणि निकें। संशयीं तो नोळखे। हिताहित॥१॥ हा रात्रिदिवसु पाहीं। जैसा जात्यंधा ठाउवा नाहीं। तैसें संशयीं असतां कांहीं। मना न ये॥२॥

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ।

आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय॥४१॥

तस्मादज्ञानसम्भूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।

छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत॥४२॥

अँतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णाजुनसंवादे

ज्ञानकर्मसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः॥४॥

म्हणौनि संशयाहूनि थोर। आणिक नाहीं पाप घोर। हा विनाशाची वागुर। प्राणियासी॥३॥ येणे कारणे तुवां त्यजावा। आधीं हाचि एकु जिणावा। जो ज्ञानाचिया अभावा-। माजि असे॥४॥ जैं अज्ञानाचें गडद पडे। तैं हा बहुवस मर्नीं वाढे। म्हणोनि सर्वथा मार्गु मोडे। विश्वासाचा॥५॥ हृदयीं हाचि न समाये। बुद्धीतें गिंवसूनि ठाये। तेथ संशयात्मक होये। लोकत्रय॥६॥ ऐसा जरी थोरावे। तरी उपायें एके आंगवे। जरी हातीं होय बरवें। ज्ञानखड्ग॥७॥ तरी तेणे ज्ञानशस्त्रें तिखटें। निखलु हा निवटे। मग निःशेष खता फिटे। मानसींचा॥८॥ याकारणे पार्था। उठीं वेगीं वरौता।

नाशु करोनि हृदयस्था । संशयासी ॥९ ॥ ऐसें सर्वज्ञात बापु । जो श्रीकृष्णु
ज्ञानदीपु । तो म्हणतसे सकृपु । ऐके राया ॥ २१० ॥ तंव या पूर्वापर
बोलाचा । विचार्लनि कुमरु पंडूचा । कैसा प्रश्नु हन अवसरींचा । करिता
होईल ॥ ११ ॥ ते कथेची संगति । भावाची संपत्ति । रसाची उन्नति ।
म्हणिपेल पुढां ॥ १२ ॥ जयाचिया बरवेपणीं । कीजे आठां रसांची वोवाळणी ।
जो सज्जनाचिये आयणी । विसांवा जगां ॥ १३ ॥ तो शांतुचि अभिनवेल ।
ते परियसा मळाटे बोल । जे समुद्राहूनि सखोल । अर्थभरित ॥ १४ ॥ जैसें
बिंब तरी बचकेंएवढें । परि प्रकाशा त्रैलोक्य थोकडें । शब्दाची व्याप्ति तेणें
पाडें । अनुभवावी ॥ १५ ॥ नातरी कामितयाचिया इच्छा । फले कल्पवृक्षु
जैसा । बोलु व्यापकु होय तैसा । तरी अवधान द्यावें ॥ १६ ॥ हें असो काय
म्हणावें । सर्वंजु जाणती स्वभावें । तरी निकें चित्त द्यावें । हे विनंती
माझी ॥ १७ ॥ जेथ साहित्य आणि शांति । हे रेखा दिसे बोलती । जैसी
लावण्यगुणकुलवती । आणि पतिव्रता ॥ १८ ॥ आधींच साखर आवडे ।
आणि तेचि जरी ओखदां जोडे । तरी सेवावी ना कां कोडें । नावानावा ॥ १९ ॥
सहजें मल्यानिलु मंदु सुगंधु । तया अमृताचा होय स्वादु । आणि तेथेंचि
जोडे नादु । जरी दैवगत्या ॥ २२० ॥ तरी स्पर्शे सर्वांग निववी । स्वादें जिव्हेतें
नाचवी । तेवींची कानांकरवीं म्हणवी । बापु माझा ॥ २१ ॥ तैसें कथेचें इये
ऐकणें । एक श्रवणासी होय पारणें । आणि संसारदुःख मूळवणें ।
विकृतिविणें ॥ २२ ॥ जरी मंत्रेंचि वैरी मरे । तरी वायां कां बांधावीं कटारें ।
रोग जाय दूधसाखरें । तरी निंब कां पियावा ॥ २३ ॥ तैसा मनाचा मारु न
करितां । आणि इंद्रियां दुःख न देतां । एथ मोक्षु असे आयता ।
श्रवणाचिमाजी ॥ २४ ॥ म्हणोनि आथिलिया आराणुका । गीतार्थु हा निका ।
ज्ञानदेवो म्हणे आइका । निवृत्तिदासु ॥ २२५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय पाचवा

अर्जुन उवाच

संन्यासं कर्मणं कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।

यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

मग पार्थु श्रीकृष्णातें म्हणे । हां हो हें कैसें तुमचें बोलणे । एक होय तरी अंतःकरणे । विचारूं ये ॥ १ ॥ मागां सकळ कर्माचा संन्यासु । तुम्हींचि निरोपिला होता बहुवसु । तरी कर्मयोगीं केवीं अतिरसु । पोखीतसां पुढती ॥ २ ॥ ऐसें द्व्यर्थ हें बोलतां । आम्हां नेणतयांच्या चित्ता । आपुलिये चाडे श्रीअनंता । उमजु नोहे ॥ ३ ॥ ऐके एकसारातें बोधिजे । तरी एकनिष्ठचि बोलिजे । हें आणिकीं काय सांगिजे । तुम्हांप्रति ॥ ४ ॥ तरी याचिलागीं तुमतें । म्यां राउळासि विनविलें होतें । जे हा परमार्थु ध्वनितें । न बोलावा ॥ ५ ॥ परी मागील असो देवा । आतां प्रस्तुतीं उकलु देखावा । सांगें दोहींमाजि बरवा । मार्गु कवणु ॥ ६ ॥ जो परिणामींचा निर्वाळा । अचुंबितु ये फला । आणि अनुष्ठितां प्रांजळा । सावियाचि ॥ ७ ॥ जैसें निद्रेचें सुख न मोडे । आणि मार्गु तरी बहुसाल सांडे । तैसें सोहोकासन सांगडे । सोहयें होय ॥ ८ ॥ येणे अर्जुनाचेनि बोलें । देवो मनीं रिझले । मग होईल ऐके म्हणितलें । संतोषेनियां ॥ ९ ॥ देखा कामधेनु ऐसी माये । सदेवा जया होये । तो चंद्रुही परी लाहे । खेळावया ॥ १० ॥ पाहें पां श्रीशंभूची प्रसन्नता । तया उपमन्यूचिया आर्ता । काय क्षीराब्धि दूधभाता । देइजेचिना ॥ ११ ॥ तैसा औदार्याचा कुरुठा । श्रीकृष्णु आपु जाहलिया सुभटा । कां सर्व सुखांचा वसौटा । तोचि नोहावा ॥ १२ ॥ एथ चमत्कारु कायसा । गोसावी श्रीलक्ष्मीकांताएसा । आतां आपुलिया सवेसा । मागावा कीं ॥ १३ ॥ म्हणौनि अर्जुनें म्हणितलें । तें हांसोनि यें दिधलें । तेंचि सांगेन बोलिलें । काय कृष्णो ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।

तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगे विशिष्यते ॥ २ ॥

तो म्हणे गा कुंतीसुता । हे संन्यासयोगु विचारितां । मोक्षकरु तत्त्वता ।
दोनीही होती ॥ १५ ॥ तरी जाणां नेणां सकलां । हा कर्मयोगु कीर प्रांजला ।
जैसी नाव स्त्रियां बाळां । तोयतरणी ॥ १६ ॥ तैसें सारासार पाहिजे । तरी
सोहपा हाचि देखिजे । येणे संन्यासफल लाहिजे । अनायासे ॥ १७ ॥ आतां
याचिलागीं सांगेन । तुज संन्यासियाचें चिन्ह । मग सहजे हें अभिन्न । जाणसी
तू ॥ १८ ॥

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न कांक्षति ।

निर्दुर्घट्त्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

तरी गेलियाची से न करी । न पवतां चाड न धरी । जो सुनिश्चलु
अंतरीं । मेरु जैसा ॥ १९ ॥ आणि मी माझें ऐसी आठवण । विसरले जयाचें
अंतःकरण । पार्था तो संन्यासी जाण । निरंतर ॥ २० ॥ जो मने ऐसा जाहला ।
संगीं तोचि सांडिला । म्हणोनि सुखें सुख पावला । अखंडित ॥ २१ ॥ आतां
गृहादिक आघवें । तें कांही नलगे त्यजावें । जें घेतें जाहले स्वभावें । निःसंगु
म्हणौनि ॥ २२ ॥ देखें अग्नि विझोनि जाये । मग जे राखोंडी केवळु होये ।
तैं ते कापुसे गिवसूं ये । जियापरी ॥ २३ ॥ तैसा असतेनि उपाधी । नाकळिजे
तो कर्मबंधीं । जयाचिये बुद्धी । संकल्पु नाहीं ॥ २४ ॥ म्हणौनि कल्पना जें
सांडे । तैंचि गा संन्यासु घडे । इयें कारणे दोनी सांगडे । संन्यासयोगु ॥ २५ ॥

सांख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।

एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ४ ॥

एहवीं तरी पार्था । जे मूर्ख होती सर्वथा । ते सांख्ययोगुसंस्था । जाणती
केवीं ॥ २६ ॥ सहजे ते अज्ञान । म्हणौनि म्हणती हे भिन्न । एहवीं दीपाप्रति
काई आनान । प्रकाशु आहाती ॥ २७ ॥ पैं सम्यक् येणे अनुभवें । जिहीं
देखिलें तत्त्व आघवें । तें दोहींतेही ऐक्यभावें । मानिती गा ॥ २८ ॥

यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।

एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

आणि सांख्यीं जें पाविजे । तेंचि योगीं गमिजे । म्हणौनि ऐक्य दोहींते सहजें । इयापरी ॥ २९ ॥ देखैं आकाशा आणि अवकाशा । भेदु नाहीं जैसा । तैसें ऐक्य योगसंन्यासा । वोळखे जो ॥ ३० ॥ तयासीचि जगीं पाहलें । आपणपे तेणेंचि देखिलें । जया सांख्य-योग जाणवले । भेदेविण ॥ ३१ ॥

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।

योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥

जो युक्तिपंथे पार्था । चढे मोक्षपर्वता । तो महासुखाचा निमथा । वहिला पावे ॥ ३२ ॥ येरा योगस्थिति जया सांडे । तो वायांचि गा हव्यासीं पडे । परि प्राप्ति कहीं न घडे । संन्यासाची ॥ ३३ ॥

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ।

सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥

जेणे भ्रांतीपासूनि हिरतलें । गुरुवाक्ये मन धुतलें । मग आत्मस्वरूपीं घातलें । हारैनियां ॥ ३४ ॥ जैसें समुद्रीं लवण न पडे । तंव वेगले अल्प आवडे । मग होय सिंधूचि एवढे । मिळे तेव्हां ॥ ३५ ॥ तैसें संकल्पोनि काढिलें । जयाचें मनचि चैतन्य जाहलें । तेणे एकदेशिये परी व्यापिलें । लोकत्रय ॥ ३६ ॥ आतां कर्ता कर्म करावे । हें खुंटले तया स्वभावें । आणि करी जही आघवें । तही अकर्ता तो ॥ ३७ ॥

नैव किञ्चित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित् ।

पश्यञ्चृणवन्स्पृशंञ्जिग्रन्तश्रन्गच्छन्स्वपञ्चवसन् ॥ ८ ॥

प्रलपन्विसृजनृहन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥

जे पार्था तया देहीं । मी ऐसा आठऊ नाहीं । तरी कर्तृत्व कैंचें काई । उरे सांगीं ॥ ३८ ॥ ऐसें तनुत्यागेंवीण । अमूर्ताचे गुण । दिसती संपूर्ण । योगयुक्तां ॥ ३९ ॥ एहवीं आणिकांचिये परी । तोही एक शरीरी । अशेषाही व्यापारीं । वर्ततु दिसें ॥ ४० ॥ तोही नेत्रीं पाहे । श्रवणीं ऐकतु आहे । परि

तेथींचा सर्वथा नोहे । नवल देखें ॥ ४१ ॥ स्पर्शासि तरी जाणे । परिमळु सेवी
द्याणे । अवसरोचित बोलणे । तयाहि आथी ॥ ४२ ॥ आहाराते स्वीकारी ।
त्यजावे ते परिहरी । निद्रेचिया अवसरी । निदिजे सुखें ॥ ४३ ॥ आपुलेनि
इच्छावशें । तोही गा चालतु दिसे । पैं सकळ कर्म ऐसें । राहाटे कीर ॥ ४४ ॥
हें सांगों काई एकैक । देखें स्वासोच्छासादिक । आणि निमिषेनिमिष ।
आदिकस्तनि ॥ ४५ ॥ पार्था तयाचे ठार्था । हें आघवेंचि आथि पाहीं । परी तो
कर्ता नव्हे कांहीं । प्रतीतिबळे ॥ ४६ ॥ जैं भ्रांतिसेजे सुतला । तै स्वप्नसुखें
भुतला । मग तो ज्ञानोदयीं चेङ्गला । म्हणौनियां ॥ ४७ ॥

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः ।

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ १० ॥

आतां अधिष्ठानसंगती । अशेषाही इंद्रियवृत्ती । आपुलालिया अर्थी ।
वर्तत आहाती ॥ ४८ ॥ दीपाचेनि प्रकाशें । गृहींचे व्यापार जैसे । देहीं
कर्मजात तैसें । योगयुक्ता ॥ ४९ ॥ तो कर्मे करी सकळें । परी कर्मबंधा
नाकळे । जैसें न सिंपे जळीं जळें । पद्मपत्र ॥ ५० ॥

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।

योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥

देखें बुद्धीची भाष नेणिजे । मनाचा अंकुर नुदैजे । ऐसा व्यापारु तो
बोलिजे । शारीरु गा ॥ ५१ ॥ हेंच पराठें परियेशीं । तरी बाळकाची चेष्टा
जैशी । योगिये कर्मे करिती तैशीं । केवळा तनु ॥ ५२ ॥ मग पांचभौतिक
संचलें । जेव्हां शरीर असे निदेलें । तेथ मनचि रहाटे एकलें । स्वप्नीं
जेवीं ॥ ५३ ॥ नवल ऐके धनुर्धारा । कैसा वासनेचा संसारा । देहा होऊं नेदी
उजगरा । परी सुखदुःखें भोगी ॥ ५४ ॥ इंद्रियांच्या गांवीं नेणिजे । ऐसा
व्यापारु जो निपजे । तो केवळु गा म्हणिजे । मानसाचा ॥ ५५ ॥ योगिये तोही
करिती । परी कर्मे ते न बंधिजती । जे सांडिली आहे संगती । अहंभावाची ॥ ५६ ॥
आतां जाहालिया भ्रमहत । जैसें पिशाचाचें चित्त । मग इंद्रियांचें चेष्टित ।
विकळु दिसे ॥ ५७ ॥ स्वरूप तरी देखे । आळविलें आळके । शब्दु बोले
मुखें । परी ज्ञान नाहीं ॥ ५८ ॥ हें असो काझेविण । जें जें कांही करण । तें

केवळ कर्म जाण। इंद्रियांचें ॥ ५१ ॥ मग सर्वत्र जें जाणतें। तें बुद्धीचें कर्म निरुतें। वोळख अर्जुनातें। म्हणे हरी ॥ ६० ॥ ते बुद्धि धुरे करुनी। कर्म करिती चित्त देऊनी। परि ते नैष्कर्म्यापासुनी। मुक्त दिसती ॥ ६१ ॥ जें बुद्धीचिये ठावूनि देहीं। तयां अहंकाराची सेचि नाहीं। म्हणौनि कर्म करितां पाहीं। चोखाळले ॥ ६२ ॥ आगा करितेनवीण कर्म। तेंचि तें निष्कर्म। हें जाणती सर्वम्। गुरुगम्य जें ॥ ६३ ॥ आतां शांतरसाचें भरितें। सांडीत आहे पात्रातें। जें बोलणें बोलापरौतें। बोलवलें ॥ ६४ ॥ एथ इंद्रियांचा पांगु। जया फिटला आहे चांगु। तयासीचि आथि लागु। परिसावया ॥ ६५ ॥ हा असो अतिप्रसंगु। न संडीं पां कथालागु। होईल शलोकसंगतिभंगु। म्हणौनियां ॥ ६६ ॥ जें मना आकळितां कुवाडें। घाघुसितां बुद्धी नातुडे। तें दैवाचेनि सुरवाडें। सांगवलें तुज ॥ ६७ ॥ जें शब्दातीत स्वभावें। तें बोलींचि जरी फावे। तरी आणिकें काय करावें। कथा सांगै ॥ ६८ ॥ हा आर्तिविशेषु श्रोतयांचा। जाणोनि दास निवृत्तीचा। म्हणे संवादु दोघांचा। परिसोनि परिसा ॥ ६९ ॥ मग श्रीकृष्ण म्हणे पार्थतें। आतां प्राप्ताचें चिन्ह पुरतें। सांगेन तुज निरुतें। चित्त देई ॥ ७० ॥

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्।

अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ १२ ॥

तरी आत्मयोगें आथिला। जो कर्मफलाशीं विटल। तो घर रिघोनि वरिला। शांती जगी ॥ ७१ ॥ येरु कर्मबंधें किरीटी। अभिलाषाचिया गांठीं। कळासला खुंटीं। फलभोगाच्या ॥ ७२ ॥

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी।

नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्त कारयन् ॥ १३ ॥

जैसा फळाचिये हांवें। तैसें कर्म करी आघवें। मग न कीजेचि येणे भावें। उपेक्षी जो ॥ ७३ ॥ तो जयाकडे वासु पाहे। तेउती सुखाची सृष्टि होये। तो म्हणे तेथ राहे। महाबोधु ॥ ७४ ॥ नवद्वारे देहीं। तो असतुचि परि नाहीं। करितुचि न करी कांहीं। फलत्यागी ॥ ७५ ॥

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः।

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥

जैसा कां सर्वेश्वरु । पाहिजे तंव निर्बापारु । परि तोचि रची विस्तारु ।
त्रिभुवनाचा ॥ ७६ ॥ आणि कर्ता ऐसें म्हणिये । तरी कवणे कर्मी न शिंये ।
जे हातुपावो न लिंये । उदासवृत्तीचा ॥ ७७ ॥ योगनिद्रा तरी न मोडे ।
अकर्तैपणा सळु न पडे । परि महाभूतांचे दळवाडे । उभारी भले ॥ ७८ ॥
जगाच्या जीवीं आहे । परि कवणाचा कहीं नोहे । जगचि हें होय जाये । तो
शुद्धीहि नेणे ॥ ७९ ॥

नादते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः।

अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥ १५ ॥

पापपुण्यें अशेषें । पासींचि असतु न देखे । आणि साक्षीही होऊं न ठके ।
येरी गोठी कायसी ॥ ८० ॥ पैं मूर्तीचेनि मेळें । तो मूर्तीचि होऊनि खेळे । परि
अमूर्तपण न मैळे । दादुल्याचें ॥ ८१ ॥ तो सृजी पाळी संहारी । ऐसें बोलती
जे चराचरीं । तें अज्ञान गा अवधारीं । पंडुकुमरा ॥ ८२ ॥

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।

तेषामादित्यवज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

तें अज्ञान जैं समूळ तुटे । तैं भ्रांतीचें मसैरें फिटे । मग अकर्तृत्व प्रगटे ।
मज ईश्वराचें ॥ ८३ ॥ एथ ईश्वरु एकु अकर्ता । ऐसे मानले जरी चिन्ता । तरी
तोचि मी हें स्वभावता । आदीचि आहे ॥ ८४ ॥ ऐसेनि विवेके उदो चिन्तीं ।
तयासि भेदु कैंचा त्रिजगतीं । देखें आपुलिया प्रतीति । जगचि मुक्त ॥ ८५ ॥
जैशी पूर्वदिशेच्या राउळीं । उदया येतांची सूर्य दिवाळी । कीं येरीही दिशां
तियेचि काळीं । काळिमा नाहीं ॥ ८६ ॥

तद्बुद्ध्यस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तपरायणाः ।

गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

बुद्धिनिश्चयें आत्मज्ञान । ब्रह्मरूप भावी आपणा आपण । ब्रह्मनिष्ठा
राखे पूर्ण । तत्परायण अहर्निशीं ॥ ८७ ॥ ऐसें व्यापक ज्ञान भलें । जयांचिया
हृदयातें गिंवसित आलें । तयांची समता दृष्टि बोलें । विशेषूं काई ॥ ८८ ॥

एक आपणापांचि जैसें। ते देखती विश्व तैसें। हें बोलणें कायसें। नवलु एथ ॥ ८९ ॥ परी दैव जैसें कवतिकें। कहींचि दैन्य न देखे। कां विवेकु हा नोळखे। भ्रांतीतें जेवीं ॥ ९० ॥ नातरी अंधकाराची वानी। जैसा सूर्यो न देखे स्वर्णी। अमृत नायके कानीं। मृत्युकथा ॥ ९१ ॥ हें असो संतापु कैसा। चंद्रु न स्परे जैसा। भूतीं भेदु नेणती तैसा। ज्ञानिये ते ॥ ९२ ॥

विद्याविनयसम्पन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि।

शुनि चैव शवपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥

मग हा मशकु हा गजु। कीं हा श्वपचु हा द्विजु। पैल इतरु हा आत्मजु। हें उरेल कें ॥ ९३ ॥ ना तरी हे धेनु हें श्वान। एक गुरु एक हीन। हें असो कैचें स्वज। जागतया ॥ ९४ ॥ एथ भेदु तरी कीं देखावा। जरी अहंभाव उरला होआवा। तो आधींचि नाहीं आधवा। आतां विषमु काई ॥ ९५ ॥

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः।

निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥

म्हणौनि सर्वत्र सदा सम। तें आपणाचि अद्वय ब्रह्म। हें संपूर्ण जाणे वर्म। समदृष्टीचें ॥ ९६ ॥ जिहीं विषयसंगु न सांडितां। इंद्रियांतें न दंडितां। परी भोगिली निसंगता। कामनेविण ॥ ९७ ॥ जिहीं लोकांचेनि आधारें। लौकिकेचि व्यापारें। परि सांडिलें निदसुरें। लौकिकु हें ॥ ९८ ॥ जैसा जनामाजि खेचरु। असतुचि जना नोहे गोचरु। तैसा शरीरीं परी संसारु। नोळखे तयांते ॥ ९९ ॥ हें असो पवनाचेनि मेळें। जैसें जलींचि जल लोळे। तें आणिकें म्हणती वेगळें। कल्लोळ हे ॥ १०० ॥ तैसें नाम रूप तयाचें। एऱ्हवीं ब्रह्मचि तो साचें। मन साम्या आलें जयाचें। सर्वत्र गा ॥ १ ॥ ऐसेनि समदृष्टी जो होये। तया पुरुषा लक्षणाही आहे। अर्जुना संक्षेपें सांगेन पाहें। अच्युत म्हणे ॥ २ ॥

न प्रहृष्टेत्रियं प्राप्य नोद्विजेत्राप्य चाप्रियम्।

स्थिरबुद्धिरसमूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥

तरी मृगजलाचेनि पूरें। जैसें न लेटिजे कां गिरिवरें। तैसा शुभाशुर्भी न विकरे। पातलिया जो ॥ ३ ॥ तोचि तो निरुता। समदृष्टि तत्त्वां। हरि म्हणे पंडुसुता। तोचि ब्रह्म ॥ ४ ॥

ब्रह्मस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत्सुखम् ।

स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते ॥ २१ ॥

जया आपणं पं सांडूनि कहीं । इंद्रियग्रामावरी येणेचि नाहीं । तो विषय न सेवी हें काई । विचित्र येथ ॥ ५ ॥ सहजें स्वसुखाचेनि अपारें । सुरवाडलेनि अंतरें । रचिला म्हणौनि बाहिरें । पाऊल न घाली ॥ ६ ॥ सांगें कुमुददलाचेनि ताटें । जो जेविला चंद्रकिरणें चोखटें । तो चकोरु काई वाळुवंटें । चुंबितु असे ॥ ७ ॥ तैसें आत्मसुख उपाइलें । जयासि आपणं पेंचि फावलें । तया विषयो सहजें सांडवले । म्हणों काई ॥ ८ ॥ एह्वां तरी कौतुकें । विचारूनि पाहें पां निकें । या विषयांचेनि सुखें । झाकवती कवण ॥ ९ ॥

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।

आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥

जिहीं आपणं पं नाहीं देखिलें । तेचि इहीं इंद्रियार्थीं रंजले । जैसें रंकु कां आलुकैलें । तुषांतें सेवी ॥ १० ॥ नातरी मृगें तृष्णापीडितें । संभ्रमें विसरोनि जलातें । मग तोयबुद्धी बरडीतें । ठाकूनि येती ॥ ११ ॥ तैसें आपणं पं नाहीं दिठे । जयातें स्वसुखाचे सदा खरांटे । तयासीचि विषय हे गोमटे । आवडती ॥ १२ ॥ एह्वां विषयां सुख आहे । हें बोलणेंचि सारिखें नोहे । तरी विद्युत्स्फुरणें कां न पाहे । जगामार्जी ॥ १३ ॥ सांगें वातवर्षआतपु धरे । ऐसें अभ्रच्छायाचि जरी सरे । तरी त्रिमाळिकें धवलारें । करावीं कां ॥ १४ ॥ म्हणौनि विषयसुख जें बोलिजे । तें नेणतां गा वायां जलिजे । जैसें महूर कां म्हणिजे । विषकंदातें ॥ १५ ॥ नातरी भौमा नाम मंगलु । रोहिणीतें म्हणती जलु । तैसा सुखप्रवादु बरलु । विषयिकु हा ॥ १६ ॥ हे असो आघवी बोली । सांग पां सर्पफणीची साउली । ते शीतल होईल केतुली । मूषकासी ॥ १७ ॥ जैसा अमिषकवलु पांडवा । मीनु न सेवी तंवचि बरवा । तैसा विषयसंगु आघवा । निभ्रांत जाणें ॥ १८ ॥ हे विरक्तांचिये दिठी । जैं न्याहालिजे किरीटी । तें पांडुरोगाचिये पुष्टी- । सारिखें दिसे ॥ १९ ॥ म्हणौनि विषयभोगीं जें सुख । तें साद्यांतचि जाण दुःख । परि काय कीजे मूर्ख । न सेवितां न सरे ॥ २० ॥ तें अंतर नेणती बापुडे । म्हणौनि अगत्य सेवणें घडे । सांगें

पूयपंकींचे किडे। काय चिळसी घेती ॥ २१ ॥ तयां दुःखियां दुःखचि
जिह्वार। ते विषयकर्दमींचे दर्दुर। ते भोगजल्लींचे जलवर। सांडिती केवीं ॥ २२ ॥
आणि दुःखयोनि जिया आहाती। तिया निरर्थका तरी नव्हती। जरी
विषयांवरी विरक्ती। धरिती जीव ॥ २३ ॥ नातरी गर्भवासादि संकट। कां
जन्ममरणींचे कष्ट। हे विसांवेवीण वाट। वाहावी कवणे ॥ २४ ॥ जरी
विषयीं विषयो सांडिजेल। तरी महादोषी के वसिजेल। आणि संसारु हा
शब्दु नव्हेल। लटिका जगीं ॥ २५ ॥ म्हणौनि अविद्याजात नाथिले। तें
तिहींचि साच दाविले। जिहीं सुखबुद्धी घेतले। विषयदुःख ॥ २६ ॥ या-
कारणे गा सुभटा। हा विचारितां विषय वोखटा। तूं झाणे कहीं या वाटा।
विसरोनि जाशी ॥ २७ ॥ पैं यातें विरक्त पुरुष। त्यजिती कां जैसे विष।
निराशा तयां दुःख। दाविले नावडे ॥ २८ ॥

शक्नोतीहैव यः सोङुं प्राक्शरीरविमोक्षणात्।

कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥

ज्ञानियांच्या हन ठायीं। यांची मातुही कीर नाहीं। देहीं देहभावो जिहीं।
स्ववश केले ॥ २९ ॥ जयांते बाह्याची भाष। नेणिजेचि निःशेष। अंतरीं
सुख। एक आथि ॥ १३० ॥ परि तें वेगळेपणे भोगिजे। जैसें पक्षियें फल
चुंबिजे। तैसें नव्हे तेथ विसरिजे। भोगितेपणही ॥ ३१ ॥ भोगीं अवस्था एकी
उठी। ते अहंकाराचा अंचलु लोटी। मग सुखेसि घे आंटी। गाढेपणे ॥ ३२ ॥
तिये आलिंगनमेलीं। होय आपेंआप कवळी। तेथ जळ जैसें जळीं। वेगळे
न दिसे ॥ ३३ ॥ कां आकाशीं वायु हारये। तेथ दोन्ही हे भाष लोपे। तैसे
सुखचि उरे स्वरूपें। सुरतीं तिये ॥ ३४ ॥ ऐशी द्वैताची भाष जाय। मग म्हणों
जरी एक होय। तरी तेथ साक्षी कवणु आहे। जाणतें जें ॥ ३५ ॥

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः।

स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ २४ ॥

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः।

छिन्द्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥

म्हणौनि असो हें आघवें। एथ न बोलणें काय बोलवें। ते खुणाचि पावले स्वभावें। आत्माराम॥ ३६॥ जे ऐसेनि सुखें मातले। आपणपांचि आपण गुंतले। ते मी जाणें निखळ वोतले। सामरस्याचे॥ ३७॥ ते आनंदाचे अनुकार। सुखाचे अंकुर। कीं महाबोधें विहार। केले जैसे॥ ३८॥ ते विवेकाचे गांव। कीं परब्रह्मीचे स्वभाव। नातरी अळंकारले अवयव। ब्रह्मविद्येचे॥ ३९॥ ते सत्त्वाचे सात्त्विक। कीं चैतन्याचे आंगिक। हें बहु असो एकैक। वानिसी काई॥ ४०॥ तूं संतस्तवनीं रतसी। तरी कथेची से न करिसी। कीं निराळीं बोल देखसी। सनागर॥ ४१॥ परि तो रसातिशयो मुकुळीं। मग ग्रंथार्थदीपु उजळीं। करीं साधुहृदयरातळीं। मंगळ उखा॥ ४२॥ ऐसा श्रीगुरुचा उवायिला। निवृत्तिदासासी पातला। मग तो म्हणे श्रीकृष्ण बोलिला। तेंचि आइका॥ ४३॥ अर्जुना अनंत सुखाच्या डोहीं। एकसरा तळुचि घेतला जिहीं। मग स्थिराऊनि तेही। तेंचि जाहले॥ ४४॥ अथवा आत्मप्रकाशें चोखें। जो आपणपेंचि विश्व देखे। तो देहेंचि परब्रह्म सुखें। मानूं येईल॥ ४५॥ जें साचोकारें परम। ना तें अक्षर निःसीम। जिये गांवींचे निष्काम। अधिकारिये॥ ४६॥ जें महर्षीं वाढलें। विरक्तां भागा फिटलें। जें निःसंशया पिकलें। निरंतर॥ ४७॥

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम्।

अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम्॥ २६॥

जिहीं विषयांपासोनि हिरतलें। चित्त आपुलें आपण जितिलें। ते निश्चित जेथ सुतले। चेतीचिना॥ ४८॥ तें परब्रह्म निर्वाण। जें आत्मविदांचें कारण। तेंचि ते पुरुष जाण। पङ्डुकुमरा॥ ४९॥ ते ऐसे कैसेनि जहाले। जे देहींचि ब्रह्मत्वा आले। हें पुससी तरी भलें। संक्षेपें सांगों॥ १५०॥

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः।

प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ॥ २७॥

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः।

विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः॥ २८॥

तरी वैराग्याचेनि आधारें। जिहीं विषय दवडूनि बाहिरें। शारीरं एकंदरें।

केले मन ॥ ५१ ॥ सहजे तिहीं संधी भेटी । जेथ भूपल्लवां पडे गांठी । तेथ पाठिमोरी दिठी । पारखोनियां ॥ ५२ ॥ सांझूनि दक्षिण वाम । प्राणापानसम । चित्तेसीं व्योम- । गामिये करिती ॥ ५३ ॥ तेथ जैसीं रथ्योदके सकळे । घेऊनि गंगा समुद्रीं मिळे । मग एकेकु वेगळे । निवङूं नये ॥ ५४ ॥ तैसी वासनांतराची विवंचना । मग आपैसी पारुखे अर्जुना । जे वेळीं गगनीं लयो मना । पवने कीजे ॥ ५५ ॥ जेथ हें संसारचित्र उमटे । तो मनोरूप पटु फाटे । जैसें सरोवर आटे । मग प्रतिभा नाहीं ॥ ५६ ॥ तैसें मन एथ मुद्दल जाय । मग अहंभावादिक के आहे । म्हणौनि शरीरेचि ब्रह्म होये । अनुभवी तो ॥ ५७ ॥

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ २९ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसंन्यासयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

आम्ही मागां हन सांगितले । जे देहींचि ब्रह्मात्व पावले । ते येणे मार्गे आले । म्हणौनियां ॥ ५८ ॥ आणि यमनियमांचे डोंगर । अभ्यासाचे सागर । क्रमोनि हे पार । पातले ते ॥ ५९ ॥ तिहीं आपणपें करूनि निलेंप । प्रपंचाचें घेतले माप । मग साचाचेंचि रूप । होऊनि ठेले ॥ ६० ॥ ऐसा योगयुक्तीचा उद्देशु । जेथ बोलिला हृषीकेशु । तेथ अर्जुनु सुदंशु । म्हणौनि चमत्कारला ॥ ६१ ॥ तें देखिलिया कृष्णें जाणितले । मग हांसोनि पार्थातें म्हणितले । काई पांचित उवाइले । इये बोलीं तुझें ॥ ६२ ॥ तंव अर्जुन म्हणे देवो । परचित्तलक्षणांचा रावो । भला जाणितला जी भावो । मानसु माझा ॥ ६३ ॥ म्यां जें कांहीं विवरोनि पुसावें । तें आर्थींचि जाणितले देवें । तरी बोलिले तेंचि सांगावें । विवळ करूनि ॥ ६४ ॥ एहीं तरी अवधारा । जो दाविला तुम्ही अनुसारा । तो पक्षण्याहूनि पायउतारा । सोहपा जैसा ॥ ६५ ॥ तैसा सांख्याहूनि प्रांजळा । आम्हांसारिखियां अभोळां । एथ आहाति परि कांहीं काळा । तो साहों ये वर ॥ ६६ ॥ म्हणौनि एक वेळ देवा । तोचि पडताळा घेयावा । विस्तरेल तरी

सांगावा । साद्यंतुचि ॥ ६७ ॥ तंव श्रीकृष्ण म्हणती हो कां । तुज हा मार्गु
गमला निका । तरी काय जाहलें आईकीजो कां । सुखें बोलें ॥ ६८ ॥ अर्जुना
तूं परिससी । परिसोनि अनुष्ठिसी । तरी आम्हांसीचि वानी कायसी ।
सांगावयाची ॥ ६९ ॥ आधींचि चित्त मायेचें । वरी मिष जाहलें पढियंतयाचें ।
आतां तें अद्भुतपण स्नेहाचें । कवण जाणे ॥ १७० ॥ तें म्हणों कारुण्यरसाची
वृष्टि । कीं नवया स्नेहाची सृष्टि । हें असो नेणिजे दृष्टी । हरीची वानूं ॥ ७१ ॥
जे अमृताची वोतली । कीं प्रेमचि पिऊनि मातली । म्हणौनि अर्जुनमोहें
गुतली । निघों नेणें ॥ ७२ ॥ हें बहु जें जें जल्पिजेल । तेथें कथेसि फांकु
होईल । परि तें स्नेहरूपा न येल । बोलवरी ॥ ७३ ॥ म्हणौनि विसुरा काय
येणें । तो ईश्वरु कवळावा कवणें । जो आपुलें मान नेणें । आपणचि ॥ ७४ ॥
तरी मागील ध्वनीआंतु । मज गमला सावियाचि मोहितु । जे बलात्कारें असे
म्हणतु । परिस बापा ॥ ७५ ॥ अर्जुना जेणें जेणें भेदें । तुझें कां चित्त बोधे ।
तैसें तैसें विनोदें । निरूपिजेल ॥ ७६ ॥ तो काइसया नाम योगु । तयाचा
कवण उपेगु । अथवा अधिकारप्रसंगु । कवणा येथ ॥ ७७ ॥ ऐसें जें जें
काहीं । उक्त असे इये ठाई । तें आघर्वेचि पाहीं । सांगेन आतां ॥ ७८ ॥ तूं
चित्त देऊनि अवधारीं । ऐसें म्हणौनि श्रीहरी । बोलिजेल ते पुढारी । कथा
आहे ॥ ७९ ॥ श्रीकृष्ण अर्जुनासी संगु । न सांडोनि सांगेल योगु । तो व्यक्त
करूं प्रसंगु । म्हणे निवृत्तिदासु ॥ १८० ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय सहावा

मग रायातें म्हणे संजयो । तोचि अभिप्रावो अवधारिजो । कृष्ण सांगती आतां जो । योगरूप ॥ १ ॥ सहजें ब्रह्मरसाचें पारणें । केलें अर्जुनालगर्गी नारायणें । कीं तेचि अवसरीं पाहुणे । पातलें आम्ही ॥ २ ॥ कैसी दैवाची आगळ्क नेणिजे । जैसें ताहेलिया तोय सेविजे । कीं तेंचि चवी कसूनि पाहिजे । तंब अमृत आहे ॥ ३ ॥ तैसें आम्हां तुम्हां जाहलें । जें आडमुठीं तत्त्व फावलें । तंब धृतराष्ट्रें म्हणितलें । हें न पुसों तूतें ॥ ४ ॥ तया संजया येणें बोलें । रायाचें हृदय चोजवलें । जें अवसरीं आहे घेतलें । कुमारांचिया ॥ ५ ॥ हें जाणोनि मर्नीं हांसिला । म्हणे म्हातारा मोहें नाशिला । एह्वां बोलु तरी भला जाहला । अवसरीं इये ॥ ६ ॥ परि तें तैसें कैसेनि होईल । जात्यंधु कैसें पाहेल । तेवींची ये रुसें घेईल । म्हणौनि बिहे ॥ ७ ॥ परि आपण चित्तीं आपुला । निकियापरी संतोषला । जे तो संवादु फावला । कृष्णार्जुनांचा ॥ ८ ॥ तेणें आनंदाचेनि धालेपणें । साभिप्राय अंतःकरणें । आतां आदरेसीं बोलणें । घडेल तया ॥ ९ ॥ तो गीतेमाजि घष्ठींचा । प्रसंगु असे आयणीचा । जैसा क्षीरार्णवीं अमृताचा । निवाडु जाहला ॥ १० ॥ तैसें गीतार्थाचें सार । जें विवेकसिंधूचें पार । नाना योगविभवभांडार । उघडलें कां ॥ ११ ॥ जें आदिप्रकृतीचें विसवणें । जें शब्दब्रह्मासि न बोलणें । जेथूनि गीतावल्लीचें ठाणें । प्ररोहो पावे ॥ १२ ॥ तो अध्यायो सहावा । वरि साहित्याचिया बरवा । सांगिजैल म्हणौनि परिसावा । चित्त देउनी ॥ १३ ॥ माझा मराठाचि बोलु कौतुकें । परि अमृतातेही पैजां जिंकें । ऐसीं अक्षरें रसिकें । मेलवीन ॥ १४ ॥ जिये कोंवळिकेचेनि पाडें । दिसती नादींचे रंग थोडे । वेधें परिमळाचें बीक मोडे । जयाचेनि ॥ १५ ॥ ऐका रसाल्पणाचिया लोभा । कीं श्रवणींचि होति जिभा । बोलें इंद्रियां लागे कळंभा । एकामेकां ॥ १६ ॥ सहजें शब्दु तरी विषो श्रवणाचा । परि रसना म्हणे रसु हा आमुचा । ग्राणासि भावो जाय परिमळाचा । हा तोचि

होईल ॥ १७ ॥ नवल बोलतीये रेखेची वाहणी । देखतां डोळ्यांही पुरों लगे धणी । ते म्हणती उघडली खाणी । रूपाची हे ॥ १८ ॥ जेथ संपूर्ण पद उभारे । तेथ मनचि धांवे बाहिरें । बोलु भुजाही आविष्करे । आलिंगावया ॥ १९ ॥ ऐशीं इंद्रियं आपुलालिया भावीं । झोंबती परि तो सरिसेपणेचि बुझावी । जैसा एकला जग चेववी । सहस्रकरु ॥ २० ॥ तैसें शब्दाचें व्यापकपण । देखिजे असाधारण । पाहातयां भावजां फावती गुण । चिंतामणीचे ॥ २१ ॥ हें असोतु या बोलांचीं ताटें भलीं । वरी कैवल्यरसें वोगरिलीं । ही प्रतिपत्ति मियां केली । निष्कामासी ॥ २२ ॥ आतां आत्मप्रभा नीच नवी । तेचि करूनि ठाणदिवी । जो इंद्रियांते चोरूनि जेवी । तयासीचि फावे ॥ २३ ॥ येथ श्रवणाचेनि पांगे- । वीण श्रोतयां होआवें लगे । हें मनाचेनि निजांगे । भोगिजे गा ॥ २४ ॥ आहाच बोलाची वालीफ फेडिजे । आणि ब्रह्माचियाचि आंगा घडिजे । मग सुखेंसीं सुरवाडिजे । सुखाचिमाजीं ॥ २५ ॥ ऐसे हलुवारपण जरी येईल । तरीच हें उपेगा जाईल । एह्वां आधवी गोठी होईल । मुकया बहिरयाची ॥ २६ ॥ परी तें असो आतां आधवें । नल्गे श्रोतयांते कडसावें । जे अधिकारिये येथ स्वभावें । निष्कामकामु ॥ २७ ॥ जिहीं आत्मबोधाचिया आवडी । केली स्वर्गसंसाराची कुरोंडी । तेवांचूनि एथींची गोडी । नेणती आणिक ॥ २८ ॥ जैसा वायसीं चंद्र नोळखिजे । तैसा प्राकृतीं हा ग्रंथु नेणिजे । आणि तो हिमांशुचि जेविं खाजें । चकोराचें ॥ २९ ॥ तैसा सज्जानासी तरी हा ठावो । आणि अज्ञानासी आन गांवो । म्हणौनि बोलावया विषय पहा हो । विशेषु नाहीं ॥ ३० ॥ परी अनुवादलें मी प्रसंगें । तें सज्जनीं उपसाहावें लगे । आतां सांगेन काय श्रीरंगें । निरोपिलें जें ॥ ३१ ॥ तें बुद्धीही आकळितां सांकडें । म्हणौनि बोलीं विपायें सांपडे । परि श्रीनिवृत्तिकृपादीपउजियेडें । देखैन मी ॥ ३२ ॥ जें दिठीही न पविजे । तें दिठीविण देखिजे । जरी अतींद्रिय लाहिजे । ज्ञानबळ ॥ ३३ ॥ ना तरी जें धातुवादाही न जोडे । तें लोहींचि पंधरें सांपडे । जरी दैवयोगें चढे । परिसु हातां ॥ ३४ ॥ तैसी गुरुकृपा होये । तरी करितां काय आपु नोहे । म्हणौनि तें अपार मातें आहे । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ३५ ॥ तेणे कारणे मी बोलेन । बोलीं अरूपाचें रूप दावीन । अतींद्रिय परी

भोगवीन । इंद्रियांकरवीं ॥ ३६ ॥ आइका यश श्री औदार्य । ज्ञान वैराग्य ऐश्वर्य । हे साही गुणवर्य । वसती जेथ ॥ ३७ ॥ म्हणौनि तो भगवंतु । जो निःसंगाचा सांगातु । तो म्हणे पार्था दत्तचित्तु । होई आतां ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।

स संन्यासी च योगी च न निरग्निन चाक्रियः ॥ १ ॥

आइके योगी आणि संन्यासी जनीं । हे एकचि सिनानें झणीं मानीं । एळवीं विचारिजती जंव दोळ्ही । तंव एकचि ते ॥ ३९ ॥ सांडिजे दुजया नामाचा आभासु । तरी योगु तोचि संन्यासु । पाहतां ब्रह्मीं नाहीं अवकाशु । दोहींमार्जीं ॥ ४० ॥ जैसें नामाचेनि अनारिसेपणें । एका पुरुषातें बोलावणें । कां दोहींमार्गीं जाणें । एकाचि ठायां ॥ ४१ ॥ नातरी एकचि उदक सहजें । परि सिनाना घटीं भरिजे । तैसें भिन्नत्व हें जाणिजे । योगसंन्यासांचें ॥ ४२ ॥ आइके सकळ संपतें जगीं । अर्जुना गा तोचि योगी । जो कर्मे करूनि रागी । नोहेचि फळीं ॥ ४३ ॥ जैसी मही हे उद्दिजें । जनी अहंबुद्धीवीण सहजें । आणि तेथिंचीं तियें बीजें । अपेक्षीना ॥ ४४ ॥ तैसा अन्वयाचेनि (आम्नायाचेनि) आधारें । जातीचेनि अनुकारें । जें जेणें अवसरें । करणें पावे ॥ ४५ ॥ तें तैसेचि उचित करी । परी साटोपु नोहे शरीरीं । आणि बुद्धिही करोनि फळवेरी । जायेचिना ॥ ४६ ॥ ऐसा तोचि संन्यासी । पार्था गा परियेसीं । तोचि भरंवसेनिसीं । योगीश्वरु ॥ ४७ ॥ वांचूनि उचित कर्म प्रासंगिक । तयातें म्हणे हें सांडावें बद्धक । तरी टांकोटांकीं आणिक । मांडीचि तो ॥ ४८ ॥ जैसा क्षालुनिया लेपु एकु । सर्वेचि लविजे आणिकु । तैसेनि आग्रहाचा पाइकु । विचंबे वायां ॥ ४९ ॥ गृहस्थाश्रमाचें वोझें । कपाळीं आर्थिंचे आहे सहजें । कीं तेंचि संन्याससवा ठेविजे । सरिसें पुढती ॥ ५० ॥ म्हणौनि अग्निसेवा न सांडितां । कर्माची रेखा नोलांडितां । आहे योगसुख स्वभावता । आपणपांचि ॥ ५१ ॥

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।

न ह्यसंन्यस्तसङ्गल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥

ऐके संन्यासी तोचि योगी। ऐसी एकवाक्यतेचि जगीं। गुढी उभविली अनेगीं। शास्त्रांतरीं ॥ ५२ ॥ जेथ संन्यासिला संकल्पु तुटे। तेथचि योगाचें सार भेटे। ऐसें हें अनुभवाचेनि धर्टें। साचें जया ॥ ५३ ॥

आरुरुक्षोर्मुनेयोगं कर्म कारणमुच्यते ।

योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

आतां योगाचलाचा निमथा। जरी ठाकावा आथि पार्था। तरी सोपाना या कर्मपथा। चुका झाणी ॥ ५४ ॥ येणे यमनियमांचेनि तळवटें। रिंगे आसनाचिये पाउलवाटे। येई प्राणायामाचेनि आडकंठें। वरौता गा ॥ ५५ ॥ मग प्रत्याहाराचा अधाडा। जो बुद्धिचियाही पायां निसरडा। जेथ हटिये सांडिती होडा। कडेलगा ॥ ५६ ॥ तरी अभ्यासाचेनि बळे। प्रत्याहारीं निराळें। नखी लागोल ढाळें ढाळें। वैराग्याची ॥ ५७ ॥ ऐसा पवनाचेनि पाठोरें। येतां धारणेचेनि पैसारें (पैयारें)। क्रमी ध्यानाचें चवरें। सांपडे तंव ॥ ५८ ॥ मग तया मार्गाची थांव। पुरेल प्रवृत्तीची हांव। जेथ साध्यसाधना खेंव। समरसें होय ॥ ५९ ॥ जेथ पुढील पैसु पारुखे। मागील स्मरावें तें ठाके। ऐसिये सरिसीये भूमिके। समाधि राहे ॥ ६० ॥ येणे उपायें योगारूढु। जो निरवधि जाहला प्रौढु। तयाचिया चिन्हांचा निवाडु। सांगैन आइके ॥ ६१ ॥

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।

सर्वसङ्कल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

तरी जयाचिया इंद्रियांचिया घरा। नाहीं विषयांचिया येरझारा। जो आत्माबोधाचिया वोवरां। पहुडला असे ॥ ६२ ॥ जयाचें सुखदुःखाचेनि आंगें। झागटलें मानस चेवो नेघे। विषय पासींही आलिया से न रिंगे। हें काय म्हणौनि ॥ ६३ ॥ इंद्रियें कर्माच्या ठारीं। वाढीनलीं परि कहीं। फलहेतूची चाड नाहीं। अंतःकरणीं ॥ ६४ ॥ असतेनि देहें एतुला। जो चेतुचि दिसे निदेला। तोचि योगारूढु भला। वोळखें तूं ॥ ६५ ॥ तेथ अर्जुन म्हणे अनंता। हें मज विस्मो बहु आइकतां। सांगें तया ऐसी योग्यता। कवणे दीजे ॥ ६६ ॥

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

तंव हांसोनि श्रीकृष्ण म्हणे । तुझें नवल ना हें बोलणे । कवणासि काय दिजेल कवणे । अद्वैतीं इये ॥ ६७ ॥ पैं व्यामोहाचिये शेजे । बळिया अविद्या निद्रितु होईजे । ते वेळीं दुःस्वज्ञ हा भोगिजे । जन्ममृत्यूंचा ॥ ६८ ॥ पाठीं अवसांत ये चेवो । तैं तें अवघेंची होय वावो । ऐसा उपजे नित्य सद्भावो । तोहि आपणपांचि ॥ ६९ ॥ म्हणौनि आपणचि आपणयां । घातु कीजतु असे धनंजया । चित्त देऊनि नाथिलिया । देहाभिमाना ॥ ७० ॥

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥

हा विचारूनि अहंकारु सांडिजे । मग असतीच वस्तु होईजे । तरी आपली स्वस्ति सहजें । आपण केली ॥ ७१ ॥ एह्वां कोशकीटकाचिया परी । तो आपणया आपण वैरी । जो आत्मबुद्धि शरीरीं । चारुस्थळीं ॥ ७२ ॥ कैसे प्राप्तीचिये वेळे । निदैवा अंधलेपणाचे डोहळे । कीं असते आपुले डोळे । आपण झांकी ॥ ७३ ॥ कां कवण एकु भ्रमलेपणे । मी तो नव्हे गा चोरलें म्हणे । ऐसा नाथिला छंदु अंतःकरणे । घेऊनि ठाके ॥ ७४ ॥ एह्वां होय तें तोचि आहे । परि काई कीजे बुद्धि तैशी नोहे । देखा स्वर्जींचेनि घायें । कीं मरे साचें ॥ ७५ ॥ जैशी ते शुकाचेनि आंगभरें । नळिका भोविन्ली एरी मोहरें । तेणें उडावें परी न पुरे । मनशंका ॥ ७६ ॥ वायांचि मान पिळी । अटुवें हियें आंवळी । टिटांतु नळी । धरूनि ठाके ॥ ७७ ॥ म्हणे बांधला मी फुडा । ऐसिया भावनेचिया पडे खोडां । कीं मोकळिया पायांचा चवडा । गोंवी अधिकें ॥ ७८ ॥ ऐसा काजेंवीण आंतुडला । तो सांग पां काय आणिकें बांधला । मग न सोडीच जन्ही नेला । तोडूनि अर्धा ॥ ७९ ॥ म्हणौनि आपणयां आपणचि रिपु । जेणें वाढविला हा संकल्पु । येर स्वयंबुद्धि म्हणे बापु । जो नाथिलें नेघे ॥ ८० ॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।

युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाशमकांचनः ॥ ८ ॥

तया स्वांतःकरणजिता । सकलकामोपशांता । परमात्मा परौता । दूरी
नाहीं ॥ ८१ ॥ जैसा किडाळाचा दोषु जाये । तरी पंथरें तेंचि होये । तैसें जीवा
ब्रह्मत्व आहे । संकल्पलेपीं ॥ ८२ ॥ हा घटाकारु जैसा । निमालिया तया
अवकाशा । नल्गो मिळों जाणें आकाशा । आना ठाया ॥ ८३ ॥ तैसा
देहांकारु नाथिला । हा समूल जयाचा नाशिला । तोचि परमात्मा संचला ।
आर्धींचि आहे ॥ ८४ ॥ आतां शीतोष्णाचिया वाहणी । तेथ सुखदुःखाची
कडसणी । इयें न समाती कांहीं बोलणीं । मानापमानांचीं ॥ ८५ ॥ जे जिये
वाटा सूर्यु जाये । तेउतें तेजाचें विश्व होये । तैसें तया पावे तें आहे । तोचि
म्हणौनी ॥ ८६ ॥ देखें मेघौनि सुटती धारा । तिया न रूपती जैसिया सागरा ।
तैंशीं शुभाशुभें योगीश्वरा । नव्हती आनें ॥ ८७ ॥ जो हा विज्ञानात्मकु भावो ।
तया विवरितां जाहला वावो । मग लागला जंव पाहों । तंव ज्ञान तें
तोचि ॥ ८८ ॥ आतां व्यापकु कीं एकदेशी । हे ऊहापोही जे ऐसी । ते करावी
ठेली आपैशी । दुजेनवीण ॥ ८९ ॥ ऐसा शरीरीचि परी कौतुकें । परब्रह्माचेनि
पाडें तुके । जेणें जिंतलीं एकें । इंद्रियें गा ॥ ९० ॥ तो जितेंद्रियु सहजें । तोचि
योगयुक्तु म्हणिजे । जेणें सानें थोर नेणिजे । कवणे काळीं ॥ ९१ ॥ देखें
सोनयाचें निखळ । मेरुयेसणें ढिसाळ । आणि मातियेचें डिखळ । सरिसेंचि
मानी ॥ ९२ ॥ पाहतां पृथ्वीचें मोल थोडें । ऐसें अनर्ध्य रत्न चोखळें । देखे
दगडाचेनि पाडें । निचाडु ऐसा ॥ ९३ ॥

सुहन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थदेष्यबन्धुषु

साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥

तेथ सुहृद आणि शत्रु । कां उदासु आणि मित्रु । हा भावभेदु विचित्रु ।
कल्पूं कॅचा ॥ ९४ ॥ तया बंधु कोण काहाचा । द्वेषिया कवणु तयाचा ।
मीचि विश्व ऐसा जयाचा । बोधु जाहला ॥ ९५ ॥ मग तयाचिये दिठी ।
अधमोन्नतम असे किरीटी । काय परिसाचिये कसवटी । वानिया कीजे ॥ ९६ ॥
ते जैशी निर्वाण वर्णुचि करी । तैसी जयाची बुद्धी चराचरीं । होय साम्याची
उजरी । निरंतर ॥ ९७ ॥ जे ते विश्वालंकाराचें विसुरे । जरी आहाती आनानें

आकारें । तरी घडले एकचि भांगारें । परब्रह्में ॥ १८ ॥ ऐसें जाणणें जें बरवें । तें फावलें तया आघवें । म्हणौनि आहाचवाहाच न झकवे । येणे आकारचित्रें ॥ १९ ॥ घापे पटामाजि दृष्टी । दिसे तंतूंची सैंध सृष्टी । परी तो एकवांचूनि गोठी । दुजी नाहीं ॥ २०० ॥ ऐसेनि प्रतीती हें गवसे । ऐसा अनुभव जयातें असे । तोचि समबुद्धि हें अनारिसे । नव्हे जाणें ॥ १ ॥ जयाचें नंव तीर्थरावो । दर्शने प्रशस्तीसि ठावो । जयाचेनि संगें ब्रह्मभावो । भ्रांतासही ॥ २ ॥ जयाचेनि बोलें धर्मु जिये । दिठी महासिद्धीतें विये । देखें स्वर्गसुखादि इयें । खेळु जयाचा ॥ ३ ॥ विपायें जरी आठवल चित्ता । तरी दे आपुली योग्यता । हें असो तयातें प्रशंसितां । लाभु आथि ॥ ४ ॥

योगी युज्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।

एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥

पुढती अस्तवेना ऐसें । जया पाहलें अद्वैतदिवसें । मग आपणपांचि आपणु असे । अखंडित ॥ ५ ॥ ऐसिया दृष्टी जो विवेकी । पार्श्वा तो एकाकी । सहजें अपरिग्रही जो तिहीं लोकीं । तोचि म्हणौनि ॥ ६ ॥ ऐसियें असाधारणें । निष्पन्नाचीं लक्षणें । आपुलेनि बहुवसपणें । श्रीकृष्ण बोले ॥ ७ ॥ जो ज्ञानियांचा बापु । देखणेयांचे दिठीचा दीपु । जया दादुल्याचा संकल्पु । विश्व रची ॥ ८ ॥ प्रणवाचिये पेठे । जाहलें शब्दब्रह्म माजिठें । तें जयाचिये यशा धाकुटें । वेढूं न पुरे ॥ ९ ॥ जयाचेनि आंगिकें तेजें । आवो रविशशीचिये वणिजे । म्हणौनि जग हें वेशजे- । वीण असे तया ॥ ११० ॥ हां गा नामची एक जयाचें । पाहतां गगनही दिसे टांचें । गुण एकैक काय तयाचे । आकलशील तूं ॥ ११ ॥ म्हणौनि असो हें वानणें । सांगों नेणों कवणाचीं लक्षणें । दावावीं मिषें येणें । कां बोलिलों तें ॥ १२ ॥ ऐकें द्वैताचा ठावोचि फेडी । ते ब्रह्मविद्या कीजेल उघडी । तरि अर्जुना पढिये हे गोडी । नासेल हन ॥ १३ ॥ म्हणौनि तें तैसें बोलणें । नव्हे सपातल आड लावणें । केलें मनचि वेगळवणें । भोगावया ॥ १४ ॥ जया सोऽहंभाव अटकु । मोक्षसुखालागोनि रंकु । तयाचिये दिठीचा झणें कळंकु । लागेल तुझिया प्रेमा ॥ १५ ॥ विपायें अहंभावो ययाचा जाईल । मी तेचि हा जरी होईल । तरी मग काय कीजेल ।

एकलेया ॥ १६ ॥ दिठीचि पाहतां निविजे । कां तोंड भरोनि बोलिजे । नातरी
दाटूनि खेंव दीजे । ऐसें कवण आहे ॥ १७ ॥ आपुलिया मना बरवी ।
असमाई गोठी जीवीं । ते कवणेंसि चावळावी । जरी ऐक्य जाहलें ॥ १८ ॥
इया काकुळती जनार्दनें । अन्योपदेशाचेनि हाताशनें । बोलामाजि मन मनें ।
आलिंगू सरलें ॥ १९ ॥ हे परिसतां जरी कानडें । तरि जाण पां पार्थ उघडें ।
कृष्णसुखाचेंचि रूपडें । वोतलें गा ॥ २० ॥ हें असो वयसेचिये शेवटीं ।
जैसें एकचि विये वांझोटी । मग ते मोहाची त्रिपुटी । नाचों लागे ॥ २१ ॥ तैसें
जाहलें श्रीअनंता । ऐसें तरी मी न म्हणतां । जरी तयाचा न देखतां । अतिशयो
एथ ॥ २२ ॥ पाहा पां नवल कैसें चोज । कें उपदेशु केउतें झुंज । परि पुढें
वालभाचें भोज । नाचत असे ॥ २३ ॥ आवडी आणि लाजवी । व्यसन
आणि शिणवी । पिसें आणि न भुलवी । तरीं तेंचि काई ॥ २४ ॥ म्हणौनि
भावार्थु तो ऐसा । अर्जुन मैत्रियेचा कुवासा । कीं सुखें शृंगारलिया मानसा ।
दर्पणु तो ॥ २५ ॥ यापरी बाप पुण्यपवित्र । जगीं भक्तिबीजासि सुक्षेत्र । तो
श्रीकृष्णकृपे पात्र । याचिलार्गी ॥ २६ ॥ हो कां आत्मनिवेदनातळींची । जे
पीठिका होय सख्याची । पार्थु अधिष्ठात्री तेथिंची । मातृका गा ॥ २७ ॥
पासींचि गोसावी न वर्णिजे । मग पाइकाचा गुण घेईजे । ऐसा अर्जुनु तो
सहजें । पढिये हरी ॥ २८ ॥ पाहां पां अनुरागें भजे । जे प्रियोत्तमें मानिजे । ते
पतीहूनि काय न वानिजे । पतिव्रता ॥ २९ ॥ तैसा अर्जुनचि विशेषें स्तवावा ।
ऐसें आवडलें मज जीवा । जे तो त्रिभुवनींचिया दैवां । एकायतनु
जाहला ॥ १३० ॥ जयाचिया आवडीचेनि पांगें । अमूर्तुही मूर्ति आवगे ।
पूर्णांहि परी लागे । अवस्था जयाची ॥ ३१ ॥ तंव श्रोते म्हणती दैव । कैसी
बोलाची हवाव । काय नादातें हन बरव । जिणोनि आली ॥ ३२ ॥ हां हो
नवल नोहे देशी । महाटी बोलिजे तरी ऐशी । वाणें उमटताहे आकाशीं ।
साहित्य रंगाचें ॥ ३३ ॥ कैसें उन्मेखचांदिणें तार । आणि भावार्थु पडे गार ।
हेचि श्लेकार्थ कुमुदिनी फार । साविया होती ॥ ३४ ॥ चाडचि निचाडां
करी । ऐसी मनोरथीं ये थोरी । तेणें विवळले अंतरीं । तेथ डोलु आला ॥ ३५ ॥
तें निवृत्तिदासें जाणितलें । मग अवधान द्या म्हणितलें । नवल पांडवकुळीं

पाहलें। कृष्णादिवसें॥ ३६॥ देवकीया उदरीं वाहिला। यशोदा सायासें पालिला। कीं शेर्खीं उपेगा गेला। पांडवांसी॥ ३७॥ म्हणौनि बहुदिवस वोळगावा। कां अवसरु पाहोनि विनवावा। हाही सोसु तया सदैवा। पडेचिना॥ ३८॥ हें असो कथा सांगें वेगीं। मग अर्जुन म्हणे सलगी। देवा इयें संतचिन्हें आंगीं। न ठकती माझ्या॥ ३९॥ एऱ्हवीं या लक्षणांचिया निजसारा। मी अपाडे कीर अपुरा। परि तुमचेनि बोलें अवधारा। थोरावे जरी॥ ४०॥ जी तुम्ही चित्त देयाल। तरी ब्रह्म मियां होइजेल। काय जहालें अभ्यासिजेल। सांगाल जें॥ ४१॥ हां हो नेणों कवणाची काहाणी। आइकोनि श्लाघिजत असों अंतःकरणीं। ऐसी जहालेपणाची शिरयाणी। कायसी देवा॥ ४२॥ हें आंगें म्यां होईजो कां। येतुले गोसावी आपुलेपणे कीजो कां। तंब हांसोनि श्रीकृष्ण हो कां। करूं म्हणती॥ ४३॥ देखा संतोषु एक न जोडे। तंबचि सुखाचें सैंघ सांकडे। मग जोडलिया कवणीकडे। अपुरं असे॥ ४४॥ तैसा सर्वेश्वरु बळिया सेवके। म्हणोनि ब्रह्मही होय तो कौतुके। परि कैसा भारे आतला पिके। दैवाचेनि॥ ४५॥ जो जन्मसहस्रांचियासाठीं। इंद्रादिकांहीं महागु भेटी। तो आधीनु केतुला किरटी। जे बोलुही न साहे॥ ४६॥ मग ऐका जें पांडवे। म्हणितलें म्यां ब्रह्म होआवे। तें अशेषही देवे। अवधारिलें॥ ४७॥ तेथ ऐसेंचि एक विचारिलें। जे या ब्रह्मत्वाचे डोहळे जाहले। परि उदरा वैराग्य आहे आलें। बुद्धिया॥ ४८॥ एऱ्हवीं दिवस तरी अपुरे। परी वैराग्यवसंताचेनि भरें। जें सोऽहंभाव महुरे। मोडोनि आला॥ ४९॥ म्हणौनि प्राप्तिफलीं फलतां। यासि वेळु न ल्योल आतां। होय विरक्तु ऐसा अनंता। भरंवसा जाहला॥ ५०॥ म्हणे जें जें हा अधिष्ठील। तें आरंभींच यया फळेल। म्हणौनि सांगितला न वचेल। अभ्यासु वायां॥ ५१॥ ऐसें विवरोनियां श्रीहरी। म्हणितलें तिये अवसरीं। अर्जुना हा अवधारीं। पंथराजु॥ ५२॥ तेथ प्रवृत्तितरुच्या बुडीं। दिसती निवृत्तिफलाचिया कोडी। जिये मार्गाचा कापडी। महेशु आझुनी॥ ५३॥ पैं योगिवृदं वहिलीं। आडवीं आकाशीं निघालीं। कीं तेथ अनुभवाच्या पाउलीं। धोरणु पउडिला॥ ५४॥ तिहीं आत्मबोधाचेनि उजुकारें। धांव घेतली एकसरें। कीं येर सकळ मार्ग

निदसुरे । सांदूनिया ॥ ५५ ॥ पाठीं महर्षी येणे आले । साधकांचे सिद्ध जाहाले । आत्मविद थोरावले । येणेचि पंथें ॥ ५६ ॥ हा मार्गु जैं देखिजे । तैं तहान भूक विसरिजे । रात्रिदिवसु नेणिजे । वाटे इये ॥ ५७ ॥ चालतां पाऊल जेथ पडे । तेथ अपवर्गाची खाणी उघडे । आह्वांटलिया तरी जोडे । स्वर्गसुख ॥ ५८ ॥ निगिजे पूर्वीलिया मोहरा । कीं येइजे पश्चिमेचिया घरा । निश्चलपणे धनुर्धरा । चालणे एथिंचें ॥ ५९ ॥ येणे मार्गे जया ठाया जाइजे । तो गांवो आपणचि होइजे । हें सांगों काय सहजें । जाणसी तू ॥ ६० ॥ तेथ पार्थे म्हणितलें देवा । तरि तेंचि मग केव्हां । कां आर्तिसमुद्रौनि न काढावा । बुडतु जी मी ॥ ६१ ॥ तंव कृष्ण म्हणती ऐसें । हें उत्सृंखळ बोलणे कायसें । आम्ही सांगतसों आपैसें । वरि पुशिले तुवां ॥ ६२ ॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।

नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

तरी विशेषे आतां बोलिजेल । परि तें अनुभवे उपेगा जाईल । म्हणौनि तैसें एक लागेल । स्थान पाहावें ॥ ६३ ॥ जेथ अराणुकेचेनि कोडें । बैसलिया उठों नावडे । वैराग्यासी दुणीव चढे । देखिलिया जें ॥ ६४ ॥ जो संतीं वसविला ठावो । संतोषासि सावावो । मना होय उत्सावो । धैर्याचा ॥ ६५ ॥ अभ्यासुचि आपणयातें करी । हृदयातें अनुभवु वरी । ऐसी रम्यपणाची थोरी । अखंड जेथ ॥ ६६ ॥ जया आड जातां पार्था । तपश्चर्या मनोरथा । पाखांडियाही आस्था । समूल होय ॥ ६७ ॥ स्वभावे वाटे येतां । जरी वरपडा जाहल अवचितां । तरी सकामुही परि माघौता । निघों विसरे ॥ ६८ ॥ ऐसेनि न राहतयातें राहवी । भ्रमतयातें बैसवी । थापटूनि चेववी । विरक्तीतें ॥ ६९ ॥ हें राज्य वर सांडिजे । मग निवांता एथेंचि असिजे । ऐसें शृंगारियांहि उपजे । देखतखेंवो ॥ ७० ॥ जें येणे मानें बरबंट । आणि तैसेंचि अति चोखट । जेथ अधिष्ठान प्रगट । डोळां दिसे ॥ ७१ ॥ आणिकही एक पहावें । जें साधकीं वसतें होआवें । आणि जनाचेनि पायरवें । रुळेचिना ॥ ७२ ॥ जेथ अमृताचेनि पाडें । मुळाहीसकट गोडें । जोडती दाटें झाडें । सदा फळतीं ॥ ७३ ॥ पाऊला पाऊला उदकें । वर्षाकाळेंही अतिचोखें । निझीरें कां विशेखें । सुलभें

जेथ ॥ ७४ ॥ हा आतपुही आलुमाळु । जाणिजे तरी शीतलु । पवनु अति
निश्चलु । मंदु झुळके ॥ ७५ ॥ बहुतकरूनि निःशब्द । दाट न रिगे श्वापद ।
शुक हन घट्पद । तेउतें नाहीं ॥ ७६ ॥ पाणिलांगे हंसें । दोनी चारी सारसें ।
कवणे एके वेळे बैसे । तरी कोकिलही हो ॥ ७७ ॥ निरंतर नाहीं । तरी आलीं
गेलीं कांहीं । होतु कां मयुरेही । आम्ही ना न म्हणों ॥ ७८ ॥ परि आवश्यक
पांडवा । ऐसा ठावो जोडावा । तेथ निगूढ मठ होआवा । कां शिवाल्य ॥ ७९ ॥
दोहींमार्जीं आवडे तें । जें मानलें होय चित्तें । बहुतकरूनि एकांतं । बैसिजे
गा ॥ ८० ॥ म्हणौनि तैसें तें जाणावें । मन राहतें पाहावें । राहील तेथ
रचावें । आसन ऐसें ॥ ८१ ॥ वरी चोखट मृगसेवडी । मार्जीं धूतवस्त्राची
घडी । तळवटीं अमोडी । कुशांकुर ॥ ८२ ॥ सकोमळ सरिसे । सुबद्ध राहती
आपैसे । एकपाडें तैसें । वोजा घालीं ॥ ८३ ॥ परि सावियाचि उंच होईल । तरी
आंग हन डोलेल । नीच तरी पावेल । भूमिदोषु ॥ ८४ ॥ म्हणौनि तैसें न
करावें । समभावें धरावें । हें बहु असो होआवें । आसन ऐसें ॥ ८५ ॥

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।

उपविश्यासने युज्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

मग तेथ आपण । एकाग्र अंतःकरण । करूनि सद्गुरुस्मरण ।
अनुभविजे ॥ ८६ ॥ जेथ स्मरतेनि आदरें । सबाह्य सात्त्विके भरे । जंव
काठिण्य विरे । अहंभावाचें ॥ ८७ ॥ विषयांचा विसरु पडे । इंद्रियांची
कसमस मोडे । मनाची घडी घडे । हृदयामार्जीं ॥ ८८ ॥ ऐसें ऐक्य हें सहजें ।
फांवें तंव राहिजे । मग तेणेचि बोधें बैसिजे । आसनावरी ॥ ८९ ॥ आतां
आंगातें आंग वरी । पवनातें पवनु धरी । ऐसी अनुभवाची उजरी । होंचि
लागे ॥ ९० ॥ प्रवृत्ति माघौति मोहरे । समाधि ऐलाडी उतरे । आघावें अभ्यास
सरे । बैसतखेंवो ॥ ९१ ॥ मुद्रेची प्रौढी ऐशी । तेचि सांगिजेल आतां परियेसीं ।
तरि ऊ या जघनासी । जडोनि घालीं ॥ ९२ ॥ चरणतळें देव्हडीं । आधारद्वुमाच्या
बुडीं । सुघटिं गाढीं । संचरीं पां ॥ ९३ ॥ सब्य तो तलीं ठेविजे । तेणे
सिवणीमध्यें पीडिजे । वरी बैसे तो सहजें । वामचरणु ॥ ९४ ॥ गुदमेद्राआंतौतीं ।
चारी अंगुळे निगुतीं । तेथ सार्ध सार्ध प्रांतीं । सांझूनियां ॥ ९५ ॥ माजी अंगुळ

एक निगे । तेथ टांचेचेनि उत्तरभागें । नेहेटिजे वरि आंगें । पेल्लेनि ॥ ९६ ॥
उचलिलें कां नेणिजे । तैसें पृष्ठांत उचलिजे । गुल्फद्वय धरिजे । तेणेंचि
मानें ॥ ९७ ॥ मग शरीरसंचु पार्था । अशेषही सर्वथा । पाण्डीचा माथा ।
स्वयंभु होय ॥ ९८ ॥ अर्जुना हें जाण । मूळबंधाचें लक्षण । वज्रासन गौण ।
नाम यासी ॥ ९९ ॥ ऐसी आधारीं मुद्रा पडे । आणि आधींचा मार्गु मोडे । तेथ
अपानु आंतुलेकडे । वोहोटों लागे ॥ २०० ॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।

सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

तंव करसंपुट आपैसें । वामचरणीं बैसे । बाहुमूळीं दिसे । थोरीव
आली ॥ १ ॥ माजीं उभारलेनि दंडें । शिरकमळ होय गाढें । नेत्रद्वारींचीं
कवाडें । लागूं पाहती ॥ २ ॥ वरचिलें पातीं ढळती । तळींचीं तळीं पुंजाळती ।
तेथ अर्धोन्मीलित स्थिती । उपजे तया ॥ ३ ॥ दिठी राहोनि आंतुलीकडे । बाहेर
पाऊल घाली कोडें । ते ठायीं ठावो पडे । नासाग्रपीठीं ॥ ४ ॥ ऐसें आंतुच्या
आंतुचिं रचे । बाहेरी मागुतें न वचे । म्हणौनि राहणें आधिये दिठीचें । तेथेंचि
होय ॥ ५ ॥ आतां दिशांची भेटी घ्यावी । कां रूपाची वाट पहावी । हे चाड
सरे आघवी । आपैसया ॥ ६ ॥ मग कंठनाळ आटे । हनुवटी हडौती दाटे । ते
गाढी होऊनि नेहटे । वक्षःस्थळीं ॥ ७ ॥ माजीं घंटिका लोपे । वरी बंधु जो
आरोपे । तो जालंधर म्हणिपे । पंडुकुमरा ॥ ८ ॥ नाभी वरी पोख्वे । उदर हें
थोके । अंतरीं फांके । हृदयकोशु ॥ ९ ॥ स्वाधिष्ठानावरिचिले कांठीं ।
नाभिस्थानातळवटीं । बंधु पडे किरीटी । वोढियाणा तो ॥ २१० ॥

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिक्रते स्थितः ।

मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥

ऐसी शरीराबाहेरलीकडे । अभ्यासाची पांखर पडे । तंव आंतु त्राय मोडे ।
मनोधर्माची ॥ ११ ॥ कल्पना निमे । प्रवृत्ती शमे । आंग मन विरमे ।
सावियाची ॥ १२ ॥ क्षुधा काय जाहली । निद्रा केउती गेली । हे आठवणही
हारपली । न दिसे वेगां ॥ १३ ॥ जो मूळबंधें कोंडला । अपानु माघौता
मुरडला । तो सर्वेंचि वरी सांकडला । धरी फुगूं ॥ १४ ॥ क्षोभलेपणें माजे ।
उवाइला ठायीं गाजे । मणिपूरेंसी झुंजे । राहोनियां ॥ १५ ॥ मग थावलिये

वाहटुळी । सैंघ घेऊनि घर डहुळी । बाल्पणींची कुहीटुळी । बाहेर घाली ॥ १६ ॥
 भीतरीं वळी न धरे । कोळ्यामाजीं संचरे । कफपित्तांचे थारे । उरों नेदी ॥ १७ ॥
 धातूंचे समुद्र उलंडी । मेदाचे पर्वत फोडी । आंतली मज्जा काढी । अस्थिगत ॥ १८ ॥
 नाडीतें सोडवी । गात्रांतें विघडवी । साधकातें भेडसावी । परि बिहावें
 ना ॥ १९ ॥ व्याधीतें दावी । सवेंचि हरवी । आप पृथवी कालवी ।
 एकवाट ॥ २० ॥ तंव येरीकडे धनुर्धरा । आसनाचा उबारा । शक्ति करी
 उजगरा । कुंडलिनीतें ॥ २१ ॥ नागिणीचें पिलें । कुंकुमें नाहलें । वलण घेऊनि
 आलें । सेजे जैसें ॥ २२ ॥ तैशी ते कुंडलिनी । मोटकी औट वलणी ।
 अधोमुख सर्पिणी । निदेली असे ॥ २३ ॥ विद्युल्लतेची विडी । वन्हिज्वाळांची
 घडी । पंधरेयाची चोखडी । घोटीव जैशी ॥ २४ ॥ तैशी सुबद्ध आटली । पुटीं
 होती दाटली । ते वज्रासनें चिमुठली । सावधु होय ॥ २५ ॥ तेथ नक्षत्र जैसें
 उलंडलें । कीं सूर्याचें आसन मोडलें । तेजाचें बीज विरुद्धलें । अंकुरेंशीं ॥ २६ ॥
 तैशी वेढियातें सोडिती । कवतिकें आंग मोडिती । कंदावरी शक्ती । उठली
 दिसे ॥ २७ ॥ सहजें बहुतां दिवसांची भूक । वरी चेवविली तें होय मिष । मग
 आवेशें पसरी मुख । ऊर्ध्वा उजू ॥ २८ ॥ तेथ हृदयकोशातळवटीं । जो पवनु
 भरे किरीटी । तया सगळेयाचि मिठी । देऊनि घाली ॥ २९ ॥ मुखींच्या
 ज्वाळीं । तळीं वरी कवळी । मांसाची वडवाळी । आरोगूं लागे ॥ २३० ॥ जे
 जे ठाय समांस । तेथ आहाच जोडे घाउस । पाठी एकदोनी घांस । हियाही
 भरी ॥ ३१ ॥ मग तळवे तळहात शोधी । उध्वींचे खंड भेदी । झाडा घे संधी ।
 प्रत्यंगाचा ॥ ३२ ॥ अधोभाग तरी न संडी । परि नखींचेंही सत्त्व काढी ।
 त्वचा धुवूनि जडी । पांजरेंशीं ॥ ३३ ॥ अस्थींचे नळे निरपे । शिरांचे हीर
 वोरपे । तंव बाहेरी विरुद्धी करपे । रोमबीजांची ॥ ३४ ॥ मग सप्तधातूंच्या
 सागरीं । ताहानेली घोंट भरी । आणि सवेंचि उन्हाळा करी । खडखडीत ॥ ३५ ॥
 नासापुटौनि वारा । जो जातसे अंगुळे बारा । तो गच्च धरूनि माघारा । आंतु
 घाली ॥ ३६ ॥ तेथ अध वरीतें आकुंचे । ऊर्ध्व तळौतें खांचे । तया
 खेंवामाजि चक्रांचे । पदर उरती ॥ ३७ ॥ एक्हवीं तरी दोन्ही तेक्हांचि मिळती ।
 परी कुंडलिनी नावेक दुश्चित्त होती । ते तयातें म्हणे परौति । तुम्हीचि
 कायसी एथें ॥ ३८ ॥ आइकें पार्थिव धातु आघवी । आरोगितां कांहीं नुरवी ।

आणि आपातें तंव ठेकी । पुसोनियां ॥ ३९ ॥ ऐसी दोनी भूतें खाये । ते वेळीं संपूर्ण धाये । मग सौम्य होऊनि राहे । सुषुम्नेपाशीं ॥ २४० ॥ तेथ तृप्तीचेनि संतोषें । गरळ जें वर्मी मुखें । तेणें तियेचेनि पीयुषें । प्राणु जिये ॥ ४१ ॥ तो अग्नि आंतूनि निघे । परि सबाह्य निवर्कूचि लागे । ते वेळीं कसु बांधिती आंगें । सांडिला पुढती ॥ ४२ ॥ मार्ग मोडिती नाडीचे । नवविधपण वायूचें । जाय म्हणौनि शरीराचे । धर्मु नाहीं ॥ ४३ ॥ इडा पिंगळा एकवटती । गांठी तिन्ही सुटती । साही पदर फुटती । चक्रांचे हे ॥ ४४ ॥ मग शशी आणि भानु । ऐसा कल्पिजे जो अनुमानु । तो वातीवरी पवनु । गिंवसितां न दिसे ॥ ४५ ॥ बुद्धीची पुळिका विरे । परिमळु घारां उरे । तोही शक्तीसवें संचरे । मध्यमेमाजीं ॥ ४६ ॥ तंव वरिलेकडोनि ढाळें । चंद्रामृताचें तळें । कानवडोनि मिळे । शक्तिमुखीं ॥ ४७ ॥ तेणें नाळकें रस भरे । तो सर्वांगामाजीं संचरे । जेथिंचा तेथ मुरे । प्राणपवनु ॥ ४८ ॥ तातलिये मुऱ्यें । मेण निघोनि जाय जैसें । मग कोंदली राहे रसें । वोतलेनी ॥ ४९ ॥ तैसें पिंडाचेनि आकारें । ते कळाचि कां अवतरे । वरि त्वचेचेनि पदरें । पांघुरली असे ॥ २५० ॥ जैशी आभालाची बुंथी । करूनि राहे गभस्ती । मग फिटलिया दीप्ती । धरूनि ये ॥ ५१ ॥ तैसा आहाचवरि कोरडा । त्वचेचा असे पातोडा । तो झडोनि जाय कोंडा । जैसा होय ॥ ५२ ॥ मग काश्मीरीचे स्वयंभ । कां रलबीजा निघाले कोंभ । अवयकांतीची भांब । तैसी दिसे ॥ ५३ ॥ नातरी संध्यारागींचे रंग । काढूनि वळिले तें आंग । कीं अंतर्ज्योतीचें लिंग । निर्वाळिले ॥ ५४ ॥ कुंकुमाचें भरींव । सिद्धरसाचें वोतींव । मज पाहतां सावेव । शांतिचि ते ॥ ५५ ॥ तें आनंदचित्रींचे लेप । नातरी महासुखाचें रूप । कीं संतोषतरुचें रोप । थांबलें जैसें ॥ ५६ ॥ तो कनकचंपकाचा कळा । कीं अमृताचा पुतळा । नाना सासिन्नला मळा । कोंवळिकेचा ॥ ५७ ॥ हो कां जे शारदियेचेनि वोलें । चंद्रविंब पालहेले । कां तेजचि मूर्त बैसलें । आसनावरी ॥ ५८ ॥ तैसें शरीर होये । जे वेळीं कुंडलिनी चंद्र पीये । मग देहाकृति बिहे । कृतांतु गा ॥ ५९ ॥ वार्धक्य तरी बहुडे । तारुण्याची गांठी विघडे । लेपली उघडे । बाळदशा ॥ २६० ॥ वयसा तरी येतुलेवरी । एह्वां बळाचा बळार्थु करी । धैर्याची थोरी । निरुपमु ॥ ६१ ॥ कनकद्रुमाच्या पालवी । रलकळिका नित्य नवी । नखें तैसीं

बरवीं । नवीं निघती ॥ ६२ ॥ दांतही आन होती । परि अपाडे सानेजती । जैसी दुबाहीं बैसे पांती । हिरेयांची ॥ ६३ ॥ माणिकुलियांचिया कणिया । सावियाचि अणुमानिया । तैसिया सर्वांगीं उधवती अणिया । रोमांचिया ॥ ६४ ॥ करचरणतळे । जैसीं कां रातोत्पले । पाखाळींव होती डोळे । काय सांगां ॥ ६५ ॥ निडाराचेनि कोंदाटे । मोतियें नावरती संपुटे । मग शिवणी जैशी उतटे । शुक्रितपल्लवांची ॥ ६६ ॥ तैशी पातियांचिये कवळिये न समाये । दिठी जाकळोनि निघों पाहे । आधिलीचि परी होये । गगना कवळिती ॥ ६७ ॥ आइके देह होय सोनियाचें । परि लाघव ये वायूचें । जे आप आणि पृथ्वीचे । अंशु नाहीं ॥ ६८ ॥ मग समुद्रापैलीकडील देखे । स्वर्गांचा आलोचु आइके । मनोगत वोळखे । मुंगियेचें ॥ ६९ ॥ पवनाचा वासिकां वळघे । चाले तरी उदकीं पाऊल न लागे । येणे येणे प्रसंगे । येती बहुता सिद्धि ॥ २७० ॥ आइके प्राणाचा हात धरूनी । गगनाची पाउटी करूनी । मध्यमेचेनि दादराहुनि । हृदया आली ॥ ७१ ॥ ते कुंडलिनी जगदंबा । जे चैतन्यचक्रवर्तीची शोभा । जया विश्वबीजाचिया कोंभा । साउली केली ॥ ७२ ॥ जे शून्यलिंगाची पिंडी । जे परमात्मया शिवाची करंडी । जे प्रणवाची उघडी । जन्मभूमी ॥ ७३ ॥ हें असो ते कुंडलिनी बाळी । हृदयाआंतु आली । तंव अनुहताची बोली । चावळे ते ॥ ७४ ॥ शक्तीचिया आंगा लागले । बुद्धीचें चैतन्य होतें जाहले । तें तेणे आइकिले । अलुमालु ॥ ७५ ॥ घोषाच्या कुंडीं । नादचित्रांचीं रूपडीं । प्रणवाचिया मोडी । रेखिलीं ऐसीं ॥ ७६ ॥ हेंचि कल्पावें तरी जाणिजे । परी आतां कल्पितें कैंचें आणिजे । तरी नेणों काय गाजे । तिये ठारीं ॥ ७७ ॥ विसरोनि गेलों अर्जुना । जंव नाशु नाहीं पवना । तंव वाचा आशी गगना । म्हणौनि घुमे ॥ ७८ ॥ तया अनाहताचेनि मेघे । मग आकाश दुमदुमों लागे । तंव ब्रह्मस्थानींचे बेगे । फिटले सहजे ॥ ७९ ॥ आइके कमळगर्भाकारे । जें महदाकाश तुसरे । जेथ चैतन्ये आधातुरे । करूनि असिजे ॥ २८० ॥ तया हृदयाच्या परिवर्णीं । कुंडलिनिया परमेश्वरी । तेजाची शिदोरी । विनियोगिली ॥ ८१ ॥ बुद्धीचेनि शाकें । हातबोनें निकें । द्वैत जेथ न देखे । तैसें केलें ॥ ८२ ॥ निजकांती हारविली । मग प्राणुचि केवळ जाहाली । ते वेळीं कैसी गमली । म्हणावी पां ॥ ८३ ॥ हो कां जे पवनाची पुतळी । पांघुरली होती सोनसळी । ते फेडुनियां वेगळी । ठेविली तिया ॥ ८४ ॥

नातरी वायूचेनि आंगे झगटली । दीपाची दिठी निवटली । कां लखलखोनि हारपली । वीजु गगर्नी ॥ ८५ ॥ तैशी हृदयकमळवेहीं । दिसे जैशी सोनियाची सरी । नातरी प्रकाशजळाची झरी । वाहत आली ॥ ८६ ॥ मग ते हृदयभूमी पोकळे । जिराली कां एके वेळे । तैसें शक्तीचें रूप मावळे । शक्तीचिमाजीं ॥ ८७ ॥ तेव्हां तरी शक्तीचि म्हणिजे । एऱ्हवीं तो प्राणु केवळ जाणिजे । आतां नादुबिंदु नेणिजे । कळाज्योती ॥ ८८ ॥ मनाचा हन मारु । कां पवनाचा आधारु । ध्यानाचा आदरु । नाहीं परी ॥ ८९ ॥ हे कल्पना घे सांडी । तें नाहीं इये परवडी । हे महाभूतांची फुडी । आटणी देखां ॥ २९० ॥ पिंडे पिंडाचा ग्रासु । तो हा नाथसंकेतीचा दंशु । परि दावूनि गेला उद्देशु । श्री महाविष्णु ॥ ९१ ॥ तथा ध्वनिताचें केणें सोडुनि । यथार्थाची घडी झाडुनी । उपलविली म्यां जाणुनी । ग्राहीक श्रोते ॥ ९२ ॥

युज्ञनेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।

शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

ऐके शक्तीचें तेज जेव्हां लोपे । तेथ देहाचें रूप हारपे । मग तो डोळ्यांमाजीं लोपे । जगाचिया ॥ ९३ ॥ एऱ्हवीं आधिलाचि ऐसें । सावयव तरी असे । परी वायूचे कां जैसें । वळिले होय ॥ ९४ ॥ नातरी कर्दळीचा गाभा । बुंथी सांडोनी उभा । कां अवयवचि नभा । उदयला तो ॥ ९५ ॥ तैसें होय शरीर । तैं तें म्हणिजे खेचर । हें पद होतां चमत्कार । पिंडजनीं ॥ ९६ ॥ देखें साधकु निघोनि जाये । मागां पाउलंची वोळ राहे । तेथ ठायीं ठायीं होये । अणिमादिक ॥ ९७ ॥ परि तेणें काय काज आपणयां । अवधारीं ऐसा धनंजया । लोप आथी भूतत्रया । देहींचा देहीं ॥ ९८ ॥ पृथ्वीतें आप विरवी । आपातें तेज जिरवी । तेजातें पवनु हरवी । हृदयामाजीं ॥ ९९ ॥ पाठीं आपण एकला उरे । परि शरीराचेनि अनुकारें । मग तोही निगे अंतरें । गगना मिळे ॥ ३०० ॥ ते वेळीं कुंडलिनी हे भाष जाये । मग मारुत ऐसें नाम होये । परि शक्तिपण तें आहे । जंव न मिळे शिवीं ॥ १ ॥ मग जालंधर सांडी । ककारांत फोडी । गगनाचिये पाहाडीं । पैठी होय ॥ २ ॥ ते उँकाराचिये पाठी । पाय देत उठाउठी । पश्यंतीचिये पाउटी । मागां घालीं ॥ ३ ॥ पुढां तन्मात्रा अर्धवेरी । आकाशाच्या अंतरीं । भरती गमे सागरीं । सरिता जेवीं ॥ ४ ॥

मग ब्रह्मरंधीं स्थिरावोनी। सोऽहंभावाच्या बाह्या पसरुनी। परमात्मलिंगा
धांवोनी। आंगा घडे ॥ ५ ॥ तंव महाभूतांची जवनिका फिटे। मग दोहींसि
होय झटें। तेथ गगनासकट आटे। समरसीं तिये ॥ ६ ॥ पैं मेघाचेनि मुखीं
निवडिला। समुद्र कां वोर्धीं पडिला। तो मागुता जैसा आला। आपणपयां ॥ ७ ॥
तेवीं पिंडाचेनि मिषें। पदीं पद प्रवेशे। तें एकत्व होय तैसें। पंडुकुमरा ॥ ८ ॥
आतां दुजें हन होतें। कीं एकचि हें आइतें। ऐशिये विवंचनेपुरुतें।
उरेचिना ॥ ९ ॥ गगनीं गगन लया जाये। ऐसें जें काहीं आहे। तें अनुभवें जो
होये। तो होऊनि ठाके ॥ ३१० ॥ म्हणौनि तेथिंची मातु। न चढेचि बोलचा
हातु। जेणें संवादाचिया गांवाआंतु। पैठी कीजे ॥ ११ ॥ अर्जुना एहवीं तरी।
इया अभिप्रायाचा जे गर्व धरी। ते पाहें पां वैखरी। दुरी ठेली ॥ १२ ॥ भूलता
मागिलीकडे। तेथ मकाराचेंचि आंग न मांडे। सडेया प्राणा सांकडें। गगना
येतां ॥ १३ ॥ पाठीं तेथेंचि तो भेसलला। तंव शब्दाचा दिवो मावलला। मग
तयाहिवरी आटु भविनला। आकाशाचा ॥ १४ ॥ आतां महाशून्याचिया
डोहीं ॥ जेथ गगनासीचि थावो नाहीं। तेथ तागा लागेल काई। बोलचा
इया ॥ १५ ॥ म्हणौनि आखरामाजीं सांपडे। कीं कानवरी जोडे। हें तैसें नक्हे
फुडें। त्रिशुद्धी गा ॥ १६ ॥ जें कहीं दैवें। अनुभविलें फावे। तैं आपणचि हें
ठाकावें। होऊनियां ॥ १७ ॥ पुढती जाणणें तें नाहींचि। म्हणौनि असो किती
हेंचि। बोलवें आतां वायांचि। धनुर्धरा ॥ १८ ॥ ऐसें शब्दजात माघौतें सरे।
तेथ संकल्पाचें आयुष्य पुरे। वाराही जेथ न शिरे। विचाराचा ॥ १९ ॥ जें
उन्मनियेचें लावण्य। जें तुर्येचें तारुण्य। अनादि जें अगण्य। परमतत्त्व ॥ ३२० ॥
जें विश्वाचें मूळ। जें योगदुमाचें फळ। जें आनंदाचें केवळ। चैतन्य
गा ॥ २१ ॥ जें आकाराचा प्रांतु। जें मोक्षाचा एकांतु। जेथ आदि आणि अंतु।
विरोनी गेले ॥ २२ ॥ जें महाभूतांचें बीज। जें महातेजाचें तेज। एवं पार्था
जें निज। स्वरूप माझें ॥ २३ ॥ ते हे चतुर्भुज कोंभेली। जयाची शोभा रूपा
आली। देखोनि नास्तिकीं नोकिलीं। भक्तवृदें ॥ २४ ॥ तें अनिर्वाच्य महासुख।
पैं आपणचि जाहले जे पुरुष। जयांचे कां निष्कर्ष। प्राप्तिवेरीं ॥ २५ ॥
आम्हीं साधन हें जें सांगितलें। तेंचि शरीरीं जिहीं केलें। ते आमुचेनि पाडें
आले। निर्वाळलेया ॥ २६ ॥ परब्रह्माचेनि रसें। देहाकृतीचिये मुसें। वोतींव

जाहले तैसे । दिसती आंगें ॥ २७ ॥ जरी हे प्रतीति हन अंतरीं फांके । तरी
विश्वचि हें अबधें झांके । तंव अर्जुन म्हणे निकें । साचचि जी हें ॥ २८ ॥
कां जे आपण आतां देवो । हा बोलिले जो उपावो । तो प्राप्तीचा ठावो ।
म्हणोनि घडे ॥ २९ ॥ इये अभ्यासीं जे दृढ होती । ते भरंवसेनि ब्रह्मत्वा
येती । हें सांगतियाचि रीती । कळलें मज ॥ ३३० ॥ देवा गोठीचि हे एकतां ।
बोधु उपजतसे चित्ता । मा अनुभवें तल्लीनता । नोहेल केवीं ॥ ३१ ॥ म्हणौनि
एथ कांहीं । अनारिसें नाहीं । परी नावभरी चित्त देई । बोला एका ॥ ३२ ॥
आतां कृष्णा तुवां सांगितला योगु । तो मना तरी आला चांगु । परि न शके
करूं पांगु । योग्यतेचा ॥ ३३ ॥ सहजें आर्णिक जेतुलें आहे । तेतुलियाची जरी
सिद्धि जाये । तरी हाचि मार्गु सुखोपायें । अभ्यासीन ॥ ३४ ॥ नातरी देवो
जैसें सांगतील । तैसें आपणें जरी न ठकेल । तरी योग्यतेवीण होईल । तेंचि
पुसों ॥ ३५ ॥ जीवींचीये ऐसी धारण । म्हणोनि पुसावया जाहलें कारण । मग
म्हणे तरी आपण । चित्त देइजो ॥ ३६ ॥ हां हो जी अवधारिलें । हें जें साधन
तुम्हीं निस्लपिलें । तें आवडतयाहि अभ्यासिलें । फावों शके ॥ ३७ ॥ कीं
योग्यतेवीण नाहीं । ऐसें हन आहे कांहीं । तेथ श्रीकृष्ण म्हणती काई ।
धनुर्धरा ॥ ३८ ॥ हें काज कीर निर्वाण । परि आणिकही जें कांहीं साधारण ।
तेंही अधिकाराचे वोडवेविण । काय सिद्धि जाय ॥ ३९ ॥ पैं योग्यता जे
म्हणिजे । ते प्राप्तीची अधीन जाणिजे । कां जे योग्य होऊनि कीजे । तें
आरंभिलें फळे ॥ ३४० ॥ तरी तैसी एथ कांहीं । सावियाची केणी नाहीं ।
आणि योग्यतेची काई । खाणी असे ॥ ४१ ॥ नावेक विरक्तु । जाहला
देहधर्मी नियतु । तरि तोचि नव्हे व्यवस्थितु । अधिकारिया ॥ ४२ ॥ येतुलालिये
आयणीमाजिवडें । योग्यपण तूंतेही जोडे । ऐसें प्रसंगें सांकडें । फेडिलें
तयाचें ॥ ४३ ॥ मग म्हणे पार्था । ते हे ऐसी व्यवस्था । अनियतासि सर्वथा ।
योग्यता नाहीं ॥ ४४ ॥

नात्यशनतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।

न चातिस्वप्जशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥

जो रसनेंद्रियाचा अंकिला । कां निद्रेसी जीवें विकला । तो नाहींच एथ
म्हणितला । अधिकारिया ॥ ४५ ॥ अथवा आग्रहाचिये बांदोडी । क्षुधा तृष्णा

कोंडी । आहारातें तोडी । मारुनियां ॥ ४६ ॥ निद्रेचिया वाटा नवचे । ऐसा दृढिवेचेनि अवतरणें नाचे । तें शरीरचि नव्हे तयाचें । मा योगु कवणाचा ॥ ४७ ॥ म्हणौनि अतिशयें विषयो सेवावा । तैसा विरोधु नोहावा । कां सर्वथा निरोधावा । हेंही नको ॥ ४८ ॥

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ ४७ ॥

आहार तरी सेविजे । परी युक्तीचेनि मापें मविजे । क्रियाजात आचरिजे । तयाचि स्थिती ॥ ४९ ॥ मितला बोलीं बोलिजे । मितलिया पाउलीं चालिजे । निद्रेही मानु दीजे । अवसरें एके ॥ ५५० ॥ जागणें जरी जाहलें । तरी होआवें तें मितलें । येतुलेनि धातुसाम्य संचलें । असेल सहजें ॥ ५१ ॥ ऐसें युक्तीचेनि हातें । जें इंद्रियां वोपिजे मातें । तें संतोषासी वाढतें । मनचि करी ॥ ५२ ॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।

निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ ५८ ॥

बाहेर युक्तीची मुद्रा पडे । तंव आंत आंत सुख वाढे । तेथें सहजेंचि योगु घडे । नाभ्यासितां ॥ ५३ ॥ जैसें भाग्याचिया भडसें । उद्यामाचेनि मिसें । मग समृद्धिजात आपैसें । घर रिघे ॥ ५४ ॥ तैसा युक्तिमंतु कौतुकें । अभ्यासाचिया मोहरा ठाके । आणि आत्मसिद्धीचि पिके । अनुभवु तयाचा ॥ ५५ ॥ म्हणौनि युक्ति हे पांडवा । घडे जया सदैवा । तो अपवर्गीचिये राणिवा । अळंकारिजे ॥ ५६ ॥

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्जते सोपमा स्मृता ।

योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥ ५९ ॥

युक्त योगाचें आंग पावे । ऐसें प्रयाग जेथ होय बरवें । तेथ क्षेत्रसंन्यासें स्थिरावें । मानस जयाचें ॥ ५७ ॥ तयातें योगयुक्त तूं म्हण । हेंही प्रसंगें जाण । तें दीपाचें उपलक्षण । निर्वातीचिया ॥ ५८ ॥ आतां तुझें मनोगत जाणोनी । कांहीं एक आम्ही म्हणौनि । तें निकें चित्त देऊनी । परिसावें गा ॥ ५९ ॥ तूं प्राप्तीची चाड वाहसी । परि अभ्यासीं दक्षु नक्षसी । तें सांग पां काय बिहसी । दुवाडपणा ॥ ३६० ॥ तरी पार्था हें झाणें । सायास घेशीं हो मनें । वायां बागूल इये दुर्जनें । इंद्रियें करिती ॥ ६१ ॥ पाहें पां आयुष्यातें

अढळ करी । जें सरतें जीवित वारी । तया औषधातें वैरी । काय जिव्हा न
म्हणे ॥ ६२ ॥ ऐसें हितासि जें जें निकें । तें सदाचि या इंद्रियां दुखे । एहवाँ
सोपें योगासारिखें । कांहीं आहे ॥ ६३ ॥

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।
यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ २० ॥
सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ।
वेति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥

म्हणौनि आसनाचिया गाढिका । जो आम्हीं अभ्यासु सांगितला निका ।
तेणे होईल तरी हो कां । निरोधु यया ॥ ६४ ॥ एहवाँ तरी येणे योगे । जें
इंद्रियां विंदाण लागे । तैं चित्त भेटों रिगे । आपणपेयां ॥ ६५ ॥ परतोनि
पाठिमोरें ठाके । आणि आपणियांतें आपण देखे । देखतखेंवो वोळखे । म्हणे
तत्त्व हें मी ॥ ६६ ॥ तिये ओळखीचिसरिसें । सुखाचिया साम्राज्यीं बैसे । मग
आपणां समरसें । विरोनि जाय ॥ ६७ ॥ जयापरतें आणिक नाहीं । जयातें
इंद्रियें नेणती कहीं । तें आपणाचि आपुलिया ठारीं । होऊनि ठाके ॥ ६८ ॥

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।

यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥

मग मेरूपासूनि थोरें । देह दुःखाचेनि डोंगरें । दाटिजो पां पडिभरें । चित्त
न दटे ॥ ६९ ॥ कां शस्त्रें वरी तोडिलिया । देह अग्निमाझीं पडलिया । चित्त
महासुखीं पहुडलिया । चेवोचि नये ॥ ३७० ॥ ऐसें आपणां रिगोनि ठाये ।
मग देहाची वासु न पाहे । आणिकचि सुख होऊनि जाये । म्हणूनि
विसरे ॥ ७१ ॥

तं विद्याद् दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम् ।

स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥

जया सुखाचिया गोडी । मन आर्तीची सेचि सोडी । संसाराचिया तोंडीं ।
गुंतलें जें ॥ ७२ ॥ जें योगाची बरव । संतोषाची राणीव । ज्ञानाची जाणीव ।
जयालागीं ॥ ७३ ॥ तें अभ्यासिलेनि योगे । सावयव देखावें लागे । देखिलें
तरी आंगे । होईजेल गा ॥ ७४ ॥

संकल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ।

मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ २४ ॥

परि तोचि योगु बापा । एके परी आहे सोपा । जरी पुत्रशोकु संकल्पा ।
दाखविजे ॥ ७५ ॥ हा विषयांतं निमालिया आइके । इंद्रियें नेमाचिया धारणीं
देखे । तरी हिये घालूनि मुके । जीवित्वासी ॥ ७६ ॥ ऐसें वैराग्य हें करी । तरी
संकल्पाची सरे वारी । सुखें धृतीचिया धवलारीं । बुद्धि नादे ॥ ७७ ॥

शनैः शनैरुपरमेद् बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किञ्चिदपि चिन्तयेत् ॥ २५ ॥

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरम् ।

ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ २६ ॥

बुद्धि धैर्या होय वसौटा । मनातें अनुभवाचिया वाटा । हलु हलु करी
प्रतिष्ठा । आत्मभुवनीं ॥ ७८ ॥ याही एके परी । प्राप्ति आहे विचारीं । हें न
ठके तरी सोपारी । आणिक ऐके ॥ ७९ ॥ आतां नियमुचि हा एकला । जीवें
करावा आपुला । जैसा कृतनिश्चयाचिया बोला । बाहेरा नोहे ॥ ३८० ॥ जरी
येतुलेनि चित्त स्थिरावें । तरी काजा आलें स्वभावें । नाहीं तरी घालावें ।
मोकलुनी ॥ ८१ ॥ मग मोकलिले जेथे जाईल । तेथूनि नियमूचि घेऊनि
येईल । ऐसेनि स्थैर्यचि होईल । सावियाचि ॥ ८२ ॥

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम् ।

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ २७ ॥

पाठीं केतुलेनि एके वेळे । तया स्थैर्याचेनि मेले । आत्मस्वरूपाजवळे ।
येईल सहजे ॥ ८३ ॥ तयातें देखोनि आंगा घडेल । तेथे अद्वैतीं द्वैत बुडेल ।
आणि ऐक्यतेजे उघडेल । त्रैलोक्य हें ॥ ८४ ॥ आकाशीं दिसे दुसरें । तें अभ्र
जें विरे । तें गगनचि कां भरे । विश्व जैसें ॥ ८५ ॥ तैसें चित्त लया जाये ।
आणि चैतन्यचि आघवें होये । ऐसी प्राप्ति सुखोपायें । आहे येणे ॥ ८६ ॥

युज्ञनेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमशनुते ॥ २८ ॥

या सोपिया योगिस्थिती । उकलु देखिला गा बहुतीं । संकल्पाचिया
संपत्ती । रुसोनियां ॥ ८७ ॥ तें सुखाचेनि सांगातें । आलें परब्रह्मा आंतौतें ।
तेथ लवण जैसें जळातें । सांडू नेणे ॥ ८८ ॥ तैसें होय तिये मेळीं । मग
सामरस्याचिया राउळीं । महासुखाची दिवाळी । जगेंसि दिसे ॥ ८९ ॥ ऐसें
आपुले पायवरी । चालिजे आपुले पाठीवरी । हें पार्था नागवे तरी । आन
ऐके ॥ ३९० ॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥
यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥

तरि मी तंव सकळ देहीं । असें एथ विचारु नाहीं । आणि तैसेचि माझ्या
ठार्यां । सकळ असे ॥ ९१ ॥ हें ऐसेचि संचलें । परस्परें मिसळलें । बुद्धि घेपे
एतुलें । होआवें गा ॥ ९२ ॥ एह्वां तरी अर्जुना । जो एकवटलिया भावना ।
सर्वभूतीं अभिन्ना । मातें भजे ॥ ९३ ॥ भूतांचेनि अनेकपणे । अनेक नोहे
अंतःकरणे । केवळ एकत्वचि माझें जाणे । सर्वत्र जो ॥ ९४ ॥ मग तो एक
हा मियां । बोलतां दिसतसे वायां । एह्वां न बोलिजे तरी धनंजया । तो
मीचि आहें ॥ ९५ ॥ दीपा आणि प्रकाशा । एकवंकीचा पाडु जैसा । तो
माझ्या ठार्या तैसा । मी तयामार्जीं ॥ ९६ ॥ जैसा उदकाचेनि आयुष्ये रसु ।
कां गगनाचेनि मानें अवकाशु । तैसा माझेनि रूपें रूपसु । पुरुषु तो
गा ॥ ९७ ॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥

जेणे ऐक्याचिये दिठी । सर्वत्र मातेचि किरीटी । देखिला जैसा पटीं । तंतु
एकु ॥ ९८ ॥ कां स्वरूपें तरी बहुतें आहाती । परी तैसीं सोनीं बहुवें न होती ।
ऐसी ऐक्याचळाची स्थिती । केली जेणे ॥ ९९ ॥ नातरी वृक्षांचीं पानें जेतुलीं ।
तेतुलीं रोपें नाहीं लाविलीं । ऐसी अद्वैतदिवसें पाहली । रात्री जया ॥ ४०० ॥
तो पंचात्मकीं सांपडे । तरि मग सांग पां कैसेनि अडे । जो प्रतीतीचेनि पाडें ।

मजसीं तुके ॥ १ ॥ माझें व्यापकपण आघवें। गवसलें तयाचेनि अनुभवें।
तरी न म्हणतां स्वभावें। व्यापकु जाहला ॥ २ ॥ आतां शरीरीं तरी आहे। परी
शरीराचा तो नोहे। ऐसें बोलवरी होये। तें करूं काई ॥ ३ ॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥

म्हणौनि असो तें विशेषें। आपणपेंयासारिखें। जो चराचर देखे।
अखंडित ॥ ४ ॥ सुखदुःखादि वर्मे। कां शुभाशुभे कर्मे। दोनी ऐसीं मनोधर्मे।
नेणेचि जो ॥ ५ ॥ हे समविषय भाव। आणिकही विचित्र जें सर्व। तें मानी
जैसे अवयव। आपुले होती ॥ ६ ॥ हें एकैक काय सांगावें। जया त्रैलोक्यचि
आघवें। मी ऐसें स्वभावें। बोधा आलें ॥ ७ ॥ तयाही देह एकु कीर आथी।
लौकिकीं सुखदुःखी तयातें म्हणती। परी आम्हांतें ऐसी प्रतीती। परब्रह्मचि
हा ॥ ८ ॥ म्हणौनि आपणां विश्व देखिजे। आणि आपण विश्व होईजे।
ऐसें साम्यचि एक उपासिजे। पांडवा गा ॥ ९ ॥ हें तूतें बहुतीं प्रसंगीं। आम्ही
म्हणों याचिलागीं। जे साम्यापरौती जगीं। प्राप्ति नाहीं ॥ ४१० ॥

अर्जुन उवाच

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।

एतस्याहं न पश्यामि चञ्चलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ३३ ॥

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् दृढम् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥

तंव अर्जुन म्हणे देवा। तुम्ही सांगा कीर आमुचिया कणवा। परी न पुरों
जी स्वभावा। मनाचिया ॥ ११ ॥ हें मन कैसें केवढें। ऐसें पाहों म्हणों तरी
न सांपडे। एह्वां राहटावया थोडें। त्रैलोक्य यया ॥ १२ ॥ म्हणौनि ऐसें
कैसें घडेल। जे मर्कट समाधी येईल। कां राहा म्हणतलिया राहेल।
महावातु ॥ १३ ॥ जें बुद्धीतें सली। निश्चयातें टाळी। धैर्येसीं हातफळी।
मिळऊनि जाय ॥ १४ ॥ जें विवेकातें भुलवी। संतोषासी चाड लावी।
बैसिजे तरी हिंडवी। दाही दिशा ॥ १५ ॥ जें निरोधलें घे उवावो। जया

संयमुचि होय सावावो । तें मन आपुला स्वभावो । सांडील काई ॥ १६ ॥
म्हणोनि मन एक निश्चल राहेल । मग आम्हांसि साम्य येईल । हें विशेषेही
न घडेल । याचिलागीं ॥ १७ ॥

श्रीभगवानुवाच

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥

तंव कृष्ण म्हणती साच्चिं । बोलत आहासि तें तैसेंचि । यया मनाचा
कीर चपळचि । स्वभावो गा ॥ १८ ॥ परि वैराग्याचेनि आधारें । जरि लाविलें
अभ्यासाचिये मोहरें । तरी केतुलेनि एके अवसरें । स्थिरावेल ॥ १९ ॥ कां जें
यया मनाचें एक निकें । जें देखिलें गोडीचिया ठाया सोके । म्हणौनि
अनुभवसुखचि कवतिकें । दावीत जाइजे ॥ ४२० ॥

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥

एन्हवीं विरक्ति जयांसि नाहीं । जे अभ्यासीं न रिघती कहीं । तयां
नाकले हें आम्हीही । न मनूं कायी ॥ २१ ॥ परि यमनियमांचिया वाटा न
वचिजे । कहीं वैराग्याची से न करिजे । केवळ विषयजळीं ठाकिजे । बुडी
देउनी ॥ २२ ॥ यया जालिया मानसा कहीं । युक्तीची कांबी लागली नाहीं ।
तरी निश्चल होईल काई । कैसेनि सांगें ॥ २३ ॥ म्हणौनि मनाचा निग्रहो
होये । ऐसा उपाय जो आहे । तो आरंभीं मग नोहे । कैसा पाहीं ॥ २४ ॥ तरी
योगसाधन जितुकें । तें अवघेचि काय लटिकें । परि आपणयां अभ्यासूं न
ठाके । हेंचि म्हणे ॥ २५ ॥ आंगीं योगाचें होय बळ । तरी मन केतुलें चपळ ।
काय महदादि हें सकळ । आपु नोहे ॥ २६ ॥ तेथ अर्जुन म्हणे निकें । देवो
बोलती तें न चुके । साच योगबळेसीं न तुके । मनोबळ ॥ २७ ॥ तरी तोचि
योगु कैसा केवीं जाणों । आम्ही येतुले दिवस याची मातुही नेणों । म्हणौनि
मनातें जी म्हणों । अनावर ॥ २८ ॥ हा आतां अघवेया जन्मा । तुझेनि प्रसादें
पुरुषोत्तमा । योगपरिचयो आम्हां । जाहला आजी ॥ २९ ॥

अर्जुन उवाच

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ।
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥
कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छन्नाभ्रमिव नश्यति ।
अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥
एतन्मे संशयं कृष्ण छेतुमर्हस्यशेषतः ।
त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥

परि आणिक एक गोसांविया । मज संशयो असे साविया । तो तूंवांचूनि फेडावया । समर्थु नाहीं ॥ ४३० ॥ म्हणौनि सांगे गोविंदा । कवण एकु मोक्षपदा । झांबत होत श्रद्धा । उपायेंविण ॥ ३१ ॥ इंद्रियग्रामोनि निघाला । आस्थेचिया वाटे लागला । आत्मसिद्धीचिया पुढिला । नगरा यावया ॥ ३२ ॥ तंव आत्मसिद्धि न ठकेचि । आणि मागुतें न येववेचि । ऐसा अस्तु गेला माझारींचि । आयुष्यभानु ॥ ३३ ॥ जैसें अकाळीं आभाळ । अळुमाळु सपातल । विपायें आलें केवळ । वसे ना वर्षे ॥ ३४ ॥ तैसीं दोन्ही दुरावर्लीं । जे प्राप्ति तंव अलगा ठेली । आणि अप्राप्तीही सांडवली । श्रद्धा तया ॥ ३५ ॥ ऐसा दोंला अंतरला कां जी । जो श्रद्धेच्या समाजीं । बुडाला तया हो जी । कवण गति ॥ ३६ ॥

श्रीभगवानुवाच

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।
न हि कल्याणकृत्कश्चिददुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥

तंव कृष्ण म्हणती पार्था । जया मोक्षसुखीं आस्था । तया मोक्षावांचूनि अन्यथा । गती आहे गा ॥ ३७ ॥ परि ऐतुले हेंचि एक घडे । जें माझारीं विसवावें पडे । तेही परी ऐसेनि सुरवाडें । जो देवां नाहीं ॥ ३८ ॥ एहवीं अभ्यासाचा उचलता । पाउलीं जरी चालता । तरी दिवसाआधीं ठाकिता । सोऽहंसिद्धीतें ॥ ३९ ॥ परि तेतुला वेगु नव्हेचि । म्हणौनि विसांवा तरी निकाचि । पाठीं मोक्ष तंव तैसाचि । ठेविला असे ॥ ४४० ॥

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ।

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ४१ ॥

ऐकें कवतिक हें कैसें । जे शतमखा लोक सायासें । तें तो पावे अनायासें । कैवल्यकामु ॥ ४१ ॥ मग तेथिंचे जे अमोघ । अलैकिक भोग । भोगितांही सांग । कांटाळे मन ॥ ४२ ॥ हा अंतरायो अवचितां । कां वोढवला भगवंता । ऐसा दिविभोग भोगितां । अनुतापी नित्य ॥ ४३ ॥ पाठीं जन्मे संसारीं । परि सकल धर्माचिया माहेरीं । लंबा उगवे आगरीं । विभवश्रियेचा ॥ ४४ ॥ जयातें नीतिपंथे चालिजे । सत्यधूत बोलिजे । देखावें तें देखिजे । शास्त्रदृष्टीं ॥ ४५ ॥ वेद तो जागेश्वरु । जया व्यवसाय निजाचारु । सारासार विचारु । मंत्री जया ॥ ४६ ॥ जयाच्या कुळीं चिंता । जाली ईश्वराची पतिव्रता । जयातें गृहदेवता । आदि ऋद्धि ॥ ४७ ॥ ऐसी निजपुण्याची जोडी । वाढिन्नली सर्वसुखाची कुळवाडी । तिये जन्मे तो सुरवाडी । योगच्युतु ॥ ४८ ॥

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ।

एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ४२ ॥

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।

यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥

अथवा ज्ञानाग्निहोत्री । जे परब्रह्माण्य श्रोत्री । महासुखक्षेत्री । आदिवंत ॥ ४९ ॥

जे सिद्धांताचिया सिंहासनीं । राज्य करिती त्रिभुवनीं । जे कूजती कोकिल वनीं । संतोषाच्या ॥ ४५० ॥ जे विवेकद्वामाचे मुळीं । बैसले आहाति नित्य फळीं । तया योगियांचिया कुळीं । जन्म पावे ॥ ५१ ॥ मोटकी देहाकृती उमटे । आणि निजज्ञानाची पाहांट फुटे । सूर्यापुढे प्रगटे । प्रकाशु जैसा ॥ ५२ ॥ तैशी दशेची वाट न पाहतां । वयसेचिया गांवा न येतां । बाळपणींच सर्वज्ञता । वरी तयातें ॥ ५३ ॥ तिये सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें । मनचि सारस्वते दुधे । मग सकल शास्त्रे स्वयंभें । निघती मुखें ॥ ५४ ॥ ऐसें जें जन्म । जयालगां देव सकाम । स्वर्गीं ठेले जप होम । करिती सदा ॥ ५५ ॥ अमरीं भाट होईजे । मग मृत्युलेकातें वानिजे । ऐसें जन्म पार्था गा जें । तें तो पावे ॥ ५६ ॥

पूर्वाभ्यासेन तेनैव हियते ह्यवशोऽपि सः।

जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥

आणि मागील जे सद्बुद्धि । जेथ जीवित्वा जाहाली होती अवधि । मग तेचि पुढती निरवधि । नवी लाहे ॥ ५७ ॥ तेथ सदैवा आणि पायाळा । वरि दिव्यांजन होय डोळां । मग देखे जैसी अवलीला । पाताळधने ॥ ५८ ॥ तैसें दुर्भेद जे अभिग्राय । कां गुरुगम्य हन ठाय । तेथ सौरसेंवीण जाय । बुद्धि तयाची ॥ ५९ ॥ बळियें इंद्रियें येती मना । मन एकवटे पवना । पवन सहजें गगना । मिळोंचि लागे ॥ ५६० ॥ ऐसें नेणों काय अपैसें । तयातेंचि कीजे अभ्यासें । समाधि घर पुसे । मानसाचें ॥ ६१ ॥ जाणिजे योगपीठींचा भैरवु । काय हा आरंभरंभेचा गौरवु । कीं वैराग्यसिद्धीचा अनुभवु । रूपा आला ॥ ६२ ॥ हा संसारु उमाणितें माप । कां अष्टांगसामग्रीचें द्वीप । जैसें परिमळेंचि धरिजे रूप । चंदनाचें ॥ ६३ ॥ तैसा संतोषाचा काय घडिला । कीं सिद्धिभांडारींहूनि काढिला । दिसे तेणे मानें रुढला । साधकदशे ॥ ६४ ॥

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः।

अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥ ४५ ॥

जे वर्षशतांचिया कोडी । जन्मसहस्रांचिया आडी । लंघितां पातला थडी । आत्मसिद्धीची ॥ ६५ ॥ म्हणौनि साधनजात आघवें । अनुसरे तया स्वभावें । मग आयतिये बैसे राणिवे । विवेकाचिये ॥ ६६ ॥ पाठीं विचारित्या वेगां । तो विवेकुही ठाके मागां । मग अविचारणीय तें आंगा । घडोनि जाय ॥ ६७ ॥ तेथ मनाचें मेहुडें विरे । पवनाचें पवनपण सरे । आपणां आपण मुरे । आकाशही ॥ ६८ ॥ प्रणवाचा माथा बुडे । येतुलेनि अनिर्वाच्य सुख जोडे । म्हणौनि आधींचि बोलु बहुडे । तयालागीं ॥ ६९ ॥ ऐसी ब्रह्मींची स्थिती । जे सकळा गतींसी गती । तया अमूर्तांची मूर्ति । होऊनि ठाके ॥ ४७० ॥ तेणे बहुतीं जन्मीं मागिलीं । विक्षेपांची पाणिवळे झाडिलीं । म्हणोनि उपजतखेवों बुडाली । लग्नघटिका ॥ ७१ ॥ आणि तद्रूपतेसीं लग्न । लागोनि ठेलें अभिन्न । जैसें लोपलें अभ्य गगन । होऊनि ठाके ॥ ७२ ॥ तैसें विश्व जेथ होये । मागौतें जेथ लया जाये । तें विद्यमानेंचि देहें । जाहला तो गा ॥ ७३ ॥

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।

कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ४६ ॥

जया लाभाचिया आशा । करूनि धैर्यबाहुंचा भरंवसा । घालीत घट्कर्माचा धारसा । कर्मनिष्ठ ॥ ७४ ॥ कां जिये एकी वस्तूलागीं । बाणोनि ज्ञानाची वज्रांगी । झुंजत प्रपंचेंशीं समरंगीं । ज्ञानिये गा ॥ ७५ ॥ अथवा निलागें निसरडा । तपोदुर्गांचा आडकडा । झांबती तपिये चाडा । जयाचिया ॥ ७६ ॥ जें भजतियां भज्य । याज्ञिकांचें याज्य । एवं जें पूज्य । सकळां सदा ॥ ७७ ॥ तेंचि तो आपण । स्वयें जाहला निर्वाण । जें साधकांचें कारण । सिद्ध तत्त्व ॥ ७८ ॥ म्हणौनि कर्मनिष्ठां वंद्यु । तो ज्ञानियांसी वेद्यु । तापसांचा आद्यु । तपोनाथु ॥ ७९ ॥ पैं जीवपरमात्मसंगमा । जयाचें येणें जाहलें मनोधर्मा । तो शरीरीचि परी महिमा । ऐशी पावे ॥ ८० ॥ म्हणौनि याकारणें । तूंतें मी सदा म्हणें । योगी होय अंतःकरणें । पंडुकुमरा ॥ ८१ ॥

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।

श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥

३०तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अगा योगी जो म्हणिजे । तो देवांचा देवो जाणिजे । आणि सुखसर्वस्व माझें । चैतन्य तो ॥ ८२ ॥ जया भजता भजन भजावें । हें भक्तिसाधन जें आघवें । तें मीचि जाहलें अनुभवें । अर्खांडित ॥ ८३ ॥ मग तया आम्हां प्रीतीचें । स्वरूप बोलीं निर्वचे । ऐसें नव्हे गा तो साचें । सुभद्रापती ॥ ८४ ॥ तया एकवटलिया प्रेमा । जरी पाडें पाहिजे उपमा । तरी मी देह तो आत्मा । हेंचि होय ॥ ८५ ॥ ऐसें भक्तचकोरचंद्रें । त्रिभुवनैकनरेंद्रें । बोलिलें गुणसमुद्रें । संजयो म्हणे ॥ ८६ ॥ तेथ आदिलापासूनि पार्था । ऐकिजे ऐसीचि आस्था । दुणावली हें यदुनाथा । भावों सरलें ॥ ८७ ॥ कीं सावियाचि मनीं संतोषला । जे बोला आरिसा जोडला । तेणे हरिखें आतां उपलवला । निरूपील ॥ ८८ ॥

तो प्रसंगु आहे पुढां। जेथ शांतु दिसेल उघडा। तो पालविजेल मुडा। प्रमेयबीजाचा ॥ ८९ ॥ जे सात्त्विकाचेनि वडपें। गेलें आध्यात्मिक खरपें। सहजें निडारले वाफे। चतुरचित्ताचे ॥ ४९० ॥ वरी अवधानाचा वाफसा। लाधला सोनयाएसा। म्हणौनि पेरावया धिंवसा। श्रीनिवृत्तीसी ॥ ९१ ॥ ज्ञानदेव म्हणे मी चाडें। सदगुरुंनीं केलें कोडें। माथां हात ठेविला तें फुडें। बीजचि वाइलें ॥ ९२ ॥ म्हणौनि येणे मुखें जें जें निगे। तें संतांच्या हृदयीं साचचि लागे। हें असो सांगों श्रीरंगें। बोलिलें जें ॥ ९३ ॥ परी तें मनाच्या कानीं ऐकावें। बोल बुद्धीच्या डोळां देखावें। हे सांटोवाटीं घ्यावे। चित्ताचिया ॥ ९४ ॥ अवधानाचेनि हातें। नेयावें हृदयाआंतौतें। हे रिङ्गवितील आयणीतें। सज्जनांचिये ॥ ९५ ॥ हे स्वहितातें निविती। परिणामातें जीवविती। सुखाची वाहविती। लाखोली जीवां ॥ ९६ ॥ आतां अर्जुनेंसीं श्रीमुकुंदें। नागर बोलिजेल विनोदें। तें वोंवियेचेनि प्रबंधें। सांगेन मी ॥ ४९७ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय सातवा

श्रीभगवानुवाच

मय्यासक्तमनाः पार्थं योगं युञ्जन्मदाश्रयः।
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १ ॥
ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः।
यज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥

आइका मग तो श्रीअनंतु । पार्थातें असे म्हणतु । पैं गा तूं योगयुक्तु ।
जालासि आतां ॥ १ ॥ मज समग्रातें जाणसी ऐसें । आपुलिया तळहातीचें
रत्न जैसें । तुज ज्ञान सांगेन तैसें । विज्ञानेंसी ॥ २ ॥ एथ विज्ञानें काय करावें ।
ऐसें घेसी जरी मनोभावें । तरी पैं आर्धीं जाणावें । तेंची लागे ॥ ३ ॥ मग
ज्ञानाचिये वेळे । झांकती जाणिवेचे डोळे । जैसी तीरीं नाव न ढळे ।
टेकलीसांती ॥ ४ ॥ तैसी जाणीव जेथ न रिघे । विचार मागुता पाउलीं निघे ।
तर्कु आयणी नेघे । आंगीं जयाच्या ॥ ५ ॥ अर्जुना तया नांव ज्ञान । येर प्रपंचु
हें विज्ञान । तेथ सत्यबुद्धि तें अज्ञान । हेंही जाण ॥ ६ ॥ आतां अज्ञान अवघें
हरपे । विज्ञान निःशेष करपे । आणि ज्ञान तें स्वरूपें । होऊनि जाइजे ॥ ७ ॥
जेणें सांगतयाचें बोलणें खुंटे । ऐकतयाचें व्यसन तुटे । हें जाणणें सानें मोठें ।
उरों नेदी ॥ ८ ॥ ऐसें वर्म जें गूढ । तें किजेल वाक्यारूढ । जेणें थोडेन पुरे
कोड । बहुत मर्नींचें ॥ ९ ॥

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥

पैं गा मनुष्यांचिया सहस्रशां- । माजि विपाइले याचि धिंवसा । तैसे
यां धिंवसेकरां बहुवसां- । माजीं विरळा जाणे ॥ १० ॥ जैसा भरलेया
त्रिभुवना- । आंतु एकएकु चांगु अर्जुना । निवङ्गनि कीजे सेना । लक्ष्वरी ॥ ११ ॥

कीं तथाही पाठीं । जे वेळीं लोह मांसातें घांटी । ते वेळीं विजयश्रियेच्या
पाटीं । एकुचि बैसे ॥ १२ ॥ तैसे आस्थेच्या महापुरीं । रिघताती कोटिकरी ।
परी प्राप्तीच्या पैलतीरीं । विपाइला निगे ॥ १३ ॥ म्हणौनि सामान्य गा नोहे ।
हें सांगतां वडिल गोठी आहे । परी तें बोलें येईल पाहें । आतां प्रस्तुत
ऐकें ॥ १४ ॥

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।

अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥

तरी अवधारीं गा धनंजया । हे महदादिक माझी माया । जैसी प्रतिबिंबे
छाया । निजांगाची ॥ १५ ॥ आणि इयेतें प्रकृति म्हणिजे । जे अष्टधा भिन्न
जाणिजे । लोकत्रय निपजे । इयेस्तव ॥ १६ ॥ हे अष्टधा भिन्न कैसी । ऐसा
ध्वनि धरिसी जरी मानसीं । तरी तेचि गा आतां परियेसीं । विवंचना ॥ १७ ॥ आप
तेज गगन । मही मारुत मन । बुद्धि अहंकारु हे भिन्न । आठै भाग ॥ १८ ॥

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।

जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ५ ॥

या आठांची जे साम्यावस्था । ते माझी परम प्रकृति पार्थी । तिये नाम
व्यवस्था । जीवु ऐसी ॥ १९ ॥ जे जडातें जीववी । चेतनेतें चेतवी । मनाकरवीं
मानवी । शोक मोहो ॥ २० ॥ पैं बुद्धीच्या अंगीं जाणाणें । तें जिये जवळिकेचें
करणें । जिया अहंकाराचेनि विंदाणें । जगचि धरिजे ॥ २१ ॥

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ६ ॥

ते सूक्ष्म प्रकृति कोडें । जैं स्थूलाचिया आंगा घडे । तैं भूतसृष्टीची पडे ।
टांकसाळ ॥ २२ ॥ चतुर्विंध ठसा । उमटों लागे आपैसा । मोला तरी सरसा ।
परी थरचि आनान ॥ २३ ॥ होती चौच्यांशीं लक्ष थरा । येरा मिती नेणिजे
भांडारा । भेरे आदिशून्याचा गाभारा । नाणेयांसी ॥ २४ ॥ ऐसें एकतुके
पांचभौतिक । पडती बहुवस टांक । मग तिये समृद्धीचे लेख । प्रकृतीचि

धरी ॥ २५ ॥ जे आंखूनि नाणें विस्तारी । पाठीं तयाची आटणी करी । माजी
कर्माकर्माचिया व्यवहारीं । प्रवर्तु दावी ॥ २६ ॥ हें रूपक परी असो । सांगों
उघड जैसें परियेसों । तरी नामरूपाचा अतिसो । प्रकृतीच कीजे ॥ २७ ॥
आणि प्रकृति तंव माझ्या ठायीं । बिंबे येथें आन नाहीं । म्हणोनि आदि मध्य
अवसान पाहीं । जगासि मी ॥ २८ ॥

मतः परतरं नान्यत्किञ्चिदस्ति धनंजय ।

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७ ॥

हें रोहिणीचें जल । तयाचें पाहतां येझेजे मूळ । तैं रश्मि नव्हती केवळ ।
होय तें भानु ॥ २९ ॥ तयाचिपरी किरीटी । इया प्रकृति जालिये सृष्टी । जें
उपसंहरूनि कीजेल ठी । तैं मीचि आहें ॥ ३० ॥ ऐसें होय दिसे न दिसे । हें
मजचि माजीं असे । मियां विश्व धरिजे जैसें । सूत्रें मणि ॥ ३१ ॥ सुवर्णाचे
मणी केले । ते सोनियाचे सुतीं वोविले । तैसें म्यां जग धरिले ।
सबाह्याभ्यंतरीं ॥ ३२ ॥

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।

प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ८ ॥

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।

जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥

म्हणौनि उदकीं रसु । कां पवनीं जो स्पर्श । शशिसूर्यों जो प्रकाशु । तो
मीचि जाण ॥ ३३ ॥ तैसाचि नैसर्गिकु शुद्धु । मी पृथ्वीच्या ठायीं गंधु । गगनीं
मी शब्दु । वेदीं प्रणवु ॥ ३४ ॥ नराच्या ठायीं नरत्व । जें अहंभाविये सत्त्व ।
तें पौरुष मी हें तत्त्व । बोलिजत असें ॥ ३५ ॥ अग्नि ऐसें आहाच । तेज
नामाचें आहे कवच । तें परतें केलिया साच । निजतेज तें मी ॥ ३६ ॥ आणि
नानाविध योनीं । जन्मोनि भूतें त्रिभुवनीं । वर्तत आहाति जीवनीं ।
आपुलाल्या ॥ ३७ ॥ एकें पवनेंचि पिती । एकें तृणास्तव जिती । एकें
अन्नाधारें राहती । जळें एकें ॥ ३८ ॥ ऐसें भूतांप्रति आनान । जें प्रकृतिवशें
दिसे जीवन । तें आधवांठायीं अभिन्न । मीचि एक ॥ ३९ ॥

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।
 बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ १० ॥
 बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम् ।
 धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥

यैं आदिचेनि अवसरें । विरुद्धे गगनाचेनि अंकुरे । जें अंतीं गिळी अक्षरें ।
 प्रणवपीठींचीं ॥ ४० ॥ जंव हा विश्वाकारु असे । तंव जें विश्वाचिसारिखें
 दिसे । मग महाप्रलयदशे । कैसेंही नव्हे ॥ ४१ ॥ ऐसें अनादि जें सहज । तें
 मी गा विश्वबीज । हें हातातलीं तुज । देइजत असे ॥ ४२ ॥ मग उघड
 करूनि पांडवा । जें हें आणिसील सांख्याचिया गांवा । तैं यथाचा उपेगु
 बरवा । देखशील ॥ ४३ ॥ परी हे अप्रासंगिक आलाप । आतां असतु न बोलें
 संक्षेप । जाण तपियांच्या ठारीं तप । तें रूप माझें ॥ ४४ ॥ बळियांमाजीं
 बळ । तें मी जाणें अढळ । बुद्धिमंतीं केवळ । बुद्धि तें मी ॥ ४५ ॥ भूतांच्या
 ठारीं कामु । तो मी म्हणे आत्मारामु । जेणे अर्थास्तव धर्मु । थोरु होय ॥ ४६ ॥
 एऱ्हवीं विकाराचेनि पैसें । करी कीर इंद्रियांचि ऐसें । परी धर्मासि वेखासें ।
 जावों नेदी ॥ ४७ ॥ जे अप्रवृत्तीचा अळांटा । सांझूनि विधीचिया निघे वाटा ।
 तेवींचि नियमाचा दिवटा । सवें चाले ॥ ४८ ॥ कामु ऐसिया वोजा प्रवर्ते ।
 म्हणोनि धर्मासि होय पुरतें । मोक्षतीर्थींचें मुक्ते । संसार भोगी ॥ ४९ ॥ जो
 श्रुतिगौरवाच्या मांडवीं । काम सृष्टीचा वेलु वाढवी । जंव कर्मफळेंसि
 पालवी । अपवर्गीं टेंके ॥ ५० ॥ ऐसा नियुत कां कंदर्पु । जो भूतां यां
 बीजरूपु । तो मी म्हणे बापु । योगियांचा ॥ ५१ ॥ हें एकैक किती सांगावें ।
 आतां वस्तुजातचि आघवें । मजपासूनि जाणावें । विकारलें असे ॥ ५२ ॥

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।

मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १२ ॥

जे सात्त्विक हन भाव । कां रजतमादि सर्व । ते ममरूपसंभव । वोळखें
 तूं ॥ ५३ ॥ हे जाले तरी माझ्या ठारीं । परी तयांमाजीं मी नाहीं । जैसी
 स्वजींच्या डोहीं । जागृती न बुडे ॥ ५४ ॥ नातरी रसाचीच सुघट । बीजकणिका

घनवट । परी तियेस्तव होय काष्ठ । अंकुरद्वारे ॥ ५५ ॥ मग तया काष्ठाच्या
ठार्यां । सांग पां बीजपण असे काई । तैसा मी विकारीं नाहीं । जरी विकारला
दिसे ॥ ५६ ॥ पैं गगनीं उपजे आभाळ । परी तेथ गगन नाहीं केवळ । अथवा
आभाळीं होय सलिल । तेथ अभ्र नाहीं ॥ ५७ ॥ मग तया उदकाचेनि
आवेशें । प्रगटले तेज जें लखलखीत दिसे । तिये विजूमार्जीं असे । सलिल
कायी ॥ ५८ ॥ सांगें अग्नीस्तव धूम होये । तिये धूर्मीं काय अर्गिन आहे । तैसा
विकारु हा मी नोहें । जरी विकारला असें ॥ ५९ ॥

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।

मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ ६३ ॥

परी उदकीं जाली बाबुली । ते उदकातें जैसी झांकोली । कां वायांचि
आभाळीं । आकाश लोपे ॥ ६० ॥ हां गा स्वज लटिके म्हणों ये । परि
निद्रावशें बाणलें होये । तंव आठवु काय देत आहे । आपणपेयां ॥ ६१ ॥ हें
असो डोक्यांचें । डोळांचि पडळ रचे । तेणे देखणेंपण डोक्यांचें । न गिळिजे
कायी ॥ ६२ ॥ तैसी हे माझीच बिंबली । त्रिगुणात्मक साउली । कीं मजचि
आड बोडवली । जवनिका जैसी ॥ ६३ ॥ म्हणोनि भूतें मातें नेणती । माझींच
परी मी नव्हती । जैसी जळींचीं जळीं न विरती । मुक्ताफळें ॥ ६४ ॥ पैं
पृथ्वीयेचा घटु कीजे । सर्वेचि पृथ्वीसि मिळे तरी मेळविजे । एह्वां तोचि
अर्गिनसंगें सिजे । तरी वेगळा होय ॥ ६५ ॥ तैसें भूतजात सर्व । हे माझेचि
कीर अवयव । परी मायायोगें जीव- । दशे आले ॥ ६६ ॥ म्हणोनि माझेचि
मी नव्हती । माझेचि मज नोळखती । अहंममताभ्रांती । विषयांध जाले ॥ ६७ ॥

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।

मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ ६४ ॥

आतां महदादि हे माझी माया । उतरोनियां धनंजया । मी होइजे हें आया ।
कैसेनि ये ॥ ६८ ॥ जिये ब्रह्माचळाचा आधाडा । पहिलिया संकल्पजळाचा
उभडा । सर्वेचि महाभूतांचा बुडबुडा । साना आला ॥ ६९ ॥ जे सृष्टिविस्ताराचेनि
वोधें । चढत काळकळनेचेनि वेगें । प्रवृत्तिनिवृत्तीचीं तुंगें । तटें सांडी ॥ ७० ॥

जे गुणघनाचेनि वृष्टिभरें। भरली मोहाचेनि महापुरें। घेऊनि जात नगरें।
 यमनियमांचीं ॥७१॥ जे द्वेषाच्या आवर्ती दाटत। मत्सराचे वळसे पडत।
 माजी प्रमादादि तळपत। महामीन ॥७२॥ जेथ प्रपंचाचीं वळणें। कर्माकर्माचीं
 वोभाणें। वरी तरताती वोसाणें। सुखदुःखांचीं ॥७३॥ रतीचिया बेटा।
 आदळती कामाचिया लाटा। जेथ जीवफेन संघटा। सैंध दिसे ॥७४॥
 अहंकाराचिया चळिया। वरी मदत्रयाचिया उकळिया। जेथ विषयोर्मीच्या
 आकळिया। उल्लाळ घेती ॥७५॥ उदयास्ताचे लोंडे। पाडीत जन्ममरणाचे
 चोंडे। जेथ पांचभौतिक बुडबुडे। होती जाती ॥७६॥ संमोह विभ्रम मासे।
 गिळिताती धैर्याचीं आविसें। तेथ देव्हडे भोंवत वळसे। अज्ञानाचे ॥७७॥
 भ्रांतीचेनि खडुळें। रेवलें आस्थेचे अवगाळें। रजोगुणाचेनि खळाळें। स्वर्गु
 गाजे ॥७८॥ तमाचे धारसे वाड। सत्त्वाचें स्थिरपण जाड। किंबहुना हे
 दुवाड। मायानदी ॥७९॥ पैं पुनरावृत्तीचेनि उभडें। झाळंबती सत्यलोकींचे
 हुडे। घायें गडबडती धोंडे। ब्रह्मगोलकाचे ॥८०॥ तया पाणियाचेनि
 वहिलेपणें। अज्ञुनी न धरिती वोभाणें। ऐसा मायापूर हा कवणें। तरिजेल
 गा ॥८१॥ येथ एक नवलावो। जो जो कीजे तरणोपावो। तो तो अपावो।
 होय तें ऐक ॥८२॥ एक स्वयंबुधदीच्या बाहीं। रिगाले तयांची शुद्धदीचि
 नाहीं। एक जाणिवेचे डोहीं। गर्वेचि गिळिले ॥८३॥ एकीं वेदत्रयाचिया
 सांगडी। घेतल्या अहंभावाचिया धोंडी। ते मदमीनाच्या तोंडी। सगळेचि
 गेले ॥८४॥ एकीं वयसेचें जाड बांधले। मग मन्मथाचिये कांसे लागले। ते
 विषयमगरीं सांडिले। चघळूनियां ॥८५॥ आतां वार्धक्याच्या तरंगा-। माजीं
 मतिभ्रंशाच्या जरंगा। तेणे कवळिजताती पैं गा। चहूंकडे ॥८६॥ आणि
 शोकाचा कडा उपडत। क्रोधाच्या आवर्ती दाटत। आपदागिर्धीं चुंबिजत।
 उधवला ठायीं ॥८७॥ मग दुःखाचेनि बरबटें बोंबलें। पाठीं मरणाचिये रेवे
 रेवले। ऐसे कामाचे कांसे लागले। ते गेले वायां ॥८८॥ एकीं यजनक्रियेची
 पेटी। बांधोनि घातली पोटीं। ते स्वर्गसुखाच्या कपाटीं। शिरकोनि ठेले ॥८९॥
 एकीं मोक्षीं लागावयाचिया आशा। केला कर्मबाह्यांचा भरंवसा। परी ते

पडिले वळसां। विधिनिषेधांच्या ॥ ९० ॥ जेथ वैराग्याची नाव न रिगे। विवेकाचा तागा न लगे। वरि कांहीं तरों ये योगें। तरी विपाय तो ॥ ९१ ॥ ऐसें तरी जीवाचिये आंगवणे। इये मायानदीचें तरणें। हें कासयासारिखें बोलणे। म्हणावें पां ॥ ९२ ॥ जरी अपथ्यशीळा व्याधी। कळे साधूसी दुर्जनाची बुद्धि। कीं रागी सांडी रिढ्डी। आली सांती ॥ ९३ ॥ जरी चोरां सभा दाटे। अथवा मीनां गळु घोटे। ना तरी भेडा उलटे। विवसी जरी ॥ ९४ ॥ पाडस वागुर करांडी। कां मुंगी मेरु वोलांडी। तरी मायेची पैलथडी। देखती जीव ॥ ९५ ॥ म्हणौन गा पंडुसुता। जैसी सकामा न जिणवेचि वनिता। तेवीं मायामय हे सरिता। न तरवे जीवां ॥ ९६ ॥ येथ एकचि लीला तरले। जे सर्वभावें मज भजले। तयां ऐलीच थडि सरलें। मायाजळ ॥ ९७ ॥ जयां सदगुरुतारुं फुडें। जे अनुभवाचे कांसे गाढे। जयां आत्मनिवेदनतरांडें। आकळलें ॥ ९८ ॥ जे अहंभावाचें वोझें सांडुनी। विकल्पाचिया झुळका चुकाउनी। अनुरागाचा निरुता होउनी। पाणिढाळु ॥ ९९ ॥ जया ऐक्याचिया उतारा। बोधाचा जोडला तारा। मग निवृत्तीचिया पैल तीरा। झेंपावले जे ॥ १०० ॥ ते उपरतीच्या वांवीं सेलत। सोहंभावाचेनि थावें पेलत। मग निघाले अनकळित। निवृत्तिटीं ॥ १ ॥ येणें उपायें मज भजले। ते हे माझी माया तरले। परि ऐसे भक्त विपाइले। बहुवस नाहीं ॥ २ ॥

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः।
माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥
चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन।
आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ १६ ॥

जे बहुतां एकां अव्हांतरु। अहंकाराचा भूतसंचारु। जाहला म्हणौनि विसरु। आत्मबोधाचा ॥ ३ ॥ ते वेळीं नियमाचें वस्त्र नाठवे। पुढील अधोगतीची लाज नेणवे। आणि करिताति जें न करावें। वेदु म्हणे ॥ ४ ॥ पाहें पां शरीराचिया गांवा। जयालगां आले पांडवा। तो कार्यार्थु आघवा। सांडूनियां ॥ ५ ॥ इंद्रियग्रामींचे राजबिदीं। अहंममतेचिया जल्पवादीं ।

विकारांतरांचि मांदी । मेळवूनियां ॥ ६ ॥ दुःखशोकांच्या घाई । मारिलियाची सेचि नाहीं । हें सांगावया कारण काई । जे ग्रासिले माया ॥ ७ ॥ म्हणौनि ते मातें चुकले । ऐका चतुर्विध मज भजले । जिहीं आत्महित केलें । वाढतें गा ॥ ८ ॥ तो पहिला आर्तु म्हणिजे । दुसरा जिज्ञासु बोलिजे । तिजा अर्थार्थी जाणिजे । ज्ञानिया चौथा ॥ ९ ॥

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।

प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥

तेथ आर्तु तो आर्तीचेनि व्याजें । जिज्ञासु तो जाणावयाचिलागीं भजे । तिजेनि तेणें इच्छिजे । अर्थसिद्धि ॥ ११० ॥ मग चौथियाच्या ठायीं कांहींचि करणें नाहीं । म्हणौनि भक्तु एकु पाहीं । ज्ञानिया जो ॥ ११ ॥ जे तया ज्ञानाचेनि प्रकाशें । फिटलें भेदाभेदांचें कडवसें । मग मीचि जाहला समरसें । आणि भक्तुही तेवींचि ॥ १२ ॥ परि आणिकांचिये दिठी नावेक । जैसा स्फटिकुचि आभासे उदक । तैसा ज्ञानी नव्हे कौतुक । सांगतां तो ॥ १३ ॥ जैसा वारा कां गगनीं विरे । मग वारेपण वेगळे नुरे । तेवीं भक्त हे पैज न सरे । जरी ऐक्या आला ॥ १४ ॥ जरी पवनु हालवूनि पाहिजे । तरी गगनावेगळा देखिजे । एन्हवीं गगन तो सहजें । असे जैसें ॥ १५ ॥ तैसें शरीरीं हन कर्में । तो भक्तु ऐसा गमे । परी अंतरप्रतीतिधर्में । मीचि जाहला ॥ १६ ॥ आणि ज्ञानाचेनि उजिडलेपणें । मी आत्मा ऐसें तो जाणे । म्हणौनि मीही तैसेंचि म्हणें । उचंबळला सांता ॥ १७ ॥ हां गा जीवापैलीकडिलीये खुणे । जो पावोनि वावरों जाणे । तो देहाचेनि वेगळेपणें । काय वेगळा होय ॥ १८ ॥

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।

आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ १८ ॥

म्हणौनि आपुलल्या हिताचेनि लोभें । मज आवडे तोहि भक्त झोंबे । परी मीचि करी वालभें । ऐसा ज्ञानिया एकु ॥ १९ ॥ पाहें पां दुभतयाचिया आशा । जगचि धेनूसि करीतसे फांसा । परि दोरेंवीण कैसा । वत्साचा बळी ॥ २० ॥ कां जे तनुमनुप्राणें । तें आणिक कांहींचि नेणे । देखे तयातें

म्हणे। हे माय माझी॥ २१॥ तें येणे मानें अनन्यगती। म्हणौनि धेनुही तैसीचि प्रीती। यालागीं लक्ष्मीपती। बोलिले साचें॥ २२॥ हें असो मग म्हणितलें। जे कां तुज सांगितले। तेही भक्त भले। पढियंते आम्हां॥ २३॥ परि जाणोनियां मातें। जो पाहों विसरले मागौतें। जैसें सागरा येऊनि सरितें। मुरडावें ठेलें॥ २४॥ तैसी अंतःकरणकुहरीं जन्मली। जयाची प्रतीतिगंगा मज मीनली। तो मी हे काय बोली। फार करूं॥ २५॥ एहवीं ज्ञानिया जो म्हणिजे। तो चैतन्यचि केवळ माझें। हें न म्हणावें परि काय कीजे। न बोलणे बोलें॥ २६॥

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते।

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः॥ १९॥

जे तो विषयांची दाट झाडी-। माजीं कामक्रोधांचीं सांकडीं। चुकावूनि आल पाडी। सद्वासनेचिया॥ २७॥ मग साधुसंगे सुभटा। उजू सत्कर्मांचिया वाटा। अप्रवृत्तीचा अव्हांटा। डावलूनि॥ २८॥ आणि जन्मशतांचा वाहतवणा। तेवींचि आशेचिया न लेचि वाहणा। तेथ फलहेतूचा उगाणा। कवणु चाळी॥ २९॥ ऐसा शरीरसंयोगाचिये राती-। माजीं धांवतां सडिया आयती। तंब कर्मक्षयाची पाहाती। पाहांट जाली॥ ३०॥ तैसीच गुरुकृपाउखा उजळली। ज्ञानाची वोतपली पडली। तेथ साम्याची ऋद्धि उघडली। तयाचिये दिठी॥ ३१॥ ते वेळीं जयाकडे वास पाहे। तेउता मीचि तया एक आहे। अथवा निवांत जरी राहे। तरी मीचि तया॥ ३२॥ हें असो आणिक कांहीं। तया सर्वत्र मीवांचूनि नाहीं। जैसें सबाह्य जळ डोहीं। बुडालिया घटा॥ ३३॥ तैसा तो मजभीतरीं। मी तया आंतुबाहेरी। हें सांगिजे बोलवरी। तैसें नव्हे॥ ३४॥ म्हणौनि असो हें इयापरी। तो देखे ज्ञानाची वाखारी। तेणे संसरलेनि करी। आपु विश्व॥ ३५॥ हें समस्तही श्रीवासुदेवो। ऐसा प्रतीतिरसाचा वोतला भावो। म्हणौनि भक्तांमाजीं रावो। आणि ज्ञानिया तोचि॥ ३६॥ जयाचिये प्रतीतीचा वाखारां। पवाडु होय चराचरा। तो

महात्मा धनुर्धरा । दुर्लभु आथी ॥ ३७ ॥ येर बहुत जोडती किरीटी । जयांचीं
भजनें भोगासाठीं । जे आशातिमिरें दृष्टी । विषयांध जाले ॥ ३८ ॥

कामैस्तैस्तैर्हतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।

तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ २० ॥

आणि फळाचिया हांवा । हृदयीं कामा जाला रिगावा । कीं तयाचिये
घसणी दिवा । ज्ञानाचा गेला ॥ ३९ ॥ ऐसे उभयतां आंधारीं पडले । म्हणौनि
पासींचि मातें चुकले । मग सर्वभावें अनुसरले । देवतांतरां ॥ १४० ॥ आंधींच
प्रकृतीचे पाइक । वरी भोगालगीं तंब रंक । मग तेणे लोलुपत्वे कौतुक ।
कैसेनि भजती ॥ ४१ ॥ कवणी तिया नियमबुद्धि । कैसिया हन उपचारसमृद्धि ।
कां अर्पण यथाविधि । विहित करणे ॥ ४२ ॥

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।

तस्य तस्याचलं श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ २१ ॥

यैं जो जिये देवतांतरीं । भजावयाची चाड करी । तयाची ते चाड पुरी ।
पुरविता मी ॥ ४३ ॥ देवोदेवीं मीचि पाहीं । हाही निश्चय त्यासि नाहीं । भावो
ते ते ठारीं । वेगळा धरिती ॥ ४४ ॥

स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ।

लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हि तान् ॥ २२ ॥

मग तिया श्रद्धायुक्त । तेथिंचें आराधन जें उचित । तें सिद्धीवरी समस्त ।
वर्तीं लागे ॥ ४५ ॥ ऐसें जेणे जें भाविजे । तें फळ तेणे पाविजे । परी तेही
सकळ निपजे । मजाचिस्तव ॥ ४६ ॥

अन्तवत्तु फळं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसाम् ।

देवान्देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मापपि ॥ २३ ॥

परी ते भक्त मातें नेणती । जे कल्पनेबाहेरी न निघती । म्हणौनि कल्पित
फळ पावती । अंतवंत ॥ ४७ ॥ किंबहुना ऐसें जें भजन । तें संसाराचेंचि
साधन । येर फळभोग तो स्वज्ञ । नावभरी दिसे ॥ ४८ ॥ हें असो परौतें ।
मग हो कां आवडे तें । परी यजी जो देवतांतें । तो देवत्वासीचि ये ॥ ४९ ॥

येर तनुमनुप्राणीं । जे अनुसरले माझेयाचि वाहणीं । ते देहाच्या निर्वाणीं ।
मीचि होती ॥ १५० ॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापनं मन्यन्ते मामबुद्ध्यः ।

परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ २४ ॥

परी तैसें न करिती प्राणिये । वायां आपुलिया हितीं वाणिये । जे
पोहताती पाणिये । तळहातीचेनि ॥ ५१ ॥ नाना अमृताच्या सागरीं बुडिजे ।
मग तोंडा कां वत्रमिठी पाडिजे । आणि मर्नी तरी आठविजे । थिल्लोदकातें ॥ ५२ ॥
हें ऐसें कासया करावें । जें अमृतीही रिगोनि मरावें । तें सुखें अमृत होऊनि
कां नसावें । अमृतामाजीं ॥ ५३ ॥ तैसा फळहेतूचा पांजरा । सांडूनियां
धनुर्धरा । कां प्रतीतिपाखीं चिदंबरा । गोसाविया नोहावें ॥ ५४ ॥ जेथ
उंचावलेनि पवाडें । सुखाचा पैसारू जोडे । आपुलेनि सुरवाडें । उडों ये
ऐसा ॥ ५५ ॥ तया उमपा माप कां सुवावें । मज अव्यक्ता व्यक्त कां मानावें ।
सिद्ध असतां कां निमावें । साधनवरी ॥ ५६ ॥ परी हा बोल आघवा । जरी
विचारीजतसे पांडवा । तरी विशेषें या जीवां । न चोजवे गा ॥ ५७ ॥

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ २५ ॥

कां जे योगमायापदळें । हे जाले आहाति आंधळे । म्हणौनि प्रकाशाचेनि
देहबळे । न देखती मातें ॥ ५८ ॥ एहवीं मी नसें ऐसें । काय वस्तुजात असे ।
पाहें पां कवण जळ रसें- । रहित आहे ॥ ५९ ॥ पवनु कवणातें न शिवेचि ।
आकाश कें न समायेचि । हें असो एकु मीचि । विशवीं आहें ॥ १६० ॥

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।

भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कशचन ॥ २६ ॥

येथें भूतें जियें अतीतलीं । तियें मीचि होऊनि ठेलीं । आणि वर्तत
आहाति जेतुलीं । तींही मीचि ॥ ६१ ॥ कां भविष्यमाणें जियें हीं । तींही
मजवेगलीं नाहीं । हा बोलचि एहवीं कांहीं । होय ना जाय ॥ ६२ ॥ दोराचिया
सापासी । डोंबा बडिया ना गव्हाळा ऐसी । संख्या न करवे कोण्हासी ।

तेवीं भूतांसि पिथ्यत्वे ॥ ६३ ॥ मी ऐसा पंडुसुता । अनुस्यूतु सदा असतां । या संसार जो भूतां । तो आनें बोलें ॥ ६४ ॥ तरी तेचि आतां थोडीसी । गोठी सांगिजेल परियेसीं । जैं अहंकारा तनूसीं । वालभ पडिलें ॥ ६५ ॥

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।

सर्वभूतानि सम्मोहं सर्गे यान्ति परन्तप ॥ २७ ॥

तेथ इच्छा हे कुमारी जाली । मग ते कामाचिया तारुण्या आली । तेथ द्वेषेसीं मांडिली । वळ्हाडिक ॥ ६६ ॥ तया दोघांस्तव जन्मला । ऐसा द्वन्द्वमोह जाला । मग तो आजेयानें वाढविला । अहंकारें ॥ ६७ ॥ जो धृतीसी सदा प्रतिकूलु । नियमाही नागवे सळु । आशारसें दोँदिलु । जाला सांता ॥ ६८ ॥ असंतुष्टीचिया मदिरा । मत्त होऊनि धनुर्धरा । विषयांचे वोवरां । विकृतीशीं असे ॥ ६९ ॥ तेणे भावशुद्धीचिया वाटे । विखुरले विकल्पाचे कांटे । मग चिरिले आव्हांटे । अप्रवृत्तीचे ॥ १७० ॥ तेणे भूतें भांबावलीं । म्हणौनि संसाराचिया आडवामाजीं पडिलीं । मग महादुःखाच्या घेतलीं । दांडे वरी ॥ ७१ ॥

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।

ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥ २८ ॥

ऐसे विकल्पाचे वांयाणे । कांटे देखोनि सणाणे । जे मतिभ्रमाचें पासवणे । घेतीचिना ॥ ७२ ॥ उजू एकनिष्ठेच्या पातलीं । रगडूनि विकल्पाचिया भालीं । महापातकांची सांडिली । अटवी जिहीं ॥ ७३ ॥ मग पुण्याचे धांवा घेतले । आणि माझी जवळीक पातले । किंबहुना चुकले । वाटवधेयां ॥ ७४ ॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।

ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥ २९ ॥

एऱ्हवीं तरी पार्था । जन्ममरणाची निमे कथा । ऐसिया प्रयत्नातें आस्था । विये जयांची ॥ ७५ ॥ तयां तो प्रयत्नुचि एके वेळे । मग समग्र परब्रह्में फले । जया पिकलेया रसु गले । पूर्णतेचा ॥ ७६ ॥ तेवेळीं कृतकृत्यता जग भरे । तेथ अध्यात्माचें नवलपण पुरे । कर्माचें काम सरे । विरमे मन ॥ ७७ ॥ ऐसा अध्यात्मलभु तया । होय गा धनंजया । भांडवल जया । उद्यमीं मी ॥ ७८ ॥

तयाते साप्याचिये वाढी। ऐक्याची सांदे कुळवाडी। तेथ भेदाचिया
दुबळवाडी। नेणिजे तया ॥ ७९ ॥

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः।

प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ३० ॥

ॐतसदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

जिहीं साधिभूता मातें। प्रतीतीचेनि हातें। धरूनि अधिदैवातें। शिवतलें
गा ॥ १८० ॥ जया जाणिवेचेनि वेगें। मी अधियज्ञ ही दृष्टी रिंगें। ते
तनूचेनि वियोगें। विन्हये नव्हती ॥ ८१ ॥ एऽहवीं आयुष्याचें सूत्र विघडतां।
भूतांची उमटे खडाडता। काय न मरतयाचियाहि चित्ता। युगांतु नोहे ॥ ८२ ॥
परी नेणों कैसे पैं गा। जे जडोनि गेले माझिया आंगा। ते प्रयाणींचिया
लगबगा। न सांडितीच मातें ॥ ८३ ॥ एऽहवीं तरी जाण। ऐसे जे निपुण।
तेचि अंतःकरण-। युक्त योगी ॥ ८४ ॥ तंव इये शब्दकुपिकेतलीं। नोडवेचि
अवधानाची अंजुळी। जे नावेक अर्जुन तये वेळीं। मागांचि होता ॥ ८५ ॥
जेथ तद्ब्रह्मवाक्यफळें। जिये नानार्थरसें रसाळें। बहकताती परिमळें।
भावाचेनि ॥ ८६ ॥ सहजकृपामंदानिळें। कृष्णद्रुमाचीं वचनफळें।
अर्जुनश्रवणाचिये खोळें। अवचित पडिलीं ॥ ८७ ॥ तियें प्रमेयाची हो कां
वळलीं। कीं ब्रह्मरसाच्या सागरीं चुबुकळिलीं। मग तैसींचि कां घोळिलीं।
परमानंदें ॥ ८८ ॥ तेणें बरवेपणें निर्मळें। अर्जुना उन्मेषाचे डोहळे।
घेताति गळाळे। विस्मयामृताचे ॥ ८९ ॥ तिया सुखसंपत्ती जोडलिया। मग
स्वर्गा वाती वांकुलिया। हृदयाच्या जीवीं गुतकुलिया। होत आहाती ॥ १९० ॥
ऐसें वरचिलीचि बरवा। सुख जावों लागळें फावा। तंव रसस्वादाचिया
हांवा। लाहो केला ॥ ९१ ॥ झडकरी अनुमानाचेनि करतळें। घेऊनि तियें
वाक्यफळें। प्रतीतिमुखीं एके वेळे। घालूं पाहे ॥ ९२ ॥ तंव विचाराचिया
रसना न दाटती। परी हेतूच्या दशर्णीं न फुटती। ऐसें जाणौनि सुभद्रापती।
चुंबिचिना ॥ ९३ ॥ मग चमत्कारला म्हणे। इयें जळींचीं मा तारांगणें। कैसा

झकविलें असलगपणे । अक्षरांचेनि ॥ १४ ॥ इयें पदें नव्हती फुडिया ।
 गगनाचिया घडिया । येथ आमुची मति बुडालिया । थावो न निघे ॥ १५ ॥
 वांचूनि जाणावयाची कें गोठी । ऐसें जीवीं कल्पूनि किरीटी । तिया पुनरपि
 केली दृष्टी । यादवेंद्रा ॥ १६ ॥ मग विनविलें सुभटें । हां हो जी ये एकवाटे ।
 सातही पदें अनुच्छिष्टें । नवलें आहाती ॥ १७ ॥ एळवीं अवधानाचेनि
 वहिलेपणे । नाना प्रमेयांचे उगाणे । काय श्रवणाचेनि आंगवणे । बोलें
 लाहाती ॥ १८ ॥ परी तैसें हें नोहेचि देवा । देखिला अक्षरांचा मेळावा । आणि
 विस्मयाचिया जीवा । विस्मयो जाला ॥ १९ ॥ कानाचेनि गवाक्षद्वारे । बोलाचे
 रश्मी अभ्यंतरे । पाहेना तंव चमत्कारे । अवधान ठकले ॥ २०० ॥ तेवींचि
 अर्थाची चाड मज आहे । तें सांगतांही वेळु न साहे । म्हणौनि निरूपण
 लवलाहें । कीजो देवा ॥ १ ॥ ऐसा मागील पडताळा घेउनी । पुढां अभिप्राय
 दृष्टी सूनी । तेवींचि माजीं शिरउनि । आर्तीं आपुली ॥ २ ॥ कैसी पुसती पाहें
 पां जाणिव । भिडेचि तरी लंघों नेदी शिंव । एळवीं श्रीकृष्ण हृदयासि खेंव ।
 देवों सरला ॥ ३ ॥ अहो श्रीगुरुतें जैं पुसावें । तें येणे मानें सावध होआवें ।
 हें एकचि जाणे आघवें । सव्यसाची ॥ ४ ॥ आतां तयाचें तें प्रश्न करणें । वरी
 सर्वज्ञ श्रीहरीचें बोलणें । संजयो आवडलेपणे । सांगैल कैसें ॥ ५ ॥ तिये
 अवधान द्यावें गोठी । बोलिजेल नीट मन्हाटी । जैसी कानाचे आर्थीं दिष्ठी ।
 उपेगा जाये ॥ ६ ॥ बुद्धीचिया जिभा । बोलाचा न चाखतां गाभा । अक्षरांचिया
 भांबा । इंद्रियें जिती ॥ ७ ॥ पहा पां मालतीचे कळे । घाणासि कीर वाटले
 परिमळे । परि वरचिला बरवा काइ डोळे । सुखिये नव्हती ॥ ८ ॥ तैसें
 देशियेचिया हवावा । इंद्रियें करिती राणिवा । मग प्रमेयाचिया गांवा । लेसां
 जाइजे ॥ ९ ॥ ऐसेनि नागरपणे । बोलु निमे तें बोलणे । ऐका ज्ञानदेवो म्हणे ।
 निवृत्तीचा ॥ २१० ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय आठवा

अर्जुन उवाच

किं तदब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।

अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥

मग अर्जुने म्हणितले । हां हो जी अवधारिले । जें म्यां पुसिले । तें निस्तप्तिजो ॥ १ ॥ सांगा कवण तें ब्रह्म । कायसया नाम कर्म । अथवा अध्यात्म । काय म्हणिपे ॥ २ ॥ अधिभूत तें कैसें । एथ अधिदैव तें कवण असे । हें उघड मी परियेसे । ऐसे बोला ॥ ३ ॥

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।

प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ २ ॥

देवा अधियज्ञ तो कार्ड । कवण पां इये देहीं । हें अनुमानासि कांहीं । दिठी न भरे ॥ ४ ॥ आणि नियता अंतःकरणीं । तूं जाणिजसी देहप्रयाणीं । तें कैसेनि हें शार्ङ्गपाणी । परिसवा मातें ॥ ५ ॥ देखा धवळारीं चिंतामणीचां । जरी पहुडला होय दैवाचा । तरी वोसणतांही बोलु तयाचा । परी सोपु न वचे ॥ ६ ॥ तैसे अर्जुनाचिया बोलासवें । आले तेंचि म्हणितले देवें । तें परियेसे गा बरवें । जें पुसिले तुवां ॥ ७ ॥ किरीटी कामधेनुचा पाडा । वरी कल्पतरुचा आहे मांदोडा । म्हणौनि मनोरथसिद्धीचिया चाडा । तो नवल नोहे ॥ ८ ॥ कृष्ण कोपोनि ज्यासी मारी । तो पावे परब्रह्मसाक्षात्कारीं । मा कृपेने उपदेशु करी । तो कैशापरी न पवेल ॥ ९ ॥ जें कृष्णाचि होइजे आपण । तैं कृष्ण होय आपुले अंतःकरण । मग संकल्पाचे आंगण । वोळंगती सिद्धी ॥ १० ॥ परि ऐसे जें प्रेम । तें अर्जुनींचि आथि निस्सीम । म्हणौनि तयाचे काम । सदां सफल ॥ ११ ॥ याकारणे श्रीअनंतें । तें मनोगत तयाचे पुसतें । होईल जाणौनि आइतें । वोगरूनि ठेविलें ॥ १२ ॥ जें अपत्य थारींहुनि निगे । तयाची भूक ते मायेसीचि लागे । एहवीं तें शब्दे काय सांगे । मग

स्तन्य दे येरी ॥ १३ ॥ म्हणौनि कृपाळुवा गुरुचिया ठायीं। हें नवल नोहे कांहीं। परि तें असो आळका कार्ड। जें देव बोलते जाहले ॥ १४ ॥

श्रीभगवानुवाच

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।

भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥

मग म्हणितलें सर्वेश्वरें। जें आकारीं इयें खोंकरें। कोंदलें असत न खिरे। कवणे काळीं ॥ १५ ॥ एऱ्हवीं सपूरपण तयाचें पहावें। तरी शून्यचि नव्हे स्वभावें। वरि गगनाचेनि पालवें। गाळूनि घेतलें ॥ १६ ॥ जें ऐसेंही परि विरुलें। इये विज्ञानाचिये खोले। हालवलेहि न गळे। तें परब्रह्म ॥ १७ ॥ आणि आकाराचेनि जालेपणे। जन्मधर्मातें नेणे। आकारलोपीं निमणे। नाहीं कहीं ॥ १८ ॥ ऐशिया आपुलियाची सहजस्थिती। जया ब्रह्माची नित्यता असती। तया नाम सुभद्रापती। अध्यात्म गा ॥ १९ ॥ मग गगनीं जेविं निर्मळें। नेणों कैंचीं एके वेळे। उठती घनपटळें। नानावर्णे ॥ २० ॥ तैसें अमूर्तीं तिये विशुद्धें। महदादि भूतभेदें। ब्रह्मांडाचे बांधे। हांचि लगती ॥ २१ ॥ पैं निर्विकल्पाचिये बरडीं। फुटे आदिसंकल्पाची विरुढी। आणि ते सर्वेचि मोडोनि ये ढोंढी। ब्रह्मगोळकांच्या ॥ २२ ॥ तया एकैकाचे भीतरीं पाहिजे। तंव बीजाचाचि भरिला देखिजे। माजीं होतिया जातिया नेणिजे। लेख जीवां ॥ २३ ॥ मग तया ब्रह्मगोळकांचे अंशांश। प्रसवती आदिसंकल्प असमसहास। हें असो ऐसी बहुवस। सृष्टी वाढे ॥ २४ ॥ परि दुजेनविण एकला। परब्रह्मींचि संचला। अनेकत्वाचा आला। पूर जैसा ॥ २५ ॥ तैसें समविषमत्व नेणों कैंचें। वायांचि चराचर रचे। पाहतां प्रसवतिया योनीचे। लक्ष दिसती ॥ २६ ॥ येरी जीवभावाचिये पालविये। कांहीं मर्यादा करूं नये। पाहिजे कवण हें आघवें विये। तंव मूळ तें शून्य ॥ २७ ॥ म्हणौनि कर्ता मुदल न दिसे। आणि सेखीं कारणही कांहीं नसे। माजीं कार्यचि आपैसें। वाढों लागे ॥ २८ ॥ ऐसा करितेनविण गोचरु। अव्यक्तीं हा आकारु। निपजे जो व्यापारु। तया नाम कर्म ॥ २९ ॥

अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।

अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥ ४ ॥

आतां अधिभूत जें म्हणिये । तेहि सांगों संक्षेपें । तरी होय आणि हारपे । अभ्र जैसें ॥ ३० ॥ तैसें असतेपण आहाच । नाहीं होइजे हें साच । जयातें रूपा आणिती पांचपांच । मिळोनियां ॥ ३१ ॥ भूतांतें अधिकरूनि असे । आणि भूतसंयोगें तरी दिसे । जें वियोगावेळे भ्रंशे । नामरूपादिक ॥ ३२ ॥ तयातें अधिभूत म्हणिजे । मग अधिदैव पुरुष जाणिजे । जेणें प्रकृतीचें भोगिजे । उपार्जिलें ॥ ३३ ॥ जो चेतनेचा चक्षु । जो इंद्रियदेशींचा अध्यक्षु । जो देहास्तमानीं वृक्षु । संकल्प विहंगमाचा ॥ ३४ ॥ जो परमात्माचि परी दुसरा । जो अहंकारनिद्रा निदसुरा । म्हणौनि स्वजीचिया वोरबारा । संतोषें शिणे ॥ ३५ ॥ जीव येणें नांवें । जयातें आलविजे स्वभावें । तें अधिदैवत जाणावें । पंचायतनींचें ॥ ३६ ॥ आतां इयेचि शरीरग्रामीं । जो शरीरभावातें उपशमी । तो अधियज्ञु एथ गा मी । पंडुकुमगा ॥ ३७ ॥ येर अधिदैवाधिभूत । तेहि मीचि कीर समस्त । परि पंधरें किडाळा मिळत । तें काय सांकें नोहे ॥ ३८ ॥ तरि तें पंधरेपण न मैळे । आणि किडाळाचियाही अंशा न मिळे । परि जंव असे तयाचेनि मेळें । तंव सांकेंचि म्हणिजे ॥ ३९ ॥ तैसें अधिभूतादि आघवें । हें अविद्येचेनि पालवें । झांकलें तंव मानावें । वेगळें ऐसें ॥ ४० ॥ तेचि अविद्येची जवनिका फिटे । आणि भेदभावाची अवधी तुटे । मग म्हणों एक होऊनि जरी आटे । तरी काय दोनी होती ॥ ४१ ॥ पैं केशांचा गुंडाळा । वरि ठेविली स्फटिकशिळा । ते वरि पाहिजे डोळां । तंव भेदली गमती ॥ ४२ ॥ पाठीं केश परौते नेले । आणि भेदलेपण काय नेणों जाहालें । तरि डांक देऊनि सांदिलें । शिळेतें काई ॥ ४३ ॥ ना ते अखंडचि आयती । परि संगे भिन गमली होती । ते सारिलिया मागौती । जैसी कां तैसी ॥ ४४ ॥ तेवींचि अहंभावो जाये । तरी ऐक्य तें आधींचि आहे । हेंचि साचें जेथ होये । तो अधियज्ञु मी ॥ ४५ ॥ पैं गा आम्हीं तुज । सकळ यज्ञ कर्मज । सांगितलें कां जें काज । मनीं धरूनि ॥ ४६ ॥ तो हा सकळ जीवांचा विसांवा । नैष्कर्म्यसुखाचा ठेवा । परि उघड करूनि पांडवा । दाविजत असे ॥ ४७ ॥ पहिलिया वैराग्यइंधन परिपूर्ती । इंद्रियानळीं प्रदीपीं । विषयद्रव्याचिया आहुती । देऊनियां ॥ ४८ ॥ मग वज्रासन तेचि उवीं । शोधूनि आधारमुद्रा बरवी । वेदिका रचे मांडवीं । शरीराच्या ॥ ४९ ॥ तेथ संयमानीचीं कुंडें । इंद्रियद्रव्याचेनि पवाडें । यजिजती उदंडें ।

युक्तिघोषें ॥ ५० ॥ मग मनप्राणसंयमु । हाचि हवनसंपदेचा संभ्रमु । येणे संतोषविजे निर्धमु । ज्ञानानलु ॥ ५१ ॥ ऐसेनि हें सकळ ज्ञानीं समर्पे । मग ज्ञान तें ज्ञेयीं हारपे । पाठीं ज्ञेयचि स्वरूपें । निखिल उरे ॥ ५२ ॥ तया नांव गा अधियज्ञु । ऐसे बोलला जंव सर्वज्ञु । तंव अर्जुन अतिप्राज्ञु । तया पातले तें ॥ ५३ ॥ हें जाणोनि म्हणितलें देवें । पार्थी परिसतु आहासि बरवें । या कृष्णाचिया बोलासवें । येरु सुखाचा जाहाला ॥ ५४ ॥ देखा बालकाचिया धणि धाइजे । कां शिष्याचेनि जाहलेपणे होईजे । हें सदगुरुचि एकलेनि जाणिजे । कां प्रसवतिया ॥ ५५ ॥ म्हणौनि सात्त्विक भावांची मांदी । कृष्णाआंगीं अर्जुनाआर्धीं । न समातसे परी बुद्धी । सांवरूनि देवें ॥ ५६ ॥ मग पिकलिया सुखाचा परिमळु । कां निवालिया अमृताचा कलोळु । तैसा कोंवळा आणि सरळु । बोलु बोलिला ॥ ५७ ॥ म्हणे परिसणेयांचिया गाया । आइकें बापा धनंजया । ऐसी जळों सरलिया माया । तेथ जाळितें तेही जळे ॥ ५८ ॥

अन्तकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ।

यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥

जें आतांचि सांगितलें होतें । अगा अधियज्ञ म्हणितला जयातें । जे आदींचि तया मातें । जाणोनि अंतीं ॥ ५९ ॥ ते देह झोल ऐसें मानुनी । ठेले आपणपें आपण होउनी । जैसा मठ गगना भरुनी । गगनींचि असे ॥ ६० ॥ ये प्रतीतीचिया माजघरीं । तया निश्चयाची वोकरी । आली म्हणौनि बाहेरी । नव्हेचि से ॥ ६१ ॥ ऐसें सबाह्य ऐक्य संचलें । मीचि होऊनि असतां रचिलें । बाहेरि भूतांचीं पांचही खवलें । नेणतांचि पडिलीं ॥ ६२ ॥ आता उभेयां उभेपण नाहीं जयाचें । मा पडिलिया गहन कवण तयाचें । म्हणोनि प्रतीतीचिये पोटींचें । पाणी न हाले ॥ ६३ ॥ ते ऐक्याची आहे वोतिली । कीं नित्यतेचिया हृदयीं घातली । जैसी समरससमुद्रीं धुतली । रुळेचिना ॥ ६४ ॥ पैं अथावीं घट बुडाला । तो आंतबाहेरी उदकें भरला । पाठीं दैवगत्या जरी फुटला । तरी उदक काय फुटे ॥ ६५ ॥ नातरी सर्पे कवच सांडिलें । कां उबारेनें वस्त्र फेडिलें । तरी सांग पां काय मोडलें । अवेवामार्जीं ॥ ६६ ॥ तैसा आकारु हा आहाच भ्रंशे । वांचूनि वस्तु ते सांचलीचि असे । तेचि बुद्धि

जालिया विसकुसे । कैसेनि आतां ॥ ६७ ॥ म्हणौनि यापरी मातें । अंतकाळीं
जाणतसाते । जे मोकलिती देहातें । ते मीचि होती ॥ ६८ ॥ एहवीं तरी
साधारण । उरीं आदललिया मरण । जो आठवु धरी अंतःकरण । तेंचि
होइजे ॥ ६९ ॥ जैसा कवणु एकु काकुळती । पळतां पवनगती । दुपाउलीं
अवचितीं । कुहामार्जीं पडियेला ॥ ७० ॥ आतां तया पडणयाआरौतें । पडण
चुकवावया परैतें । नाहीं म्हणौनि तेथें । पडावेचि पडे ॥ ७१ ॥ तेविं
मृत्यूचेनि अवसरें एकें । जें येऊनि जीवासमोर ठाके । तें होणें मग न चुके ।
भलतयापरी ॥ ७२ ॥ आणि जागता जंब असिजे । तंब जेणें ध्यानें भावना
भाविजे । डोळां लगतखेंवो देखिजे । तेंचि स्वप्नीं ॥ ७३ ॥

यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।

तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६ ॥

तेविं जितेनि अवसरें । जें आवडोनि जीवीं उरे । तेंचि मरणाचिये मेरे ।
फार हों लागे ॥ ७४ ॥ आणि मरणीं जया जें आठवे । तो तेचि गतीतें पावे ।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्वस्यसंशयम् ॥ ७ ॥

म्हणौनि सदा स्मरावें । मातेंचि तुवां ॥ ७५ ॥ डोळां जें देखावें । कां
कानीं हन ऐकावें । मर्नीं जें भावावें । बोलावें वाचे ॥ ७६ ॥ तें आंत बाहेरी
आधवें । मीचि करूनि घालावें । मग सर्वीं काळीं स्वभावें । मीचि आहें ॥ ७७ ॥
अर्जुना ऐसें जाहालिया । मग न मरिजे देह गेलिया । मा संग्रामु केलिया । भय
काय तुज ॥ ७८ ॥ तूं मन बुद्धि सांचेंसीं । जरी माझिया स्वरूपीं अर्पिसी ।
तरी मातेंचि गा पावसी । हे माझी भाक ॥ ७९ ॥ हेच कायिसया होये । ऐसा
जरी संदेहो वर्ततु आहे । तरी अभ्यासूनि आदीं पाहें । मग नव्हे तरी
कोयें ॥ ८० ॥

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।

परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८ ॥

येणेंचि अभ्यासेंसीं योगु । चित्तासि करी पां चांगु । अगा उपायबळें पंगु ।
पहाड़ ठाकी ॥ ८१ ॥ तेविं सदभ्यासें निरंतर । चित्तासि परमपुरुषाची मोहर ।

लावीं मग शरीर। राहो अथवा जावो॥८२॥ जें नानागतीतें पाववितें। तें
चित्त वरील आत्मयातें। मग कवण आठवी देहातें। गेलें कीं आहे॥८३॥
यें सरितेचेनि ओघें। सिंधुजळा मीनलें घोघें। तें काय वर्तत आहे मागें।
म्हणौनि पाहों येती॥८४॥ ना तें समुद्रचि होऊन ठेलें। तेविं चित्ताचें चैतन्य
जाहालें। जेथ यातायात निमालें। घनानंद जे॥८५॥

कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।

सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात्॥९॥

जयाचें आकारावीण असणें। जया जन्म ना निमणें। जें आघवेंचि
आघवेंपणें। देखत असे॥८६॥ जें गगनाहूनि जुनें। जें परमाणुहूनि सानें।
जयाचेनि सन्निधानें। विश्व चले॥८७॥ जे सर्वातें यया विये। विश्व सर्व
जेणें जिये। हेतु जया बिहे। अचिन्त्य जें॥८८॥ देखें वोळंबा इंगळु न चरे।
तेजीं तिमिर न शिरे। जें दिहाचें अंधारें। चर्मचक्षुसीं॥८९॥ सुसडा
सूर्यकणांच्या राशी। जो नित्य उदो ज्ञानियांसी। अस्तमानाचें जयासी।
आडनांव नाहीं॥९०॥

प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव।

भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक् स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम्॥१०॥

तया अव्यंगवाणेया ब्रह्मातें। प्रयाणकाले प्राप्ते। जो स्थिरावलेनि चित्तें।
जाणोनि स्परे॥११॥ बाहेरी पद्मासन रचुनी। उत्तराभिमुख बैसोनि। जीवीं
सुख सूनि। क्रमयोगाचें॥१२॥ आंतु मीनलेनि मनोधर्मे। स्वरूपप्राप्तीचेनि
प्रेमें। आपेंआप संभ्रमें। मिळावया॥१३॥ आकळलेनि योगें। मध्यमा-
मध्यमार्गे। अग्निस्थानौनि निगे। ब्रह्मरंधा॥१४॥ तेथ अचेत चित्ताचा
सांगातु। आहाचवाणा दिसे मांडतु। तेथ प्राणु गगनाआंतु। संचरे कां॥१५॥
परी मनाचेनि स्थैर्यं धरिला। भक्तीचिया भावना भरला। योगबळे आवरला।
सज्ज होऊनि॥१६॥ तो जडाजडातें विरवितु। भूलतामाजीं संचरतु। जैसा
घंटानाद ल्यस्तु। घंटेसीच होय॥१७॥ कां झांकलिया घटींचा दिवा।
नेणिजे काय जाहला केव्हां। या रीतीं जो पांडवा। देह ठेवी॥१८॥ तो
केवळ परब्रह्म। जया परमपुरुष ऐसें नाम। तें माझें निजधाम। होऊनि
ठाके॥१९॥

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तते पदं सङ्ग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥

सकळां जाणणेयां जे लाणी । तिये जाणिवेची जे खाणी । तयां ज्ञानियांचिये आयणी । जयातें अक्षरु म्हणिपे ॥ १०० ॥ चंडवातेंही न मोडे । तें गगनचि कीं फुडे । वांचूनि जरी होईल मेहुडे । तरी उरेल कैचें ॥ १ ॥ तेविं जाणणेया जें आकळिले । तें जाणिवलेपणोंचि उमाणले । मग नेणवेचि तया म्हणितले । अक्षर सहजे ॥ २ ॥ म्हणोनि वेदविद नर । म्हणती जयातें अक्षर । जें प्रकृतीसी पर । परमात्मरूप ॥ ३ ॥ आणि विषयांचे विष उलंडूनि । जे सर्वेंद्रियां प्रायशिच्न देऊनि । आहाति देहाचिया बैसोनि । झाडातलीं ॥ ४ ॥ ते यापरी विरक्त । जयाची निरंतर वाट पाहात । निष्कामासि अभिप्रेत । सर्वदा जें ॥ ५ ॥ जयाचिया आवडी । न गणिती ब्रह्मचर्याचीं सांकडीं । निष्ठुर होऊनि बापुडीं । इंद्रियें करिती ॥ ६ ॥ ऐसें जें पद । दुर्लभ आणि अगाध । जयाचिये थडिये वेद । चुबुकळिले ठेले ॥ ७ ॥ तें ते पुरुष होती । जे यापरी लया जाती । तरी पार्था हेचि स्थिती । एक वेळ सांगो ॥ ८ ॥ तेथ अर्जुनें म्हणितले स्वामी । हेंचि म्हणावया होतों पां मी । तंव सहजें कृपा केली तुम्ही । तरी बोलिजो कां ॥ ९ ॥ परि बोलावें तें अति सोहोपें । तेथें म्हणितले त्रिभुवनदीपें । तुज काय नेणों संक्षेपें । सांगेन ऐक ॥ ११० ॥ तरी मना या बाहेरिलीकडे । यावयाची साविया सवे मोडे । हें हृदयाचिया डोहीं बुडे । तैसें कीजे ॥ ११ ॥

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।

मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ १२ ॥

परी हें तरीच घडे । जरी संयमाचीं अखंडे । सर्वद्वारीं कवाडे । कळासती ॥ १२ ॥ तरी सहजे मन कोंडले । हृदयांचि असेल उगले । जैसें करचरणीं मोडले । परिवरु न संडी ॥ १३ ॥ तैसें चित्त राहिलिया पांडवा । प्राणांचा प्रणवुचि करावा । मग अनुवृत्तिपंथें आणावा । मूर्ध्नवरी ॥ १४ ॥ तेथ आकाशीं मिळे न मिळे । तैसा धरावा धारणाबळे । जंव मात्रात्रय मावळे । अर्धेंबिंबीं ॥ १५ ॥ तंवरी तो समीरु । निराळीं कीजे स्थिरु । मग लग्नीं जेविं ३०कारु । बिंबींच विलसे ॥ १६ ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ।

यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥

तैसें ३० हें स्मरों सरे । आणि तेथेंचि प्राणु पुरे । मग प्रणवांतीं उरे ।
 पूर्णघन जें ॥ १७ ॥ म्हणौनि प्रणवैकनाम । हें एकाक्षर ब्रह्म । जो माझें
 स्वरूप परम । स्मरतसांता ॥ १८ ॥ यापरी त्यजी देहातें । तो त्रिशुद्धी पावे
 मातें । जया पावणया परौतें । आणिक पावणें नाहीं ॥ १९ ॥ तेथ अर्जुना जरी
 विपायें । तुझ्या जीवीं हन ऐसें जाये । ना हें स्मरण मग होये । कायसयावरी
 अंतीं ॥ २० ॥ इंद्रियां अनुघड पडलिया । जीविताचें सुख बुडालिया ।
 आंतुबाहेरी उघडलिया । मृत्युचिन्हें ॥ २१ ॥ ते वेळीं बैसावेंचि कवणें । मग
 कवण निरोधी करणें । तेथ काह्याचेनि अंतःकरणें । प्रणव स्मरावा ॥ २२ ॥
 तरि गा ऐशिया हो ध्वनी । झाणें थारा देशी हो मनीं । पैं नित्य सेविला मी
 निदानीं । सेवकु होय ॥ २३ ॥

अनन्यचेता: सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।

तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखाल्यमशाश्वतम् ।

नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ १५ ॥

जे विषयांसि तिळांजली देउनी । प्रवृत्तीवरी निगड वाऊनि । मातें हृदयीं
 सूनि । भोगिताती ॥ २४ ॥ परि भोगितया आराणुका । भेटणें नाहीं क्षुधादिकां ।
 तेथ चक्षुरादि रंका । कवण पाडु ॥ २५ ॥ ऐसे निरंतर एकवटले । जे
 अंतःकरणी मजशीं लिगटले । मीचि होऊनि आटले । उपासिती ॥ २६ ॥ तयां
 देहावसान जें पावे । तैं तिहीं मातें स्मरावें । मग म्यां जरी पावावें । तरि
 उपस्ति ते कायसी ॥ २७ ॥ पैं रंकु एक आडलेपणें । काकुळती धांव गा
 धांव म्हणे । तरि तयाचिये ग्लानि धांवणें । काय न घडे मज ॥ २८ ॥ आणि
 भक्तांही तेचि दशा । तरी भक्तीचा सोसु कायसा । म्हणौनि हा ध्वनि ऐसा ।
 न वाखाणावा ॥ २९ ॥ तिहीं जे वेळीं मी स्मरावा । ते वेळीं स्मरला कीं
 पावावा । तो आभारुही जीवा । साहवेचि ना ॥ १३० ॥ तें ऋणवैपण
 देखोनि आंगीं । मी आपुलियाचि उत्तीर्णत्वालागीं । भक्तांचियां तनुत्यागीं ।

परिचर्या करीं ॥ ३१ ॥ देहवैकल्याचा वारा । झाणे लागेल या सुकुमारा ।
 म्हणौनि आत्मबोधाचिया पांजिरां । सूर्ये तयातें ॥ ३२ ॥ वरि आपुलिया
 स्मरणाची उवाइली । हींव ऐसी करीं साउली । ऐसेनि नित्यबुद्धी संचली । मी
 आणीं तयातें ॥ ३३ ॥ म्हणौनि देहांतींचे सांकडे । माझिया कहींचि न पडे ।
 मी आपुलियातें आपुलीकडे । सुखेंचि आणीं ॥ ३४ ॥ वरचील देहाची
 गंवसणी फेडुनी । आहाच अहंकाराचे रज झाडुनी । शुद्ध वासना निवडुनी ।
 आपणां मेळवीं ॥ ३५ ॥ आणि भक्तां तरी देहीं । विशेष एकवंकीचा ठावो
 नाहीं । म्हणौनि अव्हेरू करितां कांहीं । वियोगु ऐसा न वाटे ॥ ३६ ॥ नातरी
 देहांतींचि मियां यावें । मग आपणां यातें न्यावें । हेही नाहीं स्वभावें । जे
 आधींचि मज मीनले ॥ ३७ ॥ येरी शरीराचिया सलिलीं । असतेपण हे
 साउली । वांचूनि चंद्रिका ते ठेली । चंद्रींच आहे ॥ ३८ ॥ ऐसे जे नित्ययुक्त ।
 तयांसि सुलभ मी सतत । म्हणौनि देहांतीं निश्चित । मीचि होती ॥ ३९ ॥ मग
 क्लेशतरुची वाढी । जे तापत्रयागनीची सगङडी । जे मृत्युकाकासीं कुरोडी ।
 सांडिली आहे ॥ १४० ॥ जें दैन्याचें दुभतें । जें महाभयातें वाढवितें । जें
 सकळ दुःखाचें पुरतें । भांडवल ॥ ४१ ॥ जें दुर्मतीचें मूळ । जें कुकर्माचें
 फळ । जें व्यामोहाचें केवळ । स्वरूपचि ॥ ४२ ॥ जें संसाराचें बैसणें । जें
 विकारांचें उद्यानें (उदाणें) । जें सकळ रोगांचें भाणें । वाढिले आहे ॥ ४३ ॥
 जें काळाचा खिचु उशिटा । जें आशेचा आंगवठा । जन्ममरणाचा वोलिंवटा ।
 स्वभावें जें ॥ ४४ ॥ जें भुलीचें भरिव । विकल्पाचें वोतिंव । किंबहुना पेंव ।
 विंचुवांचें ॥ ४५ ॥ जें व्याघ्राचें क्षेत्र । जें पण्यांगनेचें मैत्र । जें विषयविज्ञानयंत्र ।
 सुपूजित ॥ ४६ ॥ जें लावेचा कळवळा । निवालिया विषोदकाचा गळाळा ।
 जें विश्वासु आंगवळा । संवचोराचा ॥ ४७ ॥ जें कोढियाचें खेंव । जें
 काळसर्पाचें मार्दव । गोरियेचें स्वभाव । गायन जें ॥ ४८ ॥ जें वैरियाचा
 पाहुणेरु । जें दुर्जनाचा आदरु । हें असो जें सागरु । अनर्थाचा ॥ ४९ ॥ जें
 स्वर्णीं देखिलें स्वप्न । जें मृगजळें सासिन्नलें वन । जें धूम्ररजांचें गगन ।
 ओतलें आहे ॥ १५० ॥ ऐसें जें हें शरीर । तें ते न पवतीचि पुढती नर । जे
 होऊनि ठेले अपार । स्वरूप माझें ॥ ५१ ॥

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।

मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥

एऽह्वीं ब्रह्मपणाचिये भडसे । न चुकतीचि पुनरावृत्तीचे वळसे । परि निवटलियाचें जैसें । पोट न दुखे ॥ ५२ ॥ नातरी चेइलियानंतरें । न बुद्जिसे स्वप्नींचेनि महापूरें । तेवीं मातें पावले ते संसारें । लिंपतीचि ना ॥ ५३ ॥ एऽह्वीं जगदाकागाचें सिरें । जें चिरस्थायीयांचे धुरे । ब्रह्मभुवन गा चवरें । लोकाचलाचें ॥ ५४ ॥ जिये गांवींचा पहारु दिवोकरी । एका अमरेंद्राचें आयुष्य न धरी । विळोनि पांतीं उठी एकीसरीं । चवदाजणांचीं ॥ ५५ ॥

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ।

रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥

जैं चौकडिया सहस्र जाये । तैं ठाये ठावो विळुचि होये । आणि तैसेंचि सहस्रवरिये पाहे । रात्री जेथ ॥ ५६ ॥ येवढें अहोरात्र जेथिंचें । तेणें न लोटती जे भागयाचे । देखती ते स्वर्गांचे । चिरंजीव ॥ ५७ ॥ येरां सुरगणांची नवाई । विशेष सांगावी येथ काई । मुहूल इंद्राचीचि दशा पाहीं । जे दिहाचे चौदा ॥ ५८ ॥ परि ब्रह्मयाचियाहि आठां पाहारांतें । आपुलिया डोळां देखते । जे आहाति गा तयांतें । अहोरात्रविद म्हणिषे ॥ ५९ ॥

अव्यक्तादव्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।

रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।

रात्र्यागमेऽवशः पार्थं प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥

तये ब्रह्मभुवनीं दिवसें पाहे । ते वेळीं गणना केहीं न समाये । ऐसें अव्यक्ताचें होये । व्यक्त विश्व ॥ १६० ॥ पुढती दिहाची चौपाहारी फिटे । आणि हा आकारसमुद्र आटे । पाठीं तैसाचि मग पाहांटे । भरों लागे ॥ ६१ ॥ शारदीयेचिये प्रवेशीं । अभें जिरती आकाशीं । मग ग्रीष्मांतीं जैशीं । निगती पुढती ॥ ६२ ॥ तैशी ब्रह्मदिनाचिये आदी । हे भूतसृष्टीची मांदी । मिळे जंव सहस्रावधी । निमित्त पुरे (निमति युगें) ॥ ६३ ॥ पाठीं रात्रींचा अवसर होये । आणि विश्व अव्यक्तीं ल्या जाये । तोही युगसहस्र मोटका पाहे । आणि तैसेंचि रचे ॥ ६४ ॥ हें सांगावया काय उपपत्ती । जे जगाचा प्रळयो

आणि संभूती। इये ब्रह्मभुवनीचिया होती। अहोरात्रामाजीं ॥ ६५ ॥ कैसें थोरिवेचें मान पाहें पां। तो सृष्टिबीजाचा साटोपा। परि पुनरावृत्तीचिया मापा। शीग जाहाला ॥ ६६ ॥ एळवीं त्रैलेक्य हें धनुर्धरा। तिये गांवींचा गा पसारा। तो हा दिनोदयीं एकसरां। मांडतु असे ॥ ६७ ॥ पाठीं रात्रींचा समो पावे। आणि अपैसाचि सांठवे। म्हणिये जेथिंचें तेथ स्वभावें। साम्यासी ये ॥ ६८ ॥ जैसें वृक्षपण बीजासि आलें। कीं मेघ हें गगन जाहालें। तैसें अनेकत्व जेथ सामावलें। तें साम्य म्हणिये ॥ ६९ ॥

परस्तस्मात् भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः ।

यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥

तेथ समविषम न दिसे कांहीं। म्हणोनि भूतें हे भाष नाहीं। जेविं दूधच्च जाहालिया दर्हीं। नामरूप जाय ॥ १७० ॥ तेवीं आकारलेपासरिसें। जगाचें जगपण भ्रंशे। परि जेथें जाहालें तें जैसें। तैसेंचि असे ॥ ७१ ॥ तें तया नांव सहज अव्यक्त। आणि आकारावेळीं तेंचि व्यक्त। हें एकास्तव एक सूचित। एळवीं दोनी नाहीं ॥ ७२ ॥ जैसें आटलिया रुपें। आटलेपण ते खोटी म्हणिये। पुढती तो घनाकारु हारपे। जे वेळीं अळंकार होती ॥ ७३ ॥ हीं दोहीं जैशीं होणीं। एकीं साक्षिभूत सुवर्णीं। तैसी व्यक्ताव्यक्ताची कडसणी। वस्तूच्या ठायीं ॥ ७४ ॥ तें तरी व्यक्त ना अव्यक्त। नित्य ना नाशवंत। या दोहींभावां अतीत। अनादिसिद्ध ॥ ७५ ॥ जें हें विश्वचि होऊनि असे। परि विश्वपण नासिलेनि न नासे। अक्षरें पुसिल्या न पुसे। अर्थु जैसा ॥ ७६ ॥ पाहें पां तरंग तरी होत जात। परि तेथ उदक तें अखंड असत। तेवीं भूताभावीं न नाशत। अविनाश जें ॥ ७७ ॥ नातरी आटतिये अळंकारीं। नाटतें कनक असे जयापरी। तेवीं मरतिये जीवाकारीं। अमर जें आहे ॥ ७८ ॥

अव्यक्तोऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।

यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्वाम परमं मम ॥ २१ ॥

पुरुषः स परः पार्थं भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।

यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२ ॥

जयातें अव्यक्त म्हणों ये कोडे । म्हणतां स्तुति हें ऐसें नावडे । जें मना-
बुद्धी न सांपडे । म्हणौनियां ॥ ७९ ॥ आणि आकारा आलिया जयाचें ।
निराकारपण न वचे । आकारलोपें न विसंचे । नित्यता गा ॥ ८० ॥ म्हणौनि
अक्षर जें म्हणिजे । तेवीचि म्हणतां बोधुहि उपजे । जयापरौता पैसु न
देखिजे । या नाम परमगती ॥ ८१ ॥ परि आघवा इहीं देहपुरीं ॥ आहे
निजेलियाचे परी । जे व्यापारु करवी ना करी । म्हणौनियां ॥ ८२ ॥ एह्वां
जे शारीरचेष्टा । त्यांमार्जीं एकही न ठके गा सुभटा । दाहीं इंद्रियांचिया
वाटा । वाहतचि आहाती ॥ ८३ ॥ उकलूनि विषयांचा पेटा । होत मनाचा
चोहटा । तो सुखदुःखाचा राजवांटा । भीतराहि पावे ॥ ८४ ॥ परि रावो
पहुडलिया सुखें । जैसा देशींचा व्यापारु न ठके । प्रजा आपुलालेनि
अभिलाखें । करितचि असती ॥ ८५ ॥ तैसें बुद्धीचें हन जाणणें । कां मनाचें
घेणें देणें । इंद्रियांचें करणें । स्फुरण वायूचें ॥ ८६ ॥ हे देहक्रिया आघवी । न
करवितां होय बरवी । जैसा न चलवितेनि रवी । लोकु चाले ॥ ८७ ॥ अर्जुना
तयापरी । सुतला ऐसा आहे शरीरीं । म्हणौनि पुरुषु गा अवधारीं । म्हणिये
जयातें ॥ ८८ ॥ आणि प्रकृति पतिव्रते । पडिला एकपत्नीवतें । येणेहि कारणें
जयातें । पुरुषु म्हणों ये ॥ ८९ ॥ पैं वेदाचें बहुवसपण । देखेचिना जयाचें
आंगण । हें गगनाचें पांघरूण । होय देखा ॥ ९० ॥ ऐसें जाणूनि योगीश्वर ।
जयातें म्हणती परात्पर । जें अनन्यगतीचें घर । गिंवसीत ये ॥ ९१ ॥ जे
तनुवाचाचित्तें । नाइकती दुजिये गोष्टीतें । तयां एकनिष्ठेचें पिकतें । सुक्षेत्र
जें ॥ ९२ ॥ हें त्रैलोक्याचि पुरुषोत्तमु । ऐसा साच जयाचा मनोर्धर्मु । तया
आस्तिकाचा आश्रमु । पांडवा गा ॥ ९३ ॥ जें निर्गर्वाचें गौरव । जें निर्गुणाची
जाणिव । जें सुखाची राणिव । निराशांसी ॥ ९४ ॥ जें संतोषियां वाढिलें ताट ।
जें अचिंता अनाथांचें मायपोट । भक्तीसी उजू वाट । जया गांवा ॥ ९५ ॥ हें
एकैक सांगोनि वायां । काय फार करू धनंजया । पैं गेलिया जया ठाया ।
तो ठावोचि होईजे ॥ ९६ ॥ हिंवाचिया झुळुका । जैसें हिंवचि पडे उष्णोदका ।
कां समोर जालिया अर्का । तमचि प्रकाशु होय ॥ ९७ ॥ तैसा संसारु जया
गांवा । गेला सांता पांडवा । होऊनि ठाके आघवा । मोक्षाचाचि ॥ ९८ ॥ तरी
अग्नीमार्जीं आलें । जैसें इंधनचि अग्नि जहालें । पाठीं न निवडेचि कांहीं

केलें। काष्ठपण ॥ ९ ॥ नातरी साखरेचा माघौता। बुद्धीमंतपणेही करितां। परि ऊस नव्हे पंडुमुता। जियापरी ॥ २०० ॥ लोहाचें कनक जाहलें। हें एके परिसेंचि केलें। आतां आणिक कैंचें तें गेलें। लोहत्व आणी ॥ १ ॥ म्हणौनि तूप होऊनि माघौतें। जेवीं दूधपणा न येचि निरुतें। तेवीं पावोनियां जयातें। पुनरावृत्ति नाहीं ॥ २ ॥ तें माझें परम। साचोकारें निजधाम। हें आंतुवट तुज वर्म। दाविजत असे ॥ ३ ॥

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः।

प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ २३ ॥

तेवींचि आणिकेही एके प्रकारें। हें जाणतां आहे सोपारें। तरि देह सांडितेनि अवसरें। जेथ मिळती योगी ॥ ४ ॥ अथवा अवचटें ऐसें घडे। जे अनवसरें देह सांडे। तरि माघौतें येणे घडे। देहासीचि ॥ ५ ॥ म्हणौनि काळशुद्धी जरी देह ठेविती। तरी ठेवितखेंवीं ब्रह्माचि होती। एहवीं अकाळीं तरी येती। संसारा पुढती ॥ ६ ॥ तैसें सायुज्य आणि पुनरावृत्ती। ये दोन्ही अवसराआधीन आहाती। तोचि अवसरु तुजप्रती। प्रसंगे सांगों ॥ ७ ॥ तरि ऐके गा सुभटा। पातलिया मरणाचा माजिवटा। पांचै आपुलालिया वाटा। निघती अंतीं ॥ ८ ॥ ऐसा वरिपडिला प्रयाणकाळीं। बुद्धीतें भ्रमु न गिळी। स्मृति नव्हे आंधळी। न मरे मन ॥ ९ ॥ हा चेतनावर्गु आघवा। मरणीं दिसे टवटवा। परि अनुभविलिया ब्रह्माभावा। गंवसणी होऊनि ॥ २१० ॥ ऐसा सावध हा समवावो। आणि निर्वाणवेन्ही निर्वाहो। हें तरीच घडे जरी सावावो। अग्नीचा आथी ॥ ११ ॥ पाहां पां वारेनें कां उदकें। जैं दिवियाचें दिवेपण झांके। तैं असतीच काय देखे। दिठी आपुली ॥ १२ ॥ तैसें देहांतीचेनि विषमवातें। देह आंत बाहेरि श्लेष्माआंते। तैं विडोनि जाय उजितें। अग्नीचें तें ॥ १३ ॥ ते वेळीं प्राणासि प्राणु नाहीं। तेथ बुद्धि असोनि करील काई। म्हणौनि अग्नीविण देहीं। चेतना न थारे ॥ १४ ॥ अगा देहींचा अग्नि जरी गेला। तरी देह नव्हे चिखलु वोला। वायां आयुष्यवेळु आपला। आंधारें गिंवसी ॥ १५ ॥ आणि मागील स्मरण आघवें। तें तेणे अवसरें सांभाळावें। मग देह त्यजूनि मिळावें। स्वरूपीं कीं ॥ १६ ॥ तंब तया श्लेष्माचे चिखलीं। चेतनाचि बुडोनि गेली। तेथ मागिली पुढिली हे ठेली।

आठवण सहजे ॥ १७ ॥ म्हणौनि आधीं अभ्यासु जो केला । तो मरण न येतांचि निमोनि गेला । जैसें ठेवणे न दिसतां मालवला । दीपु हातींचा ॥ १८ ॥ आतां असो हें सकळ । जाण पां ज्ञानासि अग्नि मूळ । तया अग्नीचे प्रयाणीं बळ । संपूर्ण आथी ॥ १९ ॥

अग्निज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ २४ ॥

आंत अग्नीज्योतीचा प्रकाशु । बाहेरी शुक्लपक्षु आणि दिवसु । आणि सामासांमाजीं मासु । उत्तरायण ॥ २२० ॥ ऐशिया समयोगाची निरुती । लाहोनि जे देह ठेविती । ते ब्रह्मचि होती । ब्रह्मविद ॥ २१ ॥ अवधारीं गा धनुर्धरा । येथवरी सामर्थ्य यथा अवसरा । तेवींचि हा उजू मार्ग स्वपुरा । यावया पैं ॥ २२ ॥ एथ अग्नी हें पहिले पायतरे । ज्योतिर्मय हें दुसरे । दिवस जाणे तिसरे । चौथे शुक्लपक्ष ॥ २३ ॥ आणि सामास उत्तरायण । तें वरचील गा सोपान । येणे सायुज्यसिद्धिसदन । पावती योगी ॥ २४ ॥ हा उत्तम काळु जाणिजे । यातें अर्चिरा मार्गु म्हणिजे । आतां अकाळु तोही सहजे । सांगेन आईक ॥ २५ ॥

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनम् ।

तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५ ॥

तरी प्रयाणाचिया अवसरे । वातश्लेष्मां सुभरे । तेणे अंतःकरणीं आंधारे । कोंदले ठाके ॥ २६ ॥ सर्वेद्रियां लांकुड पडे । स्मृति भ्रमामाजीं बुडे । मन होय वेडे । कोंडे प्राण ॥ २७ ॥ अग्नीचे अग्निपण जाये । मग तो धूमचि अवघा होये । तेणे चेतना गिंवसिली ठाये । शरीरींची ॥ २८ ॥ जैसे चंद्राआड आभाल । सदट दाटे सजळ । मग गडद ना उजाळ । ऐसे झांवळे होय ॥ २९ ॥ कां मरे ना सावध । ऐसे जीवितासि पडे स्तब्ध । आयुष्य मरणाची मर्याद । वेळु ठाकी ॥ २३० ॥ ऐसी मनबुद्धिकरणी । सभोंवर्तीं धूमाकुळाची कोंडणी । तेथ जम्हे जोडलिये वाहणी । युगचि बुडे ॥ ३१ ॥ हां गा हातींचे जे वेळीं जाये । ते वेळीं आणिका लाभाची गोठी केंआहे । म्हणौनि प्रयाणीं तंव होये । येतुली दशा ॥ ३२ ॥ ऐशी देहाआंतु स्थिती । बाहेरी कृष्णपक्ष वरि राती ।

आणि सामासही वोडवती। दक्षिणायन ॥ ३३ ॥ इये पुनरावृत्तीचीं घराणीं। आधवीं एकवटती जयाचिया प्रयाणीं। तो स्वरूपसिद्धीची काहाणी। कैसेनि आइके ॥ ३४ ॥ ऐसा जयाचा देह पडे। तया योगी म्हणोनि चंद्रवरी जाणें घडे। मग तेथूनि मागुता बहुडे। संसारा ये ॥ ३५ ॥ आम्हीं अकाळु जो पांडवा। म्हणितला तो हा जाणावा। आणि हाचि धूम्रमार्ग गांवा। पुनरावृत्तीचिया ॥ ३६ ॥ येर तो अर्चिरा मार्गु। तो वसता आणि असलगु। साविया स्वस्त चांगु। निवृत्तीवरी ॥ ३७ ॥

शुक्लकृष्णे गती होते जगतः शाश्वते मते।

एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुनः ॥ २६ ॥

ऐशिया अनादि या दोन्ही वाटा। एकी उजू एकी अव्हांटा। म्हणौनि बुद्धिपूर्वक सुभटा। दाविलिया तुज ॥ ३८ ॥ कां जे मार्गामार्ग देखावे। साच लटिकें वोळखावें। हिताहित जाणावें। हिताचिलगां ॥ ३९ ॥ पाहें पां नाव देखतां बरवी। कोणी आड घाली काय अथावीं। कां सुपंथ जाणौनियां अडवीं। रिगवत असे ॥ २४० ॥ जो विष अमृत वोळखे। तो अमृत काय सांँडू शके। तेविं जो उजू वाट देखे। तो अव्हांटा न वचे ॥ ४१ ॥ म्हणौनि फुडें। पारखावें खरें कुडें। पारखिलें तरी न पडे। अनवसरें कहीं ॥ ४२ ॥ एहवीं देहांतीं थोर विषम। या मार्गाचें आहे संभ्रम। जन्में अभ्यासिलियाचें हन काम। जाईल वायां ॥ ४३ ॥ जरी अर्चिरा मार्गु चुकलिया। अवचटें धूम्रपंथें पडलिया। तरी संसारपांथी जुंतलिया। भंवतचि असावें ॥ ४४ ॥ हे सायास देखोनि मोठे। आतां कैसेनि पां एकवेळ फिटे। म्हणौनि योगमार्गु गोमटे। शोधिले दोन्ही ॥ ४५ ॥ तंव एके ब्रह्मत्वा जाइजे। आणि एके पुनरावृत्ति येईजे। परि दैवगत्या जो लाहिजे। देहांतीं जेणें ॥ ४६ ॥

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुहाति कशचन।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७ ॥

ते वेळीं म्हणितलें हें नव्हें। वायां अवचटें काय पावे। देह त्यजूनि वस्तु होआवें। मार्गेचि कीं ॥ ४७ ॥ तरी आतां देह असो अथवा जावो। आम्ही तों

केवळ वस्तूचि आहों। कां जे दोरीं सर्पत्व वावो। दोराचिकडुनी ॥ ४८ ॥
 मज तरंगपण असे कीं नसे। ऐसें हें उदकासी कहीं प्रतिभासे। तें भलतेव्हां
 जैसें तैसें। उदकचि कीं ॥ ४९ ॥ तरंगाकारें न जन्मेचि। ना तरंगलोपें न
 निमेचि। तेविं देहीं जे देहेंचि। वस्तु जाहले ॥ २५० ॥ आतां शरीराचें
 तयाचिया ठाई। आडनांवही उरलें नाहीं। तरी कोणें काळें काई। निमे तें पाहें
 पां ॥ ५१ ॥ मग मागातें कासया शोधावे। कोणें कोटूनि कें जावें। जरी
 देशकालादि आघवें। आपणचि असे ॥ ५२ ॥ आणि हां गा घटु जे वेळीं
 फुटे। ते वेळीं तेथिंचें आकाश लागे नीट वाटे। वाटा लागे तरि गगना भेटे।
 एऱ्हवीं चुके ॥ ५३ ॥ पाहें पां ऐसें हन आहे। कीं तो आकारुचि जाये। येर
 गगन तें गगनीचि आहे। घटत्वाहि आर्धीं ॥ ५४ ॥ ऐसिया बोधाचेनि
 सुरवाडें। मार्गामार्गाचें सांकडें। तया सोहंसिद्धां न पडे। योगियांसी ॥ ५५ ॥
 याकारणें पंडुसुता। तुवां होआवें योगयुक्ता। येतुलेनि सर्वकाळीं साम्यता।
 आपैसया होईल ॥ ५६ ॥ मग भलतेथ भलतेव्हां। देह असो अथवा जावा।
 परि अबंधा नित्य ब्रह्मभावा। विघडु नाहीं ॥ ५७ ॥ तो कल्पादि जन्मा
 नागवे। कल्पांतीं मरणें नाप्लवे। माजि स्वर्गसंसाराचेनि लाघवें। झकवेना ॥ ५८ ॥
 येणें बोधें जो योगी होये। तयासीचि या बोधाचें नीटपण आहे। कां जे
 भोगातें पेलूनि पायें। निजरूपा ये ॥ ५९ ॥ पैं गा इंद्रादिकां देवां। जयां
 सर्वस्वें गाजती राणिवा। तें सांडणें मानूनि पांडवा। डावली जो ॥ २६० ॥

वेदेषु	यज्ञेषु	तपःसु	चैव
दानेषु	यत्पुण्यफलं	प्रदिष्टम् ।	
अत्येति	तत्सर्वमिदं	विदित्वा	
योगी	परं स्थानमुपैति	चाद्यम् ॥ २८ ॥	

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
 श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अक्षरब्रह्मयोगो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

जरी वेदाध्ययनाचें जालें। अथवा यज्ञाचें शेतचि पिकलें। कां तपोदानांचें
 जोडलें। सर्वस्व हन जें ॥ ६१ ॥ तया आघवयाचि पुण्याचा मळा। भारु

आंतौनि जया ये फला । जें परब्रह्मा निर्मला । सांटि न सरे ॥ ६२ ॥ जें
नित्यानन्दाचेनि मानें । उपमेचा कांटाला न दिसे सानें । पाहा पां वेदयज्ञादि
साधनें । जया सुखा ॥ ६३ ॥ जें विटे ना सरे । भोगी तयाचेनि पवाडें पुरे ।
पुढती महासुखाचें सोयरें । भावंडचि ॥ ६४ ॥ ऐसें दृष्टीचेनि सुखपणें ।
जयासी अदृष्टाचें बैसणें । जें शतमर्खींही आंगवणें । नोहेचि एका ॥ ६५ ॥
तयातें योगीश्वर अलौकिकें । दिठीचेनि हाततुकें । अनुमानती कौतुकें । तंव
हळुवट आवडे ॥ ६६ ॥ मग तया सुखाची किरीटी । करूनियां गा पाउटी ।
परब्रह्माचिये पाठीं । आरूढती ॥ ६७ ॥ ऐसें चराचरैकभाग्य । जें ब्रह्मेशां
आराधनायोग्य । योगियांचें भोग्य । भोगधन जें ॥ ६८ ॥ जो सकळ कळांची
कळा । जो परमानन्दाचा पुतळा । जो जिवाचा जिव्हाला । विश्वाचिया ॥ ६९ ॥
जो सर्वज्ञतेचा वोलावा । जो यादवकुळीचा कुळदिवा । तो श्रीकृष्णजी
पांडवा- । प्रती बोलिला ॥ २७० ॥ ऐसा कुरुक्षेत्रींचा वृत्तांतु । संजयो रायासी
असे सांगतु । तेचि परियेसा पुढारी मातु । ज्ञानदेव म्हणे ॥ २७१ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय नववा

तरी अवधान एकले दीजे । मग सर्वसुखासि पात्र होइजे । हें प्रतिज्ञोन्तर माझें । उघड ऐका ॥ १ ॥ परी प्रौढी न बोलें हो जी । तुम्हां सर्वज्ञांच्या समाजीं । देयावें अवधान हे माझी । विनवणी सलगीची ॥ २ ॥ कां जे लळयांचे लळे सरती । मनोरथांचे मनोरथ पुरती । जरी माहेरें श्रीमंतें होती । तुम्हांऐसीं ॥ ३ ॥ तुमचेया दिठिवेयाचिये वोलें । सासिन्नले प्रसन्नतेचे मळे । ते साउली देखोनि लोळें । श्रांतु जी मी ॥ ४ ॥ प्रभू तुम्ही सुखामृताचे डोहो । म्हणौनि आम्ही आपुलिया स्वेच्छा वोलावो लाहों । येथेही जरी सलगी करूं बिहों । तरी निवों कें पां ॥ ५ ॥ नातरी बालक बोबडां बोलीं । कां वांकुडा विचुका पाउलीं । ते चोज करूनि माउली । रिड्ये जेवीं ॥ ६ ॥ तेवीं तुम्हां संतांचा पठियावो । कैसेनि तरी आम्हांवरी हो । या बहुवा आलुकिया जी आहों । सलगी करीत ॥ ७ ॥ वांचूनि माझिये बोलतिये योग्यते । सर्वज्ञ भवादूश श्रोते । काय धड्यावरी सारस्वतें । पढों सिकिजे ॥ ८ ॥ अवधारां आवडे तेसणां धुंधुरु । परि महातेजीं न मिरवे काय करूं । अमृताचिया ताटीं वोगरूं । ऐसी रससोय कैंची ॥ ९ ॥ हां हो हिमकरासी विंजणे । की नादापुढे आइकवणे । लेणियासी लेणे । हें कहीं आथी ॥ १० ॥ सांगा परिमळे काय तुरंबावें । सागरे कवणे ठायीं नाहावें । हें गगनचि आडे आघवें । ऐसा पवाडु कैंचा ॥ ११ ॥ तैसें तुमचें अवधान धाये । आणि तुम्ही म्हणा हें होये । ऐसें वकृत्व कवणा आहे । जेणे रिड्या तुम्ही ॥ १२ ॥ तरी विश्वप्रगटितिया गभस्ती । काय हातिवेन न कीजे आरती । कां चुळोदके आपांपती । अर्द्यु नेदिजे ॥ १३ ॥ प्रभू तुम्ही महेशाचिया मूर्ती । आणि मी दुबळा अर्चितसें भक्ती । म्हणौनि बोल जन्ही गंगावती । तन्ही स्वीकाराल कीं ॥ १४ ॥ बालक बापाचिये ताटीं रिगे । आणि बापातेंचि जेवऊं लागे । कीं तो संतोषिलेनि वेगें । मुखचि वोढवी ॥ १५ ॥ तैसा मी जरी तुम्हांप्रती । चावटी करीतसें

बाळमती। तरी तुम्ही संतोषिजे ऐसी जाती। प्रेमाची असे ॥ १६ ॥ आणि तेण
आपुलेपणाचेनि मोहें। तुम्ही संत घेतले असा बहुवें। म्हणौनि केलिये
सलगीचा नोहे। आभारु तुम्हां ॥ १७ ॥ अहो तान्हयाचें लागतां झाटें। तेण
अधिकचि पान्हा फुटे। रोषें प्रेम दुणवटे। पद्धियंतयाचेनि ॥ १८ ॥ म्हणौनि
मज लेंकुरवाचेनि बोलें। तुमचें कृपाळूपण निदैलें। तें चेड़लें ऐसें जी
जाणवलें। यालागीं बोलिलें मी ॥ १९ ॥ एहवीं चांदिणें पिकविजत आहे
चेपणीं। कीं वारया घापत आहे वाहणी। हां हो गगनासि गंवसणी। घालिजे
केवीं ॥ २० ॥ आइका पाणी वोथिजावें न लगे। नवनीतीं माथुला न रिगे।
तेवीं लाजिलें व्याख्यान न निगे। देखोनि जयातें ॥ २१ ॥ हें असो शब्दब्रह्म
जिये बाजे। शब्द मावळलेया निवांतु निजे। तो गीतार्थु महाठिया बोलिजे।
हा पाडु काई ॥ २२ ॥ परि ऐसियाही मज धिंवसा। तो पुढतियाचि येकी
आशा। जे धिटींवा करूनि भवादृशां। पद्धियंतया होआवें ॥ २३ ॥ तरि आतां
चंद्रापासोनि निववितें। जें अमृताहूनि जीववितें। तेणे अवधाने कीजो
वाढतें। मनोरथां माडिया ॥ २४ ॥ कां जैं दिठिवा तुमचा वरुषे। तैं
सकळार्थीसिद्धी मती पिके। एहवीं कोंभेला उन्मेषु सुके। जरी उदास
तुम्ही ॥ २५ ॥ सहजें तरी अवधारा। वकृत्वा अवधानाचा होय चारा। तरी
दोंदें पेलती अक्षरां। प्रमेयाचीं ॥ २६ ॥ अर्थ बोलाची वाट पाहे। तेथ
अभिप्रावोचि अभिप्रायातें विये। भावाचा फुलैरा होत जाये। मतिवरी ॥ २७ ॥
म्हणौनि संवादाचा सुवावो ढळे। तन्ही हृदयाकाश सारस्वतें वोळे। आणि
श्रोता दुश्चिता तरि वितुळे। मांडला रसु ॥ २८ ॥ अहो चंद्रकांतु द्रवता कीर
होये। परि ते हातवटी चंद्रीं कीं आहे। म्हणौनि वक्ता तो वक्ता नोहे।
श्रोतेनिविण ॥ २९ ॥ परि आतां आमुतें गोड करावें। ऐसें तांदुळीं कासया
विनवावें। साइखडियानें काइ प्रार्थवें। सूत्रधारातें ॥ ३० ॥ तो काय बाहुलियांचिया
काजा नाचवी। कीं आपुलिये जाणिवेची कळा वाढवी। म्हणौनि आम्हां या
ठेवाठेवी। काय काज ॥ ३१ ॥ तंव श्रीगुरु म्हणती काइ जाहलें। हें समस्तही
आम्हां पावलें। आतां सांगें जें निरोपिलें। नारायणे ॥ ३२ ॥ येथ संतोषोनि
निवृत्तिदासें। जी जी म्हणौनि उल्हासें। अवधारां श्रीकृष्ण ऐसें। बोलते
जाहले ॥ ३३ ॥

श्रीभगवानुवाच

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।

ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १ ॥

नातरि अर्जुना हें बीज । पुढती सांगिजेल तुज । जें हें अंतःकरणींचें गुज ।
जीवाचिये ॥ ३४ ॥ येणे मानें जीवाचें हियें फोडावें । मग गुज कां पां मज
सांगावें । ऐसें कांहीं स्वभावें । कल्पिशी जरी ॥ ३५ ॥ तरी परियेसीं गा प्राज्ञा ।
तूं आस्थेचीच संज्ञा । बोलिलिये गोष्टीची अवज्ञा । नेणसी करूं ॥ ३६ ॥
म्हणौनि गूढपण आपुलें मोडो । वरि न बोलणेंही बोलावें घडो । परि
आमुचिये जीवींचें पडो । तुझ्या जिवीं ॥ ३७ ॥ अगा थानीं कीर दूध गूढ ।
परि थानासीचि नव्हे कीं गोड । म्हणौनि सरो कां सेवितयाची चाड । जरी
अनन्य मिळे ॥ ३८ ॥ मुडांहूनि बीज काढिलें । मग निर्वाळलिये भूमीं पेरिलें ।
तरि तें सांडीविखुरीं गेलें । म्हणों ये कायी ॥ ३९ ॥ यालगीं सुमनु आणि
शुद्धमती । जो अनिंदकु अनन्यगती । पैं गा गौप्यही परी तयाप्रती । चावलिजे
सुखें ॥ ४० ॥ तरि प्रस्तुत आतां गुणीहीं । तूं वांचूनि आणिक नाहीं । म्हणौनि
गुज तरी तुझ्या ठायीं । लपऊं नये ॥ ४१ ॥ आतां किती नावानावा गुज ।
म्हणतां कानडें वाटेल तुज । तरि ज्ञान सांगेन सहज । विज्ञानेंसीं ॥ ४२ ॥ परि
तेंचि ऐसेनि निवाडें । जैसें भेसळलें खरें कुडें । मग काढिजे फाडोवाडें ।
पारख्वनियां ॥ ४३ ॥ कां चांचूचेनि सांडसें । खांडिजे पय पाणी राजहंसें ।
तुज ज्ञान विज्ञान तैसें । वांटूनि देऊं ॥ ४४ ॥ मग वारयाचिया धारसा ।
पडिनला कोंडा कां नुरेचि जैसा । आणि कणांचा आपैसा । राशिवा
जोडे ॥ ४५ ॥ तैसें जें जाणितलेयासाठीं । संसार संसाराचिये गांठीं । लाऊनि
बैसवी पाटीं । मोक्षश्रियेच्या ॥ ४६ ॥

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ २ ॥

जें जाणणेया आघवेयांच्या गांवीं । गुरुत्वाची आचार्यपदवी । जें सकल
गुह्यांचा गोसावी । पवित्रां रावो ॥ ४७ ॥ आणि धर्माचें निजधाम । तेवींचि
उत्तमाचें उत्तम । पैं जया येतां नाहीं काम । जन्मांतराचें ॥ ४८ ॥ मोटकें

गुरुमुखे उदैजत दिसे । आणि हृदयीं स्वयंभचि असे । प्रत्यक्ष फावों लागे तैसें । आपैसयाचि ॥ ४९ ॥ तेवींचि गा सुखाच्या पाउटीं । चढतां येड्जे जयाच्या भेटी । मग भेटल्या कीर मीठी । भोगणेंयाही पडे ॥ ५० ॥ परि भोगाचिया ऐलीकडिल्ये मेरे । चित्त उर्भे ठेले सुखा भरे । एसे सुलभ आणि सोपारें । वरि परब्रह्म ॥ ५१ ॥ पैं गा आणिकही एक याचें । जें हाता आलिया तरी न वचे । आणि अनुभवितां कांहीं न वेचे । वरि विटेहि ना ॥ ५२ ॥ येथ जरी तूं तार्किका । ऐसी हन घेसी शंका । ना येवढी वस्तु हे लोकां । उरली केविं पां ॥ ५३ ॥ जे एकोत्तरेयाचिया वाढी । जळतिये आगीं घालिती उडी । ते अनायासें स्वगोडी । सांडिती केविं ॥ ५४ ॥ तरी पवित्र आणि रम्य । तेवींचि सुखोपायगम्य । आणि स्वसुख परम धर्म्य । वरि आपणां जोडे ॥ ५५ ॥ ऐसा अवघाचि हा सुरवाडु आहे । तरी जना हातीं केविं उरों लाहे । हा शंकेचा ठावो कीर होये । परि न धरावी तुवां ॥ ५६ ॥

अश्रद्धानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परन्तप ।

अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ३ ॥

पाहें पां दूध पवित्र आणि गोड । पासीं त्वचेचिया पदराआड । परि तें अव्हेस्तनि गोचिड । अशुद्ध काय न सेविती ॥ ५७ ॥ कां कमलकंदा आणि दर्दुरीं । नांदणूक एकेचि घरीं । परि परागु सेविजे भ्रमरीं । येरां चिखलुचि उरे ॥ ५८ ॥ नातरी निदैवाच्या परिवर्णीं । लोह्या रुतलिया आहाति सहस्रवरी । परि तेथ बैसोनि उपवासु करी । कां दिरिंजे जिये ॥ ५९ ॥ तैसा हृदयामध्यें मी रामु । असतां सर्वसुखाचा आरामु । कीं भ्रांतासी कामु । विषयावरी ॥ ६० ॥ बहु मृगजळ देखोनि डोळां । थुंकिजे अमृताचा गिळितां गळाळा । तोडिला परिसु बांधिला गळां । शुकितकालभें ॥ ६१ ॥ तैसी अहंमतेचिये लवडसवडीं । मातें न पवतीची बापुडीं । म्हणौनि जन्ममरणाची दुथडीं । डहुळितें ठेलीं ॥ ६२ ॥ एऱ्वीं मी तरी कैसा । मुखाप्रति भानु कां जैसा । कहीं दिसे न दिसे ऐसा । वाणीचा नोहे ॥ ६३ ॥

मया तत्मिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ।

मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ॥ ४ ॥

माझेया विस्तारलेपणा नांवें। हें जगचि नोहे आघवें। जैसें दूध मुरालें स्वभावें। तरि तेंचि दहीं ॥ ६४ ॥ कां बीजचि जाहलें तरु। अथवा भांगारचि अळंकारु। तैसा मज एकाचा विस्तारु। तें हें जग ॥ ६५ ॥ हें अव्यक्तपणे थिजलें। तेंचि मग विश्वाकारे वोथिजलें। तैसें अमूर्तमूर्ति मियां विस्तारलें। त्रैलोक्य जाणें ॥ ६६ ॥ महदादि देहांतें। इयें अशेषेही भूतें। परी माझ्या ठार्यी बिंबतें। जैसें जलीं फेण ॥ ६७ ॥ परि तया फेणांआंतु पाहातां। जेवीं जल न दिसे पंडुसुता। नातरी स्वर्णींची अनेकता। चेझलिया नोहिजे ॥ ६८ ॥ तैसीं भूतें इयें माझ्या ठार्यीं। बिंबती तयांमाजीं मी नाहीं। इया उपपत्ती तुज पाहीं। सांगितलिया मागां ॥ ६९ ॥ म्हणौनि बोलिलिया बोलाचा अतिसो। न कीजे यालागीं हें असो। परि मजआंत पैसो। दिठी तुझी ॥ ७० ॥

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम्।

भूतभृन्त च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ५ ॥

आमुचा प्रकृतीपैलीकडील भावो। जरी कल्पनेवीण लगासी पाहों। तरी मजमाजीं भूतें हेंही वावो। जें मी सर्व म्हणौनि ॥ ७१ ॥ एळवीं संकल्पाचिये सांजवेळे। नावेक तिमिरेजती बुद्धीचे डोळे। म्हणौनि अखंडितचि परि झांवळे। भूतभिन्न ऐसें देखे ॥ ७२ ॥ तेचि संकल्पाची सांज जैं लोपे। तें अखंडितचि आहे स्वरूपें। जैसें शंका जातखेवों लोपे। सापण माळेचें ॥ ७३ ॥ एळवीं तरी भूमीआंतूनि स्वयंभ। काय घडेयागाडगेयाचे निघती कोंभ। परि ते कुलालमतीचे गर्भ। उमटले कीं ॥ ७४ ॥ नातरी सागरींच्या पाणीं। काय तरंगाचिया आहाती खाणी। ते अवांतर करणी। वारयाची नव्हे ॥ ७५ ॥ पाहें पां कापसाच्या पोटीं। काय कापडाची होती पेटी। तो वेढितयाचिया दिठी। कापड जाहला ॥ ७६ ॥ जरी सोनें लेणे होउनी घडे। तरी तयाचें सोनेंपण न मोडे। येर अळंकार हे वरचिलीकडे। लेतयाचेनि भावें ॥ ७७ ॥ सांगें पडिसादाचीं प्रत्युत्तरें। कां आरिसां जें आविष्करें। तें आपलें कीं साचोकारें। तेथेंचि होतें ॥ ७८ ॥ तैसी इये निर्मळे माझ्या स्वरूपीं। जो भूतभावना आरोपी। तयासि तयाच्या संकल्पीं। भूताभासु असे ॥ ७९ ॥ तेचि कलिपती प्रकृती पुरे। तरि भूताभासु आर्धींचि सरे। मग स्वरूप उरे एकसरे ।

निखळ माझें ॥ ८० ॥ हें असो आंगीं भरलिया भवंडी । जैशा भोंकत दिसती
अरडीदरडी । तैशी आपुलिया कल्पना अखंडीं । गमती भूतें ॥ ८१ ॥ तेचि
कल्पना सांझूनि पाहीं । तरि मी भूतीं भूतें माझिया ठायीं । हें स्वर्जींही परि
नाहीं । कल्पावयाजोंगे ॥ ८२ ॥ आतां मीच एक भूतांते धर्ता । अथवा
भूतांमार्जीं मी असता । या संकल्पसन्निपाता- । आंतुलिया बोलिया ॥ ८३ ॥
म्हणौनि परियेसीं गा प्रियोत्तमा । यापरी मी विश्वेसीं विश्वात्मा । जो इया
लटकिया भूतग्रामा । भाव्यु सदा ॥ ८४ ॥ रश्मीचेनि आधारे जैसें । नव्हे
तेंचि मृगजळ आभासे । माझ्या ठायीं भूतजात तैसें । आणि मातेंही भावी ॥ ८५ ॥
मी ये परीचा भूतभावनु । परि सर्व भूतांसि अभिनु । जैसी प्रभा आणि भानु ।
एकचि ते ॥ ८६ ॥ हा आमुचा ऐश्वर्ययोगु । तुवां देखिला कीं चांगु । आतां
सांगें काहीं एथ लागु । भूतभेदाचा असे ॥ ८७ ॥ यालागीं मजपासूनि भूतें ।
आने नव्हती हें निरुतें । आणि भूतांवेगळिया मातें । कहींच न मनीं
हो ॥ ८८ ॥

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।

तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ६ ॥

यें गगन जेवढें जैसें । पवनुहि गगनीं तेवढाचि असे । सहजें हालविलिया
वेगळा दिसे । एन्हर्वीं गगन तेंचि तो ॥ ८९ ॥ तैसें भूतजात माझ्या ठायीं ।
कल्पजे तरी आभासे कांहीं । निर्विकल्पीं तरि नाहीं । तेथ मीचि मी
आघवें ॥ ९० ॥ म्हणौनि नाहीं आणि असे । हें कल्पनेचेनि सौरसें । जें
कल्पनालोपें भ्रंशे । आणि कल्पनेसवें होय ॥ ९१ ॥ तेंचि कल्पितें मुहळ
जाये । तें असे नाहीं हें कें आहे । म्हणौनि पुढती तूं पाहें । हा ऐश्वर्ययोगु ॥ ९२ ॥
ऐशिया प्रतीतिबोधसागरीं । तूं आपणेयातें कल्लोळु एक कीं । मग जंब
पाहासी चराचरीं । तंव तूंचि आहासी ॥ ९३ ॥ या जाणणेयाचा चेवो । तुज
आल ना म्हणती देवो । तरी आतां द्वैतस्वप्न वावो । जालें कीं ना ॥ ९४ ॥
तरी पुढती जरी विपायें । बुद्धीसी कल्पनेची झोंप ये । तरी अभेदबोधु जाये ।
जें स्वर्जीं पडिजे ॥ ९५ ॥ म्हणौनि ये निद्रेची वाट मोडे । निखळ उद्घोधाचेंचि
आपणपें घडे । ऐसें वर्म जें आहे फुडें । तें दावों आतां ॥ ९६ ॥ तरी धनुर्धरा

धैर्या । निकें अवधान देई बा धनंजया । पैं सर्व भूतांते माया । करी हरी
गा ॥ १७ ॥

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम् ।

कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

जिये नांव गा प्रकृती । जे द्विविधा सांगितली तुजप्रती । एकीं अष्टधा
भेदव्यक्ती । दुजीं जीवरूपा ॥ १८ ॥ हा प्रकृतीविखो आघवा । तुवां मागां
परिसिलासी पांडवा । म्हणौनि असो काई सांगावा । पुढतपुढती ॥ १९ ॥ तरी
ये माळिये प्रकृती । महाकल्पाच्या अंर्ती । सर्व भूते अव्यक्तीं । ऐक्यासि
येती ॥ २० ॥ ग्रीष्माच्या अतिरसीं । सबीजें तृणे जैसीं । मागुती भूमीसी ।
सुलीनें होतीं ॥ १ ॥ कां वार्षिये ढेणे फिटे । जेव्हां शारदीयेचा अनुघडु फुटे ।
तेव्हां घनजात आटे । गगनींचे गगनीं ॥ २ ॥ नातरी आकाशाचे खोणे । वायु
निवांतुचि लोणे । कां तरंगता हारणे । जळीं जेवीं ॥ ३ ॥ अथवा जागिनलिये
वेळे । स्वजन मनींचे मनीं मावळे । तैसे प्राकृत प्रकृतीं मिळे । कल्पक्षयीं ॥ ४ ॥
मग कल्पादीं पुढती । मीचि सृजीं ऐसी वदंती । तरी इयेविषयीं निरुती ।
उपपत्ती आइक ॥ ५ ॥

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।

भूतग्राममिमं कृत्स्वमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥

तरी हेचि प्रकृती किरीटी । मी स्वकीया सहजें अधिष्ठीं । तेथ तंतुसमवाय
पटीं । जेंवि विणावणी दिसे ॥ ६ ॥ मग तिये विणावणीचेनि आधारे । लहाना
चौकडियां पटत्व भरे । तैसी पंचात्मके आकारे । प्रकृतीचि होय ॥ ७ ॥ जैसें
विरजणियाचेनि संगे । दूधचि आटेजों लागे । तैशी प्रकृति आंगा रिगे ।
सृष्टिपणाचिया ॥ ८ ॥ बीज जळाची जवळीक लाहे । आणि तेंचि शाखोपशाखीं
होये । तैसे मज करणे आहे । भूतांचे हें ॥ ९ ॥ अगा नगर हें रायें केलें । या
म्हणणया साचपण कीर आलें । परि निरुते पाहतां काय शिणले । रायाचे
हात ॥ १० ॥ आणि मी प्रकृती अधिष्ठीं तें कैसें । जैसा स्वप्नीं जो असे ।
मग तोचि प्रवेशे । जागृतावस्थे ॥ ११ ॥ तरी स्वप्नौनि जागृती येतां । काय
पाय दुखती पंडुसुता । कीं स्वप्नामाजीं असतां । प्रवासु होय ॥ १२ ॥

या आघवियाचा अभिप्रावो कायी। जे हें भूतसृष्टीचें कांहीं। मज एकही करणें नाहीं। ऐसाचि अर्थु ॥ १३ ॥ जैसी रायें अधिष्ठिली प्रजा। व्यापारे आपुलालिया काजा। तैसा प्रकृतीसंगु हा माझा। येर करणें तें इयेचें ॥ १४ ॥ पाहें पां पूर्णचंद्राचिये भेटी। समुद्रीं अपार भरतें दाटी। तेथ चंद्रासि काय किरीटी। उपखा पडे ॥ १५ ॥ जड परि जवळिका। लोह चळे तरि चळो कां। तरि कवणु शीणु भ्रामका। सन्निधानाचा ॥ १६ ॥ किंबहुना यापरी। मी निजप्रकृति अंगिकारीं। आणि भूतसृष्टी एकसरी। प्रसवांचि लागे ॥ १७ ॥ जो हा भूतग्रामु आघवा। असे प्रकृतिआधीन पांडवा। जैसी बीजाचिया वेलपालवा। समर्थ भूमि ॥ १८ ॥ नातरि बाळादिकां वयसा। गोसावी देहसंगु जैसा। अथवा घनावळी आकाशा। वार्षिये जेवीं ॥ १९ ॥ कां स्वज्ञासि कारण निन्ना। तैसी प्रकृती हे नरेंद्रा। या अशेषाहि भूतसमुद्रा। गोसाविणी गा ॥ २० ॥ स्थावरा आणि जंगमा। स्थूळा अथवा सूक्ष्मा। हे असो भूतग्रामा। प्रकृतिचि मूळ ॥ २१ ॥ म्हणौनि भूतें हन सृजावीं। कां सृजिलीं प्रतिपाळावीं। इयें करणीं न येती आघवीं। आमुचिया आंगा ॥ २२ ॥ जळीं चंद्रिकेचिया पसरती वेली। ते वाढी चंद्रें नाहीं वाढविली। तेविं मातें पावोनि ठेलीं। दूरी कर्मे ॥ २३ ॥

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय।

उदासीनवदासीनमसकं तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥

आणि सुटलिया सिंधुजळाचा लोटु। न शके धरूं सैंधवाचा घाटु। तेविं सकळ कर्मा मीचि शेवटु। तीं काय बांधती मातें ॥ २४ ॥ धूम्ररजांची पिंजरीं। वाजतिया वायूतें जरी होकारी। कां सूर्यबिंबामाझारीं। आंधारें शिरे ॥ २५ ॥ हें असो पर्वताचिये हृदयींचें। जेविं पर्जन्यधारास्तव न खोंचे। तेविं कर्मजात प्रकृतीचें। न लगे मज ॥ २६ ॥ एन्हवीं इये प्रकृतिविकारीं। एकु मीचि असे अवधारीं। परि उदासीनाचिया परी। करीं ना करवीं ॥ २७ ॥ जैसा दीपु ठेविला परिवर्णीं। कवणातें नियमी ना निवारी। आणि कवण कवणिये व्यापारीं। राहाटे तेंहि नेणें ॥ २८ ॥ तो जैसा कां साक्षिभूतु। गृहव्यापारप्रवृत्तिहेतु। तैसा भूतकर्मी अनासक्तु। मी भूतीं असें ॥ २९ ॥

हा एकचि अभिग्रावो पुढतपुढती। काय सांगों बहुतां उपपत्तीं। येथे
एकहेळां सुभद्रापती। येतुले जाण पां॥ १३०॥

मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम्।

हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते॥ १०॥

जे लोकचेष्टां समस्तां। जैसा निमित्तमात्र कां सविता। तैसा जगत्प्रभवीं
पंडुसुता। हेतु मी जाणें॥ ३१॥ कां जें मियां अधिष्ठिलिया प्रकृती। होती
चराचराचिया संभूती। म्हणौनि मी हेतु हे उपपत्ती। घडे यथा॥ ३२॥ आतां
येणें उजिवडें निरुतें। न्याहाळीं पां ऐश्वर्ययोगातें। जे माझ्या ठार्यीं भूतें। परी
भूतीं मी नसें॥ ३३॥ अथवा भूतें ना माझ्या ठार्यीं। आणि भूतांमाजि मी
नाहीं। या खुणा तूं कहीं। चुकों नको॥ ३४॥ हें सर्वस्व आमुचें गूढ। परि
दाविलें तुज उघड। आतां इंद्रियां देऊनि कवाड। हृदयीं भोर्गी॥ ३५॥ हा
दंशु जंव न ये हातां। तंब माझें साचोकारपण पार्था। न संपडे गा सर्वथा।
जेविं तुषीं कणु॥ ३६॥ एहवीं अनुमानाचेनि पैसें। आवडे कीर कळलें
ऐसें। परि मृगजळाचेनि वोलांशें। काय भूमि तिमे॥ ३७॥ जें जाळ जळीं
पांगिलें। तेथ चंद्रबिंब दिसे आतुडलें। परि थडिये काढूनि झाडिलें। तेव्हां
बिंब के सांगें॥ ३८॥ तैसें बोलवरी वाचाबळे। वायांचि झक्कविजती
प्रतीतीचे डोळे। मग साचोकारें बोधावेळे। आथि ना होइजे॥ ३९॥

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम्।

परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम्॥ ११॥

किंबहुना भवा बिहाया। आणि साचें चाड आथि जरी मियां। तरि तूं
गा उपपत्ती इया। जतन कीजे॥ १४०॥ एहवीं दिठी वेधली कवळें। तैं
चांदणियातें म्हणे पिंवळें। तेविं माझ्या स्वरूपीं निर्मळें। देखती दोष॥ ४१॥
नातरी ज्वरें विटाळलें मुख। तें दुधातें म्हणे कडू विख। तेविं अमानुषा
मानुष। मानिती मातें॥ ४२॥ म्हणौनि पुढतपुढती धनंजया। झाणें विसंबसी
या अभिग्राया। जे इया स्थूलदृष्टी वायां। जाइजेल गा॥ ४३॥ पैं स्थूलदृष्टी
देखती मातें। तेंचि न देखणें जाण निरुतें। जैसें स्वप्नींचेनि अमृतें। अमरा
नोहीजे॥ ४४॥ एहवीं स्थूलदृष्टी मूढ। मातें जाणती कीर दृढ। परि तें

जाणणोंचि जाणणेया आड। रिगोनि ठाके ॥ ४५ ॥ जैसा नक्षत्राचिया
आभासा-। साठीं घातु झाला तया हंसा। मार्जीं रत्नबुद्धीचिया आशा।
रिगोनियां ॥ ४६ ॥ सांगे गंगा या बुद्धी मृगजळ। ठाकोनि आलियाचें कवण
फळ। काय सुरतरु म्हणौनि बाबुळ। सेविली करी ॥ ४७ ॥ हार निळयाचाचि
दुसरा। या बुद्धी हातु घातल विखारा। कां रत्ने म्हणौनि गारा। वेंचि
जेवीं ॥ ४८ ॥ अथवा निधान हें प्रगटलें। म्हणौनि खदिरांगर खोले भरिले।
कां साउली नेणतां घातलें। कुहां सिंहें ॥ ४९ ॥ तेवीं मी म्हणौनि प्रपंचीं।
जिहीं बुडी दिधली कृतनिश्चयाची। तिहीं चंद्रासाठीं जेवीं जलींची। प्रतिमा
धरिली ॥ ५० ॥ तैसा कृतनिश्चयो वायां गेला। जैसा कोण्ही एकु कांजी
प्याला। मग परिणाम पाहें लागला। अमृताचा ॥ ५१ ॥ तैसें स्थूलकारीं
नाशिवंतें। भरंवसा बांधोनि चित्तें। पाहती मज अविनाशातें। तरि कैंचा
दिसें ॥ ५२ ॥ आगा काढ पश्चिमसमुद्राचिया तटा। निधिजत आहे पूर्विलिया
वाटा। कां कोंडा कांडतां सुभटा। कणु आतुडे ॥ ५३ ॥ तैसें विकारलें हें
स्थूल। जाणितलेया मी जाणवतसें केवळ। काई फेण पितां जळ। सेविलें
होय ॥ ५४ ॥ म्हणौनि मोहिलेंनि मनोधर्में। हेंचि मी मानूनि संभरमें। मग
येथिंची जियें जन्मकर्में। तियें मजचि म्हणति ॥ ५५ ॥ येतुलेनि अनामा नाम।
मज अक्रियासि कर्म। विदेहासि देहर्धम। आरोपिती ॥ ५६ ॥ मज आकारशून्या
आकारु। निरुपाधिका उपचारु। मग विधिवर्जिता व्यवहारु। आचारादिक ॥ ५७ ॥
मज वर्णहीना वर्णु। गुणातीतासि गुणु। मज अचरणा चरणु। अपाणिया
पाणी ॥ ५८ ॥ मज अमेया मान। सर्वगतासी स्थान। जैसें सेजेमार्जीं वन।
निदेला देखे ॥ ५९ ॥ तैसें अश्रवणा श्रोत्र। मज अचक्षुसी नेत्र। अगोत्रा गोत्र।
अस्तपा रूप ॥ ६० ॥ मज अव्यक्तासी व्यक्ती। अनार्तासी आर्ती। स्वयंतृप्ता
तृप्ती। भाविती गा ॥ ६१ ॥ मज अनावरणा प्रावरण। भूषणातीतासि भूषण।
मज सकळ कारणा कारण। देखती ते ॥ ६२ ॥ मज सहजातें करिती।
स्वयंभातें प्रतिष्ठिती। निरंतरातें आव्हानिती। विसर्जिती गा ॥ ६३ ॥ मी
सर्वदा स्वतःसिद्धु। तो कीं बाळ तरुण वृद्धु। मज एकरूपा संबंधु। जाणती
ऐसे ॥ ६४ ॥ मज अद्वैतासि दुजें। मज अकर्तयासि काजें। मी अभोक्ता कीं

भुंजें। ऐसें म्हणती ॥ ६५ ॥ मज अकुलाचे कुळ वानिती। मज नित्याचेनि निधनें शिणती। मज सर्वातरातें कलिपती। अरि मित्र गा ॥ ६६ ॥ मी स्वानंदाभिरामु। तया मज अनेक सुखांचा कामु। आघवाचि मी असें समु। कीं म्हणती एकदेशी ॥ ६७ ॥ मी आत्मा एक चराचरीं। म्हणती एकाचा कैंपक्ष करीं। आणि कोपोनि एकातें मारीं। हेंचि वाढविती ॥ ६८ ॥ किंबहुना ऐसे समस्त। जे हे मानुषधर्म प्राकृत। तयाचि नांव मी ऐसें विपरीत। ज्ञान तयांचे ॥ ६९ ॥ जंव आकारु एक पुढां देखती। तंव हा देव येणे भावे भजती। मग तोचि विघडलिया टाकिती। नाहीं म्हणौनि ॥ ७० ॥ मातें येणे येणे प्रकारे। जाणती मनुष्य ऐसेनि आकारे। म्हणौनि ज्ञानचि तें आंधारे। ज्ञानासि करी ॥ ७१ ॥

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः।

राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ १२ ॥

यालागीं जन्मलेचि ते मोघ। जैसें वार्षियेवीण मेघ। कां मृगजळाचे तरंग। दुरुनीचि पाहावे ॥ ७२ ॥ अथवा कोलहेरीचे असिवार। नातरी वोडंबरीचे अळंकार। की गंधर्वनगरीचे आवार। आभासती कां ॥ ७३ ॥ साबरी वाढिनल्या सरळा। वरी फळ ना आंतु पोकळा। कां स्तन जाले गळां। शेळिये जैसें ॥ ७४ ॥ तैसें मूर्खाचें तयां जियालें। आणि धिग् कर्म तयांचें निपजलें। जैसें साबरी फळ आलें। घेपे ना दीजे ॥ ७५ ॥ मग जें कांहीं ते पढिनलें। तें मर्केटं नारळ तोडिले। कां आंधळ्या हातीं पडिले। मोतीं जैसें ॥ ७६ ॥ किंबहुना तयांचीं शास्त्रें। जैशीं कुमारीहातीं दिधळीं शास्त्रें। कां अशौच्या मंत्रें। बीजें कथिलीं ॥ ७७ ॥ तैसें ज्ञानजात तयां। आणि जें कांहीं आचरलें गा धनंजया। तें आघवेंचि गेले वायां। जें चित्तहीन ॥ ७८ ॥ पैं तमोगुणाची राक्षसी। जे सद्बुद्धीतें ग्रासी। विवेकाचा ठावोचि पुसी। निशाचरी जे ॥ ७९ ॥ तिये प्रकृती वरपडे जाले। म्हणौनि चिंतेचेनि कपोलें गेले। वरि तामसीयेचिये पडिले। मुखामार्जी ॥ ८० ॥ जेथ आशेचिये लाळे। आंतु हिंसा जीभ लोळे। तेवींचि असंतोषाचे चाकळे। अखंड चघळी ॥ ८१ ॥ जे अनर्थाचे कानवेरी। आवाळुवें चाटीत निघे बाहेरी। जे प्रमादपर्वतींची दरी। सदाचि मातली ॥ ८२ ॥

जेथे द्वेषाचिया दाढा। खसखसां ज्ञानाचा करिती रगडा। जे अगस्ती
गवसणी मूढां। स्थूलबुद्धि ॥ ८३ ॥ ऐसे आसुरिये प्रकृतीचे तोंडीं। जे जाले
गा भूतोंडीं। ते बुडोनि गेले कुंडीं। व्यामोहाच्या ॥ ८४ ॥ एवं तमाचिये पडिले
गर्ते। न पविजतीचि विचाराचेनि हातें। हें असो ते गेले जेथें। ते शुद्धीचि
नाहीं ॥ ८५ ॥ म्हणौनि असोतु इयें वायाणीं। कायशीं मूर्खाचीं बोलणीं।
वायां वाढवितां वाणी। शिणेल हन ॥ ८६ ॥ ऐसें बोलिले देवें। तेथ जी जी
म्हणितले पांडवें। आइके जेथ वाचा विसवे। ते साधुकथा ॥ ८७ ॥

महात्मानस्तु मां पार्थ दैर्वीं प्रकृतिमाश्रिताः।

भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ १३ ॥

तरी जयाचे चोखटे मानसीं। मी होऊनि असें क्षेत्रसंन्यासी। जया
निजेलियातें उपासी। वैराग्य गा ॥ ८८ ॥ जयाचिया आस्थेचिया सद्भावा।
आंतु धर्म करी राणिवा। जयाचें मन ओलावा। विवेकासी ॥ ८९ ॥ जे
ज्ञानगंगे नाहाले। पूर्णता जेऊनि धाले। जे शांतीसी आले। पालव नवे ॥ ९० ॥
जे परिणामा निघाले कोंभ। जे धैर्यमंडपाचे स्तंभ। जे आनंदसमुद्रीं कुंभ।
चुबकळोनि भरिले ॥ ९१ ॥ जयां भक्तीची येतुली प्राप्ती। जे कैवल्यातें
परौतें सर म्हणती। जयांचिये लीलेमाझीं नीति। जियाली दिसे ॥ ९२ ॥ जे
आधवांचि करणीं। लेइले शांतीचीं लेणीं। जयांचें चित्त गवसणी। व्यापका
मज ॥ ९३ ॥ ऐसे जे महानुभाव। जे दैविये प्रकृतीचें दैव। जे जाणोनियां
सर्व। स्वरूप माझें ॥ ९४ ॥ मग वाढतेनि प्रेमें। मातें भजती जे महात्मे। परि
दुजेपण मनोधर्मे। शिवतलें नाहीं ॥ ९५ ॥ ऐसें मीच होऊनि पांडवा। करिती
माझी सेवा। परि नवलावो तो सांगावा। असे आइक ॥ ९६ ॥

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः।

नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥

तरी कीर्तनाचेनि नटनाचें। नाशिले व्यवसाय प्रायशिचतांचे। जें नामचि
नाहीं पापाचें। ऐसें केलें ॥ ९७ ॥ यमदमां अवकळा आणिली। तीर्थे
ठायावरूनि उठविलीं। यमलोकींची खुंटिली। राहाटी आधवी ॥ ९८ ॥ यमु
म्हणे काय यमावें। दमु म्हणे कवणातें दमावें। तीर्थे म्हणती काय खावें।

दोष ओखदासि नाहीं ॥ १९ ॥ ऐसें माझेनि नामघोषें। नाहींचि करिती विश्वाचीं दुःखें। अवघें जगाचि महासुखें। दुमदुमित भरलें ॥ २०० ॥ ते पाहांटेवीण पाहावित। अमृतेवीण जीववित। योगेवीण दावित। कैवल्य डोळां ॥ १ ॥ परी राया रंका पाड धरून। नेणती सानेयां थोरां कडसणी करून। एकसरें आनंदाचें आवारु। होत जगा ॥ २ ॥ कहीं एकाधेनि वैकुंठा जावें। तें तिहीं वैकुंठचि केलें आघवें। ऐसें नामघोषगौरवें। धवल्ले विश्व ॥ ३ ॥ तेजें सूर्य तैसे सोज्वल। परि तोहि अस्तवे हें किडाळ। चंद्र संपूर्ण एखादे वेळ। हे सदा पुरते ॥ ४ ॥ मेघ उदार परी वोसरे। म्हणौनि उपमेसी न पुरे। हे निःशंकपणें सपांखरे। पंचानन ॥ ५ ॥ जयांचे वाचेपुढां भोजें। नाम नाचत असे माझें। जें जन्मसहस्रीं वोळगिजे। एकवेळ यावया ॥ ६ ॥ तो मी वैकुंठीं नसे। वेळु एक भानुबिंबींही न दिसें। वरी योगियांचींही मानसें। उमरडोनि जाय ॥ ७ ॥ परी तयांपाशीं पांडवा। मी हारपला गिंवसावा। जेथ नामघोषु बरवा। करिती माझा ॥ ८ ॥ कैसे माझ्या गुणीं धाले। देशकाळातें विसरले। कीर्तनें सुखी झाले। आपणपांचि ॥ ९ ॥ कृष्ण विष्णु हरि गोविंद। या नामाचे निखल प्रबंध। माजी आत्मचर्चा विशद। उदंड गाती ॥ २१० ॥ हें बहु असो यापरी। कीर्तित मातें अवधारीं। एक विचरती चराचरीं। पंडुकुमरा ॥ ११ ॥ मग आणिक ते अर्जुना। साविया बहुवा जतना। पंचप्राण मना। पाढाऊ घेउनी ॥ १२ ॥ बाहेरी यमनियमांची कांटी लाविली। आंतु वग्रासनाची पौळी पन्नासिली। वरी प्राणायामाचीं मांडिलीं। वाहातीं यंत्रे ॥ १३ ॥ तेथ उल्हाट शक्तीचेनि उजिवडें। मन पवनाचेनि सुरवाडें। सतरावियेचें पाणियाडें। बळीयाविलें ॥ १४ ॥ तेव्हां प्रत्याहारें ख्याती केली। विकारांचीं सपिलीं बोहलीं। इंद्रियें बांधोनि आणिलीं। हृदयाआंतु ॥ १५ ॥ तंव धारणावारु दाटिन्नले। महाभूतांतें एकवटिलें। मग चतुरंग सैन्य निवटिलें। संकल्पाचें ॥ १६ ॥ तयावरी जैत रे जैत। म्हणौनि ध्यानाचें निशाण वाजत। दिसे तन्मयाचें झळकत। एकछत्र ॥ १७ ॥ पाठीं समाधिश्रियेचा अशेखा। आत्मानुभवराज्यसुखा। पट्टाभिषेकु देखा। समरसें जाहला ॥ १८ ॥ ऐसें हें गहन। अर्जुना माझें भजन। आतां ऐके सांगेन।

जे करिती एक ॥ १९ ॥ तरी दोन्ही पालववेरी । जैसा एक तंतू अंबरी । तैसा
 मीवांचूनि चराचरी । जाणती ना ॥ २० ॥ आदि ब्रह्मा करूनी । शेवटीं
 मशक धरूनी । माजी समस्त हें जाणोनी । स्वरूप माझें ॥ २१ ॥ मग वाड
 धाकुटें न म्हणती । सजीव निर्जीव नेणती । देखिलिये वस्तु उजू लुटिती ।
 मीचि म्हणौनि ॥ २२ ॥ आपुलें उत्तमत्व नाठवे । पुढील योग्यायोग्य नेणवे ।
 एकसरें व्यक्तिमात्राचेनि नांवें । नमूचि आवडे ॥ २३ ॥ जैसें उंचीं उदक
 पडिलें । तें तळवटवरी ये उगेलें । तैसें नमिजे भूतजात देखिलें । ऐसा
 स्वभावोचि तयांचा ॥ २४ ॥ कां फळलिया तस्तची शाखा । सहजे भूमीसी
 उतरे देखा । तैसे जीवमात्रां अशेखां । खालावती ते ॥ २५ ॥ अखंड अर्गवता
 होऊनि असती । तयांची विनय हेचि संपत्ती । जे जयजयमंत्रें अर्पिती ।
 माझ्याचि ठायीं ॥ २६ ॥ नमितां मानापमान गळाले । म्हणौनि अवचिता ते
 मीचि जहाले । ऐसे निरंतर मिसळले । उपासिती ॥ २७ ॥ अर्जुना हे गुरुवी
 भक्ती । सांगितली तुजप्रती । आतां ज्ञानयज्ञे यजिती । ते भक्त आइकें ॥ २८ ॥
 परि भजन करिती हातवटी । तूं जाणत आहासि किरीटी । जे मागां इया
 गोष्टी । केलिया आम्हीं ॥ २९ ॥ तंव आथि जी अर्जुन म्हणे । हें दैविकिया
 प्रसादाचें करणें । तरि काय अमृताचें आरोगणें । पुरे म्हणवे ॥ २३० ॥ या
 बोला श्रीअनंतें । लागटा देखिलें तयांतें । कीं सुखावलेनि चित्तें । डोलतु
 असे ॥ ३१ ॥ म्हणे भलें केलें पार्था । एह्वां हा अनवसरु सर्वथा । परि
 बोलवीतसे आस्था । तुझी मातें ॥ ३२ ॥ तंव अर्जुन म्हणे हें कायी ।
 चकोरेंवीण चांदणेंचि नाहीं । जगाचि निवविजे हा तयाच्या ठायीं । स्वभावो
 कीं जी ॥ ३३ ॥ यें चकोरें तियें आपुलिये चाडे । चांचू करिती चंद्राकडे ।
 तेविं आम्ही विनवू तें थोकडें । देवो कृपासिंधु ॥ ३४ ॥ जी मेघ आपुलिये
 प्रौढी । जगाची आर्ती दवडी । वांचूनि चातकाची ताहान केवढी । तो वर्षावो
 पाहुनी ॥ ३५ ॥ परि चुळा एकाचिया चाडे । जेविं गंगेतेंचि ठाकणे पडे । तेवीं
 आर्त बहु कां थोडें । तरी सांगावें देवें ॥ ३६ ॥ तेथें देवें म्हणितलें राहें । जो
 संतोष आम्हां जाहला आहे । तयावरी स्तुति साहे । ऐसें उरलें नाहीं ॥ ३७ ॥

यैं परिस्तु आहासि निकियापरी । तेचि वकृत्वा वन्हाडीक करी । ऐसे
पुरस्करोनि श्रीहरी । आदरिले बोलें ॥ ३८ ॥

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।

एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ १५ ॥

तरि ज्ञानयज्ञ तो एवंरूपु । तेथ आदिसंकल्पु हा यूपु । महाभूतें मंडपु ।
भेदु तो पशु ॥ ३९ ॥ मग पांचांचे जे विशेष गुण । अथवा इंद्रियें आणि
प्राण । हेचि यज्ञोपचारभरण । अज्ञान घृत ॥ २४० ॥ तेथ मनबुद्धीचिया
कुंडा- । आंतु ज्ञानाग्नि धडफुडा । साम्य तेचि सुहाडा । वेदिका जाणें ॥ ४१ ॥
सविवेकमतिपाटव । तेचि मंत्रविद्यागौरव । शांति स्नुकस्नुव । जीवु यज्वा ॥ ४२ ॥
तो प्रतीतीचेनि पात्रें । विवेकमहामंत्रें । ज्ञानाग्निहोत्रें । भेदु नाशी ॥ ४३ ॥ तेथ
अज्ञान सरोनि जाये । आणि यजिता यजन हें ठाये । आत्मसमरसीं न्हाये ।
अवभूर्थीं जेव्हां ॥ ४४ ॥ तेव्हां भूतें विषय करणें । हें वेगळालें कांहीं न म्हणे ।
आघवें एकचि ऐसें जाणें । आत्मबुद्धि ॥ ४५ ॥ जैसा चेङ्गला तो अर्जुना । म्हणे
स्वर्णींची हे विचित्र सेना । मीचि जाहालें होतों ना । निद्रावशें ॥ ४६ ॥ आतां
सेना ते सेना नक्हे । हें मीच एक आघवें । ऐसें एकत्वें मानवें । विश्व
तया ॥ ४७ ॥ मग तो जीवु हे भाष सरे । आब्रहा परमात्मबोधें भरे । ऐसे
भजती ज्ञानाध्वरें । एकत्वें येणें ॥ ४८ ॥ अथवा अनादि हें अनेक । जें
आनासारिखें एका एक । आणि नामरूपादिक । तेंही विषम ॥ ४९ ॥ म्हणौनि
विश्व भिन्न । परि न भेदे तयाचें ज्ञान । जैसे अवयव तरी आन आन । परि
एकेचि देहींचे ॥ २५० ॥ कां शाखा सानिया थोरा । परि आहाति एकाचिया
तरुवरा । बहु रश्म परि दिनकरा । एकाचे जेवीं ॥ ५१ ॥ तेवीं नानाविधा
व्यक्ती । आनानें नामें आनानी वृत्ती । ऐसें जाणती भेदलां भूतीं । अभेदा
मातें ॥ ५२ ॥ येणें वेगळालेपणें पांडवा । करिती ज्ञानयज्ञ बरवा । जे न भेदती
जाणिवा । जाणते म्हणौनि ॥ ५३ ॥ ना तरी जेधवां जिये ठारीं । देखती कां
जें जें कांहीं । तें मीवांचूनि नाहीं । ऐसाचि बोधु ॥ ५४ ॥ पाहें पां बुडबुडा
जेउता जाये । तेउतें जळचि एक तया आहे । मग विरे अथवा राहे । तही
जळाचिमार्जीं ॥ ५५ ॥ कां पवनें परमाणु उचलले । ते पृथ्वीपणावेगळे नाहीं

केले। आणि माघैतें जरी पडले। तरी पृथ्वीचिवरी ॥ ५६ ॥ तैसें भलतेथ भलतेणं भावें। भलतेंही हो अथवा नोहावें। परि तें मी ऐसें आघवें। होउनि ठेले ॥ ५७ ॥ अगा हे जेहळी माझी व्याप्ती। तेहळीचि तयांची प्रतीती। ऐसें बहुधाकारीं वर्तती। बहुचि होउनि ॥ ५८ ॥ हें भानुबिंब आवडे तया। समुख जैसें धनंजया। तैसे ते विश्वा यया। समोर सदा ॥ ५९ ॥ अगा तयांचिया ज्ञाना। पाठी पोट नाहीं अर्जुना। वायु जैसा गगना। सर्वांगीं असे ॥ २६० ॥ तैसा मी जेतुला आघवा। तेंचि तुक तयांचिया सद्भावा। तरी न करितां पांडवा। भजन जहालें ॥ ६१ ॥ एऱ्हवीं तरी सकळ मीचि आहें। तरी कवणीं कें उपासिला नोहें। एथ एकें जाणणेवीण ठाये। अप्राप्तासी ॥ ६२ ॥ परि तें असो येणें उचितें। ज्ञानयङ्गें यजितसांते। उपासिती मातें। तें सांगितलें ॥ ६३ ॥ अखंड सकळ हें सकळां मुखीं। सहज अर्पत असे मज एकीं। कीं नेणणे यासाठीं मूर्खीं। न पविजेचि मातें ॥ ६४ ॥

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ।

मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ १६ ॥

तोचि जाणिवेचा जरी उदयो होये। तरी मुद्दल वेदु मीचि आहें। आणि तो विधानातें जया विये। तो क्रतुही मीचि ॥ ६५ ॥ मग तया कर्मापासूनि बरवा। जो सांगोपांगु आघवा। यज्ञु प्रगटे पांडवा। तोही मी गा ॥ ६६ ॥ स्वाहा मी स्वधा। सोमादि औषधी विविधा। आज्य मी समिधा। मंत्रु मी हवि ॥ ६७ ॥ होता मी हवन कीजे। तेथ अग्नी तो स्वरूप माझें। आणि हुतक वस्तु जें जें। तेंही मीचि ॥ ६८ ॥

पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।

वेद्यं पवित्रमोङ्कार ऋक्साम यजुरेव च ॥ १७ ॥

यैं जयाचेनि अंगसंगें। इये प्रकृतीस्तव अष्टांगें। जम्म पाविजत असे जगें। तो पिता मी गा ॥ ६९ ॥ अर्धनारीनटेश्वरीं। जो पुरुष तोचि नारी। तेवीं मी चराचरीं। माताही होय ॥ २७० ॥ आणि जाहालें जग जेथ राहे। जेणें जीवित वाढत आहे। तें मीवांचूनि नोहे। आन निरुतें ॥ ७१ ॥ इयें प्रकृतिपुरुषें दोन्हीं। उपजलीं जयाचिया अमनमनीं। तो पितामह त्रिभुवनीं। विश्वाचा

मी ॥ ७२ ॥ आणि आघवेया जाणणेयाचिया वाटा । जया गांवा येती गा
सुभटा । वेदांचिया चोहटां । वेद्य जें म्हणिजे ॥ ७३ ॥ जेथ नानामतां
बुझावणी जाहाली । एकमेकां शास्त्रांची अनोळखी फिटली । चुकलीं झानें
जेथ मिळों आलीं । जें पवित्र म्हणिजे ॥ ७४ ॥ पैं ब्रह्मबीजा जाहला अंकुरु ।
घोषध्वनीनादाकारु । तयाचें गा भुवन जो ॲँकारु । तोही मी गा ॥ ७५ ॥
जया ॲँकाराचिये कुशीं । अक्षरें होतीं अउमकारेसीं । जियें उपजत वेदेसीं ।
उठलीं तिन्हीं ॥ ७६ ॥ म्हणौनि ऋग् यजुः सामु । हे तीन्ही म्हणें मी आत्मारामु ।
एवं मीचि कुलकमु । शब्दब्रह्माचा ॥ ७७ ॥

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।

प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ १८ ॥

हें चराचर आघवें । जिये प्रकृतीआंत सांठवें । ते शिणली जेथ विसवे ।
ते परमगती मी ॥ ७८ ॥ आणि जयाचेनि प्रकृती जिये । जेणें अधिष्ठिली
विश्व विये । जो येऊनि प्रकृती इये । गुणातें भोगी ॥ ७९ ॥ तो विश्वश्रियेचा
भर्ता । मीचि गा एथ पंडुसुता । मी गोसावी समस्ता । त्रैलोक्याचा ॥ २८० ॥
आकाशें सर्वत्र वसावें । वायुनें नावभरी उगें नसावें । पावकें दाहावें । वर्षावें
जलें ॥ ८१ ॥ पर्वतीं बैसका न संडावी । समुद्रीं रेखा नोलंडावी । पृथ्वीया
भूतें वाहावीं । हे आज्ञा माझी ॥ ८२ ॥ म्यां बोलविल्या वेदु बोले । म्यां
चालविल्या सूर्यु चाले । म्यां हालविल्या प्राणु हाले । जो जगातें चाळिता ॥ ८३ ॥
मियांचि नियमिलासांता । काळु ग्रासितसे भूतां । इयें म्हणियागतें पंडुसुता ।
सकळें जयाचीं ॥ ८४ ॥ जो ऐसा समर्थु । तो मी जगाचा नाशु । आणि
गगनाऐसा साक्षिभूतु । तोही मीचि ॥ ८५ ॥ इहीं नामरूपीं आघवा । जो भरला
असे पांडवा । आणि नामरूपांचाही वोल्हावा । आपणचि जो ॥ ८६ ॥ जैसे
जळाचे कळोळ । आणि कळोळीं आथी जळ । ऐसेनि वसवीतसे सकळ । तो
निवासु मी ॥ ८७ ॥ जो मज होय अनन्य शरण । त्याचें निवारीं मी जन्ममरण ।
यालागीं शरणागता शरण्य । मीचि एकु ॥ ८८ ॥ मीचि एक अनेकपणें ।
वेगळालेनि प्रकृतीगुणें । जीत जगाचेनि प्राणें । वर्तत असें ॥ ८९ ॥ जैसा
समुद्र थिल्लर न म्हणतां । भलतेथ बिंबे सविता । तैसा ब्रह्मादि सर्वा भूतां ।

सुहृद तो मी ॥ २९० ॥ मीचि गा पांडवा । या त्रिभुवनासि वोलावा । सृष्टिक्षयप्रभवा । मूळ तें मी ॥ ११ ॥ बीज शाखांते प्रसवे । मग तें रुखपण बीजीं सामावे । तैसे संकल्पे होय आघवें । पाठीं संकल्पीं मिळे ॥ १२ ॥ ऐसे जगाचें बीज जो संकल्पु । अव्यक्त वासनारूपु । तथा कल्पांतीं जेथ निक्षेपु । होय तें स्थान मी ॥ १३ ॥ इयें नामरूपें लोटती । वर्णव्यक्ती आटती । जातीचे भेद फिटती । जें आकारु नाहीं ॥ १४ ॥ तें संकल्पवासनासंस्कार । माघौतें रचावया चराचर । जेथ राहोनि असती अमर । तें निधान मी ॥ १५ ॥

तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।

अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ १९ ॥

मी सूर्याचेनि वेषें । तपें तें हें शोषे । पाठीं इंद्र होऊनि वर्षे । तें पुढति भरे ॥ १६ ॥ अग्नि काढें खाये । तें काष्ठचि अग्नि होये । तैसे मरतें मारितें पाहें । स्वरूप माझें ॥ १७ ॥ यालगीं मृत्यूच्या भागीं जें जें । तेही पैं रूप माझें । आणि न मरतें तंब सहजें । मीचि आहें ॥ १८ ॥ आतां बहु बोलेनि सांगावें । तें एकिहेळां घे पां आघवें । तरी सतासतही जाणावे । मीचि पैं गा ॥ १९ ॥ म्हणौनि अर्जुना मी नसें । ऐसा कवणु ठाव असे । परि प्राणियांचे दैव कैसें । जे न देखती मातें ॥ ३०० ॥ तरंग पाणियेवीण सुकती । रश्म वातीवीण न देखती । तैसे मीचि ते मी नव्हती । विस्मो देखें ॥ १ ॥ हें आंतबाहेर मियां कोंदलें । जग निखिल माझेंचि वोतिलें । कीं कैसें कर्म तयां आड आलें । जें मीचि नाहीं म्हणती ॥ २ ॥ परि अमृतकुहां पडिजे । कां आपणयांते कडिये काडिजे । ऐसें आथी काय कीजे । अप्राप्तासी ॥ ३ ॥ ग्रासा एका अन्नासाठीं । अंधु धांवताहे किरीटी । आढळला चिंतामणि पायें लोटी । आंधलेपणे ॥ ४ ॥ तैसे ज्ञान जें सांदूनि जाये । तें ऐसी हे दशा आहे । म्हणौनि कीजे तें केलें नोहे । ज्ञानेवीण ॥ ५ ॥ आंधलेया गरुडाचे पांख आहाती । ते कवणा उपेगा जाती । तैसे सत्कर्माचे उपखे ठाती । ज्ञानेवीण ॥ ६ ॥

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गातिं प्रार्थयन्ते ।

ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्रन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥ २० ॥

देख पां गा किरीटी । आश्रमधर्माचिया राहाटी । विधिपार्गा कसवटी । जे आपणचि होती ॥ ७ ॥ यजन करितां कौतुके । तिहीं वेदांचा माथा तुके । क्रिया फळेसि उभी ठाके । पुढां जयां ॥ ८ ॥ ऐसे दीक्षित जे सोमप । जे आपणचि यज्ञाचें स्वरूप । तिहीं तया पुण्याचेनि नांवें पाप । जोडिले देखें ॥ ९ ॥ श्रुतित्रयातें जाणोनि । शतवरी यज्ञ करुनी । यजिलिया मातें चुकोनि । स्वर्गु वरिती ॥ ३१० ॥ जैसें कल्पतरुतळवटीं । बैसोनि झोलिये देतसे गांठी । मग निदैव निघे किरीटी । दैन्यचि करूं ॥ ११ ॥ तैसे शतक्रतु यजिले मातें । कीं ईप्सिताति स्वर्गसुखातें । आतां पुण्य कीं हें निरुतें । पाप नोहे ॥ १२ ॥ म्हणौनि मजवीण पाविजे स्वर्गु । तो अज्ञानाचा पुण्यमार्गु । ज्ञानिये तयातें उपसर्गु । हानि म्हणती ॥ १३ ॥ एहवीं तरी नरकींचें दुःख । पावोनि स्वर्गा नाम कीं सुख । वांचूनि नित्यानंद गा निर्दोख । तें स्वरूप माझें ॥ १४ ॥ मज येतां पैं सुभटा । या द्विविधा गा आव्हांटा । स्वर्गु नरकु या वाटा । चोरांचिया ॥ १५ ॥ स्वर्गा पुण्यात्मके पापें येइजे । पापात्मके पापें नरका जाइजे । मग मातें जेणे पाविजे । तें शुद्ध पुण्य ॥ १६ ॥ आणि मजचिमाजीं असतां । जेणे मी दुःखावें पंडुसुता । तें पुण्य ऐसें म्हणतां । जीभ न तुटे काई ॥ १७ ॥ परि हें असो आतां प्रस्तुत । ऐके यापरि तें दीक्षित । यजूनि मातें याचित । स्वर्गभोगु ॥ १८ ॥ मग मी न पविजे ऐसें । जें पापरूप पुण्य असे । तेणे लाधलेनि सौरसें । स्वर्गा येती ॥ १९ ॥ जेथ अमरत्व हें सिंहासन । ऐरावतासारिखें वाहन । राजधानी भुवन । अमरावती ॥ ३२० ॥ जेथ महासिद्धींचीं भांडारें । अमृताचीं कोठारें । जिये गांवीं खिल्लारें । कामधेनूंचीं ॥ २१ ॥ जेथ वोळगे देव पाइका । सैंघ चिंतामणीचिया भूमिका । विनोदवनवाटिका । सुरतरुंचिया ॥ २२ ॥ गंधर्व गात गाणीं । जेथ रंभेणिया नाचणी । उर्वशी मुख्य विलासिनी । अंतौरिया ॥ २३ ॥ मदन वोळगे शेजारें । जेथ चंद्र शिंपे सांबरें । पवना ऐसें म्हणियारें । धांवणें जेथ ॥ २४ ॥ पैं बृहस्पति मुख्य आपण । ऐसे स्वस्तिश्रियेचे ब्राह्मण । ताटियेचे सुरगण । बहुवस जेथें ॥ २५ ॥ लोकपाळ रांगेचे । राउत जिये पदवीचे । उच्चैःश्रवा

खांचे । खोलणिये ॥ २६ ॥ हें असो बहु ऐसे । भोग इंद्रसुखासरिसे । ते भोगिजती जंव असे । पुण्यलेशु ॥ २७ ॥

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।

एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ २१ ॥

मग तया पुण्याची पाउटी सरे । सर्वेचं इंद्रपणाची उटी उतरे । आणि येऊं लागती माघारे । मृत्युलोका ॥ २८ ॥ जैसा वेश्याभोगी कवडा वेंचे । मग दारही चेपूं नये तियेचें । तैसें लाजिरवाणे दीक्षितांचें । काय सांगों ॥ २९ ॥ एवं थितिया मातें चुकले । जीहीं पुण्ये स्वर्ग कामिले । तयां अपरपण तें वावो जालें । अंतीं मृत्युलोकु ॥ ३३० ॥ मातेचिया उदरकुहरीं । पचूनि विष्ठेच्या दाथरीं । उकडूनि नवमासवरी । जन्मजन्मोनि मरती ॥ ३१ ॥ अगा स्वर्जीं निधान फावे । परि चेड़लिया हारपे आघवें । तैसें स्वर्गसुख जाणावें । वेदज्ञाचें ॥ ३२ ॥ अर्जुना वेदविद जन्ही जाहला । तरि मातें नेणतां वायां गेल । कणु सांडूनि उपणिल । कोंडा जैसा ॥ ३३ ॥ म्हणौनि मज एकेंविण । हे त्रयीधर्म अकारण । आतां मातें जाणोनि कांहीं नेण । तूं सुखिया होसी ॥ ३४ ॥

अनन्याशिचन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥ २२ ॥

यैं सर्वभावेंसीं उखितें । जे वोपिले मज चित्तें । जैसा गर्भगोळु उद्यमातें । कोणाही नेणे ॥ ३५ ॥ तैसा मीवांचूनि कांहीं । आणीक गोमटेंचि नाहीं । मजचि नाम पाहीं । जिणेया ठेविलें ॥ ३६ ॥ ऐसें अनन्यगतिके चित्तें । चिंतितसांते मातें । जे उपासिती तयांतें । मीचि सेवीं ॥ ३७ ॥ ते एकवटूनि जिये क्षणीं । अनुसरले गा माझिये वाहणीं । तेव्हांचि तयांची चिंतवणी । मजचि पडली ॥ ३८ ॥ मग तींहीं जें जें करावें । तें मजचि पडिले आघवें । जैसी अजातपक्षाचेनि जीवें । पक्षिणी जिये ॥ ३९ ॥ आपुली तहानभूक नेणे । तान्हया निकें तें माउलीसीचि करणें । तैसे अनुसरले जे मज प्राणें । तयांचें सर्व मी करीं ॥ ३४० ॥ तया माझिया सायुज्याची चाड । तरि तेंचि पुरवीं

कोड । कां सेवा म्हणती तरी आड । प्रेम सुयें ॥ ४१ ॥ ऐसा मनीं जो जो धरिती भावो । तो तो पुढां पुढां लागें तयां देवों । आणि दिधलियाचा निर्वाहो । तोही मीचि करीं ॥ ४२ ॥ हा योगक्षेमु आघवा । तयांचा मजचि पडिला पांडवा । जयांचिया सर्वभावा । आश्रयो मी ॥ ४३ ॥

येऽप्यन्यदेवता भक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥

आतां आणिकही संप्रदायें । परि मातें नेणती समवायें । जें अग्निंद्रसूर्यसोमाये । म्हणौनि यजिती ॥ ४४ ॥ तेही कीर मातेंचि होये । कां जे हें आघवें मीचि आहें । परि ते भजती उजरी नव्हे । विषम पडे ॥ ४५ ॥ पाहें पां शाखा पल्लव रुखाचे । हे काय नव्हती एकाचि बीजाचे । परि पाणी घेणें मुळाचें । तें मुळींचि घाये ॥ ४६ ॥ कां दहाही इंद्रियें आहाती । इयें जरी एकेचि देहींचीं होती । आणि इहीं सेविले विषयो जाती । एकाचि ठारीं ४७ ॥ तरि करोनि रससोय बरवी । कानीं केवीं भरावी । फुलें आणोनि बांधावीं । डोळां केविं ॥ ४८ ॥ तेथ रसु तो मुखेंचि सेवावा । परिमळु तो घारींचि घ्यावा । तैसा मी तो यजावा । मीचि म्हणौनि ॥ ४९ ॥ येर मातें नेणोनि भजन । तें वायांचि गा आनेंआन । म्हणौनि कर्माचे डोळे ज्ञान । तें निर्दोष होआवें ॥ ३५० ॥

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।

न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ २४ ॥

एहवीं पाहें पां पंडुसुता । या यज्ञोपहारां समस्तां । मीवांचूनि भोक्ता । कवणु आहे ॥ ५१ ॥ मी सकळां यज्ञांचा आदि । आणि यजना या मीचि अवधि । कीं मातें चुकोनि दुर्बुद्धि । देवां भजले ॥ ५२ ॥ गंगेचें उदक गंगे जैसें । अर्पिजे देवपितरोद्देशें । माझें मज देती तैसें । परि आनानीं भावीं ॥ ५३ ॥ म्हणौनि ते पार्था । मातें न पवतीचि सर्वथा । मग मनीं वाहिली जे आस्था । तेथ आले ॥ ५४ ॥

यान्ति देवब्रता देवान्यितृन्यान्ति पितृब्रताः ।

भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥

मनें वाचा करणीं । जयांचीं भजनें देवांचिया वाहणीं । ते शरीर

जातियेक्षणीं। देवचि जाले॥ ५५॥ अथवा पितरांचीं व्रतें। वाहती जयांचीं
चित्तें। जीवित सरलिया तयांतें। पितृत्व वरी॥ ५६॥ कां क्षुद्रदेवतादि भूतें।
तियेंचि जयांची परमदैवतें। जिहीं अभिचारिकीं तयांतें। उपासिलें॥ ५७॥
तयां देहाची जवनिका फिटली। आणि भूतत्वाची प्राप्ति जाहली। एवं
संकल्पवशें फळलीं। कर्में तयां॥ ५८॥ मग मीचि डोळां देखिला। जिहीं
कानीं मीचि ऐकिला। मीचि मनीं भाविला। वानिला वाचा॥ ५९॥ सर्वांगीं
सर्वाठायीं। मीचि नमस्कारिला जिहीं। दानपुण्यादिकें जें कांहीं। तें माङ्गियाचि
मोहरां॥ ६०॥ जिहीं मातेंचि अध्ययन केलें। जे आंतबाहेरि मियांचि धाले।
जयांचें जीवित्व जोडलें। मज्चिलागीं॥ ६१॥ जे अहंकारु वाहत आंगीं।
आम्ही हरीचे भूषावयालागीं। जे लोभिये एकचि जगीं। माझेनि लोभें॥ ६२॥
जे माझेनि कामें सकाम। जे माझेनि प्रेमें सप्रेम। जे माङ्गिया भुली सभ्रम।
नेणती लोक॥ ६३॥ जयांचीं जाणती मज्चि शास्त्रें। मी जोडें जयांचेनि
मंत्रे। ऐसे जे चेष्टामात्रें। भजले मज॥ ६४॥ ते मरणा ऐलीचकडे। मज
मिळोनि गेले फुडे। मग मरणीं आणिकीकडे। जातील केवीं॥ ६५॥ म्हणौनि
मद्याजी जे जाहाले। ते माङ्गियाचि सायुज्या आले। जिहीं उपचारमिषें दिधलें।
आपणपें मज॥ ६६॥ पैं अर्जुना माझे ठायीं। आपणपेंवीण सौरसु नाहीं। मी
उपचारें कवणाही। नाकळें गा॥ ६७॥ एथ जाणीव करी तोचि नेणें।
आथिलेंपण मिरवी तेंचि उणें। आम्ही जाहलें ऐसें जो म्हणे। तो कांहींचि
नव्हे॥ ६८॥ अथवा यज्ञदानादि किरीटी। कां तपें हन जे हुटहुटी। ते तृणा
एकासाठीं। न सरे एथ॥ ६९॥ पाहें पां जाणिवेचेनि बळें। कोण्ही
वेदांपासूनि असे आगळें। कीं शेषाहूनि तोंडाळें। बोलकें आथी॥ ७०॥
तोही आंथरुणातळवटीं दडे। येरु नेति नेति म्हणौनि बहुडे। एथ सनकादिक
वेडे। पिसे जाहले॥ ७१॥ करितां तापसांची कडसणी। कवणु जवळां
ठेविजे शूलपाणी। तोहि अभिमानु सांडूनि पायवणी। माथां वाहे॥ ७२॥
नातरि आथिलेपणें सरिशी। कवणी आहे लक्ष्मये ऐसी। श्रियेसारिखिया
दासी। घरीं जियेतें॥ ७३॥ तिया खेळतां करिती घरकुलीं। तयां नामें

अमरपुरे जरि ठेविलीं । तरि न होती काय बाहुलीं । इंद्रादिक तयांचीं ॥ ७४ ॥
 तिया नावडोनि जेव्हां मोडिती । तेव्हां महेंद्राचे रंक होती । तिया झाडा जेउते
 पाहती । ते कल्पवृक्ष ॥ ७५ ॥ ऐसिया जियेचिया जवळिका । सामर्थ्य
 घरीचिया पाझका । ते लक्ष्मी मुख्यनायका । न मनेचि एथ ॥ ७६ ॥ मग
 सर्वस्वे करूनि सेवा । अभिमानु सांडूनि पांडवा । ते पाय धुवावयाचिया
 दैवा । पात्र जाहाली ॥ ७७ ॥ म्हणौनि थोरपण पऱ्हां सांडिजे । एथ व्युत्पत्ती
 आघवी विसरिजे । जैं जगा धाकुटें होईजे । तैं जवळीक माझी ॥ ७८ ॥ अगा
 सहस्रकिरणाचिये दिठी- । पुढां चंद्रुही लोपे किरीटी । तेथ खद्योत कां
 हुटहुटी । आपुलेनि तेजें ॥ ७९ ॥ तैसें लक्ष्मयेचें थोरपण न सरे । जेथ
 शंभूचेंही तप न पुरे । तेथ येर प्राकृत हेंदरें । केवीं जाणों लाहे ॥ ३८० ॥
 यालागीं शरीरसांडोवा कीजे । सकळ गुणांचे लोण उतरिजे । संपत्तिमदु
 सांडिजे । कुरवंडी करुनी ॥ ८१ ॥

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।

तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥

मग निस्सीमभाव उल्हासें । मज अर्पावयाचेनि मिसें । फळ एक आवडे
 तैसें । भलतयाचें हो ॥ ८२ ॥ भक्तु माझियाकडे दावी । आणि मी दोन्ही हात
 वोडवीं । मग देंठु न फेडितां सेवीं । आदरेण्शीं ॥ ८३ ॥ पैं गा भक्तीचेनि नांवें ।
 फूल एक मज द्यावें । तैं लेखें तरि म्यां तुंबावें । परि मुखींचि घालीं ॥ ८४ ॥
 हें असो कायसीं फुलें । पानचि एक आवडे तें जाहलें । तें साजुकही न हो
 सुकलें । भलतैसें ॥ ८५ ॥ परि सर्वभावें भरलें देखें । आणि भुकेला अमृतें
 तोखे । तैसें पत्रचि परि तेणे सुखें । आरोग्यं लागें ॥ ८६ ॥ अथवा ऐसेंही एक
 घडे । जे पालाही परी न जोडे । तरि उदकाचें तंव सांकडें । नव्हेल
 कीं ॥ ८७ ॥ तें भलतेथ निमोलें । न जोडितां आहे जोडलें । तेंचि सर्वस्व
 करूनि अर्पिलें । जेणे मज ॥ ८८ ॥ तेणे वैकुंठापासोनि विशाळें । मजलागीं
 केलीं रातळें । कौस्तुभाहोनि निर्मळें । लेणीं दिधलीं ॥ ८९ ॥ दुधाचीं सेजारें ।
 क्षीराब्धीऐसीं मनोहरें । मजलागीं अपारें । सृजिलीं तेणे ॥ ३९० ॥ कर्पूर चंदन
 अगरु । ऐसेया सुगंधाचा महामेरु । मज हातिवा लविला दिनकरु ।

दीपमाळे ॥ ९१ ॥ गरुडासारिखीं वाहने । मज सुरतसंचीं उद्याने । कापथेनूचीं
गोधने । अर्पिलीं तेणे ॥ ९२ ॥ मज अमृताहूनि सुरसे । बोनीं वोगरिलीं
बहुवसे । ऐसा भक्तांचेनि उदकलेशे । परितोषे गा ॥ ९३ ॥ हें सांगावे काय
किरीटी । तुवांचि देखिले आपुलिया दिठी । मी सुदामयाचिया सोडीं गांठी ।
पळ्यांलगीं ॥ ९४ ॥ पैं भक्ति एकी मी जाणे । तेथ साने थोर न म्हणे ।
आम्ही भावाचे पाहुणे । भलतेया ॥ ९५ ॥ येर पत्र पुष्य फळ । हें भजावया
मिस केवळ । वांचूनि आमुचा लाग निष्कळ । भक्तितत्त्व ॥ ९६ ॥ म्हणौनि
अर्जुना अवधारीं । तूं बुद्धी एकी सोपारी करीं । तरी सहजे आपुलिया
मनोमंदिरीं । न विसंबे माते ॥ ९७ ॥

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।

यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥

जे जे कांहीं व्यापार करिसी । कां भोग हन भोगिसी । अथवा यज्ञीं
यजिसी । नानाविधीं ॥ ९८ ॥ नातरी पात्रविशेषे दाने । कां सेवकां देसी
जीवने । तपादि हन साधने । व्रते करिसी ॥ ९९ ॥ ते क्रियाजात आघवे । जें
जैसे निपजेल स्वभावे । ते भावना करेनि करावे । माझिया पोहरा ॥ ४०० ॥
परि सर्वथा आपुले जीवीं । केलियाची से कांहींचि नुरवीं । ऐसीं धुकोनि कर्मे
द्यावीं । माझिया हातीं ॥ १ ॥

शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः ।

संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥

मग अग्निकुंडीं बीजे घातली । तियें अंकुरदशे जेवीं मुकलीं । तेवीं न
फळतीचि मज अर्पिलीं । शुभाशुभें ॥ २ ॥ अगा कर्मे जैं उरावे । तैं तिहीं
सुखदुःखीं फळावे । आणि तयाते भोगावया यावे । देहा एका ॥ ३ ॥ ते
उगाणिले मज कर्म । तेव्हांचि पुसिले मरण जन्म । जन्मासवे श्रम । वरचिलही
गेले ॥ ४ ॥ म्हणौनि अर्जुना यापरी । पाहेचा वेळु नव्हेल भारी । हे संन्यासयुक्त
सोपारी । दिधली तुज ॥ ५ ॥ या देहाचिया बांदोडीं न पडिजे । सुखदुःखांचिया
सागरीं न बुडिजे । सुखें सुखरूपा घडिजे । माझियाचि आंगा ॥ ६ ॥

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः।

ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम्॥ २९ ॥

तो मी पुससी कैसा। तरि जो सर्वभूतीं सदा सरिसा। जेथे आपपरु ऐसा। भागु नाहीं॥ ७ ॥ जे ऐसिया मातें जाणोनि। अहंकाराचा कुरुठा मोडोनि। जे जीवें कर्मे करूनि। मातें भजले॥ ८ ॥ ते वर्तत दिसती देहीं। परि ते देहीं ना माझ्या ठायीं। आणि मी तयांच्या हृदयीं। समग्र असें॥ ९ ॥ सविस्तर वटत्व जैसें। बीजकणिकेमार्जीं असे। आणि बीजकणु वसे। वर्टीं जेवीं॥ ४१० ॥ तेवीं आम्हां तयां परस्परें। बाहेरी नामाचींचि अंतरें। वांचूनि आंतुवट वस्तुविचारें। मी तेचि ते॥ ११ ॥ आतां जायांचें जैसें लेणें। आंगावरी आहाचवाणें। तैसें देह धरणें। उदास तयांचें॥ १२ ॥ परिमळु निघालिया पवनापाठीं। मागें वोस फूल राहे देठीं। तैसें आयुष्याचिये मुठीं। केवळ देह॥ १३ ॥ येर अवष्टंभु जो आघवा। तो आस्लोनि मद्भावा। मजचि आंतु पांडवा। पैठा जाहला॥ १४ ॥

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः॥ ३० ॥

ऐसें भजतेनि प्रेमभावें। जयां शरीरही पाठीं न पवे। तेणें भलतया व्हावें। जातीचिया॥ १५ ॥ आणि आचरण पाहतां सुभटा। तो दुष्कृताचा कीर सेल वांटा। परि जीवित वेंचिले चोहटां। भक्तीचिया कीं॥ १६ ॥ अगा अंतींचिया मती। साचपण पुढिले गती। म्हणौनि जीवित जेणें भक्ती। दिधलें शेरखीं॥ १७ ॥ तो आर्धीं जरी दुराचारी। तरी सर्वोऽन्तमुचि अवधारीं। जैसा बुडाला महापुरीं। न मरतु निघाला॥ १८ ॥ तयाचें जीवित ऐलथडिये आलें। म्हणौनि बुडालेपण जेवीं वायां गेलें। तेवीं नुरेचि पाप केलें। शेवटलिये भक्ती॥ १९ ॥ यालगां दुष्कृती जही जाहाला। तरी अनुतापतीर्थी न्हाला। न्हाऊनि मजअांतु आला। सर्वभावें॥ ४२० ॥ तरी आतां पवित्र तयाचेंचि कुळ। आभिजात्य तेंचि निर्मळ। जन्मलेयाचें फळ। तयासीच जोडलें॥ २१ ॥ तो सकळही पढिनला। तपें तोचि तपिनला। अष्टांग अभ्यासिला। योगु तेणें॥ २२ ॥ हें असो बहुत पार्था। तो उतरला कर्मे सर्वथा। जयाची अखंड गा आस्था। मजचिलगां॥ २३ ॥

अवधिया मनोबुद्धीचिया राहटी। भरोनि एकनिष्ठेची पेटी। मजमार्जीं किरीटी। निक्षेपिली जेणे॥ २४॥

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।

कौन्तेय प्रति जानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥

तो आतां अवसरे मजसारिखा होइल। ऐसा हन भाव तुज जाईल। हां गा अमृतांत राहील। तया मरण कैचें॥ २५॥ पैं सूर्यु जो वेळु नुदैजे। तया वेळा कीं रात्रि म्हणिजे। तेवीं माझिये भक्तीविण जें कीजे। तें महापाप नोहे॥ २६॥ म्हणौनि तयाचिया चित्ता। माझी जवळिक पंडुसुता। तेव्हांचि तो तत्त्वता। स्वरूप माझें॥ २७॥ जैसा दीपें दीपु लविजे। तेथ आदील कोण हें नोळखिजे। तैसा सर्वस्वं जो मज भजे। तो मीचि होऊनि ठाके॥ २८॥ मग माझी नित्य शांती। तया दशा तेचि कांती। किंबहुना जिती। माझेनि जीवें॥ २९॥ एथ पार्था पुढतपुढती। तेंचि तें सांगों किती। जरी मियां चाड तरी भक्ती। न विसंबिजे गा॥ ४३०॥ अगा कुळाचिया चोखटपणा नलगा। आभिजात्य झणीं श्लाघा। व्युत्पत्तीचा वाउगा। सोसु कां वाहावा॥ ३१॥ कां रूपवयसा माजा। आथिलेपणे कां गाजा। एक भाव नाहीं माझा। तरी पाल्हाळ तें॥ ३२॥ कणेविण सोपटें। कणसें लागलीं घनदाटें। काय करावें गोमटें। वोस नगर॥ ३३॥ नातरी सरोवर आटलें। रानीं दुःखिया दुःखी भेटलें। कां वांझ फुलीं फुललें। झाड जैसें॥ ३४॥ तैसें सकळ तें वैभव। अथवा कुळजातिगौरव। जैसें शरीर आहे सावेव। परि जीवचि नाहीं॥ ३५॥ तैसें माझिये भक्तीविण। जळो तें जियालेपण। अगा पृथ्वीवरी पाषाण। नसती काई॥ ३६॥ पैं हिंवराची दाट साउली। सज्जनीं जैसी वाळिली। तैसीं पुण्यें डावलूनि गेलीं। अभक्तांतें॥ ३७॥ निंब निंबोळियां मोडोनि आला। तरी तो काउळियांसीचि सुकाळु जाहला। तैसा भक्तिहीनु वाढिनला। दोषांचिलागीं॥ ३८॥ कां घड्रस खापरीं वाढिले। वाढूनि चोहटां ठेविलें। ते सुणियांचेचि ऐसें झालें। जियापरी॥ ३९॥ तैसें भक्तिहीनाचें जिणें। जो स्वप्नींहि परि सुकृत नेणे। तेणे संसारदुःखासि भाणें। वोगरिलें॥ ४४०॥ म्हणौनि कुळ उत्तम नोहावें। जाती अंत्यजही

व्हावें । वरि देहाचेनि नांवें । पशूचेंही लाभो ॥ ४१ ॥ पाहें पां सावजें हातिरुं धरिलें । तेणें तया काकुळती मातें स्मरिलें । कीं तयाचें पशुत्व वावो जाहलें । पावलिया मातें ॥ ४२ ॥

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ ३२ ॥

अगा नांवें घेतां वोखटीं । जे आघवेया अधमांचिये शेवटीं । तिये पापयोनींही किरीटी । जन्मले जे ॥ ४३ ॥ ते पापयोनि मूढ । मूर्ख जैसे कां दगड । परि माझ्या ठार्यीं दृढ । सर्वभावें ॥ ४४ ॥ जयांचिये वाचे माझ्ये आलाप । दृष्टी भोगी माझेंचि रूप । जयांचें मन संकल्प । माझाचि वाहे ॥ ४५ ॥ माझ्या कीर्तिविण । जयांचें रितें नाहीं श्रवण । जयां सर्वांगीं भूषण । माझी सेवा ॥ ४६ ॥ जयांचें ज्ञान विषो नेणे । जाणीव मज एकातेंचि जाणे । जयां ऐसें लाभे तरी जिणें । एह्वां मरण ॥ ४७ ॥ ऐसा आघवाचि परी पांडवा । जिहीं आपुलिया सर्वभावा । जियावयालगां वोलवा । मीचि केला ॥ ४८ ॥ ते पापयोनीही होतु कां । ते श्रुताधीतही न होतु कां । परि मजसीं तुकितां तुकां । तुटी नाहीं ॥ ४९ ॥ पाहें पां भक्तीचेनि आथिलेपणें । दैत्यीं देवां आणिलें उणें । माझें नृसिंहत्व लेणें । जयाचिये महिमें ॥ ५० ॥ तो प्रलहादु गा मजसाठीं । घेतां बहुतें संकटें सदा किरीटी । कां जें मियां द्यावें ते गोष्टी । तयाचिया जोडे ॥ ५१ ॥ एह्वां दैत्यकुळ साचोकारें । परि इंद्रही सरी न लाहे उपरें । म्हणौनि भक्ति गा एथ सरे । जाति अप्रमाण ॥ ५२ ॥ राजाज्ञेचीं अक्षरें आहाती । तियें चामा एका जया पडती । तया चामासाठीं जोडती । सकळ वस्तु ॥ ५३ ॥ वांचूनि सोनें रुपें प्रमाण नोहे । एथ राजाज्ञाचि समर्थ आहे । तेंचि चाम एक जें लाहे । तेणें विकती आघवीं ॥ ५४ ॥ तैसें उत्तमत्व तैंचि तरे । तैंचि सर्वज्ञता सरे । जें मनोबुद्धि भरे । माझेनि प्रेमें ॥ ५५ ॥ म्हणौनि कुळ जाति वर्ण । हें आघवेंचि गा अकारण । एथ अर्जुना माझेपण । सार्थक एक ॥ ५६ ॥ तेंचि भलतेणे भावें । मन मज आंतु येतें होआवें । आलें तरी आघवें । मागील वावो ॥ ५७ ॥ जैसे तंवचि वहाळ वोहाळ । जंव न पवती गंगाजळ । मग होऊनि ठाकती केवळ । गंगारूप ॥ ५८ ॥ कां खैर चंदन

काढळे । हे विवंचना तंवचि घटे । जंव न घापती एकवटे । अग्नीमार्जी ॥ ५९ ॥
 तैसे क्षत्री वैश्य स्त्रिया । कां शूद्र अंत्यजादि इया । जाती तंवचि वेगलालिया ।
 जंव न पवती मातें ॥ ४६० ॥ मग जाती व्यक्ती पडे बिंदुलें । जेव्हां भावें
 होती मज मीनले । जैसे लवणकण घातले । सागरामार्जी ॥ ६१ ॥ तंवरी
 नदानदींचीं नांवें । तंवचि पूर्वपश्चिमेचे यावे । जंव न येती आघवे ।
 समुद्रामार्जी ॥ ६२ ॥ हेंचि कवणे एके मिसें । चित्त माझे ठारीं प्रवेशे । येतुले
 हो मग आपैसें । मीचि होणें असे ॥ ६३ ॥ अगा वरी फोडावयालागीं । लोहो
 मिळो कां परिसाचे आंगीं । कां जे मिळतिये प्रसंगीं । सोनेंचि होईल ॥ ६४ ॥
 पाहें पां वालभाचेनि व्याजें । तिया व्रजांगनांचीं निजें । मज मीनलिया काय
 माझें । स्वरूप नव्हती ॥ ६५ ॥ नातरी भयाचेनि मिसें । मातें न पविजेचि
 काय कंसें । कीं अखंड वैरवशें । चैद्यादिकीं ॥ ६६ ॥ अगा सोयरेपणोंचि
 पांडवा । माझें सायुज्य यादवां । कीं ममत्वे वसुदेवा- । दिकां सकळां ॥ ६७ ॥
 नारदा धूवा अकूरा । शुका हन सनत्कुमारा । इयां भक्तीं मी धनुर्धरा । प्राप्य
 जैसा ॥ ६८ ॥ तैसाचि गोपिकांसि कामें । तया कंसा भयसंभ्रमें । येरां घातकां
 मनोधर्मे । शिशुपालादिकां ॥ ६९ ॥ अगा मी एकुलाणीचें खागें । मज येवो पां
 भलतेनि मार्गे । भक्तीं कां विषयविरागें । अथवा वैरे ॥ ४७० ॥ म्हणोनि
 पार्था पाहीं । प्रवेशावया माझ्या ठारीं । उपायांची नाहीं । वाणी एथ ॥ ७१ ॥
 आणि भलतिया जातीं जन्मावें । मग भजिजे कां विरोधावें । परि भक्त कां
 वैरिया व्हावें । माझियाचि ॥ ७२ ॥ अगा कवणे एके बोलें । माझेपण जही
 जाहालें । तरी मी होणें आलें । हाता निरुतें ॥ ७३ ॥ यालागीं पापयोनीही
 अर्जुना । कां वैश्य शूद्र अंगना । मातें भजतां सदना । माझिया येती ॥ ७४ ॥

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।

अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ३३ ॥

मग वर्णमार्जीं छत्रचामर । स्वर्ग जयांचें अग्रहार । मंत्रविद्येसि माहेर ।
 ब्राह्मण जे ॥ ७५ ॥ जे पृथ्वीतलींचे देव । जे तपोवतार सावयव । सकळ
 तीर्थासि दैव । उदयलें जें ॥ ७६ ॥ जेथ अखंड वसिजे यागीं । जे वेदांची
 वज्रांगी । जयांचेनि दिठीचिया उत्संगीं । मंगळ वाढे ॥ ७७ ॥ जयांचिये

आस्थेचिनि वोलें। सत्कर्म पाल्हाळीं गेलें। संकल्पे सत्य जियालें। जयांचेनि ॥ ७८ ॥
जयांचेनि गा बोलें। अग्नीसि आयुष्य जाहलें। म्हणोनि समुद्रे पाणी आपुलें।
दिधलें यांचिया प्रीती ॥ ७९ ॥ मियां लक्ष्मी डावलोनि केली परौती। फेडोनि
कौसुभ घेतला हातीं। मग वोडविली वक्षःस्थळाची वाखती। चरणरजां ॥ ८० ॥
आझुनि पाउलाची मुद्रा। मी हृदयीं वाहें गा सुभद्रा। जे आपुलिया दैवसमुद्रा।
जतनेलागीं ॥ ८१ ॥ जयांचा कोप सुभटा। काळागिनरुद्राचा वसौटा। जयांचे
प्रसादीं फुकटा। जोडती सिद्धी ॥ ८२ ॥ ऐसे पुण्यपूज्य जे ब्राह्मण। आणि
माझ्या ठायीं अतिनिपुण। आतां मातें पावती हें कवण। समर्थावें ॥ ८३ ॥
पाहें पां चंदनाचेनि अंगानिळें। शिवतिले निंब होते जे जवळें। तिहीं
निर्जीवींही देवांचीं निडळें। बैसणीं केलीं ॥ ८४ ॥ मग तो चंदनु तेथ न पवे।
ऐसें मनीं कैसेनि धरावें। अथवा पातला हें समर्थावें। तेहां कायी
साच ॥ ८५ ॥ जेथ निववील ऐशिया आशा। हरें चंद्रमा आधा ऐसा।
वाहिजत असे शिरसा। निरंतर ॥ ८६ ॥ तेथ निवविता आणि सगळा।
परिमळें चंद्राहूनि आगळा। तो चंदनु केवीं अवलीळा। सर्वांगीं न बैसे ॥ ८७ ॥
कां रश्योदकें जियेचिये कासे। लागलिया समुद्र जालीं अनायासें। तिये
गंगेसि काय अनारिसें। गत्यंतर असे ॥ ८८ ॥ म्हणौनि राजर्षि कां ब्राह्मण। जयां
गति मति मीचि शरण्य। तयां त्रिशुद्धी मीच निर्वाण। स्थितीही मीचि ॥ ८९ ॥
यालागीं शतजर्जर नावें। रिगोनि केवीं निश्चिंत होआवें। कैसेनि उघडिया
असावें। शस्त्रवर्षी ॥ ९० ॥ अंगावरी पडतां पाषाण। न सुवावें केवीं
वोडण। रोगें दाटला आणि उदासपण। वोखदेंसी ॥ ९१ ॥ जेथ च्छूकडे
जळत वणवा। तेथूनि न निगिजे केवीं पांडवा। तेवीं लोकां येऊनि
सोपद्रवां। केवीं न भजिजे मातें ॥ ९२ ॥ अगा मातें न भजावयालागीं।
कवण बळ पां आपुलिया आंगीं। काई घरीं कीं भोगीं। निश्चिंती
केली ॥ ९३ ॥ नातरी विद्या कीं वयसा। ययां प्राणियांसि हा ऐसा। मज न
भजतां भरंवसा। सुखाचा कोण ॥ ९४ ॥ तरी भोग्यजात जेतुलें। तें एका
देहाचिया निकिया लगलें। आणि येथ देह तंव असे पडिलें। काळाचिये

तोंडीं ॥ १५ ॥ बाप दुःखाचें केणे सुटलें। जेथ मरणाचे भरे लोटले। तिये मृत्युलोकीचिये शेवटिलें। येणे जाहालें हाटवेळे ॥ १६ ॥ आतां सुखेंसि जीविता। कैंची ग्राहिकी कीजेल पंडुसुता। काय राखोंडी फुंकिता। दीपु लागे ॥ १७ ॥ अगा विषाचे कांदे वाटुनी। जो रसु घेईजे पिलुनी। तया नाम अमृत ठेवुनी। जैसें अमर होणें ॥ १८ ॥ तेविं विषयांचें जें सुख। तें केवळ परम दुःख। परि काय कीजे मूर्खं। न सेवितां न सरे ॥ १९ ॥ कां शीस खांडूनि आपुलें। पायींच्या खतीं बांधिलें। तैसें मृत्युलोकींचें भलें। आहे आघवें ॥ ५०० ॥ म्हणौनि मृत्युलोकीं सुखाची कहाणी। ऐकिजेल कवणाचिये श्रवणीं। कैंची सुखनिद्रा अंथरुणीं। इंगळांच्या ॥ १ ॥ जिये लोकींचा चंद्र क्षयरोगी। जेथ उदयो होय अस्तालागीं। दुःख लेऊनि सुखाची आंगी। सळित जगातें ॥ २ ॥ जेथ मंगळाचिया अंकुरीं। सवेंचि अमंगळाची पडे पोहरी। मृत्यु उदराचिया परिवरीं। गर्भु गिंवसी ॥ ३ ॥ जें नाहीं तयातें चिंतवी। तंब तेंचि नेढजे गंधर्वीं। गेलियाची कवणें गांवीं। शुद्धी न लगे ॥ ४ ॥ अगा गिंवसितां आघविया वाटीं। परतलें पाउलचि नाहीं किरीटी। सेंघ निमालियांचियाचि गोठी। तियें पुराणें जेथिंचीं ॥ ५ ॥ जेथींचिये अनित्यतेची थोरी। करितया ब्रह्मयाचे आयुष्यवेरी। कैसें नाहीं होणें अवधारीं। निपटूनियां ॥ ६ ॥ ऐसी लोकींची जिये नांदणूक। तेथ जन्मले आथि जे लोक। तयांचिये निश्चंतीचें कौतुक। दिसत असे ॥ ७ ॥ पैं दृष्टादृष्टाचिये जोडी-। लागीं भांडवल न सुटे कवडी। जेथ सर्वस्वें हानि तेथ कोडी। वेंचिती गा ॥ ८ ॥ जो बहुवें विषयविलासें गुफे। तो म्हणती उवायें पडिला सापें। जो अभिलाषभारें दडपे। तयातें सज्जान म्हणती ॥ ९ ॥ जयाचें आयुष्य धाकुटें होय। बळ प्रज्ञा जिरौनि जाय। तयाचे नमस्कारिती पाय। बळिल म्हणुनी ॥ ५१० ॥ जंब जंब बाळ बळिया वाढे। तंब तंब भोजें नाचती कोडें। आयुष्य निमालें आंतुलियेकडे। ते ग्लानीचि नाहीं ॥ ११ ॥ जन्मलिया दिवसदिवसें। हों लागे काळाचेंचि ऐसें। कीं वाढती करिती उल्हासें। उभविती गुढिया ॥ १२ ॥ अगा मर हा बोलु न साहती।

आणि मेलिया तरी रडती । परि असते जात न गणिती । गहिंसपणे ॥ १३ ॥
दरुर सापे गिळिजतु आहे उभा । कीं तो मासिया वेंटाळी जिभा । तैसे
प्राणिये कवणा लोभा । वाढविती तृष्णा ॥ १४ ॥ अहा कटकटा हें वोखटे ।
इये मृत्युलोकींचे उफराटे । एथ अर्जुना जरी अवचटे । जन्मलासी तूँ ॥ १५ ॥
तरि झडझडोनि वहिला निघ । इये भक्तीचिये वाटे लाग । जिया पावसी
अव्यंग । निजधाम माझें ॥ १६ ॥

मन्मना भव मदभक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

तूँ मन हें मीचि करीं । माझिया भजनीं प्रेम धरीं । सर्वत्र नमस्कारीं । मज
एकाते ॥ १७ ॥ माझेनि अनुसंधाने देख । संकल्पु जाळणे निःशेख । मद्याजी
चोख । याचि नांव ॥ १८ ॥ ऐसा मियां आथिला होसी । तेथ माझियाचि
स्वरूपा पावसी । हें अंतःकरणींचे तुजपासीं । बोलिजत असें ॥ १९ ॥ अगा
अवधिया चोरिया आपुले । जें सर्वस्व आम्हीं असे ठेविले । तें पावोनि सुख
संचले । होऊनि ठासी ॥ ५२० ॥ ऐसें सांवळेनि परब्रह्मे । भक्तकामकल्पद्रुमे ।
बोलिले आत्मारामे । संजयो म्हणे ॥ २१ ॥ अहो ऐकिजत असें कीं अवधारा ।
तंब इया बोला निवांत म्हातारा । जैसा म्हैसा नुठी कां पुरा । तैसा उगाचि
असे ॥ २२ ॥ तेथ संजयें माथा तुकिला । अहा अमृताचा पाऊस वर्षला । कीं
हा एथ असतुचि गेला । सेजिया गांवा ॥ २३ ॥ तन्ही दातारु हा आमुचा ।
म्हणौनि हें बोलतां मैलेल वाचा । काय कीजे ययाचा । स्वभावोचि
ऐसा ॥ २४ ॥ परि बाप भाग्य माझें । जें वृत्तांतु सांगावयाचेनि व्याजें । कैसा
रक्षिले मुनिराजें । श्रीव्यासदेवे ॥ २५ ॥ येतुले हें वाड सायासें । जंब बोलत
असे दृढमानसें । तंब न धरवेचि आपुलिया ऐसें । सान्त्विके केले ॥ २६ ॥
चित्त चाकाटले आटु घेत । वाचा पांगुळी जेथिंची तेथ । आपाद
कंचुकित । रोमांच आले ॥ २७ ॥ अर्धोन्मीलित डोळे । वर्षताति आनंदजळे ।

आंतुलिया सुखोर्मीचेनि बळें। बाहेरी कांपे ॥ २८ ॥ पैं आघवाचि रोमपूळीं।
 आली स्वेदकणिका निर्मळीं। लेझला मोतियांची कडियाळीं। आवडे तैसा ॥ २९ ॥
 ऐसा महासुखाचेनि अतिरसें। जेथ आटणी हों पाहे जीवदशे। तेथ निरोपिलं
 व्यासें। तें नेदीच हों ॥ ५३० ॥ आणिक श्रीकृष्णाचें बोलणें। घोंकरी आलें
 श्रवणें। कीं देहस्मृतीचा तेणें। वापसा केला ॥ ३१ ॥ तेव्हां नेत्रींचे जळ
 विसर्जीं। सर्वांगींचा स्वेदु परिमार्जीं। तेवींचि अवधारा म्हणे हो जी।
 धृतराष्ट्रातें ॥ ३२ ॥ आतां श्रीकृष्णावाक्यबीजा निवाडु। आणि संजय
 सात्त्विकाचा बिवडु। म्हणौनि श्रोतयां होईल सुरवाडु। प्रमेयपिकाचा ॥ ३३ ॥
 अहो अल्लुमाळ अवधान देयावें। येतुलेनि आनंदाचे राशीवरी बैसावें। बाप
 श्रवणेंद्रिया दैवें। घातली माळ ॥ ३४ ॥ म्हणौनि विभूतींचा ठावो। अर्जुना
 दावील सिद्धांचा रावो। तो ऐका म्हणे ज्ञानदेवो। निवृत्तीचा ॥ ५३५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय दहावा

नमो विशदबोधविदग्धा । विद्यारविंदप्रबोधा । पराप्रमेयप्रमदा- ।
विलसिया ॥ १ ॥ नमो संसारतमसूर्या । अपरिमितपरमवीर्या । तरुणतरतूर्या- ।
लालनलीला ॥ २ ॥ नमो जगदखिलपालना । मंगलमणिनिधाना । सज्जनवनचंदना ।
आराध्यलिंगा ॥ ३ ॥ नमो चतुरचित्तचकोरचंद्रा । आत्मानुभवनरेण्ड्रा । श्रुतिसारसमुन्ना ।
मन्मथमन्मथा ॥ ४ ॥ नमो सुभावभजनभाजना । भवेभकुंभभंजना ।
विश्वोद्भवभुवना । श्रीगुरुराया ॥ ५ ॥ तुमचा अनुग्रहो गणेशु । जैं दे आपुला
सौरसु । तैं सारस्वतीं प्रवेशु । बालकाही आथी ॥ ६ ॥ जी दैविकी उदार
वाचा । जैं उद्देशु दे नाभिकाराचा । तैं नवरसमुधाब्धीचा । थावो लाभे ॥ ७ ॥
जी आपुलिया स्नेहाची वागेश्वरी । जरी मुकेयातें अंगिकारी । तो वाचस्पतीशीं
करी । प्रबंधु होडा ॥ ८ ॥ हें असो दिठी जयावरी झळके । कीं हा पद्मकरु
माथां पासुखे । तो जीवचि परि तुके । महेशेंसी ॥ ९ ॥ एवढें जिये महिमेचें
करणें । तें वाचाबळें वानूं मी कवणें । का सूर्याचिया आंगा उटणें । लागत
असे ॥ १० ॥ केउता कल्पतरुवरी फुलैरा । कायसेनि पाहुणेरु क्षीरसागरा ।
कवणें वासीं कापुरा । सुवासु देवों ॥ ११ ॥ चंदनातें कायसेनि चर्चावें ।
अमृतातें केउतें रांधावें । गगनावरी उभवावें । घडे केवीं ॥ १२ ॥ तैसें
श्रीगुरुचें महिमान । आकळितें कें असे साधन । हें जाणोनि मियां नमन ।
निवांत केलें ॥ १३ ॥ जरी प्रज्ञेचेनि आथिलेपणें । श्रीगुरुसामर्थ्या रूप करूं
म्हणे । तरि ते मोतियां भिंग देणें । तैसें होइल ॥ १४ ॥ कां साडेपंधरया
रजतवणी । तैशीं स्तुतीचीं बोलणीं । उगियाचि माथा ठेविजे चरणीं । हेंचि
भलें ॥ १५ ॥ मग म्हणितलें जी स्वामी । भलेनि ममत्वें देखिलें तुम्हीं । म्हणोनि
कृष्णार्जुनसंगमीं । प्रयागवटु जाहलें ॥ १६ ॥ मागां दूध दे म्हणतलियासाठीं ।
आघविया क्षीराब्धीची करूनि वाटी । उपमन्यूपुढें धूर्जटी । ठेविली जैसी ॥ १७ ॥
ना तरी वैकुंठपीठनायकें । रुसला ध्रुव कवतिकें । बुझाविला देऊनि भातुकें ।

धुवपदाचें ॥ १८ ॥ तैसी जे ब्रह्मविद्यारावो। सकळ शास्त्रांचा विसंवता ठावो। ते भगवद्गीता वोंविये गावों। ऐसें केलें ॥ १९ ॥ जे बोलणियाचे रानीं हिंडतां। नायकिजे फळलिया अक्षराची वार्ता। परि ते वाचाचि केली कल्पलता। विवेकाची ॥ २० ॥ होती देहबुद्धी एकसरी। ते आनंदभांडारा केली वोवरी। मन गीतार्थसागरीं। जळशयन जालें ॥ २१ ॥ ऐसें एकेक देवांचें करणें। तें अपार बोलें केवीं मी जाणें। तळी अनुवादलें धीटपणें। तें उपसाहिजो जी ॥ २२ ॥ आतां आपुलेनि कृपाप्रसादें। मियां भगवद्गीता वोवीप्रबंधें। पूर्वखंड विनोदें। वाखाणिलें ॥ २३ ॥ प्रथमीं अर्जुनाचा विषादु। दुजीं बोलिला योगु विशदु। परि सांख्यबुद्धीसि भेदु। दाऊनियां ॥ २४ ॥ तिजीं केवळ कर्म प्रतिष्ठिलें। तेंचि चतुर्थी ज्ञानेंशीं प्रगटिलें। पंचमीं गव्हरिलें। योगतत्त्व ॥ २५ ॥ तेंचि घष्ठामार्जीं प्रगट। आसनालागोनि स्पष्ट। जीवात्मभाव एकवट। होती जेणें ॥ २६ ॥ तैसी जे योगस्थिति। आणि योगभ्रष्टां जे गति। ते आघवीचि उपपत्ती। सांगितली षष्ठीं ॥ २७ ॥ तयावरी सप्तमीं। प्रकृतिपरिहार उपक्रमीं। भजती जे पुरुषोत्तमीं। ते बोलिले चाही ॥ २८ ॥ पाठीं सप्तप्रश्नविधि। बोलेनि प्रयाणसमयसिद्धी। एवं ते सकळ वाक्यावधि। अष्टमाध्यार्थीं ॥ २९ ॥ आतां शब्दब्रह्मीं असंख्याकें। जेतुला कांहीं अभिप्राय पिके। तेतुला महाभारतें एकें। लक्षें जोडे ॥ ३० ॥ तिये आघवांचि जें महाभारतीं। तें लाभे कृष्णार्जुनवाचोकर्तीं। आणि जो अभिप्रावो सातेंशर्तीं। तो एकलाचि नवर्मी ॥ ३१ ॥ म्हणौनि नवर्मांचिया अभिप्राया। सहसा मुद्रा लावावया। बिहाला मग मी वायां। गर्व कां करूं ॥ ३२ ॥ अहो गूळासाखरे मालयाचे। हे बांधे तरी एकाचि रसाचे। परि स्वाद गोडियेचे। आनआन जैसें ॥ ३३ ॥ एक जाणोनियां बोलती। एक ठायेंठावो जाणविती। एक जाणों जातां हारपती। जाणते गुणेंशीं ॥ ३४ ॥ हे ऐसे अध्याय गीतेचे। परि अनिर्वाच्यपण नवमाचें। तो अनुवादलों हें तुमचें। सामर्थ्य प्रभू ॥ ३५ ॥ अहो एकाचि शाटी तपिनली। एकी सृष्टीवरी सृष्टी केली। एकीं पाषाणीं वाऊनि उतरलीं। समुद्रीं कटकें ॥ ३६ ॥ एकीं आकाशीं सूर्यातें धरिलें। एकीं चुलींचि सागरातें भरिलें। तैसें मज मुक्याकरवीं बोलविलें। अनिर्वाच्य तुम्ही ॥ ३७ ॥ परि हें

असो एथ ऐसें। राम रावण झुंजिन्ले कैसे। राम रावण जैसे। मीनले समरीं ॥ ३८ ॥ तैसें नवमीं कृष्णाचें बोलणें। तें नवमीचियाचि ऐसें मी म्हणें। या निवाडा तत्त्वज्ञु जाणे। जया गीतार्थु हातीं ॥ ३९ ॥ एवं नवही अध्याय पहिले। मियां मतीसारिखे वाखाणिले। आतां उत्तरखंड उवाइले। ग्रंथाचें ऐका ॥ ४० ॥ येथ विभूती प्रतिविभूती। प्रस्तुत अर्जुना सांगिजेती। ते विदग्धा रसवृत्ती। म्हणिपैल कथा ॥ ४१ ॥ देशियेचेनि नागरपणें। शांतु शृंगारातें जिणें। तरि ओंविया होती लेणें। साहित्यासि ॥ ४२ ॥ मूळग्रंथीचिया संस्कृता। वरि मन्हाटी नीट पढतां। अभिप्राय मानलिया उचिता। कवण भूमी हें न चोजवे ॥ ४३ ॥ जैसें अंगाचेनि सुंदरपणें। लेणिया आंगचि होय लेणें। तेथ अलंकारिले कवण कवणें। हें निर्वचेना ॥ ४४ ॥ तैसी देशी आणि संस्कृत वाणी। एका भावार्थाच्या सुखासनीं। शोभती आयणी। चोखट आइका ॥ ४५ ॥ उठावलिया भावा रूप। करितां रसवृत्तीचें लागे वडप। चातुर्यु म्हणे पडप। जोडले आम्हां ॥ ४६ ॥ तैसें देशियेचें लावण्य। हिरोनि आणिले तारुण्य। मग रचिले अगण्य। गीतातत्त्व ॥ ४७ ॥ जो चराचरपरमगुरु। चतुरचित्तचमत्कारु। तो ऐका यादवेशवरु। बोलता जाहला ॥ ४८ ॥ ज्ञानदेव निवृत्तीचा म्हणे। ऐसें बोलिले श्रीहरी तेणें। अर्जुना आघवियाची मातु अंतःकरणें। धडौता आहासि ॥ ४९ ॥

श्रीभगवानुवाच

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः।

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥

आम्हीं मागील जें निरूपण केलें। तें तुझें अवधानचि पाहिलें। तंव टांचें नव्हे भलें। पुरतें आहे ॥ ५० ॥ घटीं थोडेंसें उदक घालिजे। तेणें न गळे तरी वरिता भरिजे। तैसा परिसौनि पाहिलासि तंव परिसविजे। ऐसेंचि होतसे ॥ ५१ ॥ अवचितयावरी सर्वस्व सांडिजे। मग चोख तरी तोचि भांडारी कीजे। तैसा किरीटी तूं आतां माझें। निजधाम कीं ॥ ५२ ॥ ऐसें अर्जुना येउतें सर्वेश्वरें। पाहोनि बोलिले अत्यादरें। गिरी देखोनि सुभरे। मेघु जैसा ॥ ५३ ॥ तैसा कृपालुवांचा रावो। म्हणे आइकें गा महाबाहो। सांगितलग्चि अभिप्रावो।

सांगेन पुढती ॥ ५४ ॥ पैं प्रतिवर्षी क्षेत्र पेरिजे। पिकाची जंव जंव वाढी देखिजे। यालागीं नुबगिजे। वाहो करितां ॥ ५५ ॥ पुढतपुढती पुटें देतां। जोडे वानियेची अधिकता। म्हणौनि सोनें पांडुसुता। शोधूंचि आवडे ॥ ५६ ॥ तैसं एथ पार्था। तुज आभार नाहीं सर्वथा। आम्ही आपुलियाचि स्वार्था। बोलैं पुढती ॥ ५७ ॥ जैसं बाळका लेवविजे लेणे। तया शृंगारा बाळ काई जाणे। परि ते सुखाचे सोहळे भोगणे। माउलिये दिठी ॥ ५८ ॥ तैसं तुझें हित आघवें। जंव जंव कां तुज फावे। तंव तंव आमुचें सुख दुणावे। ऐसं आहे ॥ ५९ ॥ आतां अर्जुना असो हे विकडी। मज उघड तुझी आवडी। म्हणौनि तृप्तीची सवडी। बोलतां न पडे ॥ ६० ॥ आम्हां येतुलियाची कारणे। तेचि तें तुजशीं बोलणे। परि असो हें अंतःकरणे। अवधान देई ॥ ६१ ॥ तरी ऐके गा सुवर्म। वाक्य माझें परम। जें अक्षरें लेऊनि परब्रह्म। तुज खेंवासि आलें ॥ ६२ ॥ तरी किरीटी तूं मातें। नेणसी ना निरुतें। तरि गा जो मी एथें। तें विश्वचि हें ॥ ६३ ॥

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः।

अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥

एथ वेद मुके जाहाले। मन पवन पांगुळले। रातीविण मावळले। रविशशी जेथ ॥ ६४ ॥ अगा उदरींचा गर्भु जैसा। न देखे आपुलिये मातेची वयसा। मी आघवेयां देवां तैसा। नेणवे कांहीं ॥ ६५ ॥ आणि जळचरां उदधीचें मान। मशका नोलांडवेचि गगन। तेवीं महर्षींचें ज्ञान। न देखेचि मातें ॥ ६६ ॥ मी कवण पां केतुला। कवणाचा कैं जाहला। या निरुती-करितां बोला। कल्प गेले ॥ ६७ ॥ कां जे महर्षी आणि या देवां। येरां भूतजातां सर्वां। मी आदि म्हणौनि पांडवा। अवघड जाणतां ॥ ६८ ॥ उतरलें उदक पर्वत वळघे। जरी झाड वाढत मुळीं लागे। तरी मियां जालेनि जागें। जाणिजे मातें ॥ ६९ ॥ कां गाभेवने वटु गिंवसवे। जरी तरंगीं सागरु सांठवे। कां परमाणूमाजीं सामावे। भूगोलु हा ॥ ७० ॥ तरी मियां जालिया जीवां। महर्षी अथवा देवां। मातें जाणावया होआवा। अवकाशु गा ॥ ७१ ॥ ऐसाही जरी विपायें। सांडुनि पुढील पाये। सर्वेंद्रियांसि होये। पाठिमोरा जो ॥ ७२ ॥

प्रवर्तलाही वेगीं बहुडे । देह सांझूनि मागलीकडे । महाभूतांचिया चढे ।
माथयावरी ॥ ७३ ॥

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।

असमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

तेथ राहोनि ठायठिके । स्वप्रकाशें चोखें । अजत्व माझें देखे । आपुलिया
डोळां ॥ ७४ ॥ मी आदीसि परु । सकळलोकमहेश्वरु । ऐसिया मातें जो
नरु । यापरी जाणे ॥ ७५ ॥ तो पाषाणांमाजीं परिसु । जैसा रसांआंतु सिद्धरसु ।
तैसा मनुष्याआंतु तो अंशु । माझाच्चि जाण ॥ ७६ ॥ तो चालतें ज्ञानाचें बिंब ।
तयाचे अवयव ते सुखाचें कोंभ । येर माणुसपण ते भांब । लैकिक
भागु ॥ ७७ ॥ अगा अवचिता कापुरा- । माजीं सांपडला हिरा । वरि पडिलिया
नीरा । न निगे केवीं ॥ ७८ ॥ तैसा मनुष्यलोकाआंतु । तो जरी जाहाला
प्राकृतु । तच्छी प्रकृतिदोषाची मातु । नेणेंचि कीं ॥ ७९ ॥ तो आपसयेंचि
सांडिजे पापीं । जैसा जळत चंदनु सर्पीं । तेवीं मातें जाणे तो संकल्पीं ।
वर्जूनि घापे ॥ ८० ॥ तेंचि आमुतें कैसें जाणिजे । ऐसें कल्पी जरी चित्त तुळें ।
तरी मी ऐसा हें माझें । भाव ऐकें ॥ ८१ ॥ जे वेगळालिया भूतीं । सारिखे
होऊनि प्रकृती । विखुरले आहेति त्रिजगरीं । आघविये ॥ ८२ ॥

बुद्धिर्ज्ञानमसम्मोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।

सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च ॥ ४ ॥

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।

भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥

ते प्रथम जाण बुद्धी । मग ज्ञान जें निरवधी । असंमोह सहनसिद्धी । क्षमा
सत्य ॥ ८३ ॥ मग शम दम दोन्ही । सुखदुःख वर्ते जें जनीं । अर्जुना
भावाभाव मानीं । भावाचिमाजीं ॥ ८४ ॥ पैं भय आणि निर्भयता । अहिंसा
आणि समता । तुष्टि तप पंडुसुता । दान जें गा ॥ ८५ ॥ अगा यश अपकीर्ती ।
हे जे भाव सर्वत्र दिसती । ते मजचिपासूनि होती । भूतांचिया ठायीं ॥ ८६ ॥
जैसीं भूतें आहाति सिनानीं । तैसेचि हे वेगळाले मानीं । एक उपजती माझ्या
ज्ञानीं । एक नेणती मातें ॥ ८७ ॥ प्रकाशु आणि कडवसें । हें सूर्याचिस्तव

जैसें। प्रकाश उदयीं दिसे। तम अस्तुसीं॥८८॥ आणि माझें जाणणें नेणणें। तें तंव भूतांचिया दैवाचें करणें। म्हणौनि भूर्तीं भावाचें होणें। विषम पडे॥८९॥ यापरी माझिया भावीं। हे जीवसृष्टि आहे आघवी। गुंतली असे जाणावी। पंडुकुमरा॥९०॥ आतां इये सृष्टीचे पालक। जयां आधीन वर्तती लोक। ते अकरा भाव आणिक। सांगेन तुज॥९१॥

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा।

मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः॥६॥

तरी आघवांचि गुणीं वृद्ध। जे महर्षीमाझीं प्रबुद्ध। कश्यपादि प्रसिद्ध। सप्तऋषी॥९२॥ आणिकही सांगिजतील। जे कां चौदाआंतुल मुद्दल। स्वायंभू मुख्य वडील। चारी मनु॥९३॥ ऐसे हे अकरा। माझ्या मनीं जाहाले धनुंधरा। सृष्टीचिया व्यापारा-। लागोनिर्या॥९४॥ जैं लोकांची व्यवस्था न पडे। जैं या त्रिभुवनाचें कांहीं न मांडे। तें महाभूतांचें दळवाडे। अचुंबित असे॥९५॥ तैंचि हे जाहाले। मग इहीं लोक केले। तेथ अध्यक्ष रच्चनि ठेविले। इहीं जन॥९६॥ म्हणौनि अकराही हे राजा। मग येर जग यांचिया प्रजा। एवं विश्वविस्तारु हा माझा। ऐसेंचि जाण॥९७॥ पाहें पां आरंभीं बीज एकलें। मग तेंचि विरुद्धलिया बूड जाहालें। बुडीं कॉभ निघाले। खांदियांचे॥९८॥ खांदियांपासूनि अनेका। फुटलिया नाना शाखा। शाखांस्तव देखा। पल्लव पानें॥९९॥ पल्लवीं फूल फळ। एवं वृक्षत्व जाहालें सकळ। तें निर्धारितां केवळ। बीजचि आघवें॥१००॥ तैसें मी एकचि पहिलें। मग मी तेंचि मनातें व्यालें। तेथ सप्तऋषि जाहाले। आणि चारी मनु॥१॥ इहीं लोकपाळ केले। लोकपाळीं विविध लोक सृजिले। लोकांपासूनि निपजलें। प्रजाजात॥२॥ ऐसेनि हें विश्व येथें। मीचि विस्तारिलोंसें निसुतें। परी भावाचेनि हातें। माने जया॥३॥

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः।

सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः॥७॥

यालगां सुभद्रापती। हे भाव इया माझिया विभूती। आणि यांचिया व्याप्तीं। व्यापिलें जग॥४॥ म्हणौनि गा यापरी। ब्रह्मादिपिंपीलिकावरी।

मीवांचूनि दुसरी । गोठी नाहीं ॥ ५ ॥ ऐसें जाणे जो साचें । तया चेडरें जाहालें
ज्ञानाचें । म्हणौनि उत्तमाधम भेदाचें । दुःखप्रज न देखे ॥ ६ ॥ मी माझिया
विभूती । विभूतीं आधिष्ठिलिया व्यक्ती । हें आघवें योगप्रतीती । एकचि
मानी ॥ ७ ॥ म्हणौनि निःशंके येणे महायोगे । मज मीनला मनाचेनि आंगे ।
एथ संशय करणे न लो । तो त्रिशुद्धी जाहल ॥ ८ ॥ कां जे ऐसे किरीटी ।
मातें भजे जो अभेदा दिठी । तयाचिये भजनाचे नाटीं । सूती मज ॥ ९ ॥
म्हणौनि अभेदे जो भक्तियोगु । तेथ शंका नाहीं नये खंगु । करितां ठेला तरी
चांगु । तें सांगितले घटीं ॥ ११० ॥ तोचि अभेदु कैसा । हें जाणावया
मानसा । साद जाली तरी परियेसा । बोलिजेल ॥ ११ ॥

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥

तरी मीचि एक सर्वा । या जगा जन्म पांडवा । आणि मजचिपासूनि
आधवा । निर्वाहो यांचा ॥ १२ ॥ कल्लोळमाळा अनेगा । जन्म जळीचि पैं गा ।
आणि तयां जळचि आश्रयो तरंगा । जीवनही जळ ॥ १३ ॥ ऐसें आधवाचि
ठायीं । तयां जळचि जेवीं पाहीं । तैसा मीवांचूनि नाहीं । विश्वीं इये ॥ १४ ॥
ऐसिया व्यापका मातें । मानूनि जे भजती भलतेथें । परि साचोकारें उदितें ।
प्रेमभावें ॥ १५ ॥ देश काळ वर्तमान । आघवें मजसीं करूनि अभिन्न । जैसा
वायु होऊन गगन । गगरींचि विचरे ॥ १६ ॥ ऐसेनि जे निजज्ञानीं । खेळत
सुखें त्रिभुवनीं । जगदूपा मनीं । सांठऊनि मातें ॥ १७ ॥ जें जें भेटे भूत । तें
तें मानिजे भगवंत । हा भक्तियोगु निश्चित । जाण माझा ॥ १८ ॥

मच्चिता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।

कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ ९ ॥

चित्ते मीचि जाहाले । मियांचि प्राणे धाले । जीवों मरों विसरले ।
बोधाचिया भुली ॥ १९ ॥ मग तया बोधाचेनि माजें । नाचती संवादसुखाचीं
भोजें । आतां एकमेकां घेपे दीजे । बोधचि वरी ॥ २० ॥ जैशीं जवळिकेचीं
सरोवरें । उचंबळलिया कालवती परस्परें । मग तरंगासि धवलारें । तरंगचि
होती ॥ २१ ॥ तैसी येयेरांचिये मिळणी । पडत आनंदकल्लोळांची वेणी ।

तेथ बोध बोधाचीं लेणीं। बोधेंचि मिरवी॥ २२॥ जैसें सूर्ये सूर्यातें
वोंवाळिलें। कीं चंद्रें चंद्रम्या क्षेम दिधलें। नातरी सरिसेनि पाडें मीनले। दोनी
वोध॥ २३॥ तैसें प्रयाग होत सामरस्याचें। वरी वोसाण तरत सात्त्विकाचें।
ते संवादचतुष्पथींचे। गणेश जाहले॥ २४॥ तेव्हां तया महासुखाचेनि भरें।
धांवोनि देहाचिये गावांबाहेरें। मियां धाले तेणें उद्गारें। लागती गाजों॥ २५॥
यें गुरुशिष्यांचिया एकांतीं। जे अक्षरा एकाची वदंती। ते मेघाचियापरी
त्रिजगतीं। गर्जती सैंघ॥ २६॥ जैसी कमळकळिका जालेपणें। हृदयींचिया
मकरंदातें राखों नेणें। दे राया रंका पारणें। आमोदाचें॥ २७॥ तैसेंचि मातें
विश्वीं कथित। कथितेनि तोषें कथूं विसरत। मग तया विसरामाजीं विरत।
आंगें जीवें॥ २८॥ ऐसें प्रेमाचेनि बहुवसपणें। नाहीं राती दिवो जाणणें।
केले माझें सुख अव्यंगवाणें। आपणपेयां जिहीं॥ २९॥

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम्।

ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते॥ १०॥

तयां मग जें आम्हीं काहीं। द्यावें अर्जुना पाहीं। ते ठायींचीच तिहीं।
घेतली सेल॥ १३०॥ कां जे ते जिया वाटा। निगाले गा सुभटा। ते सोय
पाहोनि अब्हांटा। स्वर्गापवर्ग॥ ३१॥ म्हणोनि तिहीं जें प्रेम धरिलें। तेंचि
आमुचें देणें उपाइलें। परि आम्हीं देयावें हेहि केलें। तिहींची म्हणिपे॥ ३२॥
आतां यावरी येतुलें घडे। जें तेंचि सुख आगळें वाढे। आणि काळाची दृष्टि
न पडे। हें आम्हां करणें॥ ३३॥ लळेयाचिया बाळका किरीटी। गवसणी
करूनि स्नेहाचिया दिठी। जैसी खेळतां पाठोपाठीं। माउली धांवे॥ ३४॥ तें
जो जो खेळ दावी। तो तो पुढें सोनयाचा करूनि ठेवी। तैसी उपास्तीची
पदवी। पोषित मी जायें॥ ३५॥ जिये पदवीचेनि पोषकें। ते मातें पावती
यथासुखें। हे पाळती मज विशेखें। आवडे करूं॥ ३६॥ यें गा भक्तासि
माझें कोड। मज तयाचे अनन्यगतीची चाड। कां जें प्रेमळांचें सांकड।
आमुचिया घरीं॥ ३७॥ पाहें पां स्वर्ग मोक्ष उपायिले। दोन्ही मार्ग तयाचिये
वाहणी केले। आम्ही आंगही शेखीं वेचिलें। लक्ष्मीयेसी॥ ३८॥ परि
आपणपेवीण जें एक। तें तैसेंचि सुख साजुक। सप्रेमळांलागीं देख।

ठेविले जतन ॥ ३९ ॥ हा ठायवरी किरीटी । आम्ही प्रेमलु घेवों आपणयासाठीं ।
या बोलीं बोलिजत गोष्टी । तैसिया नक्हती गा ॥ १४० ॥

तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः ।

नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥

म्हणौनि मज आत्मयाचा भावो । जिहीं जियावया केला ठावो । एक
मीवांचूनि वावो । येर मानिले जिहीं ॥ ४१ ॥ तयां तत्त्वज्ञां चोखटां । दिवी
पोतासाची सुभटा । मग मीचि होऊनि दिवटा । पुढां पुढां चाले ॥ ४२ ॥
अज्ञानाचिये राती- । माझीं तमाची मिळणी दाटती । ते नाशूनि घालीं परौती ।
तयां करीं नित्योदयो ॥ ४३ ॥ ऐसें प्रेमलाचेनि प्रियोत्तमें । बोलिले जेथ
पुरुषोत्तमें । तेथ अर्जुन मनोधर्में । निवालों म्हणतसे ॥ ४४ ॥ हां हो जी
अवधारा । भला केरु फेडिला संसारा । जाहलों जननीजठरजोहरा- । वेगळा
प्रभू ॥ ४५ ॥ जी जन्मलेपण आपुलें । हें आजि मियां डोळां देखिलें । जीवित
हातां चढलें । आवडतसे ॥ ४६ ॥ आजि आयुष्या उजवण जाहली । माङ्गिया
दैवा दशा उदयली । जे वाक्यकृपा लाधली । दैविकेनि मुखें ॥ ४७ ॥ आतां
येणे वचन तेजाकारें । फिटले आंतील बाहेरील आंधारें । म्हणौनि देखतसे
साचोकारें । स्वरूप तुझें ॥ ४८ ॥

अर्जुन उवाच

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।

पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १२ ॥

तरी होसी गा तूं परब्रह्म । जें या महाभूतां विसंवतें धाम । पवित्र तूं परम ।
जगन्नाथा ॥ ४९ ॥ तूं परम दैवत तिहीं देवां । तूं पुरुष जी पंचविसावा ।
दिव्य तूं प्रकृतीभावा- । पैलोकडील ॥ ५० ॥ अनादिसिद्ध तूं स्वामी । जो
नाकळिजसी जन्मधर्मी । तो तूं हें आम्हीं । जाणितलें आतां ॥ ५१ ॥ तूं या
कालत्रयासि सूत्री । तूं जीवकळेची अधिष्ठात्री । तूं ब्रह्मकटाहथात्री । हें
कळले फुडें ॥ ५२ ॥

आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिनारदस्तथा ।

असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ ५३ ॥

यैं आणिकही एके परी । इयेचि प्रतीतीची येतसे थोरी । जे मागें ऐसेंचि ऋषीश्वरीं । सांगितलें तूतें ॥ ५३ ॥ परि तया सांगितलियाचें साचपण । हें आतां देखतसे अंतःकरण । जे कृपा केली आपण । म्हणौनि देवा ॥ ५४ ॥ एहवां नारदु अखंड जवळां ये । तोही ऐसेंचि वचनीं गाये । परि अर्थ न बुजोनि ठाये । गीतसुखचि ऐकों ॥ ५५ ॥ हां गा आंधळेयांच्या गांवीं । आपणांपे प्रगटले रवीं । तरि तिहीं वोतपलीचि घ्यावी । वांचूनि प्रकाशु केंचा ॥ ५६ ॥ परि देवर्षि अध्यात्म गातां । आहाच रागांगेंसी जे मधुरता । तेचि फावे येर चित्ता । नलगेचि कांहीं ॥ ५७ ॥ यैं असिता देवलाचेनि मुखें । मी एवंविधा तूतें आइके । परि तैं बुद्धी विषयविखें । घारिली होती ॥ ५८ ॥ विषयविषाचा पडिपाडू । गोड परमार्थु लागे कडू । कडू विषय तो गोडू । जीवासी जाहला ॥ ५९ ॥ आणि हें आणिकांचें काय सांगावें । राउळा आपणचि येऊनि व्यासदेवें । तुझे स्वरूप आघवें । सर्वदा सांगिजे ॥ ६० ॥ परि तो अंधारीं चिंतामणी देखिला । जेवीं नक्हे या बुद्धी उपेक्षिला । पाठीं दिनोदयीं वोळखिला । होय म्हणौनि ॥ ६१ ॥ तैसीं व्यासादिकांची बोलणीं । तिया मजापाशीं चिद्रत्नांचिया खाणी । परि उपेक्षिल्या जात होतिया तरणी । तुजवीण कृष्णा ॥ ६२ ॥

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।

न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥

ते आतां वाक्यसूर्यकर तुझे फांकले । आणि ऋषीं मार्ग होते जे कथिले । तयां आघवियांचेंचि फिटलें । अनोळखपण ॥ ६३ ॥ जी ज्ञानाचें बीज तयांचे बोल । माझीं हृदयभूमिके पडिले सखोल । वरि इये कृपेची जाहाली बोल । म्हणौनि संवादफळेणीं उठलें ॥ ६४ ॥ अहो नारदादिकां संतां । त्यांचिया उक्तिरूप सरिता । मी महोदधी जाहलों अनंता । संवादसुखाचा ॥ ६५ ॥ प्रभु आघवेनि येणे जन्में । जियें पुण्ये केलीं मियां उत्तमें । तयांचीं न ठकतीचि अंगीं कामें । सदगुरु तुवां ॥ ६६ ॥ एहवां वडिलवडिलांचेनि मुखें । मी सदा तूतें कानीं आइके । परि कृपा न कीजेचि तुवां एके । तंब नेणवेचि कांहीं ॥ ६७ ॥ म्हणौनि भाग्य जैं सानुकूळ । जालिया केले उद्यम सदां सफल । तैसें श्रुताधीत सकळ । गुरुकृपा साच ॥ ६८ ॥ जी बनकरु झाडें

सिंपी जीवेंसार्टीं। पाढूनि जन्मे काढी आटी। परि फळेंसि तैंचि भेटी। जैं वसंतु पावे॥६९॥ अहो विषमा जैं वोहट पडे। तैं मधुर तें मधुर आवडे। पैं रसायने तैं गोडे। जैं आगोग्य देहीं॥७०॥ कां इंद्रियें वाचा प्राण। यां जालियांचे तैंचि सार्थकपण। जैं चैतन्य येऊनि आपण। संचरे माजीं॥७१॥ तैसें शब्दजात आलोडिले। अथवा योगादिक जैं अभ्यासिले। तें तैंचि म्हणों ये आपुले। जैं सानुकूल श्रीगुरु॥७२॥ ऐसिये जालिये प्रतीतीचेनि माजें। अर्जुन निश्चयाचि नाचतुसे भोजें। तेवींचि म्हणे देवा तुझें। वाक्य मज मानले॥७३॥ तरि साच्चिह्न है कैवल्यपती। मज त्रिशुद्धी आली प्रतीती। जे तूं देवदानवांचिये मती-। जोगा नव्हसी॥७४॥ तुझें वाक्य व्यक्ती न येतां देवा। जो आपुलिया जाणे जाणिवा। तो कहींचि नोहे हें मद्भावा। भरंवसेनि आले॥७५॥

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।

भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥

एथ आपुले वाढपण जैसें। आपणचि जाणिजे आकाशें। कां मी येतुली घनबट ऐसें। पृथ्वीचि जाणे॥७६॥ तैसा आपुलिये सर्वशक्ती। तुज तूंचि जाणसी लक्ष्मीपती। येर वेदादिक मती। मिरवती वायां॥७७॥ हां गा मनातें मागां सांडावें। पवनातें वार्वीं मवावें। आदिशून्य तरोनि जावें। केउतें बाहीं॥७८॥ तैसें हें तुझें जाणणें आहे। म्हणौनि कोणाही ठाउकें नोहे। आतां तुझें ज्ञान होये। तुजचिजोगें॥७९॥ जी आपणयातें तूंचि जाणसी। आणिकातें सांगावयाही समर्थ होसी। तरी आतां एक वेळ घाम पुरुसी। आर्तीचिये निडळीचा॥८०॥ हें आइकिले कीं भूतभावना। त्रिभुवनगजपंचानना। सकलदेवदेवतार्चना। जगन्नायका॥८१॥ जरी शोरी तुझी पाहात आहों। तरी पासीं उभे ठाकावयाही योग्य नोहों। या शोच्यता जरी विनवूं बिहों। तरी आन उपायो नाहीं॥८२॥ भरले समुद्र सरिता च्छूळकडे। परि ते बापियासि कोरडे। कां जैं मेघौनि थेंबुटा पडे। तैं पाणी कीं तया॥८३॥ तैसे श्रीगुरु सर्वत्र आशी। परि कृष्णा आम्हां तूंचि गती। हें असो मजप्रती। विभूती सांगें॥८४॥

वकुमहस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः।

याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥

जी तुझिया विभूती आधविया । परि व्यापिती या शक्ति दिव्या जिया ।
तिया आपुलिया दावाविया । आपण मज ॥ ८५ ॥ जिहीं विभूतीं ययां
समस्तां । लोकांते व्यापूनि आहासी अनंता । तिया प्रधाना नामांकिता । प्रगटा
करी ॥ ८६ ॥

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ।

केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया ॥ १७ ॥

जी कैसें मियां जाणावें । काय जाणोनि सदा चिंतावें । जरी तूंचि म्हणां
आधवें । तरि चिंतनचि न घडे ॥ ८७ ॥ म्हणौनि मागां भाव जैसे । आपुले
सांगितले तुवां उद्देशें । आतां विस्तारेनि तैसें । एक वेळ बोलें ॥ ८८ ॥ जया
जया भावाचिया ठायीं । तूंते चिंतितां मज सायासु नाहीं । तो विवल करूनि
देई । योगु आपुला ॥ ८९ ॥

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।

भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मे॒मृतम् ॥ १८ ॥

आणि पुसलिया जिया विभूती । त्याही बोलाविया भूतपती । येथ
म्हणसी जरी पुढती । काय सांगो ॥ १९० ॥ तरी हा भाव मना । झाणे जाय
हो जनार्दना । पैं प्राकृताही अमृतपाना । ना न म्हणवे जेवीं ॥ ११ ॥ जें
काळकूटाचें सहोदर । जें मृत्यूभेणे प्याले अमर । तरि दिहाचे पुरंदर । चौदा
जाती ॥ १२ ॥ ऐसा कवण एक क्षीराब्धीचा रसु । जया वायांचि अमृतपणाचा
आभासु । तयाचाही मीठांशु । जे पुरे म्हणों नेदी ॥ १३ ॥ तया पाबळेयाही
येतुलेवरी । गोडियेचि आथि थोरी । मग हें तंव अवधारीं । परमामृत
साचें ॥ १४ ॥ जें मंदराचलु न ढाळितां । क्षीरसागरु न डहुळितां । अनादि
स्वभावता । आइतें आहे ॥ १५ ॥ जें द्रव ना नव्हे बद्ध । जेथ नेणिजती रस
गंध । जें भलतयांही सिद्ध । आठवलेंचि फावे ॥ १६ ॥ जयाची गोठीचि
ऐकतखेंवो । आधवा संसार होय वावो । बळिया नित्यता लागे येवों ।
आपणपेयां ॥ १७ ॥ जन्ममृत्यूची भाख । हारपेनि जाय निःशेख ।

आंत बाहेरी महासुख । वाढोचि लागे ॥ १८ ॥ मग दैवगत्या जरी सेविजे । तरि तें आपणचि होऊनि ठाकिजे । तें तुज देतां चित्त माझें । पुरे म्हणों न शके ॥ १९ ॥ तुझें नामचि आम्हां आवडे । वरि भेटी होय आणि जवळिक जोडे । पाठीं गोठी सांगसी सुरवाडे । आनंदाचेनी ॥ २०० ॥ आतां हें सुख कायिसयासारिखें । कांहीं निर्वचेना मज परितोखें । तरि येतुले जाणें जे येणें मुखें । पुनरुक्तही हो ॥ १ ॥ हां गा सूर्य काय शिळा । अग्नि म्हणों येत आहे वोंविळा । कां नित्य वाहातया गंगाजळा । पारसेपण असे ॥ २ ॥ तुवां स्वमुखें जें बोलिले । हें आम्ही नादासि रूप देखिले । आजि चंदनतस्त्रुचीं फुलें । तुरंबीत आहों मां ॥ ३ ॥ तया पार्थाचिया बोला । सर्वांगं श्रीकृष्ण डोलला । म्हणे भक्तिज्ञानासि जाहला । आगरु हा ॥ ४ ॥ ऐसा पतिकराचिया तोषाअंतु । प्रेमाचा वेग उचंबळतु । तो सायासे सांवरूनि अनंतु । काय बोले ॥ ५ ॥

श्रीभगवानुवाच

हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

प्राधान्यतः कुरुत्रैष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे ॥ १९ ॥

मी पितामहाचा पिता । हें आठवितांही नाठवे चित्ता । कीं म्हणतसे बा पंडुसुता । भले केले ॥ ६ ॥ अर्जुनाते बा म्हणे एथ कांहीं । आम्हां विस्मो करावया कारण नाहीं । आंगें तो लेंकरूं काई । नव्हेचि नंदाचें ॥ ७ ॥ परि प्रस्तुत ऐसें असो । हें करवी आवडीचा अतिसो । मग म्हणे आडकें सांगतसों । धनुर्धरा ॥ ८ ॥ तरि तुवां पुसलिया विभूती । तयांचें अपारपण सुभद्रापती । ज्या माझियाचि परि माझिये मती । आकळती ना ॥ ९ ॥ आंगींचिया रोमा किती । जयाचिया तयासि न गणवती । तैसिया माझिया विभूती । असंख्य मज ॥ २१० ॥ एहवीं तरी मी कैसा केवढा । म्हणौनि आपणपयांही नव्हेचि फुडा । यालगां प्रथाना जिया रूढा । तिया आडके ॥ ११ ॥ जिया जाणितलियासाठीं । आघवीया जाणवतील किरीटी । जैसें बीज आलिया मुठीं । तस्त्रुचि आला होय ॥ १२ ॥ कां उद्यान हातां चढिनले । तरी आपैसीं सांपडलीं फले फुले । तेवीं देखिलिया जिया देखवले । विश्व सकळ ॥ १३ ॥ एहवीं साचचि गा धनुर्धरा । नाहीं शेवटु माझिया विस्तारा । पैं गगनाएशिया अपारा । मजमाजीं लपणे ॥ १४ ॥

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।

अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च ॥ २० ॥

आइके कुटिलालकमस्तका । धनुर्वेदत्र्यंबका । मी आत्मा असें एकैका ।
भूतमात्राच्या ठारीं ॥ १५ ॥ आंतुलीकडे मीचि यांचे अंतःकरणीं । भूतांबाहेरी
माझीच गंवसणी । आदि मी निर्वाणीं । मध्यही मीचि ॥ १६ ॥ जैसें मेघां या
तळीं वरी । एक आकाशचि आंत बाहेरी । आणि आकाशीचि जाले
अवधारीं । असणेंही आकाशीं ॥ १७ ॥ पाठीं ल्या जे वेळीं जाती । ते वेळीं
आकाशचि होऊनि ठाती । तेवीं आदि स्थिती गती । भूतांसि मी ॥ १८ ॥ ऐसें
बहुवस आणि व्यापकपण । माझें विभूतियोगें जाण । तरी जीवचि करूनि
श्रवण । आइकोनि आइक ॥ १९ ॥ याहीवरी त्या विभूती । सांगणे ठेले
सुभन्नापती । सांगेन म्हणितले तुजप्रती । त्या प्रथाना आइके ॥ २२० ॥

आदित्यानामहं विष्णुज्योतिषां रविरंशुमान् ।

मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्रानामहं शशी ॥ २१ ॥

हें बोलेनि तो कृपावंतु । म्हणें विष्णु मी आदित्यांआंतु । रवी मी
रश्मवंतु । सुप्रभांमार्जीं ॥ २१ ॥ मरुदगणांच्या वर्गी । मरीचि म्हणे मी शाझीं ।
चंद्र मी गगनरंगीं । तारांमार्जीं ॥ २२ ॥

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।

इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ २२ ॥

वेदांआंतु सामवेदु । तो मी म्हणे गोविंदु । देवांमाजी मरुदबंधु । महेंद्रु तो
मी ॥ २३ ॥ इंद्रियांमार्जीं अकरावें । मन तें मी हें जाणावें । भूतांमार्जीं स्वभावें ।
चेतना ते मी ॥ २४ ॥

रुद्राणां शंकरश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसाम् ।

वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २५ ॥

अशेषांही रुद्रांमाझारीं । शंकर जो मदनारी । तो मी येथ न धरीं । भ्रांति
काहीं ॥ २५ ॥ यक्षरक्षोगणांआंतु । शंभूचा सखा जो धनवंतु । तो कुबेरु मी
हें अनंतु । म्हणता जाहला ॥ २६ ॥ मग आठांही वसूंमाझारीं । पावकु तो मी
अवधारीं । शिखराथिलियां सर्वोपरी । मेरु तो मी ॥ २७ ॥

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।
 सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥
 महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरम् ।
 यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥

जो स्वर्गसिंहासना सावावो । सर्वज्ञते आदीचा ठावो । तो पुरोहितांमाजीं रावो । बृहस्पती मी ॥ २८ ॥ त्रिभुवनींचिया सेनापतीं- । आंत स्कंदु तो मी महामती । जो हरवीर्ये अग्निसंगती । कृत्तिकाआंतु जाहला ॥ २९ ॥ सकलिकां सरोवरांसीं । माजीं समुद्र तो मी जलराशी । महर्षीआंतु तपोराशी । भृगु तो मी ॥ २३० ॥ अशेषांही वाचा- । माजीं नटनाच सत्याचा । तें अक्षर एक मी वैकुंठींचा । वेल्हालु म्हणे ॥ ३१ ॥ समस्तांही यज्ञांच्यापैकीं । जपयज्ञु तो मी ये लोकीं । जो कर्मत्यागे प्रणवादिकीं । निफजविजे ॥ ३२ ॥ नामजपयज्ञु तो परम । बाधूं न शके स्नानादि कर्म । नामें पावन धर्माधर्म । नाम परब्रह्म वेदार्थे ॥ ३३ ॥ स्थावरां गिरी आंतु । पुण्यपुंज जो हिमवंतु । तो मी म्हणे कांतु । लक्ष्मयेचा ॥ ३४ ॥

अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
 गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिले मुनिः ॥ २६ ॥
 उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।
 ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥ २७ ॥

कल्पद्रुम हन पारिजातु । गुणें चंदनुही वाड विख्यातु । तरि ययां वृक्षजातांआंतु । अश्वत्थु तो मी ॥ ३५ ॥ देवऋषींआंतु पांडवा । नारदु तो मी जाणावा । चित्ररथु मी गंधर्वा । सकलिकांमाजीं ॥ ३६ ॥ ययां अशेषांही सिद्धां- । माजीं कपिलाचार्यु मी प्रबुद्धा । तुरंगजातां प्रसिद्धां- । आंत उच्चैःश्रवा मी ॥ ३७ ॥ राजभूषण गजांआंतु । अर्जुना मी गा ऐरावतु । पयोराशी सुरमथितु । अमृतांशु तो मी ॥ ३८ ॥ ययां नरांमाजीं राजा । तो विभूतिविशेष माझा । जयातें सकल लोक प्रजा । होऊनि सेविती ॥ ३९ ॥

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ।
 प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ २८ ॥

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।

पितृणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ २९ ॥

यैं आधवेयां हातियेरां- । आंत वज्र तें मी धनुर्धरा । जें शतमखोत्तीर्णकरा ।
आरुढोनि असे ॥ २४० ॥ धेनूंमध्यें कामधेनु । तें मी म्हणे विष्वक्सेनु ।
जन्मवितयाआंत मदनु । तो मी जाणें ॥ ४१ ॥ सर्पकुलाआंत अधिष्ठाता ।
वासुकी गा मी कुंतीसुता । नागांमाजीं समस्तां । अनंतु तो मी ॥ ४२ ॥ अगा
यादसांआंतु । जो पश्चिम प्रमदेचा कांतु । तो वरुण मी हें अनंतु । सांगत
असे ॥ ४३ ॥ आणि पितृणां समस्तां- । माजीं अर्यमा जो पितृदेवता । तो
मी हें तत्त्वतां । बोलत आहें ॥ ४४ ॥ जगाचीं शुभाशुभें लिहिती । प्राणियांच्या
मानसांचा झाडा घेती । मग केलियानुरूप होती । भोगनियम जे ॥ ४५ ॥ तयां
नियमितयांमाजी यमु । जो कर्मसाक्षी धर्मु । तो मी म्हणे आत्मारामु ।
रमापती ॥ ४६ ॥

प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कल्यतामहम् ।

मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्षिणाम् ॥ ३० ॥

अगा दैत्यांचिया कुळीं । प्रह्लादु तो मी न्याहाळीं । म्हणौनि दैत्यभावादिमेळीं ।
लिंपेचिना ॥ ४७ ॥ यैं कल्हितयांमाजीं महाकाळु । तो मी म्हणे गोपाळु ।
श्वापदांमाजीं शार्दूलु । तो मी जाण ॥ ४८ ॥ पक्षिजातीमाझारीं । गरुड तो मी
अवधारीं । यालगीं जो पाठीवरी । वाहां शके मातें ॥ ४९ ॥

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ।

झषाणां मकरश्चास्मि स्तोतसामस्मि जाह्वी ॥ ३१ ॥

पृथ्वीचिया पैसारा- । माजीं घडी न लगातां धनुर्धरा । एकेचि उड्हाणें
सातांहि सागरां । प्रदक्षिणा करी जो ॥ २५० ॥ तयां वहिलियां गतिमंतां- ।
आंत पवनु तो मी पंडुसुता । शस्त्रधरां समस्तां- । माजीं श्रीराम तो
मी ॥ ५१ ॥ जेणे सांकडलियां धर्माचें कैवारें । आपणपयां धनुष्य करूनि
दुसरें । विजयलक्ष्मये एक मोहरें । केलें त्रेतीं ॥ ५२ ॥ पाठीं उभें ठाकूनि
सुवेळीं । प्रतापलंकेश्वराचीं सिसाळीं । गगरीं उदो म्हणतया हस्तबलीं ।
दिधलीं भूतां ॥ ५३ ॥ जेणे देवांचा मानु गिंवसिला । धर्मासि जीर्णोऽद्वारु

केला । सूर्यवंशीं उदेला । सूर्य जो कां ॥ ५४ ॥ तो हातियेरुपरजितयांअंतु ।
रामचंद्र मी जानकीकांतु । मकर मी पुच्छवंतु । जळचरांमार्जीं ॥ ५५ ॥ पैं
समस्तांही वोघां- । मध्यें जे भगीरथें आणितां गंगा । जळूनें गिळिली मग
जंघा । फाडूनि दिधली ॥ ५६ ॥ ते त्रिभुवनैकसरिता । जाह्नवी मी पंडुसुता ।
जळप्रवाहां समस्तां- । माझारीं जाणें ॥ ५७ ॥ ऐसेनि वेगळालां सृष्टीपैकीं ।
विभूती नाम सुतां एकेकीं । सगळेन जम्मसहस्रें अवलोकीं । अर्ध्या नव्हती ॥ ५८ ॥

सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।

अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥

अक्षराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।

अहमेवाक्षयः काले धाताहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥

जैसीं अवधींचि नक्षत्रें वेंचावीं । ऐसी चाड उपजेल जैं जीवीं । तैं
गगनाची बांधावी । लोथ जेवीं ॥ ५९ ॥ कां पृथ्वीये परमाणूंचा उगाणा
घ्यावा । तरि भूगोलुचि काखे सुवावा । तैसा विस्तारु माझा पहावा । तरि
जाणावें मातें ॥ २६० ॥ जैसें शाखांसी फूलफल । एकिहेळां वेटाळूं म्हणिजे
सकळ । तरि उपडूनियां मूळ । जेवीं हातीं घेपे ॥ ६१ ॥ तेवीं माझे विभूतिविशेष ।
जरी जाणें पाहिजेती अशेष । तरी स्वरूप निर्दोष । जाणिजे माझें ॥ ६२ ॥
एहवीं वेगळालिया विभूती । कायिएक परिससी किती । म्हणौनि एकिहेळां
महामती । सर्व मी जाण ॥ ६३ ॥ मी आधवियेचि सृष्टी । आदिमध्यांतीं
किरीटी । ओतप्रोत पटीं । तंतु जेवीं ॥ ६४ ॥ ऐसिया व्यापका मातें जैं
जाणावें । तैं विभूतिभेदें काय करावें । परि हे तुझी योग्यता नव्हे । म्हणौनि
असो ॥ ६५ ॥ कां जे तुवां पुसिलिया विभूती । म्हणौनि तिया आईक
सुभद्रापती । तरी विद्यांमार्जीं प्रस्तुती । अध्यात्मविद्या ते मी ॥ ६६ ॥ अगा
बोलतयांचिया ठायीं । वादु तो मी पाहीं । जो सकलशास्त्रसंमतें कहीं ।
सरेचिना ॥ ६७ ॥ जो निर्वचूं जातां वाढे । आइकतयां उत्तेक्षे सळु चढे ।
जयावरी बोलतयांचीं गोडें । बोलणीं होतीं ॥ ६८ ॥ ऐसा प्रतिपादनामार्जीं
वादु । तो मी म्हणे गोविंदु । अक्षरांमार्जीं विशदु । अकारु तो मी ॥ ६९ ॥
पैं गा समासांमाझारीं । द्वन्द्व तो मी अवधारीं । मशकालागोनि ब्रह्मावरीं ।

ग्रासिता तो मी ॥ २७० ॥ मेरुमंदरादिकीं सर्वीं। सहित पृथ्वीतें विरवी। जो एकार्णवातेंही जिरवी। जेथिंचा तेथ ॥ ७१ ॥ जो प्रलयतेजा देत मिठी। सगळिया पवनातें गिळी किरीटी। आकाश जयाचिया पोटीं। सामावलें ॥ ७२ ॥ ऐसा अपार जो काळु। तो मी म्हणे लक्ष्मीलीलु। मग पुढती सृष्टीचा मेळु। सृजिता तो मी ॥ ७३ ॥

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।

कीर्तिः श्रीर्वाक् च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥ ३४ ॥

आणि सृजिलिया भूतांतें मीचि धरीं। सकळां जीवनही मीचि अवधारीं। शेखीं सर्वातें या संहारीं। तेव्हा मृत्युही मीचि ॥ ७४ ॥ आतां स्त्रीगणांच्या पैकीं। माझिया विभूती सात आणिकी। तिया ऐक कवतिकीं। सांगिजतील ॥ ७५ ॥ तरी नित्य नवी जे कीर्ति। अर्जुना ते माझी मूर्ती। आणि औदार्येसी जे संपत्ती। तेही मीचि जाणें ॥ ७६ ॥ आणि ते गा मी वाचा। जे सुखासनीं न्यायाचा। आरुढोनि विवेकाचा। मार्गी चाले ॥ ७७ ॥ देखिलेनि पदार्थे। जे आठवूनि दे मातें। ते स्मृतिही एथें। त्रिशुद्धी मी ॥ ७८ ॥ पैं स्वहिता अनुयायिनी। मेधा ते गा मी इये जनीं। धृती मी त्रिभुवनीं। क्षमा ते मी ॥ ७९ ॥ एवं नारींमाझारीं। या सातही शक्ति मी अवधारीं। ऐसें संसारगजकेसरी। म्हणता जाहल ॥ २८० ॥

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम् ।

मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥

वेदराशीचिया सामा-। आंत बृहत्साम जें प्रियोत्तमा। तें मी म्हणे रमा-। प्राणेश्वरु ॥ ८१ ॥ गायत्रीछंद जें म्हणिजे। तें सकळां छंदांमाजीं माझें। स्वरूप हें जाणिजे। निश्रांत तुवां ॥ ८२ ॥ मासांआंत मार्गशीरु। तो मी म्हणे शार्ङ्गधरु। ऋतूंमाजीं कुसुमाकरु। वसंतु तो मी ॥ ८३ ॥

द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।

जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ ३६ ॥

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनंजयः ।

मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ ३७ ॥

छळितयां विंदाणा- । माजीं जूं तें मी विचक्षणा । म्हणोनि चोहटां चोरी परी कवणा । निवारूं न ये ॥ ८४ ॥ अगा अशेषांही तेजसां- । आंत तेज तें मी भरंवसा । विजयो मी कार्योदेशां । सकळांमाजीं ॥ ८५ ॥ जेणे चोखालत दिसे न्याय । तो व्यवसायांत व्यवसाय । माझें स्वरूप हें राय । सुरांचा म्हणे ॥ ८६ ॥ सत्त्वाथिलियांआंतु । सत्त्व मी म्हणे अनंतु । यादवांमाजीं श्रीमंतु । तोचि तो मी ॥ ८७ ॥ जो देवकी वसुदेवास्तव जाहला । कुमारीसाठीं गोकुळीं गेला । तो मी प्राणासकट पियाला । पूतनेतें ॥ ८८ ॥ नुघडतां बाळपणाची फुली । जेणे मियां अदानवी सृष्टि केली । करीं गिरि धरूनि उमाणिली । महेंद्रमहिमा ॥ ८९ ॥ कालिंदीचें हृदयशल्य फेडिलें । जेणे मियां जळत गोकुळ राखिलें । वासरुवांसाठीं लाविलें । विरंचीस पिसें ॥ २९० ॥ प्रथमदशेचिये पहांटे- । माजि कंसाएशीं अचाटें । महाधेंडीं अवचटें । लीळाचि नासिलीं ॥ ९१ ॥ हें काय कितीएक सांगावें । तुवांही देखिलें ऐकिलें असे आघवें । तरि यादवांमाजीं जाणावें । हेंचि स्वरूप माझें ॥ ९२ ॥ आणि सोमवंशीं तुम्हां पांडवां- । माजीं अर्जुन तो मी जाणावा । म्हणौनि एकमेकांचिया प्रेमभावा । विघडु न पडे ॥ ९३ ॥ संन्यासी तुवां होऊनि जनीं । चोरूनि नेली माझी भगिनी । तन्ही विकल्पु नुपजे मनीं । मी तूं दोन्ही स्वरूप एक ॥ ९४ ॥ मुनीआंत व्यासदेवो । तो मी म्हणे यादवरावो । कवीश्वरांमाजीं धैर्या ठावो । उशनाचार्य तो मी ॥ ९५ ॥

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।

मौनं चैवास्मि गुह्यानं ज्ञानं ज्ञानवतामहम् ॥ ३८ ॥

अगा दमितयांमाझारीं । अनिवार दंडु तो मी अवधारीं । जो मुंगियेलागोनि ब्रह्मावेरीं । नियमित पावे ॥ ९६ ॥ यें सारासार निर्धारितयां । धर्मज्ञानाचा पक्षु धरितयां । सकळास्त्रांमाजीं ययां । नीतिशास्त्र तें मी ॥ ९७ ॥ आघवियाचि गूढां- । माजीं मौन तें मी सुहाडा । म्हणौनि न बोलतयां पुढां । स्वष्टाही नेण होय ॥ ९८ ॥ अगा ज्ञानियांचिया ठायीं । ज्ञान तें मी पाहीं । आतां असो हें ययां कांहीं । पार न देखों ॥ ९९ ॥

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।
 न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम् ॥ ३९ ॥
 नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परन्तप ।
 एष तूदेशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरे मया ॥ ४० ॥

यैं पर्जन्याचिया धारां । वरी लेख करवेल धनुर्धरा । कां पृथ्वीचिया
 तृणांकुरां । होईल ठी ॥ ३०० ॥ यैं महोदधीचिया तरंगां । व्यवस्था धर्स्तं नये
 जेवीं गा । तेवीं माझिया विशेषलिंगां । नाहीं मिती ॥ १ ॥ ऐशियाही सातपांच
 प्रथाना । विभूती सांगितलिया तुज अर्जुना । तो हा उद्देशु जो गा मना । आहाच
 गमला ॥ २ ॥ येरां विभूतिविस्तारांसि कांहीं । एथ सर्वथा लेख नाहीं ।
 म्हणौनि परिससी तूं काई । आम्हीं सांगों किती ॥ ३ ॥ यालगीं एकिहेळां
 तुज । दाऊं आतां वर्म निज । तरी सर्वभूतांकुरें बीज । विरुढत असे तें
 मी ॥ ४ ॥ म्हणौनि सानें थोर न म्हणावें । उंच नीच भाव सांडावे । एक मीचि
 ऐसें मानावें । वस्तुजातातें ॥ ५ ॥ तरी यावरी साधारण । आईक पां आणिकही
 खूण । तरि अर्जुना तें तूं जाण । विभूति माझी ॥ ६ ॥

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमद्भूर्जितमेव वा ।
 तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोऽशसम्भवम् ॥ ४१ ॥

जेथ जेथ संपत्ति आणि दया । दोन्ही वसती आलिया ठाया । ते ते जाण
 धनंजया । विभूति माझी ॥ ७ ॥

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ।
 विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥
 ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवदगीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
 श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथवा एकलें एक बिंब गगनीं । प्रभा फांके त्रिभुवनीं । तेवीं एकाकियाची
 सकल जर्नीं । आज्ञा पाळिजे ॥ ८ ॥ तयांतें एकलें झाणीं म्हण । तो निर्धन या
 भाषा नेण । काय कामधेनुसवें सर्वस्व हन । चालत असे ॥ ९ ॥ तियेतें जें
 जेधवां जो मागे । तें ते एकसरेंचि प्रसवों लागे । तेवीं विश्वविभव तया अंगे ।

होऊनि असती ॥ ३१० ॥ तयातें बोळखावया हेचि संज्ञा । जे जगें नपस्कारिजे आज्ञा । ऐसें आथि ते जाण प्राज्ञा । अवतार माझे ॥ ११ ॥ आणि सामान्य विशेष । हें जाणणें एथ महादोष । कां जे मीचि एक अशेष । विश्व हें म्हणौनि ॥ १२ ॥ तरी आतां साधारण आणि चांगु । ऐसा कैसेनि पां कल्पावा विभागु । वायां आपुलिये मती वंगु । भेदाचा लावावा ॥ १३ ॥ एन्हवीं तूप कासया घुसळावें । अमृत कां रांधूनि अर्धे करावें । हां गा वायूसि काय पां डावें । उजवें अंग आहे ॥ १४ ॥ पैं सूर्यबिंबासि पोट पाठीं । पाहातां नासेल आपुली दिठी । तेवीं माझ्या खरूपीं गोठीं । सामान्यविशेषाची नाहीं ॥ १५ ॥ आणि सिनाना इहीं विभूतीं । मज अपारातें मविसील किती । म्हणौनि किंबहुना सुभद्रापती । असो हें जाणणें ॥ १६ ॥ आतां पैं माझेनि एकें अंशें । हें जग व्यापिलें असे । यालागीं भेदु सांडूनि सरिसें । साम्ये भज ॥ १७ ॥ ऐसें विबुधवनवसंतें । तेणे विरक्तांचेनि एकांतें । बोलिलें जेथ श्रीमंतें । श्रीकृष्णदेवें ॥ १८ ॥ तेथ अर्जुन म्हणे स्वामी । येतुलें हें राभस्य बोलिलें तुम्हीं । जे भेदु एक आणि आम्हीं । सांडावा एकीं ॥ १९ ॥ हां हो सूर्य म्हणे काय जगातें । अंधारें दवडा कां परोतें । तेवीं धसाळ म्हणों देवा तूतें । तरी अधिक हा बोलु ॥ ३२० ॥ तुझें नामचि एक कोण्ही वेळें । जयांचिये मुखासि कां कानां मिळे । तयांचिया हृदयातें सांडूनि पळे । भेदु जी साच ॥ २१ ॥ तो तूं परब्रह्माचि असकें । मज दैवें दिधलासि हस्तोदकें । तरी आतां भेदु कायसा कें । देखावा कवणें ॥ २२ ॥ जी चंद्रबिंबाचा गाभारां । रिगालियावरीही उबारा । परी राणेपणें शार्ङ्गधरा । बोला हें तुम्ही ॥ २३ ॥ तेथ सावियाचि परितोषेनि देवें । अर्जुनातें आलिंगिलें जीवें । मग म्हणे तुवां न कोपावें । आमुचिया बोला ॥ २४ ॥ आम्हीं तुज भेदाचिया वाहाणीं । सांगितली जे विभूतींची कहाणी । ते अभेदें काय अंतःकरणीं । मानिली कीं न मने ॥ २५ ॥ हेंचि पाहावयालगारीं । नावेक बोलिलों बाहेरिसवडिया भंगीं । तंव विभूती तुज चांगी । आलिया बोधा ॥ २६ ॥ तेथ अर्जुन म्हणे देवें । हें आपुलें आपण जाणावें । परी देखतसें विश्व आघवें । तुवां भरलें ॥ २७ ॥

ऐं राया तो पंडुसुतु । ऐसिये प्रतीतीसि जाहला वरितु । या संजयाचिया बोला
निवांतु । धृतराष्ट्र राहे ॥ २८ ॥ कीं संजयो दुखवलेनि अंतःकरणे । म्हणतसे
नवल नव्हे दैव दवडणे । हा जीवें धाडसा आहे मी म्हणे । तंव आंतुही
आंधळा ॥ २९ ॥ परी असो हें तो अर्जुनु । स्वहिताचा वाढवितसे मानु । कीं
याहीवरी तथा आनु । धिंवसा उपनल्ग ॥ ३३० ॥ म्हणे हेचि हृदया आंतुली
प्रतीती । बाहेरी अवतरो कां डोळ्यांप्रती । इये आर्तीचिया पाउलीं मती । उठती
जाहली ॥ ३१ ॥ मियां इहींच दोहीं डोळां । झोंबावें विश्वरूपा सकळा ।
एवढी हांव तो देवा आगळा । म्हणौनि करी ॥ ३२ ॥ आजि तो कल्पतरूची
शाखा । म्हणौनि वांझोळें न लगाती देखा । जें जें येईल तयाचिया मुखा । तें
तें साचचि करीतसे येरु ॥ ३३ ॥ जो प्रल्हादाचिया बोला । विघाहीसकट
आपणचि जाहला । तो सद्गुरु असे जोडला । किरीटीसी ॥ ३४ ॥ म्हणौनि
विश्वरूप पुसावयालागीं । पार्थ रिगता होईल कवणे भंगीं । तें सांगेन
पुढिलिये प्रसंगीं । ज्ञानदेव म्हणे निवृत्तीचा ॥ ३५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय अकरावा

आतां यावरी एकादशीं । कथा आहे दोही रसीं । येथे पार्था विश्वरूपेसीं । होईल भेटी ॥ १ ॥ जेथे शांताचिया घरा । अद्भुत आला आहे पाहुणेरा । आणि येरांही रसां पांतिकरां । जाहल मानु ॥ २ ॥ अहो वधुवरांचिये मिळणीं । जैशीं वराडियां लुगडीं लेणीं । तैसे देशियेच्या सुखासनीं । मिरविले रस ॥ ३ ॥ परी शांताद्भुत बरवे । जे डोळियांच्या अंजुळीं घ्यावे । जैसे हरिहर प्रेमभावें । आले खेंवा ॥ ४ ॥ नातरी अंवसेच्या दिवशीं । भेटलीं बिंबे दोनी जैशीं । तेवीं एकवला रसीं । केला एथ ॥ ५ ॥ मीनले गंगेयमुनेचे ओघ । तैसे रसां जाहलें प्रयाग । म्हणौनि सुस्नात होत जग । आघवें एथ ॥ ६ ॥ माजीं गीता सरस्वती गुप्त । आणि दोनी रस ते ओघ मूर्त । यालगां त्रिवेणी हे उचित । फावली बापा ॥ ७ ॥ एथ श्रवणाचेनि द्वारें । तीर्थीं सिघतां सोपारें । ज्ञानदेवो म्हणे दातारें । माझेनि केलें ॥ ८ ॥ तीरें संस्कृताचीं गहनें । तोडेनि मन्हाठिया शब्दसोपानें । रचिलीं धर्मनिधानें । श्रीनिवृत्तिदेवें ॥ ९ ॥ म्हणौनि भलतेणं एथ सदभावें नाहावें । प्रयागमाधव विश्वरूप पहावें । येतुलेनि संसारासि द्यावें । तिळोदक ॥ १० ॥ हें असो ऐसें सावयव । येथे सासिन्ले आथी रसभाव । तेथे श्रवणसुखाची राणीव । जोडली जगा ॥ ११ ॥ जेथे शांताद्भुत रोकडे । आणि येरां रसां पडप जोडे । हें अल्पचि परी उघडें । कैवल्य एथ ॥ १२ ॥ तो हा अकरावा अध्यायो । जो देवाचा आपण्यें विसंवता ठावो । परि अर्जुन सदैवांचा रावो । जे एथही पातला ॥ १३ ॥ एथ अर्जुनचि काय म्हणों पातला । आजि आवडतयाही सुकाळु जाहला । जे गीतार्थु हा आला । मन्हाठिये ॥ १४ ॥ याचिलागां माझें । विनविलें आइकिजे । तरि अवधान दीजे । सज्जनीं तुम्हीं ॥ १५ ॥ तेवींचि तुम्हां संतांचिये सभे । ऐसी सलगी कीर करू न लभे । परी मानावें जी तुम्ही लोभें । अपत्या मज ॥ १६ ॥ अहो पुंसा आपणाचि पढविजे । मग पढे तरी माथा तुकिजे ।

कां करविलेनि चोजें न रिझे । बाळका माय ॥ १७ ॥ तेवीं मी जें जें बोलें ।
 तें प्रभु तुमचेंचि शिकविलें । म्हणौनि अवधारिजो आपुलें । आपण देवा ॥ १८ ॥
 हें सारस्वताचें गोड । तुम्हींचि लाविलें जी झाड । तरी आतां अवधानामृतें
 वाड । सिंपोनि कीजे ॥ १९ ॥ मग हें रसभावफुलीं फुलेल । नानार्थफळभारें
 फळा येईल । तुमचेनि धर्मे होईल । सुरवाडु जगा ॥ २० ॥ या बोला संत
 रिझिले । म्हणती तोषलें गा भलें केलें । आतां सांगें जें बोलिलें । अर्जुनें
 तेथ ॥ २१ ॥ तंव निवृत्तिदास म्हणे । जी कृष्णार्जुनांचें बोलणें । मी प्राकृत
 काय सांगों जाणें । परी सांगवा तुम्ही ॥ २२ ॥ अहो रार्नीचिया पालेखाइरा ।
 नेवाणें करविले लंकेश्वरा । एकला अर्जुन परी अक्षौहिणी अकरा । न
 जिणेचि काई ॥ २३ ॥ म्हणौनि समर्थ जें जें करी । तें न हो न ये चराचरीं ।
 तुम्ही संत तयापरी । बोलवा मातें ॥ २४ ॥ आतां बोलिजतसें आइका । हा
 गीताभाव निका । जो श्रीवैकुंठनायका । मुखौनि निघाला ॥ २५ ॥ बाप बाप
 ग्रंथ गीता । जो वेदीं प्रतिपाद्य देवता । तो श्रीकृष्ण वक्ता । जिये गंथी ॥ २६ ॥
 तेथिंचें गौरव कैसें वानावें । जें श्री शंभूचिये मती नागवे । तें आतां
 नमस्कारिजे जीवेंभावें । हेंचि भलें ॥ २७ ॥ मग आइका तो किरीटी । घालूनि
 विश्वरूपीं दिठी । पहिली कैसी गोठी । करिता जाहला ॥ २८ ॥ हें सर्वही
 सर्वेश्वरु । ऐसा प्रतीतिगत जो पतिकरु । तो बाहेरी होआवा गोचरु ।
 लोचनांसी ॥ २९ ॥ हे जिवाआंतुली चाड । परि देवासि सांगतां सांकड । कां
 जें विश्वरूप गूढ । कैसेनि पुसावें ॥ ३० ॥ म्हणे मागां कवणीं कहीं । जें
 पद्धियंतेने पुसिलें नाहीं । तें सहसा कैसें काई । सांगा म्हणों ॥ ३१ ॥ मी जरी
 सलगीचा चांगु । तरी काय आइसीहूनि अंतरंगु । परी तेही हा प्रसंगु । बिहाली
 पुसों ॥ ३२ ॥ माझी आवडे तैसी सेवा जाहली । तरी काय होईल गरुडाचिया
 येतुली । परी तोही हे बोली । करीचिना ॥ ३३ ॥ मी काय सनकादिकांहूनि
 जवळां । परी तयांही नागवेचि हा चाळा । मी आवडेन काय प्रेमळां ।
 गोकुळीचिया ऐसा ॥ ३४ ॥ तयांतेही लेंकुरपणे झकविलें । एकाचे गर्भवासही
 साहिले । परी विश्वरूप हें राहविलें । न दावीच कवणा ॥ ३५ ॥ हा ठायवरी
 गुज । याचिये अंतरींचें हें निज । केवीं उराउरी मज । पुसों ये पां ॥ ३६ ॥

आणि न पुसेंचि जरी म्हणे । तरी विश्वरूप देखिलियाविणे । सुख नोहेचि परी जिणे । तेंही विपायें ॥ ३७ ॥ म्हणौनि आतां पुसों अळुमाळसे । मग करू देवा आवडे तैसें । येणे प्रवर्तला साध्वसें । पार्थु बोलें ॥ ३८ ॥ परि तेंचि ऐसेनि भावें । जें एका दों उत्तरांसवें । दावी विश्वरूप आधवें । झाडा देउनी ॥ ३९ ॥ अहो वांसरू देखिलियाचिसाठीं । धेनु खडबडोनि मोहें उठी । मग स्तनामुखाचिये भेटी । काय पान्हा धेरे ॥ ४० ॥ पाहा पां तया पांडवाचेनि नांवें । जो कृष्ण रानींही प्रतिपाळूं धांवे । तयातें अर्जुनें जंव पुसावें । तंव साहील काई ॥ ४१ ॥ तो सहजेंचि स्नेहाचें अवतरण । आणि येरु स्नेहा घातलें आहे माजवण । ऐसिये मिळवणी वेगळेपण । उरे हेंचि बहु ॥ ४२ ॥ म्हणौनि अर्जुनाचिया बोलासरिसा । देव विश्वरूप होईल आपैसा । तोचि पहिला प्रसंगु ऐसा । ऐकिजे तरी ॥ ४३ ॥

अर्जुन उवाच

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।

यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥

मग पार्थु देवातें म्हणे । जी तुम्ही मजकारणे । वाच्य केलें जें न बोलणे । कृपानिधे ॥ ४४ ॥ जें महाभूतें ब्रह्मीं आटती । जीवमहदादींचे ठाय फिटती । तें जें देव होऊनि ठाकती । तें विसवणे शेषींचें ॥ ४५ ॥ होतें हृदयाचिये परिवरीं । रोंविलें कृपणाचिये परी । शब्दब्रह्मासही चोरी । जयाची केली ॥ ४६ ॥ तें तुम्ही आजि आपुलें । मजपुढां हियें फोडिलें । जया अध्यात्मा वोवाळिलें । ऐश्वर्य हरें ॥ ४७ ॥ ते वस्तु मज स्वामी । एकिहेळां दिधली तुम्हीं । हें बोलें तरी आम्ही । तुज पावोनि कैचे ॥ ४८ ॥ परी साचाचि महामोहाचिये पुरीं । बुडालेया देखोनि सीसवरी । तुवां आपणपे घालोनि श्रीहरी । मग काढिलें मातें ॥ ४९ ॥ एक तूंवांचूनि कांहीं । विश्वीं दुजियाची भाष नाहीं । कीं आमुचें कर्म पाहीं । जें आम्ही आथी म्हणों ॥ ५० ॥ मी जगीं एक अर्जुनु । ऐसा देहीं वाहे अभिमानु । आणि कौरवांतें इयां स्वजनु । आपुलें म्हणों ॥ ५१ ॥ याहीवरी यांतें मी मारीन । म्हणें तेणे पापें कें रिगेन । ऐसें देखत होतों दुःस्वप्न । तो चेवविला प्रभु ॥ ५२ ॥ देवा गंधर्वनगरींची वस्ती । सोडूनि निघालों लक्ष्मीपती । होतों उदकाचिया आर्ती । रोहिणी पीत ॥ ५३ ॥

जी किरडूं तरी कापडाचें। परी लहरी येत होतिया साचें। ऐसें वायां मरतया जीवाचें। श्रेय तुवां घेतलें॥ ५४॥ आपुलें प्रतिबिंब नेणतां। सिंह कुहां घालील देखोनि आतां। ऐसा धरिजे तेवीं अनंता। राखिलें मातें॥ ५५॥ एहवीं माझा तरी येतुलेवरी। एथ निश्चय होता अवधारीं। जे आतांचि सातांही सागरीं। एकत्र मिळिजे॥ ५६॥ हें जगचि आघवें बुडावें। वरी आकाशही तुटोनि पडावें। परि झुंजणें न घडावें। गोत्रजेंर्णीं मज॥ ५७॥ ऐसिया अहंकाराचिये वाढी। मियां आग्रहजळीं दिधली होती बुडी। चांगचि तूं जवळां एहवीं काढी। कवणु मातें॥ ५८॥ नाथिलें आपणपां एक मानिलें। आणि नक्हतया नाम गोत्र ठेविलें। थोर पिसें होतें लागलें। परि राखिलें तुम्हीं॥ ५९॥ मागां जळत काढिलें जोहरीं। तैं तें देहासीच भय अवधारीं। आतां हे जोहरवाहर दुसरी। चैतन्यासकट॥ ६०॥ दुराग्रह-हिरण्याक्षें। माझी बुद्धि वसुंधरा सूदली काखे। मग मोहार्णवगवाक्षें। रिघोनि ठेला॥ ६१॥ तेथ तुझेनि गोसावीपणें। एकवेळ बुद्धीचिया ठाया येणें। हें दुसरें वराह होणें। पडिलें तुज॥ ६२॥ ऐसें अपार तुझें केलें। एकी वाचा काय मी बोलें। परी पांचही पालव मोकलिले। मजप्रती॥ ६३॥ तें कांही न वचेचि वायां। भलें यश फावलें देवराया। जे सादांत माया। निरसिली माझी॥ ६४॥ आजीं आनंदसरोवरींचीं कमळें। तैसे हे तुझे डोळे। आपुलिया प्रसादाचीं राउळें। जयालगां करिती॥ ६५॥ हां हो तयाही आणि मोहाची भेटी। हे कायसीं पाबळी गोठी। केउती मृगजळाची वृष्टी। वडवानळेंसी॥ ६६॥ आणि मी तंब दातारा। ये कृपेचिये रिघोनि गाभारां। घेत आहें चारा। ब्रह्मरसाचा॥ ६७॥ तेणें माझा जी मोह जाये। एथ विस्मो कांहीं आहे। तरी उद्धरलें कीं तुझे पाये। शिवतले आहाती॥ ६८॥

भवाय्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया।

त्वतः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययम्॥ २॥

पैं कमलायतडोळसा। सूर्यकोटितेजसा। मियां तुजपासोनि महेशा। परसिलें आजीं॥ ६९॥ इयें भूतें जयापरी होती। अथवा लऱ्या हन जैसेनि जाती। ते मजपुढां प्रकृती। विवंचिली देवें॥ ७०॥ आणि प्रकृती कीर उगाणा दिधला। परि पुरुषाचाही ठावो दाविला। जयाचा महिमा पांघरोनि

जाहला । धडौता वेदु ॥ ७१ ॥ जी शब्दराशी वाढे जिये । कां धर्माएशिया
रत्नातें विये । ते एथिंचे प्रभेचे पाये । वोळगे म्हणौनि ॥ ७२ ॥ ऐसें अगाध
माहात्म्य । जें सकळमार्गंकगम्य । जें स्वात्मानुभवरम्य । तें इयापरी दाविलें ॥ ७३ ॥
जैसा केरु फिटलिया आभाळीं । दिठी रिगे सूर्यमंडळीं । कां हातें सारूनि
बाबुळी । जळ देखिजे ॥ ७४ ॥ नातरी उकलतया सापाचे वेढे । जैसें चंदना
खेंव देणें घडे । अथवा विवसी पळे मग चढे । निधान हातां ॥ ७५ ॥ तैसी
प्रकृती हे आड होती । ते देवेंचि सारोनी परौती । मग परतत्त्व माझिये मती ।
शेजार केलें ॥ ७६ ॥ म्हणौनि इयेविषयींचा मज देवा । भरंवसा कीर जाहला
जीवा । परी आणीक एक हेवा । उपनला असे ॥ ७७ ॥ तो भिडां जरी म्हणों
राहें । तरी आना कवणा पुसों जावों । काय तुजवांचोनि ठावो । जाणत आहों
आस्ही ॥ ७८ ॥ जळचरु जळाचा आभारु धरी । बाळक स्तनपानीं उपरोधु
करी । तरी तया जिणया श्रीहरी । आन उपायो असे ॥ ७९ ॥ म्हणौनि भीड
सांकडी न धरवे । जीवा आवडे तेंही तुजपुढां बोलावें । तंव राहें म्हणितले
देवें । चाड सांगैं ॥ ८० ॥

एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

मग बोलिला तो किरीटी । म्हणे तुम्हीं केली जे गोठी । तिया प्रतीतीची
दिठी । निवाली माझी ॥ ८१ ॥ आतां जयाचेनि संकल्पें । हे लोकपरंपरा होय
हारपे । जया ठायातें आपणपें । मी ऐसें म्हणसी ॥ ८२ ॥ तें मुद्दल रूप तुझें ।
जेथूनि इयें द्विभुजें हन चतुर्भुजें । सुरकार्याचेनि व्याजें । घेवों घेवों येसी ॥ ८३ ॥
पैं जळशयनाचिया अवगणिया । कां मत्स्य कूर्म इया मिरवणिया । खेळु
सरलिया तूं गुणिया । सांठविसी जेथ ॥ ८४ ॥ उपनिषदें जें गाती । योगिये
हृदयीं रिगोनि पाहाती । तयातें सनकादिक आहाती । पोटाळुनियां ॥ ८५ ॥
ऐसें अगाध जें तुझें । विश्वरूप कानीं ऐकिजे । तें देखावया चित्त माझें ।
उतावीळ देवा ॥ ८६ ॥ देवें फेडूनियां सांकड । लोभें पुसिली जरी चाड । तरी
हेंचि एकीं वाड । आर्ती जी मज ॥ ८७ ॥ तुझें विश्वरूप आघवें । माझिये
दिठीसि गोचर होआवें । ऐशी थोर आस जीवें । बांधोनि आहें ॥ ८८ ॥

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।

योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

परी आणीक एक एथ शार्ङ्गी । तुज विश्वरूपातें देखावयालागीं । पैं योग्यता माझिया आंगीं । असे कीं नाहीं ॥ ८९ ॥ हें आपलें आपण मी नेणे । तें कां नेणसी जरी देव म्हणे । तरी सरोगु काय जाणे । निदान रोगाचें ॥ ९० ॥ आणि जी आर्तीचेनि पडिभरें । आर्तुं आपुली ठाकी पैं विसरे । जैसा तान्हेला म्हणे न पुरे । समुद्र मज ॥ ९१ ॥ ऐशा सचाडपणाचिये भुली । न सांभाळवे समस्या आपुली । यालागीं योग्यता जेवीं माउली । बालकाची जाणे ॥ ९२ ॥ तयापरी श्रीजनार्दना । विचारिजो माझी संभावना । मग विश्वरूपदर्शना । उपक्रम कीजे ॥ ९३ ॥ तरी ऐसी ते कृपा करा । एहवीं नव्हे हें म्हणा अवधारा । वायां पंचमालापैं बधिरा । सुख केउतें देणे ॥ ९४ ॥ एहवीं येकले बापियाचे तृष्णे । मेघ जगापुरतें काय न वर्षे । परी जहालीही वृष्टि उपखे । जन्ही खडकीं होय ॥ ९५ ॥ चकोरा चंद्रामृत फावलें । येरां आण वाहूनि काय वारिलें । परी डोळ्यांवीण पाहलें । वायां जाय ॥ ९६ ॥ म्हणौनि विश्वरूप तूं सहसा । दाविसी कीर हा भरंवसा । कां जे कडाडां आणि गहिंसा- । माजीं नित्य नवा तूं कीं ॥ ९७ ॥ तुझें औदार्य जाणों स्वतंत्र । देतां न म्हणसी पात्रापात्र । पैं कैवल्याएसें पवित्र । जें वैरियांही दिधलें ॥ ९८ ॥ मोक्षु दुराराध्यु कीर होय । परी तोही आराधी तुझे पाय । म्हणौनि धाडिसी तेथ जाय । पाइकु जैसा ॥ ९९ ॥ तुवां सनकादिकांचेनि मानें । सायुज्यीं सौरसु दिधला पूतने । जे विषाचेनि स्तनपानें । मासूं आली ॥ १०० ॥ हां गा राजसूय यागाचिया सभासदीं । देखतां त्रिभुवनाची मांदी । कैसा शतधा दुर्वाक्य शब्दीं । निस्तेजिलासी ॥ १ ॥ ऐशिया अपराधिया शिशुपाळा । आपणपैं ठावो दिधला गोपाळा । आण उत्तानचरणाचिया बाळा । काय धूवपदीं चाड ॥ २ ॥ तो वना आला याचिलागीं । जे बैसावें पितयाचिया उत्संगीं । कीं तो चंद्रसूर्यादिकांपरिस जगीं । श्लाध्यु केला ॥ ३ ॥ ऐसा वनवासियां सकळां । देतां एकचि तूं धसाळा । पुत्रा आळवितां अजामिळा । आपणपैं देसी ॥ ४ ॥

जेणे उरी हाणितलासि पांपरा । तयाचा चरणु वाहासी दातारा । अझुनी
वैरियांचिया कलेवरा । विसंबसीना ॥ ५ ॥ ऐसा अपकारियां तुझा उपकारु ।
तूं अपात्रींही परि उदारु । दे दान म्हणौनि दारवंठेकरु । जाहलासी बळीचा ॥ ६ ॥
तूंते आराधी ना आयके । होती पुंसा बोलवीत कौतुके । तिये वैकुंठीं तुवां
गणिके । सुरवाडु केला ॥ ७ ॥ ऐसीं पाहूनि वायाणीं मिषें । आपणें देवों
लागसी वानिवसें । तो तूं कां अनारिसें । मजलागां करिसी ॥ ८ ॥ हां गा
दुभतयाचेनि पवाडें । जे जगाचें फेडी सांकडें । तिये कामधेनूचे पाडे । काय
भुकेले ठाती ॥ ९ ॥ म्हणौनि मियां जें विनविलें कांहीं । तें देव न दाखविती
हें कीर नाहीं । परी देखावयालागां दर्दी । पात्रता मज ॥ ११० ॥ तुझें विश्वरूप
आकळे । ऐसें जरी जाणसी माझे डोळे । तरि आर्तीचे डोहळे । पुरवीं
देवा ॥ ११ ॥ ऐसी ठायेंठावो विनंती । जंव करूं सरला सुभद्रापती । तंव
तया घडगुणचक्रवर्ती । साहवेचिना ॥ १२ ॥ तो कृपापीयूषसजळु । आणि
येरु जवळां आला वर्षाकाळु । ना ना श्रीकृष्ण कोकिळु । अर्जुन वसंतु ॥ १३ ॥
नातरी चंद्रबिंब वाटोळें । देखोनि क्षीरसागर उचंबळे । तैसा दुणेंहीवरी
प्रेमबळें । उल्लसितु जाहला ॥ १४ ॥ मग तिये प्रसन्नतेचेनि आटोयें । गाजोनि
म्हणितलें सकृपें । पार्था देख देख अमुपें । स्वरूपें माझीं ॥ १५ ॥ एकचि
विश्वरूप देखावें । ऐसा मनोरथु केला पांडवें । कीं विश्वरूपमय आघवें ।
करूनि घातलें ॥ १६ ॥ बाप उदार देवो अपरिमितु । याचक स्वेच्छा
सदोदितु । असे सहस्रवरी देतु । सर्वस्व आपुलें ॥ १७ ॥ अहो शेषाचेहि डोळे
चोरिले । वेद जयालागां झकविले । लक्ष्मीयेही राहविलें । जिब्हार जें ॥ १८ ॥
तें आतां प्रकटुनि अनेकधा । करीत विश्वरूपदर्शनाचा धांदा । बाप भाग्या
अगाधा । पार्थाचिया ॥ १९ ॥ जो जागता स्वप्नावस्थे जाये । तो जेवीं
स्वर्जींचें आघवें होये । तेवीं अनंत ब्रह्मकटाह आहे । आपणचि जाहला ॥ २० ॥
ते सहसा मुद्रा सोडिली । आणि स्थूलदृष्टीची जवनिका फेडिली । किंबहुना
उघडिली । योगऋद्धि ॥ २१ ॥ परी हा हें देखेल कीं नाहीं । ऐसी सेचि न करी
कांहीं । एकसरां म्हणतसे पाहीं । स्वेहातुर ॥ २२ ॥

श्रीभगवानुवाच

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णकृतीनि च ॥ ५ ॥

अर्जुना तुवां एक दावा म्हणितलें। आणि तेंचि दावूं तरी काय दाविलें। आतां देखें आघवें भरिलें। माझ्याचि रूपीं ॥ २३ ॥ एके कृशें एके स्थूलें। एके हस्वें एके विशाळें। पृथुतरें सरळें। अप्रांतें एके ॥ २४ ॥ एके अनावरें प्रांजलें। सव्यापारें एके निश्चलें। उदासीनें स्नेहाळें। तीव्रें एके ॥ २५ ॥ एके घूर्णितें सावधें। असलगें एके अगाधें। एके उदारें अतिबद्धें। क्रुद्धें एके ॥ २६ ॥ एके शांतें सन्मदें। स्तब्धें एके सानंदें। गर्जितें निःशब्दें। सौम्यें एके ॥ २७ ॥ एके साभिलाषें विरक्तें। उन्निद्रितें एके निद्रितें। परितुष्टें एके आर्तें। प्रसन्नें एके ॥ २८ ॥ एके अशस्त्रें सशस्त्रें। एके रौद्रें अतिमित्रें। भयानकें एके विचित्रें। लयस्थें एके ॥ २९ ॥ एके जननलीलाविलासें। एके पालनशीलें लालसें। एके संहारकें सावेशें। साक्षिभूतें एके ॥ ३० ॥ एवं नानाविधें परी बहुवसें। आणि दिव्यतेजप्रकाशें। तेवींचि एकएकाएसें। वर्णही नव्हे ॥ ३१ ॥ एके तातलें साडेपंधरें। तैसीं कपिलवर्णे अपारें। एके सर्वांगीं जैसें संदुरें। डवरलें नभ ॥ ३२ ॥ एके सावियाची चुलुकीं। जैसें ब्रह्मकटाह खचिलें माणिकीं। एके अरुणोदयासारिखीं। कुंकुमवर्णे ॥ ३३ ॥ एके शुद्धस्फटिक-सोज्जवलें। एके इंद्रनीलसुनीलें। एके अंजनवर्णे सकाळें। रक्तवर्णे एके ॥ ३४ ॥ एके लसत्कांचनसम पिंवळीं। एके नवजलदश्यामळीं। एके चांपेगौरीं केवळीं। हरितें एके ॥ ३५ ॥ एके तपताम्रतांबडीं। एके श्वेतचंद्र चोखडीं। ऐसीं नानावर्णे रूपडीं। देखें माझीं ॥ ३६ ॥ हे जैसे कां आनान वर्ण। तैसें आकृतींही अनारिसेपण। लाजा कंदर्प रिघाला शरण। तैसीं सुंदरें एके ॥ ३७ ॥ एके अतिलावण्यसाकारें। एके स्निग्धवपु मनोहरें। शृंगारश्रियेचीं भांडारें। उघडिलीं जैसीं ॥ ३८ ॥ एके पीनावयव मांसाळें। एके शुष्के अतिविक्राळें। एके दीर्घकंठे विताळें। विकटें एके ॥ ३९ ॥ एवं नानाविधाकृती। इयां पाहतां पारु नाहीं सुभद्रापती। ययांच्या एकेकीं अंगप्रांतीं। देख यां जग ॥ १४० ॥

पश्यादित्यान्वसून्द्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याशचर्याणि भारत ॥ ६ ॥

जेथे उन्मीलन होत आहे दिठी । तेथे पसरती आदित्यांचिया सृष्टी । पुढती निमीलनीं मिठी । देत आहाती ॥ ४१ ॥ वदनींचिया वाफेसवें । होत ज्वाळामय आघवें । जेथे पावकादिक पावे । समूह वसूंचा ॥ ४२ ॥ आणि भूलतांचे शेवट । कोपें मिळों पाहती एकवट । तेथे रुद्रगणांचे संघाट । अवतरत देखें ॥ ४३ ॥ पैं सौम्यतेचा वोलवा । मिती नेणिजे अश्विनौदेवां । श्रोत्रीं होती पांडवा । अनेक वायु ॥ ४४ ॥ यापरी एकेकाचिये लीळे । जन्मती सुरसिद्धांचीं कुळे । ऐसीं अपारें आणि विशाळें । रुपें इयें पाहीं ॥ ४५ ॥ जयांतें सांगावया वेद बोबडे । पहावया काळाचेंही आयुष्य थोडे । धातयाही परी न सांपडे । ठाव जयांचा ॥ ४६ ॥ जयांतें वेदत्रयीं कर्थीं नायके । तियें इयें प्रत्यक्ष देख अनेके । भोगीं आशचर्यांचीं कवतिके । महासिद्धी ॥ ४७ ॥

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।

मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥

इया मूर्तीचिया किरीटी । रोममूळीं देखें पां सृष्टी । सुरतस्तत्त्वर्टी । तृणांकुर जैसे ॥ ४८ ॥ चंडवाताचेनि प्रकाशें । उडत परमाणु दिसती जैसें । भ्रमत ब्रह्मकटाह तैसे । अवयवसंधीं ॥ ४९ ॥ एथ एकेकाचिया प्रदेशीं । विश्व देख विस्तारेशीं । आणि विश्वाही परैतें मानसीं । जरी देखावें वर्तें ॥ ५० ॥ तरी इयेही विषयींचें कांहीं । एथ सर्वथा सांकडे नाहीं । सुखें आवडे तें माझिया देहीं । देखसी तूं ॥ ५१ ॥ ऐसें विश्वमूर्तीं तेणें । बोलिलें कारुण्यपूर्णे । तंव देखत आहे कीं नाहीं न म्हणे । निवांतुचि येरु ॥ ५२ ॥ एथ कां पां हा उगला । म्हणौनि श्रीकृष्णें जंव पाहिला । तंव आर्तींचें लेणें लेडला । तैसाचि आहे ॥ ५३ ॥

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।

दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥

मग म्हणे उत्कंठे वोहट न पडे । अझुनी सुखाची सोय न सांपडे । परी दाविलें तें फुडें । नाकलेचि यया ॥ ५४ ॥ हें बोलेनि देवो हांसिले ।

हांसोनि देखणियाते म्हणितले। आम्हीं विश्वरूप तरी दाविले। परी न देखसीच तूँ॥५५॥ यया बोल येरें विचक्षणे। म्हणितले हां जी कवणासि तें उणे। तुम्ही बकाकरवीं चांदिणे। चरुऊं पहा मा॥५६॥ हां हो उटोनियां आरिसा। आंधलिया दाऊं बैसा। बहिरियापुढे हृषीकेशा। गाणीव करा॥५७॥ मकरंदंकणाचा चारा। जाणतां घालूनि दर्दुरा। वायां धाडा शार्दूधरा। कोपा कवणा॥५८॥ जें अतींद्रिय म्हणौनि व्यवस्थिले। केवळ ज्ञानदृष्टीचिया भागा फिटले। तें तुम्हीं चर्मचक्षूंपुढे सूदले। मी कैसेनि देखें॥५९॥ परि हें तुमचें उणे न बोलावें। मीचि साहें तेंचि बरवें। एथ आथि म्हणितले देवें। मानूं बापा॥६०॥ साच विश्वरूप जरी आम्हीं दावावें। तरी आधीं देखावया सामर्थ्य कीं द्यावें। परी बोलत बोलत प्रेमभावें। धसाळ गेलें॥६१॥ काय जाहलें न वाहतां भुई पेरिजे। तरी तो वेलु विलया जाइजे। तरी आतां माझें निजरूप देखिजे। ते दृष्टी देवों तुज॥६२॥ मग तिया दृष्टीं पांडवा। आमुचा ऐश्वर्ययोगु आघवा। देखोनियां अनुभवा। माजिवडा करीं॥६३॥ ऐसें तेणे वेदांतवेद्यें। सकळलोकआद्यें। बोलिले आराध्यें। जगाचेनि॥६४॥

संजय उवाच

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम्॥९॥

पैं कौरवकुलचक्रवर्ती। मज हाचि विस्मयो पुढतपुढती। जें श्रियेहूनि त्रिजगतीं। सदैव असे कवणी॥६५॥ ना तरी खुणेचें वानावयालगर्णीं। श्रुतीवांचूनि दावा पां जगीं। ना सेवकपण तरी अंगीं। शेषाच्याचि आथि॥६६॥ हां हो जयाचेनि सोसें। शिणत आठही पहार योगी जैसे। अनुसरले गरुडाऐसें। कवण आहे॥६७॥ परी तें आधवेंचि एकीकडे ठेलें। सांपें कृष्णसुख एकंदरें जाहलें। जिये दिवूनि जन्मले। पांडव हे॥६८॥ परी पांचांही आंतु अर्जुना। श्रीकृष्ण सावियाची जाहला अधीना। कामुक कां जैसा अंगना। आपैता कीजे॥६९॥ पढविले पाखरूं ऐसें न बोले। यापरी क्रीडामृगही तैसा न चले। कैसें दैव एथें सुरवाडले। तें जाणों न

ये ॥ १७० ॥ आजि परब्रह्म हें सगळे । भोगावया सदैव याचेचि डोळे । कैसे वाचेनि हन लळे । पाळीत असे ॥ ७१ ॥ हा कोपे कीं निवांतु साहे । हा रुसे तरी बुझावीत जाये । नवल पिसे लागले आहे । पार्थाचं देवा ॥ ७२ ॥ एहवीं विषय जिणोनि जन्मले । जे शुकादिक दादुले । ते विषयोचि वानितां जाहले । भाट यथाचे ॥ ७३ ॥ हा योगियांचे समाधिधन । कीं होऊनि ठेले पार्थाआधीन । यालागीं विस्मयो माझे मन । करीतसे राया ॥ ७४ ॥ तेवींचि संजय म्हणे कायसा । विस्मयो एथें कौरवेशा । श्रीकृष्णे स्वीकारिजे तया ऐसा । भाग्योदय होय ॥ ७५ ॥ म्हणौनि तो देवांचा रावो । म्हणे पार्थांते तुज दृष्टि देवों । जया विश्वरूपाचा ठावो । देखसी तूं ॥ ७६ ॥ ऐसीं श्रीमुखौनि अक्षरे । निघती ना जंव एकसरे । तंव अविद्येचं आंधारे । जावोंचि लागे ॥ ७७ ॥ तीं अक्षरे नव्हतीं देखा । ब्रह्मसाम्राज्यदीपिका । अर्जुनालागीं चित्कळिका । उजळलिया श्रीकृष्णे ॥ ७८ ॥ मग दिव्यचक्षुप्रकाशु प्रगटला । तया ज्ञानदृष्टी फांटा फुटला । ययापरी दाविता जाहला । ऐश्वर्य आपुले ॥ ७९ ॥ हे अवतार जे सकळ । ते जिये समुद्रींचे कां कळोळ । विश्व हें मृगजळ । जया रश्मीस्तव दिसे ॥ ८० ॥ जिये अनादिभूमिके निटे । चराचर हें चित्र उमटे । आपण्ये श्रीवैकुंठे । दाविले तया ॥ ८१ ॥ मागां बाळपणी येणे श्रीपती । जैं एक वेळ खादली होती माती । तैं कोपोनियां हातीं । यशोदां धरिला ॥ ८२ ॥ मग भेणे भेणे जैसे । मुखीं झाडा द्यावयाचेनि मिसे । चवदाही भुवने सावकाणे । दाविलीं तिये ॥ ८३ ॥ नातरी मधुवर्नीं धुवासि केलें । जैसे कपोल शंखे शिवतलें । आणि वेदांचियेही मती ठेलें । तें लागला बोलें ॥ ८४ ॥ तैसा अनुग्रहो पैं राया । श्रीहरी केला धनंजया । आतां कवणेकडेही माया । ऐसी भाष नेणेंचि तो ॥ ८५ ॥ एकसरे ऐश्वर्यतेजे पाहलें । तया चमत्काराचे एकार्णव जाहलें । चित्र समाजीं बुडोनि ठेलें । विस्मयाचिया ॥ ८६ ॥ जैसा आब्रह्म पूर्णोदकीं । पव्हे मार्कडेय एकाकी । तैसा विश्वरूपकौतुकीं । पार्थु लोळे ॥ ८७ ॥ म्हणे केवढे गगन एथ होतें । तें कवणे नेले पां केउतें । तीं चराचरे महाभूतें । काय जाहलीं ॥ ८८ ॥ दिशांचे ठावही हारपले । अधोर्ध्व काय नेणों जाहलें । चेइलिया स्वप्न तैसे गेले । लोकाकार ॥ ८९ ॥

नाना सूर्यतेजप्रतापेण । सचंद्र तारांगण जैसें लोपे । तैसीं गिळिलीं विश्वरूपेण । प्रपंचरचना ॥ १० ॥ तेव्हां मनासी मनपण न स्फुरे । बुद्धि आपणापेण न सांवरे । इंद्रियांचे रश्मी माघारे । हृदयवरी भरले ॥ ११ ॥ तेथ ताटस्थ्या ताटस्थ्य पडिले । टकासी टक लागले । जैसें मोहनास्त्र घातले । विचारजातां ॥ १२ ॥ तैसा विस्मितु पाहे कोडें । तंव पुढां होतें चतुर्भुज रूपडें । तेंची नानारूप च्छांकडे । मांडोनि ठेले ॥ १३ ॥ जैसे वर्षाकाळींचे मेघौडे । कां महाप्रल्यांचें तेज वाढे । तैसें आपणाकीण कवणीकडे । नेदीचि उरों ॥ १४ ॥ प्रथम स्वरूपसमाधान । पावोनि ठेला अर्जुन । सर्वेंची उघडी लोचन । तंव विश्वरूप देखे ॥ १५ ॥ इहांची दोहीं डोळां । पाहावें विश्वरूपा सकळा । तो श्रीकृष्णें सोहळा । पुरविला ऐसा ॥ १६ ॥

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।

अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥

मग तेथ सैंध देखे वदने । जैसीं रमानायकाचीं राजभुवने । नाना प्रगटलीं निधाने । लावण्यश्रियेचीं ॥ १७ ॥ कीं आनंदाचीं वने सासिन्नलीं । जैसी सौंदर्या राणीव जोडली । तैसीं मनोहरे देखिलीं । हरीचीं वक्त्रे तेणे ॥ १८ ॥ तयांहीमाजीं एकैके । सावियाचीं भयानके । काळरात्रीचीं कटके । उठावलीं जैसीं ॥ १९ ॥ कीं मृत्यूसीचि मुखे जाहलीं । हो कां जे भयाचीं दुर्गं पन्नासिलीं । कीं महाकुङ्डे उघडलीं । प्रलयानकाचीं ॥ २० ॥ तैसीं अद्भुते भयासुरे । तेथ वदने देखिलीं वीरे । आणिके असाधारणे साळंकारे । सौम्ये बहुते ॥ १ ॥ पैं ज्ञानदृष्टीचेनि अवलोके । परि वदनांचा शेवटु न टके । मग लोचन ते कवतिके । लागला पाहों ॥ २ ॥ तंव नानावर्णे कमळवर्णे । विकासिलीं तैसें अर्जुने । नेत्र देखिले पालिंगने । आदित्यांचीं ॥ ३ ॥ तेथेची कृष्णमेघांचिया दाटी- । माजीं कल्यांत विजूंचिया स्फुटी । तैसिया वन्हि पिंगळा दिठी । भूभंगातलीं ॥ ४ ॥ हें एकैक आश्चर्य पाहतां । तिये एकेचि रूपीं पंडुसुता । दर्शनाची अनेकता । प्रतिफळली ॥ ५ ॥ मग म्हणे चरण ते कवणेकडे । केउते मुकुट के दोर्दडें । ऐसी वाढविताहे कोडें । चाड देखावयाची ॥ ६ ॥ तेथ भाग्यनिधि पार्था । कां विफलत्व होईल मनोरथा । काय पिनाकपाणीचिया

भातां । बायकांडीं आहाती ॥ ७ ॥ ना तरी चतुराननाचिये वाचे । काय आहाती लटिकिया अक्षरांचे सांचे । म्हणोनि साईंतपण अपरांचें । देखिले तेणे ॥ ८ ॥ जयाची सोय वेदां नाकळे । तयाचे सकळावयव एकेचि वेळे । अर्जुनाचे दोन्ही डोळे । भोगिते जाहले ॥ ९ ॥ चरणौनी मुकुटवरी । देखत विश्वरूपाची थोरी । जे नाना रत्न अलंकारीं । मिरवत असे ॥ १० ॥ परब्रह्म आपुलेनि आंगे । ल्यावया आपणचि जाहल अनेगे । तियें लेणीं मी सांगे । काइसयासारिखीं ॥ ११ ॥ जिये प्रभेचिये झाळाळा । उजाळू चंद्रादित्यमंडळा । जे महातेजाचा जिव्हाळा । जेणे विश्व प्रगटे ॥ १२ ॥ तो दिव्यतेजशृंगारु । कोणाचिये मतीसी होय गोचरु । देव आपणपेचि लेड्ले ऐसे वीरु । देखत असे ॥ १३ ॥ मग तेथेंचि ज्ञानाचिया डोळां । पहात करपल्लवां जंव सरला । तंव तोडित कल्पांतींचिया च्वाळा । तैसीं शस्त्रे झळकत देखे ॥ १४ ॥ आपण आंग आपण अलंकार । आपण हात आपण हतियार । आपण जीव आपण शरीर । देखे चराचर कोंदलें देवें ॥ १५ ॥ जयांचिया किरणांचे निखरपणे । नक्षत्रांचे होत फुटाणे । तेजें खिरडला वह्नि म्हणे । समुद्रीं रिघों ॥ १६ ॥ मग काळकूटकल्लोळीं कवळिले । नाना महाविजूंचे दांग उमटले । तैसे अपार कर देखिले । उदितायुधीं ॥ १७ ॥

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।

सर्वाशर्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

कीं भेणे तेथूनि काढिली दिठी । मग कंठमुगुट पहातसे किरीटी । तंव सुरतरुंची सृष्टी । जयापासोनि कां जाहली ॥ १८ ॥ जियें महासिद्धींचीं मूळपीठें । शिणली कमळा जेथ वावटे । तैसीं कुसुमे अति चोखटें । तुरंबिलीं देखिलीं ॥ १९ ॥ मुगुटावरी स्तबक । ठारीं ठारीं पूजाबंध अनेक । कंठीं रुळताति अलौकिक । माळादंड ॥ २२० ॥ स्वर्गे सूर्यतेज वेढिले । जैसे पंथरेने मेरूतें मढिले । तैसे नितंबावरी गाढिले । पीतांबरु झळके ॥ २१ ॥ श्रीमहादेवो कापुरे उटिला । कां कैलासु पारजें डवरिला । नाना क्षीरोदकें पांघरविला । क्षीरार्णवो जैसा ॥ २२ ॥ जैसी चंद्रमयाची घडी उपलविली । मग गगनाकरवीं बुंथी घेवविली । तैसी चंदनपिंजरी देखिली । सर्वांगीं

तेणे ॥ २३ ॥ जेणे स्वप्रकाशा कांती चढे । ब्रह्मानंदाचा निदाघु मोडे ।
 जयाचेनि सौरभ्यें जीवित जोडे । वेदवतीये ॥ २४ ॥ जयाचे निलेप अनुलेपु
 करी । जे अनंगुही सर्वांगीं धरी । तया सुगंधाची थोरी । कवण वानी ॥ २५ ॥
 ऐसी एकैक शृंगारशोभा । पाहतां अर्जुन जातसे क्षोभा । तेवींचि देवो बैसला
 कीं उभा । कीं शयालु हें नेणवे ॥ २६ ॥ बाहेर दिठी उघडोनि पाहे । तंव
 आघवें मूर्तिमय देखत आहे । मग आतां न पाहें म्हणौनि उगा राहे । तरी
 आंतुही तैसेंचि ॥ २७ ॥ अनावरें मुखें समोर देखे । तयाभेणे पाठीमोरा जंब
 ठाके । तंव तयाहीकडे श्रीमुखें । करचरण तैसेंचि ॥ २८ ॥ अहो पाहतां कीर
 प्रतिभासे । एथ नवलावो काय असे । परि न पाहतांही दिसे । चोज
 आइका ॥ २९ ॥ कैसे अनुग्रहाचें करणे । पार्थाचें पाहणे आणि न पाहणे ।
 तयाहीसकट नारायणे । व्यापूनि घेतले ॥ २३० ॥ म्हणौनि आश्चर्याच्या पुरीं
 एकीं । पडिला ठायेंठाव थडीं ठाकी । तंव चमत्काराचिया आणिकीं ।
 महार्णवीं पढे ॥ ३१ ॥ ऐसा अर्जुनु असाधारणे । आपुलिया दर्शनाचेनि
 विंदाणे । कवळूनि घेतल तेणे । अनंतरूपे ॥ ३२ ॥ तो विश्वतोमुख स्वभावें
 आणि तेंचि दावावयालागीं पांडवें । प्रार्थिला आतां आघवें । होऊनि
 ठेला ॥ ३३ ॥ आणि दीपें कां सूर्ये प्रगटे । अथवा निमुटलिया देखावेंचि
 खुंटे । तैसी दिठी नद्वे जे वैकुंठें । दिधली आहे ॥ ३४ ॥ म्हणौनि किरीटीसि
 दोहीं परी । तें देखणे देखें अंधारीं । हें संजयो हस्तिनापुरीं । सांगतसे
 राया ॥ ३५ ॥ म्हणे किंबहुना अवधारिले । पार्थ विश्वरूप देखिले । नाना
 आभरणीं भरले । विश्वतोमुख ॥ ३६ ॥

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।

यदि भा: सदृशी सा स्याद् भासस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥

तिये अंगप्रभेचा देवा । नवलावो काइसया ऐसा सांगावा । कल्पांतीं
 एकुचि मेळावा । द्वादशादित्यांचा होय ॥ ३७ ॥ तैसे ते दिव्यसूर्य सहस्रवरी ।
 जरी उदयजती कां एकेचि अवसरीं । तहीं तया तेजाची थोरी । उपमूं
 नये ॥ ३८ ॥ आघवयाचि विजूंचा मेळावा कीजे । आणि प्रलयाग्नीची सर्व
 सामग्री आणिजे । तेवींचि दशकुही मेळविजे । महातेजांचा ॥ ३९ ॥ तहीं तिये

अंगप्रभेचेनि पाडें । हें तेज कांहीं कांहीं होइल थोडें । आणि तयाएसे कीर चोखडें । त्रिशुद्धी नोहे ॥ २४० ॥ ऐसे माहात्म्य या श्रीहरीचें सहज । फांकतसे सर्वांगींचें तेज । तें मुनिकृपा जी मज । दृष्ट जाहलें ॥ ४१ ॥

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।

अपश्यद्वेवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ १३ ॥

आणि तिये विश्वरूपीं एकीकडे । जग आघवें आपुलेनि पवाडें । जैसे महोदधीमार्जीं बुडबुडे । सिनाने दिसती ॥ ४२ ॥ कां आकाशीं गंधर्वनगर । भूतळीं पिपीलिका बांधे घर । नाना मेरुवरी सपुर । परमाणु बैसले ॥ ४३ ॥ विश्व आघवेचि तयापरी । तया देवचक्रवर्तीचिया शरीरीं । अर्जुन तिये अवसरीं । देखता जाहला ॥ ४४ ॥

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ।

प्रणम्य शिरसा देवं कृतांजलिरभाषत ॥ १४ ॥

तेथ एक विश्व एक आपण । ऐसें अलुमाळ होतें जें दुजेपण । तेही आटोनि गेलें अंतःकरण । विरालें सहसा ॥ ४५ ॥ आंतु आनंदा चेङ्गें जाहलें । बाहेरि गात्रांचें बळ हारपोनि गेलें । आपाद पां गुंतलें । पुलकांचलें ॥ ४६ ॥ वार्षिये प्रथमदशे । वोहळलया शैलांचें सर्वांग जैसें । विरुढे कोमलांकुरीं तैसे । रोमाञ्च जाहले ॥ ४७ ॥ शिवतला चंद्रकरीं । सोमकांतु द्रावो धरी । तैसिया स्वेदकणिका शरीरीं । दाटलिया ॥ ४८ ॥ मार्जीं सांपडलेनि अलिकुळें । जळावरी कमळकळिका जेवीं आंदोळे । तेवीं आंतुलिया सुखोर्मीचेनि बळें । बाहेरि कांपे ॥ ४९ ॥ कर्पूरकर्दळीचीं गर्भपुटें । उकलतां कापुराचेनि कोंदाटें । पुलिका गळती तेवीं थेबुटें । नेत्रौनि पडती ॥ २५० ॥ उदयलेनि सुधाकरें । जैसा भरलाचि समुद्र भरे । तैसा वेळोवेळा ऊर्मिभरें । उचंबळत असे ॥ ५१ ॥ ऐसा सात्त्विकांही आठां भावां । परस्परें वर्ततसे हेवा । तेथ ब्रह्मानंदाची जीवा । राणीव फावली ॥ ५२ ॥ तैसाचि तया सुखानुभवापाठीं । केला द्वैताचा सांभाळु दिठी । मग उसासौनि किरीटी । वास पाहिली ॥ ५३ ॥ तेथ बैसला होता जिया सवा । तियाचियाकडे मस्तक खालविला देवा । मग जोडूनि करसंपुट बरवा । बोलतु असे ॥ ५४ ॥

अर्जुन उवाच

पश्यामि	देवांस्तव	देव	देहे
सर्वांस्तथा		भूतविशेषसञ्ज्ञान् ।	
ब्रह्माणमीशं		कमलासनस्थ-	
मृषींश्च	सर्वानुरगांश्च	दिव्यान् ॥ १५ ॥	

म्हणे जयजयाजी स्वामी । नवल कृपा केली तुम्हीं । जें हें विश्वरूप की आम्ही । प्राकृत देखीं ॥ ५५ ॥ परि साचचि भलें केलें गोसाविया । मज परितोषु जाहला साविया । जी देखिलासि जो इया । सृष्टीसी तू आश्रयो ॥ ५६ ॥ देवा मंदराचेनि अंगलगों । ठायीं ठायीं श्वापदांचीं दांगों । तैसीं इयें तुझ्या देहीं अनेगें । देखतसें भुवनें ॥ ५७ ॥ अहो आकाशाचिये खोले । दिसती ग्रहगणांचीं कुळे । कां महावृक्षीं अविसाळे । पक्षिजातीचीं ॥ ५८ ॥ तयापरी श्रीहरी । तुझ्या विश्वात्मकीं इये शरीरीं । स्वर्गु देखतसें अवधारीं । सुरगणेंसीं ॥ ५९ ॥ प्रभु महाभूतांचें पंचक । येथ देखत आहें अनेक । आणि भूतग्राम एकेक । भूतसृष्टीचीं ॥ २६० ॥ जी सत्यलोकु तुजमार्जीं आहे । देखिला चतुराननु हा नोहे । आणि येरीकडे जंव पाहें । तंव कैलासुही दिसे ॥ ६१ ॥ श्रीमहादेव भवानियेशीं । तुझ्या दिसतसे एके अंशीं । आणि तूंतेही गा हृषीकेशी । तुजमार्जीं देखें ॥ ६२ ॥ पैं कश्यपादि ऋषिकुळे । इयें तुझ्या स्वरूपीं सकले । देखतसें पाताळे । पन्नगेशीं ॥ ६३ ॥ किंबहुना त्रैलोक्यपती । तुझ्या एकेकाचि अवयवाचिये भिंती । इयें चतुर्दशभुवनें चित्राकृती । अंकुरलीं जाणों ॥ ६४ ॥ आणि तेथिंचे जे जे लोक । ते चित्ररचना जी अनेक । ऐसें देखतसें अलौकिक । गांभीर्य तुझ्यें ॥ ६५ ॥

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं

पश्यामि	त्वां	सर्वतोऽनन्तरूपम् ।		
नान्तं	न	मध्यं	न	पुनस्तवादिं
पश्यामि	विश्वेश्वर	विश्वरूप ॥ १६ ॥		

त्या दिव्यचक्षुंचेनि पैसें । चहूंकडे जंव पाहात असें । तंव दोर्दडीं कां जैसें । आकाश कोंभैलें ॥ ६६ ॥ तैसे एकचि निरंतर । देवा देखत असें तुझे

कर। करीत आघवेचि व्यापार। एकेचि काळीं ॥ ६७ ॥ मग महाशून्याचेनि
पैसारें। उघडलीं ब्रह्मकटाहाचीं भांडारें। तैसीं देखतसें अपारें। उदरें तुझीं ॥ ६८ ॥
जी सहस्रशीर्षयाचें देखिलें। कोडीवरी होताति एकिवेळे। कीं परब्रह्मचि
वदनफळें। मोडोनि आलें ॥ ६९ ॥ तैसीं वक्रें जेउतीं तेउतीं। तुझीं देखतसें
विश्वमूर्ती। आणि तथाचिपरी नेत्रपंक्ती। अनेका सैंघ ॥ २७० ॥ हें असो
स्वर्ग पाताळ। कीं भूमी दिशा अंतराळ। हे विवक्षा ठेली सकळ। मूर्तिमय
देखतसें ॥ ७१ ॥ तुजवीण एकादियाकडे। परमाणूहि एतुला कोडें। अवकाशु
पाहतसें परि न सांपडे। ऐसें व्यापिलें तुवां ॥ ७२ ॥ इये नानापरी अपरिमितें।
जेतुलीं सांठविलीं होतीं महाभूतें। तेतुलाही पवाडु तुवां अनंतें। कोंदला
देखतसें ॥ ७३ ॥ ऐसा कवणे ठायाहूनि तूं आलासी। एथ बैसलासि कीं
उभा आहासी। आणि तूं कवणिये मायेचिये पोटीं होतासी। तुझीं ठाण
केवढें ॥ ७४ ॥ तुझीं रूप वय कैसें। तुज पैलीकडे काय असे। तूं
काइसयावरी आहासि ऐसें। पाहिलें मियां ॥ ७५ ॥ तंव देखिलें जी आघवेचि।
तरि आतां तुझा ठावो तूंचि। तूं कवणाचा नव्हेसि ऐसाचि। अनादि
आयता ॥ ७६ ॥ तूं उभा ना बैठा। दिघडु ना खुजटा। तुज तळींवरी वैकुंठा।
तूंचि आहासी ॥ ७७ ॥ तूं रूपें आपण्यांचि ऐसा। देवा तुझी तूंचि वयसा।
पाठी पोट परेशा। तुझीं तूं गा ॥ ७८ ॥ किंबहुना आतां। तुझीं तूंचि आघवें
अनंता। हें पुढत पुढती पाहतां। देखिलें मियां ॥ ७९ ॥ परि या तुझिया
रूपाआंतु। जी उणीव एक असें देखतु। जे आदि मध्य अंतु। तिन्हीं
नाहीं ॥ २८० ॥ एह्वां गिंवसलें आघवा ठायीं। परि सोय न लाहेचि कहीं।
म्हणोनि त्रिशुद्धी हे नाहीं। तीन्ही एथ ॥ ८१ ॥ एवं आदिमध्यांतरहिता। तूं
विश्वेश्वरा अपरिमिता। देखिलासि जी तत्त्वता। विश्वरूपा ॥ ८२ ॥ तुज
महामूर्तीचिया आंगीं। उमटलिया पृथक् मूर्ती अनेगी। लेझलासि वानेपरींची
आंगीं। ऐसा आवडतु आहासी ॥ ८३ ॥ नाना पृथक् मूर्ती तिया इुमवल्ली।
तुझिया स्वरूपमहाचळीं। दिव्यालंकार फुलीं फळीं। सासिन्नलिया ॥ ८४ ॥
हो कां जे महोदधी तूं देवा। जाहलासि तरंगमूर्ती हेलावा। कीं तूं एक वृक्षु
बरवा। मूर्तिफळीं फळलासी ॥ ८५ ॥ जी भूतीं भूतळ मांडिलें। जैसें नक्षत्रीं

गगन गुदलें। तैसें मूर्तिमय भरलें। देखतसें तुझें रूप ॥ ८६ ॥ जी एकेकीच्या अंगप्रांतीं। होय जाय हें त्रिजगती। एवढियाही तुझ्या आंगीं मूर्तीं। कीं रोमां जालिया ॥ ८७ ॥ ऐसा पवाडु मांडूनि विश्वाचा। तूं कवण पां एथ कोणाचा। हें पाहिलें तंव आमुचा। सारथी तोचि तूं ॥ ८८ ॥ तरी मज पाहतां मुकुंदा। तूं ऐसाचि व्यापकु सर्वदा। मग भक्तानुग्रहें तया मुग्धा। रूपां धरिसी ॥ ८९ ॥ कैसें चहूं भुजांचें सांवळें। पाहतां वोल्हावती मन डोळे। खेंव देऊं जाइजे तरी आकळे। दोहींचि बाहीं ॥ ९० ॥ ऐसी मूर्ति कोडिसवाणी कृपा। करूनि होसी ना विश्वरूपा। कीं आमुचियाचि दिठी सलेपा। जें सामान्यत्वें देखिती ॥ ९१ ॥ तरी आतां दिठीचा विटाळू गेला। तुवां सहजें दिव्यचक्षु केला। म्हणौनि यथारूपें देखवला। महिमा तुझा ॥ ९२ ॥ परी मकरतुंडामागिलेकडे। तोचि होतासि तूं एवढें। रूप जाहलासि हें फुडें। वोळखिलें मियां ॥ ९३ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च
तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ता-
द्वीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥

नोहे तोचि हा शिरीं। मुकुट लेङ्लासि श्रीहरी। परी आतांचें तेज आणि थोरी। नवल कीं बहु हें ॥ ९४ ॥ तेंचि हें वरिलियेचि हातीं। चक्र परिजितया आयती। सांवरितासि विश्वमूर्तीं। ते न मोडे खूण ॥ ९५ ॥ येरीकडे तेचि हे नोहे गदा। आणि तळिलिया दोनी भुजा निरायुधा। वागोरे सांवरावया गोविंदा। संसरिलिया ॥ ९६ ॥ आणि तेणेंचि वेगें सहसा। माझिया मनोरथासरिसा। जाहलासि विश्वरूपा विश्वेशा। म्हणौनि जाणें ॥ ९७ ॥ परी कायसें बा हें चोज। विस्मयो करावयाहि पाडू नाहीं मज। चित्त होऊनि जातसे निर्बुज। आश्चर्यें येणें ॥ ९८ ॥ हें एथ आथि कां येथ नाहीं। ऐसें श्वसोंही नये कांहीं। नवल अंगप्रभेची नवाई। कैसी कोंदली सैंघ ॥ ९९ ॥ एथ अग्नीचीही दिठी करपत। सूर्य खद्योतु तैसा हारपत। ऐसें तीव्रपण अद्भुत ।

तेजाचें यथा ॥ ३०० ॥ हो कां महातेजाचिया महार्णवीं । बुडोनि गेली सृष्टी आघवी । कीं युगांतविजूळ्या पालवीं । झांकलें गगन ॥ १ ॥ ना तरी संहारतेजाचिया ज्वाळा । तोडोनि माचू बांधला अंतराळां । आतां दिव्य ज्ञानाचिया डोळां । पाहवेना ॥ २ ॥ उजाळु अधिकाधिक बहुवसु । धडाडीत आहे अतिदाहसु । पडत दिव्यचक्षूंसही त्रासु । न्याहाळितां ॥ ३ ॥ हो कां जे महाप्रलयींचा भडाडु । होता काळाग्निरुद्राचिया ठारीं गूढु । तो तृतीयनयनाचा मढू । फुटला जैसा ॥ ४ ॥ तैसें पसरलेनि प्रकाशें । सैंघ पांचवनिया ज्वाळांचे वल्से । पडतां ब्रह्मकटाह कोळिसे । होत आहाती ॥ ५ ॥ ऐसा अद्भुत तेजोराशी । जन्मा नवल म्यां देखिलासी । नाहीं व्याप्ति आणि कांतीसी । पारु जी तुझिये ॥ ६ ॥

त्वमक्षरं	परमं	वेदितव्यं
त्वमस्य	विश्वस्य	परं निधानम् ।
त्वमव्ययः	शाश्वतधर्मगोप्ता	
सनातनस्त्वं	पुरुषो	मतो मे ॥ १८ ॥
अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्य-		
मनन्तबाहुं	शशिसूर्यनेत्रम् ।	
पश्यामि	त्वां	दीप्तहुताशवक्रं
स्वतेजसा	विश्वमिदं	तपन्तम् ॥ १९ ॥

देवा तूं अक्षर । औटाविये मात्रेसि पर । श्रुती जयाचें घर । गिंवसीत आहाती ॥ ७ ॥ जें आकाराचें आयतन । जें विश्वनिक्षेपैकनिधान । तें अव्यय तूं गहन । अविनाश जी ॥ ८ ॥ तूं धर्माचा वोलावा । अनादिसिद्ध तूं नित्य नवा । जाणें मी सदतिसावा । पुरुषविशेष तूं ॥ ९ ॥ तूं आदिमध्यांतरहितु । स्वसामर्थ्ये तूं अनंतु । विश्वबाहु अपरिमितु । विश्वचरण तूं ॥ ३१० ॥ पैं चंद्र चंडांशु डोळां । दावितासि कोपप्रसाद लीळा । एकां रुससी तमाचिया डोळां । एकां पाळितोसि कृपाहष्टी ॥ ११ ॥ जी एवंविधा तूंतें । मी देखतसें हें निरुतें । पेटलें प्रलयाग्नीचें उजितें । तैसें वक्त्र हें तुझें ॥ १२ ॥

वणिवेनि पेटले पर्वत। कवळूनि ज्वाळांचे उभड उठत। तैसी चाटीत दाढा
दांत। जीभ लोळे॥ १३॥ इये वदनींचिया उबा। आणि जी सर्वांगकांतीचिया
प्रभा। विश्व तातले अति क्षोभा। जात आहे॥ १४॥

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि
व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः।
दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं
लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन्॥ २०॥

कां जे द्यौलोक आणि पाताळ। पृथिवी आणि अंतराळ। अथवा
दशदिशा समाकुळ। दिशाचक्र॥ १५॥ हें आघवेंचि तुवां एके। भरले देखत
आहे कौतुके। परि गगनाहीसकट भयानके। आप्लविजे जेवी॥ १६॥ ना
तरी अद्भुत रसाचिया कल्लोळीं। जाहली चवदाही भुवनांसि कडियाळीं।
तैसें आश्चर्यंचि मग मी आकळीं। काय एक॥ १७॥ नावरे व्याप्ती हे
असाधारण। न साहवे रूपाचें उग्रपण। सुख दुरी गेले परि प्राण। विषये
धरिजे॥ १८॥ देवा ऐसें देखोनि तूतें। नेणों कैसें आले भयाचें भरितें। आतां
दुःखकल्लोळीं झळळबतें। तिन्हीं भुवने॥ १९॥ एहवीं तुज महात्मयाचें
देखणें। तरि भयदुःखासि कां मेळवणे। परि हें सुख नव्हेचि जेणे गुणे। तें
जाणवत आहे मज॥ ३२०॥ जंव तुझें रूप नोहे दिठें। तंव जगासि
संसारिक गोमटें। आतां देखिलासि तरी विषयविटें। उपनला त्रासु॥ २१॥
तेवींचि तुज देखिलियासाठीं। काइ सहसा तुज देवों येईल मिठी। आणि
नेदीं तरी शोकसंकटीं। राहों केवीं॥ २२॥ म्हणौनि मागां सरों तंव संसारु।
आडवीत येतसे अनिवारु। आणि पुढां तूं तंव अनावरु। न येसि
घेवों॥ २३॥ ऐसा माझारलिया सांकडां। बापुड्या त्रैलोक्याचा होतसे
हुरडा। ऐसा हा ध्वनि जी फुडा। चोजवला मज॥ २४॥ जैसा आरंबळला
आगों। तो समुद्रा ये निवावयालगों। तंव कल्लोळपाणियाचिया तरंगीं।
आगळा बिहे॥ २५॥ तैसें या जगासि जाहलें। तूतें देखोनि तळमळित ठेलें।
यामाजीं पैल भले। ज्ञानशूरांचे मेळावे॥ २६॥

अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति
 केचिदभीताः प्रांजलयो गृणन्ति ।
 स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः
 स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥

हे तुझेनि आंगिकें तेजें । जाळूनि सर्व कर्माचीं बीजें । मिळत तुज आंतु
 सहजें । सद्भावेंसीं ॥ २७ ॥ आणिक एक सावियाचि भयभीरु । सर्वस्वें
 धरूनि तुझी मोहरु । तुज प्रार्थिताति करु । जोडोनियां ॥ २८ ॥ देवा
 अविद्यार्णवीं पडिलें । जी विषयवागुरुं आतुडलें । स्वर्गसंसाराचिया सांकडलें ।
 दोहीं भागीं ॥ २९ ॥ ऐसें आमुचें सोडवणें । तुजवांचोनि कीजेल कवणें । तुज
 शरण गा सर्वप्राणें । म्हणत देवा ॥ ३३० ॥ आणि महर्षी अथवा सिद्ध । कां
 विद्याधरसमूह विविध । हे बोलत तुज स्वस्तिवाद । करिती स्तवन ॥ ३१ ॥
 रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या

विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।
 गन्धर्वयक्षासुरसिद्धसंघा
 वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥

हे रुद्रादित्यांचे मेळावे । वसु हन साध्य आघवे । अश्विनौ देव विश्वे
 देव विभवें । वायुही हे जी ॥ ३२ ॥ अवधारा पितर हन गंधर्व । पैल
 यक्षरक्षोगण सर्व । जी महेंद्रमुख्य देव । कां सिद्धादिक ॥ ३३ ॥ हे आघवेचि
 आपुलालिया लोकीं । सोल्कंठित अवलोकीं । हे महामूर्ती दैविकी । पाहात
 आहाती ॥ ३४ ॥ मग पाहात पाहात प्रतिक्षणीं । विस्मित होऊनि अंतःकरणीं ।
 करित निजमुकुटीं वोवाळणी । प्रभुजी तुज ॥ ३५ ॥ ते जयजय घोष
 कलरवें । स्वर्ग गाजविताती आघवे । ठेवित ललाटावरी बरवे । करसंपुट ॥ ३६ ॥
 तिये विनयद्रुमाचिये आरवीं । सुरवाडली सात्त्विकांची माधवी । म्हणौनि
 करसंपुटपलवीं । तूं होतासि फळ ॥ ३७ ॥

रूपं महते बहुवक्त्रनेत्रं
महाबाहो बहुबाहूरूपादम् ।

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं
दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ २३ ॥

जी लोचनां भाग्य उदेलें। मना सुखाचें सुयाणें पाहलें। जे अगाध तुझें देखिलें। विश्वरूप इहीं ॥ ३८ ॥ हें लोकत्रयव्यापक रूपडें। पाहतां देवांही वचक पडे। याचें सन्मुखपण जोडे। भलतयाकडुनी ॥ ३९ ॥ ऐसें एकचि परी विचित्रें। आणि भयानके वक्त्रें। बहुलोचन हे सशस्त्रें। अनंतभुजा ॥ ३४० ॥ अनंत चारु बाहु चरण। बहूदर आणि नानावर्ण। कैसें प्रतिवदनीं मातलेपण। आवेशाचें ॥ ४१ ॥ हो कां महाकल्पाचिया अंतीं। तवकलेनि यमें जेउततेउतीं। प्रलयाग्नीचीं उजितीं। आंबुखिलीं जैसीं ॥ ४२ ॥ ना तरी संहारत्रिपुरारीचीं यंत्रें। कीं प्रलयभैरवांचीं क्षेत्रें। नाना युगांतशक्तीचीं पात्रें। भूतखिचा वोढविलीं ॥ ४३ ॥ तैसीं जियेतियेकडे। तुझीं वक्त्रें जीं प्रचंडें। न समाती दरीमाजीं सिंहाडे। तैसे दशन दिसती रागीट ॥ ४४ ॥ जैसें काळरात्रीचेनि अंधारें। उल्हासत निघती संहारखेचरें। तैसिया वदनीं प्रलयरुधिरें। काटलिया दाढा ॥ ४५ ॥ हें असो काळे अवंतिलें रण। कां सर्वसंहरें मातलें मरण। तैसें अतिभिंगुळवाणेंपण। वदनीं तुझिये ॥ ४६ ॥ हे बापुडी लोकसृष्टी। मोटकीये विपाइली दिठी। आणि दुःखकालिंदीचिया तटीं। झाड होऊनि ठेली ॥ ४७ ॥ तुज महामृत्यूचिया सागरीं। आतां हे त्रैलोक्यजीविताची तरी। शोकदुर्वातलहरी। आंदोळत असे ॥ ४८ ॥ एथ कोपोनि जरी वैकुंठें। ऐसें हन म्हणिपैल अवचटें। जे तुज लोकांचें काई वाटे। तूं ध्यानसुख हें भोर्गीं ॥ ४९ ॥ तरी जी लोकांचें कीर साधारण। वायां आड सूतसे वोडण। केवीं सहसा म्हणे प्राण। माझेचि कांपती ॥ ३५० ॥ ज्या मज संहाररुद्र वासिपे। ज्या मजभेणे मृत्यु लपे। तो मी एथें अहाळबाहलीं कांपें। ऐसें तुवां केलें ॥ ५१ ॥ परि नवल बापा हे महामारी। इया नाम विश्वरूप जरी। हें भ्यासुरपणें हारी। भयासि आणी ॥ ५२ ॥

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं
व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।

दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा

धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥ २४ ॥

ठेलीं महाकाळें सि हटेंतटे । तैसीं कितीएके मुखें रागिटे । इहीं वाढोनियां थाकुटे । आकाश केले ॥ ५३ ॥ गगनाचेनि वाडपणे नाकले । त्रिभुवनींचियाही वारिया न वेंटाले । ययाचेनि वाफा आगी जले । कैसे धडाडीत असे ॥ ५४ ॥ तेवींचि एकासरिखें एक नोहे । एथ वर्णावर्णाचा भेदु आहे । हो कां जें प्रलयीं सावावो लाहे । वही ययाचा ॥ ५५ ॥ जयाचिये आंगींची दीप्ती येवढी । जे त्रैलोक्य कीजे राखोंडी । कीं तयाही तोंडे आणि तोंडीं । दांत दाढा ॥ ५६ ॥ कैसा वारया धनुर्वर्त चढला । समुद्र कीं महापुरीं पडिला । विषाणि मारा प्रवर्तला । वडवानवासि ॥ ५७ ॥ हळाहळ आगी पियाले । नवल मरण मारा प्रवर्तले । तैसे संहारतेजा या जाहले । वदन देखा ॥ ५८ ॥ परी कोणे माने विशाळ । जैसे तुटलिया अंतराळ । आकाशासि कहळ । पडोनि ठेले ॥ ५९ ॥ नातरी काखें सूनि वसुंधरी । जैं हिरण्याक्षु रिगाला विवरीं । तैं उघडले हाटकेश्वरीं । जेवीं पाताळकुहर ॥ ६० ॥ तैसा वक्त्रांचा विकाशु । माजीं जिहांचा आगळाचि आवेशु । विश्व न पुरे म्हणौनि घांसु । न भरीचि कोडे ॥ ६१ ॥ आणि पाताळव्याळांचिया फूत्कारीं । गरळज्वाला लागती अंबरीं । तैसी पसरलिये वदनदरी- । माजीं हे जिहा ॥ ६२ ॥ काढूनि प्रलयविजूंचीं जुंबाडे । जैसे पन्नासिले गगनाचे हुडे । तैसे आवाळुवांवरी आंकडे । धगधगीत दाढांचे ॥ ६३ ॥ आणि ललाटपटाचिये खोले । कैसे भयातें भेडविताती डोले । हो कां जे महामृत्यूचे उमाळे । कडवसां राहिले ॥ ६४ ॥ ऐसे वाऊनि भयाचें भोज । एथ काय निपजवूं पाहतोसि काज । तें नेणे परी मज । मरणभय आले ॥ ६५ ॥ देवा विश्वरूप पहावयाचे डोहले । केले तियें पावलें प्रतिफलें । बापा देखिलसि आतां डोले । निवावे तैसे निवाले ॥ ६६ ॥ अहो देहो पार्थिव कीर जाये । ययाची काकुळती कवणा आहे । परि आतां चैतन्य माझें विपायें । वांचे कीं न वांचे ॥ ६७ ॥ एहीं भयास्तव आंग

कांपे। नावेक आगले तरी मन तापे। अथवा बुद्धीही वासिये। अभिमानु विसरिजे ॥ ६८ ॥ परी येतुलियाही वेगळा। जो केवळ आनंदैककळा। तया अंतरात्मयाही निश्चळा। शियारी आली ॥ ६९ ॥ बाप साक्षात्काराचा वेधु। कैसा देशधडी केला बोधु। हा गुरुशिष्यसंबंधु। विपायें नांदे ॥ ३७० ॥ देवा तुझ्या ये दर्शनीं। जें वैकल्य उपजलें आहे अंतःकरणीं। तें सांवरावयालागीं गंवसणी। धैर्याची करितसें ॥ ७१ ॥ तंव माझेनि नामें धैर्य हारपलें। कीं तयाहीवरी विश्वरूपदर्शन जाहलें। हें असो परि मज भलें अतुडविलें। उपदेशा इया ॥ ७२ ॥ जीव विसंवावयाचिया चाडा। सैंघ धांवाधांवी करितसे बापुडा। परि सोयही कवणेंकडां। न लभे एथ ॥ ७३ ॥ ऐसें विश्वरूपाचिया महामारी। जीवित्व गेलें आहे चराचरीं। जी न बोलें तरी काय करीं। कैसेनि राहें ॥ ७४ ॥

द्रष्ट्राकरालानि च ते मुखानि
दृष्ट्वैव कालनलसन्निभानि ।

दिशो न जाने न लभे च शर्म
प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥

यैं अखंड डोळ्यांपुढें। फुटलें जैसें महाभयाचें भांडें। तैसीं तुझीं मुखें वितंडें। पसरलीं देखें ॥ ७५ ॥ असो दांतदाढांची दाटी। न झांकवे मा दों दों वोठीं। सैंघ प्रलयशस्त्रांचिया दाट कांटी। लागलिया जैशा ॥ ७६ ॥ जैसें तक्षका विष भरलें। हो कां जे काळरात्रीं भूत संचरलें। कीं आग्नेयास्त्र परजिलें। वज्राग्नि जैसें ॥ ७७ ॥ तैशीं तुझीं वक्त्रें प्रचंडें। वरि आवेश हा बाहेरी वोसंडे। आले मरणरसाचे लोळें। आम्हांवरी ॥ ७८ ॥ संहारसमर्यांचा चंडानिलु। आणि महाकल्पांत प्रलयानलु। या दोहीं जैं होय मेलु। तैं काय एक न जळे ॥ ७९ ॥ तैसीं संहारकें तुझीं मुखें। देखोनि धीरु कां आम्हां पारुखे। आतां भुललों मी दिशा न देखें। आपणपें नेणें ॥ ३८० ॥ मोटकें विश्वरूप डोळां देखिलें। आणि सुखाचें अवर्षण पडिलें। आतां जापाणीं जापाणीं आपुलें। अस्ताव्यस्त हें ॥ ८१ ॥ ऐसें करिसी म्हणोनि जरी जाणें। तरी हे गोष्टि सांगावी कां मी म्हणें। आतां एकवेळ वांचवी जी प्राणें ।

या स्वरूपप्रल्यापासोनि ॥ ८२ ॥ जरी तूं गोसावी आमुचा अनंता । तरी सुई
वोडण माडिया जीविता । सांटवीं पसारा हा मागुता । महामारीचा ॥ ८३ ॥
आइके सकळ देवांचिया परदेवते । तुवां चैतन्यें गा विश्व वसतें । तें
विसरलासि हें उपरतें । संहारूं आदरिलें ॥ ८४ ॥ म्हणौनि वेगीं प्रसन्न होई
देवराया । संहरीं संहरीं आपुली माया । काढीं मातें महाभया- । पासोनियां ॥ ८५ ॥
हा ठायवरी पुढतपुढती । तूंतें म्हणिजे बहुवा काकुळती । ऐसा मी विश्वमूर्ती ।
भेडका जाहलें ॥ ८६ ॥ जें अमरावतीये आला धाडा । तें म्यां एकलेनि केला
उवेडा । जो मी काळाचियाही तोंडा । वासिपु न धरीं ॥ ८७ ॥ परी तया
आंतुल नक्हे हें देवा । एथ मृत्यूसही करूनि चढावा । तुवां आमुचाचि घोटु
भरावा । या सकळ विश्वेंसीं ॥ ८८ ॥ कैसा नव्हता प्रल्याचा वेळु । गोखा
तूंचि मिनलासि काळु । बापुडा हा त्रिभुवनगोळु । अल्पायु जाहला ॥ ८९ ॥
अहा भाग्या विपरीता । विघ्न उठिलें शांत करितां । कटकटा विश्व गेलें
आतां । तूं लागलासि ग्रासूं ॥ ९० ॥ हें नव्हे मा रोकडें । सैंघ पसरूनियां
तोंडें । कवळितासि चहूंकडे । सैन्यें इयें ॥ ९१ ॥

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः

सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः ।

भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ

सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥

नोहेति हे कौरवकुळींचे वीर । आंधळिया धृतराष्ट्राचे कुमर । हे गेले गेले
सहपरिवार । तुळिया वदनीं ॥ ९२ ॥ आणि जे जे यांचेनि सावायें । आले
देशोदेशींचे राये । तयांचें सांगावया जावों न लाहे । ऐसें सरकटित आहासी ॥ ९३ ॥
मदमुखाचिया संघटा । घेत आहासि घटघटां । आरणीं हन थाटा । देतासि
मिठी ॥ ९४ ॥ जंत्रावरिचील मार । पदातींचे मोगर । मुखाआंत भार । हारपताति
मा ॥ ९५ ॥ कृतांताचिया जावळी । जें एकचि विश्वातें गिळी । तियें
कोटीवरी सगळीं । गिळितासि शस्त्रें ॥ ९६ ॥ चतुरंगा परिवारा । संजोडियां
रहंवरां । दांत न लाविसी मा परमेश्वरा । कैसा तुष्टलासि बरवा ॥ ९७ ॥ हां
गा भीष्माएसा कवणु । सत्यशौर्यनिपुणु । तोही आणि ब्राह्मण द्रोण ।

ग्रासिलासि कटकटा ॥ १८ ॥ अहा सहस्रकराचा कुमरु । एथ गेला गेला कर्णवीरु । आणि आमुचिया आघवयांचा केरु । फेडिला देखें ॥ १९ ॥ कटकटा धातया । कैसें जाहलें अनुग्रहा यया । मियां प्रार्थनि जगा बापुडिया । आणिले मरण ॥ ४०० ॥ मागां थोडिया बहुवा उपपत्ती । येणे सांगितलिया विभूती । तैसा नसेचि मा पुढती । बैसलं पुसों ॥ १ ॥ म्हणौनि भोग्य तें त्रिशुद्धी न चुके । आणि बुद्धीही होणारासारिखी ठाके । माझ्यां कपाळीं पिटावें लोके । तें लोटेल कांहां ॥ २ ॥ पूर्वीं अमृतही हातां आलें । परी देव नसतीचि उगले । मग काळकूट उठविले । शेवटीं जैसें ॥ ३ ॥ परी तें एकबर्गीं थोडें । केलिया प्रतिकारामाजिवडें । आणि तिये अवसरींचे तें सांकडें । निस्तरविले शंभू ॥ ४ ॥ आतां हा जळता वारा कें वेंटाळे । कोणाही विषा भरलें गगन गिळे । महाकाळेंसि कें खेळें । आंगवत असे ॥ ५ ॥ ऐसा अर्जुन दुःखें शिणतु । शोचित असे जीवाआंतु । परि न देखे तो प्रस्तुतु । अभिग्राय देवाचा ॥ ६ ॥ जे मी मारिता हे कौरव मरते । ऐसेनि वेंटाळिला होता मोहें बहुतें । तो फेडावयालागीं अनंतें । हें दाखविले निज ॥ ७ ॥ अरे कोण्ही कोणातें न मारी । एथ मीचि हो सर्व संहारीं । हें विश्वरूपव्याजें हरी । प्रकटित असे ॥ ८ ॥ परी वायांचि व्याकुलता । तें न चोजवेचि पंडुसुता । मग अहा कंपु नक्ता । वाढवित असे ॥ ९ ॥

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति

दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।

केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु

सन्दृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ २७ ॥

तेथ म्हणे पाहा हो एके वेळे । सासिकवचेंसि दोन्ही दलें । वदनीं गेलीं आभाळें । गगनीं कां जैसीं ॥ ४१० ॥ कां महाकल्पाचिया शेवटीं । जैं कृतांतु कोपला होय सृष्टी । तैं एकविसांही स्वर्गा मिठी । पाताळासकट दे ॥ ११ ॥ नातरी उदासीनें दैवें । संचकाचीं वैभवें । जेथीचीं तेथ स्वभावें । विलया जाती ॥ १२ ॥ तैसीं सासिन्नलीं सैन्यें एकवटें । इयें मुखीं जाहलीं प्रविष्टें । परी एकही तोंडौनि न सुटे । कैसें कर्म देखा ॥ १३ ॥ अशोकाचे अंगवसे ।

चघळिले कहेनि जैसे । लोक वक्त्रांमाजीं तैसे । वायां गेले॥ १४॥ परि सिसाळें मुकुटेसीं । पडिलीं दाढांचे सांडसीं । पीठ होत कैसीं । दिसत आहाती॥ १५॥ तियें रनें दातांचिये सवडीं । कूट लगलें जिभेच्या बुडीं । कांहीं कांहीं आगरडीं । दंष्ट्रांचीं माखलीं ॥ १६॥ हो कां जे विश्वरूपें काळें । ग्रासिलीं लोकांचीं शरीरें बळें । परि जीवित्व देहींचीं सिसाळें । अवश्य कीं राखिलीं ॥ १७॥ तैसीं शरीरामाजीं चोखडीं । इयें उत्तमांगें होतीं फुडीं । म्हणौनि महाकाळाचियाही तोंडीं । परि उरलीं शेखीं ॥ १८॥ मग म्हणे हें काई । जन्मल्यां आन मोहरचि नाहीं । जग आपेसेचि वदनडोहीं । संचारताहे॥ १९॥ यया आपेंआप आधविया सृष्टी । लागलिया आहाति वदनाचिया वार्टी । आणि हा जेथिंचिया तेथ मिठी । देतसे उगला॥ ४२०॥ ब्रह्मादिक समस्त । उंचा मुखामाजीं धांवत । येर सामान्य हे भरत । ऐलीच वदनीं॥ २१॥ आणिकही भूतजात । जें उपजलेचि ठायीं ग्रासित । परि याचिया मुखा निभ्रांत । न सुटेचि कांहीं ॥ २२॥

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः

समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।

तथा तवामी नरलोकवीरा

विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ २८॥

जैसे महानदीचे बोध । वहिले ठाकिती समुद्राचें आंग । तैसें आधवाचिकडूनि जग । प्रवेशत मुखीं ॥ २३॥ आयुष्यपंथे प्राणिगणीं । करोनि अहोरात्रांची सोवाणीं । वेगें वक्त्रामिळणीं । साधिजत आहाती॥ २४॥

यथा प्रदीपतं ज्वलनं पतङ्गा

विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।

तथैव नाशाय विशन्ति लोका-

स्तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९॥

जळतया गिरीच्या गवखा- । माजीं घापती पतंगाचिया झाका । तैसे समग्र लोक देखा । इये वदनीं पडती ॥ २५॥ परि जेतुलें येथ प्रवेशलें । तें तातलिया लोहें पाणीचि पां गिळिलें । वहिवर्टींहि पुसिलें । नामरूप तयांचें ॥ २६॥

लेलिह्वसे ग्रसमानः समन्ता-

ल्लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ।

तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं

भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ३० ॥

आणि येतुलाही आरोगणा । करितां भुके नाहीं उणेपण । कैसें दीपन असाधारण । उदयलें यथा ॥ २७ ॥ जैसा रोगिया ज्वराहूनि उठिला । कां भणगा दुकाळु पाहला । तैसा जिभांचा लळलळाटु देखिला । आवाळुवें चाटितां ॥ २८ ॥ तैसें आहाराचे नांवें कांहीं । तोंडापासूनि उरलेंचि नाहीं । कैसी समसमीत नवाई । भुकेलेपणाची ॥ २९ ॥ काय सागराचा घोंटु भरावा । कीं पर्वताचा घांसु करावा । ब्रह्मकटाहो घालावा । आघवाचि दाढे ॥ ४३० ॥ दिशा सगळियाचि गिळाविया । चांदणिया चाटूनि घ्याविया । ऐसें वर्तत आहे साविया । लेलुप्प बा तुझें ॥ ३१ ॥ जैसा भोगीं कामु वाढे । कां इंधनें आगीसि हाकाक चढे । तैसीं खातखातांचि तोंडें । खाखांतें ठेलीं ॥ ३२ ॥ कैसें एकचि केवढें पसरलें । त्रिभुवन जिव्हाग्रीं आहे टेंकलें । जैसें कां कवीठ घातलें । वडवानलीं ॥ ३३ ॥ ऐसीं अपार वदनें । आतां येतुलीं कैंचीं त्रिभुवनें । कां आहारु न मिळतां येणें मानें । वाढविलीं सैंघ ॥ ३४ ॥ अगा हा लोकु बापुडा । जाहला वदनज्वाळां वरपडा । जैसीं वणवेयाचिया वेढां । सांपडती मृगें ॥ ३५ ॥ आतां तैसें या विश्वा जाहालें । देव नव्हे हें कर्म आलें । कां जग चळचळां पांगिलें । काळजालें ॥ ३६ ॥ आतां इये अंगप्रभेचिये वागुरे । कोणीकङ्गुनि निगिजैल चराचरें । हीं वक्त्रें नोहेति जोहारें । वोडवर्लीं जगा ॥ ३७ ॥ आगी आपुले दाहकपणें । कैसेनि पोळिजे तें नेणें । परी जया लागे तया प्राणें । सुटिकाची नाहीं ॥ ३८ ॥ नातरी माझेनि तिखटपणें । कैसें निवटे हें शस्त्र कायि जाणें । कां आपुलियां मारा नेणें । विष जैसें ॥ ३९ ॥ तैसी तुज कांहीं । आपुलिया उग्रपणाची सेचि नाहीं । परि ऐलीकडिले मुखीं खाई । हो सरली जगाची ॥ ४४० ॥ अगा आत्मा तूं एकु । सकळविश्वव्यापकु । तरि कां आम्हां अंतकु । वोडवलासी ॥ ४१ ॥ तरी मियां सांडिली जीवित्वाची चाड । आणि तुवांही न धरावी भीड । मनीं आहे

तें उघड। बोल पां सुखें॥४२॥ किती वाढविसी या उग्ररूपा। आंगींचें
भगवंतपण आठवीं बापा। नाहीं तरी कृपा। मजपुरती पाहीं॥४३॥

आख्याहि मे को भवानुग्रहूपो
नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद।

विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं
न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम्॥३१॥

तरी एक वेळ वेदवेद्या। जी त्रिभुवनैक आद्या। विनवणी विश्ववंद्या।
आइकें माझी॥४४॥ ऐसें बोलेनि वीरें। चरण नमस्कारिले शिरें। मग म्हणे
तरी सर्वेश्वरें। अवधारिजो॥४५॥ मियां होआवया समाधान। जी पुसिलें
विश्वरूपध्यान। आणि एकेंचि काळें त्रिभुवन। गिळितुचि उठिलासि॥४६॥
तरि तूं कोण कां येतुलीं। इयें भ्यासुरें मुखें कां मेळविलीं। अवघियाचि करीं
परिजिलीं। शास्त्रें कांह्या॥४७॥ जी जंव तंव रागीटपणें। वाढोनि गगना
आणितोसि उणें। कां डोळे करूनि भिंगुळवाणे। भेडसावीत आहासी॥४८॥
एथ कृतांतेसि देवा। कासया किजतसे हेवा। हा आपुला तुवां सांगावा।
अभिप्राय मज॥४९॥ या बोला म्हणे अनंतु। मी कोण हें आहासी पुसतु।
आणि कायिसयालागां असें वाढतु। उग्रतेसां॥४५०॥

श्रीभगवानुवाच
कालोऽस्मि लोकक्षयकृत्प्रवृद्धो
लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः।
त्रृतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे
येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः॥३२॥

तरि मी काळु गा हें फुडें। लोक संहारावयालागां वाढें। सैंध पसरिलीं
आहातीं तोंडें। आतां ग्रासीन हें आघवें॥५१॥ एथ अर्जुन म्हणे कटकटा।
उबगिलें मागिल्या संकटा। म्हणौनि आळविला तंव वोखटा। उवाइला
हा॥५२॥ तेवींचि कठिण बोलें आसतुटी। अर्जुन होईल हिंपुटी। म्हणौनि
सर्वेचि म्हणे किरीटी। परि आन एक असे॥५३॥ तरी आतांचिये
संहारवाहे। तुम्ही पांडव असा बाहिरे। तेथ जातजातां धनुधरीं। सांवरिले

प्राण ॥ ५४ ॥ होता मरणमहामारीं गेला । तो मागुता सावधु जाहला । मग लागल बोला । चित्त देऊँ ॥ ५५ ॥ ऐसें म्हणिजत आहे देवें । अर्जुना तुम्ही माझें हें जाणावें । येर जाण मी आघवें । सरलें ग्रासूं ॥ ५६ ॥ वज्जानलीं प्रचंडीं । जैसी घापे लोणियाची उंडी । तैसें जग हें माझिया तोंडीं । तुवां देखिलें जें ॥ ५७ ॥ तरी तयामाझारीं कांहीं । भरंवसेनि उणें नाहीं । इयें वायांचि सैन्यें पाहीं । बरवतें आहाती ॥ ५८ ॥ ऐसा चतुरंगाचिया संपदा । करित महाकाळेसीं स्पर्धा । वांटिवेचिया मदा । वळघले जे ॥ ५९ ॥ हे जे मिळोनियां मेळे । कुंथती वीरवृत्तीचेनि बळे । यमावरी गजदळे । वाखाणिजताती ॥ ४६० ॥ म्हणती सृष्टीवरी सृष्टी करूं । आण वाहूनि मृत्यूं मारूं । आण जगाचा भरूं । घोंटु यया ॥ ६१ ॥ पृथ्वी सगळीचि गिळूं । आकाश वरिच्यावरी जाळूं । कां बाणवरी खिळूं । वारयातें ॥ ६२ ॥ बोल हतियेराहूनि तिखट । दिसती अग्निपरिस दासट । मारकपणे काळकूट । महुर म्हणत ॥ ६३ ॥ तरी हे गंधर्वनगरींचे उमाळे । जाण पोकळीचे पेंडवळे । अगा चित्रीव फळे । वीर हे देखें ॥ ६४ ॥ हा मृगजळाचा पूर आला । दळ नव्हे कापडाचा साप केला । इया श्रृंगारुनियां खाला । मांडिलिया पैं ॥ ६५ ॥

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व

जिल्ला शत्रून् भुद्ध्व राज्यं समृद्धम् ।

मयैवैते निहताः पूर्वमेव

निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

येर चेष्टवितें जें बळ । तें मागांचि मियां ग्रासिलें सकळ । आतां कोल्हारिचे वेताळ । तैसे निर्जीव हे आहाती ॥ ६६ ॥ हालविती दोरी तुटली । तरि तियें खांबावरील बाहुलीं । भलतेणे लोटिलीं । उलथोनि पडती ॥ ६७ ॥ तैसा सैन्याचा यया बगा । मोडतां वेळु न लगेल पैं गा । म्हणोनि उठीं उठीं वेगां । शहाणा होई ॥ ६८ ॥ तुवां गोग्रहणाचेनि अवसरे । घातले मोहनास्त्र एकसरे । मग विराटाचेनि महाभेडे उत्तरे । आसङ्गनि नागविले ॥ ६९ ॥ आतां हें त्याहूनि निपटारें जहाले । निवटीं आयितें रण पडिले । घेई यश रिपु

जिंतिले। एकलेनि अर्जुनें॥ ४७०॥ आणि कोरडे यशचि नोहे। समग्र राज्यही आले आहे। तू निमित्तमात्राचि होयें। सव्यसाची॥ ७१॥

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च
कर्णं तथान्यानपि योधवीरान्।

मया हतांस्त्वं जहिं मा व्यथिष्ठा

युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान्॥ ३४॥

द्रोणाचा पाडु न करीं। भीष्माचें भय न धरीं। कैसेनि कर्णावरी। परजूं हें न म्हण॥ ७२॥ कोण उपायो जयद्रथा कीजे। हें न चिंतू चित्त तुझें। आणिकही आथि जे जे। नावाणिगे वीर॥ ७३॥ तेही एक एक आघवे। चित्रींचे सिंहाडे मानावे। जैसे वोलेनि हातें घ्यावे। पुसोनियां॥ ७४॥ यावरी पांडवा। काइसा युद्धाचा मेळावा। हा आभासु गा आघवा। येर ग्रासिले मियां॥ ७५॥ जेव्हां तुवां देखिलें। हे माङ्गिया वदनीं पडिले। तेव्हांचि यांचें आयुष्य सरलें। आतां रितीं सोरें॥ ७६॥ म्हणौनि वहिला उठीं। मियां मारिले तू निवटीं। न रिगे शोकसंकटीं। नाथिलिया॥ ७७॥ आपणचि आडखिला कीजे। तो कौतुके जैसा विंधोनि पाडिजे। तैसें देखें गा तुझें। निमित्त आहे॥ ७८॥ बापा विरुद्ध जें जाहलें। तें उपजतांचि वावें नेलें। आतां राज्येण्टीं संचलें। यश तूं भोगीं॥ ७९॥ सावियाचि उतत होते दायाद। आणि बळिये जगीं दुर्मद। ते वधिले विशद। सायासु न लगतां॥ ८०॥ ऐसिया इया गोष्टी। विश्वाच्या वाक्पटीं। लिहूनि घालीं किरीटी। जगामार्जी॥ ८१॥

संजय उवाच

एतच्छुत्वा वचनं केशवस्य
कृतांजलिर्वेपमानः किरीटी।

नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं

सगदगदं भीतभीतः प्रणम्य॥ ३५॥

ऐसी आघवीचि हे कथा। तया अपूर्ण मनोरथा। संजयो सांगे कुरुनाथा। ज्ञानदेवो म्हणे॥ ८२॥ मग सत्यलोकौनि गंगाजल। सुटलिया वाजत खळाळ। तैशी वाचा विशाळ। बोलतां तया॥ ८३॥ नातरी महामेघांचे

उमाळे । घडघडीत एके वेळे । कां घुपघुपिला पंदराचळें । क्षीराब्धी जैसा ॥ ८४ ॥
 तैसें गंभीरें महानादें । हें वाक्य विश्वकंदें । बोलिलें अगाधें । अनंतरूपें ॥ ८५ ॥
 तें अर्जुनें मोटकें ऐकिलें । आणि सुख कीं भय दुणावलें । हें नेणां परि
 कांपिनलें । सर्वांग तयाचें ॥ ८६ ॥ सखोलपणें वळली मोट । आणि तैसैचि
 जोडले करसंपुट । वेळोवेळां ललाट । चरणीं ठेवी ॥ ८७ ॥ तेवींचि कांहीं
 बोलें जाये । तंव गळा बुजालाचि ठाये । हें सुख कीं भय होये । हें विचारा
 तुम्ही ॥ ८८ ॥ परि तेव्हां देवाचेनि बोलें । अर्जुना हें ऐसें जाहलें । मियां
 पदांवरूनि देखिलें । श्लोकींचिया ॥ ८९ ॥ मग तैसाचि भेणभेण । पुढती
 जोहारूनि चरण । मग म्हणे जी आपण । ऐसें बोलिलेती ॥ ४९० ॥

अर्जुन उवाच

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या
 जगत्प्रहृष्टत्यनुरज्यते च ।
 रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति
 सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घाः ॥ ३६ ॥

ना तरी अर्जुना मी काळु । आणि ग्रासिजे तो माझा खेळु । हा बोलु तुझा
 कीर अढळु । मानूं आम्ही ॥ ९१ ॥ परि तुवां जी काळें । आजि स्थितीचिये
 वेळे । ग्रासिजे हें न मिळे । विचारासी ॥ ९२ ॥ कैसेनि आंगींचें तासुण्य
 काढावें । कैंचें नव्हे तें वार्धक्य आणावें । म्हणौनि करूं म्हणासी तें नव्हे ।
 बहुतकरुनी ॥ ९३ ॥ हां जी चौपाहारी न भरतां । कोणेही वेळे श्रीअनंता ।
 काय माध्यार्हीं सविता । मावळतु आहे ॥ ९४ ॥ पैं तुज अखंडिता काळा ।
 तिन्ही आहाती जी वेळा । तया तिन्ही परी सबळा । आपुलालिया समयीं ॥ ९५ ॥
 जे वेळीं हों लागे उत्पत्ती । ते वेळीं स्थिति प्रलयो हारपती । आणि
 स्थितिकाळीं न मिरविती । उत्पत्ति प्रलयो ॥ ९६ ॥ पाठीं प्रलयाचिये वेळे ।
 उत्पत्ति स्थिति मावळे । हें कायसेनही न ढळे । अनादि ऐसें ॥ ९७ ॥ म्हणौनि
 आजि तंव भरें भोगें । स्थिति वर्तिजत आहे जगें । एथ ग्रसिसी तूं हें न लागे ।
 माझ्या जीवीं ॥ ९८ ॥ तंव संकेतें देव बोले । अगा या दोन्हीं सैन्यांसींचि
 मरण पुरलें । तें प्रत्यक्षचि तुज दाविलें । येर यथाकाळें जाण ॥ ९९ ॥

हा संकेतु जंव अनंता । वेळु लागला बोलतां । तंव अर्जुने लोकु मागुता ।
देखिला यथास्थिति ॥ ५०० ॥ मग म्हणतसे देवा । तूं सूत्रीं विश्वलाघवा ।
जग आला मा आघवा । पूर्वस्थिति पुढती ॥ १ ॥ परी पडिलिया दुःखसागरीं ।
तूं काढिसी कां जयापरी । ते कीर्ति तुझी श्रीहरी । आठवित असें ॥ २ ॥
कीर्ति आठवितां वेळोवेळां । भोगीतसें महासुखाचा सोहळा । तेथ
हृष्मृतकल्लोळा- । वरी लोळत आहें ॥ ३ ॥ देवा जियालेपणे जग । धरी
तुझ्या ठायीं अनुराग । आणि दुष्टां तयां भंग । अधिकाधिक ॥ ४ ॥ पैं
त्रिभुवनींचिया राक्षसां । महाभय तूं हृषीकेशा । म्हणोनि पळताती दाही
दिशां । पैलीकडे ॥ ५ ॥ एथ सुर नर सिद्ध किन्नर । किंबहुना चराचर । ते तुज
देखोनि हर्षनिर्भर । नमस्कारित असती ॥ ६ ॥

कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन्

गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्ते ।

अनन्त देवेश जगन्निवास

त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥

एथ गा कवणा कारणा । राक्षस हे नारायणा । न लगतीचि चरणा ।
पळते जाहले ॥ ७ ॥ आणि हें काय तूंते पुसावें । येतुले आम्हांसिही जाणवें ।
तरी सूर्योदर्यीं राहावें । कैसेनि तमें ॥ ८ ॥ जी तूं स्वप्रकाशाचा आगरू ।
आणि जाहाला आम्हांसि गोचरू । म्हणौनियां निशाचरां केरु । फिटला
सहजें ॥ ९ ॥ हें येतुले दिवस आम्हां । कांहीं नेणवेचि श्रीरामा । आतां
देखतसें महिमा । गंभीर तुझा ॥ ५१० ॥ जेथूनि नाना सृष्टींचिया वोली ।
पसरती भूतग्रामाचिया वेली । तया महद्ब्रह्मातें व्याली । दैविकी इच्छा ॥ ११ ॥
देवो निःसीम तत्त्व सदोदितु । देवो निःसीम गुण अनंतु । देवो निःसीम साम्य
सततु । नरेंद्र देवांचा ॥ १२ ॥ जी तूं त्रिजगतिये वोलावा । अक्षर तूं सदाशिवा ।
तूंचि सदसत् देवा । तयाही अतीत तें तूं ॥ १३ ॥

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराण-

स्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम

त्वया ततं विश्वमनन्तरूप ॥ ३८ ॥

तूं प्रकृतिपुरुषांचिया आदी। जी महत्त्वां तूंचि अवधी। स्वयें तूं अनादि। पुरातनु॥ १४॥ तूं सकळ विश्वजीवन। जीवांसि तूंचि निधान। भूतभविष्याचें ज्ञान। तुझ्याचि हार्ती॥ १५॥ जी श्रुतीचिया लेचनां। स्वरूपसुख तूंचि अभिन्ना। त्रिभुवनाचिया आयतना। आयतन तूं॥ १६॥ म्हणौनि जी परम। तूंतें म्हणिजे महाधाम। कल्पांतीं महद्वृह्य। तुजमार्जीं रिगे॥ १७॥ किंबहुना तुवां देवें। विश्व विस्तारिलें आहे आघवें। तरि अनंतरूपा वानावें। कवणें तूंतें॥ १८॥

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः

प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च।

नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः

पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते॥ ३९॥

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते

नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व।

अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं

सर्वं समाजोषि ततोऽसि सर्वः॥ ४०॥

जी काय एक तूं नक्हसी। कवणे ठायीं नससी। हें असो जैसा आहासी। तैसिया नमों॥ १९॥ वायु तूं अनंता। यम तूं नियमिता। प्राणिगणीं वसता। अर्गिन तो तूं॥ ५२०॥ वरुण तूं सोम। स्रष्टा तूं ब्रह्म। पितामहाचाही परम। आदिजनक तूं॥ २१॥ आणीकही जें जें कांहीं। रूप आथि अथवा नाहीं। तया नमो तुज तैसयाही। जगन्नाथा॥ २२॥ ऐसें सानुरागें चित्तें। नमन केलें पंडुसुतें। मग पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो॥ २३॥ पाठीं तिये साद्यांतें। न्याहाळी श्रीमूर्तींतें। आणि पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो॥ २४॥ पाहतां पाहतां प्रातें। समाधान पावे चित्तें। आणि पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो॥ २५॥ इयें चराचरीं जीं भूतें। सर्वत्र देखे तयांतें। आणि पुढती म्हणे नमस्ते। नमस्ते प्रभो॥ २६॥ ऐसीं रूपें तियें अद्भुतें। आश्चर्यं स्फुरती अनंतें। तंव तंव नमस्ते। नमस्तेचि म्हणे॥ २७॥ आणिक स्तुतिही नाठवे। आणि निवांतुही न बैसवे। नेणं कैसा प्रेमभावें। गाजोंचि लागे॥ २८॥

किंबहुना इयापरी । नमन केले सहस्रवरी । कीं पुढती म्हणे श्रीहरी । तुज सन्मुखा नमो ॥ २९ ॥ देवासि पाठी पोट आथि कीं नाहीं । येणे उपयोगु आम्हां काई । तरि तुज पाठिमोरेयाही । नमो स्वामी ॥ ५३० ॥ उभा माझिये पाठीसीं । म्हणौनि पाठिमोरे म्हणावें तुम्हांसी । सन्मुख विमुख जगेसीं । न घडे तुज ॥ ३१ ॥ आतां वेगळालिया अवयवां । नेणे रूप करू देवा । म्हणौनि नमो तुज सर्वा । सर्वात्मका ॥ ३२ ॥ जी अनंतबलसंभ्रमा । तुज नमो अमित विक्रमा । सकळकाळीं समा । सर्वरूपा ॥ ३३ ॥ आघविया आकाशीं जैसें । अवकाशचि होऊनि आकाश असे । तूं सर्वपणे तैसें । पातलासि सर्व ॥ ३४ ॥ किंबहुना केवळ । सर्व हें तूंचि निखिल । परी क्षीरार्णवीं कल्लोळ । पयाचे जैसे ॥ ३५ ॥ म्हणौनियां देवा । तूं वेगळा नव्हसी सर्वा । हें आले मज सद्भावा । आतां तूंचि सर्व ॥ ३६ ॥

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं

हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।

अजानता महिमानं तवेदं

मया प्रमादात्प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥

परी ऐसिया तूंते स्वामी । कहींच नेणों जी आम्ही । म्हणौनि सोयेर संबंधधर्मी । राहाटलों तुजसीं ॥ ३७ ॥ अहा थोर वाउर जाहले । अमृते संमार्जन म्यां केले । वारिके घेऊनि दिधले । कामधेनूते ॥ ३८ ॥ परिसाचा खडवाचि जोडला । कीं फोडोनि आम्ही गाडोरा घातला । कल्पतरू तोडोनि केला । कूंप शेता ॥ ३९ ॥ चिंतामणीची खाणी लागली । तेणे करें वोढाळे वोल्हांडिली । तैसी तुझी जवळिक धाडिली । सांगातीपणे ॥ ५४० ॥ हें आजिचेंचि पाहें पां रोकडे । कवण झुंज हें केवडे । एथ परब्रह्म तूं उघडे । सारथी केलासी ॥ ४१ ॥ ययां कौरवांचिया घरा । शिष्टाई धाडिलसि दातारा । ऐसा वणिजेसाठीं जागेश्वरा । विकळासि आम्हीं ॥ ४२ ॥ तूं योगियांचे समाधिसुख । कैसा जाणेचिना मी मूर्ख । उपरोधु जी सन्मुख । तुजसीं करू ॥ ४३ ॥

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि

विहारशय्यासनभोजनेषु

एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्षं

तत्क्षामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ४२ ॥

तूं या विश्वाची अनादि आदी। बैससी जिये सभासदीं। तेथें सोयरीकीचिया संबंधीं। रळीं बोलें॥ ४४॥ विपायें राउळा येवों। तरि तुझेनि अंगें मानु पावों। न मानिसी तरी जावों। रुसोनि सलगी॥ ४५॥ पायां लागोनि बुझावणी। तुझ्या ठायीं शार्दूपाणी। पाहिजे ऐशी करणी। बहु केली आम्हीं॥ ४६॥ सजणपणाचिया वाटा। तुजपुढें बैसें उफराटा। हा पाडु काय वैकुंठा। परि चुकलें आम्हीं॥ ४७॥ देवेंसि कोलकाठी धरू। आखाडां झाँबीलेंबी करूं। सारी खेळतां आविष्करूं। निकरेंही भांडों॥ ४८॥ चांग तें उराउरी मागों। देवासि कीं बुद्धि सांगों। तेवींचि म्हणों काय लागों। तुझें आम्हीं॥ ४९॥ ऐसा अपराधु हा आहे। जो त्रिभुवनीं न समाये। जी नेणतांचि कीं पाये। शिवतिले तुझे॥ ५५०॥ देवो बोनयाच्या अवसरीं। लोभें कीर आठवण करी। परी माझा निसुग गर्व अवधारीं। जे फुगूनचि बैसें॥ ५१॥ देवाचिया भोगायतरीं। खेळतां आशंकेना मनीं। जी रिगोनियां शयनीं। सरिसा पहुडें॥ ५२॥ कृष्ण म्हणौनि हाकारिजे। यादवपणें तूंतें लेखिजे। आपली आण घालिजे। जातां तुज॥ ५३॥ मज एकासनीं बैसणें। कां तुझा बोलु न मानणें। हें वोतटीचेनि दाटपणें। बहुत घडलें॥ ५४॥ म्हणौनि काय काय आतां। निवेदिजेल अनंता। मी राशि आहें समस्तां। अपराधांचि॥ ५५॥ यालागीं पुढां अथवा पाठीं। जियें राहटलें बहुवें वोखटीं। तियें मायेचिया परी पोटीं। सामावीं प्रभो॥ ५६॥ जी कोण्ही एके वेळे। सरिता घेऊन येती खडुळें। तियें सामाविजेति सिंधुजळें। आन उपायो नाहीं॥ ५७॥ तैसीं प्रीती कां प्रमादें। देवेंसीं मज विरुद्धें। बोलविलीं तियें मुकुंदें। उपसाहावीं जी॥ ५८॥ आणि देवाचेनि क्षमत्वें क्षमा। आधारु जाली आहे या भूतग्रामा। म्हणौनि जी पुरुषोन्तमा। विनवूं तें थोडें॥ ५९॥ तरी आतां अप्रमेया। मज शरणागता आपुलिया। क्षमा कीजो जी यया। अपराधांसि॥ ५६०॥

पिताऽसि लोकस्य चराचरस्य
त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।

न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो

लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥ ४३ ॥

जी जाणितलें मियां साचें। महिमान आतां देवाचें। जे देवो होय
चराचराचें। जन्मस्थान ॥ ६१ ॥ हरिहरादि समस्तां। देवा तूं परम देवता।
वेदांतंही पढविता। आदिगुरु तूं ॥ ६२ ॥ गंभीर तूं श्रीरामा। नाना भूतैकसमा।
सकल्गुणीं अप्रतिमा। अद्वितीया ॥ ६३ ॥ तुजसी नाहीं सरियें। हें प्रतिपादनचि
कायसें। तुवां जालेनि आकाशें। सामाविलें जग ॥ ६४ ॥ तथा तुझेनि पाडें
दुजें। ऐसें बोलतांचि लाजिजे। तेथे अधिकाची कीजे। गोठी केवीं ॥ ६५ ॥
म्हणौनि त्रिभुवनीं तूं एकु। तुजसारिखा ना अधिकु। तुझा महिमा अलौकिकु।
नेणिजे वानूं ॥ ६६ ॥

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं

प्रसादये त्वामहमीशमीङ्घम् ।

पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः

प्रियः प्रियार्थसि देव सोङ्घम् ॥ ४४ ॥

ऐसें अर्जुनें म्हणितलें। मग पुढती दंडवत घातलें। तेथें सात्त्विकाचें
आलें। भरतें तथा ॥ ६७ ॥ मग म्हणतसे प्रसीद प्रसीद। वाचा होतसे
सदगद। काढी जी अपराध-। समुद्रौनि मातें ॥ ६८ ॥ तुज विश्वसुहृदातें
कहीं। सोयेरेपणें न मनूंचि पाहीं। तुज विश्वेश्वराचिया ठायीं। ऐश्वर्य
केलें ॥ ६९ ॥ तूं वर्णनीय परी लोभें। मातें वर्णसी पां सभे। तरि मियां
वल्याजें क्षोभें। अधिकाधिक ॥ ५७० ॥ आतां ऐसिया अपराधां। मर्यादा
नाहीं मुकुंदा। म्हणौनि रक्ष रक्ष प्रमादा-। पासोनियां ॥ ७१ ॥ जी हेंचि
विनवावयालगीं। कॅची योग्यता माझिया आंगीं। परी अपत्य जैसें सलगी।
बापेसीं बोले ॥ ७२ ॥ पुत्राचे अपराध। जरी जाहले अगाध। तरी पिता साहे
निर्द्वद्व। तैसें साहिजो जी ॥ ७३ ॥ सख्याचें उद्धृत। सखा साहे निवांत।

तैसें तुवां समस्त। साहिजो जी ॥ ७४ ॥ प्रियाचिया ठायीं सन्मान। प्रिय न पाहे सर्वथा जाण। तेवीं उच्छिष्ट काढिलें आपण। तें क्षमा कीजो जी ॥ ७५ ॥ नातरी प्राणाचें सोयरें भेटे। मग जीवें भूतलीं जियें संकटें। तियें निवेदितां न वाटे। संकोचु कांहीं ॥ ७६ ॥ कां उखितें आंगें जीवें। आपणें दिधलें जिया मनोभावें। तिया कांतु मिनलिया न राहवे। हृदय जेवीं ॥ ७७ ॥ तयापरी जी मियां। हें विनविलें तुमतें गोसाविया। आणीक कांहीं एक म्हणावया। कारण असे ॥ ७८ ॥

अदृष्टपूर्व हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा

भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।

तदेव मे दर्शय देवरूपं

प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥

तरी देवेंसीं सलगी केली। जे विश्वरूपाची आली घेतली। ते मायबापें पुरविली। स्नेहाळाचेनि ॥ ७९ ॥ सुरतरुंचीं झाडें। आंगणीं लावावीं कोडें। देयावें कामधेनूचें पाडें। खेळावया ॥ ५८० ॥ मियां नक्षत्रीं डाव पाडावा। चंद्र चेंडुवालागीं आणावा। हा छंदु सिद्धी नेला आघवा। माउलीये तुवां ॥ ८१ ॥ जिया अमृतलेशालागीं सायास। तयाचा पाऊस केला चारी मास। पृथ्वी वाहून चासेचास। चिंतामणी पेरिले ॥ ८२ ॥ ऐसा कृतकृत्य केला स्वामी। बहुवे लळा पाळिला तुम्हीं। दाविलें जें हरब्रह्मीं। नायकिजे कानीं ॥ ८३ ॥ मा देखावयाची केउती गोठी। जयाची उपनिषदां नाहीं भेटी। ते जिव्हारींची गांठी। मजलागीं सोडिली ॥ ८४ ॥ जी कल्पादीलागोनि। आजिची घडी धरुनी। माझीं जेतुलीं होउनी। गेलीं जन्में ॥ ८५ ॥ तयां आघवियांचि आंतु। घरडोळी घेऊनि असें पाहतु। परि ही देखिली ऐकिली मातु। आतुडेचिना ॥ ८६ ॥ बुद्धीचें जाणणें। कहीं न वचेचि याचेनि आंगणें। हें सादही अंतःकरणें। करवेचिना ॥ ८७ ॥ तेथ डोळ्यां देखी होआवी। ही गोठीचि कायसया करावी। किंबहुना पूर्वी। हृष्ट ना श्रुत ॥ ८८ ॥ तें हें विश्वरूप आपुलें। तुम्हीं मज डोळां दाविलें। तरी माझें मन झालें।

हृष्ट देवा ॥ ८९ ॥ परि आतां ऐसी चाड जीवीं । जे तुजसीं गोठी करावी । जवळीक हे भोगावी । आलिंगावासी ॥ ५९० ॥ ते याचि रूपीं करूं म्हणिजे । तरि कोणे एके मुखेंसिं चावळिजे । आणि कवणा खेंव देईजे । तुज लेख नाहीं ॥ ९१ ॥ म्हणौनि वारियासवें धांवणें । न ठके गगना खेंव देणें । जळकेली खेळणें । समुद्रीं केउतें ॥ ९२ ॥ यालगीं जी देवा । एथिंचे भय उपजतसे जीवा । म्हणौनि येतुला लळा पाळावा । जे पुरे हें आतां ॥ ९३ ॥ पैं चराचर विनोदें पाहिजे । मग तेणें सुखें घरीं राहिजे । तैसें चतुर्भुज रूप तुझें । तो विसांवा आम्हां ॥ ९४ ॥ आम्ही योगजात अभ्यासावें । तेणें याचि अनुभवा यावें । शास्त्रांतें आलोडावें । परि सिद्धांतु तो हाचि ॥ ९५ ॥ आम्हीं यजनें किजती सकळें । परि तियें फळावीं येणेंचि फळें । तीर्थे होतु सकळें । याचिलागीं ॥ ९६ ॥ आणिकही कांहीं जें जें । दान पुण्य आम्हीं कीजे । तया फळीं फळ तुझें । चतुर्भुज रूप ॥ ९७ ॥ ऐसी तेथिंची जीवा आवडी । म्हणौनि तेचि देखावया लवडसवडी । वर्तत असे ते सांकडी । फेडिजे वेगीं ॥ ९८ ॥ अगा जीवींचें जाणतेया । सकळ विश्ववसवितेया । प्रसन्न होई पूजितया । देवांचिया देवा ॥ ९९ ॥

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्त-

मिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।

तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन

सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

कैसें नीलेत्पलातें रांवित । आकाशाही रंगु लावित । तेजाची वोज दावित । इंद्रनीळा ॥ ६०० ॥ जैसा परिमळ जाहलग मरगजा । कां आनंदासि निधालिया भुजा । ज्याचे जानूवरी मकरध्वजा । जोडली बरव ॥ १ ॥ मस्तकीं मुगुटातें ठेविलें । कीं मुकुटा मुकुट मस्तक झालें । शृंगारा लेणे लाधलें । आंगाचेनि जया ॥ २ ॥ इंद्रधनुष्याचिये आडणी- । माझीं मेघ गगनरंगणीं । तैसें आवरिले शार्ङ्गपाणी । वैजयंतिया ॥ ३ ॥ आतां कवणी ते उदार गदा । असुं देत कैवल्यपदा । कैसें चक्र हन गोविंदा । सौम्यतेजें मिरवे ॥ ४ ॥

किंबहुना स्वामी। तें देखावया उत्कंठित पां मी। म्हणोनि आतां तुम्हीं।
तैसया होआवें॥५॥ हे विश्वरूपाचे सोहळे। भोगूनि निवाले जी डोळे।
आतां होताति आंधले। कृष्णमूर्तीलार्गी॥६॥ तें साकार कृष्णरूपडें।
वांचूनि पाहें नावडे। तें न देखतां श्रोडें। मानिताती हे॥७॥ आम्हां
भोगमोक्षाचिया ठार्यीं। श्रीमूर्तीवांचूनि नाहीं। म्हणौनि तैसाचि साकारु होई।
हें सांवरीं आतां॥८॥

श्रीभगवानुवाच

मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं
रूपं परं दर्शितमात्मयोगात्।
तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं
यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम्॥४७॥

या अर्जुनाचिया बोला। विश्वरूपा विस्मयो जाहला। म्हणे ऐसा नाहीं
देखिला। धसाळ कोणी॥९॥ कोण हे वस्तु पावला आहासी। तया
लाभाचा तोषु न घेसी। मा भेणे काय नेणों बोलसी। हेकाढु ऐसा॥१०॥
आम्हीं सावियाची जैं प्रसन्न होणे। तें आंगचिवरी म्हणे देणे। वांचोनि जीव
असे वेंचणे। कवणासि गा॥११॥ तें हें तुझिये चाडें। आजि जिवाचेंचि
दळवाडें। कामऊनियां येवढें। रचिलें ध्यान॥१२॥ ऐसी काय नेणों तुझिये
आवडी। जाहली प्रसन्नता आमुची वेडी। म्हणौनि गौप्याची ही गुढी।
उभविली जर्गी॥१३॥ तें हें अपारां अपार। स्वरूप माझें परात्पर। एथूनि
ते अवतार। कृष्णादिक॥१४॥ हें ज्ञानतेजाचें निखिल। विश्वात्मक
केवळ। अनंत हें अढळ। आद्य सकळां॥१५॥ हें तुजवांचोनि अर्जुना।
पूर्वीं श्रुत दृष्ट नाहीं आना। जें जोगे नव्हे साधना। म्हणौनियां॥१६॥

न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानै-

न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः।

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके

द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर॥४८॥

याची सोय पातले। आणि वेदीं पौनचि घेतलें। याज्ञिकी कीर माघौते आले। स्वर्गानिया ॥ १७ ॥ साधकीं देखिला आयासु। म्हणौनि वाळिला योगाभ्यासु। आणि अध्ययने सौरसु। नाहीं एथ ॥ १८ ॥ सीगेचीं सत्कर्मे। धाविन्लीं संभ्रमें। तिहीं बहुतेकीं श्रमें। सत्यलोकु ठाकिला ॥ १९ ॥ तपीं ऐश्वर्य देखिलें। आणि उग्रपण उभयांचि सांडिलें। एवं तपसाधन जें ठेलें। अपारांतरें ॥ २० ॥ तें हें तुवां अनायासें। विश्वरूप देखिलें जैसें। इये मनुष्यलोकीं तैसें। न फवेचि कवणा ॥ २१ ॥ आजि ध्यानसंपत्तीलागीं। तूंचि एकु आश्थिला जगीं। हें परमभाग्य आंगीं। विरंचीही नाहीं ॥ २२ ॥

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो

दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम् ।

व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं

तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥

म्हणौनि विश्वरूपलाभें श्लाघ। एथिंचें भय नेघ नेघ। हें वांचूनि अन्य चांग। न मनीं कांहीं ॥ २३ ॥ हां गा समुद्र अमृताचा भरला। आणि अवसांत वरपडा जाहला। मग कोणीही आश्थ वोसंडिला। बुडिजैल म्हणौनि ॥ २४ ॥ नातरी सोनयाचा डोंगरु। येसणा न चले हा थोरु। ऐसें म्हणौनि अव्हेरु। करणे घडे ॥ २५ ॥ दैवें चिंतामणि लेईजे। कीं हे ओझें म्हणौनि सांडिजे। कामधेनु दवडिजे। न पोसवे म्हणौनि ॥ २६ ॥ चंद्रमा आलिया घरा। म्हणे निंगे करितोसि उबारा। पडिसायि पाडितोसि दिनकरा। परता सर ॥ २७ ॥ तैसें ऐश्वर्य हें महातेज। आजि हातां आले आहे सहज। कीं एथ तुज गजबज। होआवी कां ॥ २८ ॥ परि नेणसीच गांवढिया। काय कोपों आतां धनंजया। आंग सांडोनि छाया। आलिंगितोसि मा ॥ २९ ॥ हें नक्हे जो मी साचें। एथ मन करूनियां काचें। प्रेम धरिसी अवगणियेचें। चतुर्भुज जें ॥ ३० ॥ तरि आझुनिवरी पार्था। सांडीं सांडीं हे व्यवस्था। इयेविषयीं आस्था। करिसी झाणे ॥ ३१ ॥ हें रूप जरी घोर। विकृती आणि थोर। तरी कृतनिश्चयाचें घर। हेंचि करीं ॥ ३२ ॥ कृपण चित्तवृत्ति जैसी।

रोंकोनि घाली ठेवयापासीं । मग नुसधेनि देहेंसीं । आपण असे ॥ ३३ ॥ कां अजातपक्षिया जवळा । जीव बैसवूनि अविसाळां । पक्षिणी अंतराळा- । माजीं जाय ॥ ३४ ॥ नाना गाय चरे डोंगरीं । परि चित्त बांधिले वत्से घरीं । तैसे प्रेम एथिंचे करीं । स्थानपती ॥ ३५ ॥ यें वरिचिलेनि चित्ते । बाह्य सख्य सुखापुरते । भोगिजो कां श्रीमूर्तींते । चतुर्भुज ॥ ३६ ॥ परि पुढतपुढती पांडवा । हा एक बोलु न विसरावा । जे इये रूपींहूनि सद्भावा । नेदावे निघों ॥ ३७ ॥ हे कहीं नक्हतेंचि देखिले । म्हणौनि भय जें तुज उपजले । ते सांडीं एथ संचले । असों दे प्रेम ॥ ३८ ॥ आतां करूं तुजयासारिखे । ऐसे म्हणितले विश्वतोमुखे । तरि मागील रूप सुखे । न्याहाळीं पां तूं ॥ ३९ ॥

संजय उवाच

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा

स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

आश्वासयामास च भीतमेन

भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ५० ॥

ऐसे वाक्य बोलतखेंवो । मागुता मनुष्य जाहला देवो । हे ना परि नवलावो । आवडीचा तिये ॥ ६४० ॥ श्रीकृष्णाचि कैवल्य उघडें । वरि सर्वस्व विश्वरूपायेवढें । हातीं दिधले कीं नावडे । अर्जुनासि ॥ ४१ ॥ वस्तु घेऊनि वाळिजे । जैसे रत्नासि दूषण ठेविजे । नातरी कन्या पाहूनियां म्हणिजे । मना न ये हे ॥ ४२ ॥ तया विश्वरूपायेवढी दशा । करितां प्रीतीचा वाढू कैसा । सेल दिधलीसे उपदेशा । किरीटीसिं देवें ॥ ४३ ॥ मोडोनि भांगाराचा रवा । लेणे घडिले आपलिया सवा । मग नावडे जरी जीवा । तरी आटिजे पुढती ॥ ४४ ॥ तैसे शिष्याचिये प्रीती जाहलें । कृष्णात्व होते ते विश्वरूप केलें । ते मना नयेचि मग आणिलें । कृष्णापण मागुतें ॥ ४५ ॥ हा ठाववरी शिष्याची निकसी । सहाते गुरु आहाती कवणे देशीं । परि नेणिजे आवडी कैशी । संजयो म्हणे ॥ ४६ ॥ मग विश्व व्यापूनि भोंवतें । जें दिव्यतेज प्रगटले होतें । तेंचि सामावले मागुतें । कृष्णरूपीं तये ॥ ४७ ॥

जैसें त्वं पद हें आघवें । तत्पदीं सामावे । अथवा द्रुमाकारु सांठवे । बीजकणिके जेवीं ॥ ४८ ॥ नातरी स्वजसंभ्रमु जैसा । गिळी चेड़ली जीवदशा । श्रीकृष्णों योगु हा तैसा । संहारिला तो ॥ ४९ ॥ जैसी प्रभा हारपली बिंबीं । कीं जलदसंपत्ती नभीं । नाना भरतें सिंधुगर्भीं । रिगालें राया ॥ ५० ॥ हो कां जे कृष्णाकृतीचिये मोडी । होती विश्वरूपपटाची घडी । ते अर्जुनाचिये आवडी । उकलूनि दाविली ॥ ५१ ॥ तंव परिमाणा रंगु । तेणे देखिलें साविया चांगु । तेथ ग्राहकीये नहेचि लागु । म्हणौनि घडी केली पुढती ॥ ५२ ॥ तैसें वाढीचेनि बहुवसपणे । रूपें विश्व जिंतिले जेणे । ते सौम्य कोडिसवाणे । साकार जाहले ॥ ५३ ॥ किंबहुना अनंतें । धरिले धाकुटपण मागुतें । परि आश्वासिले पार्थतें । बिहालियासी ॥ ५४ ॥ जो स्वजीं स्वर्गा गेला । तो अवसांत जैसा चेड़ला । तैसा विस्मयो जाहला । किरीटीसी ॥ ५५ ॥ नातरी गुरुकृपेसवें । वोसरलेया प्रपञ्चज्ञान आघवें । स्फुरे तत्त्व तेवीं पांडवें । श्रीमूर्ति देखिली ॥ ५६ ॥ तया पांडवा ऐसें चिर्तीं । आड विश्वरूपाची जवनिका होती । ते फिटोनि गेली परौती । हें भलें जाहलें ॥ ५७ ॥ काय काळातें जिणोनि आला । कीं महावातु मागां सांडिला । आपुलिया बाहीं उतरला । सात हीं सिंधु ॥ ५८ ॥ ऐसा संतोषु बहु चिर्तें । घेझजत असे पंडुसुतें । विश्वरूपापाठीं कृष्णातें । देखोनियां ॥ ५९ ॥ मग सूर्याचिया अस्तमानीं । मागुती तारा उगवती गगनीं । तैसी देखों लागला अवनी । लोकांसहित ॥ ६० ॥ पाहे तंव तेंचि कुरुक्षेत्र । तैसेंचि देखे दोहीं भागीं गोत्र । वीर वर्षताती शस्त्रास्त्र । संघाटवरी ॥ ६१ ॥ तया बाणाचिया मांडवाआंतु । तैसाची रथु देखे निवांतु । धुरे बैसला लक्ष्मीकांतु । आपण तलीं ॥ ६२ ॥

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।

इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥

एवं मागील जैसें तैसें । तेणे देखिले वीरविलासें । मग म्हणे जियालों ऐसें । जाहलें आतां ॥ ६३ ॥ बुद्धीतें सांडोनि ज्ञान । भेणे वळघलें रान ।

अहंकारेसीं मन । देशोधडी जाहलें ॥ ६४ ॥ इंद्रिये प्रवृत्ति भुललीं । वाचा
प्राणा चुकली । ऐसी आपांपरी होती जाली । शरीरग्रामीं ॥ ६५ ॥ तियें
आघवाँचि मागुर्तीं । जिकंत भेटलीं प्रकृती । आतां जिताणे श्रीमूर्तीं । जाहलें
मियां ॥ ६६ ॥ ऐसे सुख जीवीं घेतलें । मग श्रीकृष्णाते म्हणितलें । मियां
तुमचे रूप देखिलें । मानुष हें ॥ ६७ ॥ हें रूप दाखवणे देवराया । कीं मज
अपत्या चुकलिया । बुझावोनि तुवां माया । स्तनपान दिधलें ॥ ६८ ॥ जी
विश्वरूपाचिया सागरीं । होतों तरंग मवित वांवेवरी । तो इये निजमूर्तीच्या
तीरीं । निगालीं आतां ॥ ६९ ॥ आइके द्वारकापुरसुहाडा । मज सुकतिया जी
झाडा । हे भेटी नव्हे बहुडा । मेघाचा केला ॥ ६७० ॥ सावियाचि तृष्णा
फुटला । तया मज अमृतसिंधु हा भेटला । आतां जिणयाचा जाहला । भरंवसा
मज ॥ ७१ ॥ माझिया हृदयरंगणीं । होताहे हरिखलतांची लावणी । सुखेसि
बुझावणी । जाहली मज ॥ ७२ ॥

श्रीभगवानुवाच

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ।
देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकार्क्षिणः ॥ ५२ ॥

यथा पार्थाचिया बोलासवें । हें काय म्हणितलें देवें । तुवां प्रेम ठेवूनि
यावें । विश्वरूपीं कीं ॥ ७३ ॥ मग इये श्रीमूर्तीं । भेटावें सडिया आयती । ते
शिकवण सुभद्रापती । विसरलासि मा ॥ ७४ ॥ अगा आंधक्षिया अर्जुना ।
हाता आलिया मेरुही होय साना । ऐसा आथी मना । चुकीचा भावो ॥ ७५ ॥
तरि विश्वात्मक रूपडें । जें दाविलें आम्हीं तुजपुढें । तें शंभूही परि न जोडे ।
तपें करितां ॥ ७६ ॥ आणि अष्टांगादिसंकटीं । योगी शिणताति किरीटी ।
परि अवसरु नाहीं भेटी । जयाचिये ॥ ७७ ॥ तें विश्वरूप एकादे वेळ ।
कैसेनि देखों अलुमाळ । ऐसे स्मरतां काळ । जातसे देवां ॥ ७८ ॥ आशेचिये
अंजुली । ठेऊनि हृदयाचिया निडळीं । चातक निराळीं । लागले जैसे ॥ ७९ ॥
तैसे उत्कंठानिर्भर । होऊनियां सुरवर । घोकीत आठही पाहार । भेटी
जयाची ॥ ८० ॥ परि विश्वरूपासारिखें । स्वर्जींही कोणही न देखे । तें
प्रत्यक्ष तुवां सुखें । देखिलें हें ॥ ८१ ॥

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।

शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥

यैं उपायांसि वाटा । न वाहती एथ सुभटा । साहीसहित वोहटा । वाहिला
वेदीं ॥ ८२ ॥ मज विश्वरूपाचिया मोहरा । चालावया धनुर्धरा । तपांचियाही
संभारा । नह्वेचि लागु ॥ ८३ ॥ आणि दानादि कीर कानडे । मी यज्ञींही तैसा
न सांपडे । जैसेनि कां सुरवाडे । देखिला तुवां ॥ ८४ ॥ तैसा मी एकीचि
परि । आतुडे गा अवधारीं । जरी भक्ति येऊनि वरी । चित्तातें गा ॥ ८५ ॥

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ।

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परन्तप ॥ ५४ ॥

परि तेचि भक्ति ऐसी । पर्जन्याची सुटिका जैसी । धरावांचूनि अनासिसी ।
गतीचि नेणे ॥ ८६ ॥ कां सकळ जळसंपत्ती । घेऊनि समुद्रातें गिंवसिती ।
गंगा जैसी अनन्यगती । मिळालीचि मिळे ॥ ८७ ॥ तैसें सर्वभावसंभारें । न
धरत प्रेम एकसरें । मजमाजीं संचरे । मीचि होऊनि ॥ ८८ ॥ आणि तेवींचि
मी ऐसा । थडिये माझारीं सरिसा । क्षीराब्धि कां जैसा । क्षीराचाचि ॥ ८९ ॥
तैसें मजलगुनी मुंगीवरी । किंबहुना चराचरीं । भजनासि कां दुसरी । परीचि
नाहीं ॥ ६९० ॥ तयाचि क्षणासवें । एवंविध मी जाणवें । जाणितला तरी
स्वभावें । दृष्टही होय ॥ ९१ ॥ मग इंधनीं अग्नि उद्दीपे । आणि इंधन हें भाष
हारपे । तें अग्नीचि होऊनि आरोपें । मूर्त जेवीं ॥ ९२ ॥ कां उदय न कीजे
तेजाकारें । तंव गगनचि होऊनि असे आंधारें । मग उदईलिया एकसरें ।
प्रकाशु होय ॥ ९३ ॥ तैसें माझिये साक्षात्कारीं । सरे अहंकाराची वारी ।
अहंकारलोपीं अवधारीं । द्वैत जाय ॥ ९४ ॥ मग मी तो हें आघवें । एक मीचि
आथी स्वभावें । किंबहुना सामावे । समरसें तो ॥ ९५ ॥

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।

निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥ ५५ ॥

ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनयोगो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

जो मजचि एकालागीं । कर्मे वाहातसे आंगीं । जया मजवांचोनि जगीं ।
 गोमटे नाहीं ॥ १६ ॥ दृष्टादृष्ट सकळ । जयाचें मीचि केवळ । जेणे जिणयाचें
 फळ । मजचि नाम ठेविले ॥ १७ ॥ मग भूते हें भाष विसरला । जे दिठी मीचि
 आहें सूदला । म्हणौनि निवैर जाहला । सर्वत्र भजे ॥ १८ ॥ ऐसा जो भक्तु
 होये । तयाचें त्रिधातुक हें जैं जाये । तें मीचि होऊनि ठाये । पांडवा
 गा ॥ १९ ॥ ऐसे जगदुदरदोंदिले । तेणे करुणारसरसाळे । संजयो म्हणे
 बोलिले । श्रीकृष्णादेवे ॥ ७०० ॥ ययावरी तो पंडुकुमरु । जाहला आनंदसंपदा
 थोरु । आणि कृष्णचरणचतुरु । एक तो जगीं ॥ १ ॥ तेणे देवाचिया दोनही
 मूर्ती । निकिया न्याहाळिलिया चित्ती । तंव विश्वरूपाहूनि कृष्णाकृतीं ।
 देखिला लाभु ॥ २ ॥ परि तयाचिये जाणिवे । मानु न कीजेचि देवें । जे
 व्यापकाहूनि नव्हे । एकदेशी ॥ ३ ॥ हेंचि समर्थावयालागीं । एक दोन चांगी ।
 उपपत्ती शाङ्गीं । दाविता जाहला ॥ ४ ॥ तिया ऐकोनी सुभद्राकांतु । चित्तीं
 आहे म्हणतु । तरि होय बरवें दोन्हीं आंतु । तें पुढतीं पुसों ॥ ५ ॥ ऐसा
 आलेचु करूनि जीवीं । आतां पुसती वोज बरवी । आदरील ते परिसावी ।
 पुढे कथा ॥ ६ ॥ प्रांजळ ओंवीप्रबंधे । गोष्टी सांगिजेल विनोदे । तें परिसा
 आनंदे । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ७ ॥ भरोनि सद्भावाची अंजुळी । मियां वोंवियाफुले
 मोकळीं । अर्पिली अंग्रियुगुलीं । विश्वरूपाच्या ॥ ७०८ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय बारावा

जयजय वो शुद्धे। उदरे प्रसिद्धे। अनवरत आनंदे। वर्षतिये॥१॥
विषयव्याळें मिठी। दिधलिया नुठी ताठी। ते तुझिये गुरुकृपादृष्टी। निर्विष
होय॥२॥ तरि कवणातें तापु पोळी। कैसेनि वो शोकु जाळी। जरी
प्रसादरसकल्लोळीं। पुरें येसि तूं॥३॥ योगसुखाचे सोहळे। सेवकां तुझेनि
स्नेहाळे। सोहंसिद्धीचे लळे। पाळिसी तूं॥४॥ आधारशक्तीचिया अंकीं।
वाढविसी कौतुकीं। हृदयाकाशपल्लकीं। परिये देसी निजें॥५॥ प्रत्यग्ज्योतीची
वोवाळणी। करिसी मनपवनाचीं खेळणीं। आत्मसुखाचीं बाळलेणीं।
लेविसी॥६॥ सतरावियेचें स्तन्य देसी। अनुहताचा हल्लसू गासी।
समाधिबोधें निजविसी। बुझाऊनि॥७॥ म्हणौनि साधकां तूं माउली। पिके
सारस्वत तुझिया पाउलीं। याकारणे मी साउली। न संडीं तुझी॥८॥ अहो
सदगुरुचिये कृपादृष्टी। तुझें कारुण्य जयातें अधिष्ठी। तो सकळ
विद्यांचिये सृष्टी। धात्रा होय॥९॥ म्हणौनि अंबे श्रीमंते। निजजनकल्पलते
आज्ञापीं मातें। ग्रंथनिरूपणीं॥१०॥ नवरसीं भरवीं सागरु। करवीं उचित
रलांचें आगरु। भावार्थाचे गिरिवरु। निफजवीं माये॥११॥ साहित्यसोनियाचिया
खाणी। उघडवीं देशियेचिया क्षोणी। विवेकवल्लीची लावणी। हों देई
सैंघ॥१२॥ संवादफलनिधानें। प्रमेयाचीं उद्यानें। लावीं म्हणे गहनें।
निरंतर॥१३॥ पाखांडाचे दरकुटे। मोडीं वागवाद अळ्हांटे। कुतर्काचीं
दुष्टें। सावजें फेडीं॥१४॥ श्रीकृष्णगुणीं मातें। सर्वत्र करीं वो सरतें।
राणिवे बैसवीं श्रोते। श्रवणाचिये॥१५॥ ये महाठियेचिया नगरीं।
ब्रह्मविद्येचा सुकाळु करीं। घेणे देणे सुखचिकरी। हों देई या जगा॥१६॥
तूं आपुलेनि स्नेहपल्लवें। मातें पांधुरविशील सदैवें। तरी आतांचि हें आघवें।
निर्मीन माये॥१७॥ इये विनवणीयेसाठीं। अवलोकिलें गुरुकृपादृष्टी।
म्हणे गीतार्थेसीं उठीं। न बोलें बहु॥१८॥ तेथ जी जी महाप्रसादु। म्हणौनि
साविया जाहला आनंदु। आतां निरोपीन प्रबंधु। अवधान दीजे॥१९॥

अर्जुन उवाच

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥

तरि सकलवीराधिराजु । जो सोमवंशीं विजयध्वजु । तो बोलता जाहला
आत्मजु । पंडुनृपाचा ॥ २० ॥ कृष्णातें म्हणे अवधारिले । आपण विश्वरूप
मज दाविले । तें नवल म्हणौनि बिहाले । चित्त माझीं ॥ २१ ॥ आणि इये
कृष्णमूर्तीची सवे । यालागीं सोय धरिली जीवें । तंब नको म्हणौनि देवें ।
वारिले मातें ॥ २२ ॥ तरी व्यक्त आणि अव्यक्त । हें तूंचि एक निख्रांत ।
भक्तीं पाविजे व्यक्त । अव्यक्त योगें ॥ २३ ॥ या दोनी जी वाटा । तूंतें
पावावया वैकुंठा । व्यक्ताव्यक्त दारवंठां । रिगिजे येथ ॥ २४ ॥ पैं जे वानी
श्यातुका । तेचि वेगळिया वाला येका । म्हणौनि एकदेशिया व्यापका ।
सरिसा पाडू ॥ २५ ॥ अमृताचिया सागरीं । जे लाभे सामर्थ्याची थोरी । तेचि
दे अमृतलहरी । चुळीं घेतलिया ॥ २६ ॥ हे कीर माझ्या चित्तीं । प्रतीति आथि
जी निरुती । परि पुसणें योगपती । तें याचिलागीं ॥ २७ ॥ जें देवा तुम्हीं
नावेक । अंगिकारिले व्यापक । तें साचचि कीं कवतिक । हें जाणावया ॥ २८ ॥
तरी तुजलागीं कर्म । तूंचि जयाचें परम । भक्तीसी मनोर्धर्म । विकोनि
घातला ॥ २९ ॥ इत्यादि सर्वीं परीं । जे भक्त तूंतें श्रीहरी । बांधोनियां
जिह्वारीं । उपासिती ॥ ३० ॥ आणि जें प्रणवापैलीकडे । वैखरीयेसी जें
कानडें । कायिसयाहि सांगडें । नव्हेचि जें वस्तु ॥ ३१ ॥ तें अक्षर जी
अव्यक्त । निर्देश देशरहित । सोऽहंभावें उपासित । ज्ञानिये जें ॥ ३२ ॥ तयां
आणि जी भक्तां । येरयेरांमाजीं अनंता । कवणें योगु तत्त्वतां । जाणितला
सांगा ॥ ३३ ॥ इया किरीटीचिया बोला । तो जगद्वंधु संतोषला । म्हणे हो
प्रश्नु भला । जाणसी करू ॥ ३४ ॥

श्रीभगवानुवाच

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।

श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ २ ॥

तरि अस्तुगिरीचिया उपकंठीं । रिगालिया रविबिंबापाठीं । रश्मी जैसे
किरीटी । संचरती गा ॥ ३५ ॥ कां वर्षाकाळीं सरिता । जैसी चढीं लागे

पंडुसुता । तैसी नीच नवी भजतां । श्रद्धा दिसे ॥ ३६ ॥ परि ठाकिलियाहि
सागर । जैसा मागीलही यावा अनिवारु । तिये गंगेचिये ऐसा पडिभरु ।
प्रेमभावा ॥ ३७ ॥ तैसें सर्वेंद्रियांसहित । मजमाजीं सूनि चित्त । जे रात्रिदिवस
न म्हणत । उपासिती ॥ ३८ ॥ इयापरी जे भक्त । आपणपें मज देत । तेचि
मी योगयुक्त । परम मार्नी ॥ ३९ ॥

ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।
सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवम् ॥ ३ ॥
सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।
ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥

आणि येर तेही पांडवा । जे आरूढोनि सोऽहंभावा । झाँबती निरवयवा ।
अक्षरासी ॥ ४० ॥ मनाची नखी न ल्गो । जेथ बुद्धीची दृष्टी न रिगे । ते
इंद्रियां कीर जोगें । कायि होईल ॥ ४१ ॥ परि ध्यानाही कुवाडें । म्हणौनि एके
ठार्यीं न संपडे । व्यक्तीसि माजिवडें । कवणेही नोहे ॥ ४२ ॥ जया सर्वत्र
सर्वपणे । सर्वाही काळीं असणे । जें पावूनि चिंतवणे । हिंपुटी जाहलें ॥ ४३ ॥
जें होय ना नोहे । जें नाहीं ना आहे । ऐसें म्हणौनि उपाये । उपजतीचिना ॥ ४४ ॥
जें चले ना ढले । सरे ना मैले । तें आपुलेनीचि बळें । आंगविलं
जिहीं ॥ ४५ ॥ पैं वैराग्यमहापावके । जाळूनि विषयांचीं कटके । अधपलीं
तवके । इंद्रियें धरिलीं ॥ ४६ ॥ मग संयमाची धाटी । सूनि मुरडिलीं उफराटीं ।
इंद्रियें कोंडिलीं कपाटीं । हृदयाचिया ॥ ४७ ॥ अपानींचिया कवाडा । लावोनि
आसनमुद्रा सुहाडा । मूळबंधाचा हुडा । पन्नासिला ॥ ४८ ॥ आशेचे लाग
तोडिले । अधैर्याचे कडे झाडिले । निदेचें शोधिले । काळवऱ्हें ॥ ४९ ॥
वज्राग्नीचिया ज्वाळीं । करूनि सप्तथातूंची होळी । व्याधींच्या सिसाळीं ।
पूजिलीं यंत्रें ॥ ५० ॥ मग कुंडलिनियेचा टेंभा । आधारीं केला
उभा । तया चोजवले प्रभा । निमथावरी ॥ ५१ ॥ नवद्वारांचिया चौचकीं ।
बाणूनि संयतीची आडवंकी । उघडिली खिडकी । ककारांतींची ॥ ५२ ॥
प्राणशक्तिचांमुडे । प्रहारूनि संकल्प मेंडे । मनोमहिषाचेनि मुँडे । दिधलीं
बळी ॥ ५३ ॥ चंद्रसूर्य बुझावणी । करूनि अनाहताची सुडावणी । सतरावियेचें
पाणी । जिंतिलें वेगीं ॥ ५४ ॥ मग मध्यमा मध्यविवरें । तेणे कोरिवें दादरें ।

ठाकिले चवरे । ब्रह्मांध ॥ ५५ ॥ वरी मकारांत सोपान । तें सांडोनियां गहन ।
काखे सूनियां गगन । भरले ब्रह्मी ॥ ५६ ॥ ऐसे जे समबुद्धी । गिळावया
सोऽहंसिद्धी । आंगविताति निरवधी । योगदुर्गे ॥ ५७ ॥ आपुलिया साटोवाटीं ।
शून्य घेती उठाउठीं । तेही मातेंचि किरीटी । पावती गा ॥ ५८ ॥ वांचूनि
योगाचेनि बळे । अधिक कांहीं मिळे । ऐसें नाहीं आगळे । कष्टचि
तयां ॥ ५९ ॥

क्लेशोऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसाम् ।

अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्धिरवाप्यते ॥ ५ ॥

जिहीं सकळभूतांचिया हिती । निरालंबीं अव्यक्तीं । पसरलिया आसक्ती ।
भक्तीवीण ॥ ६० ॥ तयां महेंद्रादि पदें । करिताति वाटवधें । आणि ऋद्धिसिद्धींचीं
द्वंद्वें । पडोनि ठाती ॥ ६१ ॥ कामक्रोधांचें विलग । उठावती अनेग । आणि
शून्येंसीं आंग । झुंजवावें कीं ॥ ६२ ॥ ताहानें ताहानाचि पियावी । भुकेलिया
भूकचि खावी । अहोरात्र वावीं । मवावा वारा ॥ ६३ ॥ उनीं दिहाचें पहुडणें ।
निरोधाचें वेल्हावणें । झाडासि साजणें । चावळावें गा ॥ ६४ ॥ शीत वेढावें ।
उण्ण पांघुरावें । वृष्टीचिया असावें । घराआंतु ॥ ६५ ॥ किंबहुना पांडवा । हा
अरिनप्रवेशु नीच नवा । भातारेंवीण करावा । तो हा योगु ॥ ६६ ॥ एथ
स्वामीचें काज । ना बापिके व्याज । परी मरणेंसीं झुंज । नीच नवें ॥ ६७ ॥
ऐसें मृत्यूद्दूनि तीख । कां घोंटे कढत विख । डोंगर गिळितां मुख । न फाटे
काई ॥ ६८ ॥ म्हणौनि योगाचियां वाटा । जे निगाले गा सुभटा । तयां
दुःखाचाचि शेलवांटा । भागा आला ॥ ६९ ॥ पाहें पां लोहाचे चणे । जैं
बोचरिया पडती खाणें । तैं पोट भरणें कीं प्राणें । शुद्धी म्हणों ॥ ७० ॥
म्हणौनि समुद्र बाहीं । तरणें आथि केंही । कां गगनामाजीं पाई । खोलिजतु
असे ॥ ७१ ॥ वळघलिया रणाची थाटी । आंगीं न लागतां काठी । सूर्याची
पाउटी । कां होय गा ॥ ७२ ॥ यालागीं पांगुळा हेवा । नव्हे वायूसि पांडवा ।
तेवीं देहवंतां जीवां । अव्यक्तीं गति ॥ ७३ ॥ ऐसाही जरी धिंवसा । बांधोनियां
आकाशा । झांबती तरी क्लेशा । पात्र होती ॥ ७४ ॥ म्हणौनि येर ते पार्था ।
नेणतीचि हे व्यथा । जे कां भक्तिपंथा । वोटंगले ॥ ७५ ॥

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः।

अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ ६ ॥

कर्मेद्रियें सुखें। करिती कर्में अशेषें। जियें कां वर्णविशेषें। भागा आलीं ॥ ७६ ॥ विधीतें पालित। निषेधातें गालित। मज देऊनि जालित। कर्मफलें ॥ ७७ ॥ यथापरी पाहीं। अर्जुना माझे ठाईं। संन्यासूनि नाहीं। करिती कर्में ॥ ७८ ॥ आणीकही जे जे सर्व। कायिक वाचिक मानसिक भाव। तयां मीवांचूनि धांव। आनौती नाहीं ॥ ७९ ॥ ऐसे जे मत्पर। उपासिती निरंतर। ध्यानमिषें घर। माझें झालें ॥ ८० ॥ जयांचिये आवडी। केली मजशीं कुळवाडी। भोग मोक्ष बापुडीं। त्यजिलीं कुळें ॥ ८१ ॥ ऐसें अनन्ययोगें। विकले जीवें मनें आंगें। तयांचें कायि एक सांगें। जें सर्व मी करीं ॥ ८२ ॥

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात्।

भवामि नचिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

किंबहुना धनुर्धरा। जो मातेचिया ये उदरा। तो मातेचा सोयग। केतुला पां ॥ ८३ ॥ तेवीं मी तयां। जैसे असती तैसियां। कलिकाळ नोकोनियां। घेतला पट्टा ॥ ८४ ॥ एऱ्हवीं तरी माझिया भक्तां। आणि संसाराची चिंता। काय समर्थाची कांता। कोरान्न मागे ॥ ८५ ॥ तैसे ते माझें। कलत्र हें जाणिजे। कायिसेनिही न लजें। तयांचेनि मी ॥ ८६ ॥ जन्ममृत्यूचिया लाटीं। झळंबती इया सृष्टी। तें देखोनियां पोटीं। ऐसें जाहलें ॥ ८७ ॥ भवसिंधूचेनि माजें। कवणासि धाकु नुपजे। तेथ जरी कीं माझे। बिहिती हन ॥ ८८ ॥ म्हणौनि गा पांडवा। मूर्तीचा मेळावा। करूनि त्यांचिया गांवा। धांवतु आलों ॥ ८९ ॥ नामाचिया सहस्रवरी। नावा इया अवधारीं। सजूनियां संसारीं। तारू जाहलों ॥ ९० ॥ सडे जे देखिले। ते ध्यानकासे लाविले। परिग्रहीं घातले। तरियावरी ॥ ९१ ॥ प्रेमाची पेटी। बांधली एकाचिया पोटीं। मग आणिले तटीं। सायुज्याचिया ॥ ९२ ॥ परि भक्तांचेनि नांवें। चतुष्पदादि आघवे। वैकुंठीचिये राणिवे। योग्य केले ॥ ९३ ॥ म्हणौनि गा भक्तां। नाहीं एकही चिंता। तयांते समुद्धर्ता। आथि मी सदा ॥ ९४ ॥ आणि जेव्हांचि कां भक्तीं। दिधली आपुली चित्तवृत्ती। तेव्हांचि मज सूति। त्यांचिये नाटीं ॥ ९५ ॥

याकारणे गा भक्तसाया । हा मंत्र तुवां धनंजया । शिकिजे जैं यया । मार्गा
भजिजे ॥ १६ ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।

निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥ ८ ॥

अगा मानस हें एक । माझ्या स्वरूपीं वृत्तिक । करूनि घालीं निष्टंक ।
बुद्धि निश्चयेंसीं ॥ १७ ॥ इयें दोनीं सरिसीं । मजमाजीं प्रेमेंसीं । रिगालीं तरी
पावसी । मातें तूं गा ॥ १८ ॥ जे मन बुद्धि इहीं । घर केलें माझ्या ठायीं । तरी
सांगें मज काई । मी तूं ऐसें उरे ॥ १९ ॥ म्हणौनि दीप पालवे । सर्वेचि तेज
मालवे । कां रविबिंबासवें । प्रकाशु जाय ॥ १०० ॥ उचललेया प्राणासरिसीं ।
इंद्रियेंही निगती जैसीं । तैसा मनबुद्धिपाशीं । अहंकारु ये ॥ १ ॥ म्हणौनि
माझ्या स्वरूपीं । मनबुद्धि इयें निक्षेपीं । येतुलेनि सर्वव्यापी । मीचि
होसी ॥ २ ॥ यया बोला कांहीं । अनारिसें नाहीं । आपली आण पाहीं । वाहतु
असें गा ॥ ३ ॥

अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थरम् ।

अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छापुं धनंजय ॥ ९ ॥

अथवा हें चित्त । मनबुद्धिसहित । माझ्या हातीं अचुंबित । न शकसी
देवों ॥ ४ ॥ तरी गा ऐसें करीं । ययां आठां पाहारांमाझारां । मोटकें
निमिषभरी । देतु जाय ॥ ५ ॥ मग जें जें कां निमिख । देखेल माझें सुख ।
तेतुलें अरोचक । विषयीं घेर्ईल ॥ ६ ॥ जैसा शरत्कालु रिगे । आणि सरिता
वोहटूं लागे । तैसें चित्त काढेल वेगें । प्रपंचौनि ॥ ७ ॥ मग पुनवेहूनि जैसें ।
शशिबिंब दिसेंदिसें । हारपत अंवसे । नाहींचि होय ॥ ८ ॥ तैसें भोगाआंतूनि
निगतां । चित्त मजमाजीं रिगतां । हळू हळू पंडुसुता । मीचि होईल ॥ ९ ॥ अगा
अभ्यासयोगु म्हणिजे । तो हा एकु जाणिजे । येणे कांहीं न निपजे । ऐसें
नाहीं ॥ १० ॥ यैं अभ्यासाचेनि बळें । एकां गति अंतराळें । व्याघ्र सर्प
प्रांजळें । केलें एकीं ॥ ११ ॥ विष कीं आहारीं पडे । समुद्रीं पायवाट जोडे ।
एकीं वाग्ब्रह्य थोकडें । अभ्यासें केलें ॥ १२ ॥ म्हणौनि अभ्यासासी कांहीं ।
सर्वथा दुष्कर नाहीं । यालागीं माझ्या ठायीं । अभ्यासें मीळ ॥ १३ ॥

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।

मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्त्सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १० ॥

कां अभ्यासाही लागीं । कसु नाहीं तुझिया अंगीं । तरी आहासी जया भागीं । तैसाचि आस ॥ १४ ॥ इंद्रिये न कांडीं । भोगातें न तोडीं । अभिमानु न संडीं । स्वजातीचा ॥ १५ ॥ कुळधर्मु चाळीं । विधिनिषेध पाळीं । मग सुखें तुज सरळी । दिधली आहे ॥ १६ ॥ परि मने वाचा देहें । जैसा जो व्यापारु होये । तो मी करीतु आहें । ऐसें न म्हणें ॥ १७ ॥ करणे कां न करणे । हें आघवें तोचि जाणे । विश्व चळतसे जेणे । परमात्मेनि ॥ १८ ॥ उण्यापुरेयाचे कांहीं । उरं नेदीं आपुलिया ठायीं । स्वजाती करूनि घेई । जीवित्व आपुले ॥ १९ ॥ माळियें जेउतें नेले । तेउतें निवांतचि गेले । तया पाणिया ऐसें केले । होआवें गा ॥ २० ॥ म्हणौनि प्रवृत्ति आणि निवृत्ती । इये वोङ्गीं नेये मती । अखंड चित्तवृत्ती । माझ्या ठायीं ॥ २१ ॥ एहवीं तरी सुभटा । उजू कां अव्हांटा । रथु काई खटपटा । करीतु असे ॥ २२ ॥ आणि जें जें कर्म निपजे । तें थोडे बहु न म्हणिजे । निवांतचि अर्पिजे । माझ्या ठायीं ॥ २३ ॥ ऐसिया मदभावना । तनुत्यागीं अर्जुना । तूं सायुज्यसदना । माझिया येसी ॥ २४ ॥

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥

ना तरी हेंही तुज । नेदवे कर्म मज । तरी तूं गा बुझ (भज) । पंडुकुमरा ॥ २५ ॥ बुद्धीचिये पाठीं पोटीं । कर्माआदि कां शेवटीं । मातें बांधाणे किरीटी । दुवाड जरी ॥ २६ ॥ तरि हेंही असो । सांडीं माझा अतिसो । परि संयतिसीं वसो । बुद्धि तुझी ॥ २७ ॥ आणि जेणे जेणे वेळे । घडती कर्मे सकळे । तयांचीं तियें फळे । त्यजितु जाय ॥ २८ ॥ वृक्ष कां वेली । लोटती फळे आलीं । तैसीं सांडीं निपजलीं । कर्मे सिद्धें ॥ २९ ॥ परि मातें मनीं धरावें । कां मजउद्देशें करावें । हें कांहीं नको आघवें । जाऊं दे शून्यीं ॥ ३० ॥ खडकीं जैसें वर्षलें । कां आगीमाजीं पेरिलें । कर्म मानीं देखिलें । स्वज जैसे ॥ ३१ ॥ अगा आत्मजेच्या विषीं । जिवु जैसा निरभिलाषी । तैसा कर्मी अशेषीं । निष्कामु होई ॥ ३२ ॥ वन्हीची ज्वाळा जैसी । वायां जाय आकाशीं । क्रिया जिरें दे तैसी । शून्यामाजीं ॥ ३३ ॥ अर्जुना हा फलत्यागु । आवडे कीर

असलगु । परी योगामाजीं योगु । धुरेचा हा ॥ ३४ ॥ येणे फलत्यागे सांडे । तें
तें कर्म न विसूढे । एकचि वेळे वेलु झाडे । वांझे जैसीं ॥ ३५ ॥ तैसें येणेचि
शरीरे । शरीरा येणे सरे । किंबहुना येरझारे । चिरा पडे ॥ ३६ ॥ पैं अभ्यासाचिया
पाउटीं । ठाकिजे ज्ञान किरीटी । ज्ञाने येइजे भेटी । ध्यानाचिये ॥ ३७ ॥ मग
ध्यानासि खेंव । देती आघवेचि भाव । तेव्हां कर्मजात सर्व । दूरी ठाके ॥ ३८ ॥
कर्म जेथ दुरावे । तेथ फलत्यागु संभवे । त्यागास्तव आंगवे । शांति
सगळी ॥ ३९ ॥ म्हणौनि यावया शांति । हाचि अनुक्रमु सुभद्रापती । म्हणौनि
अभ्यासुचि प्रस्तुतीं । करणे एथ ॥ १४० ॥

श्रेयो हि ज्ञानमध्यासाज्ञानाद्यानं विशिष्यते ।

ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरम् ॥ १२ ॥

अभ्यासाहूनि गहन । पार्था मग ज्ञान । ज्ञानापासोनि ध्यान । विशेषिजे ॥ ४१ ॥
मग कर्मफलत्यागु । तो ध्यानापासोनि चांगु । त्यागाहूनि भोगु ।
शांतिसुखाचा ॥ ४२ ॥ ऐसिया या वाटा । इहींचि पेणा सुभटा । शांतीचा
माजिवटा । ठाकिला जेणे ॥ ४३ ॥

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।

निर्ममो निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥

जो सर्व भूतांच्या ठायीं । द्वेषातें नेणेचि कहीं । आपपरु नाहीं । चैतन्या
जैसा ॥ ४४ ॥ उत्तमातें धरिजे । अधमातें अव्हेरिजे । हें कांहींचि नेणिजे ।
वसुधा जेवीं ॥ ४५ ॥ कां रायाचें देह चाळूळ । रंका परैतें गाळूळ । हें न म्हणेचि
कृपाळू । प्राणु पैं गा ॥ ४६ ॥ गाईची तृष्णा हरू । कां व्याघ्रा विष होऊनि
मारू । ऐसें नेणेचि गा करू । तोय जैसें ॥ ४७ ॥ तैसी आघवियांचि
भूतमात्रीं । एकपणे जया मैत्री । कृपेसी धात्री । आपणचि जो ॥ ४८ ॥ आणि
मी हे भाष नेणे । माझें कांहींचि न म्हणे । सुखदुःख जाणणे । नाहीं
जया ॥ ४९ ॥ तेवींचि क्षमेलागां । पृथ्वीसि पवाडु आंगां । संतोषा उत्संगां ।
दिधले घर ॥ १५० ॥

सन्तुष्टः सतं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।

मर्यार्पितमनोबुद्धिर्यो मदभक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥

वार्षियेकीण सागरु । जैसा जले नित्य निर्भरु । तैसा निरुपचारु । संतोषी
जो ॥ ५१ ॥ वाहूनि आपुली आण । धरी जो अंतःकरण । निश्चया साचपण ।
जयाचेनि ॥ ५२ ॥ जीवु परमात्मा दोन्ही । बैसऊनि ऐक्यासर्नीं । जयाचिया
हृदयभुवनीं । विराजती ॥ ५३ ॥ ऐसा योगसमृद्धि । होऊनि जो निरवधि ।
अर्पी मनोबुद्धी । माझ्या ठायीं ॥ ५४ ॥ आंतु बाहेरि योगु । निर्वाळलेयाहि
चांगु । तरि माझा अनुरागु । सप्रेम जया ॥ ५५ ॥ अर्जुना गा तो भक्तु । तोचि
योगी तोचि मुक्तु । तो वल्लभा मी कांतु । ऐसा पढिये ॥ ५६ ॥ हें ना तो
आवडे । मज जीवाचेनि पाडें । हेंही एथ थोकडें । रूप करणें ॥ ५७ ॥ तरी
पढियंतयाची काहाणी । हे भुलीची भारणी । इयें तंव न बोलणीं । परी
बोलवी श्रद्धा ॥ ५८ ॥ म्हणौनि गा आम्हां । वेगां आली उपमा । एळवीं काय
प्रेमा । अनुवादु असे ॥ ५९ ॥ आतां असो हें किरीटी । पैं प्रियाचिया गोष्टी ।
दुणा थांव उठी । आवडी गा ॥ ६० ॥ तयाही वरी विपायें । प्रेमलु
संवादिया होये । तिये गोडीसी आहे । कांटाळें मग ॥ ६१ ॥ म्हणौनि गा
पंडुसुता । तूंचि प्रियु आणि तूंचि श्रोता । वरी प्रियाची वार्ता । प्रसंगं
आली ॥ ६२ ॥ तरी आतां बोलें । भलें या सुखा मीनलों । ऐसें म्हणतखेंवीं
डोलों । लागला देवो ॥ ६३ ॥ मग म्हणे जाण । तया भक्ताचें लक्षण । जया
मी अंतःकरण । बैसों घालीं ॥ ६४ ॥

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।

हर्षार्थभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥

तरी सिंधूचेनि माजें । जळचरां भय नुपजे । आणि जळचरां नुबगिजे ।
समुद्रु जैसा ॥ ६५ ॥ तेवीं उमत्तें जगें । जयासी खंती न लगे । आणि
जयाचेनि आंगें । न शिणे लोकु ॥ ६६ ॥ किंबहुना पांडवा । शरीर जैसें
अवयवां । तैसा नुबगे जीवां । जीवपणें जो ॥ ६७ ॥ जगचि देह जाहलें ।
म्हणोनि प्रियाप्रिय गेलें । हर्षार्थ ठेले । दुजेनविण ॥ ६८ ॥ ऐसा द्वंद्वनिर्मुक्तु ।
भयोद्वेगरहितु । याहीवरी भक्तु । माझ्या ठायीं ॥ ६९ ॥ तरी तयाचा गा मज
मोहो । काय सांगों तो पढियावो । हें असो जीवें जीवो । माझेनि तो ॥ १७० ॥
जो निजानंदें धाला । परिणामु आयुष्या आला । पूर्णते जाहला । वल्लभु
जो ॥ ७१ ॥

अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः।

सर्वारम्भपरित्यागी यो मदभक्तः स मे प्रियः॥ १६॥

जयाचिया ठार्यीं पांडवा। अपेक्षे नाहीं रिगावा। सुखासि चढावा।
 जयाचें असणें॥ ७२॥ मोक्ष देऊनि उदार। काशी होय कीर। परि वेंचावें
 लागे शरीर। तिये गांवीं॥ ७३॥ हिमवंतु दोष खाये। परि जीविताची हानि
 होये। तैसें शुचित्व नोहे। सज्जनाचें॥ ७४॥ शुचित्वें शुचि गांग होये। आणि
 पापतापही जाये। परी तेथें आहे। बुडणें एक॥ ७५॥ खोलिये पारु नेणिजे।
 तरी भक्तीं न बुडिजे। रोकडाचि लाहिजे। न मरतां मोक्ष॥ ७६॥
 संताचेनि अंगलगें। पापातें जिणणें गंगें। तेणें संतसंगें। शुचित्व कैसें॥ ७७॥
 म्हणौनि असो जो ऐसा। शुचित्वें तीर्था कुवासा। जेणें उल्लंघविलें दिशां।
 मनोमल॥ ७८॥ आंतु बाहेरी चोखाळु। सूर्य तैसा निर्मलु। आणि तत्त्वार्थाचा
 पायाळु। देखणा जो॥ ७९॥ व्यापक आणि उदास। जैसें कां आकाश।
 तैसें जयाचें मानस। सर्वत्र गा॥ ८०॥ संसारव्यथें फिटला। जो नैराश्यें
 विनटला। व्याधाहातोनि सुटला। विहंगु जैसा॥ ८१॥ तैसा सतत जो सुखें।
 कोणीही टवंच न देखे। नेणिजे गतायुषें। लज्जा जेवी॥ ८२॥ आणि
 कर्मारंभालागीं। जया अहंकृती नाहीं आंगीं। जैसें निरिधन आगी। विझोनि
 जाय॥ ८३॥ तैसा उपशमुचि भागा। जयासि आला पैं गा। जो मोक्षाचिया
 आंगा। लिहिला असे॥ ८४॥ अर्जुना हा ठावोवरी। जो सोऽहंभावो
 सरोभरी। द्वैताच्या पैलतीरीं। निगों सरला॥ ८५॥ कीं भक्तिसुखालागीं।
 आपणपेंचि दोहीं भागीं। वांटूनिया आंगीं। सेवकै बाणे॥ ८६॥ येरा नाम
 मी ठेवी। मग भजती वोज बरवी। न भजतया दावी। योगिया जो॥ ८७॥
 तयाचें आम्हां व्यसन। आमुचें तो निजध्यान। किंबहुना समाधान। तो मिळे
 तैं॥ ८८॥ तयालागीं मज रूपा येणें। तयाचेनि मज येथें असणें। तया
 लोण कीजे जीवेंप्राणें। ऐसा पढिये॥ ८९॥

यो न हृष्टि न द्वेष्टि न शोचति न कांक्षति।

शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः॥ १७॥

जो आत्मलाभासारिखें । गोमटे कांहींचि न देखे । म्हणौनि भोगविशेखें । हरिखेजेना ॥ १९० ॥ आपणचि विश्व जाहला । तरी भेदभावो सहजचि गेला । म्हणौनि द्वेषु ठेला । जया पुरुषा ॥ ११ ॥ पैं आपुलें जें साचें । ते कल्पांतींही न वचे । हें जाणोनि गताचें । न शोची जो ॥ १२ ॥ आणि जयापरौते कांहीं नाहीं । ते आपणपेंचि आपुल्या ठार्यीं । जाहला यालार्गीं जो कांहीं । आकांक्षी ना ॥ १३ ॥ वोखटें कां गोमटे । हें कांहींचि तया नुमटे । रात्रिदिवस न घटे । सूर्यासि जेवीं ॥ १४ ॥ ऐसा बोधुचि केवलु । जो होऊनि असे निखलु । त्याहीवरी भजनशीलु । माझ्या ठार्यीं ॥ १५ ॥ तरि तया ऐसे दुसरे । आम्हां पढियतें सोयरें । नाहीं गा साचोकारें । तुझी आण ॥ १६ ॥

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।

शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥ १८ ॥

पार्थी जयाचिया ठार्यीं । वैषम्याची वार्ता नाहीं । रिपुमित्रां दोहीं । सरिसा पाडु ॥ १७ ॥ कां घरींचियां उजियेडु करावा । पारखियां आंधारु पाडावा । हें नेणेंचि गा पांडवा । दीपु जैसा ॥ १८ ॥ जो खांडावया घावो घाली । कां लावणी जयानें केली । दोघां एकचि साउली । वृक्षु दे जैसा ॥ १९ ॥ नातरी इक्षुदंडु । पाळितया गोडु । गाळितया कडु । नोहेचि जेवीं ॥ २०० ॥ अरिमित्रीं तैसा । अर्जुना जया भावो ऐसा । मानापमानीं सरिसा । होतु जाय ॥ १ ॥ तिहीं ऋतूंसमान । जैसें कां गगन । तैसा एकचि मान । शीतोष्णीं जया ॥ २ ॥ दक्षिण उत्तर मारुता । मेरु जैसा पंडुमुता । तैसा सुखदुःखप्राप्तां । मध्यस्तु जो ॥ ३ ॥ माधुर्ये चंद्रिका । सरिसी राया रंका । तैसा जो सकळिकां । भूतां समु ॥ ४ ॥ आघविया जगा एक । सेव्य जैसें उदक । तैसें जयाते तिहीं लोक । आकांक्षीती ॥ ५ ॥ जो सबाहासंग । सांडोनिया लाग । एकाकी असे आंग । आंगीं सूनी ॥ ६ ॥

तुल्यनिन्दास्तुतिमौनी सन्तुष्टो येन केनचित् ।

अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥

जो निंदेतें नेघे । स्तुति न श्लाघे । आकाशा न लगे । लेपु जैसा ॥ ७ ॥

तैसें निंदे आणि स्तुति । मानु करूनि एके पांती । विचरे प्राणवृत्ती । जनीं वर्नीं ॥ ८ ॥ साच लटिके दोन्हीं । बोलेनि न बोले जाहला मौनी । जो भोगितां उन्मनी । आरायेना ॥ ९ ॥ जो यथालाभें न तोखे । अलाभें न पारुखे । पाउसेंवीण न सुके । समुद्रु जैसा ॥ २१० ॥ आणि वायूसि एके ठार्यां । बिदार जैसें नाहीं । तैसा न धरीच कहीं । आश्रयो जो ॥ ११ ॥ आघवाचि आकाशस्थिति । जेवीं वायूसि नित्य वसती । तेवीं जगचि विश्रांति- । स्थान जया ॥ १२ ॥ हें विश्वचि माझें घर । ऐसी मती जयाची स्थिर । किंबहुना चराचर । आपण जाहला ॥ १३ ॥ मग याहीवरी पार्था । माझ्या भजनीं आस्था । तरी तयातें मी माथां । मुकुट करीं ॥ १४ ॥ उत्तमासि मस्तक । खालविजे हें काय कौतुक । परि मानु करिती तीन्ही लोक । पायवणिया ॥ १५ ॥ तरी श्रद्धावस्तूसी आदरु । करितां जाणिजे प्रकारु । जरी होय श्रीगुरु । सदाशिवु ॥ १६ ॥ परी हें असो आतां । महेशातें वानितां । आत्मस्तुति होतां । संचारु असे ॥ १७ ॥ ययालागां हें नोहे । म्हणितलें रमानाहें । अर्जुना मी वाहें । शिरीं तयातें ॥ १८ ॥ जे पुरुषार्थसिद्धि चौथी । घेऊनि आपुलिया हातीं । रिगाला भक्तिपंथी । जगा देतु ॥ १९ ॥ कैवल्याचा अधिकारी । मोक्षाची सोडीबांधी करी । कीं जळाचिये परी । तळवटु घे ॥ २२० ॥ म्हणौनि गा नमस्कारं । तयातें आम्हीं माथां मुकुट करूं । तयाची टांच धरूं । हृदयीं आम्हीं ॥ २१ ॥ तयाचिया गुणांचीं लेणीं । लेववूं आपुलिये वाणीं । तयाची कीर्ति श्रवणीं । आम्ही लेवूं ॥ २२ ॥ तो पहावा हे डोहळे । म्हणौनि अचक्षूसी मज डोळे । हातींचेनि लीलाकमळे । पुजूं तयातें ॥ २३ ॥ दोंवरी दोनी । भुजा आलों घेउनी । आलिंगावयालागुनी । तयाचें आंग ॥ २४ ॥ तया संगाचेनि सुरवाडे । मज विदेहा देह धरणे घडे । किंबहुना आवडे । निरुपमु ॥ २५ ॥ तेणेंसीं आम्हां मैत्रा । एथ कायसें विचित्र । परि तयाचें चरित्र । ऐकती जे ॥ २६ ॥ तेही प्राणापरौते । आवडती हें निरुतें । जे भक्तचरित्रातें । प्रशंसिती ॥ २७ ॥ जो हा अर्जुना साद्यांत । सांगितला प्रस्तुत । भक्तियोगु समस्त । योगरूप ॥ २८ ॥ तया मी प्रीति करीं । कां मनीं शिरसा धरीं । येवढी थोरी । जया स्थितीये ॥ २९ ॥

ये तु धर्मामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।
 श्रहधाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः॥ २० ॥
 ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
 श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः॥ १२ ॥

ते हे गोष्ठी रम्य । अमृतधारा धर्म्य । करिती प्रतीतिगम्य । आइकोनि
 जे ॥ २३० ॥ तैसीचि श्रद्धेचेनि आदरें । जयांचे ठायीं विस्तरे । जीवीं जयां
 थारे । जे अनुष्ठिती ॥ ३१ ॥ परी निरूपली जैसी । तैसीचि स्थिति मानसीं ।
 मग सुक्षेत्रीं जैसी । पेरणी केली ॥ ३२ ॥ परी मातें परम करूनि । इये अर्थीं
 प्रेम धरूनि । हेंचि सर्वस्व मानूनि । घेती जे पैं ॥ ३३ ॥ पार्था गा जर्गीं । तेचि
 भक्त तेचि योगी । उल्कंठा तयांलागीं । अखंड मज ॥ ३४ ॥ ते तीर्थ ते क्षेत्र ।
 जगीं तेचि पवित्र । भक्तिकथेसी मैत्र । जयां पुरुषां ॥ ३५ ॥ आम्ही तयांचं
 करूं ध्यान । ते आमुचें देवतार्चन । तेवांचूनि आन । गोमटें नाहीं ॥ ३६ ॥
 तयांचें आम्हां व्यसन । ते आमुचें निधिनिधान । किंबहुना समाधान । ते
 मिळती तैं ॥ ३७ ॥ पैं प्रेमलाची वार्ता । जे अनुवादती पंडुसुता । ते मानूं
 परमदेवता । आपुली आम्ही ॥ ३८ ॥ ऐसें निजजनानंदें । तेणे जगदादिकंदें ।
 बोलिलें मुकुंदें । संजयो म्हणे ॥ ३९ ॥ राया जो निर्मलु । निष्कलंक लोककृपालु ।
 शरणागतां प्रतिपालु । शरण्यु जो ॥ २४० ॥ पैं सुरसहायशीलु । लोकलालनलीलु ।
 प्रणतप्रतिपालु । हा खेळु जयाचा ॥ ४१ ॥ जो धर्मकीर्तिधवलु । अगाधदातृत्वं
 सरलु । अतुल्यबळे प्रबलु । बलिबंधनु ॥ ४२ ॥ जो भक्तजनवत्सलु ।
 प्रेमलजनप्रांजलु । सत्यसेतु सरलु । कलानिधी ॥ ४३ ॥ तो श्रीकृष्ण वैकुंठींचा ।
 चक्रवर्ती निजांचा । सांगे येरु दैवाचा । आइकतु असे ॥ ४४ ॥ आतां
 ययावरी । निरूपिती परी । संजयो म्हणे अवधारीं । धृतराष्ट्रातें ॥ ४५ ॥ तेचि
 रसाळ कथा । महाठिया प्रतिपथा । आणिजेल आतां । अवधारिजो ॥ ४६ ॥
 ज्ञानदेव म्हणे तुम्ही । संत वोळगावेति आम्हीं । हें पढविलों जी स्वामी ।
 निवृत्तिदेवीं ॥ २४७ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां द्वादशोऽध्यायः॥ १२ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय तेरावा

आत्मस्तुप गणेशु केलिया स्मरण। सकल विद्यांचं अधिकरण। तेचि
वंदूं श्रीचरण। श्रीगुरुंचे ॥ १ ॥ जयांचेनि आठवें। शब्दसृष्टी आंगवे।
सारस्वत आघवें। जिह्वेसि ये ॥ २ ॥ वक्तृत्वा गोडपणे। अमृतातें पारुखें
म्हणे। रस होती वोळंगणे। अक्षरांसी ॥ ३ ॥ भावाचें अवतरण। अवतरिती
खूण। हाता चढे संपूर्ण। तत्त्वभेद ॥ ४ ॥ श्रीगुरुंचे पाय। जैं हृदय गिंवसूनि
ठाय। तैं येवढें भाग्य होय। उन्मेखासी ॥ ५ ॥ ते नमस्कारूनि आतां। जो
पितामहाचा पिता। लक्ष्मीयेचा भर्ता। ऐसें म्हणे ॥ ६ ॥

श्रीभगवानुवाच

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते।
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥ १ ॥
तरी पार्था परिसिजे। देह हें क्षेत्र म्हणिजे। जो हें जाणे तो बोलिजे।
क्षेत्रज्ञ एथें ॥ ७ ॥

क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोज्ञानं यत्ज्ञानं मतं मम ॥ २ ॥
तरि क्षेत्रज्ञु जो एथें। तो मीचि जाण निरुतें। जो सर्व क्षेत्रांतें। संगोपोनि
असे ॥ ८ ॥ क्षेत्र आणि क्षेत्रज्ञातें। जाणणें जें निरुतें। ज्ञान ऐसें तयातें। मानूं
आम्ही ॥ ९ ॥

तत्क्षेत्रं यच्च यादृक्य यद्विकारि यतश्च यत्।
स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ३ ॥
तरि क्षेत्र येणें नावें। हें शरीर जेणें भावें। म्हणितलें तें आघवें। सांगों
आतां ॥ १० ॥ हें क्षेत्र कां म्हणिजे। कैसें कें हें उपजे। कवणकवणीं
वाढविजे। विकारीं एथ ॥ ११ ॥ हें औट हात मोटकें। कीं केवढें पां केतुकें।

बरड कीं पिकें। कोणाचें हें॥ १२॥ इत्यादि सर्व। जे जे याचे भाव। ते बोलिजती सावेव। अवधान दई॥ १३॥ पैं याचि स्थळाकारणें। श्रुति सदा बोबाणे। तर्कु येणेचि ठी करणें। तोंडाळु केला॥ १४॥ चाळितां हेंचि बोली। दर्शनें शेवटा आलीं। तेवींचि नाहीं बुझविलीं। अझुनी द्वंद्वें॥ १५॥ शास्त्रांचिये सोयरिके। विचळिजे येणेचि एके। याचेनि एकवंके। जगासि वादु॥ १६॥ तोंडेसी तोंडा न पडे। बोला बोलेसी न घडे। इया युक्ति बडबडें। त्राय जाहली॥ १७॥ नेणों कोणाचें हें स्थळ॥ परि कैसें अभिलाषाचें बळ। जे घरोघरीं कपाळ। पिटवीत असे॥ १८॥ नास्तिका द्यावया तोंड। वेदांचें गाढें बंड। तें देखोनि पाखांड। आनचि वाजे॥ १९॥ म्हणती तुम्ही निर्मूळ। लटिकें हें वागजाळ। ना म्हणसी तरी पोफळ। घातलें आहे॥ २०॥ पाखांडाचे कडे। नागवीं लुंचिती मुडें। नियोजिलीं वितंडें। ताळासि येती॥ २१॥ मृत्युबळाचेनि माजें। हें जाईल वीण काजें। तें देखोनियां व्याजें। निघाले योगी॥ २२॥ मृत्यूनी आधाधिलें। तिहीं निरंजन सेविलें। यमनियमांचे केले। मेळावे पुरे॥ २३॥ येणेचि क्षेत्राभिमानें। राज्य त्यजिलें ईशानें। गुंति जाणोनि समशानें। वासु केला॥ २४॥ ऐसिया पैजा महेशा। पांधुरणें दाही दिशा। लांचकरु म्हणौनि कोळसा। कामु केला॥ २५॥ पैं सत्यलोकनाथा। वदनें आलीं बळार्था। तरि तो सर्वथा। जाणेचिना॥ २६॥

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।

ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्विर्विनिश्चतैः॥ ४॥

एक म्हणती हें स्थळ। जीवाचेचि समूळ। मग प्राण हें कूळ। तयाचें एथ॥ २७॥ जया प्राणाचे घरीं। अंगें राबती भाऊ चारी। आणि मनाएसा आवरी। कुळवाडीकरु॥ २८॥ तयातें इंद्रियबैलांची पेटी। न म्हणे अंवर्सीं पाहाटीं। विषयक्षेत्रीं आटी। काढी भली॥ २९॥ मग विधीची वाफ चुकवी। आणि अन्यायाचें बीज वाफवी। कुकर्माचा करवी। राबु जरी॥ ३०॥ तरी तयाचिसारिखें। असंभड पाप पिके। मग जन्मकोटी दुःखें। भोगी जीवु॥ ३१॥ नातरी विधीचिये वाफे। सल्किया बीज आरोपे। तरी जन्मशतांचीं मापें।

सुखचि मवीजे ॥ ३२ ॥ तंव आणिक म्हणती हें नक्हे । हें जिवाचेंचि न म्हणावें । आमुतें पुसा आघवें । क्षेत्राचें या ॥ ३३ ॥ अहो जीवु एथ उखिता । वस्तीकरु वाटे जातां । आणि प्राणु हा बलौता । म्हणौनि जागे ॥ ३४ ॥ अनादि हे प्रकृती । सांख्य जियेते गाती । क्षेत्र हे वृत्ती । तियेचि जाणा ॥ ३५ ॥ आणि इयेतेचि आघवा । आथी घरमेळावा । म्हणौनि ते वाहिवा । घरीं वाहे ॥ ३६ ॥ वाह्याचिये रहाटी । जे कां मुद्दल तिघे इये सृष्टीं । ते इयेच्याचि पोटीं । जहाले गुण ॥ ३७ ॥ रजोगुण पेरी । तेतुले सत्त्व सोंकरी । मग एकले तम करी । संवगणी ॥ ३८ ॥ रचूनि महत्तत्त्वाचें खळें । मळी एके काळुगेनि पोळें । तेथ अव्यक्ताची मिळे । सांज भली ॥ ३९ ॥ तंव एकीं मतिवंतीं । या बोलाचिया खंतीं । म्हणितलें या जळपी । अर्वाचीना ॥ ४० ॥ हां हो परतत्त्वाअंतु । कें प्रकृतीची मातु । हा क्षेत्रवृत्तांतु । उर्गेचि आडका ॥ ४१ ॥ शून्यसेजेशालिये । सुलीनतेचिये तुळिये । निद्रा केली होती बळिये । संकल्पे येणे ॥ ४२ ॥ तो अवसांत चेहळा । उद्यामीं सदैव भला । म्हणौनि ठेवा जोडला । इच्छावशें ॥ ४३ ॥ निरालंबींची वाडी । होती त्रिभुवनायेवढी । हे तयाचिये जोडी । रूपा आली ॥ ४४ ॥ मग महाभूतांचे एकवाट । सैरा वेंटाळूनि भाट । भूतग्रामांचे आघाट । चिरिले चारी ॥ ४५ ॥ यावरी आदी । पांचभूतिकांची मांदी । बांधली प्रभेदीं । पंचभूतिकीं ॥ ४६ ॥ कर्माकर्माचे गुंडे । बांध घातले दोहींकडे । नपुंसके बरडें । राने केलीं ॥ ४७ ॥ तेथ येरझारेलागीं । जन्ममृत्यूची सुरंगी । सुहाविली निलागी । संकल्पे येणे ॥ ४८ ॥ मग अहंकारासि एकलाधी । करूनि जीवितावधी । वहाविलें बुद्धि । चराचर ॥ ४९ ॥ यापरी निराळीं । वाढे संकल्पाची डाहाळी । म्हणौनि तो मुळीं । प्रपंचा यया ॥ ५० ॥ यापरी मतमुगुतकीं । तेथ पडिघायिले आणिकीं । म्हणती हां हो विवेकीं । कैसें तुम्हीं ॥ ५१ ॥ परतत्त्वाचिया गावीं । संकल्पसेज देखावी । तरी कां पां न मनावी । प्रकृति तयाची ॥ ५२ ॥ परी असो हें नक्हे । तुम्ही या न लगावें । आतांचि हें आघवें । सांगिजैल ॥ ५३ ॥ तरी आकाशीं कवणे । केलीं मेघाचीं भरणे । अंतरिक्ष तारांगणे । धरी कवण ॥ ५४ ॥ गगनाचा तडावा । कोणे वेढिला केधवां । पवनु हिंडतु असावा । हें कवणाचें मत ॥ ५५ ॥

रोपां कवण पेरी । सिंधू कवण भरी । पर्जन्याचिया करी । धारा कवण ॥ ५६ ॥
तैसें क्षेत्र हें स्वभावें । हे वृत्ती कवणाची नक्हे । हें वाहे तया फावे । येरां
तुटे ॥ ५७ ॥ तंव आणिके एके । क्षोभें म्हणितले निके । तरी भोगिजे एके ।
काळे केवीं हे ॥ ५८ ॥ तरी ययाचा मारु । देखताति अनिवारु । परी स्वमतीं
भरु । अभिमानिया ॥ ५९ ॥ हें जाणों मृत्यू रागिटा । सिंहाडयाचा दरकुटा ।
परी काय कीजे वांजटा । पूरिजत असे ॥ ६० ॥ महाकल्पापरौतीं । कव
घालूनि अवचितीं । सत्यलोकभद्रजाती । आंगीं वाजे ॥ ६१ ॥ लोकपाळ
नित्य नवे । दिग्गजांचे मेळावे । स्वर्गांचिये आडवे । रिगोनि मोडी ॥ ६२ ॥ येर
ययाचेनि अंगवातें । जन्ममृत्यूचिये गर्ते । निर्जिवें होऊनि भ्रमतें । जीवमृगे ॥ ६३ ॥
न्याहाळीं पां केवडा । पसरलासे चवडा । जो करूनियां माजिवडा ।
आकारगजु ॥ ६४ ॥ म्हणौनि काळाची सत्ता । हाचि बोलु निसुता । ऐसे वाद
पंडुसुता । क्षेत्रालागीं ॥ ६५ ॥ हें बहु उखिविखी । ऋषीं केली नैमिषीं । पुराणे
इयेविषीं । मतपत्रिका ॥ ६६ ॥ अनुष्टुभादि छंदे । प्रबंधीं जे विविधे । तें
पत्रावलंबन मदें । करिती अझुनी ॥ ६७ ॥ वेदींचे बृहत्सामसूत्र । जें देखणेपणे
पवित्र । परी तयाही हें क्षेत्र । नेणवेचि ॥ ६८ ॥ आणीक आणिकींही बहुतीं ।
महाकवीं हेतुमंतीं । ययालागीं मती । वेंचिलिया ॥ ६९ ॥ परी ऐसें हें एवढें ।
कीं अमुकेयाचेंचि फुडे । हें कोणाही वरपडे । होयचिना ॥ ७० ॥ आतां
यावरी जैसें । क्षेत्र हें असे । तुज सांगों तैसें । साद्यांतु गा ॥ ७१ ॥

महाभूतान्यहङ्कारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।
इन्द्रियाणि दशैकं च पञ्च चेन्द्रियगोचराः ॥ ५ ॥
इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं सङ्घातश्चेतना धृतिः ।
एतत्क्षेत्रं सपासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ६ ॥

तरि महाभूतपंचकु । आणि अहंकारु एकु । बुद्धि अव्यक्त दशकु ।
इंद्रियांचा ॥ ७२ ॥ मन आणीकही एकु । विषयांचा दशकु । सुख दुःख द्वेषु ।
संघात इच्छा ॥ ७३ ॥ आणि चेतना धृती । एवं क्षेत्रव्यक्ती । सांगितली
तुजप्रती । आघवीचि ॥ ७४ ॥ आतां महाभूतें कवणे । कवण विषयो कैसीं

करणे । हें वेगळालेपणे । एकैक सांगों ॥ ७५ ॥ तरी पृथ्वी आप तेज । वायु
 व्योम इयें तुज । सांगितलीं बुझ । महाभूतें पांचें ॥ ७६ ॥ आणि जागतिये
 दशे । स्वज्ञ लपालें असे । नातरी अंवसे । चंद्र गूढु ॥ ७७ ॥ नाना अप्रौढबाळकीं ।
 तारुण्य राहे थोकीं । कां न फुलतां कळिकीं । आमोदु जैसा ॥ ७८ ॥ किंबहुना काढीं । वन्हि जेवीं किरीटी । तेवीं प्रकृतीचिया पोटीं । गोप्यु जो
 असे ॥ ७९ ॥ जैसा ज्वरु धातुगतु । अपथ्याचें मिष पहातु । मग जालिया
 आंतु । बाहेरी व्यापी ॥ ८० ॥ तैसी पांचांही गांठी पडे । जैं देहाकारु उघडे ।
 तैं नाचवी चहूंकडे । तो अहंकारु गा ॥ ८१ ॥ नवल अहंकाराची गोठी ।
 विशेषें न लगे अज्ञानापाठीं । सज्जानाचे झांबे कंठीं । नाना संकटीं नाचवी ॥ ८२ ॥
 आतां बुद्धि जे म्हणिजे । ते ऐशिया चिन्हीं जाणिजे । बोलिलें यदुराजें । तें
 आइकें सांगों ॥ ८३ ॥ तरी कंदपर्चेनि बळें । इंद्रियवृत्तीचेनि मेळें । विभांडूनि
 येती पाळे । विषयांचे ॥ ८४ ॥ तो सुखदुःखांचा नागोवा । जेथ उगाणों लागे
 जीवा । तेथ दोहींसी बरवा । पाडु जे धरी ॥ ८५ ॥ हें सुख हें दुःख । हें पुण्य
 हें दोष । कां हें मैळ हें चोख । ऐसें जे निवडी ॥ ८६ ॥ जिये अधमोत्तम सुझे ।
 जिये सानें थोर बुझे । जिया दिठीं पारखिजे । विषो जीवें ॥ ८७ ॥ जे
 तेजतत्त्वाची आदी । जे सत्त्वगुणाची वृद्धी । जे आत्मया जीवाची संधी ।
 वसवीत असे जे ॥ ८८ ॥ अर्जुना ते गा जाण । बुद्धि तूं संपूर्ण । आतां आइकें
 वोळखण । अव्यक्ताची ॥ ८९ ॥ वैं सांख्यांचिया सिद्धांतीं । प्रकृती जे
 महामती । तेचि एथें प्रस्तुतीं । अव्यक्त गा ॥ ९० ॥ आणि सांख्ययोगमतें ।
 प्रकृती परिसविली तूंतें । ऐसी दोहीं परी जेथें । विवंचिली ॥ ९१ ॥ तेथ दुजी
 जे जीवदशा । तिये नांव वीरेशा । येथें अव्यक्त ऐसा । पर्यावो हा ॥ ९२ ॥
 तळी पाहालया रजनी । तारा लोपती गगनीं । कां हारपे अस्तमानीं ।
 भूतक्रिया ॥ ९३ ॥ नातरी देहो गेलिया पाठीं । देहादिक किरीटी । उपाधि
 लपे पोटीं । कृतकर्माच्या ॥ ९४ ॥ कां बीजमुद्रेआंतु । थोके तरु समस्तु । कां
 वस्त्रपण तंतु- । दशे राहे ॥ ९५ ॥ तैसें सांडोनियां स्थूलधर्म । महाभूतें
 भूतग्राम । लया जाती सूक्ष्म । होऊनि जेथें ॥ ९६ ॥ अर्जुना तया नांवें ।
 अव्यक्त हें जाणावें । आतां आइकें आघवे । इंद्रियभेद ॥ ९७ ॥ तरी श्रवण

नयन। त्वचा ग्राण रसन। इयें जाणें ज्ञान। करणें पांचें॥१८॥ इयें
तत्त्वमेळापंकीं। सुखदुःखांची उखिविखी। बुद्धि करिते मुखीं। पांचें
इहीं॥१९॥ मग वाचा आणि कर। चरण आणि अधोद्वार। पायु हे प्रकार।
पांच आणिक॥२०॥ कर्मेंद्रियें म्हणिपती। तीं इयें जाणिजती। आइके
कैवल्यपती। सांगतसे॥१॥ पैं प्राणाची अंतौरी। क्रियाशक्ति जे शरीरी।
तियेची रिगिनिगी द्वारीं। पांचें इहीं॥२॥ एवं दाहाही करणें। सांगितलीं देवो
म्हणे। परिस आतां फुडेपणें। मन तें ऐसें॥३॥ जें इंद्रियां आणि बुद्धी।
माझारिलिये संर्थीं। रजोगुणाच्या खांदीं। तरळत असे॥४॥ नीळिमा अंबरीं।
कां मृगतृष्णालहरी। तैसें वायांचि फरारी। वावो जाहलें॥५॥ आणि
शुक्रशोणिताचा सांधा। मिळतां पांचांचा बांधा। वायुतत्त्व दशाधा। एकचि
जाहलें॥६॥ मग तिहीं दाहे भागीं। देहधर्माच्या खैवंगीं। अधिष्ठिलें आंगीं।
आपुलाल्या॥७॥ तेथ चांचल्य निखल। एकलें ठेलें निढाल। म्हणौनि
रजाचें बळ। धरिलें तेणे॥८॥ तें बुद्धीसि बाहेरी। अहंकाराच्या उरावरी।
ऐसा ठायीं माझारीं। बळियावलें॥९॥ वायां मन हें नांव। एहवीं
कल्पनाचि सावेव। जयाचेनि संगें जीव-। दशा वस्तु॥११०॥ जें
प्रवृत्तीसि मूळ। कामा जयाचें बळ। जें अखंड सूये छळ। अहंकारासी॥११॥
जें इच्छेतें वाढवी। आशेतें चढवी। जें पाठी पुरवी। भयासि गा॥१२॥ द्वैत
जेथें उठी। अविद्या जेणें लाठी। जें इंद्रियांते लोटी। विषयांमार्जी॥१३॥
संकल्पें सृष्टी घडी। सवेचि विकल्पूनि मोडी। मनोरथांच्या उतरंडी। उतरी
रची॥१४॥ जें भुलीचें कुहर। वायुतत्त्वाचें अंतर। बुद्धीचें द्वार। झांकविलें
जेणें॥१५॥ तें गा किरीटी मन। या बोला नाहीं आन। आतां विषयाभिधान-।
भेदु आइके॥१६॥ तरी स्पर्शु आणि शब्दु। रूप रस गंधु। हा विषयो
पंचविधु। ज्ञानेंद्रियांचा॥१७॥ इहीं पांचै द्वारीं। ज्ञानासि धांव बाहेरी। जैसा
कां हिरवे चारीं। भांबावे पशु॥१८॥ मग स्वर वर्ण विसर्गु। अथवा
स्वीकार त्यागु। संक्रमण उत्सर्गु। विणमूत्राचा॥१९॥ हे कर्मेंद्रियांचे पांच।
विषय गा साच। जे बांधोनियां माच। क्रिया धांवे॥२०॥ ऐसे हे दाही।
विषय गा इये देहीं। आतां इच्छा तेही। सांगिजैल॥२१॥ तरि भूतलें

आठवे । कां बोले कान झांकावे । ऐसियावरि चेतवे । जे गा वृत्ती ॥ २२ ॥
 इंद्रियाविषयांचिये भेटी- । सरसीच जे गा उठी । कामाची बाहुटी ।
 धरूनियां ॥ २३ ॥ जियेचेनि उठिलेपणे । मना सैंध धांवणे । न रिगावें तेथ
 करणे । तोंडे सुती ॥ २४ ॥ जिये वृत्तीचिया आवडी । बुद्धी होय वेडी ।
 विषयां जिया गोडी । ते गा इच्छा ॥ २५ ॥ आणि इच्छिलिया सांगडे । इंद्रियां
 आमिष न जोडे । तेथ जोडे ऐसा जो डावो पडे । तोचि द्वेषु ॥ २६ ॥ आतां
 यावरी सुख । तें एवंविध देख । जेणे एकेंचि अशेख । विसरे जीवु ॥ २७ ॥
 मना वाचे काये । जें आपुली आण वाये । देहसृतीची त्राये । मोडित जें
 ये ॥ २८ ॥ जयाचेनि जालेपणे । पांगुळा होइजे प्राणे । सात्त्विकासी दुणे- ।
 वरीही लाभु ॥ २९ ॥ कां आघवियाचि इंद्रियवृत्ती । हृदयाचिया एकांतीं ।
 थापटूनि सुषुप्ती । आणी जें गा ॥ ३० ॥ किंबहुना सोये । जीव आत्मयाची
 लाहे । तेथ जें होये । तया नाम सुख ॥ ३१ ॥ आणि ऐसी हे अवस्था । न
 जोडतां पार्था । जे जीजे तेंचि सर्वथा । दुःख जाणे ॥ ३२ ॥ तें मनोरथसंगे
 नव्हे । एन्हवीं सिद्धि गेलेंचि आहे । हे दोनीचि उपाये । सुखदुःखासी ॥ ३३ ॥ आतां
 असंगा साक्षिभूता । देहीं चैतन्याची जे सत्ता । तिये नाम पंडुसुता । चेतना
 येथें ॥ ३४ ॥ जे नखौनि केशवरी । उभी जागे शरीरीं । जे तिहीं अवस्थांतरीं ।
 पालटेना ॥ ३५ ॥ मनबुद्ध्यादि आघवीं । जियेचेनि टवटवीं । प्रकृतिवनमाधवी ।
 सदाचि जे ॥ ३६ ॥ जडाजडीं अंशीं । राहाटे जे सरिसी । ते चेतना गा तुजसीं ।
 लटिके नाहीं ॥ ३७ ॥ पैं रावो परिवारु नेणे । आज्ञाचि परचक्र जिणे । कां
 चंद्राचेनि पूर्णपणे । सिंधू भरती ॥ ३८ ॥ नाना भ्रामकाचे सन्निधान । लोहो
 करी सचेतन । कां सूर्यसंगु जन । चेष्टवी गा ॥ ३९ ॥ अगा मुखमेळेवीण ।
 पिलियाचे पोषण । करी निरीक्षण । कूर्मी जेवीं ॥ ४० ॥ पार्था तियापरी ।
 आत्मसंगती इये शरीरीं । सजीवत्वाचा करी । उपेगु जडा ॥ ४१ ॥ मग तियेते
 चेतना । म्हणिये पैं अर्जुना । आतां धृतिविवंचना- । भेदु आइक ॥ ४२ ॥ तरी
 भूतां परस्परे । उघड जाति स्वभाववैरं । नव्हे पृथ्वीते नीरं । न नाशिजे ॥ ४३ ॥
 नीराते आटी तेज । तेजा वायूसिं झुंज । आणि गगन तंव सहज । वायू
 भक्षी ॥ ४४ ॥ तेवींचि कोणेही वेळे । आपण कायिसयाही न मिळे ।

आंत रिगोनि वेगळें। आकाश हें॥४५॥ ऐसीं पांचही भूतें। न साहती एकमेकांतें। कीं तियेंही ऐक्यातें। देहासी येती॥४६॥ दुंद्वाची उखिविखी। सोड्हनि वसती एकीं। एकेकातें पोखी। निजगुणें गा॥४७॥ ऐसें न मिळे तयां साजणें। चले धैर्यें जेणें। तयां नांव म्हणें। धृती मी गा॥४८॥ आणि जीवेंसी पांडवा। या छत्तिसांचा मेलावा। तो हा एथ जाणावा। संघातु पैं गा॥४९॥ एवं छत्तीसही भेद। सांगितले तुज विशद। यया येतुलेयातें प्रसिद्ध। क्षेत्र म्हणिजे॥१५०॥ रथांगांचा मेलावा। जेवीं रथु म्हणिजे पांडवा। कां अधोर्ध्वं अवेवां। नांव देहो॥५१॥ करीतुरंगसमाजें। सेना नाम निफजे। कां वाक्यें म्हणिजती पुंजे। अक्षरांचे॥५२॥ कां जलधरांचा मेला। वाच्य होय आभाळा। नाना लोकां सकळां। नाम जग॥५३॥ कां स्वेहसूत्रवन्ही। मेलु एकिचि स्थानीं। धरिजे तो जनीं। दीपु होय॥५४॥ तैसीं छत्तीसही इयें तत्त्वें। मिळतीं जेणें एकत्वें। तेणें समूहपरत्वें। क्षेत्र म्हणिपे॥५५॥ आणि वाहतेनि भौतिकें। पाप पुण्य येथें पिके। म्हणौनि आम्ही कौतुकें। क्षेत्र म्हणों॥५६॥ आणि एकाचेनि मतें। देह म्हणती ययातें। परि असो हें अनंतें। नामें यया॥५७॥ पैं परतत्त्वाआरौतें। स्थावराआंतातें। जें कांहीं होतें जातें। क्षेत्रचि हें॥५८॥ परि सुरनऊरगां। घडत आहे योनिविभागीं। तें गुणकर्मसंगां। पडिलें सातें॥५९॥ हेचि गुणविवंचना। पुढां म्हणिपैल अर्जुना। प्रस्तुत आतां तुज ज्ञाना। रूप दावू॥१६०॥ क्षेत्र तंव सविस्तर। सांगितलें सविकार। म्हणौनि आतां उदार। ज्ञान आइकें॥६१॥ जया ज्ञानालगां। गगन गिळिताती योगी। स्वर्गांची आडवंगी। उमरडोनि॥६२॥ न करिती सिद्धीची चाड। न धरिती त्रट्टीची भीड। योगाएसें दुवाड। हेळसिती॥६३॥ तपेदुर्गे वोलांडित। त्रट्टुकोटि वोवांडित। उलथूनि सांडित। कर्मवलळी॥६४॥ नाना भजनमार्गी। धांवत उघडिया आंगी। एक रिगताती सुरंगीं। सुषुम्नेचिये॥६५॥ ऐसी जिये ज्ञानीं। मुनीश्वरांची उतान्ही। वेदतस्त्व्या पानोवानीं। हिंडताती॥६६॥ देईल गुरुसेवा। इया बुद्धि पांडवा। जन्मशतांचा सांडोवा। टाकित जे॥६७॥ जया ज्ञानाची रिगवणी। अविद्ये उणें आणी। जीवा आत्मया बुद्धावणी।

मांडूनि दे ॥ ६८ ॥ जें इंद्रियांचीं द्वारें आडी । प्रवृत्तीचे पाय मोडी । जें दैन्यचि
फेडी । मानसाचें ॥ ६९ ॥ द्वैताचा दुकाळु पाहे । साम्याचें सुयाणे होये । जया
ज्ञानाची सोये । ऐसें करी ॥ १७० ॥ मदाचा ठावोचि पुसी । जें महामोहातें
ग्रासी । नेदी आपपरु ऐसी । भाष उरों ॥ ७१ ॥ जें संसारातें उन्मूळी ।
संकल्पपंकु पाखाळी । अनावरातें वेंटाळी । ज्ञेयातें जें ॥ ७२ ॥ जयाचेनि
जालेपणे । पांगुळा होइजे प्राणे । जयाचेनि विंदाणे । जग हैं चेष्टे ॥ ७३ ॥
जयाचेनि उजाळें । उघडती बुद्धीचे डोळे । जीवु दोंदावरी लोळे ।
आनंदाचिया ॥ ७४ ॥ ऐसें जें ज्ञान । पवित्रैकनिधान । जेथ विटाळले मन ।
चोख कीजे ॥ ७५ ॥ आत्मया जीवबुद्धी । जे लागली होती क्षयव्याधी । ते
जयाचिये सन्निधी । निरुजा कीजे ॥ ७६ ॥ तें अनिरुप्य कीं निरुपिजे ।
ऐकतां बुद्धी आणिजे । वांचूनि डोळां देखिजे । ऐसें नाहीं ॥ ७७ ॥ मग तेंचि
इये शरीरीं । जें आपुला प्रभावो करी । तें इंद्रियांचिया व्यापारीं । डोळांहि
दिसे ॥ ७८ ॥ पैं वसंताचें रिगवणे । झाडांचेनि साजेपणे । जाणिजे तेवीं
करणे । सांगती ज्ञान ॥ ७९ ॥ अगा वृक्षासि पाताळीं । जळ सांपडे मुळीं । तें
शाखांचिये बाहाळीं । बाहेर दिसे ॥ १८० ॥ कां भूमीचें मार्दव । सांगे
कोंभाची लवलव । नाना आचार गौरव । सुकुलीनाचें ॥ ८१ ॥ अथवा
संभ्रमाचिया आयती । स्नेहो जैसा ये व्यक्ती । कां दर्शनाचिये प्रशस्ती ।
पुण्यपुरुष ॥ ८२ ॥ नातरी केळीं कापूर जाहला । जेवीं परिमळे जाणों आला ।
कीं भिंगारीं दीपु ठेविला । बाहेरि फांके ॥ ८३ ॥ तैसें हृदयींचेनि ज्ञानें । जिये
देहीं उमटती चिन्हे । तियें सांगे आतां अवधानें । चांगे आडक ॥ ८४ ॥

अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवम् ।

आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ ७ ॥

तरी कवणेही विषयींचें । साम्य होणे न रुचे । संभावितपणाचें । वोझें
जया ॥ ८५ ॥ आथिलेचि गुण वानितां । मान्यपणे मानितां । योग्यतेचें येतां ।
रूप आंगा ॥ ८६ ॥ तें गजबजों लागे कैसा । व्याधें रुंधला मृगु जैसा । कां
बाहीं तरतां वळसा । दाटला जेवीं ॥ ८७ ॥ पार्था तेणे पाडें । सन्मानें जो
सांकडें । गरिमेतें आंगाकडे । येवोंचि नेदी ॥ ८८ ॥ पूज्यता डोळां न

देखावी । स्वकीर्तीं कानीं नायकावी । हा अमुका ऐसी नोहावी । सेचि
लोकां ॥ ८९ ॥ तेथ सत्काराची कें गोठी । कें आदरा देईल भेटी । मरणेसीं
साटी । नमस्कारितां ॥ ११० ॥ वाचस्पतीचेनि पाडें । सर्वज्ञता तरी जोडे । परि
वेडिवेमार्जीं दडे । महिमेभेणें ॥ ११ ॥ चातुर्य लपवी । महत्त्व हारवी ।
पिसेपण मिरवी । आवडोनि ॥ १२ ॥ लैकिकाचा उद्घेगु । शास्त्रांवरी उबगु ।
उगेपणीं चांगु । आथी भरु ॥ १३ ॥ जगें अवज्ञाचि करावी । संबंधीं सोयचि
न धरावी । ऐसी ऐसी जीवीं । चाड बहु ॥ १४ ॥ तळौटेपण बाणे । आंगीं
हिणावो खेंवणें । तें तेंचि करणें । बहुतकरूनी ॥ १५ ॥ हा जीतु ना नोहे ।
लोक कल्पी येणें भावें । तैसें जिणें होआवें । ऐसी आशा ॥ १६ ॥ पैं चालतु
कां नोहे । कीं वारेनि जातु आहे । जना ऐसा भ्रमु जाये । तैसें होईजे ॥ १७ ॥
माझें असतेपण लोपो । नामरूप हारपो । मज झाणें वासिपो । भूतजात ॥ १८ ॥
ऐसी जयाचीं नवसियें । जो नित्य एकांता जातु जाये । नामेचि जो जिये ।
विजनाचेनि ॥ १९ ॥ वायू आणि तया पडे । गगनेसीं बोलें आवडे । जीवें
प्राणें झाडें । पढियंतीं जया ॥ २०० ॥ किंबहुना ऐसीं । चिन्हें जया देखसी ।
जाण तया ज्ञानेसीं । शेज जाहली ॥ १ ॥ पैं अमानित्व पुरुषीं । तें जाणावें इहीं
मिषीं । आतां अदंभाचिया वोळखीसी । सौरसु देवों ॥ २ ॥ तरी अदंभित्व
ऐसें । लोभियाचें मन जैसें । जीवु जावो परी नुमसे । ठेविला ठावो ॥ ३ ॥
तयापरी किरीटी । पडिलाही प्राणसंकटीं । तरी सुकृत न प्रकटी । आंगें
बोलें ॥ ४ ॥ खडाणें आला पान्हा । पळवी जेवीं अर्जुना । कां लपवी
पण्यांगना । वडिलपण ॥ ५ ॥ आढ्यु आतुडे आडवीं । मग आढ्यता जेवीं
हारवी । नातरी कुळवधू लपवी । अवेवातें ॥ ६ ॥ नाना कृषीवळु आपुलें ।
पांघुरवी पेरिलें । तैसें झांकी निपजलें । दानपुण्य ॥ ७ ॥ वरिवरी देहो न पूजी ।
लोकांतें न रंजी । स्वधर्मु वागधवजीं । बांधों नेणे ॥ ८ ॥ परोपकारु न बोले ।
न मिरवी अभ्यासिलें । न शके विकूं जोडलें । सफीतीसाठीं ॥ ९ ॥ शरीरभोगांकडे ।
पहातां कृपणु आवडे । एऱ्हवीं धर्मविषयीं थोडें । बहु न म्हणे ॥ २१० ॥ घरीं
दिसे सांकड । देहींची आयती रोड । परी दानीं जया होड । सुरतरूसीं ॥ ११ ॥
किंबहुना स्वधर्मी थोरु । अवसरीं उदारु । आत्मचर्चे चतुरु । एऱ्हवीं वेडा ॥ १२ ॥

केळीचं दलवाडे । हळू पोकळ आवडे । परि फळेनियां गाडे । रसाळ जैसें ॥ १३ ॥ कां मेघाचं आंग झील । दिसे वारेनि जैसें जाईल । परी वर्षती नवल । घनवट तें ॥ १४ ॥ तैसा जो पूर्णपणीं । पाहतां धाती आयणी । एहवीं तरी वाणी । तोचि ठावो ॥ १५ ॥ हें असो या चिन्हांचा । नटनाचु ठायीं जयाच्या । जाण ज्ञान तयाच्या । हातां चढे ॥ १६ ॥ पैं गा अदंभपण । म्हणितले तें हें जाण । आंता आईक खूण । अहिंसेची ॥ १७ ॥ तरि अहिंसा बहुतीं परी । बोलिली असे अवधारीं । आपुलालिया मतांतरीं । निस्तपिली ॥ १८ ॥ परी ते ऐसी देखा । जैशा खांझूनियां शाखा । मग तयाचिया बुडुखा । कुंप कीजे ॥ १९ ॥ कां बाहू तोडोनि पचविजे । मग भुकेची पीडा राखिजे । नाना देऊळ मोडोनि कीजे । पौळी देवा ॥ २२० ॥ तैसी हिंसाचि करूनि अहिंसा । निफजविजे हा ऐसा । पैं पूर्वमीमांसा । निणीं केला ॥ २१ ॥ जे अवृष्टीचेनि उपद्रवें । गादले विश्व आघवें । म्हणौनि पर्जन्येष्टी करावे । नाना याग ॥ २२ ॥ तंब तिये इष्टीचिया बुडीं । पशुहिंसा रोकडी । मग अहिंसेची थडी । कैंची दिसे ॥ २३ ॥ पेरिजे नुसधी हिंसा । तेथ उगवैल काय अहिंसा । परी नवल बापा धिंवसा । या याज्ञिकांचा ॥ २४ ॥ आणि आयुर्वेदु आघवा । तो याच मोहोरा पांडवा । जे जीवाकारणे करावा । जीवघातु ॥ २५ ॥ नानारोगं आहाळलीं । लोळतीं भूतें देखिलीं । ते हिंसा निवारावया केली । चिकित्सा कां ॥ २६ ॥ तंब ते चिकित्से पहिले । एकाचे कंद खणविले । एका उपडविले । समूळीं सपत्रीं ॥ २७ ॥ एके आड मोडविली । अजंगमाची खाल काढविली । एके गर्भिणी उकडविली । पुटामाजीं ॥ २८ ॥ अजातशत्रु तरुवरां । सर्वांगीं देवविल्या शिरा । ऐसे जीव घेऊनि धनुर्धरा । कोरडे केले ॥ २९ ॥ आणि जंगमाही हात । लाऊनि काढिले पित्त । मग राखिले शिणत । आणिक जीव ॥ २३० ॥ अहो वसतीं धबळारे । मोङ्गुनि केलीं देव्हारे । नागवूनि वेव्हारे । गवांदी घातली ॥ ३१ ॥ मस्तक पांघुरविले । तंब तळवटीं उघडे पडले । घर मोडोनि केले । मांडव पुढे ॥ ३२ ॥ नाना पांघुरणे । जाळूनि जैसें तापणे । कां जाले आंगधुणे । कुंजराचे ॥ ३३ ॥ नातरी बैल विकूनि गोठा । पुंसा लावोनि बांधिजे गांठा । इया करणीं कीं चेष्टा । काइ हंसों ॥ ३४ ॥

एकीं धर्माचिया वाहणी । गाळूं आदरिलें पाणी । तंव गाळितया आहाळणीं ।
जीव मेले ॥ ३५ ॥ एक न पचवितीचि कण । इये हिसेचे भेण । तेथ कदर्थले
प्राण । तेचि हिंसा ॥ ३६ ॥ एवं हिंसाचि अहिंसा । कर्मकांडीं हा ऐसा ।
सिद्धांतु सुमनसा । वोळखें तूं ॥ ३७ ॥ पहिले अहिंसेचें नांव । आम्हीं केले
जंव । तंव स्फूर्ति बांधली हांव । इये मती ॥ ३८ ॥ तरी कैसेनि यथाते
गाळावें । म्हणौनि पडिले बोलावें । तेवींचि तुवांही जाणावें । ऐसा भावो ॥ ३९ ॥
बहुतकरूनि किरीटी । हाचि विघो इये गोठी । एहवीं कां आडवाटीं ।
धांविजैलगा ॥ २४० ॥ आणि स्वमताचिया निर्धारा- । लागोनियां धनुर्धरा ।
प्राप्तां मतांतरां । निर्वेचु कीजे ॥ ४१ ॥ ऐसी हे अवधारीं । निरूपिती परी ।
आतां यथावरी । मुख्य जें गा ॥ ४२ ॥ तें स्वमत बोलिजैल । अहिंसे रूप
किजैल । जिया उठलिया आंतुल । ज्ञान दिसे ॥ ४३ ॥ परी तें अधिष्ठिलेनि
आंगें । जाणिजे आचरतेनि बगें । जैसी कसवटी सांगे । वानियातें ॥ ४४ ॥
तैसें ज्ञानामनाचिये भेटी । सरिसेंचि अहिंसेचें बिंब उठी । तेंचि ऐसें किरीटी ।
परिस आतां ॥ ४५ ॥ तरि तरंगु नोलांडितु । लहरी पायें न फोडितु । सांचलु
न मोडितु । पाणियाचा ॥ ४६ ॥ वेगें आणि लेसा । दिठी घालूनि आंविसा ।
जलीं बकु जैसा । पाउल सुये ॥ ४७ ॥ कां कमळावरी भ्रमर । पाय ठेविती
हळुवार । कुचुंबैल केसर । इया शंका ॥ ४८ ॥ तैसे परमाणुपां गुंतले । जाणूनि
जीव सानुले । कारुण्यामाजीं पाउले । लपवूनि चाले ॥ ४९ ॥ ते वाट कृपेची
करितु । ते दिशाचि स्नेहभरितु । जीवातलीं आंथरितु । आपुला जीवु ॥ २५० ॥
ऐसिया जतना । चालणें जया अर्जुना । हें अनिर्वाच्य परिमाणा । पुरिजेना ॥ ५१ ॥
यें मोहाचेनि सांगडें । लासी पिलीं धरी तोंडें । तेथ दांतांचे आगरडे । लागती
जैसे ॥ ५२ ॥ कां स्नेहाळु माये । तान्हयाची वास पाहे । तिये दिठी आहे ।
हळुवार जें ॥ ५३ ॥ नाना कमळदळे । डोलविजती ढाळें । तो जेणें पाडें
बुबुळें । वारा घेपे ॥ ५४ ॥ तैसेनि मार्दवें पाय । भूमीवरी न्यसीतु जाय ।
लागती तेथ होय । जीवां सुख ॥ ५५ ॥ ऐसिया लघिमा चालतां । कूमि
कीटक पंडुसुता । देखे तरि माघौता । हळूचि निघे ॥ ५६ ॥ म्हणे पावो
धडफडील । तरी स्वामीची निद्रा मोडैल । रचलेपणा पडैल । झोती हन ॥ ५७ ॥

इया काकुळती । वाहणी घे माघौती । कोणोही व्यक्ती । न वचे वरी ॥ ५८ ॥
 जीवाचेनि नांवें । तृणातेंही नोलांडवे । मग न लेखितां जावें । हे कें
 गोठी ॥ ५९ ॥ मुंगिये मेरु नोलांडवे । मशका सिंधु न तरवे । तैसें भेटलियां
 न करवे । अतिक्रमु ॥ २६० ॥ ऐसी जयाची चाली । कृपाफळीं फळा आली ।
 देखसी जियाली । दया वाचे ॥ ६१ ॥ स्वयें श्वसणेंचि सुकुमार। मुख
 मोहाचें माहेर । माधुर्या जाहले अंकुर । दशन तैसे ॥ ६२ ॥ पुढां स्नेह पाझरे ।
 माघां चालती अक्षरें । शब्द पाठीं अवतरे । कृपा आर्थी ॥ ६३ ॥ तंव
 बोलणेंचि नाहीं । बोलों म्हणे जरी कांहीं । तरी बोल कोणाही । खुपेल
 कां ॥ ६४ ॥ बोलतां अधिकुही निघे । तरी कोणहाही वर्मी न लगे । आणि
 कोणहासि न रिघे । शंका मर्नी ॥ ६५ ॥ मांडिली गोठी हन मोडैल । वासिपैल
 कोणी उडैल । आइकोनि वोवांडिल । कोणही जरी ॥ ६६ ॥ तरी दुवाळी
 कोणा नोहावी । भुंवई कवणाची नुचलावी । ऐसा भावो जीवीं । म्हणौनि
 उगा ॥ ६७ ॥ मग प्रार्थिला विपायें । जरी लोभें बोलों जाये । तरी परिसतया
 होये । मायबापु ॥ ६८ ॥ कां नादब्रह्मचि मुसे आलें । कीं गंगापय असललें ।
 पतिव्रतें आलें । वार्धक्य जैसें ॥ ६९ ॥ तैसें साच आणि मवाळ । मितले
 आणि रसाळ । शब्द जैसे कल्लोळ । अमृताचे ॥ २७० ॥ विरोधुवादुबळु ।
 प्राणितापढाळु । उपहासु छळु । वर्मस्पर्शु ॥ ७१ ॥ आटु वेगु विंदाणु । आशा
 शंका प्रतारणु । हे संन्यासिले अवगुणु । जया वाचा ॥ ७२ ॥ आणि तयाचि
 परी किरीटी । थाउ जयाचिये दिठी । सांडिलिया भुकुटी । मोकळिया ॥ ७३ ॥
 कां जे भूर्तीं वस्तु आहे । तिये रुपों शके विपायें । म्हणौनि वासु न पाहे ।
 बहुतकस्ती ॥ ७४ ॥ ऐसाही कोणे एके वेळे । भीतरले कृपेचेनि बळें ।
 उघडोनियां डोळे । दृष्टी घाली ॥ ७५ ॥ तरी चंद्रबिंबौनि धारा । निघतां नक्हती
 गोचरा । परी एकसरें चकोरां । निघती दोदें ॥ ७६ ॥ तैसें प्राणियांसि होये ।
 जरी तो कहीं वासु पाहे । तया अवलोकनाची सोये । कूर्मीही नेणे ॥ ७७ ॥
 किंबहुना ऐसी । दिठी जयाची भूतांसी । करही देखसी । तैसेचि ते ॥ ७८ ॥
 तरी होऊनियां कृतार्थ । राहिले सिद्धांचे मनोरथ । तैसे जयाचे हात ।
 निव्यापार ॥ ७९ ॥ अक्षमें आणि संन्यासिलें । कां निरिंधन आणि विझालें ।

मुकेनि घेतलें। मौन जैसें॥ २८०॥ तयापरी कांहीं। जयां करां करणें नाहीं। जे अकर्तयाच्या ठार्यां। बैसों येती॥ ८१॥ आसुडैल वारा। नख लागेल अंबरा। इया बुद्धी करां। चलों नेदी॥ ८२॥ तेथ आंगावरिलीं उडवावीं। कां डोळां रिगतें झाडावीं। पशुपक्ष्यां दावावी। त्रासमुद्रा॥ ८३॥ इया केउतिया गोठी। नावडे दंडु काठी। मग शस्त्राचें किरीटी। बोलणें कें॥ ८४॥ लीलाकमळे खेलणें। कां पुष्पमाळा झेलणें। न करी म्हणे गोफणें। ऐसें होईल॥ ८५॥ हालवतील रोमावळी। यालागीं आंग न कुरवाळी। नखांची गुंडाळी। बोटांवरी॥ ८६॥ तंब करणेंयाचाचि अभावो। परी ऐसाही पडे प्रस्तावो। तरी हातां हाचि सरावो। जे जोडिजती॥ ८७॥ कां नाभिकारा उचलिजे। हातु पडिलियां देइजे। नातरी आर्तां स्पर्शिजे। अक्लुमाळु॥ ८८॥ हेही उपरोधें करणें। तरी आर्तभय हरणें। नेणती चंद्रकिरणें। जिव्हाळा तो॥ ८९॥ पावोनि तो स्पर्शु। मल्यानिळु खरपुसु। येणें मानें पशु। कुरवाळणें॥ २९०॥ जे सदा रिते मोकळे। जैशीं चंदनांगें शीतळे। न फळतांही निर्फळें। होतीचि ना॥ ९१॥ आतां असो हें वाग्जाळ। जाणें तें करतळ। सज्जनांचें शीळ। स्वभाव जैसें॥ ९२॥ आतां मन तयाचें। सांगों म्हणों जरी साचें। तरी सांगितले कोणाचे। विलास हे॥ ९३॥ काइ शाखा नव्हे तरु। जळेंवीण असे सागरु। तेज आणि तेजाकारु। आन काई॥ ९४॥ अवयव आणि शरीर। हे वेगळाले कीर। कीं रसु आणि नीर। सिनानीं आथी॥ ९५॥ म्हणौनि हे जे सर्व। सांगितले बाह्यभाव। तें मनचि गा सावयव। ऐसें जाणें॥ ९६॥ जें बीज भुई खोंविलें। तेंचि वरी रुख जाहलें। तैसें इंद्रियद्वारीं फांकलें। अंतरचि कीं॥ ९७॥ पैं मानसींचि जरी। अहिंसेची अवसरी। तरी कैंची बाहेरी। वोसंडेल॥ ९८॥ आवडे ते वृत्ती किरीटी। आधीं मनौनीचि उठी। मग ते वाचे दिठी। करांसि ये॥ ९९॥ वांचूनि मनींचि नाहीं। तें वाचेसि उमटेल काई। बींवीण भुई। अंकुर असे॥ ३००॥ म्हणौनि मनपण जें मोडे। तें इंद्रिय आधींचि उबडे। सूत्रधारेंवीण साइखडें। वावो जैसें॥ १॥ उगमींचि वाळूनि जाये। तें वोधीं कैचें वाहे। जीवु गेलिया आहे। चेष्टा देहीं॥ २॥ तैसें मन हें पांडवा। मूळ या इंद्रियभावां। हेंचि राहटें

आघवां। द्वारीं इहीं ॥ ३ ॥ परी जिये वेळीं जैसें। जें होऊनि आंतु असे। बाहेरी
ये तैसें। व्यापाररूपें ॥ ४ ॥ यालागीं साचोकारें। मनीं अहिंसा थांवे थोरें।
जैसी पिकली द्रुती आदरें। बोभात निघे ॥ ५ ॥ म्हणौनि इंद्रियें तेचि संपदा।
वेंचितां हीं उदावादा। अहिंसेचा धंदा। करितें आहाती ॥ ६ ॥ समुद्रीं दाटे
भरितें। तैं समुद्रचि भरी तरियांतें। तैसें स्वसंपत्ति चित्तें। इंद्रियां केलें ॥ ७ ॥
हें बहु असो पंडितु। धरूनि बाळकाचा हातु। बोली लिही व्यक्तु।
आपणचि ॥ ८ ॥ तैसें दयालुत्व आपुलें। मनें हातापायां आणिलें। मग तेथ
उपजविलें। अहिंसेतें ॥ ९ ॥ याकारणें किरीटी। इंद्रियांचिया गोठी। मनाचिये
राहाटी। रूप केलें ॥ ३१० ॥ ऐसा मनें देहें वाचा। सर्व संन्यासु दंडाचा।
जाहला ठायीं जयाचा। देखशील ॥ ११ ॥ तो जाण वेल्हाळ। ज्ञानाचें
वेळाउळ। हें असो निखिल। ज्ञानचि तो ॥ १२ ॥ जे अहिंसा कानें ऐकिजे।
ग्रंथाधारें निरूपिजे। ते पहावी हें उपजे। तैं तोचि पाहावा ॥ १३ ॥ ऐसें
म्हणितलें देवें। तें बोलें एकें सांगावें। परि फांकला हें उपसाहावें। तुम्हीं
मज ॥ १४ ॥ म्हणाल हिरवें चारीं गुरुं। विसरे मागील मोहर धरुं। कां
वारेलगें पांखिरुं। गगनीं भरें ॥ १५ ॥ तैसिया प्रेमाचिया स्फूर्तीं। फावलिया
रसवृत्तीं। वाहविला मती। आकळेना ॥ १६ ॥ तरि तैसें नोहे अवधारा।
कारण असें विस्तारा। एऱ्हवीं पद तरी अक्षरां। तिहींचेंचि ॥ १७ ॥ अहिंसा
म्हणतां थोडी। परि ते तैंचि होय उघडी। जें लोटिजती कोडी। मतांचिया ॥ १८ ॥
एऱ्हवीं प्राप्तें मतांतरें। थातंबूनि आंगभरें। बोलिजैल तें न सरे। तुम्हांपाशीं ॥ १९ ॥
रत्नपारखियांच्या गांवीं। जाईल गंडकी तरी सोडावी। काशिरीं न करावी।
मिडगण जेवीं ॥ ३२० ॥ काइसा वासु कापुरा। मंद जेथ अवधारा। पिठाचा
विकरा। तिये सातें ॥ २१ ॥ म्हणोनि इये सभे। बोलकेपणाचेनि क्षोभें। लाग
सरुं न लाभे। बोला प्रभु ॥ २२ ॥ सामान्या आणि विशेषा। सकळै कीजेल
देखा। तरि कानाचेया मुखा-। कडे न्याल ना तुम्ही ॥ २३ ॥ शंकेचेनि
गदळें। जें शुद्ध प्रमेय मैले। तैं मागुतिया पाउलीं पळे। अवधान येतें ॥ २४ ॥
कां करूनि बाबुल्येची बुंथी। जळें जियें ठाती। तयांची वास पाहाती।
हंसु काई ॥ २५ ॥ कां अभ्रापैलीकडे। जें येत चांदिणें कोडें। तैं चकरों

चांचुवडें। उचलितीना ॥ २६ ॥ तैसें तुम्ही वास न पाहाल। ग्रंथु नेघा वरी कोपाल। जरी निर्विवाद नक्हैल। निरूपण ॥ २७ ॥ न बुझावितां मतें। न फिटे आक्षेपाचें लागतें। तें व्याख्यान जी तुमतें। जोडूनि नेदी ॥ २८ ॥ आणि माझें तंब आघवें। ग्रथन येणोंचि भावें। जे तुम्हीं संतीं होआवें। सन्मुख सदा ॥ २९ ॥ येहवीं तरी साचोकारें। तुम्हीं गीतार्थाचे सोडेरे। जाणोनि गीता एकसरें। धरिली मियां ॥ ३० ॥ जें आपुले सर्वस्व द्याल। मग इयेतें सोडवूनि न्याल। म्हणौनि ग्रंथु नक्हे वोल। साचचि हे ॥ ३१ ॥ कां सर्वस्वाचा लोभु धरा। वोलीचा अक्केरु करा। तरी गीते मज अवधारा। एकचि गती ॥ ३२ ॥ किंबहुना मज। तुमचिया कृपा काज। तियेलागीं व्याज। ग्रंथाचें केलें ॥ ३३ ॥ तरी तुम्हां रसिकांजोगें। व्याख्यान शोधावें लागे। म्हणौनि जी मतांगें। बोलें गेले ॥ ३४ ॥ तंब कथेसि पसरु जाहला। श्लोकार्थु दूरी गेला। कीजो क्षमा यया बोला। अपत्या मज ॥ ३५ ॥ आणि घांसाआंतिल हरळु। फेडितां लागे वेळु। तें दूषण नक्हें खडळु। सांडावा कीं ॥ ३६ ॥ कां संवचोरा चुकवितां। दिवस लागलिया माता। कोपावें कीं जीविता। जिताणें कीजे ॥ ३७ ॥ परी यावरील हें नक्हे। तुम्हीं उपसाहिलें तेंचि बरवें। आतां अवधारिजो देवें। बोलिलें ऐसें ॥ ३८ ॥ म्हणे उमेखसुलोचना। सावध होई अर्जुना। करूं तुज ज्ञाना। वोळखी आतां ॥ ३९ ॥ तरि ज्ञान गा तें एथें। वोळखें तूं निरुतें। आक्रोशेंवीण जेथें। क्षमा असे ॥ ३४० ॥ अगाध सरोवरीं। कमळिणी जियापरी। कां सदैवाचिया घरीं। संपत्ति जैसी ॥ ४१ ॥ पार्था तेण पाडें। क्षमा जयातें वाढे। तेही लक्ष्ये तें फुडें। लक्षण सांगों ॥ ४२ ॥ तरि पढियतें लेणें। आंगीं भावें जेणें। धरिजे तेवीं साहणें। सर्वचि जया ॥ ४३ ॥ त्रिविध मुख्य आघवे। उपद्रवांचे मेळावे। वरि पडिलिया नक्हे। वांकुडा जो ॥ ४४ ॥ अपेक्षित पावे। तें जेणें तोषें मानवें। अनपेक्षिताही करवे। तोचि मानु ॥ ४५ ॥ जो मानापमानातें साहे। सुखदुःख जेथ सामाये। निंदास्तुती नोहे। दुखांडु जो ॥ ४६ ॥ उळ्हाळेनि जो न तपे। हिमवंतीं न कांपे। कायसेनिही न वासिपे। पातलेया ॥ ४७ ॥ स्वशिखरांचा भारु। नेणें जैसा मेरु। कीं धरा यज्जसूकरु। वोझें न म्हणे ॥ ४८ ॥ नाना चराचरीं भूतीं।

दाटणी नव्हे क्षिती । तैसा नाना दुन्हीं प्राप्तीं । घामेजेना ॥ ४९ ॥ घेऊनी जलाचे
 लोट । आलिया नदीनदांचे संघाट । करी वाड पोट । समुद्र जेवीं ॥ ५० ॥
 तैसें जयाचिया ठारीं । न साहणे कांहींचि नाहीं । आणि साहतु असे ऐसेही ।
 स्मरण नुरे ॥ ५१ ॥ आंगा जें पातलें । तें करूनि घाली आपुलें । तेथ साहतेनि
 नवलें । घेपिजेना ॥ ५२ ॥ हे अनाक्रोश क्षमा । जयापाशीं प्रियोत्तमा । जाण
 तेणे महिमा । ज्ञानासि गा ॥ ५३ ॥ तो पुरुषु पांडवा । ज्ञानाचा वोलावा ।
 आतां परिस आर्जवा । रूप करूं ॥ ५४ ॥ तरी आर्जव तें ऐसें । प्राणाचें
 सौजन्य जैसें । आवडे तथाही दोषें । एकचि गा ॥ ५५ ॥ कां तोंड पाहूनि
 प्रकाशु । न करी जेवीं चंडांशु । जगा एकुचि अवकाशु । आकाश जैसें ॥ ५६ ॥
 तैसें जयाचें मन । माणुसाप्रती आन आन । नव्हे आणि वर्तन । ऐसें यें
 तें ॥ ५७ ॥ जें जगेंचि सनोळख । जगेंसीं जुनाट सोयरिक । आपपर हे भाख ।
 जाणणे नाहीं ॥ ५८ ॥ भलतेणेंसीं मेलु । पाणिया ऐसा ढालु । कवणेविखीं
 आडलु । नेघे चित्त ॥ ५९ ॥ वारियाची धांव । तैसें सगळ भाव । शंका आणि
 हांव । नाहीं जया ॥ ६० ॥ मायेपुढे बाळका । रिगतां न पडे शंका । तैसें
 मन देतां लोकां । नालोची जो ॥ ६१ ॥ फांकलिया इंदीवरा । परिवारु नाहीं
 धनुर्धरा । तैसा कोनकोंपरा । नेणेचि जो ॥ ६२ ॥ चोखाळपण रत्नाचें । कां
 रत्नावरी किरणाचें । तैसें पुढां मन जयाचें । करणे पाठीं ॥ ६३ ॥ आलोचुं जो
 नेणे । अनुभवचि जोगावणे । धरी मोकली अंतःकरणे । नव्हेचि जया ॥ ६४ ॥
 दिठी नोहे मिणधी । बोलणे नाहीं संदिग्धी । कवणेंसीं हीनबुद्धी । राहाटीजे
 ना ॥ ६५ ॥ दाही इंद्रिये प्रांजले । निष्प्रपंचे निर्मले । पांचही पालव मोकळे ।
 आठही पाहर ॥ ६६ ॥ अमृताची धार । तैसें उजूं अंतर । किंबहुना जो माहेर ।
 या चिन्हांचें ॥ ६७ ॥ तो पुरुष सुभटा । आर्जवाचा आंगवठा । जाण तेथेंचि
 घरटा । ज्ञाने केला ॥ ६८ ॥ आतां ययावरी । गुरुभक्तीची परी । सांगों गा
 अवधारीं । चतुरनाथा ॥ ६९ ॥ आघवीयाचि दैवां । जन्मभूमि हे सेवा । जे ब्रह्म
 करी जीवा । शोच्यातेहि ॥ ७० ॥ ते आचार्योपास्ती । प्रकटिजैल तुजप्रती ।
 बैसों दे एकपांतीं । अवधानाची ॥ ७१ ॥ तरी सकळ जलसमृद्धी । घेऊनी
 गंगा निघाली उदधी । कीं श्रुति हे महापदीं । पैठी जाहाली ॥ ७२ ॥

नाना वेंटाळूनि जीवितें। गुणागुण उखितें। प्राणनाथा उचितें। दिधरें प्रिया ॥ ७३ ॥ तैसें सबाह्य आपुलें। जेणे गुरुकुळीं वोपिलें। आपणपें केलें। भक्तीचें घर ॥ ७४ ॥ गुरुगृह जये देशीं। तो देशुचि वसे मानसीं। विरहिणी कां जैसी। वल्लभातें ॥ ७५ ॥ तियेकडोनि येतसे वारा। देखोनि धांवे सामोरा। आड पडे म्हणे घरा। बीजें कीजो ॥ ७६ ॥ साचा प्रेमाचिया भुली। तया दिशेसीचि आवडे बोली। जीवु थानपती करूनि घाली। गुरुगृहीं जो ॥ ७७ ॥ परी गुरुआज्ञा धरिलें। देह गांवीं असे एकलें। वांसरुवा लाविलें। दावें जैसें ॥ ७८ ॥ म्हणे कैं हें बिरडें फिटेल। कैं तो स्वामी भेटेल। युगाहूनि वडिल। निमिष मानी ॥ ७९ ॥ ऐसेया गुरुग्रामींचें आलें। कां स्वयें गुरुंनींचि धाडिलें। तरी गतायुष्या जोडलें। आयुष्य जैसें ॥ ८० ॥ कां सुकतया अंकुरा-। वरी पडलिया पीयूषधारा। ना ना अल्पोदकींचा सागरा। आला मासा ॥ ८१ ॥ नातरी रंकें निधान देखिलें। कां आंधळिया डोळे उघडले। भणंगाचिया आंगा आलें। इंद्रपद ॥ ८२ ॥ तैसें गुरुकुळाचेनि नांवें। महासुखें अति थोरावे। जें कोडेंही पोटाळवे। आकाश कां ॥ ८३ ॥ पैं गुरुकुळीं ऐसी। आवडी जया देखसी। जाण ज्ञान तयापासीं। पाइकी करी ॥ ८४ ॥ आणि अभ्यंतरीलियेकडे। प्रेमाचेनि पवाडे। श्रीगुरुचें रूपडें। उपासी ध्यानीं ॥ ८५ ॥ हृदयशुद्धीचिया आवारीं। आराध्यु तो निश्चल ध्रुव करी। मग सर्व भावेंसीं परिवारीं। आपण होय ॥ ८६ ॥ कां चैतन्याचिये पोवली-। मार्जीं आनंदाचिया राउळीं। श्रीगुरुलिंगा ढाळी। ध्यानामृत ॥ ८७ ॥ उदयिजतां बोधार्का। बुद्धीची डाळ सात्त्विका। भरोनियां त्र्यंबका। लाखोली वाहे ॥ ८८ ॥ काळशुद्धी त्रिकाळीं। जीवदशा धूप जाळी। ज्ञानदीपें वोंवाळी। निरंतर ॥ ८९ ॥ सामरस्याची रससोय। अखंड अर्पितु जाय। आपण भराडा होय। गुरु तो लिंग ॥ ९० ॥ नातरी जीवाचिये सेजे। गुरु कांतु करूनि भुंजे। ऐसी प्रेमाचेनि भोजें। बुद्धी वाहे ॥ ९१ ॥ कोणे एके अवसरीं। अनुरागु भरे अंतरीं। कीं तया नाम करी। क्षीराब्धी ॥ ९२ ॥ तेथे ध्येयध्यान बहु सुख। तेंचि शेषतुळिका निर्दोऱ्ह। वरी जळशयन देख। भावी गुरु ॥ ९३ ॥ मग वोळगती पाय। ते लक्ष्मी आपण होय। गरुड होऊनि उभा राहे। आपणाचि ॥ ९४ ॥ नाभीं आपण जन्मे।

ऐसें गुरुमूर्तिप्रेरणें। अनुभवी मनोधर्मे। ध्यानसुख। १५॥ एकाधिये वेळें।
 गुरु माय करी भावबलें। मग सत्त्वसुखें लोळें। अंकावरी। १६॥ नातरी
 गा किरीटी। चैतन्यतरुतळवटीं। गुरु धेनु आपण पाठीं। वत्स होय। १७॥
 गुरुकृपास्नेहसलिलीं। आपण होय मासोळी। कोणे एके वेळीं। हेंचि
 भावीं। १८॥ गुरुकृपामृताचें वडप। आपण सेवावृत्तीचें होय रोप। ऐसेसे
 संकल्प। विये मन। १९॥ चक्षुपक्षेंवीण। पिलूं होय आपण। कैसें पैं
 अपारपण। आवडीचें। २००॥ गुरुतें पक्षिणी करी। चारा घे चांचूवरी।
 गुरु तारु धरी। आपण कांस। १॥ ऐसें प्रेमाचेनि थावें। ध्यानचि ध्यानातें
 प्रसवे। पूर्णसिंधू हेलावे। फुटती जैसे। २॥ किंबहुना यापरी। श्रीगुरुमूर्ति
 अंतरीं। भोगी आतां अवधारीं। बाह्यसेवा। ३॥ तरी जीवीं ऐसें आवांके।
 म्हणे दास्य करीन निकें। जैसेनि गुरु कौतुकें। माग म्हणती। ४॥ तैसिया
 साचा उपास्ती। गोसावी प्रसन्न होती। तेथ मी विनंती। ऐसी करीन। ५॥
 म्हणेन तुमचा देवा। परिवारु जो आधवा। तेतुले रूपें होआवा। मीचि
 एक। ६॥ आणि उपकरतीं आपुलीं। उपकरणें आथि जेतुलीं। माझीं रूपें
 तेतुलीं। होआवीं स्वामी। ७॥ ऐसा मागेन वरु। तेथ हो म्हणती श्रीगुरु।
 मग तो परिवारु। मीचि होईन। ८॥ उपकरणजात सकळिक। तें मीचि
 होईन एकैक। तेव्हां उपास्तीचें कौतुक। देखिजैल। ९॥ गुरु बहुतांची माये।
 परि एकलौति होऊनि ठाये। तैसें करूनि आण वावें। कृपे तिये। १०॥
 तया अनुरागा वेदु लावीं। एकपलीव्रत घेववीं। क्षेत्रसंन्यासु करवीं।
 लोभाकरवीं। ११॥ चतुर्दिक्षु वारा। न लाहे निधों बाहिरा। तैसा गुरुकृपें
 पांजिरा। मीचि होईन। १२॥ आपुलिया गुणांचीं लेणीं। करीन गुरुसेवे
 स्वामिणी। हें असो होईन गंवसणी। मीचि भक्तीसी। १३॥ गुरुस्नेहाचिये
 वृष्टी। मी पृथ्वी होईन तळवटीं। ऐसिया मनोरथांचिया सृष्टी। अनंता
 रची। १४॥ म्हणे श्रीगुरुंचें भुवन। आपण मी होईन। आणि दास होऊनि
 करीन। दास्य तेथिंचें। १५॥ निर्गमागमीं दातारें। जें वोलांडिजती उंबरे। ते
 मी होईन आणि द्वारें। द्वारपाळु। १६॥ पाउवा मी होईन। तियां मीचि
 लेववीन। छत्र मी आणि करीन। बारीपण। १७॥ मी तळ उपरु जाणविता।

चंवरधरु हातु देता । स्वामीपुढे खोलता । होईन मी ॥ १८ ॥ मीचि होईन सागळा । करूं सुईन गुरुळां । सांडिती तो नेपाळा । पडिघा मीचि ॥ १९ ॥ हडप मी वोळगेन । मीचि उगाळु घेर्ईन । उळिग मी करीन । आंघोळीचें ॥ ४२० ॥ होईन गुरुळचें आसन । अळंकार परिधान । चंदनादि होईन । उपचार ते ॥ २१ ॥ मीचि होईन सुआरु । वोगरीन उपहारु । आपणें श्रीगुरु । वोंवाळीन ॥ २२ ॥ जे वेळीं देवो आरोगिती । तेव्हां पांतीकरु मीचि पांतीं । मीचि होईन पुढती । देईन विडा ॥ २३ ॥ ताट मी काढीन । सेज मी झाडीन । चरणसंवाहन । मीचि करीन ॥ २४ ॥ सिंहासन होईन आपण । वरि गुरु करिती आरोहण । होईन पुरेपण । वोळगेचें ॥ २५ ॥ श्रीगुरुळचें मन । जया देईल अवधान । तो मी पुढां होईन । चमत्कारु ॥ २६ ॥ तया श्रवणाचे आंगणीं । होईन शब्दांचिया अक्षौहिणी । स्पर्श होईन घसणी । आंगाचिया ॥ २७ ॥ श्रीगुरुळचे डोळे । अवलोकने स्नेहाळे । पाहाती तियें सकळे । होईन रूपें ॥ २८ ॥ तिये रसने जो जो रुचेल । तो तो रसु म्यां होईजैल । गंधरूपें कीजेल । ग्राणसेवा ॥ २९ ॥ एवं बाह्यमनोगत । श्रीगुरुसेवा समस्त । वेंटाळीन वस्तुजात । होऊनियां ॥ ४३० ॥ जंव देह हें असेल । तंब वोळगी ऐसी कीजेल । मग देहांतीं नवल । बुद्धि आहे ॥ ३१ ॥ इये शारीरींची माती । मेळवीन तिये क्षितीं । जेथ श्रीचरण उभे ठाती । श्रीगुरुळचे ॥ ३२ ॥ माझा स्वामी कवतिके । स्पर्शीजति जियें उदके । तेथ ल्या नेईन निके । आपीं आप ॥ ३३ ॥ श्रीगुरु वोंवाळिजती । कां भुवनीं जे उजळिजती । तयां दीपांचिया दीपीं । ठेवीन तेज ॥ ३४ ॥ चंवरी हन विंजणा । तेथ ल्यो करीन प्राणा । मग आंगाचा वोळगणा । होईन मी ॥ ३५ ॥ जिये जिये अवकाशीं । श्रीगुरु असती परिवारेंसीं । आकाश ल्या आकाशीं । नेईन तिये ॥ ३६ ॥ परि जीतु मेला न संडीं । निमेषु लोकां न धाडीं । ऐसेनि गणाविया कोडी । कल्पांचिया ॥ ३७ ॥ येतुलेवरी धिंवसा । जयाचिया मानसा । आणि करूनियांहि तैसा । अपारु जो ॥ ३८ ॥ रात्र दिवस नेणे । थोडें बहु न म्हणें । म्हणियाचेनि दाटपणें । साजा होय ॥ ३९ ॥ तो व्यापारु येणें नांवे । गगनादूनि थोरावे । एकला करी आघवें । एकेचि काळीं ॥ ४४० ॥ हृदयवृत्ती पुढां । आंगचि घे दवडा । काज करी होडा । मानसेंशीं ॥ ४१ ॥

एकादियां वेळा । श्रीगुरुचिया खेळा । लोण करी सकला । जीविताचें ॥ ४२ ॥
 जो गुरुदास्ये कृशु । जो गुरुप्रेमे सपोषु । गुरुआज्ञेनिवासु । आपणचि
 जो ॥ ४३ ॥ जो गुरुकुळे सुकुलीनु । जो गुरुबंधुसौजन्ये सुजनु । जो
 गुरुसेवाव्यसने सव्यसनु । निरंतर ॥ ४४ ॥ गुरुसंप्रदायर्थम् । तेचि जयाचे
 वर्णाश्रम । गुरुपरिचर्या नित्यकर्म । जयाचें गा ॥ ४५ ॥ गुरु क्षेत्र गुरु देवता ।
 गुरु माता गुरु पिता । जो गुरुसेवेपरौता । मार्ग नेणे ॥ ४६ ॥ श्रीगुरुचे द्वारा ।
 तें जयाचें सर्वस्व सार । गुरुसेवकां सहोदर । प्रेमे भजे ॥ ४७ ॥ जयाचें
 वक्त्र । वाहे गुरुनामाचे मंत्र । गुरुवाक्यांवांचूनि शास्त्र । हातीं न शिवे ॥ ४८ ॥
 शिवतले गुरुचरणीं । भलतैसे हो पाणी । तया सकल तीर्थे आणी ।
 त्रैलोक्यांचीं ॥ ४९ ॥ श्रीगुरुचे उशिटे । लाहे जैं अवचटे । तैं तेणे लाभें विटे ।
 समाधीसी ॥ ५० ॥ कैवल्यसुखासाठीं । परमाणु घे किरीटीं । उधळती
 पायांपाठीं । चालतां जे ॥ ५१ ॥ हें असो सांगावे किती । नाहीं पारु
 गुरुभक्ती । परी गा उत्क्रांतमती । कारण हें ॥ ५२ ॥ जया इये भक्तीची
 चाड । जया इये विषयीचें कोड । जो हे सेवेवांचून गोड । न मनी
 काहीं ॥ ५३ ॥ तो तत्त्वज्ञानाचा ठावो । ज्ञाना तेणोचि आवो । हें असो तो
 देवो । ज्ञान भक्तु ॥ ५४ ॥ हें जाण पां साचोकारें । तेथ ज्ञान उघडेनि द्वारें ।
 नांदत असे जगा पुरे । इया रीती ॥ ५५ ॥ जिये गुरुसेवेविखीं । माझा जीव
 अभिलाखी । म्हणौनि सोयचुकी । बोली केली ॥ ५६ ॥ येहवीं असता हातीं
 खुला । भजनावधानीं आंधळा । परिचर्येलगां पांगुळा- । पासूनि मंदु ॥ ५७ ॥
 गुरुवर्णनीं मुका । आळशी पोशिजे फुका । परि मनीं आथी निका ।
 सानुरागु ॥ ५८ ॥ तेणोचि पैं कारणे । हें स्थूल पोसणे । पडले मज म्हणे ।
 ज्ञानदेवो ॥ ५९ ॥ परि तो बोलु उपसाहावा । आणि वोळगे अवसरु देयावा ।
 आतां म्हणेन जी बरवा । ग्रंथार्थुचि ॥ ५६० ॥ परिसा परिसा श्रीकृष्णु । जो
 भूतभारसहिष्णु । तो बोलतसे विष्णु । पार्थु ऐके ॥ ६१ ॥ म्हणे शुचित्व गा
 ऐसें । जयापाशीं दिसे । आंग मन जैसें । कापुराचें ॥ ६२ ॥ कां रलांचें
 दळवाडें । जैसें सबाहा चोखडें । आंत बाहेरि एकें पाडें । सूर्यु जैसा ॥ ६३ ॥
 बाहेरीं कर्मे क्षाळला । भीतरीं ज्ञाने उजळला । इहीं दोहीं परी आला ।

पाखाळा एका ॥ ६४ ॥ मृत्तिका आणि जळें। बाह्य येणे मेळें। निर्मलु होय बोलें। वेदाचेनी ॥ ६५ ॥ भलतेथ बुद्धीबळी। रज आरिसा उजळी। सौंदर्णी फेडी थिगळी। वस्त्रांचिया ॥ ६६ ॥ किंबहुना इयापरी। बाह्य चोख अवधारी। आणि ज्ञानदीपु अंतरीं। म्हणौनि शुद्ध ॥ ६७ ॥ येहवीं तरी पंडुसुता। आंत शुद्ध नसतां। बाहेरी कर्म तो तत्त्वतां। विटंबु गा ॥ ६८ ॥ मृत जैसा शृंगारिला। गाढव तीर्थी न्हाणिला। कडुदुधिया माखिला। गुळे जैसा ॥ ६९ ॥ वोस गृहीं तोरण बांधिलें। कां उपवासी अन्ने लिंपिलें। कुंकुमसेंदुर केलें। कांतहीनेने ॥ ४७० ॥ कळस ढिमाचे पोकळ। जळो वरील ते झळाळ। काय करू चित्रींव फळ। आंतु शेण ॥ ७१ ॥ तैसे कर्म वरिचिलेंकडां। न सरे थोर मोलें कुडा। नव्हे मदिरेचा घडा। पवित्र गंगे ॥ ७२ ॥ म्हणौनि अंतरीं ज्ञान व्हावें। मग बाह्य लाभेल स्वभावें। वरी ज्ञान कर्मे संभवें। ऐसे कें जोडे ॥ ७३ ॥ यालागीं बाह्य भागु। कर्मे धुतला चांगु। ज्ञाने फेडिला वंगु। अंतरींचा ॥ ७४ ॥ तेथ अंतरबाह्य गेलें। निर्मलत्व एक जाहलें। किंबहुना उरलें। शुचित्वचि ॥ ७५ ॥ म्हणौनि सद्भाव जीवगत। बाहेरी दिसती फांकत। सफटिकगृहींचे डोलत। दीप जैसे ॥ ७६ ॥ विकल्प जेणे उपजे। नाथिली विकृती निपजे। अप्रवृत्तीचीं बीजें। अंकुर घेती ॥ ७७ ॥ तें आळके देखे अथवा भेटे। परी मर्नीं कांहींचि नुमटे। मेघरंगे न कांटे। व्योम जैसे ॥ ७८ ॥ एहवीं इंद्रियांचेनि मेळें। विषयांवरी तरी लोळे। परी विकाराचेनि विटाळें। लिंपिजेना ॥ ७९ ॥ भेटलेया वाटेवरी। चोखी आणि माहारी। तेथ नातळे तियापरी। राहाटों जाणे ॥ ४८० ॥ कां पतिपुत्रांते आलिंगी। एकचि ते तरुणांगी। तेथ पुत्रभावाच्या आंगीं। न रिंगे कामु ॥ ८१ ॥ तैसे हृदय चोख। संकल्पविकल्पीं सनोळख। कृत्याकृत्य विशेख। फुडे जाणे ॥ ८२ ॥ पाणियें हिरा न भिजे। आधर्णीं हरळु न शिजे। तैसी विकल्पजातें न लिंपिजे। मनोवृत्ती ॥ ८३ ॥ तया नांव शुचिपण। पार्था गा संपूर्ण। हें देखसी तेथ जाण। ज्ञान असे ॥ ८४ ॥ आणि स्थिरता साचें। घर रिधाली जयाचें। तो पुरुष ज्ञानाचें। आयुष्य गा ॥ ८५ ॥ देह तरी वरिचिलीकडे। आपुलिया परी हिंडे। परी बैसका न मोडे। मानसींची ॥ ८६ ॥ वत्सावरूनि धेनूचें।

स्नेह राना न वचे । नव्हती भोग सतियेचे । प्रेमभोग ॥ ८७ ॥ कां लोभिया
दूर जाये । परी जीव ठेविलाचि ठाये । तैसा देहो चाळितां नव्हे । चलु
चित्ता ॥ ८८ ॥ जातया अभ्रासवें । जैसें आकाश न धांवे । भ्रमणचक्रीं न
भंवे । ध्रुव जैसा ॥ ८९ ॥ पांथिकाचिया येरझारा । सवें पंथु न वचे धनुर्धरा ।
कां नाहीं जेवीं तस्वरां । येणें जाणें ॥ ९० ॥ तैसा चलणवलणात्मकीं ।
असोनि ये पांचभौतिकीं । भूतोर्मी एकीं । चलिजेना ॥ ९१ ॥ वाहुटळीचेनि
बळे । पृथ्वी जैसी न ढळे । तैसा उपद्रव उमाळे । न लोटे जो ॥ ९२ ॥
दैन्यदुःखीं न तपे । भयशोकीं न कंपे । देहमृत्यु न वासिपे । पातलेनी ॥ ९३ ॥
आर्ति आशा पडिभरें । वय व्याधी गजरें । उजू असतां पाठिमोरें । नव्हे
चित्त ॥ ९४ ॥ निंदा निस्तेज दंडी । कामलोभा वरपडी । परी रोमा नव्हे
वांकुडी । मानसाची ॥ ९५ ॥ आकाश हें वोसरो । पृथ्वी वरि विरो । परि नेणें
मोहरों । चित्तवृत्ती ॥ ९६ ॥ हाती हाला फुलीं । पासवणा जेवीं न घाली ।
तैसा न लोटे दुर्वाक्यशेलीं । शेलिला सांता ॥ ९७ ॥ क्षीरार्णवाचिया कल्लोळीं ।
कंपु नाहीं मंदराचलीं । आकाश न जळे जाळीं । वणवियाच्या ॥ ९८ ॥ तैशा
आल्या गेल्या ऊर्मी । नव्हे गजबज मनोधर्मी । किंबहुना धैर्य क्षमी ।
कल्पांतींही ॥ ९९ ॥ परी स्थैर्य ऐसी भाष । बोलिजे जे सविशेष । ते हे दशा
गा देख । देखणया ॥ ५०० ॥ हें स्थैर्य निधडें । जेथ आंगें जीवें जोडे । तें
ज्ञानाचें उघडें । निधान साचें ॥ १ ॥ आणि इसालु जैसा घरा । कां दंदिया
हतियेरा । न विसंबे भांडारा । बद्धकु जैसा ॥ २ ॥ कां एकलौतिया बाळका ।
वरि पडौनि ठाके अंबिका । मधुविषीं मधुमक्षिका । लोभिणी जैसी ॥ ३ ॥
अर्जुना जो यापरी । अंतःकरण जतन करी । नेदी उभें ठाको द्वारीं ।
इंद्रियांच्या ॥ ४ ॥ म्हणे काम बागुल ऐकेल । हे आशा सियारी देखैल । तरी
जीवा टेंकेल । म्हणौनि बिहे ॥ ५ ॥ बाहेरी धीट जैसी । दाटुगा पति कळासि ।
करी टेहणी तैसी । प्रवृत्तीसीं ॥ ६ ॥ सचेतनी वाणेपणें (सतेचेनि वाणिपणें) ।
देहासकट आटणें । संयमावरी करणें । बुझूनि घाली ॥ ७ ॥ मनाचिया
महाद्वारीं । प्रत्याहाराचिया ठाणांतरीं । जो यमदम शरीरीं । जागवी उभे ॥ ८ ॥
आधारीं नाभीं कंठीं । बंधत्रयाचीं घरटीं । चंद्रसूर्य संपुटीं । सूर्ये चित्त ॥ ९ ॥

समाधीचे शोजेपासीं । बांधोनि घाली ध्यानासीं । चित्त चैतन्य समरसीं । आंतु
रते ॥ ५१० ॥ अगा अंतःकरणनिग्रहो जो । तो हा हें जाणिजो । हा आथी तेथ
विजयो । ज्ञानाचा पैं ॥ ११ ॥ जयाची आज्ञा आपण । शिरीं वाहे अंतःकरण ।
मनुष्याकारे जाण । ज्ञानचि तो ॥ १२ ॥

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहङ्कार एव च ।
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ८ ॥

आणि विषयांविखीं । वैराग्याची निकी । पुरवणी मानसीं कीं । जिती
आथी ॥ १३ ॥ वमिलिया अन्ना । लाळ न घोंटी रसना । कां आंग न सूये
आलिंगना । प्रेताचिया ॥ १४ ॥ विष खाणें नागवे । जळत घरीं न रिगवे ।
व्याघ्रविवरां न वचवे । वस्ती जेवीं ॥ १५ ॥ धडाडीत लोहरसीं । उडी न
घालवे जैसी । न करवे उशी । अजगराची ॥ १६ ॥ अर्जुना तेणे पाडें । जयासी
विषयवार्ता नावडे । नेदी इंद्रियांचेनि तोंडें । कांहींच जावों ॥ १७ ॥ जयाचे
मनीं आलस्य । देहीं अतिकाश्य । शमदर्मीं सौरस्य । जयासि गा ॥ १८ ॥
तपोब्रतांचा मेलावा । जयाचे ठारीं पांडवा । युगांत जया गांवां- । आंतु
येतां ॥ १९ ॥ बहु योगाभ्यासीं हांव । विजनाकडे धांव । न साहे जो नांव ।
संघाताचें ॥ ५२० ॥ नाराचांचीं आंथुरणे । पूयपंकीं लोळणे । तैसें लेखी
भोगणे । ऐहकींचें ॥ २१ ॥ आणि स्वर्गातिं मानसें । ऐकोनि मानी ऐसें ।
कुहिले पिशित जैसें । श्वानाचें कां ॥ २२ ॥ तें हें विषयवैराग्य । जें
आत्मलाभाचें सभाग्य । येणे ब्रह्मानंदा योग्य । जीव होती ॥ २३ ॥ ऐसा
उभयभोगीं त्रासु । देखसी जेथ बहुवसु । तेथ जाण रहिवासु । ज्ञानाचा
तूं ॥ २४ ॥ आणि सचाडाचिये परी । इष्टापूर्ते करी । परी केलेंपण शरीरीं ।
वसों नेदी ॥ २५ ॥ वर्णाश्रमपोषकें । कर्म नित्यनैमित्तिकें । तयांमाजीं कांहीं
न ठके । आचरतां ॥ २६ ॥ परि हें मियां केलें । कीं हें माझेनि सिद्धी गेलें ।
ऐसें नाहीं ठेविलें । वासनेमाजीं ॥ २७ ॥ जैसें अवचितपणे । वायूसि सर्वत्र
विचरणे । कीं निरभिमान उदैजणे । सूर्याचं जैसें ॥ २८ ॥ कां श्रुति स्वभावतां
बोले । गंगा काजेंवीण चाले । तैसें अवष्टंभहीन भलें । वर्तणे जयाचें ॥ २९ ॥
ऋतुकाळीं तरी फळती । परी फळलों हें नेणती । तयां वृक्षांचिये ऐसी वृत्ती ।

कर्मी सदा ॥ ५३० ॥ एवं मनीं कर्मी बोलीं । जेथ अहंकारा उखी जाहली ।
 एकावळीची काढिली । दोरी जैसी ॥ ३१ ॥ संबंधेवीण जैसीं । अभ्रे असतीं
 आकाशीं । देहीं कर्मे तैसीं । जयासि गा ॥ ३२ ॥ मद्यापाअंगींचं वस्त्र । कां
 लेपाहातींचं शस्त्र । बैलावरी शास्त्र । बांधले आहे ॥ ३३ ॥ तयापाडें देहीं ।
 जया मी आहें हे सेचि नाहीं । निरहंकारता पाहीं । तया नांव ॥ ३४ ॥ हें संपूर्ण
 जेथें दिसे । तेथेंचि ज्ञान असे । इयेविषयीं अनासिसे । बोलों नये ॥ ३५ ॥
 जन्ममृत्युजरादुःखें । व्याधिवार्धक्यकलुषें । तियें आंगा न येतां देखें । दुरुनि
 जो ॥ ३६ ॥ साधकु विवसिया । कां उपसर्गु योगिया । पावे उणेयापुरेया ।
 वोथंबा जेवीं ॥ ३७ ॥ वैर जन्मांतरींचें । सर्पा मनौनि न वचे । तेवीं अतीता
 जन्माचें । उणें जो वाहे ॥ ३८ ॥ डोळां हरल न विरे । घाईं कोत न जिरे । तैसें
 काळींचें न विसरे । जन्मदुःख ॥ ३९ ॥ म्हणे पूयगर्ते रिगाला । अहा मूत्रांधें
 निघाला । कटा रे मियां चाटिला । कुचस्वेदु ॥ ५४० ॥ ऐसऐसियापरी ।
 जन्माचा कांटाळा धरी । म्हणे आतां तें मी न करीं । जेणें ऐसें होय ॥ ४१ ॥
 हारी उमचावया । जुंवारी जैसा ये डाया । कीं वैरा बापाचेया । पुत्र
 जचे ॥ ४२ ॥ मारिलियाचेनि रागें । पाठीचा जेवीं सूड मागे । तेणें आक्षेपें
 लागे । जन्मापाठीं ॥ ४३ ॥ परी जन्मती ते लाज । न सांडी जयाचें निज ।
 संभाविता निस्तेज । न जिरे जेवीं ॥ ४४ ॥ आणि मृत्यु पुढां आहे । तोचि
 कल्पांतीं कां पाहे । परी आजीचि होये । सावधु जो ॥ ४५ ॥ मार्जीं अथांव
 म्हणतां । थडियेचि पंडुसुता । पोहणारा आइता । कासे जेवीं ॥ ४६ ॥ कां न
 पवतां रणाचा ठावो । सांभाळिजे जैसा आवो । वोडण सुइजे घावो । न
 लागतांचि ॥ ४७ ॥ पाहेचा पेणा वाटवधा । तंव आजीचि होइजे सावधा ।
 जीवु न वचतां औषधा । धांविजे जेवीं ॥ ४८ ॥ येहवीं ऐसें घडे । जो जळत
 घरीं सांपडे । तो मग न पवाडे । कुहा खणों ॥ ४९ ॥ चोंडिये पाथरु गेला ।
 तैसेनि जो बुडाला । तो बोंबेहीसकट निमाला । कोण सांगे ॥ ५५० ॥
 म्हणौनि समर्थेसीं वैर । जया पडिले हाडखाइर । तो जैसा आठही पाहर ।
 परजून असे ॥ ५१ ॥ नातरी केळवली नोवरी । कां संन्यासी जियापरी । तैसा
 न मरतां जो करी । मृत्युसूचना ॥ ५२ ॥ पैं गा जो ययापरी । जन्मेचि जन्म

निवारी । मरणे मृत्यु मारी । आपण उरे ॥ ५३ ॥ तया घरीं ज्ञानाचें । सांकडें नाहीं साचें । जया जन्ममृत्यूचें । निमालें शल्य ॥ ५४ ॥ आणि तयाचिपरी जरा । न टेंकतां शरीरा । तारुण्याचिया भरा- । मार्जीं देखें ॥ ५५ ॥ म्हणे आजिच्या अवसरीं । पुष्टि जे शरीरीं । ते पाहे होईल काचरी । वाळली जैसी ॥ ५६ ॥ निदैव्याचे व्यवसाय । तैसे ठाकती हातपाय । अमंत्र्या राजाची परी आहे । बळा यथा ॥ ५७ ॥ फुलांचिया भोगा- । लागीं प्रेम टांगा । तें करेयाचा गुडघा । तैसें होईल ॥ ५८ ॥ वोढाळाच्या खुरीं । आखरुआतें बुरी । ते दशा माझ्या शिरीं । पावेल गा ॥ ५९ ॥ पद्मदलेंसी इसाळें । भांडताति हे डोळे । ते होती पडवळें । पिकलीं जैसीं ॥ ५६० ॥ भंवईचीं पडळें । वोमथती सिनसाळें । उरु कुहिजैल जळें । आंसुवांचेनि ॥ ६१ ॥ जैसें बाभुळीचें खोड । गिरबद्धूनि जाती सरड । तैसें पिचडीं तोंड । सरकटिजैल ॥ ६२ ॥ रांधवणी चुलीपुढें । पन्हे उन्मादती खातवडे । तैसीची यें नाकाडें । बिडबिडती ॥ ६३ ॥ तांबूलें वोंठ राऊं । हांसतां दांत दाऊं । सनागर मिरऊं । बोल जेणें ॥ ६४ ॥ तयाचि पाहे या तोंडा । येईल जळंबटाचा लोंढा । इया उमळती दाढा । दांतांसहित ॥ ६५ ॥ कुळवाडी रिणे दाटलीं । कां वांकडिया ढोरें बैसलीं । तैसी नुठी कांहीं केली । जीभचि हे ॥ ६६ ॥ कुसळें कोरडीं । वारेने जाती बरडीं । तैसी आपदा तोंडीं । दाढीयेसीं ॥ ६७ ॥ आषाढींचेनि जळें । जैसीं झिरपती शैलांचीं मौळें । तैसें खांडीहूनि लाळे । पडती पूर ॥ ६८ ॥ वाचेसि अपवाडु । कानीं अनुघडु । पिंड गरुवा माकडु । होईल हा ॥ ६९ ॥ तृणाचें बुझवणें । आंदोळे वारेनगुणें । तैसें येईल कांपणें । सर्वांगासी ॥ ५७० ॥ पायां पडती वेंगडी । हात वळती मुरकुंडी । बरवेपणा बागडी । नाचविजैल ॥ ७१ ॥ मळमूत्रद्वारें । होऊनि ठाती खोंकरें । नवसियें होती इतरें । माझिया निधनीं ॥ ७२ ॥ देखोनि थुंकील जगु । मृत्यूचा पडैल पांगु । सोडिरियां उबगु । येईल माझा ॥ ७३ ॥ स्त्रिया म्हणती विवसी । बाळें जाती मूर्च्छीं । किंबहुना चिळसी । पात्र होईन ॥ ७४ ॥ उभक्कीचा उजगरा । सेजारियां साइलिया घरा । शिणवील म्हणती म्हातारा । बहुतांतें हा ॥ ७५ ॥ ऐसी वार्धक्याची सूचणी । आपणियां तरुणपणीं । देखे मग मर्नीं । विटे जो गा ॥ ७६ ॥ म्हणे पाहे हें येईल ।

आणि आतांचे भोगितां जाईल। मग काय उरेल। हितालगीं ॥ ७७ ॥ म्हणौनि नाइकणे पावे। तंव आइकोनि घालीं आघवें। पंगु न होतां जावें। तेथ जाय ॥ ७८ ॥ दृष्टी जंव आहे। तंव पाहावें तेतुले पाहे। मूकत्वा आधीं वाचा वाहे। सुभाषितें ॥ ७९ ॥ हात होती खुळे। हें पुढील मोटके कळे। तंव करूनि घाली सकळें। दानादिके ॥ ८० ॥ ऐसी दशा येईल पुढें। तैं मन होईल वेडें। तंव चिंतूनि ठेवी चोखडें। आत्मज्ञान ॥ ८१ ॥ जैं चोर पाहे झांबती। तंव आजीचि रुसिजे संपत्ती। कां झांकाझांकी वाती। न वचतां कीजे ॥ ८२ ॥ तैसें वार्धक्य यावें। मग जें वायां जावें। तें आतांचि आघवें। सवतें करीं ॥ ८३ ॥ आतां मोडूनि ठेलीं दुर्गे। कां वळित धरिलें खागें। तेथ उपेक्षूनि जो निघे। तो नागवला कीं ॥ ८४ ॥ तैसें वृद्धाप्य होये। आलेपण ते वायां जाये। जे तो शतवृद्ध आहे। नेणों कैंचा ॥ ८५ ॥ झाडिलींची कोळें झाडी। तया न फळे जेवीं बोंडी। जाहला अग्नि तरी राखोंडी। जाळील काई ॥ ८६ ॥ म्हणौनि वार्धक्याचेनि आठवें। वार्धक्या जो नागवे। तयाच्या ठारीं जाणावें। ज्ञान आहे ॥ ८७ ॥ तैसेचि नाना रोग। पडिघाती ना जंव पुढांआंग। तंव आरोग्याचे उपेग। करूनि घाली ॥ ८८ ॥ सापाच्या तोंडीं। पडली जे उंडी। ते लावूनि सांडी। प्रबुद्ध जैसा ॥ ८९ ॥ तैसा वियोगें जेणे दुःखें। विपत्ति शोक पोखे। तें स्नेह सांडूनि सुखें। उदासु होय ॥ ९० ॥ आणि जेणे जेणे कडे। दोष सूतील तोंडें। तयां कर्मरंध्री गुंडे। नियमाचे दाटी ॥ ९१ ॥ ऐसऐसिया आइती। जयाची परी असती। तोचि तो ज्ञानसंपत्ती। गोसावी गा ॥ ९२ ॥ आतां आणीकही एक। लक्षण अलौकिक। सांगेन आइक। धनंजया ॥ ९३ ॥

असक्तिरनभिष्वङ्गः

पुत्रदारगृहादिषु।

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥

तरि जो या देहावरी। उदासु ऐसिया परी। उखिता जैसा बिढारीं। बैसला आहे ॥ ९४ ॥ कां वृक्षाची साउली। वाटे जातां मीनली। घरावरी तेतुली। आस्था नाहीं ॥ ९५ ॥ साउली सरिसीच असे। परी असे हें नेणिजे जैसें। स्त्रियेचें तैसें। लोलुप्य नाहीं ॥ ९६ ॥ आणि प्रजा जे जाली। तियें वस्ती कीर

आलीं । कां गोरुवें बैसलीं । रुखातलीं ॥ १७ ॥ जो संपत्तीमाझी असतां । ऐसा गमे पंडुमुता । जैसा कां वाटे जातां । साक्षी ठेविला ॥ १८ ॥ किंबहुना पुंसा । पांजरियामाझीं जैसा । वेदाज्ञेसी तैसा । बिहूनि असे ॥ १९ ॥ एळवीं दारागृहपुत्रीं । नाहीं जया मैत्री । तो जाण पां धात्री । ज्ञानासि गा ॥ ६०० ॥ महासिंधु जैसे । ग्रीष्मवर्षी सरिसे । इष्टानिष्ट तैसें । जयाच्या ठार्यीं ॥ १ ॥ कां तिन्ही काळ होतां । त्रिधा नवे सविता । तैसा सुखदुःखीं चित्ता । भेदु नाहीं ॥ २ ॥ जेथ नभाचेनि पाडें । समत्वा उणें न पडे । तेथ ज्ञान रोकडें । वोळख तूं ॥ ३ ॥

मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।

विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १० ॥

आणि मीवांचूनी कांहीं । आणीक गोमटे नाहीं । ऐसा निश्चयोचि तिहीं । जयाचा केला ॥ ४ ॥ शरीर वाचा मानस । पियालीं कृतनिश्चयाचा कोश । एक मीवांचूनि वास । न पाहती आन ॥ ५ ॥ किंबहुना निकट निज । जयाचें जाहलें मज । तेणे आपणायां आम्हां सेज । एकी केली ॥ ६ ॥ रिगतां वल्लभापुढें । नाहीं आंगीं जीवीं सांकडें । तिये कांतेचेनि पाडें । एकसरला जो ॥ ७ ॥ मिळोनि मिळतचि असे । समुद्रीं गंगाजळ जैसें । मी होऊनि मज तैसें । सर्वस्वं भजती ॥ ८ ॥ सूर्याच्या होण्यां होइजे । कां सूर्यासवेचि जाइजे । हें विकलेपण साजे । प्रभेसि जेवीं ॥ ९ ॥ पैं पाणियाचिये भूमिके । पाणी तळपे कौतुके । ते लहरी म्हणती लौकिके । येन्हवीं तें पाणी ॥ ६१० ॥ जो अनन्यु ही यापरी । मी जाहलाही मातें वरी । तोचि तो मूर्तधारी । ज्ञान पैं गा ॥ ११ ॥ आणि तीर्थे धौतें तटें । तपोवनें चोखटें । आवडती कपाटें । वसवूं जया ॥ १२ ॥ शैलकक्षांचीं कुहरें । जळाशयपरिसरें । अधिष्ठी जो आदरें । नगरा न ये ॥ १३ ॥ बहु एकांतावरी प्रीति । जया जनपदाची खंती । जाण मनुष्याकारें मूर्ती । ज्ञानाची तो ॥ १४ ॥ आणिकहि पुढती । चिन्हें गा सुमती । ज्ञानाचिये निरुती- । लागीं सांगें ॥ १५ ॥

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।

एतज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ १६ ॥

तरी परमात्मा ऐसें। जें एक वस्तु असे। तें जया दिसें। ज्ञानास्तव ॥ १६ ॥
 तें एकवांचूनि आनें। जिये भवस्वर्गादि ज्ञानें। तें अज्ञान ऐसा मनें। निश्चयो
 करी ॥ १७ ॥ स्वर्गा जाणें हें सांडी। भवविषयीं कान झाडी। दे अध्यात्मज्ञानीं
 बुद्धी। सदभावाची ॥ १८ ॥ भंगलिये वाटे। शोधूनियां अब्हांटे। निघिजे जेवीं
 नीटें। राजपंथें ॥ १९ ॥ तैसें ज्ञानजातां करी। आघवेंचि एकीकडे सारी। मग
 मन बुद्धि मोहरी। अध्यात्मज्ञानीं ॥ २० ॥ म्हणें एक हेंचि आथी। येर
 जाणणें ते भ्रांती। ऐसी निकुरेंसीं मती। मेरु होय ॥ २१ ॥ एवं निश्चयो
 जयाचा। द्वारीं अध्यात्मज्ञानाचा। ध्रुवदेवो गगनींचा। तैसा राहिला ॥ २२ ॥
 तयाचिया ठायीं ज्ञान। या बोला नाहीं आन। जें ज्ञानीं बैसलें मन। तेहांचि
 तें तो मी ॥ २३ ॥ तरी बैसलेपणें जें होये। तें बैसतांचि बोलें न होये। तरी
 ज्ञाना तया आहे। सरिसा पाढु ॥ २४ ॥ आणि तत्त्वज्ञान निर्मळ। फळें जें
 एक फळ। तें ज्ञेयहीवरी सरळ। दिठी जया ॥ २५ ॥ एहवीं बोधा आलेनि
 ज्ञानें। जरी ज्ञेय न दिसेचि मनें। तरी ज्ञानलाभुही न मने। जाहला
 सांता ॥ २६ ॥ आंधळेनि हातीं दिवा। घेऊनि काय करावा। तैसा
 ज्ञाननिश्चयो आघवा। वायांचि जाय ॥ २७ ॥ जरि ज्ञानाचेनि प्रकाशें।
 परतत्त्वीं दिठी न पैसे। ते स्फूर्तींचि असे। अंथ होऊनी ॥ २८ ॥ म्हणौनि
 ज्ञान जेतुलें दावीं। तेतुली वस्तुचि आघवी। तें देखे ऐशी व्हावी। बुद्धि
 चोख ॥ २९ ॥ यालागीं ज्ञानें निर्दोखें। दाविलें ज्ञेय देखे। तैसेनि उम्मेखें।
 आथिला जो ॥ ३० ॥ जेवढी ज्ञानाची वृद्धी। तेवढीच जयाची बुद्धी। तो
 ज्ञान हे शब्दीं। करणें न ल्गो ॥ ३१ ॥ पै ज्ञानाचिये प्रभेसवें। जयाची मती
 ज्ञेयीं पावे। तो हातधरणिया शिवे। परतत्त्वातें ॥ ३२ ॥ तोचि ज्ञान हें बोलतां।
 विस्मयो कवण पांडुसुता। काय सवितयातें सविता। म्हणावें असे ॥ ३३ ॥
 तंव श्रोते म्हणती असो। न सांगें तयाचा अतिसो। ग्रंथोक्ती तेथ आडसो।
 घालितोसी कां ॥ ३४ ॥ तुझा हाचि आम्हां थोरु। वक्तृत्वाचा पाहुणेरु। जे
 ज्ञानविषये फारु। निरोपिला ॥ ३५ ॥ रसु होआवा अतिमात्रु। हा घेतासि
 कविमंत्रु। तरि अवंतूनि शत्रु। करितोसि कां गा ॥ ३६ ॥ ठायीं बैसतिये
 वेळे। जे रससोय घेऊनि पळे। तियेचा येरु वोडव मिळे। कोणा

अर्था ॥ ३७ ॥ आघवांचि विषयीं भादी। परि सांजवणी टेंकों नेदी। ते खुरतोडी नुसधी। पोषी कवण ॥ ३८ ॥ तैसी ज्ञानीं मती न फांके। येर जल्पती नेणों केतुके। परि तें असो निके। केलें तुवां ॥ ३९ ॥ जया ज्ञानलेशोद्देशें। किजती योगादि सायासें। ते धर्णीचें आथी तुळिया ऐसें। निरूपण ॥ ६४० ॥ अमृताची सांतवांकुडी। लागो कां अनुघडी। सुखाच्या दिवस कोडी। गणिजतु कां ॥ ४१ ॥ पूर्णचंद्रेसी राती। युग एक असोनि पहाती। तरी काय न पाहत आहाती। चकोरी ते ॥ ४२ ॥ तैसें ज्ञानाचें बोलणें। आणि येणें रसाल्पणें। आतां पुरे कोण म्हणे। आकर्णितां ॥ ४३ ॥ आणि सभागयु पाहुणा ये। सुभगाचि वाढती होये। तैं सरों नेणें रससोये। ऐसें आथी ॥ ४४ ॥ तैसा जाहला प्रसंगु। जे ज्ञानीं आम्हांसि लागु। आणि तुजही अनुरागु। आथि तेथ ॥ ४५ ॥ म्हणौनि यया वाखाणा-। पासीं से आली चौगुणा। ना म्हणों नयेसि देखणा। होसी ज्ञानी ॥ ४६ ॥ तरी आतां ययावरी। प्रज्ञेच्या माजघरीं। पदें साच करीं। निरूपणीं ॥ ४७ ॥ या संतवाक्यासरिसें। म्हणितलें निवृत्तिदासें। माझेंहि जी ऐसें। मनोगत ॥ ४८ ॥ यावरी आतां तुम्हीं। आज्ञापिला स्वामी। तरी वायां वागूं मी। वाढों नेदी ॥ ४९ ॥ एवं इयें अवधारा। ज्ञानलक्षणें अठगा। श्रीकृष्णं धनुर्धरा। निरूपिलीं ॥ ६५० ॥ मग म्हणे या नांवें। ज्ञान एथ जाणावें। हें स्वमत आणि आघवें। ज्ञनियेही म्हणती ॥ ५१ ॥ करतलावरी वाटोळा। डोलतु देखिजे आंवळा। तैसें ज्ञान आम्हीं डोळां। दाविलें तुज ॥ ५२ ॥ आतां धनंजया महामती। अज्ञान ऐसी वदंती। तेंही सांगों व्यक्ती। लक्षणेंसीं ॥ ५३ ॥ येन्हवीं ज्ञान फुडें जालिया। अज्ञान जाणवे धनंजया। जें ज्ञान नव्हे तें अपैसया। अज्ञानचि ॥ ५४ ॥ पाहें पां दिवसु आघवा सरे। मग रात्रीची बारी उरे। वांचूनि कांहीं तिसरें। नाहीं जेवीं ॥ ५५ ॥ तैसें ज्ञान जेथ नाहीं। तेंचि अज्ञान पाहीं। तरी सांगों कांहीं कांहीं। चिन्हें तियें ॥ ५६ ॥ तरी संभावने जिये। जो मानाची वाट पाहे। सत्कारें होये। तोषु जया ॥ ५७ ॥ गर्वे पर्वताचीं शिखव्रें। तैसा महत्त्वावरूनि नुतरे। तयाचिया ठायीं पुरें। अज्ञान आहे ॥ ५८ ॥ आणि स्वधर्माची मांगळी। बांधे वाचेच्या पिंपळीं। उभिला जैसा देऊळीं। जाणोनि

कुंचा ॥ ५९ ॥ घाली विद्येचा पसारा । सुये सुकृताचा डांगोरा । करी तेतुले
मोहरा । स्फीतीचिया ॥ ६६० ॥ आंग वरिवरी चर्ची । जनातें अभ्यर्थितां
वंची । तो जाण पां अज्ञानाची । खाणी एथ ॥ ६१ ॥ आणि वन्ही वनीं
विचरे । तेथे जलती जैसीं जंगमें स्थावरें । तैसें जयाचेनि आचारें । जगा
दुःख ॥ ६२ ॥ कौतुकें जें जें जल्पे । तें साबलाहूनि तीख रुपे । विषाहूनि
संकल्पे । मारकु जे ॥ ६३ ॥ तयातें बहु अज्ञान । तो अज्ञानाचें निधान ।
हिंसेसि आयतन । जयाचें जिणें ॥ ६४ ॥ आणि फुंकें भाता फुगे । रेचिलिया
सर्वेचि उफगे । तैसा संयोगवियोगें । चढे वोहटे ॥ ६५ ॥ पडली वारयाचिया
वलसा । धुळी चढे आकाशा । हरिखा वळधे तैसा । स्तुतीवेळे ॥ ६६ ॥ निंदा
मोटकी आइके । आणि कपाळ धरूनि ठाके । थेंबें विरे वारेनि शोखे ।
चिखलु जैसा ॥ ६७ ॥ तैसा मानापमानीं होये । जो कोणहीचि उमीं न साहे ।
तयाच्या ठायीं आहे । अज्ञान पुरें ॥ ६८ ॥ आणि जयाचिया मनीं गांठी ।
वरिवरी मोकळी वाचा दिठी । आंगें मिळे जीवें पाठीं । भलतया दे ॥ ६९ ॥
व्याधाचें चारा घालणें । तैसे प्रांजल जोगावणें । चांगाचीं अंतःकरणें । विरु
करी ॥ ६७० ॥ गार शेवाळे गुंडाळली । कां निंबोळी जैसी पिकली । तैसी
जयाची भली । बाह्य क्रिया ॥ ७१ । अज्ञान तयाचिया ठायीं । ठेविले असे
पाहीं । या बोला आन नाहीं । सत्य मानीं ॥ ७२ ॥ आणि गुरुकुळीं लाजे ।
जो गुरुभक्ती उभजे । विद्या घेऊनि माजे । गुरुसर्सीचि जो ॥ ७३ ॥ तयाचें
नाम घेणें । तें वाचे शूद्रान्न होणें । परि घडलें लक्षणें । बोलतां इयें ॥ ७४ ॥
आतां गुरुभक्तांचें नांव घेवों । तेणे वाचे प्रायशिच्छत देवों । गुरुसेवका नांव
पावों । सुर्यु जैसा ॥ ७५ ॥ येतुलेनि पांगु पापाचा । निस्तरेल हे वाचा । जो
गुरुतल्पगाचा । नामीं जाला ॥ ७६ ॥ हा ठायवरी । तया नामाचें भय हरी ।
मग म्हणे अवधारीं । आणिके चिन्हें ॥ ७७ ॥ तरी आंगें कर्में ढिला । जो मनें
विकल्पें भरला । अडवींचा अवगळला । कुहा जैसा ॥ ७८ ॥ तया तोंडीं
कांटिवडे । आंतु नुसधीं हाडें । अशुचि तेणे पाडें । सबाह्य जो ॥ ७९ ॥ जैसें
पोटालागीं सुणें । उघडें झांकलें न म्हणे । तैसें आपलें परावें नेणें ।
द्रव्यालागीं ॥ ८० ॥ इया ग्रामसिंहाचिया ठायीं । जैसा मिळणी ठावो

अठावो नाहीं। तैसा स्त्रीविषयीं कांहीं। विचारीना ॥ ८१ ॥ कर्मचा वेळु
चुके। कां नित्य नैमित्तिक ठाके। तें जया न दुखे। जीवामार्जीं ॥ ८२ ॥ पापी
जो निसुगु। पुण्याविषयीं अति निलगु। जयाचिया मनीं वेगु। विकल्पाचा ॥ ८३ ॥
तो जाण निखिला। अज्ञानाचा पुतळा। जो बांधोनि असे डोळा। वित्ताशेतें ॥ ८४ ॥
आणि स्वार्थे अळुमाळें। जो धैर्यापासोनि चळे। जैसें तृणबीज ढळे।
मुंगियेचेनि ॥ ८५ ॥ पावो सूदलिया सवें। जैसें घिल्लर कालवे। तैसा
भयाचेनि नांवें। गजबजे जो ॥ ८६ ॥ मनोरथांचिया धारसा। वाहणें जयाचिया
मानसा। पूरीं पडिला जैसा। दुधिया पाहीं ॥ ८७ ॥ वायूचेनि सावायें। धू
दिगंतरा जाये। दुःखवार्ता होये। तैसें जया ॥ ८८ ॥ वाउधणाचिया परी। जो
आश्रो कहींचि न धरी। क्षेत्रीं तीर्थीं पुरीं। थारों नेणें ॥ ८९ ॥ कां मातलिया
सरडा। पुढती बुडुख पुढती शेंडा। हिंडणवारा कोरडा। तैसा जया ॥ ९० ॥
जैसा रेविल्याविणें। रांजणु थारों नेणें। तैसा पडे तैं राहणें। एहवीं
हिंडे ॥ ९१ ॥ तयाच्या ठायीं उदंड। अज्ञान असे वितंड। जो चांचल्यें
भावंड। मर्कटाचें ॥ ९२ ॥ आणि पैं गा धनुर्धरा। जयाचिया अंतरा। नाहीं
वोढावारा। संयमाचा ॥ ९३ ॥ लेंडिये आला लेंडा। न मनी वाळुवेचा
वरखंडा। तैसा निषेधाचिया तोंडा। बिहेना जो ॥ ९४ ॥ व्रतातें आड मोडी।
स्वधर्मु पायें वोलांडी। नियमाची आस तोडी। जयाची क्रिया ॥ ९५ ॥ नाहीं
पापाचा कंटाळा। नेणें पुण्याचा जिळ्हाळा। लाजेचा पेंडवला। खाणोनि
घाली ॥ ९६ ॥ कुळेंसीं जो पाठमोरा। वेदाज्ञेसीं दुहा। कृत्याकृत्यव्यापारा।
निवाडु नेणे ॥ ९७ ॥ वसू जैसा मोकाटु। वारा जैसा अफाटु। फुटला जैसा
पाटु। निर्जनीं ॥ ९८ ॥ आंधळे हातिरूं मातलें। कां डोंगरीं जैसें पेटलें। तैसें
विषयीं सुटलें। चित जयाचें ॥ ९९ ॥ पैं उबधडां काय न पडे। मोकाटु
कोणां नातुडे। ग्रामद्वारींचें आडें। नोलांडी कोण ॥ १०० ॥ जैसें सत्रीं अन्न
जालें। कीं सामान्या बीक आलें। वाणसियेचें उभलें। कोण न रिगे ॥ १ ॥
तैसें जयाचें अंतःकरण। तयाच्या ठायीं संपूर्ण। अज्ञानाची जाण। ऋद्धि
आहे ॥ २ ॥ आणि विषयांची गोडी। जो जीतु मेला न संडी। स्वर्गींही
खावया जोडी। येथूनिची ॥ ३ ॥ जो अखंड भोगा जचे। जया व्यसन

काम्यक्रियेचें । मुख देखोनि विरक्ताचें । सचैल करी ॥ ४ ॥ विषो शिणोनि
 जाये । परि न शिणे सावधु नोहे । कुहीला हातीं खाये । कोढी जैसा ॥ ५ ॥
 खरी टेंकों नेदी उडे । लातौनि फोडी नाकाडें । तळी जेवीं न काढे । माघौता
 खरु ॥ ६ ॥ तैसा जो विषयांलागीं । उडी घाली जळतिये आगीं । व्यसनाची
 आंगीं । लेणीं मिरवी ॥ ७ ॥ फुटोनि पडे तंव । मृग वाढवी हांव । परी न म्हणे
 ते माव । रोहिणीची ॥ ८ ॥ तैसा जमोनि मृत्यूवरी । विषयीं त्रासितां बहुतीं
 परी । तळी त्रासु नेघे धरी । अधिक प्रेम ॥ ९ ॥ पहिलिये बाळदशे । आई बा
 हेंचि पिसें । तें सरे मग स्त्रीमांसें । भुलोनि ठाके ॥ १० ॥ मग स्त्री भोगितां
 थांवो । वृद्धाप्य लागे येवों । तेव्हां तोचि प्रेमभावो । बाळकांसि आणी ॥ ११ ॥
 आंधळें व्यालें जैसें । तैसा बाळें परिवसे । परी जीवें मरे तों न त्रासे ।
 विषयांसि जो ॥ १२ ॥ जाण तयाच्या ठारीं । अज्ञानासि पारु नाहीं । आतां
 आणीक कांहीं । चिन्हें सांगों ॥ १३ ॥ तरि देह हाचि आत्मा । ऐसेया जो
 मनोर्धर्मा । वळघोनियां कर्मा । आरंभु करी ॥ १४ ॥ आणि उणें कां पुरें । जें
 जें कांहीं आचरे । तयाचेनि आविष्करें । कुंथों लागे ॥ १५ ॥ डोर्ड्ये ठेविलेनि
 भोजें । देवलविसें जेवीं फुंजे । तैसा विद्यावयसा माजे । उताणा चाले ॥ १६ ॥
 म्हणे मीचि एकु आशी । माझ्याचि घरीं संपत्ती । माझी आचरती रीती । कोणा
 आहे ॥ १७ ॥ नाहीं माझेनि पाडें वाढु । मी सर्वज्ञ एकचि रुद्धु । ऐसा
 गर्वतुष्टींगंडु । घेऊनि ठाके ॥ १८ ॥ व्याधि लागलिया माणुसा । नयेचि भोग
 दाऊं जैसा । निकें न साहे जो तैसा । पुढिलांचें ॥ १९ ॥ पैं गुण तेतुला खाय ।
 स्नेह कीं जाळितु जाय । जेथे ठेविजे तेथ होय । मसीऐसें ॥ २० ॥ जीवनें
 शिंपिला तिडपिडी । विजिला प्राण सांडी । लागला तरी काडी । उरों
 नेदी ॥ २१ ॥ आळुमाळ प्रकाशु करी । तेतुलेनीचि उबारा धरी । तैसिया
 दीपाचि परी । सुविद्यु जो ॥ २२ ॥ औषधाचेनि नांवें अमृतें । जैसा नवज्चरु
 आंबुथे । कां विषचि होऊनि परतें । सर्पा दूध ॥ २३ ॥ तैसा सद्गुणीं मत्सरु ।
 व्युत्पत्ती अहंकारु । तपोज्ञानें अपारु । ताठा चढे ॥ २४ ॥ अंत्यु राणिवे
 बैसविला । आरें धारणु गिळिला । तैसा गर्वे फुगला । देखसी जो ॥ २५ ॥
 जो लाटणें ऐसा न लवे । पाथरु तेवीं न द्रवे । गुणियासि नागवे । फोडसें

जैसें ॥ २६ ॥ किंबहुना तयापाशीं । अज्ञान आहे वाढीसीं । हें निकरें गा
तुजसीं । बोलत असें ॥ २७ ॥ आणीकही धनंजया । जो गृहदेह सामग्रिया ।
न देखे कालचेया । जन्मातें गा ॥ २८ ॥ कृतघ्ना उपकारु केला । कां चोरा
व्यवहारु दिधला । निसुगु स्तविला । विसरे जैसा ॥ २९ ॥ वोढाळितां
लाविलें । तें तैसेंच कान पूऱ्स वोलें । कीं पुढती वोढाळूं आलें । सुणें
जैसें ॥ ३० ॥ बेडूक सापाचिया तोंडीं । जातसे सबुडबुडीं । तो मक्षिकांचिया
कोडीं । स्मरेना कांहीं ॥ ३१ ॥ तैसीं नवही द्वारें स्त्रवती । आंगीं देहाची लुती
जिती । जेणे जाली तें चित्तीं । सलेना जया ॥ ३२ ॥ मातेच्या उदरकुहरीं ।
पचूनि विष्ठेच्या दाथरीं । जठरीं नवमासवरीं । उकडला जो ॥ ३३ ॥ ते
गर्भींची जे व्यथा । कां जें जालें उपजतां । तें कांहींची सर्वथा । नाठवी
जो ॥ ३४ ॥ मलमूत्रपंकीं । जें लोळतें बाळ अंकीं । तें देखोनि जो न थुंकीं ।
त्रासु नेघे ॥ ३५ ॥ कालचि ना जन्म गेलें । पाहेच पुढती आलें । ऐसें हें कांहीं
वाटलें । नाहीं जया ॥ ३६ ॥ आणि पैं तयाची परी । जीविताचि फरारी ।
देखोनि जो न करी । मृत्युचिंता ॥ ३७ ॥ जिणेयाचेनि विश्वासें । मृत्यु एक
एथ असे । हें जयाचेनि मानसें । मानिजेना ॥ ३८ ॥ अल्पोदकींचा मासा । हें
नाटे ऐसिया आशा । न वचेचि कां जैसा । अगाध डोहां ॥ ३९ ॥ कां
गोरीचिया भुली । मृग व्याधा दृष्टि न घाली । गळु न पाहतां गिळिली । उंडी
मीनें ॥ ३९० ॥ दीपाचिया झगामगा । जालील हें पतंगा । नेणवेचि पैं गा ।
जयापरी ॥ ४१ ॥ गव्हारु निद्रासुखें । घर जळत असे तें न देखे । नेणतां जेवीं
विखें । रांधिलें अन्न ॥ ४२ ॥ तैसा जीविताचेनि मिषें । हा मृत्यूचि आला
असे । हें नेणेचि राजसें । सुखें जो गा ॥ ४३ ॥ शरीरींची वाढी । अहोरात्रांची
जोडी । विषयसुखप्रौढी । साचचि मानी ॥ ४४ ॥ परी बापुडा ऐसें नेणें । जें
वेश्येचें सर्वस्व देणें । तेंचि तें नागवणें । रूप एथ ॥ ४५ ॥ संवचोराचें
साजणें । तेंचि तें प्राण घेणें । लेपा स्नपन करणें । तोचि नाशु ॥ ४६ ॥
पांडुरोगें आंग सुटलें । तें तयाचि नांवें खुंटलें । तैसें नेणें भुललें । आहारनिद्रा ॥ ४७ ॥
सन्मुख शूला । धांवतया पायें चपळा । प्रतिपदीं ये जवळा । मृत्यु जेवीं ॥ ४८ ॥
तेवीं देहा जंव जंव वाढु । जंव जंव दिवसांचा पवाढु । जंव जंव सुरवाढु ।

भोगांचा या ॥ ४९ ॥ तंव तंव अधिकाधिके । मरण आयुष्यातें जिंके । मीठ
 जेवीं उदकें । घासिजत असे ॥ ७५० ॥ तैसें जीवित्व जाये । तयास्तव काळु
 पाहे । हें हातोहातींचें न होये । ठाउके जया ॥ ५१ ॥ किंबहुना पांडवा । हा
 आंगींचा मृत्यु नित्य नवा । न देखे जो मावा । विषयांचिया ॥ ५२ ॥ तो
 अज्ञानदेशींचा रावो । या बोला महाबाहो । न पडे गा ठावो । आणिकांचा ॥ ५३ ॥
 पैं जीविताचेनि तोखें । जैसा कां मृत्यु न देखे । तैसाचि तारुण्यें पोखें । जरा
 न गणी ॥ ५४ ॥ कडाडीं लोटला गाडा । कां शिखरौनि सुटला धोंडा । तैसा
 न देखे जो पुढां । वार्धक्य आहे ॥ ५५ ॥ कां आडवोहळा पाणी आलें । कां
 जैसें म्हैसयाचें झुंज मातलें । तैसें तारुण्याचें चढलें । भुरें जया ॥ ५६ ॥ पुष्टि
 लागे विघरें । कांति पाहे निसरों । मस्तक आदरीं शिरो- । भारीं कंप ॥ ५७ ॥
 दाढी साउळ धरी । मान हालौनि वारी । तरी जो करी । मायेचा पैसु ॥ ५८ ॥
 पुढील उरीं आदले । तंव न देखे जेवीं आंधलें । कां डोळ्यावरलें निगलें ।
 आळशी तोखें ॥ ५९ ॥ तैसें तारुण्य आजिचें । भोगितां वृद्धाप्य पाहेचें । न
 देखे तोचि साचें । अज्ञानु गा ॥ ७६० ॥ देखें अक्षमें कुब्जें । कीं विटावूं लागे
 फुंजें । परि न म्हणे पाहे माझें । ऐसेंचि भवे ॥ ६१ ॥ आणि आंगीं
 वृद्धाप्यतेची । संज्ञा ये मरणाची । परि जया तारुण्याची । भुली न फिटे ॥ ६२ ॥
 तो अज्ञानाचें घर । हें साचचि घे उत्तर । तेवींचि परियेसीं थोर । चिन्हें
 आणिक ॥ ६३ ॥ तरि वाघाचिये अडवे । एक वेळ आला चरोनि दैवें । तेणे
 विश्वासें पुढती थांवे । वसू जैसा ॥ ६४ ॥ कां सर्पघराआंतु । अवचटें ठेवा
 आणिला स्वस्थु । येतुलियासाठीं निश्चितु । नास्तिकु होय ॥ ६५ ॥ तैसेचि
 अवचटें हें । एकदोनी वेळां लाहे । एथ रोग एक आहे । हें मानीना जो ॥ ६६ ॥
 वैरिया नीद आली । आतां द्वंद्वं माझीं सरलीं । हें मानी तो सपिली । मुकला
 जेवीं ॥ ६७ ॥ तैसी आहारनिद्रेची उजरी । रोग निवांतु जोंवरी । तंव जो न
 करी । व्याधीचिंता ॥ ६८ ॥ आणि स्त्रीपुत्रादिमेलें । संपत्ति जंव जंव फळे ।
 तेणे रजें डोळे । जाती जयाचे ॥ ६९ ॥ सर्वेचि वियोगु पडैल । विळौनि
 विपत्ति येईल । हें दुःख पुढील । देखेना जो ॥ ७७० ॥ तो अज्ञान गा पांडवा ।
 आणि तोहि तोचि जाणावा । जो इंद्रियें अव्हासवा । चारी एथ ॥ ७१ ॥

वयसेचेनि उवायें । संपत्तीचेनि सावायें । सेव्यासेव्य जाये । सरकटितु ॥ ७२ ॥
 न करावें तें करी । असंभाव्य मनीं धरी । चिंतूं नये तें विचारी । जयाची
 मती ॥ ७३ ॥ रिघे जेथ न रिघावें । मागे जें न घ्यावें । स्पर्शे जेथ न लागावें ।
 आंग मन ॥ ७४ ॥ न जावें तेथ जाये । न पाहावें तें जो पाहे । न खावें तें
 खाये । तेवींचि तोषें ॥ ७५ ॥ न धरावा तो संगु । न लागावें तेथ लागु ।
 नाचरावा तो मार्गु । आचरे जो ॥ ७६ ॥ नायकावें तें आइके । न बोलावें तें
 बके । परि दोष होतील हें न देखे । प्रवर्ततां ॥ ७७ ॥ आंगा मनासि रुचावें ।
 येतुलेनि कृत्याकृत्य नाठवें । जो करणेयाचेनि नांवें । भलतेंचि करी ॥ ७८ ॥
 परि पाप मज होईल । कां नरकयातना येईल । हें कांहींचि पुढील । देखेना
 जो ॥ ७९ ॥ तयाचेनि आंगलगें । अज्ञान जगीं दाटुगें । जें सज्जानाहि संगें ।
 झोंबों सके ॥ ८० ॥ परी असो हें आइक । अज्ञानचिन्हें आणिक । जेणे तुज
 सम्यक् । जाणवे तें ॥ ८१ ॥ तरी जयाची प्रीति पुरी । गुंतली देखसी घरीं ।
 नवगंधकेसरीं । भ्रमरी जैशी ॥ ८२ ॥ साकरेचिया राशीं । बैसली नुठे माशी ।
 तैसेनि स्त्रीचित्त आवेशीं । जयाचें मन ॥ ८३ ॥ ठेला बेडूक कुंडीं । मशक
 गुंतला शेंबुडीं । जैसा ढोरु सबुडबुडीं । रुतला पंकीं ॥ ८४ ॥ तैसें घरींहूनि
 निघणें । नाहीं जीवें मनें प्राणें । जया साप होऊनि असणें । भाटीं
 तियें ॥ ८५ ॥ प्रियोत्तमाचिया कंठीं । प्रमदा घे आटी । तैशी जीवेंसी कोंपटी ।
 धरूनि ठाके ॥ ८६ ॥ मधुरसोद्देशें । मधुकर जचे जैसें । गृहसंगोपन तैसें । करी
 जो गा ॥ ८७ ॥ म्हातारपणीं जालें । मा आणिक एक विपायिलें । तयाचें कां
 जेतुलें । मातापितरां ॥ ८८ ॥ तेतुलेनि पाडें पार्था । घरीं जया प्रेमआस्था ।
 आणि स्त्रीवांचूनि सर्वथा । जाणेना जो ॥ ८९ ॥ महापुरुषाचें चित्त । जालिया
 वस्तुगत । ठाके व्यवहारजात । जयापरी ॥ ७९० ॥ तैसा स्त्रीदेहीं जो जीवें ।
 पडोनियां सर्वभावें । कोण मी काय करावें । कांहीं नेणें ॥ ९१ ॥ हानि लाज
 न देखे । परापवादु नाइके । जयाचीं इंद्रियें एकमुखें । स्त्रिया केलीं ॥ ९२ ॥
 चित्त आसाधी स्त्रियेचें । आणि तियेचेनि छंदें नाचे । माकड गारुडियाचें ।
 जैसें होय ॥ ९३ ॥ आपणपेही शिणवी । इष्टमित्र दुखवी । मग कवडाचि
 वाढवी । लोभी जैसा ॥ ९४ ॥ तैसा दानपुण्ये खांची । गोत्रकुटुंबा वंची ।

परी गारी भरी स्त्रियेची । उणी हों नेदी ॥ १५ ॥ पूजितीं दैवतें जोगावी । गुरुते
बोलें झकवी । मायबापां दावी । निदारपण ॥ १६ ॥ स्त्रियेच्या तरी विखीं ।
भोगसंपत्ती अनेकीं । आणी वस्तु निकी । जे जे देखे ॥ १७ ॥ प्रेमाथिलेनि
भत्तें । जैसेनि भजिजे कुळदैवतें । तैसा एकाग्रचित्तें । स्त्री जो उपासी ॥ १८ ॥
साच आणि चोख । तें स्त्रियेसीचि अशेख । येरांविषयीं जोगावणूक । तेहीं
नाहीं ॥ १९ ॥ इयेतें हन कोणी देखैल । इयेसी वेखासें जाईल । तरी युगाचि
बुडैल । ऐसें जया ॥ ८०० ॥ नायट्यांभेण । न मोडिजे नागांची आण । तैसी
पाळी उणखुण । स्त्रियेची जो ॥ १ ॥ किंबहुना धनंजया । स्त्रीचि सर्वस्व
जया । आणि तियेचिया जालियां- । लागीं प्रेम ॥ २ ॥ आणिकही जें समस्त ।
तियेचें संपत्तिजात । तें जीवाहूनि आप्त । मानी जो कां ॥ ३ ॥ तो अज्ञानासी
मूळ । अज्ञाना त्याचेनि बळ । हें असो केवळ । तेंचि रूप ॥ ४ ॥ आणि
मातलिया सागरीं । मोकललिया तरी । लाटांच्या येरझारीं । आंदोळे जेवीं ॥ ५ ॥
तेवीं प्रिय वस्तु पावे । आणि सुखें जो उंचावे । तैसाचि अप्रियासवें । तळवट
घे ॥ ६ ॥ ऐसेनि जयाचे चित्तीं । वैषम्यसाम्याची वोखती । वाहे तो महामती ।
अज्ञान गा ॥ ७ ॥ आणि माझ्या ठारीं भक्ती । फळालागीं जया आर्ती ।
धनोहेशें विरक्ती । नटणें जेवीं ॥ ८ ॥ नातरी कांताच्या मानसीं । रिगोनि
स्वैरिणी जैसी । राहाटे जारेंसीं । जावयालागीं ॥ ९ ॥ तैसा मातें किरीटी ।
भजती गा पाउटी । करूनि जो दिठी । विषोसूये ॥ ८१० ॥ आणि
भजिन्नलियासवें । तो विषो जरी न पावे । तरी सांडी म्हणे आघवें । टवाळ
हें ॥ ११ ॥ कुणबट कुळवाडी । तैसा आन आन देव मांडी । आदिलाची
परवडी । करी तया ॥ १२ ॥ तया गुरुमार्गा टेंके । जयाचा सुगरवा देखे । तरी
तयाचा मंत्र शिके । येरु नेघे ॥ १३ ॥ प्राणिजातेंसीं निष्ठुरु । स्थावरीं बहु
भरु । तेवींचि नाहीं एकसरु । निवाहो जया ॥ १४ ॥ माझी मूर्ति निफजवी ।
ते घराचे कोनीं बैसवी । आपण देवो देवी । यात्रे जाय ॥ १५ ॥ नित्य
आराधन माझ्यें । काझीं कुळदैवता भजे । पर्वविशेषे कीजे । पूजा आना ॥ १६ ॥
माझें अधिष्ठान घरीं । आणि वोवसे आनाचे करी । पितृकार्यावसरीं ।
पितरांचा होय ॥ १७ ॥ एकादशीच्या दिवशीं । जेतुला पाढु आम्हांसी ।

तेतुलाचि नागांसी । पंचमीच्या दिवशी ॥ १८ ॥ चौथ मोटकी पाहे । आणि गणेशाचाचि होये । चावदसी म्हणे माये । तुळाचि वो दुर्गे ॥ १९ ॥ नित्यनैमितिके कर्म सांडी । मग बैसे नवचंडी । आदित्यवारीं वाढी । बहिरवां पात्रीं ॥ ८२० ॥ पाठीं सोमवार पावे । आणि बेलेंसी लिंगा धांवे । ऐसा एकलाचि आघवे । जोगावी जो ॥ २१ ॥ ऐसा अखंड भजन करी । उगा नोहे क्षणभरी । अवघेन गांवद्वारीं । अहेव जैसी ॥ २२ ॥ ऐसेनि जो भक्तु । देखसी सैरा धांवतु । जाण अज्ञानाचा मूर्तु । अवतार तो ॥ २३ ॥ आणि एकांते चोखटे । तपोवने तीर्थे तटे । देखोनि जो गा विटे । तोहि तोची ॥ २४ ॥ जया जनपदीं सुख । गजबजेचे कवतिक । वानूं आवडे लौकिक । तोहि तोची ॥ २५ ॥ आणि आत्मा गोचरु होये । ऐसी जे विद्या आहे । ते आइकोनि डौर वाहे । विद्वांसु जो ॥ २६ ॥ उपनिषदांकडे न वचे । योगशास्त्र न रुचे । अध्यात्मज्ञानीं जयाचे । मनचि नाहीं ॥ २७ ॥ आत्मचर्चा एकी आथी । ऐसिये बुद्धीची भिंती । पाढूनि जयाची मती । वोढाळ जाहली ॥ २८ ॥ कर्मकांड तरी जाणे । मुखोदगत पुराणे । ज्योतिर्षीं तो म्हणे । तैसेचि होय ॥ २९ ॥ शिल्पीं अति निपुण । सूपकर्मींही प्रवीण । विधि आथर्वण । हातीं आथी ॥ ८३० ॥ कोकीं नाहीं ठेले । भारत कीर म्हणितले । आगम आफाविले । मूर्त होती ॥ ३१ ॥ नीतिजात सुझे । वैद्यकही बुझे । काव्यनाटकीं दुजें । चतुर नाहीं ॥ ३२ ॥ स्मृतींची चर्चा । दंशु जाणे गारुडियाचा । निघंटु प्रज्ञेचा । पाइकी करी ॥ ३३ ॥ व्याकरणीं चोखडा । तर्कीं अतिगाढा । परी एक अध्यात्मज्ञानीं फुडा । जात्यंथु जो ॥ ३४ ॥ तें एकवांचूनि आघवां शास्त्रीं । सिद्धांतनिर्माणधात्री । परी जळों तें मूळनक्षत्रीं । न पाहें गा ॥ ३५ ॥ मोराआंगीं अशेवें । पिसें असतीं डोळसें । परी एकली दृष्टि नसे । तैसें तें गा ॥ ३६ ॥ जरी परमाणूएवढें । संजीवनीमूळ जोडे । तरी बहु काय गाडे । भरणे येरें ॥ ३७ ॥ आयुष्येवीण लक्षणे । सिसेंवीण अलंकरणे । वोहरेंवीण वाधावणे । तो विटंबु गा ॥ ३८ ॥ तैसें शास्त्रजात जाण । आघवेंचि अप्रमाण । पार्था अध्यात्मज्ञानेवीण । एकलेनी ॥ ३९ ॥ यालगीं अर्जुना पाहीं । अध्यात्मज्ञानाच्या ठायीं । जया नित्यबोधु नाहीं । शास्त्रमूढा ॥ ८४० ॥ तया शरीर जें जालें । तें अज्ञानाचें बीं

विरुद्धलें। तथाचें व्युत्पन्नत्व गेलें। अज्ञानवेळीं ॥ ४१ ॥ तो जें जें बोले। तें अज्ञानचि फुललें। तथाचें पुण्य जें फळलें। तें अज्ञान गा ॥ ४२ ॥ आणि अध्यात्मज्ञान काहीं। जेणें मानिलेंचि नाहीं। तो ज्ञानार्थु न देखे काई। हें बोलावें असें ॥ ४३ ॥ ऐलीचि थडी न पवतां। पळे जो माघौता। तथा पैलद्वीपींची वार्ता। काय होय ॥ ४४ ॥ कां दारवंठाचि जयाचें। शीर रोंविलें खांचे। तो केवीं परिवरींचें। ठेविले देखे ॥ ४५ ॥ तेवीं अध्यात्मज्ञानीं जया। अनोळख धनंजया। तथा ज्ञानार्थु देखावया। विषो काई ॥ ४६ ॥ म्हणौनि आतां विशेषें। तो ज्ञानाचें तत्त्व न देखे। हें सांगावें आंखेलेखें। न लो तुज ॥ ४७ ॥ जेव्हां सगर्भे वाढिलें। तेव्हांचि पोटींचें धालें। तैसें मागिलें पदें बोलिलें। तेंचि होय ॥ ४८ ॥ वांचूनियां वेगळें। रूप करणें हें न मिळे। जेवीं अवंतिलें आंधळें। तें दुजेनसीं ये ॥ ४९ ॥ एवं इये उपरतीं। अज्ञानचिन्हें मागुती। अमानित्वादि प्रभृती। वाखाणिलीं ॥ ५० ॥ जें ज्ञानपदें अठरा। केलियां येरी मोहगां। अज्ञान या आकारा। सहजें येती ॥ ५१ ॥ मागां श्लेकाकाचेनि अर्धार्थे। ऐसें सांगितलें श्रीमुकुंदें। ना उफराटीं इये ज्ञानपदें। तेंचि अज्ञान ॥ ५२ ॥ म्हणौनि इया वाहणीं। केली म्यां उपलवणी। वांचूनि दुधा मेळऊनि पाणी। फार कीजे ॥ ५३ ॥ तैसें जी न बडबडीं। पदाची कोर न सांडीं। परी मूळधर्मींचिये वाढी। निमित्त जाहलें ॥ ५४ ॥ तंव श्रोते म्हणती राहें। कें परिहारा ठावो आहे। बिहिसी कां वायें। कविपोषका ॥ ५५ ॥ तूतें श्रीमुरारीं। म्हणितलें प्रगट करीं। जे अभिप्राय गव्हरीं। झांकिले आस्हीं ॥ ५६ ॥ तें देवाचें मनोगत। दावित आहासी तूं मूर्त। हेंहीं म्हणतां चित्त। दाटैल तुझें ॥ ५७ ॥ म्हणौनि असो हें न बोलें। परि साविया गा तोषलें। जे ज्ञानतरिये मेळविलें। श्रवणसुखाचिये ॥ ५८ ॥ आतां इयाकरी। जे तो श्रीहरी। बोलिला तें करीं। कथन वेगां ॥ ५९ ॥ इया संतवाक्यासरिसें। म्हणितलें निवृत्तिदासें। जी अवधारा तरी ऐसें। बोलिलें देवें ॥ ६० ॥ म्हणती तुवां पांडवा। हा चिन्हसमुच्च्ययो आघवा। आयकिला तो जाणावा। अज्ञानभागु ॥ ६१ ॥ इया अज्ञानविभागा। पाठी देऊनि यें गा। ज्ञानविखीं चांगा। दृढा होईजे ॥ ६२ ॥ मग निर्वाळिलेनि ज्ञानें। ज्ञेय भेटेल मनें।

तें जाणावया अर्जुनें। आस केली ॥ ६३ ॥ तंव सर्वज्ञांचा रावो। म्हणे जाणौनि तयाचा भावो। परिसें ज्ञेयाचा अभिप्रावो। सांगों आतां ॥ ६४ ॥

ज्ञेयं यत्तप्रवक्ष्यामि यज्ञात्वामृतमश्नुते ।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तनासदुच्यते ॥ १२ ॥

तरि ज्ञेय ऐसें म्हणणें। वस्तुतें येणेंचि कारणें। जें ज्ञानेंवांचूनि कवणें। उपायें न ये ॥ ६५ ॥ आणि जाणितलेयावरौतें। कांहींच करणें नाहीं जेथें। जाणणेंचि तन्मयातें। आणी जयाचें ॥ ६६ ॥ जें जाणितलेयाचिसाठीं। संसार काढूनियां कांठीं। जिरोनि जाइजे पोटीं। नित्यानंदाच्या ॥ ६७ ॥ तें ज्ञेय गा ऐसें। आदि जया नसे। परब्रह्म आपैसें। नाम जया ॥ ६८ ॥ जें नाहीं म्हणों जाइजे। तंव विश्वाकारें देखिजे। आणि विश्वचि ऐसें म्हणिजे। तरि हे माया ॥ ६९ ॥ रूप वर्ण व्यक्ती। नाहीं दृश्य द्रष्टा स्थिती। तरि कोणें कैसें आथी। म्हणावें पां ॥ ८७० ॥ आणि साचचि जरी नाहीं। तरि महदादि कोणें ठाई। स्फुरत कैंचें काई। तेणेंवीण असे ॥ ७१ ॥ म्हणौनि आथी नाथी हे बोली। जें देखोनि मुकी जाहली। विचारेंसी मोडली। वाट जेथें ॥ ७२ ॥ जैसीं भांडघटशरावीं। तदाकारें असे पृथ्वी। तैसें सर्व होऊनियां सर्वी। असे जे वस्तु ॥ ७३ ॥

सर्वतःपाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

सर्वतःश्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३ ॥

आधवांचि देशीं काळीं। नक्हतां देशकाळांवेगली। जे क्रिया स्थूलास्थूलीं। तेचि हात जयाचे ॥ ७४ ॥ तयातें याकारणें। विश्वबाहु ऐसें म्हणणें। जें सर्वचि सर्वपणें। सर्वदा करी ॥ ७५ ॥ आणि समस्तांही ठायां। एके काळीं धनंजया। आलें असे म्हणौनि जया। विश्वांघ्निनाम ॥ ७६ ॥ पैं सवितया आंग डोळे। नाहींत वेगले वेगले। तैसें सर्वद्रष्टें सकळें। स्वरूपें जें ॥ ७७ ॥ म्हणौनि विश्वतश्चक्षु। हा अचक्षूच्या ठायीं पक्षु। बोलावया दक्षु। जाहला वेदु ॥ ७८ ॥ जें सर्वांचे शिरावरी। नित्य नांदे सर्वांपरी। ऐसिये स्थितीवरी। विश्वमूर्धा म्हणिये ॥ ७९ ॥ पैं गा मूर्ति तोंचि मुख। हुताशनी जैसें देख। तैसें सर्वपणें अशेख। भोक्तें जें ॥ ८८० ॥ यालागीं तया पार्था। विश्वतोमुख हे

व्यवस्था । आली वाक्यथा । श्रुतीचिया ॥ ८१ ॥ आणि वस्तुमात्रीं गगन । जैसें असे संलग्न । तैसें शब्दजातीं कान । सर्वत्र जया ॥ ८२ ॥ म्हणौनि आम्ही तयातें । म्हणों सर्वत्र आइकतें । एवं जें सर्वातं । आवरूनि असे ॥ ८३ ॥ एह्वां तरी महामती । विश्वतश्चक्षु इया श्रुती । तयाचिया व्याप्ती । रूप केलें ॥ ८४ ॥ वांचूनि हस्त नेत्र पाये । हें भाष तेथ कें आहे । सर्व शून्याचा न साहे । निष्कर्ष जें ॥ ८५ ॥ पैं कल्लोळातें कल्लोळें । ग्रसिजत असे ऐसें कळे । परी ग्रसितें ग्रासावेगळे । असे काई ॥ ८६ ॥ तैसें साचचि जें एक । तेथ कें व्याप्यव्यापक । परी बोलावया नावेक । करावें लागे ॥ ८७ ॥ पैं शून्य जें दावावें जाहलें । तैं बिंदुले एक पाहिजे केलें । तैसें अद्वैत सांगावें बोलें । तैं द्वैत कीजे ॥ ८८ ॥ एह्वां तरी पार्था । गुरुशिष्यसत्पथा । आडलु पडे सर्वथा । बोल खुंटे ॥ ८९ ॥ म्हणौनि गा श्रुती । द्वैतभावें अद्वैतीं । निरूपणाची वाहती । वाट केली ॥ ९० ॥ तेंचि आतां अवधारीं । इये नेत्रगोचरं आकारीं । तें ज्ञेय गा जयापरी । व्यापक असे ॥ ९१ ॥

सर्वेन्द्रियगुणभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।

असकं सर्वभृच्छैव निर्गुणं गुणभोक्तुं च ॥ ९४ ॥

तरी तें गा किरीटी ऐसें । अवकाशीं आकाश जैसें । पटीं पटु होऊनि असे । तंतु जेवीं ॥ ९२ ॥ उदक होऊनि उदकीं । रसु जैसा अवलोकीं । दीपपणे दीपकीं । तेज जैसें ॥ ९३ ॥ कर्पूरत्वे कापुरीं । सौरभ्य असे जयापरी । शरीर होऊनि शरीरीं । कर्म जेवीं ॥ ९४ ॥ किंबहुना जैसें पांडवा । सोनेंचि सोनयाचा रवा । तैसें जें या सर्वा । सर्वांगीं असे ॥ ९५ ॥ परी रवेपणामाजिवडे । तंव रवा ऐसें आवडे । वांचूनि सोनें सांगडें । सोनया जेवीं ॥ ९६ ॥ पैं गा वोघुचि वांकुडा । परी पाणी उजू सुहाडा । वन्हि आला लोखंडा । लोह नव्हे कीं ॥ ९७ ॥ घटाकारें वेंटाळें । तेथ नभ गमे वाटोळें । मठीं तरी चौफळें । आये दिसे ॥ ९८ ॥ तरि ते अवकाश जैसें । नोहेजतीचि कां आकाशें । जें विकार होऊनि तैसें । विकारी नोहे ॥ ९९ ॥ मन मुख्य इंद्रियां । सत्त्वादि गुणां ययां- । सारिखें ऐसें धनंजया । आवडे कीर ॥ १०० ॥ पैं गुळाची गोडी । नोहे बांधया सांगडी । तैसीं गुण इंद्रियें फुडीं । नाहीं

तेथ ॥ १ ॥ अगा क्षीराचिये दशो । घृत क्षीराकारे असे । परी क्षीरचि नोहे जैसे ।
 कपिध्वजा ॥ २ ॥ तैसे जें इये विकारीं । विकार नोहे अवधारीं । पैं आकारा
 नाम भोंवरीं । येर सोने तें सोने ॥ ३ ॥ इया उघड मळाटिया । तें वेगळेपण
 धनंजया । जाण गुणझंड्रियां- पासोनियां ॥ ४ ॥ नामरूपसंबंधु । जातिक्रियाभेदु ।
 हा आकारासीच प्रवादु । वस्तूसि नाहीं ॥ ५ ॥ तें गुण नव्हे कहीं । गुणा तया
 संबंधु नाहीं । परि तयाच्याचि ठारीं । आभासती ॥ ६ ॥ येतुलेयासाठीं ।
 संभांताच्या पोटीं । ऐसे जाय किरीटी । जे हेंचि धरी ॥ ७ ॥ तरी तें गा धरणे
 ऐसे । अभ्रातें जेवीं आकाशे । कां प्रतिवदन जैसे । आरसेनि ॥ ८ ॥ नातरी
 सूर्यप्रतिमंडल । जैसेनि धरी सलिल । कां रश्मिकरीं मृगजळ । धरिजे
 जेवीं ॥ ९ ॥ तैसे गा संबंधेविन । यया सर्वातें धरी निर्गुण । परी तें वायां
 जाण । मिथ्यादृष्टी ॥ १० ॥ आणि यापरी निर्गुणे । गुणातें भोगणे । रङ्का
 राज्य करणे । स्वर्जीं जैसे ॥ ११ ॥ म्हणौनि गुणाचा संगु । अथवा गुणभोगु ।
 हा निर्गुणीं लागु । बोलों नये ॥ १२ ॥

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

सूक्ष्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥ १५ ॥

जें चराचर भूतां- । माजीं असे पंडुसुता । नाना वन्हीं उष्णता । अभेदें
 जैसी ॥ १३ ॥ तैसेनि अविनाशभावें । जें सूक्ष्मदशे आघवें । व्यापूनि असे तें
 जाणावें । ज्ञेय एथ ॥ १४ ॥ जें एक आंतुबाहेरी । जें एक जवळ दुरी । जें
 एकवांचूनि परी । दुर्जीं नाहीं ॥ १५ ॥ क्षीरसागरींची गोडी । माजीं बहु थडिये
 थोडी । हें नाहीं तया परवडी । पूर्ण जें गा ॥ १६ ॥ स्वेदजादिप्रभृती ।
 वेगळाल्या भूतीं । जयाचिये अनुस्यूतीं । खोमणे नाहीं ॥ १७ ॥ पैं
 श्रोतेमुखिटळका । घटसहस्रां अनेका - । माजीं बिंबोनि चंद्रिका । न भेदे
 जेवीं ॥ १८ ॥ नाना ल्वणकणाचिये राशी । क्षारता एकचि जैसी । कां कोडी
 एकीं ऊसीं । एकचि गोडी ॥ १९ ॥

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम् ।

भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६ ॥

तैसे अनेकीं भूतजातीं । जें आहे एकी व्याप्ती । विश्वकार्या सुमती ।

कारण जें गा ॥ १२० ॥ म्हणौनि हा भूताकारु । जेथोनि तेंचि तया आधारु ।
कल्लोळा सागरु । जियापरी ॥ २१ ॥ बाल्यादि तिन्हीं वयसीं । काया एकचि
जैसी । तैसें आदिस्थितिग्रासीं । अखंड जें ॥ २२ ॥ सायंप्रातर्मध्यान । होतां
जातां दिनमान । जैसें कां गगन । पालटे ना ॥ २३ ॥ अगा सृष्टिवेळे
प्रियोत्तमा । जया नांव म्हणती ब्रह्मा । व्याप्ति जें विष्णुनामा । पात्र जाहलें ॥ २४ ॥
मग आकारु हा हरपे । तेक्हां रुद्र जें म्हणिये । तेंही गुणत्रय जेक्हां लोये । तैं
जें शून्य ॥ २५ ॥ नभाचें शून्यत्व गिळून । गुणत्रयातें नुरऊन । तें शून्य तें
महाशून्य । श्रुतिवचनसंमत ॥ २६ ॥

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम् ॥ १७ ॥

जें अग्नीचें दीपन । जें चंद्राचें जीवन । सूर्याचे नयन । देखती जेणें ॥ २७ ॥
जयाचेनि उजियेडें । तारांगण उभडें । महातेज सुरवाडें । राहाटे जेणें ॥ २८ ॥
जें आदीची आदी । जें वृद्धीची वृद्धी । बुद्धीची जें बुद्धी । जीवाचा
जीवु ॥ २९ ॥ जें मनाचें मन । जें नेत्राचे नयन । कानाचे कान । वाचेची
वाचा ॥ ३० ॥ जें प्राणाचा प्राण । जें गतीचे चरण । क्रियेचें कर्तेपण ।
जयाचेनि ॥ ३१ ॥ आकारु जेणें आकारे । विस्तारु जेणें विस्तारे । संहारु
जेणें संहारे । पंडुकुमरा ॥ ३२ ॥ जें मेदिनीची मेदिनी । जें पाणी पिऊनि असे
पाणी । तेजा दिवेलावणी । जेणें तेजें ॥ ३३ ॥ जें वायूचा श्वासोश्वासु । जें
गगनाचा अवकाशु । हें असो आघवाचि आभासु । आभासे जेणें ॥ ३४ ॥
किंबहुना पांडवा । जें आघवेचि असे आघवा । जेथ नाहीं रिगावा ।
द्वैतभावासी ॥ ३५ ॥ जें देखिलियाचिसवें । दूश्य द्रष्टा हें आघवें । एकवाट
कालवे । सामरस्यें ॥ ३६ ॥ मग तेंचि होय ज्ञान । ज्ञाता ज्ञेय हन । ज्ञानें गमिजे
स्थान । तेंहि तेंची ॥ ३७ ॥ जैसे सरलियां लेख । आंख होती एक । तैसें
साध्यसाधनादिक । ऐक्यासि ये ॥ ३८ ॥ अर्जुना जिये ठायीं । न सरे द्वैताची
वही । हें असो जें हृदयीं । सर्वाच्या असे ॥ ३९ ॥

इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोकं समासतः ।

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥

एवं तुजपुढां । आदि क्षेत्र सुहाडा । दाविले फाडोवाडां । विवंचुनी ॥ ४० ॥
तैसेंचि क्षेत्रापाठीं । जैसेंनि देखसी दिठी । तें ज्ञानही किरीटी । सांगितलें ॥ ४१ ॥
अज्ञानाही कौतुके । रूप केले निके । जंव आयणी तुझी टेके । पुरे
म्हणे ॥ ४२ ॥ आणि आतां हें रोकडे । उपपत्तीचेनि पवाडे । निस्तपिले उघडे ।
ज्ञेय पैंगा ॥ ४३ ॥ हे आधवीच विवंचना । बुद्धी भरोनि अर्जुना । मत्सिद्धिभावना ।
माझिया येती ॥ ४४ ॥ देहादि परिग्रहीं । संन्यासु करूनियां जिहीं । जीवु
माझिया ठाई । वृत्तिकु केला ॥ ४५ ॥ ते मातें किरीटी । हेंचि जाणौनियां
शेवटीं । आपणपयां साटोवाटीं । मीचि होती ॥ ४६ ॥ मीचि होती परी । हें
मुख्य गा अवधारीं । सोहोपी सर्वापरी । रचिलीं आम्हीं ॥ ४७ ॥ कडां पायरी
कीजे । निराळीं माचु बांधिजे । अथावीं सुड्जे । तरी जैसी ॥ ४८ ॥ एहवीं
अवघेंचि आत्मा । हें सांगों जरी वीरोत्तमा । परी तुझिया मनोधर्मा । मिळेल
ना ॥ ४९ ॥ म्हणौनि एकचि संचले । चतुर्था आम्हीं केले । जें अदलपण
देखिले । तुझिये प्रज्ञे ॥ ५० ॥ पैं बाळ जैं जेवविजे । तैं घांसु विसा ठायीं
कीजे । तैसें एकचि हें चतुर्व्याजें । कथिले आम्हीं ॥ ५१ ॥ एक क्षेत्र एक
ज्ञान । एक ज्ञेय एक अज्ञान । हे भाग केले अवधान । जाणौनि तुझें ॥ ५२ ॥
आणि ऐसेनही पार्था । जरी हा अभिग्रावो तुज हाता । न ये तरी हे व्यवस्था ।
एक वेळ सांगों ॥ ५३ ॥ आतां चौठायीं न करूं । एकही म्हणौनि न सरूं ।
आत्मानात्मया धरूं । सरिसा पाढु ॥ ५४ ॥ परि तुवां येतुले करावें । मागों तें
आम्हां देआवें । जे कानचि नांव ठेवावें । आपण पैंगा ॥ ५५ ॥ या
श्रीकृष्णाचिया बोला । पार्थु रोमांचितु जाहला । तेथ देवो म्हणती
भला । उचंबळेना ॥ ५६ ॥ ऐसेनि तो येतां वेगु । धरूनि म्हणे श्रीरंगु ।
प्रकृतिपुरुषविभागु । परिसें सांगों ॥ ५७ ॥ जया मार्गातें जगीं । सांख्य म्हणती
योगी । जयाचिये भाटिवेलार्गीं । मी कपिल जाहलों ॥ ५८ ॥ तो आईक
निर्दोखु । प्रकृतिपुरुषविवेकु । म्हणे आदिपुरुखु । अर्जुनातें ॥ ५९ ॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ।

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसम्भवान् ॥ १९ ॥

तरी पुरुष अनादि आथी । आणि तैचि लागोनि प्रकृति । संसरिसी

दिवोराती । दोनी जैसी ॥ ९६० ॥ कां रूप नोहे वायां । परी रूपा लागली छाया । निकणु वाढे धनंजया । कणेंसीं कोंडा ॥ ६१ ॥ तैसीं जाण जवटें । दोन्हीं इयें एकवटें । प्रकृतिपुरुष प्रकटें । अनादिसिद्धें ॥ ६२ ॥ पैं क्षेत्र येण नांवें । जें सांगितलें आघवें । तेंचि एथ जाणावें । प्रकृति हे गा ॥ ६३ ॥ आणि क्षेत्रज्ञ ऐसें । जयातें म्हणितलें असे । तो पुरुष हें अनारिसें । न बोलों घेई ॥ ६४ ॥ इयें आनानें नांवें । परि निरूप्य आन नोहे । हें लक्षण न चुकावें । पुढतपुढती ॥ ६५ ॥ तरी केवळ जे सत्ता । तो पुरुष गा पंडुसुता । प्रकृतीतें समस्तां । क्रिया नाम ॥ ६६ ॥ बुद्धि इंद्रियें अंतःकरण । इत्यादि विकारभरण । आणि ते तिन्ही गुण । सत्त्वादिक ॥ ६७ ॥ हा आघवाचि मेळावा । प्रकृती जाहला जाणावा । हेचि हेतु संभवा । कर्माचिया ॥ ६८ ॥

कार्यकरणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

पुरुषः सुखदुःखानां भोकृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥

तेथ इच्छा आणि बुद्धी । घडवी अहंकारेंसीं आधीं । मग तिया लाविती वेधीं । कारणाच्या ॥ ६९ ॥ तेंचि कारण ठाकावया । जें सूत्र धरणें उपाया । तया नांव धनंजया । कार्य पैं गा ॥ ९७० ॥ आणि इच्छा मदाच्या थावीं । लागली मनातें उठवी । तें इंद्रियें राहाटवी । हें कर्तृत्व पैं गा ॥ ७१ ॥ म्हणौनि तीन्ही या जाणा । कार्यकर्तृत्वकारणा । प्रकृति मूळ हे राणा । सिद्धांचा म्हणे ॥ ७२ ॥ एवं तिर्हीचेनि समवायें । प्रकृति कर्मरूप होये । परि जया गुणा वाढे त्राये । त्याचि सारिखी ॥ ७३ ॥ जें सत्त्वगुणें अधिष्ठिजे । तें सत्कर्म म्हणिजे । रजोगुणें निफजे । मध्यम तें ॥ ७४ ॥ जें कां केवळ तमें । होतीं जिये कर्मे । निषिद्धें अधर्मे । जाण तियें ॥ ७५ ॥ ऐसेनि संतासंतें । कर्मे प्रकृतीसतव होतें । तयापासोनि निर्वाळतें । सुखदुःख गा ॥ ७६ ॥ असंतीं दुःख उपजे । सत्कर्म सुख निफजे । तया दोहींचा बोलिजे । भोगु पुरुषा ॥ ७७ ॥ सुखदुःखें जंववरी । निफजती साचोकारीं । तंब प्रकृति उद्यमु करी । पुरुषु भोगी ॥ ७८ ॥ प्रकृतिपुरुषांची कुळवाडी । सांगतां असंगडी । जे आंबुली जोडी । आंबुला खाय ॥ ७९ ॥ आंबुला आंबुलिये । संगती ना सोये । कीं आंबुली जग विये । चोज ऐका ॥ ९८० ॥

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुद्वते प्रकृतिजानुणान्।

कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥

जे अनंगु तो पेंथा । निकवडा नुसधा । जीर्णु अतिवृद्धा- । पासोनि वृद्धु ॥ ८१ ॥ तया आडनांव पुरुषु । एहवीं स्त्री ना नपुंसकु । किंबहुना एकु । निश्चयो नाहीं ॥ ८२ ॥ तो अचक्षु अश्रवणु । अहस्तु अचरणु । रूप ना वर्णु । नाम आथी ॥ ८३ ॥ अर्जुना कांहींचि जेथ नाहीं । तो प्रकृतीचा भर्ता पाहीं । कीं भोगणें ऐसयाही । सुखदुःखांचें ॥ ८४ ॥ तो तरी अकर्ता । उदासु अभोक्ता । परि इया पतिव्रता । भोगविजे ॥ ८५ ॥ जियेतें अलुमाळु । रूपागुणाचा चाळढाळु । ते भलत्तैसाही खेळु । लेखा आणी ॥ ८६ ॥ मा इये प्रकृती तंव । गुणमयी हेंचि नांव । किंबहुना सावेव । गुण तेचि हे ॥ ८७ ॥ हे प्रतिक्षणीं नित्य नवी । रूपागुणाचीच आघवी । जडातेही माजवी । इयेचा माजु ॥ ८८ ॥ नामें इयें प्रसिद्धें । स्नेहो इया स्निग्धें । इंद्रियें प्रबुद्धें । इयेचेनि ॥ ८९ ॥ कायि मन हें नपुंसक । कीं तें भोगवी तिन्ही लोक । ऐसें ऐसें अलौकिक । करणें इयेचें ॥ ९० ॥ हे भ्रमाचें महाद्वीप । हे व्याप्तीचें रूप । विकार उमप । इया केले ॥ ९१ ॥ हे कामाची मांडवी । हे मोहवर्नींची माधवी । इये प्रसिद्धचि दैवी । माया हें नाम ॥ ९२ ॥ हे वाडमयाची वाढी । हे साकारपणाची जोडी । प्रपंचाची धाडी । अभंग हे ॥ ९३ ॥ कळा एथूनि जालिया । विद्या इयेच्या केलिया । इच्छा ज्ञान क्रिया । वियाली हे ॥ ९४ ॥ हे नादाची टांकसाळ । हे चमत्काराचें वेळाउळ । किंबहुना सकळ । खेळु इयेचा ॥ ९५ ॥ जे उत्पत्ति प्रलयो होत । ते इयेचे सायंप्रात । हें असो अद्भुत । मोहन हे ॥ ९६ ॥ हे अद्ययाचें दुसरें । हे निःसंगाचें सोयरें । हे निराळेंसि घरें । नांदत असे ॥ ९७ ॥ इयेतें येतुलावरी । सौभाग्यव्याप्तीची थोरी । म्हणौनि तया आवरी । अनावरातें ॥ ९८ ॥ तयाच्या तंव ठायीं । निपटूनि कांहींचि नाहीं । कीं तया आघवेही । आपणचि होय ॥ ९९ ॥ तया स्वयंभाची संभूती । तया अमूर्ताची मूर्ती । आपण होय स्थिती । ठावो तया ॥ १००० ॥ तया अनार्ताची आर्ती । तया पूर्णाची तृप्ती । तया अकुळाची जाती- । गोत होय ॥ १ ॥ तया अचर्चाचें चिन्ह । तया अपाराचें मान । तया अमनस्काचें

मन। बुद्धीही होय ॥ २ ॥ तया निराकाराचा आकारु । तया निव्यापाराचा व्यापारु । निरहंकाराचा अहंकारु । होऊनि ठाके ॥ ३ ॥ तया अनामाचें नाम । तया अजाचें जन्म । आपण होय कर्म- । क्रिया तया ॥ ४ ॥ तया निर्गुणाचे गुण । अचरणाचे चरण । तया अश्रवणाचे श्रवण । अचक्षूचे चक्षु ॥ ५ ॥ तया भावातीताचे भाव । तया निरवयवाचे अवयव । किंबहुना होय सर्व । पुरुषाचें हे ॥ ६ ॥ ऐसेनि इया प्रकृती । आपुलिया सर्व व्याप्ती । तया अविकारातें विकृती- । माजीं कीजे ॥ ७ ॥ तेथ पुरुषत्व जें असे । तें ये इये प्रकृतिदशे । चंद्रमा अंवसे । पडिला जैसा ॥ ८ ॥ विदल बहु चोखा । मीनलिया वाला एका । कसु होय पांचका । जयापरी ॥ ९ ॥ कां साधूतें गोंधळी । संचरोनि सुये मैलीं । नाना सुदिनाचा आभाळीं । दुर्दिनु कीजे ॥ १०१० ॥ जेवीं पय पशूच्या पोटीं । कां वन्हि जैसा काष्ठीं । गुंडूनि घेतला पटीं । रत्नदीपु ॥ ११ ॥ राजा पराधीनु जाहला । कीं सिंहु रोगें रुंधला । तैसा पुरुष प्रकृती आला । स्वतेजा मुके ॥ १२ ॥ जागता नस सहसा । निद्रा पाडूनि जैसा । स्वर्णीचिया सोसा । वश्यु कीजे ॥ १३ ॥ तैसें प्रकृति जालेपणे । पुरुषा गुण भोगणे । उदास अंतुरीगुणे । आतुडे जेवीं ॥ १४ ॥ तैसे अजा नित्या होये । आंगीं जन्ममृत्यूचे घाये । वाजती जैं लाहे । गुणसंगातें ॥ १५ ॥ परि तें ऐसें पंडुसुता । तातलें लोह पिटितां । जेवीं वन्हीसीचि घाता । बोलती तया ॥ १६ ॥ कां आंदोललिया उदक । प्रतिमा होय अनेक । तें नानात्व म्हणती लोक । चंद्रीं जेवीं ॥ १७ ॥ दर्पणाचिया जवळिका । दुजेपण जैसे ये मुखा । कां कुंकुमे स्फटिका । लोहितत्व ये ॥ १८ ॥ तैसा गुणसंगमे । अजन्मा हा जन्मे । पावतु ऐसा गमे । एऱ्हवीं नाहीं ॥ १९ ॥ अधमोत्तमा योनी । यासि ऐसिया मानीं । जैसा संन्यासी होय स्वजीं । अंत्यजादि जाती ॥ १०२० ॥ म्हणौनि केवळा पुरुषा । नाहीं होणे भोगणे देखा । येथ गुणसंगुचि अशेखा- । लागीं मूळ ॥ २१ ॥

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः।

परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः॥ २२ ॥

हा प्रकृतिमाजीं उभा । परि जुई जैसा वोथंबा । इया प्रकृति पृथ्वी नभा ।

तेतुला पाडु ॥ २२ ॥ प्रकृतिसरितेच्या तटीं । मेरु होय हा किरीटी । मार्जीं बिंबे परी लोटीं । लोटों नेणें ॥ २३ ॥ प्रकृति होय जाये । हा तो असतुचि आहे । म्हणौनि आब्रह्माचें होये । शासन हा ॥ २४ ॥ प्रकृति येणें जिये । याचिया सत्ता जग विये । इयालागीं इये । वरयेतु हा ॥ २५ ॥ अनंतें काळें किरीटी । जिया मिळती इया सृष्टी । तिया रिगती ययाच्या पोटीं । कल्पांतसमर्थीं ॥ २६ ॥ हा महद्वृगोसावी । ब्रह्मगोळ लाघवी । अपारणें मवी । प्रपंचातें ॥ २७ ॥ पैं या देहामाझारीं । परमात्मा ऐसी जे परी । बोलिजे तें अवधारीं । ययातेचि ॥ २८ ॥ अगा प्रकृतिपरौता । एकु आथी पंडुसुता । ऐसा प्रवादु तो तत्त्वता । पुरुष हा पैं ॥ २९ ॥

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ २३ ॥

जो निखलपणें येणें । पुरुषा यया जाणे । आणि गुणाचें करणें । प्रकृतीचें तें ॥ १०३० ॥ हें रूप हे छाया । पैल जळ हे माया । ऐसा निवाडु धनंजया । जेवीं कीजे ॥ ३१ ॥ तेणें पाडें अर्जुना । प्रकृतिपुरुषविवंचना । जयाचिया मना । गोचर जाहली ॥ ३२ ॥ तो शरीराचेनि मेळें । करू कां कर्म सकळें । परी आकाश धुई न मैळे । तैसा असे ॥ ३३ ॥ आथिलेनि देहें । जो न घेपे देहमोहें । देह गेलिया नोहे । पुनरपि तो ॥ ३४ ॥ ऐसा तया एकु । प्रकृतिपुरुषविवेकु । उपकारु अलौकिकु । करी पैं गा ॥ ३५ ॥ परी हाचि अंतरीं । विवेक भानूचियापरी । उदैजे ते अवधारीं । उपाय बहुत ॥ ३६ ॥

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।

अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ २४ ॥

कोणी एकु सुभटा । विचाराचा आगिटां । आत्मानात्मकिटा । पुटें देउनी ॥ ३७ ॥ छत्तीसही वानीभेद । तोडोनियां निर्विवाद । निवडिती शुद्ध । आपणपें ॥ ३८ ॥ तया आपणपयाच्या पोटीं । आत्मध्यानाचिया दिठी । देखती गा किरीटी । आपणपेंचि ॥ ३९ ॥ आणिक पैं दैवबगें । चित्त देती सांख्ययोगें । एक ते अंगलगें । कर्मचेनि ॥ १०४० ॥

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।

तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २५ ॥

येण येण प्रकारेण । निस्तरती साचोकारेण । हें भवा भेदेण । आघवेंचि ॥ ४१ ॥
 परी ते करिती ऐसें । अभिमानु दवडूनि देशें । एकाचिया विश्वासें । टेंकती
 बोला ॥ ४२ ॥ जे हिताहित देखती । हानिकणवा घेपती । पुसोनि शिणु
 हरिती । देती सुख ॥ ४३ ॥ तयांचेनि मुखें जे निघे । तेतुलें आदरें चांगें ।
 ऐकोनियां आंगें । मनें होती ॥ ४४ ॥ तया ऐकणेयाचि नांवें । ठेविती गा
 आघवें । तया अक्षरांसी जीवें । लोण करिती ॥ ४५ ॥ तेही अंतीं कपिध्वजा ।
 इया मरणार्णवसमाजा- । पासूनि निघती वोजा । गोमटिया ॥ ४६ ॥ ऐसेसे हे
 उपाये । बहुवस एथें पाहें । जाणावया होये । एकी वस्तु ॥ ४७ ॥ आतां पुरे
 हें बहुत । पैं सर्वार्थाचें मथित । सिद्धांतनवनीत । देऊं तुज ॥ ४८ ॥ येतुलेनि
 पंडुसुता । अनुभव लाहाणा आयिता । येर तंव तुज होतां । सायास
 नाहीं ॥ ४९ ॥ म्हणौनि ते बुद्धि रचूं । मतवाद हे खांचूं । सोलींव निर्वचूं ।
 फलितार्थुची ॥ १०५० ॥

यावत्संजायते किञ्चित्सत्त्वं स्थावरजङ्गमम् ।

क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २६ ॥

तरी क्षेत्रज्ञ येण बोलें । तुज आपणें जें दाविलें । आणि क्षेत्रही
 सांगितलें । आघवें जें ॥ ५१ ॥ तया येरयेरांच्या मेळीं । होइजे भूतीं सकळीं ।
 अनिलसंगे सलिलीं । कल्लोळ जैसे ॥ ५२ ॥ कां तेजा आणि उखरा । भेटी
 जालिया वीरा । मृगजळाचिया पूरा । रूप होय ॥ ५३ ॥ नाना धाराधरधारीं ।
 झळंबलिया वसुंधरी । उठिजे जेवीं अंकुरीं । नानाविधीं ॥ ५४ ॥ तैसें चराचर
 आघवें । जें कांहीं जीवु नांवें । तें तों उभययोगें संभवे । ऐसें जाण ॥ ५५ ॥
 इयालागीं अर्जुना । क्षेत्रज्ञ प्रधाना- । पासूनि न होती भिन्ना । भूतव्यक्ती ॥ ५६ ॥

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम् ।

विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ २७ ॥

पैं पटत्व तंतु नव्हे । तरी तंतूसीचि तें आहे । ऐसें खोलीं डोळां पाहें ।
 ऐक्य हें गा ॥ ५७ ॥ भूतें आघवीचि होती । एकाचीं एक आहाती । परी तूं

प्रतीतीं । यांची घे पां ॥ ५८ ॥ यांचीं नामेही आनानें । अनारिसीं वर्तनें । वेषही सिनानें । आघवेयांचे ॥ ५९ ॥ ऐसें देखोनि किरीटी । भेद सूसी हन पोटीं । तरी जन्माचिया कोटी । न लाहसी निघों ॥ १०६० ॥ पैं नानाप्रयोजनशीलें । दीर्घे वक्ळे वर्तुळें । होती एकाचींच फळें । तुंबिणीयेचीं ॥ ६१ ॥ होतु कां उजू वांकुडें । परी बोरीचें हें न मोडे । तैसीं भूतें अवघडें । परी वस्तु उजू ॥ ६२ ॥ अंगारकणीं बहुवसीं । उष्णाता समान जैशी । तैसा नाना जीवराशीं । परेशु असे ॥ ६३ ॥ गगनभरी धारा । परी पाणी एकची वीरा । तैसा या भूताकारा । सर्वांगीं तो ॥ ६४ ॥ हे भूतग्राम विषम । परी वस्तु ते एथ सम । घटमठीं व्योम । जियापरी ॥ ६५ ॥ हा नाशतां भूताभासु । एथ आत्मा तो अविनाशु । जैसा केयूरादिकीं कसु । सुवर्णाचा ॥ ६६ ॥ एवं जीवधर्महीनु । जो जीवेसीं अभिन्नु । देखे तो सुनयनु । ज्ञानियांमाजीं ॥ ६७ ॥ ज्ञानाचा डोळा डोळसां- । माजीं डोळसु तो वीरेशा । हे स्तुति नोहे बहुवसा । भाग्याचा तो ॥ ६८ ॥

समं पश्यन्हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।

न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ २८ ॥

हे गुणेंद्रिय धोकोटी । देह धातूंची त्रिकुटी । पांचमेळावा वोखटी । दारुण हे ॥ ६९ ॥ हे उघड पांचवेउली । पंचधां आगीं लागली । जीवपंचानना सांपडली । हरिणकुटी हे ॥ १०७० ॥ ऐसा असोनि इये शरीरीं । कोण नित्यबुद्धीची सुरी । अनित्यभावाच्या उदरीं । दाटीचिना ॥ ७१ ॥ परी इये देहीं असतां । जो न येचि आपणया घाता । आणि शेखीं पंडुसुता । तेथेंचि मिळे ॥ ७२ ॥ जेथ योगज्ञानाचिया प्रौढी । वोलांडूनियां जन्मकोडी । न निगों इया भाषा बुडी । देती योगी ॥ ७३ ॥ जें आकाराचें पैल तीर । जें नादाची पैल मेर । तुर्येचें माजघर । परब्रह्म जें ॥ ७४ ॥ मोक्षासकट गती । जेथें येती विश्रांती । गंगादि आपांपती । सरिता जेवीं ॥ ७५ ॥ तें सुख येणेंचि देहें । पाय पाखाळणिया लाहे । जो भूतवैषम्यें नोहे । विषमबुद्धी ॥ ७६ ॥ दीपांचिया कोडीं जैसें । एकची तेज सरिसें । तैसा जो असतुचि असे । सर्वत्र ईशु ॥ ७७ ॥ ऐसेनि समत्वे पंडुसुता । जिये जो देखतसाता । तो मरण आणि जीविता । नागवे फुडा ॥ ७८ ॥ म्हणौनि तो दैवागळा । वानीत असो वेळोवेळां । जे साम्यसेजे डोळा । लागला तया ॥ ७९ ॥

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः।

यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ २९ ॥

आणि मनोबुद्धिप्रमुखें। कर्मेद्रियें अशेखें। करी प्रकृतीचि हें देखे। साच जो गा ॥ १०८० ॥ घरींचीं राहटीं घरीं। घर कांहीं न करी। अभ्र धांवें अंबरीं। अंबर तें उर्गे ॥ ८१ ॥ तैसी प्रकृती आत्मप्रभा। खेळे गुणीं विविधारंभा। येथ आत्मा तो वोथंबा। नेणे कोण ॥ ८२ ॥ ऐसेनि येणे निवाडें। जयाच्या जीवीं उजिवडें। अकर्तयातें फुडें। देखिलें तेणे ॥ ८३ ॥

यदा भूतपुथाभावमेकस्थमनुपश्यति।

तत एव च विस्तारं ब्रह्म सम्पद्यते तदा ॥ ३० ॥

एन्हवीं तैंचि अर्जुना। होईजे ब्रह्मसंपन्ना। जैं या भूताकृती भिन्ना। दिसती एकी ॥ ८४ ॥ लहरी जैसिया जलीं। परमाणुकणिका स्थलीं। रश्मीकरमंडलीं। सूर्याच्या जेवीं ॥ ८५ ॥ नातरी देहीं अवेव। मनीं आघवेचि भाव। विस्फुलिंग सावेव। वन्हीं एकीं ॥ ८६ ॥ तैसे भूताकार एकाचे। हें दिठी रिगे जैं साचें। तैंचि ब्रह्मसंपत्तीचें। तासूं लागे ॥ ८७ ॥ मग जयातयाकडे। ब्रह्मेंचि दिठी उघडे। किंबहुना जोडे। अपार सुख ॥ ८८ ॥ येतुलेनि तुज पार्था। प्रकृतिपुरुषव्यवस्था। ठायें ठावो प्रतीतिपथा -। माजीं जाहली ॥ ८९ ॥ अमृत जैसें ये चुळा। कां निधान देखिजे डोळां। तेतुला जिव्हाळा। मानावा हा ॥ १०९० ॥ जी जाहलिये प्रतीती। घर बांधणें जैं चित्तीं। तें आतां ना सुभद्रापती। इयावरी ॥ ९१ ॥ तरी एक दोन्ही ते बोल। बोलिजती सखोल। देई मनातें वोल। मग तें घेई ॥ ९२ ॥ ऐसें देवें म्हणितलें। मग बोलों आदरिलें। तेथें अवधानाचेंचि केलें। सर्वांग येऱें ॥ ९३ ॥

अनादित्वानिर्गुणित्वात्परमात्मायमव्ययः ।

शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिष्यते ॥ ३१ ॥

तरी परमात्मा म्हणिपे। तो ऐसा जाण स्वरूपें। जलीं जलें न लिंपे। सूर्यु जैसा ॥ ९४ ॥ कां जे जळा आदीं पाठीं। तो असतुचि असे किरीटी। माजीं बिंबे तें दृष्टी। आणिकांचिये ॥ ९५ ॥ तैसा आत्मा देहीं। आथि म्हणिपे हें कांहीं। साचें तरी नाहीं। तो जेथिंचा तेथें ॥ ९६ ॥ आरिसां मुख जैसें।

बिंबलिया नाम असे । देहीं वसणे तैसें । आत्मतन्त्वा ॥ १७ ॥ तया देहा
 म्हणती भेटी । हे सपायी निर्जीव गोठी । वारिया वाळुवे गांठी । केंही
 आहे ॥ १८ ॥ आगी आणि कापुसा । दोरा सुवावा कैसा । केउता सांदा
 आकाशा । पाषाणेसी ॥ १९ ॥ एक निघे पूर्वेकडे । एक तें पश्चिमेकडे । तिये
 भेटीचेनि पाडें । संबंधु हा ॥ ११०० ॥ उजियेडा आणि अंधारेया । जो पाडु
 मृता उभेयां । तोचि गा आत्मया । देहा जाण ॥ १ ॥ रात्री आणि दिवसा ।
 कनका आणि कापुसा । अपाडु कां जैसा । तैसाचि यासी ॥ २ ॥ देह तंव
 पांचांचें जालें । हें कर्पचे गुणीं गुंथलें । भंवतसे चाकी सूदलें । जन्ममृत्यूच्या ॥ ३ ॥
 हें काळानाळाच्या तोंडीं । घातली लोणियाची उंडी । माशी पांखु पाखडी ।
 तंव हें सरे ॥ ४ ॥ हें विपायें आगींत पडे । तरी भस्म होऊनि उडे । जाहलें
 शवाना वरपडें । तरी ते विष्ठा ॥ ५ ॥ या चुके दोहीं काजा । तरी होय कृमींचा
 पुंजा । हा परिणामु कपिधव्जा । कश्मलु गा ॥ ६ ॥ या देहाची हे दशा । आणि
 आत्मा तो एथ ऐसा । पैं नित्य सिद्ध आपैसा । अनादिपणे ॥ ७ ॥ सकळु ना
 निष्कळु । अक्रियु ना क्रियाशीळु । कृश ना स्थूलु । निर्गुणपणे ॥ ८ ॥
 आभासु ना निराभासु । प्रकाशु ना अप्रकाशु । अल्प ना बहुवसु । अरूपपणे ॥ ९ ॥
 रिता ना भरितु । रहितु ना सहितु । मूर्तु ना अमूर्तु । शून्यपणे ॥ १११० ॥
 आनंदु ना निरानंदु । एकु ना विविधु । मुक्त ना बद्धु । आत्मपणे ॥ ११ ॥
 येतुला ना तेतुला । आइता ना रचिला । बोलता ना उगला । अलक्ष्यपणे ॥ १२ ॥
 सृष्टीचां होणां न रचे । सर्वसंहारे न वेंचे । आथी नाथी या दोहींचें । पंचत्व
 तो ॥ १३ ॥ मवे ना चर्चें । वाढे ना खांचे । विटे ना वेंचे । अव्ययपणे ॥ १४ ॥
 एवंरूप पैं आत्मा । देहीं जें म्हणती प्रियोत्तमा । तें मठाकारे व्योमा । नाम
 जैसे ॥ १५ ॥ तैसें तयाचिये अनुस्यूती । होती जाती देहाकृती । तो घे ना
 सांडी सुमती । जैसा तैसा ॥ १६ ॥ अहोरात्रे जैशीं । येती जाती आकाशीं ।
 आत्मसत्तें तैसीं । देहें जाण ॥ १७ ॥ म्हणौनि इये शरीरीं । कांहीं करवी ना
 करी । आयताही व्यापारीं । सज्ज न होय ॥ १८ ॥ यालागीं स्वरूपें । उणा पुरा
 न घेपे । हें असो तो न लिंपे । देहीं देहा ॥ १९ ॥

यथा सर्वगतं सौक्ष्यादाकाशं नोपलिष्यते ।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिष्यते ॥ ३२ ॥

अगा आकाश के नाहीं । हें न रिघेचि कवणे ठारीं । परि कायिसेनि
कहीं । गादिजेना ॥ ११२० ॥ तैसा सर्वत्र सर्व देहीं । आत्मा असतुचि असे
पाहीं । परी संगदोषे एकेही । लिप्त नोहे ॥ २१ ॥ पुढतपुढती एथें । हेंचि
लक्षण निरुतें । जे जाणावें क्षेत्रज्ञातें । क्षेत्रविहिना ॥ २२ ॥ संसर्गे चेष्टिजे
लोहें । परी लोह भ्रामकु नोहे । क्षेत्रक्षेत्रज्ञां आहे । तेतुला पाडु ॥ २३ ॥
दीपकाची अर्ची । रहाटी वाहे घरींची । परी वेगळीक कोडीची । दीपा आणि
घरा ॥ २४ ॥ पैं काष्ठाच्या पोटीं । वन्हि असे किरीटी । परी काष्ठ नोहे या
दृष्टी । पाहिजे हा ॥ २५ ॥ अपाडु नभा आभाळा । रवि आणि मृगजळा ।
तैसाचि हाही डोळां । देखसी जरी ॥ २६ ॥

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।

क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३३ ॥

हें आधवेचि असो एकु । गगनौनि जैसा अर्कु । प्रगटवी लोकु । नांवें
नांवें ॥ २७ ॥ एथ क्षेत्रज्ञु तो ऐसा । प्रकाशकु क्षेत्राभासा । यावरुतें हें न
पुसा । शंका नेघा ॥ २८ ॥

क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।

भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ ३४ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूफनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

शब्दतत्त्वसारज्ञा । पैं देखणे तेचि प्रज्ञा । जे क्षेत्र क्षेत्रज्ञ अपाडु
देखे ॥ २९ ॥ इया दोहींचे अंतर । देखावया चतुरा । ज्ञानियांचे द्वार ।
आराधिती ॥ ११३० ॥ याचिलागीं सुमती । जोडिती शांतिसंपत्ती । शास्त्रांचीं
दुभतीं । पोसिती घरीं ॥ ३१ ॥ योगाचिया आकाशा । वळघिजे येवढाचि
धिंवसा । याचियाचि आशा । पुरुषासि गा ॥ ३२ ॥ शरीरादि समस्त ।

मानिताति तृणवत् । जीवें संतांचे होत । वाहणधरु ॥ ३३ ॥ ऐसैसियापरी ।
ज्ञानाचिया भरोवरी । करूनियां अंतरी । निरुतें होती ॥ ३४ ॥ मग क्षेत्रक्षेत्रज्ञांचें ।
जें अंतर देखती साचें । ज्ञानें उन्मेख तयांचें । ओवाळूळ आम्ही ॥ ३५ ॥ आणि
महाभूतादिकीं । प्रभेदलीं अनेकीं । पसरलीसे लटिकी । प्रकृति जे हे ॥ ३६ ॥
जे शुकनळिकान्यायें । न लगती लागली आहे । हें जैसें तैसें होये । ठाउवें
जयां ॥ ३७ ॥ जैसी माळा ते माळा । ऐसीचि देखिजे डोळां । सर्पबुद्धि
टवाळा । उखी होउनी ॥ ३८ ॥ कां शुक्ति ते शुक्ति । हे साच होय प्रतीती ।
रुपेयाची भ्रांती । जाऊनियां ॥ ३९ ॥ तैसी वेगळी वेगळेपणे । प्रकृति जे
अंतःकरणे । देखती ते मी म्हणे । ब्रह्म होती ॥ ११४० ॥ जें आकाशाहूनि
वाड । जें अव्यक्ताची पैल कड । जें भेटलिया अपाडा पाड । पडों
नेदी ॥ ४१ ॥ आकारु जेथ सरे । जीवत्व जेथ विरे । द्वैत जेथ नुरे । अद्वय
जें ॥ ४२ ॥ तें परम तत्त्व पार्था । होती ते सर्वथा । जे आत्मानात्मव्यवस्था ।
राजहंसु ॥ ४३ ॥ ऐसा हा जी आधवा । श्रीकृष्णें तया पांडवा । उगाणा
दिधला जीवा । जीवाचिया ॥ ४४ ॥ येर कलशींचें येरीं । रिचविजे जयापरी ।
आपणें तया श्रीहरी । दिधलें तैसें ॥ ४५ ॥ आणि कोणा देता कोण । तो
नर तैसा नारायण । वरी अर्जुनातें श्रीकृष्ण । हा मी म्हणे ॥ ४६ ॥ परि असो
तें नाथिलें । न पुसतां कां मी बोलें । किंबहुना दिधलें । सर्वस्व देवें ॥ ४७ ॥
कीं तो पार्थु जी मनीं । अझुनी तृप्ती न मनी । अधिकाधिक उतान्ही । वाढवीतु
असे ॥ ४८ ॥ स्नेहाचिया भरोवरी । आंबुथिला दीपु घे थोरी । चाड अर्जुना
अंतरीं । परिसितां तैसी ॥ ४९ ॥ तेथ सुगरिणी आणि उदारे । रसज्ज आणि
जेवणारे । मिळती मग अवतरे । हातु जैसा ॥ ११५० ॥ तैसें जी होतसे देवा ।
तया अवधानाचिया लवलवा । पाहतां व्याख्यान चढलें थांवा । चौगुणे
वरी ॥ ५१ ॥ सुवायें मेघु सांवरे । जैसा चंद्रें सिंधु भरे । तैसा मातला रसु
आदरें । श्रोतयांचेनि ॥ ५२ ॥ आतां आनंदमय आघवें । विश्व कीजेल देवें ।
तें रायें परिसावें । संजयो म्हणे ॥ ५३ ॥ एवं जें महाभारतीं । श्रीव्यासं
आप्रांतमती । भीष्मपर्वसंगतीं । म्हणितली कथा ॥ ५४ ॥ तो कृष्णार्जुनसंवादु ।

नागरीं बोलीं विशदु। सांगोनि दाऊं प्रबंधु। वोवियेचा ॥ ५५ ॥ नुसधीचि
शांतिकथा। आणिजेल कीर वाक्पथा। जे शृंगाराच्या माथां। पाय ठेवी ॥ ५६ ॥
दाऊं वेल्हाळे देशी नवी। जे साहित्यातें वोजावी। अमृतातें चुकी ठेवी।
गोडिसेंपणे ॥ ५७ ॥ बोल ओल्हावतेनि गुणे। चंद्रासि घे उमाणे। रसरंगीं
भुलवणे। नादु लोपी। ५८ ॥ खेचरांचियाही मना। आणीन सात्त्विकाचा
पान्हा। श्रवणासवें सुमना। समाधि जोडे ॥ ५९ ॥ तैसा वाग्विलास विस्तारू।
गीतार्थेसी विश्व भरू। आनंदाचे आवारू। मांडूं जगा ॥ ११६० ॥ फिटो
विवेकाची वाणी। हो कानामनाची जिणी। देखो आवडे तो खाणी।
ब्रह्मविद्येची ॥ ६१ ॥ दिसो परतत्त्व डोळां। पाहो सुखाचा सोहळा। रिघो
महाबोधसुकाळा-। मार्जीं विश्व ॥ ६२ ॥ हें निफजेल आतां आघवें। ऐसे
बोलिजेल बरवें। जें अधिष्ठिला असें परमदेवें। श्रीनिवृत्तीं मी ॥ ६३ ॥
म्हणौनि अक्षरीं सुभेदीं। उपमा श्लोक कोंदाकोंदी। झाडा देईन प्रतिपदीं।
ग्रंथार्थासी ॥ ६४ ॥ हा ठावोवरीं मातें। पुरतया सारस्वतें। केलें असे श्रीमंतें।
श्रीगुरुरायें ॥ ६५ ॥ तेणें जी कृपासावायें। मी बोलें तेतुलें सामायें। आणि
मी तुमचिये सभे लाहें। गीता म्हणों ॥ ६६ ॥ वरी तुम्हां संतांचे पाये। आजि
मी लाधलों आहें। म्हणौनि जी नोहे। अटकु कांहीं ॥ ६७ ॥ प्रभु काशिरीं
मुकें। नुपजे हें काय कौतुकें। नाहीं उणीं सामुद्रिकें। लक्ष्मीयेसी ॥ ६८ ॥
तैसी तुम्हां संतांपासीं। अज्ञानाची गोठी कायसी। यालागीं नवरसीं। वरुषेन
मी ॥ ६९ ॥ किंबहुना आतां देवा। अवसरु मज देयावा। ज्ञानदेव म्हणे
बरवा। सांगेन ग्रंथु ॥ ११७० ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय चौदावा

जय जय आचार्या । समस्तसुरवर्या । प्रज्ञप्रभासूर्या । सुखोदया ॥ १ ॥
जय जय सर्व विसांवया । सोऽहंभावसुहावया । नाना लोक हेलावया । समुद्रा
तूं ॥ २ ॥ आङ्के गा आर्तबंधू । निरंतरकारुण्यसिंधू । विशदविद्यावधू- । वल्लभा
जी ॥ ३ ॥ तूं जयांप्रति लपसी । तयां विश्व हें दाविसी । प्रकट तैं करिसी ।
आघर्वेंचि तूं ॥ ४ ॥ कीं पुढिलाची दृष्टि चोरिजे । हा दृष्टिबंधु निफजे । परी
नवल लाघव तुझें । जें आपणें चोरें ॥ ५ ॥ जी तूंचि तूं सर्वा यया । मा
कोणा बोधु कोणा माया । ऐसिया आपेंआप लाघविया । नमो तुज ॥ ६ ॥
जाणों जगीं आप वोलें । तें तुझिया बोला सुरस जालें । तुझेनि क्षमत्व आलें ।
पृथ्वीयेसी ॥ ७ ॥ रविचंद्रादि शुक्री । उदय करिती त्रिजगतीं । तें तुझिया
दीप्ती । तेज तेजां ॥ ८ ॥ जें चलवळिजे अनिळें । तें दैविकेनि जी निजबळें ।
नभ तुजमाजीं खेलें । लपीथपी ॥ ९ ॥ किंबहुना माया असोस । ज्ञान जी
तुझेनि डोळस । असो वानणे सायास । श्रुतीसि हें ॥ १० ॥ वेद वानूनि
तंवचि चांग । जंव न दिसे तुझें आंग । मग आम्हां तया मूग । एके
पांती ॥ ११ ॥ जी एकार्णवाचे ठाई । पाहतां थेंबाचा पाडु नाहीं । मा महानदी
काई । जाणिजती ॥ १२ ॥ कां उदयलिया भास्वतु । चंद्र जैसा खद्योतु ।
आम्हां श्रुति तुजआंतु । तो पाडु असे ॥ १३ ॥ आणि दुजया थांवो मोडे ।
जेथ परेशीं वैखरी बुडे । तो तूं मा कोणे तोंडे । वानावासी ॥ १४ ॥ यालगां
आतां । स्तुति सांदूनि निवांता । चरणीं ठेविजे माथा । हेंचि भलें ॥ १५ ॥ तरी
तूं जैसा आहासि तैसिया । नमो जी श्रीगुरुराया । मज ग्रंथोद्यमु फळावया ।
वेद्वारा होई ॥ १६ ॥ आतां कृपाभांडवल सोडीं । भरीं मति माझी पोतडी ।
करीं ज्ञानपद्यजोडी । थोरा मातें ॥ १७ ॥ मग मी संसरे न तेणे । करीन संतांसी
कर्णभूषणे । लेववीन सुलक्षणे । विवेकाचीं ॥ १८ ॥ जी गीतार्थनिधान । काढू
माझें मन । सुयीं स्नेहांजन । आपुले तूं ॥ १९ ॥ हे वाक्सृष्टि एके वेळे ।
देखतु माझे बुद्धीचे डोळे । तैसा उदैजो जी निर्मळें । कारुण्यबिंबें ॥ २० ॥

माझी प्रज्ञावेली वेल्हाळ । काव्ये होय सफल । तो वसंतु होई स्नेहाळ- ।
 शिरोमणी ॥ २१ ॥ प्रमेयमहापूरे । हे मतिगंगा ये थोरे । तैसा वरिष्ठ उदारे ।
 दिठीवेनी ॥ २२ ॥ अगा विश्वैकथामा । तुङ्गा प्रसाद चंद्रमा । करूँ मज
 पूर्णिमा । स्फूर्तीची जी ॥ २३ ॥ जी अवलोकिलिया मातें । उन्मेषसागरीं
 भरितें । वोसंडेल स्फूर्तीतें । रसवृत्तीचें ॥ २४ ॥ तंव संतोषोनि श्रीगुरुराजें ।
 म्हणितलें विनितव्याजें । मांडिलें देखोनि दुजें । स्तवनमिषें ॥ २५ ॥ हें असो
 आतां वांजटा । तो ज्ञानार्थ करूनि गोमटा । ग्रंथु दावीं उत्कंठा । भंगों
 नेदीं ॥ २६ ॥ हो कां जी स्वामी । हेंचि पाहत होतों मी । जे श्रीमुखें म्हणा
 तुम्ही । ग्रंथु सांग ॥ २७ ॥ सहजे दुर्वेचा डिरु । आंगेचि तंव अमरु । वरी
 आला पूरु । पीयुषाचा ॥ २८ ॥ तरी आतां येणे प्रसादें । विन्यासें विदर्थें ।
 मूळशास्त्रपदें । वाखाणीन ॥ २९ ॥ परी जीवा आंतुलीकडे । जैसी संदेहाची
 डोणी बुडे । ना श्रवणीं तरी चाडे । वाढी दिसे ॥ ३० ॥ तैसी बोली साचारी ।
 अवतरो माझी माधुरी । माले मागूनि घरीं । गुरुकृपेच्या ॥ ३१ ॥ तरी मागां
 त्रयोदशीं । अध्यायीं गोठी ऐसी । श्रीकृष्ण अर्जुनेसी । चावळले ॥ ३२ ॥ जे
 क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगे । होईजे येणे जगें । आत्मा गुणसंगें । संसारिया ॥ ३३ ॥ आणि
 हाचि प्रकृतिगतु । सुखदुःखभोगीं हेतु । अथवा गुणातीतु । केवळु हा ॥ ३४ ॥
 तरी कैसा पां असंगा संगु । कोण तो क्षेत्रक्षेत्रज्ञा योगु । सुखदुःखादि भोगु ।
 केवीं तया ॥ ३५ ॥ गुण ते कैसे किती । बांधती कवणे रीती । नातरी
 गुणातीतीं । चिन्हे काई ॥ ३६ ॥ एवं इया आघवेया । अर्था रूप करावया ।
 विषो एथ चौदाविया । अध्यायासि ॥ ३७ ॥ तरि तो आतां ऐसा । प्रस्तुत
 परियेसा । अभिप्रायो विश्वेशा । वैकुंठाचा ॥ ३८ ॥ तो म्हणे गा अर्जुना ।
 अवधानाची सर्व सेना । मेळज्ञनि इया ज्ञाना । झोंबावें हो ॥ ३९ ॥ आम्हीं
 मागां तुज बहुतीं । दाविलें हें उपपत्तीं । तरी आझुनी प्रतीती- । कुशीं न
 निघे ॥ ४० ॥

श्रीभगवानुवाच

पं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।
 यज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥
 म्हणौनि गा पुढती । सांगिजैल तुजप्रती । पर म्हण म्हणौनि श्रुतीं ।

डाहारिले जें ॥ ४१ ॥ एहवीं ज्ञान हें आपुले। परी पर ऐसेनि जाले। जे आवडोनि घेतले। भवस्वर्गादिक ॥ ४२ ॥ अगा याचि कारणे। हें उत्तम सर्वापरी मी म्हणे। जे वन्हि हें तृणे। यें ज्ञाने ॥ ४३ ॥ जियें भवस्वर्गातें जाणती। यागचि चांग म्हणती। पारखी फुडी आथी। भेदीं जया ॥ ४४ ॥ तियें आघवीचि ज्ञाने। केलीं येणे स्वज्ञे। जैशा वातोर्मी गगने। गिळिजती अंती ॥ ४५ ॥ कां उदितें रशिमराजे। लोपिलीं चंद्रादि तेजे। नाना प्रलयांबुमाजे। नदी नद ॥ ४६ ॥ तैसें येणे पाहलेया। ज्ञानजात जाय लया। म्हणौनियां धनंजया। उत्तम हें ॥ ४७ ॥ अनादि जे मुक्तता। आपुली असे पंडुसुता। तो मोक्षु हातां येता। होय जेणे ॥ ४८ ॥ जयाचिया प्रतीती। विचारवीरीं समसर्ती। नेदिजेचि संसृती। माथां उथऊं ॥ ४९ ॥ मने मन घालूनि मागे। विश्रांति जालिया आंगे। ते देहीं देहाजोगे। होतीचि ना ॥ ५० ॥ मग तें देहाचें बेळे। वोलांडूनि एकेचि वेळे। संवतुकी कांटाळे। माझे जाले ॥ ५१ ॥

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधमर्यमागताः।

सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ २ ॥

जे माङ्गिया नित्यता। तेणे नित्य तें पंडुसुता। परिपूर्ण पूर्णता। माङ्गियाचि ॥ ५२ ॥ मी जैसा अनन्तानन्दु। जैसाचि सत्यसिंधु। तैसेचि ते भेदु। उरेचि ना ॥ ५३ ॥ जें मी जेवढे जैसे। तेंचि ते जाले तैसे। घटभंगीं घटाकाशें। आकाश जेवीं ॥ ५४ ॥ नातरी दीपमूळकीं। दीपशिखा अनेकीं। मीनलिया अवलोकीं। होय जैसे ॥ ५५ ॥ अर्जुना तयापरी। सरली द्वैताची वारी। नांदे नामार्थ एकाहारीं। मीतूंविण ॥ ५६ ॥ येणोंचि पैं कारणे। जें पहिले सृष्टीचें जुऱ्यणे। तेंही तया होणे। पडेचिना ॥ ५७ ॥ सृष्टीचिये सर्वादी। जयां देहाची नाहीं बांधी। ते कैचें प्रलयावधी। निमतील पां ॥ ५८ ॥ म्हणौनि जन्मक्षयां-। अतीत ते धनंजया। मी जाले ज्ञाना इया। अनुसरोनी ॥ ५९ ॥ ऐसी ज्ञानाची वाढी। वानिली देवें आवडी। तेवींचि पार्थाही गोडी। लावावया ॥ ६० ॥ तंव तया जाले आन। सर्वांगीं निघाले कान। सपाई अवधान। आतला पां ॥ ६१ ॥ आतां देवाचिया ऐसे। जाकळीजत असे वोरसे। जें निस्तृपण आकाशें। वेंटाळेना ॥ ६२ ॥ मग म्हणे गा प्रज्ञाकांता। उजवली आजि वक्तृत्वता। जे बोलायेवढा श्रोता। जोडलासी ॥ ६३ ॥ तरी एक मी

अनेकों । गोंविजे देहपाशकीं । त्रिगुणीं लुब्धकीं । कवणोपरी ॥ ६४ ॥ कैसा
क्षेत्रयोगें । वियें इयें जगें । तें परिस सांगें । कवणोपरी ॥ ६५ ॥ पैं क्षेत्र येणें
व्याजें । यालागीं हें बोलिजे । जें मत्संगबीजें । भूतीं पिके ॥ ६६ ॥

मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन्नार्भ दधाम्यहम् ।

सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥

एहर्वीं तरी महद्ब्रह्म । यालागीं हें ऐसें नाम । जे महदादिविश्राम- ।
शालिका हें ॥ ६७ ॥ विकारां बहुवस थोरी । अर्जुना हेंचि करी । म्हणौनि
अवधारीं । महद्ब्रह्म ॥ ६८ ॥ अव्यक्तवादमर्तीं । अव्यक्त ऐसी वदंती । सांख्याचिया
प्रतीती । प्रकृति हेचि ॥ ६९ ॥ वेदांतीं इयेतें माया । ऐसें म्हणिजे प्राज्ञराया ।
असो किती बोलों वायां । अज्ञान हें ॥ ७० ॥ आपला आपणपेयां । विसरु
जो धनंजया । तेचि रूप यया । अज्ञानासी ॥ ७१ ॥ आणिकही एक असे ।
जें विचारावेळे न दिसे । वातीं पाहतां जैसें । अंधारे कां ॥ ७२ ॥ हालविलिया
जाय । निश्चलीं तरी होय । दुधीं जैसी साय । दुधाची ते ॥ ७३ ॥ पैं जागरु
ना स्वज । ना स्वरूप अवस्थान । ते सुषुप्ति कां घन । जैसी होय ॥ ७४ ॥
कां न वियतां वायूतें । वांझें आकाश रितें । तयाएसें निरुतें । अज्ञान
गा ॥ ७५ ॥ पैल खांबु कां पुरुखु । ऐसा निश्चयो नाहीं एकु । परी काय नेणों
आलोकु । दिसत असे ॥ ७६ ॥ तेवीं वस्तु जैसी असे । तैसी कीर न दिसे ।
परी कांहीं अनारिसें । देखिजेना ॥ ७७ ॥ ना राती ना तेज । ते संधि जेवीं
सांज । तेवीं विरुद्ध ना निज । ज्ञान आथी ॥ ७८ ॥ ऐसी कोणही एकी दशा ।
तिये वादु अज्ञान ऐसा । तया गुंडलिया प्रकाशा । क्षेत्रज्ञ नाम ॥ ७९ ॥ अज्ञान
थोरिये आणिजे । आपणपें तरी नेणिजे । तें रूप जाणिजे । क्षेत्रज्ञाचें ॥ ८० ॥
हाचि उभय योगु । बुझें बापा चांगु । सत्तेचा नैसर्गु । स्वभावो हा ॥ ८१ ॥
आतां अज्ञानासारिखें । वस्तु आपणपाचि देखे । परी रूपें अनेके । नेणों
कोणें ॥ ८२ ॥ जैसा रंकु भ्रमला । म्हणे जारे मी रावो आला । कां मूर्छितु
गेल । स्वर्गलोकां ॥ ८३ ॥ तेवीं लचकलिया दिठी । मग देखणें जें जें उठी ।
तया नाम सृष्टी । मीचि वियें पैं गा ॥ ८४ ॥ जैसें कां स्वजमोहा । तो
एकाकी देखे बहुवा । तोचि पाडु आत्मया । स्मरणेंवीण असे ॥ ८५ ॥ हेंचि
आनीभ्रांति । प्रमेय उपलवूं पुढती । परी तूं प्रतीती । याचि घे पां ॥ ८६ ॥

तरी माझी हे गृहिणी । अनादि तरुणी । अनिर्वाच्यगुणी । अविद्या हे ॥ ८७ ॥
 इये नाहीं हेंचि रूप । ठाणे हें अति उमप । हें निद्रितां समीप । चेतां
 दुरी ॥ ८८ ॥ पैं माझेनिचि आंगें । पहुडल्या हे जागे । आणि सत्तासंभोगें ।
 गुरुविणी होय ॥ ८९ ॥ महद्व्याउदरीं । प्राकृतीं आठे विकारीं । गर्भाची करी ।
 पेलोवेली ॥ ९० ॥ उभयसंगु पहिलें । बुद्धितत्त्व प्रसवलें । बुद्धितत्त्वें भारैलें ।
 होय मन ॥ ९१ ॥ तरुणी ममता मनाची । ते अहंकार तत्त्व रची । तेणे
 महाभूतांची । अभिव्यक्ति होय ॥ ९२ ॥ आणि विषयेंद्रियां गौसी । स्वभावें
 तंव भूतांसी । म्हणौनि येती सरिसीं । तियेही रूपा ॥ ९३ ॥ जालेनि विकारक्षोभें ।
 पाठीं त्रिगुणाचें उभें । तेक्हां ये वासनागर्भे । ठायेठावों ॥ ९४ ॥ रुखाचा
 आवांका । जैसी बीजकणिका । जीवीं बांधे उदका । भेटतखेंवो ॥ ९५ ॥
 तैसी माझेनि संगें । अविद्या नाना जगें । आर घेवों लागे । आणियाची ॥ ९६ ॥
 मग गर्भगोळा तथा । कैसें रूप तैं ये आया । तें परियेसें राया । सुजनांचिया ॥ ९७ ॥
 पैं मणिज स्वेदज । उदिभज जारज । उमटती सहज । अवयव हे ॥ ९८ ॥
 व्योमवायुवशें । वाढलेनि गर्भरसें । मणिजु उससे । अवयव तो ॥ ९९ ॥ पोटीं
 सूनि तमरजें । आगळिकां तोय तेजें । उठितां निपजे । स्वेदजु गा ॥ १०० ॥
 आपपृथकी उत्कटें । आणि तमोमात्रें निकृष्टें । स्थावरु उमटे । उद्भिजु
 हा ॥ १ ॥ पांचां पांचही विरजीं । होती मनबुद्ध्यादि साजीं । हीं हेतु जारजीं ।
 ऐसें जाण ॥ २ ॥ ऐसे चारी हे सरळ । करचरणतळ । महाप्रकृति स्थूल । तेंचि
 शिर ॥ ३ ॥ प्रवृत्ति पेललें पोट । निवृत्ति ते पाठी नीट । सुरयोनी आगें आठ ।
 ऊर्ध्वाचीं ॥ ४ ॥ कंठु उल्हासता स्वर्गु । मृत्युलोकु मध्यभागु । अधोदेशु चांगु ।
 नितंबु तो ॥ ५ ॥ ऐसें लेंकरू एक । प्रसवली हें देख । जयाचें तिन्ही लोक ।
 बाळसें गा ॥ ६ ॥ चौच्यांयशीं लक्ष योनी । तिये कांडां पेरां सांदणी । वाढे
 प्रतिदिनीं । बाळक हें ॥ ७ ॥ नाना देहअवयवीं । नामाचीं लेणीं लेववी ।
 मोहस्तन्यें वाढवी । नित्य नवें ॥ ८ ॥ सृष्टी वेगवेगळीया । तिया करांग्रीं
 आंगोळियां । भिन्नाभिमान सूदलिया । मुदिया तेथें ॥ ९ ॥ हें एकलौतें
 चराचर । अविचारित सुंदर । प्रसवोनि शेरा । शेरावली ॥ १० ॥ पैं ब्रह्मा
 प्रातःकाळु । विष्णु तो माध्यान्ह वेळु । सदाशिव सायंकाळु । बाळा यया ॥ ११ ॥
 महाप्रलयसेजे । खेळोनि निवांत निजे । विषमज्ञानें उमजें । कल्पयोदयीं ॥ १२ ॥

अर्जुना इयापरी । मिथ्यादृष्टीच्या घरीं । युगानुवृत्तीचीं करी । चोज पाउलें ॥ १३ ॥
संकल्पु जयाचा इष्टु । अहंकारु तो विनटु । ऐसिया होय शेवटु । ज्ञाने
यया ॥ १४ ॥ आतां असो हे बहु बोली । ऐसें विश्व माया व्याली । तेथ साह्य
जाली । माझी सत्ता ॥ १५ ॥

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः सम्भवन्ति याः ।

तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥

याकारणे मी पिता । महद्व्रह्म हे माता । अपत्य पंडुसुता । जगडंबरु ॥ १६ ॥
आतां शरीरे बहुतें । देखौनि न भेदें हो चित्तें । जें मनबुद्ध्यादि भूतें । एकेचि
येथें ॥ १७ ॥ हां गा एकाचि देहीं । काय अनारिसें अवयव नाहीं । तेवीं
विचित्र विश्व पाहीं । एकचि हें ॥ १८ ॥ पैं उंचा नीचा डाहाळिया । विषमा
वेगलालिया । येकाचि जेवीं जालिया । बीजाचिया ॥ १९ ॥ आणि संबंधु
तोही ऐसा । मृत्तिके घटु लेंकु जैसा । कां पटत्व कापुसा । नातू होय ॥ १२० ॥
नाना कल्लोळपरंपरा । संतती जैसी सागरा । आम्हां आणि चराचरा । संबंधु
तैसा ॥ २१ ॥ म्हणौनि वन्हि आणि ज्वाळ । दोन्ही वन्हीचि केवळ । तेवीं मी
गा सकळ । संबंधु वावो ॥ २२ ॥ जालेंनि जगें मी झांकें । तरी जगत्वें कोण
फांके । किळेवरी माणिकें । लोपिजे काई ॥ २३ ॥ अळंकारातें आलें । तरी
सोनेंपण काङ गेलें । कीं कमळ फांकलें । कमळत्वा मुके ॥ २४ ॥ सांग पां
धनंजया । अवयवीं अवयविया । आच्छादिजे कीं तया । तेंचि रूप ॥ २५ ॥
कीं विरूढलिया जोंधळा । कणिसाचा निर्वाळा । वेंचला कीं आगळा ।
दिसतसे ॥ २६ ॥ म्हणौनि जग परौतें । सारूनि पाहिजे मातें । तैसा नोहें
उखितें । आद्यवें मीचि ॥ २७ ॥ हा तूं साचोकारा । निश्चयाचा खरा । गांठी
बांध वीरा । जीवाचिये ॥ २८ । आतां मियां मज दाविला । शरीरीं वेगलाला ।
गुणीं मीचि बांधिला । ऐसा आवडें ॥ २९ ॥ जैसें स्वर्जीं आपण । उठूनियां
आत्ममरण । भोगिजे गा जाण । कपिध्वजा ॥ १३० ॥ कां कवळांते डोळे ।
प्रकाशूनि पिंवळे । देखती तेंही कळे । तयांसीचि ॥ ३१ ॥ नाना सूर्यप्रकाशें ।
प्रकटी तें अभ्र भासे । तो लोपला हेंही दिसे । सूर्येचि कीं ॥ ३२ ॥ पैं
आपणपेनि जालिया । छाया गा आपुलिया । बिहोनी बिहालिया । आन
आहे ॥ ३३ ॥ तैसीं इयें नाना देहें । दाऊनि मी नाना होयें । तेथ ऐसा जो

बंधु आहे । तेंही देखें ॥ ३४ ॥ बंधु कां न बंधिजे । हें जाणणे मज माझे । नेणणेनि उपजे । आपलेनि ॥ ३५ ॥ तरी कोणे गुणे कैसा । मजचि मी बंधु ऐसा । आवडे तें परियेसा । अर्जुनदेवा ॥ ३६ ॥ गुण ते किती किंधर्म । कायि ययां रूपनाम । के जाले हें वर्म । अवधारीं पां ॥ ३७ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः ।

निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥

तरी सत्त्वरजतम । तिधांसि हें नाम । आणि प्रकृति जन्म- । भूमिका ययां ॥ ३८ ॥ येथ सत्त्व तें उत्तम । रज तें मध्यम । तिहींमाजीं तम । सावियाधारें ॥ ३९ ॥ हें एकेचि वृत्तीच्या ठायीं । त्रिगुणत्व आवडे पाहीं । वयसात्रय देहीं । येकीं जेवीं ॥ १४० ॥ कां मीनलेनि कीडें । जंवजंव तूक वाढे । तंवतंव सोनें हीन पडे । पांचिका कसीं ॥ ४१ ॥ पैं सावधपण जैसें । वाहविले आळसें । सुषुप्ति बैसे । घणावोनी ॥ ४२ ॥ तैसी अज्ञानांगीकारें । निघाली वृत्ति विखुरे । ते सत्त्वरजद्वारें । तमही होये ॥ ४३ ॥ अर्जुना गा जाण । ययां नाम गुण । आतां दाखऱुं खुण । बांधिती ते ॥ ४४ ॥ तरी क्षेत्रज्ञदशे । आत्मा मोटका पैसे । हें देह मी ऐसें । मुहूर्त करी ॥ ४५ ॥ आजन्ममरणांतीं । देहधर्म समस्तीं । ममत्वाची सूती । घे ना जंव ॥ ४६ ॥ जैसी मीनाच्या तोंडीं । पडेना जंव उंडी । तंव गळ आसुडी । जळपारधी ॥ ४७ ॥

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ।

सुखसङ्गेन बधाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥ ६ ॥

तेवीं सत्त्वें लुब्धकें । सुखज्ञानाचीं पाशकें । वोढिजती मग खुडके । मृग जैसा ॥ ४८ ॥ मग ज्ञाने चडफडी । जाणिवेचे खुर खोडी । स्वयंसुख हें धाडी । हातींचें गा ॥ ४९ ॥ तेव्हां विद्यमानें तोखे । लाभमात्रें हरिखे । मी संतुष्ट हेंही देखे । श्लाघों लागे ॥ १५० ॥ म्हणे भाग्य ना माझें । आजि सुखियें नाहीं दुजें । विकाराष्टके फुंजे । सात्त्विकाचेनि ॥ ५१ ॥ आणि येणेही न सरे । लांकण लागे दुसरें । जें विद्वत्तेचें भरे । भूत आंगीं ॥ ५२ ॥ आपणचि ज्ञानस्वरूप आहे । तें गेले हें दुःख न वाहे । कीं विषयज्ञाने होये । गगनायेवढा ॥ ५३ ॥ रावो जैसा स्वप्नीं । रंकपणे रिघे धारीं । तो दों दाणां मानी । इंद्रु ना मी ॥ ५४ ॥ तैसें गा देहातीता । जालेया देहवंता । हों लागे

पंडुसुता । बाह्यज्ञाने ॥ ५५ ॥ प्रवृत्तिशास्त्र बुझे । यज्ञविद्या उमजे । किंबहुना
सुझे । स्वर्गवरी ॥ ५६ ॥ आणि म्हणे आजि आन । मीवांचूनि नाहीं सज्जान ।
चातुर्यंचंद्रा गगन । चित्त माझें ॥ ५७ ॥ ऐसें सत्त्व सुखज्ञानी । जीवासि
लावूनि कानी । बैलाची करी वानी । पांगुळाचिया ॥ ५८ ॥ आतां हाचि
शरीरीं । रजें जियापरी । बांधिजे तें अवधारीं । सांगिजैल ॥ ५९ ॥

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम् ।

तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम् ॥ ७ ॥

हें रज याचि कारणे । जीवातें रंजऊं जाणे । हें अभिलाखाचें तरुणे ।
सदाचि गा ॥ १६० ॥ हें जीवीं मोटके रिगे । आणि कामाच्या मदीं लागे ।
मग वारया वळघे । तृष्णोचिया ॥ ६१ ॥ घृतें आंबुखूनि आगियाळें । वज्ञानीचें
सादुकलें । आतां बहु थेंकुलें । आहे तेथे ॥ ६२ ॥ तैसी खवळे चाड । होय
दुःखासकट गोड । इंद्रश्रीहि सांकड । गमों लागे ॥ ६३ ॥ तैसी तृष्णा
वाढिनलिया । मेरुही हाता आलिया । तही म्हणे एखादिया । दारुणा
वळघो ॥ ६४ ॥ जीविताची कुरोंडी । वोंवाळूं लागे कवडी । मानी तृणाचिये
जोडी । कृतकृत्यता ॥ ६५ ॥ आजि असतें वेंचिजेल । परी पाहे काय कीजेल ।
ऐसा पांगीं वडील । व्यवसाय मांडी ॥ ६६ ॥ म्हणे स्वर्गा हन जावें । तरी
काय तेथें खावें । इयालागीं धांवे । याग करूं ॥ ६७ ॥ व्रतापाठीं व्रतें । आचरे
इष्टापूर्ते । काम्यावाचूनि हातें । शिवणे नाहीं ॥ ६८ ॥ पैं ग्रीष्मांतींचा वारा ।
विसांवो नेणे वीरा । तैसा न म्हणे व्यापारा । रात्र दिवस ॥ ६९ ॥ काय
चंचळु मासा । कामिनीकटाक्षु जैसा । लवलाहो तैसा । विजूही नाहीं ॥ १७० ॥
तेतुलेनि गा वेगें । स्वर्गसंसारपांगें । आगीमाझीं रिगे । क्रियांचिये ॥ ७१ ॥
ऐसा देहीं देहावेगळा । ले तृष्णोचिया सांखळा । खटाटोपु वाहे गळां ।
व्यापाराचा ॥ ७२ ॥ हें रजेगुणाचें दारुण । देहीं देहियासी बंधन । परिस
आतां विंदाण । तमाचें तें ॥ ७३ ॥

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।

प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ ८ ॥

व्यवहाराचेहि डोळे । मंद जेणे पडळें । मोहरात्रीचें काळें । मेहुडें

जें ॥ ७४ ॥ अज्ञानाचें जियालें। जया एका लागलें। जेणें विश्व भुललें।
 नाचत असे ॥ ७५ ॥ अविवेकमहामंत्र। जें मौद्यमद्याचें पात्र। हें असो
 मोहनास्त्र। जीवांसि जें ॥ ७६ ॥ पार्था तें गा तम। रचूनि ऐसें वर्म। चौखुरी
 देहात्म-। मानियातें ॥ ७७ ॥ हें एकचि कीर शरीरीं। माजों लागे चराचरीं।
 आणि तेथ दुसरी। गोठी नाहीं ॥ ७८ ॥ सर्वेंद्रियां जाड्य। मनामाजीं मौद्य।
 माल्हाती जे दाढ्य। आलस्याचें ॥ ७९ ॥ आंगें आंग मोडामोडी। कार्यजातीं
 अनावडी। नुसती परवडी। जांभयांची ॥ ८० ॥ उघडियाची दिठी। देखणें
 नाहीं किरीटी। नाळवितांचि उठी। वो म्हणौनि ॥ ८१ ॥ पडलिये धोंडी। नेणें
 कानी मुरडी। तयाचि परी मुरुकुंडी। उकलूं नेणें ॥ ८२ ॥ पृथ्वी पाताळीं
 जावो। कां आकाशही वरी येवो। परी उठणें हा भावो। उपजों नेणें ॥ ८३ ॥
 उचितानुचित आधवें। झांसुरतां नाठवे जीवें। जेरींचा तेथ लोळावें। ऐसी
 मेधा ॥ ८४ ॥ उभऊनि करतलें। पडिघाये कपोलें। पायाचें शिरियालें। मांडूं
 लागे ॥ ८५ ॥ आणि निद्रेविषयीं चांगु। जीवीं आथि लागु। झांपीं जातां
 स्वर्गु। वावो म्हणे ॥ ८६ ॥ ब्रह्मायु होईजे। मा निजेलियाचि असिजे। हें
 वांचूनि दुजें। व्यसन नाहीं ॥ ८७ ॥ कां वाटें जातां वोधें। कल्हातांही डोला
 लागे। अमृतही परी नेघे। जरी नीद आली ॥ ८८ ॥ तेरींचि आक्रोशबळें।
 व्यापारे कोणे एके वेळे। निगालें तरी आंधळें। रोषें जैसें ॥ ८९ ॥ केथवां
 कैसें राहाटावें। कोणेसीं काय बोलावें। हें ठाकतें कीं नागवें। हेंही
 नेणें ॥ ९० ॥ वणवा मियां आधवा। पांखें पुसेनि घेयावा। पतंगु पां हांवा।
 घाली जेवीं ॥ ९१ ॥ तैसा वळघे साहसा। अकरणींच धिंवसा। किंबहुना
 ऐसा। प्रमादु रुचे ॥ ९२ ॥ एवं निद्रालस्यप्रमादीं। तम इया त्रिकंधीं। बांधे
 निरुपाधी। चोखटातें ॥ ९३ ॥ जैसा वन्ही काष्ठीं भेरे। तैं दिसे काष्ठाकारें।
 व्योम घटें आवरे। तें घटाकाश ॥ ९४ ॥ नाना सरोवर भरलें। तैं चंद्रत्व तेथें
 बिंबलें। तैसें गुणाभासीं बांधलें। आत्मत्व गमे ॥ ९५ ॥

सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत।

ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥

रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत।

रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥

पै हस्तनि कफवात् । जैं देहीं आटोपे पित्त । तैं करी संतप्त । देह जेवीं ॥ ९६ ॥ कां वरिष आतप जैसें । जिणौनि शीतचि दिसे । तेव्हां होय हिंव ऐसें । आकाश हें ॥ ९७ ॥ नाना स्वप्न जागृती । लोपूनि ये सुषुप्ती । तैं क्षणु एक चित्तवृत्ती । तेचि होय ॥ ९८ ॥ तैसीं रजतमें हारवी । जैं सत्त्व माजु मिरवी । तैं जीवाकरवीं म्हणवी । सुखिया ना मी ॥ ९९ ॥ तैसेंचि सत्त्व रज । लोपूनि तमाचें भोज । वल्खें तैं सहज । प्रमादीं होय ॥ २०० ॥ तयाचि गा परिपाठीं । सत्त्व तमातें पोटीं । घालूनि जेव्हां उठी । रजोगुण ॥ १ ॥ तेव्हां कर्मावांचूनि कांहीं । आन गोमटें नाहीं । ऐसें मानी देहीं । देहराजु ॥ २ ॥ त्रिगुणवृद्धिनिरूपण । तीं श्लोकीं सांगितलें जाण । आतां सत्त्वादिवृद्धिलक्षण । सादर परियेसीं ॥ ३ ॥

सर्वद्वारेषु	देहेऽस्मिन्प्रकाश	उपजायते ।
ज्ञानं यदा तदा	विद्याद्विवृद्धं	सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥
लोभः प्रवृत्तिराम्भः	कर्मणामशमः	स्पृहा ।
रजस्येतानि	जायन्ते विवृद्धे	भरतर्षभ ॥ १२ ॥
अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च	प्रमादो मोह	एव च ।
तमस्येतानि	जायन्ते विवृद्धे	कुरुनन्दन ॥ १३ ॥
यदा सत्त्वे प्रवृद्धे	तु प्रलयं याति	देहभृत ।
तदोत्तमविदां	लोकान्मलान्प्रतिपद्यते	॥ १४ ॥
रजसि प्रलयं गत्वा	कर्मसङ्गिषु	जायते ।
तथा प्रलीनस्तमसि	मूढयोनिषु	जायते ॥ १५ ॥

यैं रजतमविजये । सत्त्व गा देहीं इयें । वाढतां चिह्ने तियें । ऐसीं होती ॥ ४ ॥ जे प्रज्ञा आंतुलीकडे । न समाती बाहेरी वोसंडे । वसंतीं पद्मखबंडे । दृती जैसी ॥ ५ ॥ सर्वेंद्रियांच्या आंगणीं । विवेक करी राबणी । साचचि करचरणीं । होती डोळे ॥ ६ ॥ राजहंसापुढे । चांचूचें आगरडे । तोडी जेवीं झागडे । क्षीरनीगाचे ॥ ७ ॥ तेवीं दोषादेविवेकीं । इंद्रियेंचि होती पारखीं । नियमु बा रे पायिकी । वोळगे तैं ॥ ८ ॥ नाइकणें तें कानचि वाळी । न पाहाणें तें दिठीचि गाळी । अवाच्य तें टाळी । जीभचि गा ॥ ९ ॥ वातीपुढां

जैसें। पळों लागे काळवसें। निषिद्ध इंद्रियां तैसें। समोर नोहे ॥ २१० ॥
 धाराधरकाळें। महानदी उचंबळे। तैसी बुद्धि पघळे। शास्त्रजातीं ॥ ११ ॥
 अगा पुनवेच्या दिवशीं। चंद्रप्रभा धांवे आकाशीं। ज्ञानीं वृत्ति तैसी। फांके
 सैंघ ॥ १२ ॥ वासना एकवटे। प्रवृत्ति वोहणे। मानस विटे। विषयांवरी ॥ १३ ॥
 एवं सत्त्व वाढे। तै हें चिन्ह फुडें। आणि निधनही घडे। तेव्हांचि
 जरी ॥ १४ ॥ कां पाहालेनि सुयाणें। जाल्या परगुणें। पढियंते पाहुणें।
 स्वर्गांनियां ॥ १५ ॥ तरी जैसीचि धरींची संपत्ती। आणि तैसीच औदार्यधैर्यवृत्ती।
 मा परत्रा आणि कीर्ती। कां नोहावें ॥ १६ ॥ मग गोमटेया तथा। जावळी
 असे धनंजया। तेवीं सत्त्वीं जाणे देहा। कें आथि गा ॥ १७ ॥ जे स्वगुणीं
 उद्भट। घेऊनि सत्त्व चोखट। निगे सांडूनि कोपट। भोगक्षम हें ॥ १८ ॥
 अवचटें ऐसा जो जाये। तो सत्त्वाचाचि नवा होये। किंबहुना जन्म लाहे।
 ज्ञानियांमाजीं ॥ १९ ॥ सांग पां धनुर्धरा। रावो रायपणे डोंगरा। गेलिया
 अपुरा। होय काई ॥ २२० ॥ नातरी येथिंचा दिवा। नेलिया सेजिया गांवा।
 तो तेथें तरी पांडवा। दीपचि कीं ॥ २१ ॥ तैसी ते सत्त्वशुद्धी। आगळी
 ज्ञानेंसी वृद्धी। तरंगावों लागे बुद्धी। विवेकावरी ॥ २२ ॥ यैं महदादि
 परिपाठीं। विचारूनि शेवटीं। विचारास्कट पोटीं। जिरोनि जाय ॥ २३ ॥
 छत्तिसां सदतिसावें। चोविसां पंचविसावें। तिन्ही नुरोनि स्वभावें। चतुर्थ
 जें ॥ २४ ॥ ऐसें सर्व जें सर्वोत्तम। जालें असे जया सुगम। तयासवें निरुपम।
 लाहे देह ॥ २५ ॥ इयाचि परी देख। तमसत्त्व अधोमुख। बैसोनि जें
 आगळीक। धरी रज ॥ २६ ॥ आपुलिया कार्याचा। धुमाड गांवीं देहाचा।
 माजवी तैं चिन्हांचा। उदयो ऐसा ॥ २७ ॥ पांजरली वाहटुळी। करी वेगळ
 वेंटाळी। तैसी विषयीं सरळी। इंद्रियां होय ॥ २८ ॥ परदारादि पडे। परी
 विरुद्ध ऐसें नावडे। मग शेळियेचेनि तोंडें। सैंघ चारी ॥ २९ ॥ हा ठायवरी
 लोभु। करी स्वैरत्वाचा राबु। वेंटाळितां अलाभु। तें तें उरे ॥ २३० ॥ आणि
 आड पडलिया। उद्यमजाती भलतिया। प्रवृत्ति धनंजया। हातु न काढी ॥ ३१ ॥
 तेवींचि एखादा प्रासादु। कां करावा अश्वमेधु। ऐसा अचाट छंदु। घेऊनि
 उठी ॥ ३२ ॥ नगरेंचि रचावीं। जलाशयें निर्मावीं। महावनें लावावीं।
 नानाविधें ॥ ३३ ॥ ऐसैसां अफाटीं कर्मी। समारंभु उपक्रमी। आणि दृष्टादृष्ट

कामीं । पुरे न म्हणे ॥ ३४ ॥ सागरुही सांडीं पडे । आगी न लाहे तीन कवडे ।
 ऐसें अभिलाषीं जोडे । दुर्भरत्व ॥ ३५ ॥ स्यृहा मना पुढां पुढां । आशेचा घे
 दवडा । विश्व घापे चाडा । पायांतळीं ॥ ३६ ॥ इत्यादि वाढतां रजीं । इयें
 चिन्हें होतीं साजीं । आणि ऐशा समाजीं । वेंचे जरी देह ॥ ३७ ॥ तरी
 आधवाचि इहीं । परिवारला आनीं देहीं । रिगे परी योनिही । मानुषीचि ॥ ३८ ॥
 सुरवाडेसि भिकारी । वसो पां राजमंदिरीं । तरी काय अवधारीं । रावो
 होईल ॥ ३९ ॥ बैल तेथें करबाडें । हें न चुके गा फुडें । नेझो कां वहाडें ।
 समर्थाचेनी ॥ २४० ॥ म्हणौनि व्यापाराहातीं । उसंतु देहा ना राती । तैस्याचिये
 पांतीं । जुंपिजे तो ॥ ४१ ॥ कर्मजडाच्या ठायीं । किंबहुना होय देहीं । जो
 रजोवृत्तीच्या डोहीं । बुडोनि निमे ॥ ४२ ॥ मग तैसाचि पुढती । रजसत्त्ववृत्ती ।
 गिळूनि ये उन्नती । तमोगुण ॥ ४३ ॥ तैंचि जियें लिंगें । देहींचीं सबाहा सांगें ।
 तियें परिस चांगें । श्रोत्रबळें ॥ ४४ ॥ तरी होय ऐसें मन । जैसें रविचंद्रहीन ।
 रात्रींचें का गगन । अंवसेचिये ॥ ४५ ॥ तैसें अंतर असोस । होय स्फूर्तिहीन
 उद्भव । विचाराची भाष । हारपे तैं ॥ ४६ ॥ बुद्धि मेचवेना थोंडी । हा ठायवरी
 मवाळें सांडी । आठवो देशथडी । जाला दिसे ॥ ४७ ॥ अविवेकाचेनि माजें ।
 सबाहा शरीर गाजे । एकलेनि घेपे दीजे । मौळ्य तेश ॥ ४८ ॥ आचारभंगाचीं
 हाडें । रुपतीं इंद्रियांपुढें । मरे जरी तेणेंकडे । क्रिया जाय ॥ ४९ ॥ पैं
 आणिकही एक दिसे । जे दुष्कृतीं चित्त उल्हासे । आंधारीं देखणें जैसें ।
 डुड़ुळाचें ॥ २५० ॥ तैसें निषिद्धाचेनि नांवें । भलतेंही भरे हांवे । तियेविषयीं
 धावें । घेती करणें ॥ ५१ ॥ मदिरा न घेतां डुले । सन्निपातेवीण बरळे ।
 निष्ठेमेंचि भुले । पिसें जैसें ॥ ५२ ॥ चित्त तरी गेलें आहे । परी उन्मनी ते नोहे ।
 ऐसें माल्हातिजे मोहें । माजिरेनि ॥ ५३ ॥ किंबहुना ऐसैसीं । इयें चिन्हें तम
 पोषीं । जैं वाढे आयितीसी । आपुलिया ॥ ५४ ॥ आणि हेंचि होय प्रसंगें ।
 मरणाचें जरी पडे खागें । तरी तेतुलेनि रिगे । तमेंसीं तो ॥ ५५ ॥ राई राईपण
 बीजीं । सांठवूनियां अंग त्यजी । मग विरुड्हे तैं दुजी । गोठी आहे ॥ ५६ ॥
 पैं होऊनि दीपकलिका । येरु आगी विझो कां । जेथ लागे तेश असका ।
 तोचि आहे ॥ ५७ ॥ म्हणौनि तमाचिये लोथें । बांधोनियां संकल्पातें । देह
 जाय तैं मागौतें । तमाचेंचि होय ॥ ५८ ॥ आतां काय येणे बहुवें । जो
 तमोवृद्धि मृत्यु लाहे । तो पशु कां पक्षी होये । झाड कां कृमी ॥ ५९ ॥

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम्।

रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम्॥ १६॥

येणोच्चि पैं कारणे। जें निपजे सत्त्वगुणे। तें सुकृत ऐसे म्हणे।
श्रौतसमो॥ २६०॥ म्हणौनि तथा निर्मला। सुखज्ञानी सरला। अपूर्व ये
फला। सात्त्विक तें॥ ६१॥ मग राजसा जिया क्रिया। तथा इंद्रावणी
फललिया। जे सुखे चितारूनियां। फलतीं दुःखें॥ ६२॥ कां निंबोल्डियेचे
पिक। वरि गोड आंत विख। तैसे तें राजस देख। क्रियाफल॥ ६३॥ तामस
कर्म जितुकें। अज्ञान फलेचि पिके। विषांकुर विखें। जियापरी॥ ६४॥

सत्त्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च।

प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च॥ १७॥

म्हणौनि बा रे अर्जुना। येथ सत्त्वचि हेतु ज्ञाना। जैसा कां दिनमाना।
सूर्य हा पैं॥ ६५॥ आणि तैसेचि हें जाण। लोभासि रज कारण। आपले
विस्मरण। अद्वैता जेवीं॥ ६६॥ मोह अज्ञान प्रमादा। यथां मैल्या दोषवृदा।
पुढती पुढती प्रबुद्धा। तमचि मूळ॥ ६७॥ ऐसे विचाराच्या डोळां। तिन्ही
गुण हे वेगवेगळां। दाविले जैसा आंवळा। तळहातींचा॥ ६८॥ तंव रजतमे
दोळीं। देखिलीं प्रौढपतनीं। सत्त्वावांचूनि नाणीं। ज्ञानाकडे॥ ६९॥ म्हणौनि
सात्त्विक वृत्ती। एक जाले गा जन्मव्रती। सर्वत्यां चतुर्थी। भक्ति
जैसी॥ २७०॥

उर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः।

जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः॥ १८॥

तैसे सत्त्वाचेनि नटनाचें। असणे जाणे जयांचें। ते तनुत्यागीं स्वर्गाचे।
राय होती॥ ७१॥ इयाचि परी रजें। जिहीं कां जीजे मरिजे। तिहीं मनुष्य
होइजे। मृत्युलेकीं॥ ७२॥ तेथ सुखदुःखाचे खिचटें। जेविजे एकेचि ताटें।
जेथ इये मरणवाटे। पडिलें नुठी॥ ७३॥ आणि तयाचि स्थिति तमीं। जे
वाढोनि निमती भोगक्षमीं। ते घेती नरकभूमी। मूळपत्र॥ ७४॥ एवं
वस्तूचिया सत्ता। त्रिगुणासी पंडुसुता। दाविली सकारणता। आघवीचि॥ ७५॥
ऐं वस्तु वस्तुत्वे असिकें। तें आपणां गुणासारिखें। देखोनि कार्यविशेखें।

अनुकरे गा ॥ ७६ ॥ जैसें कां स्वर्जींचेनि राजें । जैं परचक्र देखिजे । तैं हारी
जैत होइजे । आपणापांचि ॥ ७७ ॥ तैसे मध्योर्ध्वं अथ । हे जे गुणवृत्तिभेद ।
ते दृष्टीवांचूनि शुद्ध । वस्तुचि असे ॥ ७८ ॥

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ।

गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मदभावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥

परी हे वाहणी असो । तरी तुज आन न दिसो । परिसें तें सांगतसों ।
मागील गोठी ॥ ८१ ॥ तरी ऐसें जाणिजे । सामर्थ्ये तिन्ही सहजें । होती
देहव्याजें । गुणचि हे ॥ ८२ ॥ इंधनाचेनि आकारें । अगिन जैसा अवतरे । कां
आंगवे तरुवरें । भूमिरसु ॥ ८३ ॥ नाना दहिंयाचेनि मिसें । परिणमे तूधचि
जैसें । कां मूर्त होय ऊसें । गोडी जेवीं ॥ ८४ ॥ तैसें हें स्वांतःकरण । देहचि
होती त्रिगुण । म्हणोनि बंधासि कारण । घडे कीर ॥ ८५ ॥ परी चोज हें
धनुर्धरा । जे एवढा हा गुफिरा । मोक्षाचा संसारा । उणा नोहे ॥ ८६ ॥
त्रिगुण आपुलालेनि धर्में । देहींचे माधुत साउमें । चाळितांही न खोमें ।
गुणातीतता ॥ ८७ ॥ ऐसी मुक्ति असे सहज । ते आतां परिसंकं तुज । जे तूं
ज्ञानांबुज- । द्विरेफु कीं ॥ ८८ ॥ आणि गुणीं गुणाजोगें । चैतन्य नोहे मागें ।
बोलिलों तें खागें । तेवीचि हें ॥ ८९ ॥ तरी पार्था जैं ऐसें । बोधलेनि जीवें
दिसें । स्वप्न कां जैसें । चेड़लेनी ॥ ९० ॥ नातरी आपण जळीं । बिंबलों
तीरोनी न्याहळी । चळण होतां कल्लोळीं । अनेकधा ॥ ९१ ॥ कां नटलेनि
लाघवें । नटु जैसा न झकवे । तैसें गुणजात देखावें । न होनियां ॥ ९२ ॥ पैं
ऋतुत्रय आकाशें । धरूनियांहि जैसें । नेदिजेचि येवों वोसें । वेगळेपणा ॥ ९३ ॥
तैसें गुणीं गुणापरैतें । जें आपणये असे आयितें । तिये अहं बैसे अहंते ।
मूळकेचिये ॥ ९४ ॥ पैं तेथूनि मग पाहतां । म्हणे साक्षी मी अकर्ता । हे
गुणचि क्रियाजातां । नियोजित ॥ ९५ ॥ सन्त्वरजतमांचा । भेदीं पसरु कर्माचा ।
होत असे तो गुणांचा । विकारु हा ॥ ९६ ॥ ययामाजीं मी ऐसा । वर्नीं कां
वसंतु जैसा । वनलक्ष्मीविलासा । हेतुभूत ॥ ९७ ॥ कां तारांगणीं लोपावें ।
सूर्यकांतीं उद्दीपावें । कमळीं विकासावें । जावें तमें ॥ ९८ ॥ ये कोणाचीं
काजें कहीं । सवितिया जैसीं नाहीं । तैसा अकर्ता मी देहीं । सत्तारूप ॥ ९९ ॥
मी दाऊनि गुण देखे । गुणता हे मियां पोखे । ययाचेनि निःशेखें । उरे तें

मी ॥ १८ ॥ ऐसेनि विवेके जया । उदो होय धनंजया । ये गुणातीतत्व तया ।
अर्थपंथे (उद्धर्वपंथे) ॥ १९ ॥

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ।
जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥

आतां निर्गुण असे आणीक । तें तो जाणें अचुक । जे ज्ञानें केलें टीक ।
तयाचिवरी ॥ ३०० ॥ किंबहुना पंडुसुता । ऐसी तो माझी सत्ता । पावे जैसी
सरिता । सिंधुत्व गा ॥ १ ॥ नलिकेवरूनि उठिला । जैसा शुक शाखे बैसला ।
तैसा मूळअहंते वेठिला । तो मी म्हणौनि ॥ २ ॥ अगा अज्ञानाचिया निदा ।
जो घोरत होता बदबदा । तो स्वस्वरूपीं प्रबुद्धा । चेङ्गला कीं ॥ ३ ॥ पैं
बुद्धिभेदाचा आरिसा । तया हातोनि पडिला वीरेशा । म्हणौनि प्रतिमुखाभासा ।
मुकला तो ॥ ४ ॥ देहाभिमानाचा वारा । आतां वाजों ठेला वीरा । तें ऐक्य
वीचिसागरां । जीवेशां हें ॥ ५ ॥ म्हणौनि मदभावेंसी । प्राप्ति पाविजे तेणेंसरिसी ।
वर्षातीं आकाशीं । घनजात जेवीं ॥ ६ ॥ तेवीं मी होऊनि निरुता । मग देहींचि
ये असतां । नांगवे देहसंभूतां । गुणांसि तो ॥ ७ ॥ जैसा भिंगाचेनि घरें ।
दीपप्रकाशु नावरे । कां न विझेचि सागरें । वडवानलु ॥ ८ ॥ तैसा आला
गेला गुणांचा । बोधु न मैले तयाचा । तो देहीं जैसा व्योमींचा । चंद्र
जलीं ॥ ९ ॥ तिन्ही गुण आपुललिये प्रौढी । देहीं नाचविती बागडीं । तो
पाहोंही न धाडी । अहंतेतें ॥ ३१० ॥ हा ठायवरी । नेहटोनि ठेला अंतरीं ।
आतां काय वर्ते शरीरीं । हेंही नेणे ॥ ११ ॥ सांडूनि आंगींची खोली । सर्प
रिगालिया पाताळीं । ते त्वचा कोण सांभाळी । तैसें जालें ॥ १२ ॥ कां सौरभ्य
जीर्णु जैसा । आमोदु मिळोनि जाय आकाशा । माघारा कमळकोशा । नयेचि
तो ॥ १३ ॥ पैं स्वरूपसमरसें । ऐक्य गा जालें तैसें । तेथ किंर्थम हें कैसें ।
नेणें देह ॥ १४ ॥ म्हणौनि जन्मजरामरण । इत्यादि जे साही गुण । ते देहींचि
ठेले कारण । नाहीं तया ॥ १५ ॥ घटाचिया खापरिया । घटभंगीं फेडिलिया ।
महदाकाश आपैसया । जालेंचि असे ॥ १६ ॥ तैसी देहबुद्धि जाये । जें
आपणां आठौ होये । तें आन कांहीं आहे । तेंवांचुनी ॥ १७ ॥ येणे थोर
बोधलेपणे । तयासि गा देहीं असणे । म्हणूनि तो मी म्हणें । गुणातीत ॥ १८ ॥

यथा देवाचिया बोला । पार्थु अति सुखावला । मेघे संबोधिला । मोरु
जैसा ॥ १९ ॥

अर्जुन उवाच

कैलिंगैस्त्रीनुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।

किमाचारः कथं चैतांस्त्रीनुणानतिवर्तते ॥ २१ ॥

तेण तोषें वीर पुसे । जी कोणहीं चिन्हीं तो दिसे । जयामाजीं वसे । ऐसा
बोधु ॥ ३२० ॥ तो निर्गुण काय आचरे । कैसेनि गुण निस्तरे । हें सांगिजो
माहेरें । कृपेचेनि ॥ २१ ॥ यथा अर्जुनाचिया प्रश्ना । तो षड्गुणांचा राणा ।
परिहारु आकर्णा । बोलतु असे ॥ २२ ॥ म्हणे पार्था तुझी नवाई । हें येतुलेंचि
पुससी काई । तें नामचि तया पाहीं । सत्य लटिके ॥ २३ ॥ गुणातीत जया
नांवें । तो गुणाधीन तरी नव्हे । ना होय तरी नांगवे । गुणां यया ॥ २४ ॥ परी
अधीन कां नांगवें । हेंचि कैसेनि जाणावें । गुणांचिये रवरवे- । माजीं
असतां ॥ २५ ॥ हा संदेह जरी वाहसी । तरी सुखें पुसों लाहसी । परिस आतां
तयासी । रूप करूं ॥ २६ ॥

श्रीभगवानुवाच

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव ।

न द्वेष्टि सम्प्रवृत्तानि न निवृत्तानि कांक्षति ॥ २२ ॥

तरी रजाचेनि माजें । देहीं कर्माचिं आणोजें । प्रवृत्ति जैं घेईजे ।
वेंटाळुनि ॥ २७ ॥ तैं मीचि कां कर्मठ । ऐसा न ये श्रीमाठ । कां दरिद्रलिये
बुद्धि वीट । तोही नाहीं ॥ २८ ॥ अथवा सत्त्वेचि अधिके । जैं सर्वेद्रियीं ज्ञान
फांके । तैं सुविद्याता तोखे । उभजेही ना ॥ २९ ॥ कां वाढिन्नलेनि तमें । न
गिळिजेचि मोहभ्रमें । तैं अज्ञानत्वें न श्रमे । घेणेंही नाहीं ॥ ३३० ॥ पैं मोहाच्या
अवसरीं । ज्ञानाची चाड न धरी । ज्ञानें कर्मे नादरी । होतां न दुःखी ॥ ३१ ॥
सायंप्रातर्मध्यान्हा । या तिन्ही काळांची गणना । नाहीं जेवीं तपना । तैसा
असे ॥ ३२ ॥ तया वेगळाचि काय प्रकाशें । ज्ञानित्व यावें असें । कायि
जळार्णव पाउसें । साजा होय ॥ ३३ ॥ ना प्रवर्तलेनि कर्मे । कर्मठत्व तयां कां
गमे । सांगें हिमवंतु हिमें । कांपे कायी ॥ ३४ ॥ नातरी मोह आलिया । काईं
पां ज्ञाना मुकिजैल तया । हो मा आगीतें उन्हाळेया । जाळवत असे ॥ ३५ ॥

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।

गुणा वर्तन्त इत्येव योऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥ २३ ॥

तैसें गुणागुणकार्य हें । आधवेंचि आपण आहे । म्हणौनि एकेका नोहे । तडातोडी ॥ ३६ ॥ येवढे गा प्रतीती । तो देहा आलासे वस्ती । वाटे जातां गुंती- । मार्जीं जैसा ॥ ३७ ॥ तो जिणता ना हारवी । तैसा गुण नव्हे ना करवी । जैसी कां श्रोणवी । संग्रामींची ॥ ३८ ॥ कां शरीरआंतील प्राण । घरीं आतिथ्याचा ब्राह्मणु । नाना चोहटांचा स्थाणु । उदासु जैसा ॥ ३९ ॥ आणि गुणाचा यावाजावा । ढळे चळे ना पांडवा । मृगजळाचा हेलावा । मेरु जैसा ॥ ३४० ॥ हें बहुत कायि बोलिजे । व्योम वारेनि न वचिजे । कां सूर्य ना गिळिजे । अंथकारे ॥ ४१ ॥ स्वप्न कां गा जियापरी । जागतयातें न सिंतरी । गुणीं तैसा अवधारीं । न बंधिजे तो ॥ ४२ ॥ गुणांसि कीर नातुडे । परी दुरूनि जैं पाहे कोडें । तैं गुणदोष सायिखडें । सभ्यु जैसा ॥ ४३ ॥ सत्कर्मे सात्त्विकीं । रज तें रजोविषयकीं । तम मोहादिकीं । वर्तत असे ॥ ४४ ॥ परिस तयाचिया गा सत्ता । होती गुणक्रिया समस्ता । हें फुडें जाणे सविता । लौकिका जेवीं ॥ ४५ ॥ समुद्रचि भरती । सोमकांतचि द्रवती । कुमुदें विकासती । चंद्रु तो उगा ॥ ४६ ॥ कां वाराचि वाजे विझे । गगनें निश्चल असिजे । तैसा गुणाचिये गजबजे । डोलेना जो ॥ ४७ ॥ अर्जुना येणें लक्षणें । तो गुणातीतु जाणणें । परिस आतां आचरणे । तयाचीं जीं ॥ ४८ ॥

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाशमकाञ्चनः ।

तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥

तरी वस्त्रासि पाठीं पोटीं । नाहीं सुतावांचूनि किरीटी । ऐसें सुये दिठी । चराचर मद्भूये ॥ ४९ ॥ म्हणौनि सुखदुःखासरिसें । कांटाळे आचरे ऐसें । रिपुभक्तां जैसें । हरीचें देणें ॥ ३५० ॥ एह्वां तरी सहजें । सुखदुःख तैंचि सेविजे । देहजळीं होइजे । मासोळीं जै ॥ ५१ ॥ आतां तें तंव तेणें सांडिलें । आहे स्वस्वरूपेंसीचि मांडिलें । सस्यांतीं निवडिलें । बीज जैसें ॥ ५२ ॥ कां वोघ सांडूनि गांग । रिघोनि समुद्राचें आंग । निस्तरलीं लगबग । खळाळाची ॥ ५३ ॥ तेवीं आपणपांचि जया । वस्ती जाली गा धनंजया । तया देहीं अपैसया । सुख तैसें दुःख ॥ ५४ ॥ रात्रि तैसें पाहलें । हें धारणा जेवीं एक जालें ।

आत्माराम देहीं आतलें। द्वन्द्व तैसें। ५५ ॥ पैं निद्रिताचेनि आंगेशी। साप तैणी उर्वशी। तेवीं स्वरूपस्था सरिशीं। देहीं द्वन्द्वें। ५६ ॥ महणौनि तयाच्या ठारीं। शेणा सोनया विशेष नाहीं। रत्ना गुंडेया कांहीं। नेणिजे भेदु। ५७ ॥ घरा येवो पां स्वर्ग। कां वरिपडो वाघ। परी आत्मबुद्धीसि भंग। कदा नोहे। ५८ ॥ निवटलें न उपवडे। जळिनलें न विसूढे। साम्यबुद्धि न मोडे। तयापरी। ५९ ॥ हा ब्रह्मा ऐसेनि स्तविजो। कां नीच म्हणोनि निदिजो। परी नेणें जळों विझां। राखोंडी जैसी। ३६० ॥ तैसी निंदा आणि स्तुति। नये कोणहेचि व्यक्ती। नाहीं अंधारें कां वाती। सूर्या घरीं। ६१ ॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः।

सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते॥ २५ ॥

ईश्वर म्हणौनि पूजिला। कां चोरु म्हणौनि गांजिला। वृषगर्जीं वेढिला। केला रावो॥ ६२ ॥ कां सुहूद पासीं आले। अथवा वैरी वरपडे जाले। परी नेणें राती पाहालें। तेज जेवीं॥ ६३ ॥ साही ऋतु येतां आकाशें। लिंपिजेचि ना जैसें। तेवीं वैषम्य मानसें। जाणिजेना॥ ६४ ॥ आणीकही एकु पाहीं। आचारु तयाच्या ठारीं। तरी व्यापारासि नाहीं। जालें दिसे॥ ६५ ॥ सर्वारंभा उटकलें। प्रवृत्तीचें तेथ मावळलें। जळती गा कर्मफळें। ते तो आगी॥ ६६ ॥ दृष्टादृष्टाचेनि नांवें। भावचि जीवीं नुगवे। सेवी जें कां स्वभावें। पैठें होय॥ ६७ ॥ सुखे ना शिणे। पाषाणु कां जेणें मानें। तैसीं सांडीमांडी मनें। वर्जिली असे॥ ६८ ॥ आतां किती हा विस्तारु। जाणें ऐसा आचारु। जयातें तोचि साचारु। गुणातीतु॥ ६९ ॥ गुणांतें अतिक्रमणें। घडे उपायें जेणें। तो आतां आईक म्हणे। श्रीकृष्णानाथु॥ ३७० ॥

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते।

स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते॥ २६ ॥

तरी व्यभिचाररहित चित्तें। भक्तियोगें मातें। सेवी तो गुणातें। जाकळूं शके॥ ७१ ॥ तरी कोण मी कैसी भक्ती। अव्यभिचारा काय व्यक्ती। हे आघवीचि निरुती। होआवी लागे॥ ७२ ॥ तरी पार्था परियेसा। मी तंब येथ ऐसा। रत्नीं किळावो जैसा। रत्नचि कीं तो॥ ७३ ॥ कां द्रवपणचि नीर। अवकाशचि अंबर। गोडी तेचि साखर। आन नाहीं॥ ७४ ॥ वन्हि तेचि

ज्वाळ । दलाचि नांव कमळ । रुख तेंचि डाळ- । फलादिक ॥ ७५ ॥ अगा
हिम जें आकर्षलें । तेंचि हिमवंत जेवीं जालें । नाना दूध मुरालें । तेंचि
दहीं ॥ ७६ ॥ तैसें विश्व येणे नांवें । हें मीचि पै आघवें । घेर्ड चंब्रबिंब
सोलावें । न ल्गो जेवीं ॥ ७७ ॥ घृताचें थिजलेपण । न मोडितां घृतचि जाण ।
कां नाटितां कांकण । सोनेचि तें ॥ ७८ ॥ न उकलितां पटु । तंतुचि असे
स्पष्टु । न विगवितां घटु । मृत्तिका जेवीं ॥ ७९ ॥ म्हणौनि विश्वपण जावें ।
मग मातें घेयावें । तैसा नव्हे आघवें । सकटचि मी ॥ ८० ॥ ऐसेनि मातें
जाणिजे । ते अव्यभिचारी भक्ति म्हणिजे । येथ भेद कांहीं देखिजे । तरी
व्यभिचारु तो ॥ ८१ ॥ याकारणे भेदातें । सांडूनि अभेदें चित्तें । आपणा
सकट मातें । जाणावें गा ॥ ८२ ॥ पार्था सोनियाची टिका । सोनियासी
लागली देखा । तैसें आपणपें आणिका । मानावें ना ॥ ८३ ॥ तेजाचा तेजौनि
निघाला । परी तेजींचि असे लागला । तया रश्मी ऐसा भला । बोधु
होआवा ॥ ८४ ॥ पैं परमाणु भूतलीं । हिमकणु हिमाचलीं । मजमार्जीं न्याहालीं ।
अहं तैसें ॥ ८५ ॥ हो कां तरंगु लहानु । परी सिंधूसी नाहीं भिन्नु । तैसा इश्वरीं
मी आनु । नोहेचि मा ॥ ८६ ॥ ऐसेनि बा समरसें । दृष्टि जे उल्हासे । ते भक्ति
पैं ऐसें । आम्ही म्हणों ॥ ८७ ॥ आणि ज्ञानाचें चांगावें । इयेचि दृष्टि नांवें ।
योगाचेंही आघवें । सर्वस्व हें ॥ ८८ ॥ सिंधू आणि जलधरा- । मार्जीं लागली
अखंड धारा । तैसी वृत्ति वीरा । प्रवर्ते ते ॥ ८९ ॥ कां कुहेसीं आकाशा ।
तोडीं सांदा नाहीं जैसा । तो परम पुरुषीं तैसा । एकवटे गा ॥ ९० ॥
प्रतिबिंबौनि बिंबवरी । प्रभेची जैसी उजरी । ते सोऽहंवृत्ती अवधारीं । तैसी
होय ॥ ९१ ॥ ऐसेनि मग परस्परे । ते सोऽहंवृत्ति जें अवतरे । तैं तियेहि सकट
सरे । अपैसया ॥ ९२ ॥ जैसा सेंधवाचा रवा । सिंधूमार्जीं पांडवा । विरालेया
विरवावा । हेंही ठाके ॥ ९३ ॥ नातरी जाळूनि तृण । वन्हिही विझे आपण ।
तैसें भेदु नाशूनि जाण । ज्ञानही नुरे ॥ ९४ ॥ माझीं पैलपण जाये । भक्त हें
ऐलपण ठाये । अनादि ऐक्य जें आहे । तेंचि निवडे ॥ ९५ ॥ आतां गुणातें
तो किरीटी । जिणे या नव्हती गोष्टी । जे एकपणाही मिठी । पडों
सरली ॥ ९६ ॥ किंबहुना ऐसी दशा । तें ब्रह्मात्व गा सुदंशा । हें तो पावें जो
ऐसा । मातें भजे ॥ ९७ ॥ पुढती इहीं लिंगीं । भक्तु जो माझा जगीं । हे ब्रह्माता

तयालागीं । पतिव्रता ॥ ९८ ॥ जैसे गंगेचेनि वोधें । डळमलीत जल जें निघे । सिंधुपद तयाजोगें । आन नाहीं ॥ ९९ ॥ तैसा ज्ञानाचिया दिठी । जो मातें सेवी किरीटी । तो होय ब्रह्मतेच्या मुकुटीं । चूडारत्न ॥ ४०० ॥ यथा ब्रह्मत्वासीचि पार्था । सायुज्य ऐसी व्यवस्था । याचि नांवें चौथा । पुरुषार्थु गा ॥ १ ॥ परी माझें आराधन । ब्रह्मत्वीं होय सोपान । तेथ मी हन साधन । गमेन हो ॥ २ ॥ तरी झाणीं ऐसें । तुझ्या चिन्तीं पैसें । पैं ब्रह्म आन नसे । मीवांचूनि ॥ ३ ॥

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।

शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ २७ ॥

ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अगा ब्रह्म या नांवा । अभिप्रावो मी पांडवा । मीचि बोलिजे आघवा । शब्दीं इहीं ॥ ४ ॥ पैं मंडळ आणि चंद्रमा । दोन्ही नव्हती सुवर्मा । तैसा मज आणि ब्रह्मा । भेदु नाहीं ॥ ५ ॥ अगा नित्य जें निष्कंप । अनावृत धर्मरूप । सुख जें उमप । अद्वितीय ॥ ६ ॥ विवेकु आपलें काम । सारूनि ठाकी जें धाम । निष्कर्षाचें निःसीम । किंबहुना मी ॥ ७ ॥ ऐसेसें हो अवधारा । तो अनन्याचा सोयरा । सांगतसे वीरा । पार्थासी ॥ ८ ॥ येथ धृतराष्ट्र म्हणे । संजया हें तूतें कोणे । पुसलेनिविण वायाणे । कां बोलसी ॥ ९ ॥ माझी अवसरी ते फेडीं । विजयाची सांगें गुढी । येऱ जीवीं म्हणे सांडीं । गोठी इया ॥ ४१० ॥ संजयो विस्मयो मानसीं । आहा करूनी रसरसी । म्हणे कैसें पां देवेंसी । द्वन्द्व यया ॥ ११ ॥ तरी तो कृपाळु तुष्टो । यया विवेकु हा घोंटो । मोहाचा फिटो । महारोगु ॥ १२ ॥ संजयो ऐसें चिंतितां । संवादु तो सांभाळितां । हरिखाचा येतु चिन्ता । महापूर ॥ १३ ॥ म्हणौनि आतां येणे । उत्साहाचेनि अवतरणे । श्रीकृष्णाचें बोलणे । सांगिजैल ॥ १४ ॥ तया अक्षराआंतील भावो । पाववीन मी तुमचा ठावो । आइका म्हणे ज्ञानदेवो । निवृत्तीचा ॥ ४१५ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय पंथरावा

आतां हृदय हें आपुलें। चौफळूनियां भलें। वरी बैसऊं पाउलें।
श्रीगुरुंचीं ॥ १ ॥ ऐक्यभावाची अंजुली। सर्वेंद्रिय कुडमुळीं। भरूनियां
पुष्पांजुली। अर्द्धु देवों ॥ २ ॥ अनन्योदकें धुवट। वासना जे तनिष्ठ। तें
लागलेंसे अबोट। चंदनाचें ॥ ३ ॥ प्रेमाचेनि भांगारें। निर्वाळूनि नूपुरें। लेवऊं
सुकुमारें। पदें तियें ॥ ४ ॥ घणावली आवडी। अव्यभिचारें चोखडी। तिये
घालूं जोडी। आंगोळिया ॥ ५ ॥ आनंदामोदबहल। सात्त्विकाचें मुकुळ। तें
उमललें अष्टदल। ठेऊं वरी ॥ ६ ॥ तेथें अहं हा धूप जाळूं। नाहं तेजें
वोवाळूं। सामरस्यें पोटाळूं। निरंतर ॥ ७ ॥ माझी तनु आणि प्राण। इया दोनी
पाउवा लेऊं श्रीगुरुचरण। करूं भोगमोक्षनिंबलोण। पायां तयां ॥ ८ ॥ इया
गुरुचरणसेवा। हों पात्र तया दैवा। जे सकलार्थमेलावा। पाटू बांधे ॥ ९ ॥
ब्रह्मींचें विसवणेंवरी। उन्मेख लाहे उजरी। जें वाचेतें इयें करी। सुधासिंधु ॥ १० ॥
पूर्णचंद्राचिया कोडी। वक्तृत्वा घारें कुरोंडी। तैसी आणी गोडी। अक्षरांतें ॥ ११ ॥
सूर्ये अधिष्ठिली प्राची। जगा राणीव दे प्रकाशाची। तैसी वाचा श्रोतयां
ज्ञानाची। दिवाळी करी ॥ १२ ॥ नादब्रह्म खुजें। कैवल्यही तैसें न सजे।
ऐसा बोलु देखिजे। जेणें दैवें ॥ १३ ॥ श्रवणसुखाच्या मांडवीं। विश्व भोगी
माधवीं। तैसी सासिन्नली बरवी। वाचावल्ली ॥ १४ ॥ ठावो न पवता
जयाचा। मनेंसी मुरडली वाचा। तो देवो होय शब्दाचा। चमत्कारु ॥ १५ ॥
जें ज्ञानासि न चोजवे। ध्यानासिही जें नागवे। तें अगोचर फावे।
गोठीमार्जी ॥ १६ ॥ येवढें एक सौभग। वल्ये वाचेचें आंग। श्रीगुरुपादपद्मपराग।
लाहे जैं कां ॥ १७ ॥ तरी बहु बोलूं काई। आजि तें आनी ठाई। मातेंवांचूनि
नाहीं। ज्ञानदेवो म्हणे ॥ १८ ॥ जे तान्हेनि मियां अपत्यें। आणि माझे गुरु
एकलौतें। म्हणौनि कृपेंसि एकहातें। जालें तिये ॥ १९ ॥ पाहा पां भरोवरी
आघवी। मेघ चातकांसी रिचवी। मजलागां गोसावीं। तैसें केलें ॥ २० ॥

महणौनि रिकामें तोंड । करुं गेलें बडबड । कीं गीता ऐसें गोड । आतुडलें ॥ २१ ॥
 होय अदृष्ट आपैतें । तैं वाळूचि रत्ने परते । उजू आयुष्य तैं मारितें । लोभु
 करी ॥ २२ ॥ आधर्णीं घातलिया हरळ । होती अमृताचे तांदुळ । जरी भुकेची
 राखे वेळ । श्रीजगन्नाथु ॥ २३ ॥ तयापरी श्रीगुरु । करिती जैं अंगीकारु । तैं
 होऊनि ठाके संसारु । मोक्षमय आघवा ॥ २४ ॥ पाहा पां श्रीनारायणे । तया
 पांडवांचे उणे । कीजेचि ना पुराणे । विश्ववंद्ये ॥ २५ ॥ तैसें श्रीनिवृत्तिराजे ।
 अज्ञानपण हें माझें । आणिले वोजें । ज्ञानाचिये ॥ २६ ॥ परी हें असो आतां ।
 प्रेम रुळतसे बोलतां । कैं गुरुगौरव वर्णितां । उन्मेष असे ॥ २७ ॥ आतां
 तेणेचि पसायें । तुम्हां संतांचे मी पायें । वोळगेन अभिप्रायें । गीतेचेनि ॥ २८ ॥
 तरी तोचि प्रस्तुतीं । चौदाविया अध्यायाच्या अंतीं । निर्णयो कैवल्यपती ।
 ऐसा केला ॥ २९ ॥ जें ज्ञान जयाच्या हातीं । तोचि समर्थु मुक्ती । जैसा
 शतमख संपत्ती । स्वर्गाचिये ॥ ३० ॥ कां शत एक जन्मां । जो जन्मोनि
 ब्रह्मकर्मा । करी तोचि ब्रह्मा । आनु नोहे ॥ ३१ ॥ नाना सूर्याचा प्रकाशु । लाहे
 जेवीं डोळसु । तेवीं ज्ञानेचि सौरसु । मोक्षाचा तो ॥ ३२ ॥ तरी तया
 ज्ञानालागीं । कवणा पां योग्यता आंगीं । हें पाहतां जगीं । देखिला एकु ॥ ३३ ॥
 जें पाताळींचेही निधान । दावील कीर अंजन । परी होआवे लोचन ।
 पायाळाचे ॥ ३४ ॥ तैसें मोक्ष देईल ज्ञान । येथें कीर नाहीं आन । परी तेंचि
 थरे ऐसें मन । शुद्ध होआवें ॥ ३५ ॥ तरी विरक्तीवांचूनि कहीं । ज्ञानासि
 तगणेंचि नाहीं । हें विचारूनि ठाई । ठेविले देवें ॥ ३६ ॥ आतां विरक्तीची
 कवण परी । जे येऊनि मनातें वरी । हेंही सर्वज्ञं श्रीहरी । देखिलें असे ॥ ३७ ॥
 जे विषें रांधिली रससोये । जें जेवणारा ठाउवी होये । तैं तो ताटचि सांडूनि
 जाये । जयापरी ॥ ३८ ॥ तैसी संसारा या समस्ता । जाणिजे जैं अनित्यता ।
 तैं वैराग्य दवडितां । पाठी लागे ॥ ३९ ॥ आतां अनित्यत्व या कैसें । तेंचि
 वृक्षाकारमिषें । सांगिजत असे विश्वेशें । पंचदशीं ॥ ४० ॥ उपडिलें कवतिके ।
 झाड येरी मोहरा ठाके । तें वेगें जैसें सुके । तैसें हें नोहे ॥ ४१ ॥ यातें
 एकेपरी । रूपकाचिया कुसरी । सारीतसे वारी । संसाराची ॥ ४२ ॥ करूनि
 संसार वावो । स्वरूपीं अहंते ठावो । होआवया अध्यावो । पंथरावा हा ॥ ४३ ॥

आतां हेंचि आघवें। ग्रंथगर्भीचे चांगावें। उपलब्धिजेल जीवें। आकर्णिजे ॥ ४४ ॥
 तरी महानंदसमुद्र। जो पूर्ण पूर्णिमाचंद्र। तो द्वारकेचा नरेंद्र। ऐसें म्हणे ॥ ४५ ॥
 अगा पैं पंडुकुमरा। येतां स्वरूपाचिया घरा। करीतसे आडवारा। विश्वाभासु
 जो ॥ ४६ ॥ तो हा जगडंबरु। नोहे येथ संसारु। हा जाणिजे महातरु।
 थांवला असे ॥ ४७ ॥ परी येरां रुखांसारिखा। हा तलीं मूळे वरी शाखा।
 तैसा नोहे म्हणोनि लेखा। नयेचि कवणा ॥ ४८ ॥ आगी कां कुच्छाडी। होय
 रिगावा जरी बुडीं। तरी हो कां भलतेवढी। वरिचील वाढी ॥ ४९ ॥ जे
 तुटलिया मूळापाशीं। उलंडेल कां शाखांशीं। परी तैशी गोठी कायशी। हा
 सोपा नव्हे ॥ ५० ॥ अर्जुना हें कवतिक। सांगतां असे अलौकिक। जे वाढी
 अधोमुख। रुखा यया ॥ ५१ ॥ जैसा भानू उंची नेणों कें। रश्मजाळ तलीं
 फांके। संसार हें कावरुखें। झाड तैसें ॥ ५२ ॥ आणि आथी नाथी तितुकें।
 रुंधलें असें येणेंचि एकें। कल्पांतींचेनि उदकें। व्योम जैसें ॥ ५३ ॥ कां
 रवीच्या अस्तमानीं। आंधरेनि कोंदे रजनी। तैसा हाचि गगनीं। मांडला
 असे ॥ ५४ ॥ यया फल ना चुंबितां। फूल ना तुरंबितां। जें कांहीं पंडुमुता।
 तें रुखुचि हा ॥ ५५ ॥ हा उर्ध्वमूळ आहे। परी उन्मूळिला नोहे। येणेंचि हा
 होये। शाइवळू गा ॥ ५६ ॥ आणि उर्ध्वमूळ ऐसें। निगदिलें कीर असे। परी
 अर्धीही असोसें। मूळे यया ॥ ५७ ॥ प्रबलला चौमेरी। पिंपळा कां वडाचिया
 परी। जे पारंबियांमाझारीं। डहाळिया असती ॥ ५८ ॥ तेवींचि गा धनंजया।
 संसारतरु यया। अर्धींचि आथी खांदिया। हेंही नाहीं ॥ ५९ ॥ तरी उर्ध्वाहीकडे।
 शाखांचे मांदोडे। दिसताति अपाडें। सासिन्ले ॥ ६० ॥ जालें गगनचि पां
 वेलिये। कां वारा मांडला रुखाचेनि आयें। नाना अवस्थात्रयें। उदयला
 असे ॥ ६१ ॥ ऐसा हा एकु। विश्वाकार विटंकु। उदयला जाण रुखु।
 ऊर्ध्वमूळु ॥ ६२ ॥ आतां ऊर्ध्व या कवण। येथें मूळ तें किंलक्षण। कां
 अधोमुखपण। शाखा कैसिया ॥ ६३ ॥ अथवा द्रुमा यया। अर्धीं जिया
 मुळिया। तिया कोण कैसिया। ऊर्ध्व शाखा ॥ ६४ ॥ आणि अश्वस्थु हा
 ऐसी। प्रसिद्धि कायसी। आत्मविदविलासीं। निर्णयो केला ॥ ६५ ॥ हें
 आघवेंचि बरवें। तुळिये प्रतीतीसि फावे। तैसेनि सांगों सोलिंवें।

विन्यासे गा ॥ ६६ ॥ परी ऐके गा सुभगा । हा प्रसंगु असे तुजचिजोगा । कानचि करीं हो सर्वांगा । हियें आथिलिया ॥ ६७ ॥ ऐसें प्रेमरसें सुरफुरें । बोलिले जंव यादववीरे । तंव अवधान अर्जुनाकारे । मूर्त जालें ॥ ६८ ॥ देव निरूपिती तें थेंकुलें । येवढे श्रोतेपण फांकलें । जैसे आकाशा खेंव पसरिले । दाही दिशीं ॥ ६९ ॥ श्रीकृष्णोक्तिसागरा । हा अगस्तीचि दुसरा । म्हणौनि घोंटु भरों पाहे एकसमा । अवधेयाचा ॥ ७० ॥ ऐसी सोय सांडूनि खवलिली । आवडी अर्जुनीं देवं देखिली । तेथ जालेनि सुखें केली । कुरवंडी तया ॥ ७१ ॥

श्रीभगवानुवाच

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

मग म्हणे धनंजया । तें ऊर्ध्वं गा तरु यया । येणे रुखेंचि कां जयां । ऊर्ध्वता गमे ॥ ७२ ॥ एहवीं मध्योर्ध्वं अथ । हे नाहीं जेथ भेद । अद्वयासीं एकवद । जया ठायीं ॥ ७३ ॥ जो नाइकिजतां नादु । जो असौरभ्य मकरंदु । जो आंगाथिला आनंदु । सुरतेविण ॥ ७४ ॥ जया जें आन्हां परौतें । जया जें पुढे मागौतें । दिसतेनविण दिसतें । अदूश्य जें ॥ ७५ ॥ उपाधीचा दुसरा । घालितां वोपसरा । नामरूपाचा संसारा । होय जयातें ॥ ७६ ॥ ज्ञातृज्ञेयाविहीन । नुसधेंचि जें ज्ञान । सुखा भरलें गगन । गाळींव जें ॥ ७७ ॥ जें कार्य ना कारण । जया दुजें ना एकपण । आपणयां जें जाण । आपणचि ॥ ७८ ॥ ऐसें वस्तु जें साचें । तें ऊर्ध्वं गा यया तरुचें । तेथ आर घेणे मूळाचें । तें ऐसें असे ॥ ७९ ॥ तरी माया ऐसी ख्याती । नसतीच यया आथी । कां वांझेची संतती । वानणे जैशी ॥ ८० ॥ तैसी सत् ना असत् होये । जे विचाराचें नाम न साहे । ऐसेया परीची आहे । अनादि म्हणती ॥ ८१ ॥ जे भवद्वुमबीजिका । जे प्रपंचचित्र भूमिका । विपरीतज्ञानदीपिका । सांचली जे ॥ ८२ ॥ जे नानातत्त्वांची मांदुस । जे जगदभ्राचें आकाश । जे आकारजाताचें दुस । घडी केलें ॥ ८३ ॥ ते माया वस्तूच्या ठायीं । असे जैसेनि नाहीं । मग वस्तुप्रभाचि पाही । प्रगट होये ॥ ८४ ॥ जेव्हां आपणया आली निद । करी आपणयें जेवीं मुग्ध । कां काजळी आणि मंद । प्रभा दीपीं ॥ ८५ ॥ स्वर्णीं प्रियापुढें

तरुणांगी । निदेली चेववूनि वेगीं । आलिंगिलेनिवीण आलिंगी । सकामु करी ॥ ८६ ॥ तैसी स्वरूपीं जाली माया । आणी स्वरूप नेणे धनंजया । तेंचि रुखा यया । मूळ पहिले ॥ ८७ ॥ वस्तूसी आपुला जो अबोधु । तो ऊर्ध्वीं आठुलैजे कंदु । वेदांतीं हाचि प्रसिद्धु । बीजभावो ॥ ८८ ॥ घनअज्ञानसुषुप्ती । तो बीजांकुरभावो म्हणती । येर स्वज्ञ हन जागृती । हा फलभावो तियाचा ॥ ८९ ॥ ऐसी यया वेदांतीं । निरूपणभाषाप्रतीती । परी तें असो प्रस्तुतीं । अज्ञान मूळ ॥ ९० ॥ ते ऊर्ध्व आत्मा निर्मळे । अधोर्ध्व सूचिती मूळे । बळिया बांधोनि आळें । मायायोगाचें ॥ ९१ ॥ मग आधिलीं सदेहांतरें । उठती जियें अपारें । तें चौपासी घेऊनि आगारें । खोलावती ॥ ९२ ॥ ऐसें भवद्गुमाचें मूळ । हें ऊर्ध्वीं करी बळ । मग आणियांचें बंचळ । अर्थीं दावी ॥ ९३ ॥ तेथ चिद्वृतीं पहिले । महत्तत्त्व उमलले । तें पान वाल्हेंदुल्हें । एक निघे ॥ ९४ ॥ मग सत्त्वरजतमात्मकु । त्रिविध अहंकारु जो एकु । तो तिवणा अधोमुखु । डिरु फुटे ॥ ९५ ॥ तो बुद्धीची घेऊनि आगारी । भेदाची वृद्धि करी । तेथ मनाचे डाळ धरी । साजेपणे ॥ ९६ ॥ ऐसा मूळाचिया गाढिका । विकल्परस कोंवळिका । चित्तचतुष्टय डाहाळिका । कोंभैजे तो ॥ ९७ ॥ मग आकाश वायु द्योतक । आप पृथ्वी हे पांच फोंक । महाभूतांचें सरोख । सरळे होती ॥ ९८ ॥ तैसीं श्रोत्रादि तन्मात्रें । तियें अंगवसां गर्भपत्रें । लुळलुळितें विचित्रें । उमळती गा ॥ ९९ ॥ तेथ शब्दांकुर वरिपडी । श्रोत्रा वाढी देवळडी । होता करित कांडीं । आकांक्षेचीं ॥ १०० ॥ अंगत्वचेचे वेलपल्लव । स्पर्शाकुरीं घेती धांव । तेथ बांबळ पडे अभिनव । विकारांचें ॥ १ ॥ पाठीं रूपपत्र पालोवेलीं । चक्षु लांब तें कांडे घाली । ते वेळीं व्यामोहता भली । पाहाळीं जाय ॥ २ ॥ आणि रसाचें आंगवसें । वाढतां वेगे बहुवसें । जिळ्हे आर्तीची असोसें । निघती बेंचें ॥ ३ ॥ तैसेंचि कोंभैलेनि गंधें । घाणाची डिरी थांवु बांधे । तेथ तळु घे स्वानंदें । प्रलोभाचा ॥ ४ ॥ एवं महदहंबुद्धी । मनें महाभूतसमृद्धी । इये संसाराचिया अवधी । सासनिजे ॥ ५ ॥ किंबहुना इहीं आठें । आंगीं हा अधिक फांटे । परी शिंपीचियेवढें उमटे । रुपें जेवीं ॥ ६ ॥ कां समुद्राचेनि पैसारें । वरी तरंगता आसारे । तैसें ब्रह्मचि होय वृक्षाकारें ।

अज्ञानमूळ ॥ ७ ॥ आतां याचा हाचि विस्तारु । हाचि यया पैसारु । जैसा
आपणपें स्वर्जीं परिवारु । येकाकिया ॥ ८ ॥ परी तें असो हें ऐसें । कावरे
झाड उससे । यया महदादि आरवसें । अधोशाखा ॥ ९ ॥ आणि अश्वत्थु ऐसें
ययातें । म्हणती जे जाणते । तेंही परिस हो येथें । सांगिजैल ॥ ११० ॥ तरी
श्वः म्हणिजे उखा । तोंकरी एकसारिखा । नाहीं निर्वाहो यया रुखा ।
प्रपञ्चरूपा ॥ ११ ॥ जैसा न लोटतां क्षणु । मेघु होय नानावर्णु । कां विजु नसे
संपूर्णु । निमेषभरी ॥ १२ ॥ ना कांपतया पद्मदल्ला । वरीलिया बैसका नाहीं
जळा । कां चित्त जैसें व्याकुळा । माणुसाचें ॥ १३ ॥ तैसीचि ययाची स्थिती ।
नासत जाय क्षणक्षणाप्रती । म्हणौनि ययातें म्हणती । अश्वत्थु हा ॥ १४ ॥
आणि अश्वत्थु येणें नांवें । पिंपळु म्हणती स्वभावें । परी तो अभिप्राय नव्हे ।
श्रीहरीचा ॥ १५ ॥ एह्वां पिंपळु म्हणतां विखीं । मियां गति देखिली असे
निकी । परी तें असो काय लैकिकीं । हेतु काज ॥ १६ ॥ म्हणौनि हा प्रस्तुतु ।
अलौकिकु परियेसा ग्रंथु । तरी क्षणिकत्वेंचि अश्वत्थु । बोलिजे हा ॥ १७ ॥
आणिकही येकु थोरु । यया अव्ययत्वाचा डगरु । आथी परी तो भीतरु ।
ऐसा आहे ॥ १८ ॥ जैसा मेघांचेनि तोंडें । सिंधु एके आंगें काढे । आणि नदी
येरीकडे । भरितीच असती ॥ १९ ॥ तेथ वोहटे ना चढे । ऐसा परिपूर्णुचि
आवडे । परी ते फुली जंव नुघडे । मेघानदींची ॥ २० ॥ ऐसें या रुखाचें
होणें जाणें । न तर्के होतेनि वहिलेपणें । म्हणौनि ययातें लोकु म्हणे । अव्ययु
हा ॥ २१ ॥ एह्वां दानशीलु पुरुषु । वेंचकपणेंचि संचकु । तैसा व्ययेंचि हा
रुखु । अव्ययो गमे ॥ २२ ॥ जातां वेगें बहुवसें । न वचे कां भूमीं रुतलें
असे । रथाचें चक्र दिसे । जियापरी ॥ २३ ॥ तैसें काळातिक्रमें जे वाळे । ते
भूतशाखा जेथ गळे । तेथ कोडीवरी उमाळे । उठती आणिक ॥ २४ ॥ परी
येकी केधवां गेली । शाखाकोडी केधवां जाली । हें नेणवे जेवीं उमललीं ।
आषाढअभ्रें ॥ २५ ॥ महाकल्पाच्या शेवटीं । उदेलिया उमलती सृष्टी । तैसेंचि
आणिखीचें दांग उठी । सासिन्नलें ॥ २६ ॥ संहारवातें प्रचंडें । पडती प्रलयांतींचीं
सालडें । तंव कल्पादीचीं जुंबाडें । पालहेजती ॥ २७ ॥ रिगे मन्वंतर मनुपुढें ।
वंशावरी वंशांचें मांडे । जैसी इक्षुवृद्धी कांडेंनकांडें । जिंके जेवीं ॥ २८ ॥

कलियुगांतीं कोरडी। चहूं युगांचीं सालें सांडी। तंव कृतयुगाची पेली देव्हडी। पडे पुढती॥ २९॥ वर्ततें वर्ष जाये। तें पुढिला मुळहारी होये। जैसा दिवसु जात कीं येत आहे। हें चोजवेना॥ १३०॥ जैशा वारियाचां झाल्कां। सांदा ठाउवा नव्हे देखा। तैसिया उठती पडती शाखा। नेणां किती॥ ३१॥ एकी देहाची डिरी तुटे। तंव देहांकुरीं बहुवी फुटे। ऐसेनि भवतरु हा वाटे। अव्ययो ऐसा॥ ३२॥ जैसें वाहतें पाणी जाय वेगें। तैसेंचि आणिक मिळे मागें। तेवीं असंतचि असिजे जगें। मानिजे संत॥ ३३॥ कां लागोनि डोळा उघडे। तंव कोडीवरी घडे मोडे। नेणतया तरंगु आवडे। नित्यु ऐसा॥ ३४॥ वायसा एकें बुबुळे दोहींकडे। डोळा चाळितां अपाडें। दोन्हीं आथी ऐसा पडे। भ्रम जेवीं जगा॥ ३५॥ पैं भिंगोरी निधिये पडली। ते गमे भूमीसी जैसी जडली। ऐसा वेगातिशयो भुली। हेतु होय॥ ३६॥ हें बहु असो झाडती। आंधारें भोवंडितां कोलती। ते दिसे जैसी आयती। चक्राकार॥ ३७॥ हा संसारवृक्षु तैसा। मोडतु मांडतु सहसा। न देखोनि लोकु पिसा। अव्ययो मानी॥ ३८॥ परी ययाचा वेगु देखे। जो हा क्षणिक ऐसा वोळखे। जाणे कोडिवेळां निमिखें। होत जात॥ ३९॥ नाहीं अज्ञानावांचूनि मूळ। ययाचें असिलेण्यं टवाळ। ऐसें झाडचि सिनसाळ। देखिलें जेणें॥ १४०॥ तयातें गा पंडुसुता। मी सर्वज्ञही म्हणें जाणता। पैं वाग्ब्रह्म सिद्धांता। वंद्यु तोचि॥ ४१॥ योगजाताचें जोडलें। तया एकासीचि उपेगा गेलें। किंबहुना जियालें। ज्ञानही त्याचेनी॥ ४२॥ असो बहु हें बोलणें। वानिजैल तो कवणें। जो भवरुखु जाणे। उखि ऐसा॥ ४३॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा

अधश्च	गुणप्रवृद्धा	विषयप्रवालाः।
	मूलान्यनुसन्ततानि	
	कर्मानुबन्धीनि	मनुष्यलोके॥ २॥

मग ययाचि प्रपंचरूपा। अधोशाखिया पादपा। डाहाळिया जाती उमपा। ऊर्ध्वाही उजू॥ ४४॥ आणि अर्धीं फांकलीं डाळें। तियें होती मूळें। तयांही तर्ळीं पघळे। वेल पालवु॥ ४५॥ ऐसें जें आम्हीं। म्हणितलें उपक्रमीं।

तेंही परिसे सुगमीं। बोलीं सांगों ॥ ४६ ॥ तरी बद्धमूळें अज्ञाने। महदादिकीं सासिनें। वेदांचीं थोरवनें। घेऊनियां ॥ ४७ ॥ परि आधीं तंव स्वेदज। जारज उदिभज अंडज। हे बुडौनि महाभुज। उठती चारी ॥ ४८ ॥ यया एकैकाचेनि आंगवटें। चौच्यांशीं लक्षधा फुटे। ते वेळीं जीवशाखीं फाटे। सैंघचि होती ॥ ४९ ॥ प्रसवती शाखा सरळिया। नानासृष्टि डाहळिया। आड फुटती माळिया। जातिचिया ॥ ५० ॥ स्त्री पुरुष नपुंसके। हे व्यक्तिभेदांचे टके। आंदोळती आंगिके। विकारभारे ॥ ५१ ॥ जैसा वर्षाकाळु गगनीं। पाल्हेजे नवघनीं। तैसे आकारजात अज्ञानीं। वेलीं जाय ॥ ५२ ॥ मग शाखांचेनि आंगभारे। लवोनि गुफिती परस्परे। गुणक्षेभाचे वारे। उदयजती ॥ ५३ ॥ तेथ तेणे अचाटे। गुणांचेनि झडझडाटे। तिहीं ठायीं हा फांटे। ऊर्ध्वमूळ ॥ ५४ ॥ ऐसा रजाचिया झुलुका। झडाडितां आगळिका। मनुष्यजाती शाखा। थोरावती ॥ ५५ ॥ तिया ऊर्ध्वीं ना अर्धीं। माझारींचि कोंदाकोंदी। आड फुटती खांदी। चतुर्वर्णाच्या ॥ ५६ ॥ तेथ विधिनिषेध सपल्लव। वेदवाक्यांचे अभिनव। पालव डोलती बरव। नीच नवे ॥ ५७ ॥ अर्थु कामु पसरे। अग्रवने घेती थारे। तेथ क्षणिके पदांतरे। इहभोगाचीं ॥ ५८ ॥ तेथ प्रवृत्तीचेनि वृद्धिलोभें। खांकरेजती शुभाशुभें। नानाकर्माचे खांबे। नेणों किती ॥ ५९ ॥ तेवींचि भोगक्षीणे मागिले। पडती देहांतींचीं बुडसळे। तंव पुढां वाढी पेले। नवेया देहांची ॥ ६० ॥ आणि शब्दादिक सुहावें। सहज रंगे हवावे। विषयपल्लव नवे। नित्य होती ॥ ६१ ॥ ऐसे रजोवातें प्रचंडें। मनुष्यशाखांचे मांदोडे। वाढती तो एथ रूढे। मनुष्यलोकु ॥ ६२ ॥ तैसाचि तो रजाचा वारा। नावेक धरी वोसरा। मग वाजों लागे घोरा। तमाचा तो ॥ ६३ ॥ तेधवां याचि मनुष्यशाखा। नीच वासना अर्धीं देखा। पाल्हेजती डाहळिका। कुकर्माचिया ॥ ६४ ॥ अप्रवृत्तींचे खणुवाळे। कोंभ निघती सरळे। घेत पान पालव डाळे। प्रमादाचीं ॥ ६५ ॥ बोलती निषेधनियमें। जिया ऋचा यजुःसामें। तो पाला तया घुमें। टकेयावरी ॥ ६६ ॥ प्रतिपादिती अभिचार। आगम जे परमार। तिहीं पानीं घेती प्रसर। वासना वेली ॥ ६७ ॥

तंव तंव होतीं थोराडें । अकर्माचीं तल्बुडें । आणि जन्मशाखा पुढें पुढें । घेती धांव ॥ ६८ ॥ तेथ चांडाळादि निकृष्टा । दोषजातीचा थोर फांटा । जाळ पडे कर्मभ्रष्टां । भुलोनियां ॥ ६९ ॥ पशु पक्षी सूकर । व्याघ्र वृश्चिक विखार । हे आडशाखानिकर । पैसु घेती ॥ ७० ॥ परी ऐशा शाखा पांडवा । सर्वांगींही नित्य नवा । निरयभोग यावा । फळाचा तो ॥ ७१ ॥ आणि हिंसाविषयपुढारी । कुकर्मसंगे धुर धुरी । जन्मवरी आगारी । वाढतीचि असे ॥ ७२ ॥ ऐसे होती तरु तृण । लोह लोष्ट पाषाण । इया खांदिया तेवीं जाण । फळेही हेंची ॥ ७३ ॥ अर्जुना गा अवधारीं । मनुष्यालागोनि इया परी । वृद्धि स्थावरांतवरी । अधोशाखांची ॥ ७४ ॥ म्हणौनि जीं मनुष्यडाळें । तियें जाणावीं अर्धींचि मूळें । जे एथूनि मग पघळे । संसारतरु ॥ ७५ ॥ एन्हवीं ऊर्ध्वींचें पार्था । मुद्दल मूळ पाहतां । अर्धींचिया मध्यस्था । शाखा इया ॥ ७६ ॥ परी तामसी सात्त्विकी । सुकृतदुष्कृतात्मकी । विरुद्धती या शाखीं । अधोऊर्ध्वींचिया ॥ ७७ ॥ आणि वेदत्रयाचिया पाना । नये अन्यत्र लागों अर्जुना । जे मनुष्यावांचूनि विधाना । विषय नाहीं ॥ ७८ ॥ म्हणौनि तनु मानुषा । इया ऊर्ध्वमूळौनि जरी शाखा । तरी कर्मवृद्धीसि देखा । इयेंचि मूळें ॥ ७९ ॥ आणि आर्नीं तरी झाडीं । शाखा वाढतां मूळे गाढीं । मूळ गाढें तंव वाढी । पैस आथी ॥ ८० ॥ तैसेंचि इया शरीरा । कर्म तंव देहा संसारा । आणि देह तंव व्यापारा । ना म्हणोंचि नये ॥ ८१ ॥ म्हणौनि देहें मानुषें । इयें मूळे होती न चुके । ऐसें जगज्जनके । बोलिलें तेणे ॥ ८२ ॥ मग तमाचे ते दारुण । स्थिरावलेया वाउधाण । सत्त्वाची सुटे सत्राण । वाहुटळी ॥ ८३ ॥ तैं याचि मनुष्याकारा । मूळीं सुवासना निघती आरा । घेऊनी फुटती कोंबारा । सुकृतांकुरीं ॥ ८४ ॥ उकलतेनि उन्मेखें । प्रज्ञाकुशलतेंची तिखें । डिरिया निघती निमिखें । बांबळैजुनी ॥ ८५ ॥ मतीचे सोट वांवे । घालिती स्फूर्तीचेनि थांवे । बुद्धि प्रकाश घे धांवे । विवेकावरी ॥ ८६ ॥ तेथ मेधारसें सगर्भ । आस्थापत्रीं सबोंब । सरळ निघती कोंभ । सदवृत्तीचे ॥ ८७ ॥ सदाचाराचिया सहसा । टका उठती बहुवसा । घुमघुमिती घोषा । वेदपद्याच्या ॥ ८८ ॥

शिष्टागमविधाने । विविधयागविताने । इयें पानाकरी पाने । पालेजती ॥ ८९ ॥
 ऐसा यमदर्मीं घोंसाळिया । उठती तपाचिया डाहाळिया । देती वैराग्यशाखा
 कोंवलिया । वेल्हाळपणे ॥ ९० ॥ विशिष्टां ब्रतांचे फोक । थीराच्या अणगटीं
 तिख । जन्मवेगे ऊर्ध्वमुख । उंचावती ॥ ९१ ॥ मार्जीं वेदांचा पाला दाट । तो
 करी सुविद्येचा झड़झडाट । जंव वाजे अचाट । सन्त्वानिळु तो ॥ ९२ ॥ तेथ
 धर्मडाळ बाहाळी । दिसती जन्मशाखा सरळी । तिया आड फुटती फलीं ।
 स्वर्गांदिकीं ॥ ९३ ॥ पुढां उपरति रागे लोहिवी । धर्मोक्षाची शाखा पालवी ।
 पाल्हाजत नित्य नवी । वाढतीचि असे ॥ ९४ ॥ पैं रविचंद्रादि ग्रहवर । पितृ
 ऋषि विद्याधर । हे आडशाखा प्रकार । पैसु घेती ॥ ९५ ॥ याहीपासून
 उंचवडे । गुढले फळाचेनि बुडे । इंद्रादिक ते मांदोडे । थोर शाखांचे ॥ ९६ ॥
 मग तयांही उपरी डाहाळिया । तपोज्ञानीं उंचावलिया । मरीचि कशयपादि
 इया । उपरी शाखा ॥ ९७ ॥ एवं माळोवाळी उत्तरोत्तर । ऊर्ध्वशाखांचा
 पैसारु । बुडीं साना अग्रीं थोरु । फलाळ्यपणे ॥ ९८ ॥ वरी उपरिशाखाही
 पाठीं । येती फळभार जे किरीटी । ते ब्रह्मेशांत अणगटीं । कोंभ निघती ॥ ९९ ॥
 फळाचेनि वोझेपणे । ऊर्ध्वीं वोवांडे दुणे । जंव माघौते बैसणे । मूळींचि
 होय ॥ २०० ॥ प्राकृताही तरी रुखा । जें फळे दाटली होय शाखा । ते
 वोवांडली देखा । बुडासि ये ॥ १ ॥ तैसें जेथूनि हा आघवा । संसारतरुचा
 उठावा । तियें मूळीं टेंकती पांडवा । वाढतेनि ज्ञाने ॥ २ ॥ म्हणौनि ब्रह्मेशानापरौते ।
 वाढणे नाहीं जीवाते । तेथूनि मग वरौते । ब्रह्माचि कीं ॥ ३ ॥ परी हें असो
 ऐसे । ब्रह्मादिक ते आंगवसे । ऊर्ध्वमूळासरिसे । न तुकती गा ॥ ४ ॥
 आणीकही शाखा उपरता । जिया सनकादिक नामे विख्याता । तिया फळीं
 मूळीं नाडळता । भरलिया ब्रह्मीं ॥ ५ ॥ ऐसी मनुष्यापासूनि जाणावी । ऊर्ध्वीं
 ब्रह्मादिशेष पालवी । शाखांची वाढी बरवी । उंचावे पैं ॥ ६ ॥ पाथी
 ऊर्ध्वींचिया ब्रह्मादि । मनुष्यत्वचि होय आदि । म्हणौनि इयें अधीं । म्हणितलीं
 मूळे ॥ ७ ॥ एवं तुज अलौकिकु । हा अथोर्ध्वशाखु । सांगितला भवरुखु ।
 ऊर्ध्वमूळु ॥ ८ ॥ अधींची हीं मूळे । उपरती परिसविली सविवळे । आतां
 परिस उन्मूळे । कैसेनि हा ॥ ९ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते
 नान्तो न चादिनं च सम्प्रतिष्ठा ।
 अश्वत्थमेन सुविरुद्धमूल-
 मसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥

परी तुझ्या हन पोटीं । ऐसें गमेल किरीटी । जे येवढें झाड उत्पाटी । ऐसें कायि असे ॥ २१० ॥ कीं ब्रह्मयाच्या शेवटवरी । ऊर्ध्वं शाखांची थोरी । आणि मूळ तंब निराकारीं । ऊर्ध्वीं असे ॥ ११ ॥ हा स्थावराही तळीं । फांकत असे अधींच्या डाळीं । माजीं धांवतसे दुजां मूळीं । मनुष्यरूपीं ॥ १२ ॥ ऐसा गाढा आणि अफाटु । आतां कोण करी यथा शेवटु । तरी झणीं हा हल्लवटु । धरिसी भावो ॥ १३ ॥ परी हा उन्मूळावया दोषें । येथ सायासचि कायिसे । काय बाळा बागुल देशें । दवडावा आहे ॥ १४ ॥ गंधर्वदुर्ग कायी पाडावे । काय शशविषाण मोडावें । होआवें मग तोडावें । खपुष्य कीं ॥ १५ ॥ तैसा संसारु हा वीरा । रुख नाहीं साचोकारा । मा उन्मूळणीं दरारा । कायिसा तरी ॥ १६ ॥ आम्हीं सांगितली जे परी । मूळडाळांची उजरी । ते वांझेचीं घरभरीं । लेंकुरें जैशीं ॥ १७ ॥ काय कीजती चेइलेपणीं । स्वर्णींचीं तियें बोलणीं । तैशी जाण ते काहाणी । दुगळींचि ते ॥ १८ ॥ वांचूनि आम्हीं निस्तपिलें जैसें । यथाचें अचल मूळ असे तैसें । आणि तैसाचि जरी हा असे । साचोकारा ॥ १९ ॥ तरी कोणाचेनि संतानें । निपजती तया उन्मूळणें । काय फुंकिलिया गगनें । जाइजेल गा ॥ २२० ॥ म्हणौनि पैं धनंजया । आम्हीं वानिलें रूप तें माया । कासवीचेनि तुपें राया । वोगरिलें जैसें ॥ २१ ॥ मृगजळाचीं गा तळीं । तियें दिठी दुरुनि न्याहाळीं । वांचूनि तेणें पाणियें साळी केळी । लाविसी काई ॥ २२ ॥ मूळ अज्ञानचि तंब लटिकें । मा तयाचें कार्य हें केतुकें । म्हणौनि संसाररुख सतुकें । वावोचि गा ॥ २३ ॥ आणि अंतु यथा नाहीं । ऐसें बोलिजे जें काहीं । तेंही साचचि पाहीं । येकें परी ॥ २४ ॥ तरी प्रबोधु जंब नोहे । तंब निद्रे काय अंतु आहे । कीं रात्री न सरे तंब न पाहे । तया आरौतें ॥ २५ ॥ तैसा जंब पार्था । विवेकु नुधवी

माथा । तंव अंतु नाहीं अश्वत्था । भवरूपा या ॥ २६ ॥ वाजते वारे निवांत ।
 जंव न राहे जेथिंचे तेथ । तंव तरंगतां अनंत । म्हणावीचि कीं ॥ २७ ॥
 म्हणौनि सूर्य जैं हारये । तैं मृगजळाभासु लोये । कां प्रभा जाय दीयें ।
 मालवलेनि ॥ २८ ॥ तैसें मूळ अविद्या खाये । तें ज्ञान जैं उर्भं होये । तैचि
 यया अंतु आहे । एहवीं नाहीं ॥ २९ ॥ तेवींचि हा अनादी । ऐसीही आथी
 शाब्दी । तो आलु नोहे अनुरोधी । बोलाते या ॥ २३० ॥ जैं संसारवृक्षाच्या
 ठारीं । साचोकार तंव नाहीं । मा नाहीं तया आदि काई । कोण होईल ॥ ३१ ॥
 जो साच जेथूनि उपजे । तयाते आदि हें साजे । आतां नाहींचि तो म्हणिजे ।
 कोठूनियां ॥ ३२ ॥ म्हणौनि जन्मे ना आहे । तैसिया सांगों कवण माये ।
 यालागीं नाहींपणेंचि होये । अनादि हा ॥ ३३ ॥ वांझेचिया लेंका । कैंची
 जन्मपत्रिका । नभीं निळी भूमिका । कें कल्पूं पां ॥ ३४ ॥ व्योमकुसुमांचा
 पांडवा । कवणे देंतु तोडावा । म्हणौनि नाहीं ऐसिया भवा । आदि
 कैंची ॥ ३५ ॥ जैसें घटाचें नाहींपण । असतचि असे केलेनिवीण । तैसा
 समूळ वृक्षु जाण । अनादि हा ॥ ३६ ॥ अर्जुना ऐसेनि पाहीं । आद्यांतु ययासि
 नाहीं । माझीं स्थिती आभासे कांही । परी टवाळ ते ॥ ३७ ॥ ब्रह्मगिरीहूनि न
 निगे । आणि समुद्रींहीं कीर न रिगे । माझीं दिसे वाउगे । मृगांबु जैसें ॥ ३८ ॥
 तैसा आद्यांतीं कीर नाहीं । आणि साचही नोहे कहीं । परी लटिकेपणाची
 नवाई । पडिभासे गा ॥ ३९ ॥ नाना रंगीं गजबजे । जैसें इंद्रधनुष्य देखिजे ।
 तैसा नेणतया आपजे । आहे ऐसा ॥ ४० ॥ ऐसेनि स्थितीचिये वेळे । भुल्वी
 अज्ञानाचे डोळे । लाघवी हरी मेखळे । लोकु जैसा ॥ ४१ ॥ आणि नसतीचि
 श्यामिका । व्योमीं दिसे तैसी दिसो कां । तरी दिसणेंही क्षणा एका । होय
 जाय ॥ ४२ ॥ स्वप्नींही मानिले लटिके । तरी निर्वाहो कां एकसारिखें । तेवीं
 आभासु हा क्षणिके । रिताचि गा ॥ ४३ ॥ देखतां आहे आवडें । घेऊं जाइजे
 तरी नातुडे । जैसा टिकु कीजे माकडें । जळामाझीं ॥ ४४ ॥ तरंगभंगु सांडीं
 पडे । विजूही न पुरे होडे । आभासासि तेणे पाडें । होणे जाणे गा ॥ ४५ ॥
 जैसा ग्रीष्मशेषींचा वारा । नेणिजे समोर कीं पाठीमोरा । तैसी स्थिती नाहीं

तरुवरा । भवरूपा यया ॥ ४६ ॥ एवं आदि ना अंतु स्थिती । ना रूप ययासि आथी । आतां कायसी कुंथाकुंथी । उम्मूळणीं गा ॥ ४७ ॥ आपुलिया अज्ञानासार्ठी । नव्हता थांवला किरीटी । तरि आतां आत्मज्ञानाच्या लोटीं । खांडेनि गा ॥ ४८ ॥ वांचूनि ज्ञानेवीण एके । उपाय करिसी जितुके । तिहीं गुंफसि अधिके । रुखीं इये ॥ ४९ ॥ मग किती खांदोखांदीं । यया हिंडावें ऊर्ध्वीं अर्धीं । म्हणौनि मूळचि अज्ञान छेदीं । सम्यक्ज्ञाने ॥ २५० ॥ एन्हवीं दोरीचिया उरगा । डांगा मेळवितां पैं गा । तो शिणुचि वाउगा । केला होय ॥ ५१ ॥ तरावया मृगजळाची गंगा । डोणीलागीं धांवतां दांगा- । माजीं वोहळें बुडिजे पैं गा । साच जेवीं ॥ ५२ ॥ तेवीं नाथिलिया संसारा । उपाईं जाचतया वीरा । आपणपैं लोपे वारा । विकोरीं जाय ॥ ५३ ॥ म्हणौनि स्वर्जींचिया घाया । ओखद चेवोचि धनंजया । तेवीं अज्ञानमूळा यया । ज्ञानचि खडग ॥ ५४ ॥ परी तेचि लीला परजवे । तैसें वैराग्याचें नवें । अभंगबळ होआवें । बुद्धीसी गा ॥ ५५ ॥ उठिलेनि वैराग्ये जेणें । हा त्रिवर्गु ऐसा सांडणें । जैसें वमुनियां सुणें । आतांचि गेलें ॥ ५६ ॥ हा ठायवरी पांडवा । पदार्थजातीं आघवा । विटवी तो होआवा । वैराग्यलाठु ॥ ५७ ॥ मग देहाहंतेचें दळें । सांडूनि एकेचि वेळे । प्रत्यक्बुद्धी करतळें । हातवसावें ॥ ५८ ॥ निसळें विवेकसाहणें । जे ब्रह्मास्मिबोधें सणाणें । मग पुरतेनि बोधें उटणें । एकलेंचि ॥ ५९ ॥ परी निश्चयाचें मुष्टिबळ । पाहावें एकदोनी वेळ । मग तुळावें अति चोखाळ । मननवरी ॥ २६० ॥ पाठीं हतियेरां आपणायां । निदिध्यासें एक जालिया । पुढें दुजें नुरेल घाया- । पुरतें गा ॥ ६१ ॥ तें आत्मज्ञानाचें खांडें । अद्वैतप्रभेचेनि वाडें । नेदील उरों कवणेकडे । भववृक्षासी ॥ ६२ ॥ शरदागर्मींचा वारा । जैसा केरु फेडी अंबरा । कां उदयला रवी आंधारा । घोंटु भरी ॥ ६३ ॥ नाना उपवढ होतां खेंवो । नुरे स्वजनसंभ्रमाचा ठावो । स्वप्रतीतिधारेचा वाहो । करील तैसें ॥ ६४ ॥ तेव्हां ऊर्ध्वीचें मूळ । कां अर्धीचें हन शाखाजाळ । तें कांहींचि न दिसे मृगजळ । चांदिणां जेवीं ॥ ६५ ॥ ऐसेनि गा वीरनाथा । आत्मज्ञानाचिया खडगलता । छेदूनियां भवाश्वतथा । ऊर्ध्वमूळातें ॥ ६६ ॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं
यस्मिन्नाता न निवर्तन्ति भूयः।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये
यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

मग इदंतेसि वाळलें। जें मीपणेंवीण डाहारलें। तें रूप पाहिजे आपलें। आपणचि ॥ ६७ ॥ परि दर्पणाचेनि आधारें। एकचि करून दुसरें। मुख पाहाती गव्हारें। तैसें नको हो ॥ ६८ ॥ हें पाहाणें ऐसें असे वीरा। जैसा न बोडलिया विहिरा। मग आपलिया उगर्मी झारा। भरोनि ठाके ॥ ६९ ॥ नातरी आटलिया अंभ। निजबिंबीं प्रतिबिंब। निहटे कां नभीं नभ। घटाभावीं ॥ २७० ॥ नाना इंधनांशु सरलेया। वन्हि परते जेवीं आपणपयां। तैसें आपेंआप धनंजया। न्याहाळणें जें गा ॥ ७१ ॥ जिव्हें आपली चवी चाखणें। चक्षु निज बुबुल देखणें। आहे तथा ऐसें निरीक्षणें। आपुलें पैं ॥ ७२ ॥ कां प्रभेसि प्रभा मिळे। गगन गगनावरी लोळे। नाना पाणी भरलें खोळे। पाणियाचिये ॥ ७३ ॥ आपणचि आपणयातें। पाहिजें जें अद्वैतें। तें ऐसें होय निसुतें। बोलिजतु असे ॥ ७४ ॥ जें पाहिजतेनवीण पाहिजे। कांहीं नेणणाचि जाणिजे। आद्यपुरुष कां म्हणिजे। जया ठायातें ॥ ७५ ॥ तेथीही उपाधीचा वोथंबा। घेऊनि श्रुति उभविती जिभा। मग नामसूपाचा वडंबा। करिती वायां ॥ ७६ ॥ पैं भवस्वर्गा उबगले। मुमुक्षु योगज्ञाना वळघले। पुढती न यों इया निगाले। पैजा जेथ ॥ ७७ ॥ संसाराचिया पायां पुढां। पळती वीतराग होडा। ओलंडोनि ब्रह्मपदाचा कर्मकडा। घालिती मागां ॥ ७८ ॥ अहंतादिभावां आपुलियां। झाडा देऊनि आघवेयां। पत्र घेती ज्ञानिये जया। मूळधरासी ॥ ७९ ॥ पैं जेथुनी हे एवढी। विश्वपरंपरेची वेलांडी। वाढती आशा जैसी कोरडी। निदैवाची ॥ २८० ॥ जिये कां वस्तूचें नेणणें। आणिलें थोर जगा जाणणें। नाहीं तें नांदविलें जेणें। मीं तूं जगीं ॥ ८१ ॥ पार्था तें वस्तु पहिलें। आपणपें आपुलें। पाहिजे जैसें हिंवलें। हिंव हिंवें ॥ ८२ ॥ आणीकही एक तथा। वोळखण असे धनंजया। तरी जया कां भेटलिया। येणेंचि नाहीं ॥ ८३ ॥ परी तथा भेटती ऐसें। जे ज्ञानें सर्वत्र सरिसे। महाप्रळयांबूचें जैसें। भरलेपण ॥ ८४ ॥

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा
 अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः।
 द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञै-
 र्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥

जया पुरुषांचें कां मन। सांडोनि गेलें मोह मान। वर्षातीं जैसें घन।
 आकाशातें ॥ ८५ ॥ निकवड्या निष्ठुरा। उबगिजे जेवीं सोयरा। तैसें नागवती
 विकारां। वेटाळूं जे ॥ ८६ ॥ फलली केळी उन्मूळे। तैसी आत्मलाभें प्रबले।
 तयाची क्रिया ढाळेंदाळें। गळती आहे ॥ ८७ ॥ आगी लागलिया रुखीं।
 देखोनि सैरा पळती पक्षी। तैसें सांडिलें अशेखीं। विकल्पीं जे ॥ ८८ ॥
 आइकें सकळ दोषतृणीं। अंकुरिजती जिये मेदिनी। तिये भेदबुद्धीची
 काहाणी। नाहीं जयातें ॥ ८९ ॥ सूर्योदयासरिसी। रात्री पळोनि जाय अपैसी।
 गेली देहअहंता तैसी। अविद्येसवें ॥ ९० ॥ पैं आयुष्यहीना जीवातें। शरीर
 सांडी जेवीं अवचितें। तेवीं निदसुरें द्वैतें। सांडिले जे ॥ ९१ ॥ लोहाचें सांकडें
 परिसा। न जोडे अंथारु रवि जैसा। द्वैतबुद्धीचा तैसा। सदा दुकाळ
 जया ॥ ९२ ॥ अगा सुखदुःखाकारें। द्वंद्वे देहीं जियें गोचरें। तियें जयां कां
 समोरें। होतीचिना ॥ ९३ ॥ स्वप्नींचें राज्य कां मरण। नोहे हर्षशोकांसि
 कारण। उपवढलिया जाण। जियापरी ॥ ९४ ॥ तैसें सुखदुःखरूपीं। द्वंद्वीं जे
 पुण्यपार्पीं। न घेपिजती सर्पी। गरुड जैसें ॥ ९५ ॥ आणि अनात्मवर्गनीर।
 सांडूनि आत्मरसाचें क्षीर। चरताति जे सविचार। राजहंसु ॥ ९६ ॥ जैसा
 वर्षोनि भूतलीं। आपला रसु अंशुमाळी। मागौता आणी रश्मजाळीं।
 बिंबासीचि ॥ ९७ ॥ तैसें आत्मभ्रांतीसाठीं। वस्तु विखुरली बारावाटीं। ते
 एकवटिती ज्ञानदृष्टी। अखंड जे ॥ ९८ ॥ किंबहुना आत्मयाचा। निर्धरीं
 विवेकु जयांचा। बुडाला वोघु गंगेचा। सिंधूमाझीं जैसा ॥ ९९ ॥ पैं आघवेंचि
 आपलेंपणें। नुरेचि जया अभिलाषणें। जैसें येथूनि पन्हां जाणें। आकाशा
 नाहीं ॥ ३०० ॥ जैसा अग्नीचा डोंगरु। नेघे कोणी बीजअंकुरु। तैसा मनीं
 जयां विकारु। उदैजेना ॥ १ ॥ जैसा काढलिया मंदराचलु। राहे क्षीराब्धि
 निश्चलु। तैसा नुठी जयां सळू। कामोर्मीचा ॥ २ ॥ चंद्रमा कळीं धाला।

न दिसे कोणे आंगीं वोसावला । तेवीं अपेक्षेचा अवगळा । न पडे जयां ॥ ३ ॥ हें किती बोलूं असांगडे । जेवीं परमाणु नुरे वायूपुढे । तैसें विषयांचें नावडे । नांवचि जयां ॥ ४ ॥ एवं जे जे कोणी ऐसे । केले ज्ञानारब्धहुताशें । ते तेथ मिळती जैसें । हेमीं हेम ॥ ५ ॥ तेथ म्हणिजे कवणे ठाई । ऐसेंही पुससी कांहीं । तरी तें पद गा नाहीं । वेंचु जया ॥ ६ ॥ दृश्यपणे देखिजे । कां ज्ञेयत्वे जाणिजे । अमुके ऐसे म्हणिजे । तें जें नक्हे ॥ ७ ॥

न तद् भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।

यदगत्वा न निर्वर्तने तद्वाम परमं मम ॥ ६ ॥

पैं दीपाचिया बंबाळीं । कां चंद्र हन जें उजळी । हें काय बोलों अंशुमाळी । प्रकाशी जें ॥ ८ ॥ तें आघवेंचि दिसणे । जयातें कां न देखणे । विश्व भासतसे जेणे । लपालेनी ॥ ९ ॥ जैसें शिंपीपण हारपे । तंव तंव खरें होय रुपें । कां दोरी लोपतां सापें । फार होइजे ॥ ३१० ॥ तैसीं चंद्रसूर्यादि थोरें । इयें तेजें जियें फारें । तियें जयाचेनि आधारें । प्रकाशती ॥ ११ ॥ ते वस्तु कीं तेजोराशी । सर्वभूतात्मक सरिसी । चंद्रसूर्याच्या मानसीं । प्रकाशे जे ॥ १२ ॥ म्हणौनि चंद्रसूर्य कडवसां । पडती वस्तूच्या प्रकाशा । यालागीं तेज जें तेजसा । तें वस्तूचं आंग ॥ १३ ॥ आणि जयाच्या प्रकाशीं । जग हारपे चंद्रार्केसीं । सचंद्र नक्षत्रें जैसीं । दिनोदयीं ॥ १४ ॥ नातरी प्रबोधलिये वेळे । ते स्वर्णींची डिंडिमा मावळे । कां नुरेचि सांजवेळे । मृगतृष्णिका ॥ १५ ॥ तैसा जिये वस्तूच्या ठायीं । कोणहीच कां आभासु नाहीं । तें माझें निजधाम पाहीं । पाटाचें गा ॥ १६ ॥ पुढती जे तेथ गेले । ते न घेतीचि माघौतीं पाउलें । महोदधीं कां मिनले । स्वोत जैसे ॥ १७ ॥ कां लवणाची कुंजरी । सूदलिया लवणसागरीं । होयचि ना माघारी । परती जैसी ॥ १८ ॥ नाना गेलिया अंतराळा । न येतीचि वन्हिज्वाळा । नाहीं तप्तलोहौनि जळा । निघणे जेवीं ॥ १९ ॥ तेवीं मजसीं एकवट । जे जाले ज्ञाने चोखट । तयां पुनरावृत्तीची वाट । मोडली गा ॥ ३२० ॥ तेथ प्रज्ञापृथ्वीचा रावो । पार्थु म्हणे जी जी पसावो । परी विनंती एकी देवो । चित्त देतु ॥ २१ ॥ तरी देवेंसि स्वयें एक होती । मग माघौते जे न येती । ते देवेंसि भिन्न आथी । कीं अभिन्न

जी ॥ २२ ॥ जरी भिन्नचि अनादिसिद्ध । तरी न येती हें असंबद्ध । जे फुलं गेले षट्पद । ते फुलेंचि होती पां ॥ २३ ॥ पैं लक्ष्याहुनि अनारिसें । बाण लक्ष्यीं शिवोनि जैसे । मागुते पडती तैसे । येतीचि ते ॥ २४ ॥ नातरी तूंचि ते स्वभावें । तरी कोणें कोणासि मिळावें । आपणयासी आपण रुपावें । शास्त्रे केवीं ॥ २५ ॥ म्हणौनि तुजसी अभिन्नां जीवां । तुझा संयोगवियोगु देवा । न ये बोलों अवयवां । शरीरेंसीं ॥ २६ ॥ आणि जे सदा वेगळे तुजसीं । तयां मिळणीं नाहीं कोणे दिवशीं । मा येती न येती हे कायसी । वायबुद्धि ॥ २७ ॥ तरी कोण गा तूंतें । पावोनि न येती माघाते । हे विश्वतोमुखा मातें । बुझावीं जी ॥ २८ ॥ इये आक्षेपीं अर्जुनाच्या । तो शिरोमणी सर्वज्ञांचा । तोषला बोध शिष्याच्या । देखोनियां ॥ २९ ॥ मग म्हणे गा महामती । मातें पावोनि न येती पुढती । ते भिन्नाभिन्न रीती । आहाती दोनी ॥ ३० ॥ जें विकें खालें पाहिजे । तरी मी तेचि ते सहजें । ना आहाचवाहाच तरी दुजे । ऐसेही गमती ॥ ३१ ॥ जैसे पाणियावरी वेगळ । तल्पतां दिसती कल्लोळ । येहवीं तरी निखिल । पाणीचि तें ॥ ३२ ॥ कां सुवर्णाहुनि आनें । लेणीं गमती भिन्नें । मग पाहिजे तंव सोनें । अवघेंचि तें ॥ ३३ ॥ तैसें ज्ञानाचिये दिठी । मजसीं अभिन्नचि ते किरीटी । येर भिन्नपण तें उठी । अज्ञानास्तव ॥ ३४ ॥ आणि साचोकारेनि वस्तुविचारें । कैंचे मज एकासि दुसरें । जें भिन्नाभिन्नव्यवहारें । उमसिजेल ॥ ३५ ॥ आघवेंचि आकाश सूनि पोटीं । बिंबचि जें आते खोटी । तैं प्रतिबिंब कें उठी । कें रश्म शिरे ॥ ३६ ॥ कां कल्पांतींचिया पाणिया । काय वोत भरिती धनंजया । म्हणौनि कैंचे अंश अविक्रिया । एका मज ॥ ३७ ॥ परी ओघाचेनि मेळें । पाणी उजू परी वांकुडे जालें । रवी दुजेपण आलें । तोयबगें ॥ ३८ ॥ व्योम चौफळे कीं वाटोळे । हें ऐसें कायिसयाही मिळे । परी घटमठीं वेंटाळे । तैसेंही आथी ॥ ३९ ॥ हां गा निद्रेचेनि आधारें । काय एकलेनि जग न भरे । स्वर्जींचेनि जें अवतरें । रायपणें ॥ ४० ॥ कां मिनलेनि किडाळे । वानिभेदासि ये सोळे । तैसा स्वमायें वेंटाळे । शुद्ध जें मी ॥ ४१ ॥ तैं अज्ञान एक रुढे । तेणे कोऽहं विकल्पाचें मांडें । मग विवरूनि कीजे फुडें । देहो मी ऐसें ॥ ४२ ॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः।

मनः षष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

ऐसें शरीराच्च येवदेहें । जैं आत्मज्ञान वेगलें पडे । तैं माझा अंशु आवडे ।
 थोडेपणें ॥ ४३ ॥ समुद्र कां वायुवशें । तरंगाकार उल्लस्ये । तो समुद्रांशु ऐसा
 दिसे । सानिवा जेवीं ॥ ४४ ॥ तेवीं जडातें जीवविता । देहअहंता उपजविता ।
 मी जीव गमें पंडुसुता । जीवलोकीं ॥ ४५ ॥ पैं जीवाचिया बोधा । गोचरु जो
 हा धांदा । तो जीवलोकशब्दा । अभिप्रावो ॥ ४६ ॥ अगा उपजणें निमणें । हें
 साचचि जें कां मानणें । तो जीवलोकु मी म्हणें । संसारु हन ॥ ४७ ॥
 एवंविध जीवलोकीं । तूं मातें ऐसा अवलोकीं । जैसा चंद्रु कां उदकीं ।
 उदकातीत ॥ ४८ ॥ पैं काश्मीराचा रवा । कुंकुमावरी पांडवा । आणिका गमे
 लोहिवा । तो तरी नव्हे ॥ ४९ ॥ तैसें अनादिपण न मोडे । माझें अक्रियत्व
 न खंडे । परी कर्ता भोक्ता ऐसें आवडे । ते जाण गा भ्रांती ॥ ५० ॥
 किंबहुना आत्मा चोखटु । होऊनि प्रकृतीसी एकवटु । बांधे प्रकृतिर्थर्माचा
 पाटु । आपणपयां ॥ ५१ ॥ पैं मनादि साही इंद्रियें । श्रोत्रादि प्रकृतिकार्ये ।
 तिये माझीं म्हणौनि होये । व्यापारास्तूढ ॥ ५२ ॥ जैसें स्वर्जीं परिद्राजें ।
 आपणपयां आपण कुटुंब होईजे । मग तयाचेनि धार्विजे । मोहें सैरा ॥ ५३ ॥
 तैसा आपलिया विस्मृती । आत्मा आपणचि प्रकृती- । सारिखा गमेनि
 पुढती । तियेसीचि भजे ॥ ५४ ॥ मनाच्या रथीं बळघे । श्रवणाच्या द्वारें निघे ।
 मग शब्दाचिया रिघे । रानामाजीं ॥ ५५ ॥ तोचि प्रकृतीचा वागोरा । करी
 त्वचेचिया मोहरा । आणि स्पर्शाचिया घोरा । वना जाय ॥ ५६ ॥ कोणे एके
 अवसरीं । रिघोनि नेत्राच्या द्वारीं । मग रूपाच्या डोंगरीं । सैरा हिंडे ॥ ५७ ॥
 कां रसनेचिया वाटा । निघोनि गा सुभटा । रसाचा दरकुटा । भरोंचि
 लागे ॥ ५८ ॥ नातरी येणेंचि घाराणें । जैं देहांशु करी निघणें । मग गंधाचीं
 दारुणें । आडवें लंघी ॥ ५९ ॥ ऐसेनि देहेंद्रियनायकें । धरूनि मन जवळिकें ।
 भोगिजती शब्दादिकें । विषयभरणें ॥ ३६० ॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः।

गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ ८ ॥

परी कर्ता भोक्ता ऐसें। हें जीवाचें तैंचि दिसे। जैं शरीरीं कां पैसे। एकाधिये ॥ ६१ ॥ जैसा आथिला आणि विलासिया। तैंचि वोळखों ये धनंजया। जैं राजसेव्या ठाया। वस्तीसि ये ॥ ६२ ॥ तैसा अहंकरृत्वाचा वाढु। कां विषयेंद्रियांचा धुमाडु। हा जाणिजे तैं निवाढु। जैं देह पाविजे ॥ ६३ ॥ अथवा शरीरातें सांडी। तन्ही इंद्रियांची तांडी। हे आपणयांसवें काढी। घेऊनि जाय ॥ ६४ ॥ जैसा अपमानिला अतिथी। ने सुकृताची संपत्ति। कां साझखडेयाची गती। सूत्रतंतू ॥ ६५ ॥ नाना मावळतेनि तपनें। नेझजती लोकांचीं दर्शनें। हें असो द्वृती पवनें। नेईजे जैसी ॥ ६६ ॥ तेवीं मनःषष्ठां यां। इंद्रियांतें धनंजया। देहराजु ने देहा-। पासूनि गेला ॥ ६७ ॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं ग्राणमेव च।

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

मग येथ अथवा स्वर्गी। जेथ जें देह आपंगी। तेथ तैसेंचि पुढती पांगी। मनादिक ॥ ६८ ॥ जैसा मालवलिया दिवा। प्रभेसि जाय पांडवा। मग उजळिजे तेथ तेधवां। तैसाचि फांके ॥ ६९ ॥ परी ऐसैसिया राहाटी। अविवेकियांचे दिठी। येतुले हें किरीटी। गर्मेंचि गा ॥ ७० ॥ जे आत्मा देहासि आल। आणि विषयो येणेंचि भोगिला। अथवा देहोनि गेला। हें साचचि मानिती ॥ ७१ ॥ एऱ्हवीं येणे आणि जाणे। कां करणे हन भोगणे। हें प्रकृतीचे तेणे। मानियेले ॥ ७२ ॥

उल्कामन्तं स्थितं वापि भुंजानं वा गुणान्वितम्।

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम्।

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११ ॥

परी देहाचें मोटके उभें। आणि चेतना तेथ उपलभे। तिये चळवळेचेनि लोभें। आला म्हणती ॥ ७३ ॥ तैसेंचि तयां संगतीं। इंद्रियें आपुलाल्या अर्थी वर्तती। तया नांव सुभद्रापती। भोगणे जया ॥ ७४ ॥ पाठीं भोगक्षीण आपैसें। देह गेलिया तें न दिसे। तेथें गेला गेला ऐसें। बोभाती गा ॥ ७५ ॥ पैं रुखु डोलतु देखावा। तरी वारा वाजतु मानावा। रुख नसे तेथें पांडवा।

नाहीं तो गा ॥ ७६ ॥ कां आरिसा समोर ठेविजे । आणि आपणयें तेथ
देखिजे । तरी तेधवांचि जालें मानिजे । काय आर्धीं नाहीं ॥ ७७ ॥ कां परता
केलिया आरिसा । लोपु जाला तया आभासा । तरी आपणयें नाहीं ऐसा ।
निश्चयो करावा ॥ ७८ ॥ शब्द तरी आकाशाचा । परी कपाळीं पिटे मेघाचा ।
कां चंद्रीं वेगु अभ्राचा । आरोपिजे ॥ ७९ ॥ तैसें होइजे जाइजे देहें । तें
आत्मसत्ते अविक्रिये । निष्टंकिती गा मोहें । आंधले ते ॥ ८० ॥ येथ आत्मा
आत्मयाच्या ठायीं । देखिजे देहींचा धर्मु देहीं । ऐसें देखणें तें पाहीं । आन
आहाती ॥ ८१ ॥ ज्ञानें कां जयाचे डोळे । देखोनि न राहाती देहींचे खोळे ।
सूर्यरश्मी आणियाळे । ग्रीष्मीं जैसें ॥ ८२ ॥ तैसें विवेकाचेनि पैसें । जयांची
स्फूर्तीं स्वरूपीं बैसे । ते ज्ञानिये देखती ऐसें । आत्मयातं ॥ ८३ ॥ जैसें
तारागणीं भरलें । गगन समुद्रीं बिंबलें । परी तें तुटोनि नाहीं पडिलें । ऐसें
निवडे ॥ ८४ ॥ गगन गगनींचि आहे । हें आभासे तें वाये । तैसा आत्मा देखती
देहें । गंवसिलाही ॥ ८५ ॥ खळाळाच्या ल्माबगीं । फेझूनि खळाळाच्या
भागीं । देखिजे चंद्रिका कां उगी । चंद्रीं जेवीं ॥ ८६ ॥ कां नाडरचि भरे शोषे ।
सूर्यु तो जैसा तैसाचि असे । देह होतां जातां तैसें । देखती मातं ॥ ८७ ॥ घटु
मठु घडले । तेचि पाठीं मोडले । परी आकाश तें संचलें । असतचि
असे ॥ ८८ ॥ तैसें अखंडे आत्मसत्ते । अज्ञानदृष्टिकल्पितें । हें देहचि होतें
जातें । जाणती फुडें ॥ ८९ ॥ चैतन्य चढे ना वोहटे । चेष्टवी ना चेष्टे । ऐसें
आत्मज्ञानें चोखटें । जाणती ते ॥ ३० ॥ आणि ज्ञानही आपैतें होईल । प्रज्ञा
परमाणुही उगाणा घेईल । सकळ शास्त्रांचं येईल । सर्वस्व हातां ॥ ९१ ॥ परी
ते व्युत्पत्ति ऐसी । जरी विरक्ति न रिगे मानसीं । तरी सर्वात्मका मजसीं ।
नक्हेचि भेटी ॥ ९२ ॥ पैं तोंड भरो कां विचारा । आणि अंतःकरणीं
विषयांसि थारा । तरी नातुडें धनुधरा । त्रिशुद्धी मी ॥ ९३ ॥ हां गा वोसणतयाच्या
ग्रंथीं । काइ तुटती संसारगुंती । कीं परिवसिलिया पोथी । वाचिली होय ॥ ९४ ॥
नाना बांधेनियां डोळे । घाणीं लाविजती मुक्ताफळे । तरी तयांचं काय
कळे । मोल मान ॥ ९५ ॥ तैसा चित्तीं अहंते ठावो । आणि जिभे सकळशास्त्रांचा
सरावो । ऐसेनि कोडी एक जन्म जावो । परी न पविजे मातें ॥ ९६ ॥

जो एक मी कां समस्तीं। व्यापकु असें भूतजातीं। एक तिये व्याप्ती। रूप करूं ॥ १७ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।

यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

तरी सूर्यासकट आघवी। हे विश्वरचना जे दावी। ते दीप्ति माझी जाणावी। आद्यांतीं आहे ॥ १८ ॥ जळ शोषूनि गेलिया सविता। ओलांश पुरवीतसे जे माघौता। ते चंद्रीं पंडुसुता। ज्योत्स्ना माझी ॥ १९ ॥ आणि दहन-पाचनसिद्धी। करीतसे जे निरवधी। ते हुताशीं तेजोवृद्धी। माझीचिंगा ॥ ४०० ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

मी रिगालों असें भूतळीं। म्हणौनि समुद्रमहाजळीं। हे पांसूचि ढेंपुळी। विरेचिना ॥ १ ॥ आणि भूतेंही चराचरें। हे धरितसे जियें अपारें। तियें मीचि धरीं धरे। रिगोनियां ॥ २ ॥ गगनीं मी पंडुसुता। चंद्राचेनि मिसें अमृता। भरला जालों चालता। सरोवरु ॥ ३ ॥ तेथूनि फांकती रश्मिकर। ते पाट पेलूनि अपार। सर्वोषधींचे आगर। भरित असें मी ॥ ४ ॥ ऐसेनि सस्यादिकां सकळां। करीं धान्यजाती सुकाळा। हें अनद्वारां जिल्हाळा। भूतजातां ॥ ५ ॥ आणि निपजविलें अन्न। तरी तैसें कैवें दीपन। जेणें जिरूनि समाधान। भोगिती जीव ॥ ६ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यनन्ं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

म्हणौनि प्राणिजातांच्या घटीं। करूनि कंदावरी आगिठी। दीप्ति जठरींही किरीटी। मीचि जालीं ॥ ७ ॥ प्राणापानाच्या जोडभातीं। फुंकफुंकोनियां अहोराती। आटीतसें नेणों किती। उदरामाजीं ॥ ८ ॥ शुष्कें अथवा स्निग्धें। सुपकवें कां विदग्धें। परी मीचि गा चतुर्विधें। अन्नें पचीं ॥ ९ ॥ एवं मीचि आघवें जन। जना निरवितें मीचि जीवन। जीवनीं मुख्य साधन। वन्हिही मीचि ॥ ४१० ॥ आतां ऐसियाहीवरी काई। सांगों व्याप्तीची नवाई। येथ दुजें

नाहींचि घेई। सर्वत्र मी गा ॥ ११ ॥ तरी कैसेनि पां वेखें। सदा सुखियें एके।
एके तियें बहुदुःखें। क्रांत भूतें ॥ १२ ॥ जैसी सगळिये पाटणीं। एकेचि दीपें
दिवेलावणी। जालिया कां न देखणीं। उरलीं एके ॥ १३ ॥ ऐसी हन
उखिविखी। करित आहासी मानसीं कीं। तरी परिस तेही निकी। शंका
फेडूं ॥ १४ ॥ पैं आघवा मीचि असें। येथ नाहीं कीर अनारिसें। परी
प्राणियांचिया उल्लासें। बुद्धि ऐसा ॥ १५ ॥ जैसे एकचि आकाशध्वनी।
वाद्यविशेषीं आनारीं। वाजावे पडे भिन्नीं। नादांतरीं ॥ १६ ॥ कां लोकचेष्टीं
वेगळाला। जो हा एकुचि भानु उदैला। तो आनानी परी गेला। उपयोगासी ॥ १७ ॥
नाना बीजधर्मानुरूप। झाडीं उपजविले आप। तैसे परिणमले स्वरूप। माझीं
जीवां ॥ १८ ॥ अगा नेणा आणि चतुरा। पुढां निळयांचा दुसरा। नेणा सर्पत्वे
जाला येरा। सुखालागी ॥ १९ ॥ हें असो स्वातीचे उदक। शुक्रीं मोर्तीं
व्याळीं विख। तैसा सज्जानांसी मी सुख। दुःख तों अज्ञानांसी ॥ ४२० ॥

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो

मतः स्मृतिज्ञानमपोहनं च ।

वेदैश्च सर्वेरहमेव वेद्यो

वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥

एहर्वीं सर्वाच्या हृदयदेशीं। मी अमुका आहें ऐसी। जे बुद्धि स्फुरे
अहर्निशीं। ते वस्तु गा मी ॥ २१ ॥ परी संतांसवे वसतां। योगज्ञानीं पैसतां।
गुरुचरण उपासितां। वैराग्येंसी ॥ २२ ॥ येणेंचि सत्कर्मे। अशेषही अज्ञान
विरमे। जयांचे अहं विश्रामे। आत्मरूपी ॥ २३ ॥ ते आपेआप देखोनि देखीं।
मियां आत्मेनि सदा सुखी। येथें मीवांचून अवलोकीं। आन हेतु असे ॥ २४ ॥
अगा सूर्योदयो जालिया। सूर्ये सूर्यचि पहावा धनंजया। तेवीं मातें मियां
जाणावया। मीचि हेतु ॥ २५ ॥ ना शरीरपरातें सेवितां। संसारगौरवचि
ऐकतां। देहीं जयांची अहंता। बुडोनि ठेली ॥ २६ ॥ ते स्वर्गसंसारालागीं।
धांवतां कर्ममार्गीं। दुःखाच्या सेलभागीं। विभागी होती ॥ २७ ॥ परी हेंही
होणें अर्जुना। मज्चिस्तव तथा अज्ञाना। जैसा जागताचि हेतु स्वप्ना। निद्रेतें
होय ॥ २८ ॥ पैं अभें दिवसु हरपला। तोहि दिवसेंचि जाणों आला।

तेवीं मी नेणोनि विषयो देखिला । मजचिस्तव भूर्तीं ॥ २९ ॥ एवं निद्रा कां जागणिया । प्रबोधुचि हेतु धनंजया । तेवीं ज्ञाना अज्ञाना जीवांचिया । मीचि मूळ ॥ ४३० ॥ जैसें सर्पत्वा कां दोरा । दोरुचि मूळ धनुर्धरा । तैसा ज्ञाना अज्ञानाचिया संसारा । मियांचि सिद्धू ॥ ३१ ॥ म्हणौनि जैसा असें तैसया । मातें नेणोनि धनंजया । वेदु जाणों गेला तंव तया । जालिया शाखा ॥ ३२ ॥ तरी तिहीं शाखाभेदीं । मीचि जाणिजे त्रिशुद्धी । जैसा पूर्वापरा नदी । समुद्रचि ठी ॥ ३३ ॥ आणि महासिद्धांतापासीं । श्रुति हारपती शब्देंसीं । जैसिया सगंधा आकाशीं । वातलहरी ॥ ३४ ॥ तैसें समस्तही श्रुतिजात । ठाके लाजिले ऐसें निवांत । तें मीचि करीं यथावत । प्रकटोनियां ॥ ३५ ॥ पाठीं श्रुतीसहित अशेष । जग हारपे जेथ निःशेष । तें निजज्ञानही चोख । जाणता मीचि ॥ ३६ ॥ जैसें निदेलिया जागिजे । तेव्हां स्वर्जींचें कीर नाहीं दुजें । परी एकत्वही देखों पाविजे । आपलेंचि ॥ ३७ ॥ तैसें आपले अद्वयपण । मी जाणतसें दुजेनवीण । तयाही बोधाकारण । जाणता मीचि ॥ ३८ ॥ मग आगी लागलिया कापुरा । ना काजली ना वैश्वानरा । उरणें नाहीं वीरा । जयापरी ॥ ३९ ॥ तेवीं समूळ अविद्या खाये । तें ज्ञानही जैं बुडोनि जाये । तच्छी नाहीं कीर नोहे । आणि न साहे असणेंही ॥ ४४० ॥ पैं विश्व घेऊनि गेला मागेंसीं । तया चोरातें कवण कें गिवसी । जे कोणी एकी दशा ऐसी । शुद्ध ते मी ॥ ४१ ॥ ऐसी जडाजडव्याप्ती । रूप करितां कैवल्यपती । ठी केली निरुपहितीं । आपुल्या रूपीं ॥ ४२ ॥ तो आधवाचि बोधु सहसा । अर्जुनीं उमटला कैसा । व्योमींचा चंद्रोदयो जैसा । क्षीरार्णवीं ॥ ४३ ॥ कां प्रतिभितीं चोखटें । समोरील चित्र उमटे । तैसा अर्जुनें आणि वैकुंठें । नांदतसे बोधु ॥ ४४ ॥ तरी बाप वस्तुस्वभावो । फावे तंव तंव गोडिये थांवो । म्हणौनि अनुभवियांचा रावो । अर्जुन म्हणे ॥ ४५ ॥ जी व्यापकपण बोलतां । निरुपाधिक जें आतां । स्वरूप प्रसंगता । बोलिले देवो ॥ ४६ ॥ तें एक वेळ अव्यंगवाणें । कीजो कां मज कारणें । तेथ द्वारकेचा नाथु म्हणे । भलें केलें ॥ ४७ ॥ पैं अर्जुना आम्हांहि वाडेंकोडें । अखंड बोलों आवडे । परी काय कीजे न जोडे । पुसतें ऐसें ॥ ४८ ॥ आजि मनोरथांसि फल । जोडलासि तूं केवळ । जे तोंड भरूनि

निखल । आलासि पुसों ॥ ४९ ॥ जें अद्वैतावरीही भोगिजे । तें अनुभवींच तूं
विरजें । पुसोनि मज माझें । देतासि सुख ॥ ४५० ॥ जैसा आरिसा आलिया
जवळां । दिसे आपणें आपला डोळा । तैसा संवादिया तूं निर्मळा ।
शिरोमणी ॥ ५१ ॥ तुवां नेणोनि पुसावें । मग आम्ही परिसऊं बैसावें । तो गा
हा पाडु नव्हे । सोयरेया ॥ ५२ ॥ ऐसें म्हणौनि आलिंगिलें । कृपाटूष्टी
अवलोकिलें । मग देवो काय बोलिले । अर्जुनेसीं ॥ ५३ ॥ पैं दोहीं वोठीं एक
बोलणें । दोहीं चरणीं एक चालणें । तैसें पुसणें सांगणें । तुझें माझें ॥ ५४ ॥
एवं आम्हीं तुम्हीं येथें । देखावें एका अर्थातें । सांगतें पुसतें येथें । दोन्हीं
एक ॥ ५५ ॥ ऐसा बोलत देवो भुलला मोहें । अर्जुनातें आलिंगूनि ठाये । मग
बिहाला म्हणे नोहें । आवडी हे ॥ ५६ ॥ जाले इक्षुरसाचें ढाळ । तरी लक्षण
देणें किडाळ । जे संवादसुखाचें रसाळ । नासेल थितें ॥ ५७ ॥ आर्धींच
आम्हां यथा कांहीं । नरनारायणासी भिन्न नाहीं । परी आतां जिरो माझ्या
ठाई । वेगु हा माझा ॥ ५८ ॥ इया बुद्धी सहसा । श्रीकृष्ण म्हणे वीरेशा । पैं
गा तो तुवां कैसा । प्रश्नु केला ॥ ५९ ॥ जो अर्जुन श्रीकृष्णीं विरत होता ।
तो परतोनि मागुता । प्रश्नावळीची कथा । ऐकों आला ॥ ४६० ॥ येथ
सदगदें बोलें । अर्जुनें जी जी म्हणितलें । निरुपाधिक आपुलें । रूप
सांगा ॥ ६१ ॥ यथा बोला तो शाझीं । तेंची सांगावयालागीं । उपाधी दोहीं
भागीं । निरुपीत असे ॥ ६२ ॥ पुसिलिया निरुपहित । उपाधि कां सांगे येथ ।
हें कोणहाही प्रस्तुत । गमे जरी ॥ ६३ ॥ तरी ताकाचें अंश फेडणें । याची
नांव लेणी काढणें । चोखाचिये शुद्धी तोडणें । किडचि जेवीं ॥ ६४ ॥
बाबुलीची साराकी हातें । परी पाणी तंब असे आडतें । अभ्रचि जावें गगन
तें । सिद्धचि कीं ॥ ६५ ॥ वरील कोंडियाचा गुंडाळा । झाडूनि केलिया
वेगळा । कणु घेतां विरंगोळा । असे काई ॥ ६६ ॥ तैसा उपाधि उपहितां ।
शेवटु जेथ विचारितां । तें कोणातेंही न पुसतां । निरुपाधिक ॥ ६७ ॥ जैसें
न सांगणेवरी । बाळा पतीसी रूप करी । बोल निमालेपणें विवरी ।
अचर्चातें ॥ ६८ ॥ पैं सांगणेया जोगे नव्हे । तेथिंचें सांगणें ऐसें आहे ।
म्हणौनि उपाधि लक्ष्मीनाहे । बोलिजे आदीं ॥ ६९ ॥ पाडिव्याची चंद्रेरेखा ।
निरुती दावावया शाखा । दाविजे तेवीं औपाधिका । बोली इया ॥ ४७० ॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।

क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥

मग तो म्हणे गा सव्यसाची । पैं इये संसारपाटणींची । वस्ती साविया टांची । दुपुरुषीं ॥ ७१ ॥ जैसी आघवांचि गगनीं । नांदत दिवोरात्री दोन्ही । तैसे संसार राजधानीं । दोन्हीचि हे ॥ ७२ ॥ आणिकही तिजा पुरुषु आहे । परी तो या दोहींचें नांव न साहे । जो उदेला गांवेसीं खाये । दोहींचें यां ॥ ७३ । परी ते तंब गोठी असो । आर्धीं दोन्हींची हे परियेसों । जें संसारग्रामा वसों । आले असती ॥ ७४ ॥ एक आंधळा वेडा पंगु । येर सवार्गें पुरता चांगु । परी ग्रामगुणें संगु । घडला दोघां ॥ ७५ ॥ तया एका नाम क्षरु । येरातें म्हणती अक्षरु । इहीं दोहींचि परी संसारु । कोंदला असे ॥ ७६ ॥ आतां क्षरु तो कवणु । अक्षरु तो किंलक्षणु । हा अभिप्रायो संपूर्णु । विवंचूं गा ॥ ७७ ॥ तरी महदहंकारा- । लागुनियां धनुर्धरा । तृणांतींचा पांगोरा- । वरी पैं गा ॥ ७८ ॥ जें कांहीं सानें थोर । चालतें अथवा स्थिर । किंबहुना गोचर । मनबुद्धींसि जें ॥ ७९ ॥ जेतुलें पांचभौतिक घडतें । जें नामरूपा सांपडतें । गुणत्रयाच्या पडतें । कामठां जें ॥ ८० ॥ भूताकृतीचें नाणें । घडत भांगारें जेणें । काळासि जूं खेलणें । जिहीं कवडां ॥ ८१ ॥ जाणणेंचि विपरितें । जें जें कांहीं जाणिजेतें । जें प्रतिक्षणीं निमतें । होऊनियां ॥ ८२ ॥ अगा काढूनि भ्रांतीचें दांग । उभवी सृष्टीचें आंग । हें असो बहु जग । जया नाम ॥ ८३ ॥ पैं अष्टधा भिन्न ऐसें । जें दाविलें प्रकृतिमिसें । जें क्षेत्रद्वारां छत्तिसें । भागी केलें ॥ ८४ ॥ हें मागील सांगें किती । अगा आतांचि जें प्रस्तुतीं । वृक्षाकार रूपाकृती । निरूपिलें ॥ ८५ ॥ तें आघवेंचि साकारें । कल्पुनी आपणपयां पुरे । जालें असें तदनुसारें । चैतन्यचि ॥ ८६ ॥ जैसा कुहां आपणचि बिंबे । सिंह प्रतिबिंब पाहतां क्षोभे । मग क्षोभला समारंधें । घाली तेथ ॥ ८७ ॥ कां सलिलीं असतचि असे । व्योमावरी व्योम बिंबे जैसें । अद्वैत होऊनि तैसें । द्वैते घेपे ॥ ८८ ॥ अर्जुना गा यापरी । साकार कल्पूनि पुरीं । आत्मा विस्मृतीची करी । निद्रा तेथ ॥ ८९ ॥ पैं स्वप्नीं सेजार देखिजे । मग पहुऱणें जैसें तेथ कीजे । तैसें पुरीं शयन देखिजे । आत्मयासी ॥ ४९० ॥ पाठीं तिये निद्रेचेनि

भरें। मी सुखी दुःखी म्हणत घोरें। अहंमपतेरेनि थोरें। वोसणायें सादें॥ ११॥
हा जनकु हे माता। हा मी गौर हीन पुरता। पुत्र वित्त कांता। माझें हें
ना॥ १२॥ ऐसिया वेंधोनि स्वजा। धांवत भवस्वर्गाचिया राना। तया
चैतन्या नाम अर्जुना। क्षर पुरुषु गा॥ १३॥ आतां एक क्षेत्रज्ञ येणे। नामें
जयातें बोलणे। जग जीवु कां म्हणे। जिये दशेतें॥ १४॥ जो आपुलेनि
विसरें। सर्वभूतत्वे अनुकरे। तो आत्मा बोलिजे क्षरें। पुरुष नामें॥ १५॥ जे
तो वस्तुस्थितीपुरता। म्हणौनि आली पुरुषता। वरी देहपुरीं निदैजतां।
पुरुषनामें॥ १६॥ आणि क्षरपणाचा नाथिला। आलू यथा ऐसेनि आला।
जे उपाधींचि आतला। म्हणौनियां॥ १७॥ जैसी खळाळीचिया उदका-।
सरसीं आंदोळे चंद्रिका। तैसा विकारां औपाधिकां। ऐसाचि गमे॥ १८॥
कां खळालू मोटका शोषे। आणि चंद्रिका तैं सरिसींच भ्रंशे। तैसा
उपाधिनाशीं न दिसे। उपाधिकु॥ १९॥ ऐसें उपाधीचेनि पाडें। क्षणिकत्व
यातें जोडे। तेणे खोंकरपणे घडे। क्षर हें नाम॥ ५००॥ एवं जीवचैतन्य
आघवें। हें क्षर पुरुष जाणावें। आतां रूप करूं बरवें। अक्षरासी॥ १॥ तरी
अक्षरु जो दुसरा। पुरुष पैं धनुर्धरा। तो मध्यस्थु गा गिरिवरां। मेरु
जैसा॥ २॥ जे तो पृथ्वी पाताळ स्वर्गी। इहीं न भेदे तिहीं भागीं। तैसा दोहीं
ज्ञानाज्ञानांगीं। पडेना जो॥ ३॥ ना यथार्थज्ञानें एक होणें। ना अन्यथात्वे
दुजें घेणे। ऐसें निखिल जें नेणणे। तेंचि तें रूप॥ ४॥ पांसुता निःशेष
जाये। ना घटभांडादि होये। तया मृत्यिंडा ऐसें आहे। मध्यस्थ जें॥ ५॥ पैं
आटोनि गेलिया सागरु। मग तंगु ना नीरु। तया ऐशी अनाकारु। जे दशा
गा॥ ६॥ पार्था जागणें तरी बुडे। परी स्वजाचें कांहीं न मांडे। तैसिये निद्रे
सांगडें। न्याहाळणें जें॥ ७॥ विश्व आघवेंचि मावळे। आणि आत्मबोधु तरी
नुजळे। तिये अज्ञानदशे केवळे। अक्षरु नाम॥ ८॥ सर्वा कळीं सांडिले
जैसें। चंद्रपण उरे अंवसे। रूप जाणावें तैसें। अक्षराचें॥ ९॥ पैं सर्वोपाधिविनाशें।
हे जीवदशा जेथ पैसे। फळपाकांत जैसें। झाड बीजीं॥ ५१०॥ तैसें उपाधी
उपहित। थोकोनि ठाके जेथ। तयातें अव्यक्त। बोलती गा॥ ११॥ घन
अज्ञान सुषुप्ती। तो बीजभावो म्हणती। येर स्वप्न हन जागृती। फळभावो

तयाचा ॥ १२ ॥ जयासी कां बीजभावो । वेदांतीं केला ऐसा आवो । तो तया पुरुषा ठावो । अक्षराचा ॥ १३ ॥ जेथूनि अन्यथाज्ञान । फांकोनि जागृति स्वप्न । नानाबुद्धीचे रान । रिगालें असे ॥ १४ ॥ जीवत्व जेथुनी किरीटी । विश्व उठतचि उठी । ते उभय भेदांची मिठी । अक्षरु पुरुषु ॥ १५ ॥ येरु क्षरु पुरुषु कां जनीं । जिहीं खेळे जागृतीं स्वर्जीं । तिया अवस्था जो दोन्ही । वियाला गा ॥ १६ ॥ पैं अज्ञानघनसुषुप्ती । ऐसैसी जे कां ख्याती । या उणी एकी प्राप्ती । ब्रह्माची जे ॥ १७ ॥ साचचि पुढती वीरा । जरी न येतां स्वप्न जागरा । तरी ब्रह्मभावो साचोकारा । म्हणों येता ॥ १८ ॥ परी प्रकृतिपुरुषें दोनी । अभें जालीं जियें गगनीं । क्षेत्रक्षेत्रज्ञु स्वर्जीं । देखिला जियें ॥ १९ ॥ हें असो अथोशाखा । या संसाररूपा रुखा । मूळ तें रूप पुरुषा । अक्षराचें ॥ ५२० ॥ हा पुरुष कां म्हणिजे । जे पूर्णपर्णोंचि निजें । पैं मायापुरीं पहुडिजे । तेणोंहि बोलें ॥ २१ ॥ आणि विकारांची जे वारी । ते विपरीत ज्ञानाची परी । नेणिजे जिये माझारीं । ते सुषुप्ती गा हा ॥ २२ ॥ म्हणौनि यथा आपैसें । क्षरणे या नसे । आणिकेही हा न नाशे । ज्ञानाउणे ॥ २३ ॥ यालागीं हा अक्षरु । ऐसा वेदांतीं डगरु । केला देशी थोरु । सिद्धांताच्या ॥ २४ ॥ ऐसें जीवकार्यकारण । जया मायासंगुचि लक्षण । अक्षर पुरुषु जाण । चैतन्य तें ॥ २५ ॥

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्पुदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

आतां अन्यथाज्ञानीं । या दोनी अवस्था जया जनीं । तया हरपती घनीं । अज्ञानतत्त्वीं ॥ २६ ॥ तें अज्ञान ज्ञानीं बुडालिया । ज्ञानें कीर्तिमुखत्व केलिया । जैसा वहि काष्ठ जाळूनियां । स्वयें जले ॥ २७ ॥ तैसें अज्ञान ज्ञानें नेले । आपण वस्तु देऊनि गेले । ऐसें जाणणेंनिवीण उरले । जाणतें जें ॥ २८ ॥ तें तो गा उत्तम पुरुषु । जो तृतीय कां निष्कर्षु । दोहींहून आणिकु । मागिला जो ॥ २९ ॥ सुषुप्तीं आणि स्वप्ना- । पासूनि बहुवें अर्जुना । जागणें जैसें आना । बोधाचेंचि ॥ ५३० ॥ कां रशमी हन मृगजळा- । पासूनि अर्कमंडळा । अफाटु तेवीं वेगळा । उत्तमु गा ॥ ३१ ॥ हें ना काढींचा काढाहुनी ।

अनारिसा जैसा बही । तैसा क्षराक्षरापासुनी । आनचि तो ॥ ३२ ॥ पैं ग्रासूनि
आपली मर्यादा । एक करीत नदीनदां । उठी कल्पांतीं उदावादा ।
एकार्णवाचा ॥ ३३ ॥ तैसें स्वप्न ना सुषुप्ती । ना जागराची गोठी आथी ।
जैसी गिल्ली दिवोराती । प्रळयतेजें ॥ ३४ ॥ मग एकपण ना दुजें । असें
नाहीं हें नेणिजे । अनुभव निर्बुजे । बुडाला जेथें ॥ ३५ ॥ ऐसें आथि जें
कांहीं । तें तो उत्तम पुरुषु पाहीं । जें परमात्मा इहीं । बोलिजे नारीं ॥ ३६ ॥
तेंही एथ न मिसळतां । बोलणें जीवत्वें पंडुसुता । जैसी बुडणेयाची वार्ता ।
थडियेचा कीजे ॥ ३७ ॥ तैसें विवेकाचिये कांठीं । उभें ठाकलेया किरीटी ।
पारावाराचिया गोठी । करणें वेदां ॥ ३८ ॥ म्हणौनि पुरुषु क्षराक्षरु । दोन्ही
देखोनि अवरु । यातें म्हणती परु । आत्मरूप ॥ ३९ ॥ अर्जुना ऐसिया परी ।
परमात्मा शब्दवरी । सूचिजे गा अवधारीं । पुरुषोत्तमु ॥ ५४० ॥ ए-न्हवीं न
बोलणेंचि बोलणें । जेथिचें सर्व नेणिवा जाणणें । कांहींच न होनि होणें ।
जे वस्तु गा ॥ ४१ ॥ सोऽहं तेंही अस्तवलें । जेथ सांगतेंचि सांगणें जालें ।
द्रष्टृत्वेंसी गेलें । दृश्य जेथ ॥ ४२ ॥ आतां बिंबा आणि प्रतिबिंबा- । मार्जीं
कैंची हें म्हणों नये प्रभा । जन्ही कैसेनि हे लाभा । जायेचि ना ॥ ४३ ॥ कां
घाणा फुला दोहीं । द्रुती असे जे माझारिलं ठायीं । ते न दिसे तरी नाहीं ।
ऐसें बोलों नये ॥ ४४ ॥ तैसें द्रष्टा दृश्य हें जाये । मग कोण म्हणे काय
आहे । हेंचि अनुभवें तेंचि पाहे । रूप तया ॥ ४५ ॥ जो प्रकाशयेंवीण प्रकाशु ।
ईशितव्येवीण ईशु । आपणेंनीचि अवकाशु । वसवीत असे जो ॥ ४६ ॥ जो
नादें ऐकिजता नादु । स्वादें चाखिजता स्वादु । जो भोगिजतसे आनंदु ।
आनंदेचि ॥ ४७ ॥ जो पूर्णतेचा परिणामु । पुरुषु गा पुरुषोत्तमु । विश्रांतीचाही
विश्रामु । विराला जेथें ॥ ४८ ॥ सुखासि सुख जोडिलें । जें तेज तेजासि
सांपडलें । शून्यही बुडालें । महाशून्यीं जिये ॥ ४९ ॥ जो विकासाहीवरी उरता ।
ग्रासातेंही ग्रासूनि पुरता । जो बहुतें पाडें बहुतां- । पासूनि बहु ॥ ५५० ॥ पैं
नेणतयाप्रती । रुपेपणाची प्रतीती । रूपें न होऊनि शुक्री । दावी जेवीं ॥ ५१ ॥
कां नाना अलंकारदशे । सोनें न लपत लपालें असे । विश्व न होनियां
तैसें । विश्व जो धरी ॥ ५२ ॥ हें असो जलतरंगा । नाहीं सिनानेपण जेवीं गा ।

तेवीं दिसता प्रकाशु जगा । आपणचि जो ॥ ५३ ॥ आपलिया संकोचविकाशा ।
आपणचि रूप वीरेशा । हा जळीं चंद्र हन जैसा । समग्र गा ॥ ५४ ॥ तैसा
विश्वपणे कांहीं होये । विश्वलोपीं कहीं न जाये । जैसा रात्रीं दिवसे नोहे ।
द्विधा रवि ॥ ५५ ॥ तैसा कांहींचि कोणीकडे । कायिसेनिहि वेंचीं न पडे ।
जयाचें सांगडें । जयासीचि ॥ ५६ ॥

यस्मात्करमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

जो आपणेंचि आपणया । प्रकाशीतसे धनंजया । काय बहु बोले
जया । नाहीं दुजें ॥ ५७ ॥ तो गा मी निरुपाधिकु । क्षराक्षरोत्तमु एकु । म्हणौनि
म्हणे वेद लोकु । पुरुषोत्तमु ॥ ५८ ॥

यो मामेवमसमूढो जानाति पुरुषोत्तम् ।
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

परी हें असो ऐसिया । मज पुरुषोत्तमातें धनंजया । जाणे जो पाहलेया ।
ज्ञानमित्रें ॥ ५९ ॥ चेइलिया आपुलें ज्ञान । जैसें नाहींचि होय स्वप्न । तैसें
स्फुरतें त्रिभुवन । वावों जालें ॥ ५६० ॥ कां हातीं घेतलिया माळा । फिटे
सर्पाभासाचा कांटाळा । तैसा माझेनि बोधें टवाळा । नागवे तो ॥ ६१ ॥ लेणें
सोनेंचि जो जाणे । तो लेणेंपण तें वावो म्हणे । तेवीं मी जाणोनि जेणें ।
वाळिला भेदु ॥ ६२ ॥ मग म्हणे सर्वत्र सच्चिदानन्दु । मीचि एकु स्वतःसिद्धु ।
जो आपणेनसीं भेदु । नेणोनियां जाणे ॥ ६३ ॥ तेणेंचि सर्व जाणितलें । हेंही
म्हणणें थेंकुलें । जे तथा सर्व उरलें । द्वैत नाहीं ॥ ६४ ॥ म्हणौनि माझिया
भजना । उचितु तोचि अर्जुना । गगन जैसें आलिंगना । गगनाचिया ॥ ६५ ॥
क्षीरसागरा परगुणें । कीजे क्षीरसागरचिपणें । अमृतचि होउनि मिळणें ।
अमृतीं जेवीं ॥ ६६ ॥ साडेपंधरा मिसळावें । तैं साडेपंधरेंचि होआवें । तेवीं
मी जालिया संभवे । भक्ति माझी ॥ ६७ ॥ हां गा सिंधूसि आनी होती । तरी
गंगा कैसेनि मिळती । म्हणौनि मी न होतां भक्ती- । अन्वयो आहे ॥ ६८ ॥
ऐसियालागीं सर्व प्रकारीं । जैसा कल्लोळु अनन्य सागरीं । तैसा मातें

अवधारीं । भजिन्नला जो ॥ ६९ ॥ सूर्या आणि प्रभे । एकवंकी जेणे लोभे ।
तो पाडु मानूं लाभे । भजना तया ॥ ५७० ॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।

एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमयोगो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

एवं कथित्यादारभ्य । हें जें सर्व शास्त्रैकलभ्य । उपनिषदां सौरभ्य ।
कमळदळां जेवीं ॥ ७१ ॥ हें शब्दब्रह्माचें मथितें । व्यासप्रज्ञेचेनि हातें । मथूनि
काढिलें आयितें । सार आम्हीं ॥ ७२ ॥ जे ज्ञानामृताची जान्हवी । जे आनंदचंद्रींची
सतरावी । विचारक्षीरार्णवींची नवी । लक्ष्मी जे हे ॥ ७३ ॥ म्हणौनि आपुलेनि
पदे वर्णे । अर्थाचेनि जीवेंप्राणे । मीवांचोनि हों नेणे । आन कांहीं ॥ ७४ ॥
क्षराक्षरत्वे समोर जालें । तयांचे पुरुषत्व वाळिले । मग सर्वस्व मज दिधले ।
पुरुषोत्तमीं ॥ ७५ ॥ म्हणौनि जगीं गीता । मियां आत्मेनि पतिव्रता । जे हे
प्रस्तुत तुवां आतां । आकर्णिली ॥ ७६ ॥ साचचि बोलाचें नव्हे हें शास्त्र ।
ऐं संसारु जिणतें हें शास्त्र । आत्मा अवतरिते मंत्र । अक्षरें इयें ॥ ७७ ॥ परी
तुजपुढां सांगितलें । तें अर्जुना ऐसें जालें । जें गौप्यधन काढिलें । माझें
आजि ॥ ७८ ॥ मज चैतन्यशंभूच्या माथां । जो निक्षेपु होता पार्था । तया गौतमु
जालासि आस्था । निधी तूं गा ॥ ७९ ॥ चोखटिवा आपुलिया । पुढिला
उगाणा घेयावया । तया दर्पणाचीचि परी धनंजया । केली आम्हां ॥ ५८० ॥
कंा भरलें चंद्रतारांगणीं । नभ सिंधू आपणयामाजीं आणी । तैसा गीतेसीं मी
अंतःकरणीं । सूदला तुवां ॥ ८१ ॥ जे त्रिविधमळिकटा । तूं सांडिलासि
सुभटा । म्हणौनि गीतेसीं मज वसौटा । जालासि गा ॥ ८२ ॥ परी हें बोलों
काय गीता । जे हे माझी उन्मेषलता । जाणे तो समस्ता । मोहा मुके ॥ ८३ ॥
सेविली अमृतसरिता । रोगु दवडूनि पंडुसुता । अमरपण उचितां । देऊनि
घाली ॥ ८४ ॥ तैसी गीता हे जाणितलिया । काय विस्मयो मोह जावया । परी
आत्मज्ञाने आपणपयां । मिळिजे येथ ॥ ८५ ॥ जया आत्मज्ञानाच्या ठायीं ।

कर्म आपुलेया जीविता पाहीं। होऊनियां उतराई। ल्या जाय ॥ ८६ ॥ हरपले दावूनि जैसा। मागु सरे वीरविलासा। ज्ञानचि कळस वळघे तैसा। कर्मप्रासादाचा ॥ ८७ ॥ म्हणौनि ज्ञानिया पुरुषा। कृत्य करूं सरले देखा। ऐसा अनाथांचा सखा। बोलिला तो ॥ ८८ ॥ तें श्रीकृष्णवचनामृत। पार्थी भरोनि असे वोसंडत। मग व्यासकृपा प्राप्त। संजयासी ॥ ८९ ॥ तो धृतराष्ट्रराया। सूतसे पान करावया। म्हणौनि जीवितांतु तया। नोहेचि भारी ॥ ५९० ॥ एहवीं गीताश्रवणअवसरीं। आवडों लागतां अनधिकारी। परि सेखीं तेचि उजरी। पातला भली ॥ ९१ ॥ जेळ्हां द्राक्षीं दूध घातलें। तेळ्हां वायां गेलें गमलें। परी फळपाकीं दुणावलें। देखिजे जेवीं ॥ ९२ ॥ तैसीं श्रीहरीवक्रींचीं अक्षरें। संजयें सांगितलीं आदरें। तिहीं अंधु तोही अवसरें। सुखिया जाला ॥ ९३ ॥ तेंचि मन्हाटेनि विन्यासें। मियां उन्मेषें ठसेंठोंबसें। जी जाणें नेणें तैसें। निरोपिलें ॥ ९४ ॥ सेवंतीये अरिसि कांही। आंग पाहतां विशेषु नाहीं। परी सौरभ्य नेलें तिहीं। भ्रमरीं जाणिजे ॥ ९५ ॥ तैसें घडतें प्रमेय घेडजे। उणें तें मज देडजे। जें नेणें हेंचि सहजें। रूप कीं बाळा ॥ ९६ ॥ तरी नेणतें जही होये। तही देखोनि बाप कीं माये। हर्ष केंही न समाये। चोज करिती ॥ ९७ ॥ तैसें संत माहेर माझें। तुम्हीं मिनलिया मी लाडैजे। तेंचि ग्रंथाचेनि व्याजें। जाणिजो जी ॥ ९८ ॥ आतां विश्वात्मकु हा माझा। स्वामी श्रीनिवृत्तिराजा। तो अवधारु वाक्पूजा। ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ५९९ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय सोळावा

मावळवीत विश्वाभासु । नवल उदयला चंडांशु । अद्व्याब्जिनीविकाशु ।
वंदू आतां ॥ १ ॥ जो अविद्याराती रुसोनियां । गिळी ज्ञानज्ञानचांदणिया । जो
सुदिनु करी ज्ञानियां । स्वबोधाचा ॥ २ ॥ जेणे विवळतिये सवळे । लाहोनि
आत्मज्ञानाचे डोळे । सांडिती देहाहंतेचीं अविसाळे । जीवपक्षी ॥ ३ ॥
लिंगदेहकमळाचा । पोटीं वेंचुतया चिदभ्रमराचा । बंदिमोक्षु जयाचा । उदैला
होय ॥ ४ ॥ शब्दाचिया आसकडीं । भेदनदीच्या दोहीं थर्डीं । आरडाते
विरहवेडीं । बुद्धिबोधु ॥ ५ ॥ तया चक्रवाकांचे मिथुन । सामरस्याचें समाधान ।
भोगवी जो चिदगगन । भुवनदिवा ॥ ६ ॥ जेणे पाहालिये पाहांटे । भेदाची
चोरवेळ फिटे । रिघती आत्मानुभववाटे । पांथिक योगी ॥ ७ ॥ जयाचेनि
विवेककिरणसंगें । उन्मेखमूर्यकांतु फुणगे । दीपले जाळिती दांगें । संसाराचीं ॥ ८ ॥
जयाचा रश्मिपुंजु निबरु । होतां स्वरूप उखरीं स्थिरु । ये महासिद्धीचा पूरु ।
मृगजळ तें ॥ ९ ॥ जो प्रत्यग्बोधाचिया माथया । सोऽहंतेचा मध्याह्नीं आलिया ।
लपे आत्मभ्रांतिछाया । आपणां तलीं ॥ १० ॥ ते वेळीं विश्वस्वप्नासहितें ।
कोण अन्यथामती निनेतें । सांभाळी नुरेचि जेथें । मायाराती ॥ ११ ॥ म्हणौनि
अद्व्यबोधपाटणीं । तेथ महानंदाची दाटणी । मग सुखानुभूतीचीं घेणीं देणीं ।
मंदावों लागती ॥ १२ ॥ किंबहुना ऐसैसें । मुक्तकैवल्य सुदिवसें । सदा
लाहिजे कां प्रकाशें । जयाचेनि ॥ १३ ॥ जो निजधामव्योमींचा रावो । उदैलाचि
उदैजतखेंवो । फेडी पूर्वादि दिशांसि ठावो । उदोअस्तूचा ॥ १४ ॥ न दिसणें
दिसणेंनसीं मावळवी । दोहीं झांकिलें तें सैंध पालवी । काय बहु बोलों ते
आघवी । उखाचि आनी ॥ १५ ॥ तो अहोरात्रांचा पैलकडु । कोणे देखावा
ज्ञानमार्तडु । जो प्रकाशयेंवीण सुरवाडु । प्रकाशाचा ॥ १६ ॥ तया चित्पूर्या
श्रीनिवृत्ती । आतां नमो म्हणों पुढतपुढती । जे बाधका येडजतसे स्तुती ।
बोलाचिया ॥ १७ ॥ देवाचें महिमान पाहोनियां । स्तुती तरी येईजे चांगावया ।

जरी स्तव्यबुद्धीसीं ल्या । जाईजे कां ॥ १८ ॥ जो सर्वनेणिवां जाणिजे ।
मौनाचिया मिठीया वानिजे । कांहींच न होनि आणिजे । आपणपयां
जो ॥ १९ ॥ तया तुझिया उद्देशासाठीं । पश्यती मध्यमा पोटीं । सूनि परेसींही
पाठीं । वैखरी विरे ॥ २० ॥ तया तूतें मी सेवकपणे । लेवीं बोलकेया
स्तोत्राचें लेणे । हें उपसाहावेंही म्हणतां उणे । अद्वयानंदा ॥ २१ ॥ परी रंके
अमृताचा सागरु । देखिलिया पडे उचिताचा विसरु । मग करूं थांवे
पाहुणेरु । शाकांचा तया ॥ २२ ॥ तेथ शाकुही कीर बहुत म्हणावा । तयाचा
हर्षवेगुचि तो घ्यावा । उजळोनि दिव्यतेजा हातिवा । ते भक्तीचि पाहावी ॥ २३ ॥
बाळा उचित जाणणे होये । तरी बाळपणचि कें आहे । परी साचचि येरी
माये । म्हणौनि तोषे ॥ २४ ॥ हां गा गांवरसें भरलें । पाणी पाठीं पाय देत
आलें । तें गंगा काय म्हणितलें । परतें सर ॥ २५ ॥ जी भृगूचा कैसा
अपकारु । कीं तो मानूनि प्रियोपचारु । तोषेचिना शार्दूळधरु । गुरुत्वासीं ॥ २६ ॥
की आंधारें खतेलें अंबर । झालेया दिवसनाथासमोर । तेणे तयातें पन्हा सर ।
म्हणितलें काई ॥ २७ ॥ तेवीं भेदबुद्धीचिये तुले । घालूनि सूर्यश्लेषाचें
कांटालें । तुकिलासि तें येकी वेळे । उपसाहिजो जी ॥ २८ ॥ जिहीं ध्यानाचा
डोळां पाहिलासी । वेदादि वाचां वानिलासी । जें उपसाहिलें तयासी । तें
आम्हांही करीं ॥ २९ ॥ परी मी आजि तुझ्या गुणीं । लांचावलों अपराधु न
गरीं । भलतें करीं परी अर्धधर्णीं । नुठी कदा ॥ ३० ॥ मियां गीता येणे नांवें ।
तुझ्ये पसायामृत सुहावें । वानूं लाधलों तें दुणेन थावें । दैवलों दैवें ॥ ३१ ॥
माझिया सत्यवादाचें तप । वाचा केलें बहुत कल्प । तया फळाचें हें
महाद्वीप । पातलों प्रभु ॥ ३२ ॥ पुण्यें पोशिलीं असाधारणें । तियें तुझ्ये गुण
वानणें । देऊनि मज उत्तीर्णे । जालीं आजी ॥ ३३ ॥ जी जीवित्वाच्या
आडवीं । आतुडलों होतों मरणगांवीं । ते अवदसाचि आघवी । फेडिली
आजी ॥ ३४ ॥ जे गीता येणे नांवें नावाणिगी । जे अविद्या जिणोनि दाटुगी ।
ते कीर्तीं तुझी आम्हांजोगी । वानावया जाली ॥ ३५ ॥ पैं निर्धना घरीं
वानिवसें । महालक्ष्मी येऊनि बैसे । तयातें निर्धन ऐसें । म्हणों ये काई ॥ ३६ ॥
कां अंधकाराचिया ठाया । दैवें सुर्यु आलिया । तो अंधारुचि जगा यया ।
प्रकाशु नोहे ॥ ३७ ॥ जया देवाची पाहतां थोरी । विश्व परमाणुही दशा न

धरी। तो भावाचिये सरोभरी। नव्हेचि काई॥ ३८॥ तैसा मी गीता
वाखाणीं। हे खपुष्याची तुरंबणी। परी समर्थे तुवां शिरयाणी। फेडिली
ते॥ ३९॥ म्हणौनि तुझेनि प्रसादें। मी गीतापद्ये अगाधें। निस्तपीन जी
विशदें। ज्ञानदेवो म्हणे॥ ४०॥ तरी अध्यायीं पंधरावां। श्रीकृष्णों तया
पांडवा। शास्त्रसिद्धांतु आघवा। उगणिला॥ ४१॥ जे वृक्षरूपक परिभाषा।
केले उपाधि रूप अशेषा। सद्वैद्ये जैसे दोषा। अंगलीना॥ ४२॥ आणि
कूटस्थु जो अक्षरु। दाविला पुरुषप्रकारु। तेणे उपहिताही आकारु। चैतन्या
केला॥ ४३॥ पाठीं उत्तमपुरुष। शब्दाचें करूनि मिष। दाविले चोख।
आत्मतत्त्व॥ ४४॥ आत्मविषयीं आंतुवट। साधन जें आंगदट। ज्ञान हेही
स्पष्ट। चावळला॥ ४५॥ म्हणौनि इये अध्यायीं। निस्तप्य नुरेचि कांहीं।
आतां गुरुशिष्यां दोहीं। स्नेहो लाहणा॥ ४६॥ एवं इयेविषयीं कीर। जाणते
बुझावले अपार। परी मुमुक्षु इतर। साकांक्ष जाले॥ ४७॥ त्या मज
पुरुषोत्तमा। ज्ञाने भेटे जो सुवर्मा। तो सर्वज्ञ तोचि सीमा। भक्तीचीही॥ ४८॥
ऐसे हें त्रैलोक्यनायके। बोलिले अध्यायांत श्लोके। तेथें ज्ञानचि बहुतेके।
वानिले तोषे॥ ४९॥ भरूनि प्रपंचाचा घोंटु। कीजे देखतांचि देखतया द्रष्टु।
आनंदसाम्राज्यीं पाटु। बांधिजे जीवा॥ ५०॥ येकढेया लाठेपणाचा उपावो।
आनु नाहींचि म्हणे देवो। हा सम्यग्ज्ञानाचा रावो। उपायांमार्जी॥ ५१॥ ऐसे
आत्मजिज्ञासु जे होते। तिहीं तोषलेनि चित्तें। आदरें तया ज्ञानातें। वोंवाळिले
जीवें॥ ५२॥ आतां आवडी जेथ पडे। तयाची अवसरी पुढे पुढे। रिगों लागे
हें घडे। प्रेम ऐसे॥ ५३॥ म्हणौनि जिज्ञासूच्या पैकीं। ज्ञानीं प्रतीति होय ना
जंव निकी। तंव योगक्षेमु ज्ञानविखीं। स्फुरेलचि कीं॥ ५४॥ म्हणौनि तेंचि
सम्यग्ज्ञान। कैसेनि होय स्वाधीन। जालिया वृद्धियत। घडेल केवीं॥ ५५॥
कां उपजोचि जें न लाहे। जें उपजलेही अव्हांटा सूये। तें ज्ञानीं विरुद्ध काय
आहे। हें जाणावें कीं॥ ५६॥ मग जाणतया जें विरु। तयाची वाट वाहती
करू। ज्ञाना हित तेंचि विचारू। सर्वभावें॥ ५७॥ ऐसा जिज्ञासु तुम्हीं
समसतीं। भावो जो धरिला असे चित्तीं। तो पुरवावया लक्ष्मीपती।
बोलिजेल॥ ५८॥ ज्ञानासि सुजन्म जोडे। आपली विश्रांतिही वरी वाढे। ते
संपत्तीचे पवाडे। सांगिजेल दैवी॥ ५९॥ आणि ज्ञानाचेनि कामाकारे।

जे रागद्वेषांसि दे थारे । तिये आसुरियेहि घोरे । करील रूप ॥ ६० ॥ सहज इष्टानिष्टकरणी । दोघीचि इया कवतुकिणी । हे नवमाध्यार्थीं उभारणी । केली होती ॥ ६१ ॥ तेथ साउमा घेयावया उवावो । तंब वोडवला आन प्रस्तावो । तरी तया प्रसंगे आतां देवो । निस्तुपीत असे ॥ ६२ ॥ तया निस्तुपणाचेनि नांवें । अध्याय पद सोळावें । लावणी पाहतां जाणावें । मागिलावरी ॥ ६३ ॥ परी हें असो आतां प्रस्तुतीं । ज्ञानाच्या हिताहितीं । समर्थी संपत्ती । इयाचि दोन्ही ॥ ६४ ॥ जे मुमुक्षुमार्गीची बोळावी । जे मोहरात्रीची धर्मदिवी । ते आर्धीं तंब दैवी । संपत्ती ऐका ॥ ६५ ॥ जेथ एक एकातें पोखी । ऐसे बहुत पदार्थ येकीं । संपादिजती ते लोकीं । संपत्ति म्हणिजे ॥ ६६ ॥ ते दैवी सुखसंभवी । तेथ दैवगुणे येकोपजीवीं । जाली म्हणौनि दैवी । संपत्ति हे ॥ ६७ ॥

श्रीभगवानुवाच

अभयं सत्त्वसंशुद्धिज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥

आतां तयाचि दैवगुणां- । मार्जीं धुरेचा बैसणा । बैसे तया आकर्णा । अभय ऐसें ॥ ६८ ॥ तरी न घालूनि महापुरीं । न घेपे बुडण्याची शियारी । कां रोगु न गणिजे धरीं । पश्याचिया ॥ ६९ ॥ तैसा कर्माकर्माचिया मोहरा । उठू नेदूनि अहंकारा । संसाराचा दरारा । सांडणे येणे ॥ ७० ॥ अथवा ऐक्यभावाचेनि पैसें । दुजे मानूनि आत्मा ऐसे । भयवार्ता देशें । दवडणे जे ॥ ७१ ॥ पाणी बुडऊं ये मिठातें । तंब मीठचि पाणी आतें । तेवीं आपण जालेनि अद्वैतें । नाशे भय ॥ ७२ ॥ अगा अभय येणे नांवें । बोलिजे तें हें जाणावें । सम्यग्ज्ञानाचें आधवें । धांवणे हें ॥ ७३ ॥ आतां सत्त्वशुद्धी जे म्हणिजे । ते ऐशा चिन्हीं जाणिजे । तरी जळे ना विझे । राखोंडी जैसी ॥ ७४ ॥ कां पाडिवा वाढी न मगे । अंकसे तुटी सांडूनि मागें । मार्जीं अतिसूक्ष्म अंगें । चंद्रु जैसा राहे ॥ ७५ ॥ नातरी वार्षिया नाहीं मांडिली । ग्रीष्मे नाहीं सांडिली । मार्जीं निझरूपें निवडली । गंगा जैसी ॥ ७६ ॥ तैसी संकल्पविकल्पाची वोढी । सांडूनि रजतमाची कावडी । भोगितां निजधर्माची आवडी । बुद्धि उरे ॥ ७७ ॥ इंद्रियवर्गीं दाखविलिया । विरुद्धा अथवा भलीया ।

विस्मयो काहीं केलिया । नुठी चित्तीं ॥ ७८ ॥ गांवा गेलिया बल्लभु । पतिब्रतेचा विरहक्षोभु । भलतेसणी हानिलाभु । न मनी जेवीं ॥ ७९ ॥ तेवीं सत्त्वरूप रुचलेपणे । बुद्धी जें ऐसें अनन्य होणे । ते सत्त्वशुद्धी म्हणे । केशिहंता ॥ ८० ॥ आतां आत्मलभाविखीं । ज्ञानयोगामार्जीं एकीं । जे आपुलिया ठाकीं । हांवं भरे ॥ ८१ ॥ तेथ सगळिये चित्तवृत्ती । त्यागु करणे या रीती । निष्कामे पूर्णाहुती । हुताशीं जैसी ॥ ८२ ॥ कां सुकुलीने आपुली । आत्मजा सल्कुलींचि दिधली । हें असो लक्ष्मी स्थिरावली । मुकुंदीं जैसी ॥ ८३ ॥ तैसें निर्विकल्पपणे । जें योगज्ञानींच या वृत्तिक होणे । तो तिजा गुण म्हणे । श्रीकृष्णनाथु ॥ ८४ ॥ आतां देहवाचाचित्तें । यथासंपन्ने वित्ते । वैरी जालियाही आर्तीतं । न वंचणे जें कां ॥ ८५ ॥ पत्र पुष्य छाया । फळ मूळ धनंजया । वाठेचा न चुके आलिया । वृक्षु जैसा ॥ ८६ ॥ तैसें मनौनि धनधान्यवरी । विद्यमाने आल्या अवसरीं । श्रांतांचिये मनोहारीं । उपयोगा जाणे ॥ ८७ ॥ तया नांव जाण दान । जें मोक्षनिधानाचें अंजन । हें असो आइक चिन्ह । दमाचें तें ॥ ८८ ॥ तरी विषयेंद्रियां मिळणी । करूनि घापे वितुटणी । जैसें तोडिजे खड्गपाणी । पारकेया ॥ ८९ ॥ तैसा विषयजातांचा वारा । वाजों नेदिजे इंद्रियद्वारां । इयें बांधोनि प्रत्याहारा । हातीं वोपी ॥ ९० ॥ आंतुला चित्ताचें अंगवरी । प्रवृत्ति पळे पर बाहेरी । आगी सुयिजे दाहींहि द्वारीं । वैराग्याची ॥ ९१ ॥ श्वासोश्वासाहुनी बहुवसें । व्रते आचरे खरपुसें । वोसंतिता रात्रिदिवसें । नाराणुक जया ॥ ९२ ॥ पैं दमु ऐसा म्हणिये । तो हा जाण स्वरूपे । यागार्थुहि संक्षेपे । सांगों ऐक ॥ ९३ ॥ तरी ब्राह्मण करूनि धुरे । स्त्रियादिक पैल मेरे । माझारीं अधिकारे । आपुलालेनि ॥ ९४ ॥ जया जे सर्वोत्तम । भजनीय देवताधर्म । तें तेणे यथागम । विधी यजिजे ॥ ९५ ॥ जैसा द्विज षट्कर्मे करी । शूद्र तयातें नमस्कारी । कीं दोहींसही सरोभरी । निपजे यागु ॥ ९६ ॥ तैसें अधिकारपर्यालोचें । हें यज्ञ करणे सर्वाचें । परी विष फळाशेचें । न घापे मार्जीं ॥ ९७ ॥ आणि मी कर्ता ऐसा भावो । नेदिजे देहाचेनि द्वारें जावों । ना वेदज्ञेसि तरी ठावो । होझे स्वयें ॥ ९८ ॥ अर्जुना एवं यज्ञु । सर्वत्र जाण साज्ञु । कैवल्यमार्गांचा अभिज्ञु । सांगाती हा ॥ ९९ ॥ आतां चेंडुवें भूमी हाणिजे । नव्हे तो हाता आणिजे । कीं शेतीं बीं विखुरिजे ।

परी पिकीं लक्ष ॥ १०० ॥ नातरी ठेविले देखावया । आदर कीजे दिविया ।
 कां शाखा फले यावया । सिंपिजे मूळ ॥ १ ॥ हें बहु असो आरिसा ।
 आपणपै देखावया जैसा । पुढतपुढती बहुवसा । उटिजे प्रीती ॥ २ ॥ तैसा
 वेदप्रतिपाद्य जो इश्वरु । तो होआवयालागीं गोचरु । श्रुतीचा निरंतरु ।
 अभ्यासु करणे ॥ ३ ॥ तें द्विजांसीच ब्रह्मसूत्र । येरां स्तोत्र कां नाममंत्र ।
 आवर्तवर्णे पवित्र । पावावया तत्त्व ॥ ४ ॥ पार्था गा स्वाध्यावो । बोलिजे तो
 हा महणे देवो । आतां तप शब्दाभिप्रावो । आईक सांगो ॥ ५ ॥ तरी दाने
 सर्वस्व देणे । वेंचणे तें व्यर्थ करणे । जैसे फलोनि स्वयें सुकणे । इंद्रावणी
 जेवीं ॥ ६ ॥ नाना धूपाचा अग्निप्रवेश । कनकीं तुकाचा नाश । पितृपक्षु
 पोषिता न्हासु । चंद्राचा जैसा ॥ ७ ॥ तैसा स्वरूपाचिया प्रसरा- । लागीं
 प्राणेंद्रियशरीरां । आठणी करणे जे वीरा । तेंचि तप ॥ ८ ॥ अथवा अनासिसे ।
 तपाचें रूप जरी असे । तरी जाण जेवीं दुर्धीं हंसे । सूदली चांचू ॥ ९ ॥ तैसे
 देहजीवाचिये मिळणीं । जो उदयजत सूये पाणी । तो विवेक अंतःकरणीं ।
 जागवीजे ॥ १० ॥ पाहतां आत्मयाकडे । बुद्धीचा पैसु सांकडे । सनिद्र
 स्वप्न बुडे । जागणीं जैसे ॥ ११ ॥ तैसा आत्मपर्यालोचु । प्रवर्ते जो साचु ।
 तपाचा हा निर्वेचु । धनुर्धा ॥ १२ ॥ आतां बाळाच्या हितीं स्तन्य । जैसे
 नानाभूतीं चैतन्य । तैसे प्राणिमात्रीं सौजन्य । आर्जव तें ॥ १३ ॥

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।

दया भूतेष्वलोलुप्तवं मार्दवं हीरचापलम् ॥ २ ॥

आणि जगाचिया सुखोदेशों । शरीरवाचामानसे । राहाटणे तें अहिंसे । रूप
 जाण ॥ १४ ॥ आतां तीख होऊनि मवाळ । जैसे जातीचे मुकुळ । कां तेज
 परी शीतल । शशांकाचे ॥ १५ ॥ शके दावितांचि रोगु फेडूं । आणि जिभे
 तरी नव्हे कडु । तें वोखदु नाहीं मा घडु । उपमा कैंची ॥ १६ ॥ तरी मऊपणे
 बुबुळे । झगडतांही परी नाडळे । एह्वां फोडी कोंराळे । पाणी जैसे ॥ १७ ॥
 तैसे तोडावया संदेह । तीख जैसे कां लोह । श्राव्यत्वे तरी माधुर्य । पायीं
 घालीं ॥ १८ ॥ ऐकों ठातां कौतुके । कानातेंचि निघती मुखें । जें साचारिवेचेनि
 बिके । ब्रह्मी भेदी ॥ १९ ॥ किंबहुना प्रियपणे । कोणातेंही झकऊं नेणे ।
 यथार्थ तरी खुपणे । नाहीं कवणा ॥ २० ॥ एह्वां गोरी कीर काना गोड ।

परी साचाचा पाखाळीं कीड। आगीचे करणे उघड। परी जळों तें साच॥ २१॥ कानीं लागतां महुर। अर्थे विभांडी जिव्हार। तें वाचा नव्हे सुंदर। लांवचि पां॥ २२॥ परी अहितीं कोपोनि सोप। लालनीं मऊ जैसें पुष्प। तिये मातेचे स्वरूप। जैसें कां होय॥ २३॥ तैसें श्रवणसुखचतुर। परिणमोनि साचार। बोलणे जें अविकार। तें सत्य येथें॥ २४॥ आतां घालितांहि पाणी। पाषाणीं न निघे आणी। कां मथिलिया लोणी। कांजी नेदी॥ २५॥ त्वचा पायें शिरीं। हालेयाही फडे न करी। वसंतींहीं अंबरीं। न होती फुलें॥ २६॥ नाना रंभेचेनिही रूपें। शुक्रीं नुठिजेचि कंदर्पे। कां भस्मीं वन्हि न उद्दीपे। घृतेंहीं जेवीं॥ २७॥ तेवींचि कुमारु क्रोधें भरे। तैसिया मंत्राचीं बीजाक्षरें। तियें निमित्तेंहीं अपारें। मीनलिया॥ २८॥ परि धातयाही पायां पडतां। नुठी गतायु पंडुसुता। तैसी नुपजे उपजवितां। क्रोधोर्मी गा॥ २९॥ अक्रोधत्व ऐसें। नांव तें ये दशे। जाण ऐसें श्रीनिवासें। म्हणितलें तया॥ १३०॥ आतां मृत्तिकात्यागें घटु। तंतुत्यागें पटु। त्यजिजे जेवीं वटु। बीजत्यागें॥ ३१॥ कां त्यजूनि भिंतीमात्र। त्यजिजे आधवेचि चित्र। कां निद्रात्यागें विचित्र। स्वप्नजाळ॥ ३२॥ नाना जलत्यागें तरंग। वर्षात्यागें मेघ। त्यजिजती जैसे भोग। धनत्यागें॥ ३३॥ तेवीं बुद्धिमंतीं देहीं। अहंता सांझूनि पाहीं। सांडिजे अशेषही। संसारजात॥ ३४॥ तया नांव त्यागु। म्हणे तो यज्जांगु। हें मानूनि सुभगु। पार्थु पुसे॥ ३५॥ आतां शांतीचें लिंग। तें व्यक्त मज सांग। देवो म्हणती चांग। अवधान देई॥ ३६॥ तरी गिळोनि ज्ञेयातें। ज्ञाता ज्ञानही माघौतें। हारपे निरुतें। ते शांति पैं गा॥ ३७॥ जैसा प्रळयांबूचा उभडु। बुद्धवुनि विश्वाचा पवाडु। होय आपणपें निबिडु। आपणचि॥ ३८॥ मग उगम ओघ सिंधु। हा नुरेचि व्यवहारभेदु। परी जलैक्याचा बोधु। तोही कवणा॥ ३९॥ तैसी ज्ञेया देतां मिठी। ज्ञातृत्वही पडे पोटीं। मग उरे तेंचि किरीटी। शांतीचें रूप॥ १४०॥ आतां कदर्थवीत व्याधी। बळीकरणाचिया आर्धीं। आपपरु न शोधी। सद्वैद्यु जैसा॥ ४१॥ कां चिखलीं रुतली गाये। धडभाकड न पाहे। जो तियेचिया ग्लानी होये। कालाभुला॥ ४२॥ नाना बुडतयातें सकरुणु। न पुसे अंत्यजु कां ब्राह्मणु। काढूनि राखे प्राणु। हेंचि जाणे॥ ४३॥ कीं माय वर्नीं पापिये। उघडी केली

विपायें । ते नेसल्यावीण न पाहे । शिष्टु जैसा ॥ ४४ ॥ तैसें अज्ञानप्रमादादिकर्मीं । कां प्राक्तनहीन सदोखी । निंदत्वाच्या सर्वविखीं । खिल्ले जे ॥ ४५ ॥ तयां आंगीक आपुलें । देऊनियां भलें । विसरविजती सलें । सलतीं तियें ॥ ४६ ॥ अगा पुढिलाचा दोखु । करूनि आपुलिये दिठी चोखु । मग घापे अवलोकु । तयावरी ॥ ४७ ॥ जैसा पुजूनि देवो पाहिजे । पेरूनि शेता जाइजे । तोषानि प्रसादु घेडजे । अतिशीच्या ॥ ४८ ॥ तैसें आपुलेनि गुणें । पुढिलाचें उणें । फेडूनियां पाहणें । तयाकडे ॥ ४९ ॥ वांचूनि न विंधिजें वर्मीं । नातुडविजे अकर्मीं । न बोलविजे नार्मीं । सदोषीं तिहीं ॥ ५० ॥ वरी कोणे एके उपायें । पडिलें तें उभें होये । तेंच कीजे परी घाये । नेदावे वर्मीं ॥ ५१ ॥ पैं उत्तमाचियासाठीं । नीच मानिजे किरीटी । हे वांचोनि दिठी । दोषु न घेपे ॥ ५२ ॥ अगा अपैशून्याचें लक्षण । अर्जुना हें फुडें जाण । मोक्षमार्गाचें सुखासन । मुख्य हें गा ॥ ५३ ॥ आतां दया ते ऐसी । पूर्णचंद्रिका जैसी । निववितां न कडसी । सानें थोर ॥ ५४ ॥ तैसें दुःखिताचें शिणणें । हिरतां सकणवपणें । उत्तमाधम नेणे । विवंचूं गा ॥ ५५ ॥ पैं जगीं जीवनासारिखें । वस्तु अंगवरी उपखें । परी जातें जीवित राखे । तृणाचेंहि ॥ ५६ ॥ तैसें पुढिलाचेनि तापें । कळवळलिये कृपें । सर्वस्वेंसीं दिधल्लेहि आपणपें । थोडेंचि गमे ॥ ५७ ॥ निम्न भरलियाविणें । पाणी ढळोंचि नेणें । तेवीं श्रांता तोषानि जाणें । सामोरें पां ॥ ५८ ॥ पैं पार्यीं कांटा नेहटे । तंब व्यथा जीवीं उमटे । तैसा पोळे संकटें । पुढिलांचेनि ॥ ५९ ॥ कां पावो शीतळता लाहे । कीं ते डोक्याचिलागीं होये । तैसें परसुखें जाये । सुखावतु ॥ ६० ॥ किंबहुना तृषितालागीं । पाणी आरायिलें असे जगीं । तैसें दुःखितांचे सेलभागीं । जिणें जयाचें ॥ ६१ ॥ तो पुरुष वीरराया । मूर्तिमंत जाण दया । मी उदयजतांचि तया । ऋणिया लाभें ॥ ६२ ॥ आतां सूर्यासि जीवें । अनुसरलिया राजीवें । परी तें तो न शिवे । सौरभ्य जैसें ॥ ६३ ॥ कां वसंताचिया वाहाणीं । आलिया वनश्रीच्या अक्षौहिणी । ते न करीतुचि घेणी । निगाला तो ॥ ६४ ॥ हें असो महासिद्धीसी । लक्ष्मीही आलिया पाशीं । परी महाविष्णु जैसी । न गणीच ते ॥ ६५ ॥ तैसे ऐहिकींचे कां स्वर्गींचे । भोग पाइक जालिया इच्छेचे । परी भोगावें हें न रुचे । मनामार्जीं ॥ ६६ ॥

बहुवें काय कौतुकीं । जीव नोहे विषयभिलाखी । अलोलुत्पदशा ठाउकी ।
 जाण ते हे हे ॥ ६७ ॥ आतां माशियां जैसें मोहळ । जळचरां जेवीं जळ । कां
 पक्षीयां अंतराळ । मोकळें हें ॥ ६८ ॥ नातरी बाळकोहेशें । मातेचें स्नेह जैसें ।
 कां वसंतीच्या स्पर्शें । मऊ मल्यानिलु ॥ ६९ ॥ डोळ्यां प्रियाची भेटी । कां
 पिलियां कुर्मीची दिठी । तैसी भूतमात्रीं राहटी । मवाळ ते ॥ ७० ॥ स्पर्शें
 अतिमृदु । मुखीं घेतां सुस्वादु । घ्राणासि सुगंधु । उजाळु आंगें ॥ ७१ ॥ तो
 आवडे तेवढा घेतां । विरुद्ध जरी न होता । तरी उपमे येता । कापूर
 कीं ॥ ७२ ॥ परी महाभूतें पोटी वाहे । तेवींचि परमाणूमाजीं सामाये । या
 विश्वानुसार होये । गगन जैसें ॥ ७३ ॥ काय सांगें ऐसें जिणें । जें जगाचेनि
 जीवें प्राणें । तयां नांव म्हणें । मार्दव मी ॥ ७४ ॥ आतां पराजयें राजा । जैसा
 कर्दर्थिजे लाजा । कां मानिया निस्तेजा । निकृष्टास्तव ॥ ७५ ॥ नाना चांडाळ
 मंदिराशीं । अवचटें आलिया संन्यासी । मग लाज होय जैसी । उत्तमा
 तया ॥ ७६ ॥ क्षत्रिया रणीं पळोनि जाणें । तें कोण साहे लाजिरवाणें । कां
 वैधव्यें पाचारणें । महासतियेतें ॥ ७७ ॥ रूपसा उदयलें कुष्ट । संभावितां
 कुटीचें बोट । तया लाजा प्राणसंकट । होय जैसें ॥ ७८ ॥ तैसें औटहातपणें ।
 जें शव होऊनि जिणें । उपजों उपजों मरणें । नावानावा ॥ ७९ ॥ तियें
 गर्भमेदमुसें । रक्तमूत्ररसें । वोंतीव होऊनि असे । तें लाजिरवाणें ॥ ८० ॥ हें
 बहु असो देहपणें । नामरूपासि येणें । नाहीं गा लाजिरवाणें । तयाहूनी ॥ ८१ ॥
 ऐसैसिया अवकळा । घेपे शरीराचा कंटाळा । ते लाज यें निर्मळा । निसुगा
 गोड ॥ ८२ ॥ आतां सूत्रतंतु तुटलिया । चेष्टाचि ठाके सायखडिया । तैसी
 प्राणजयें कर्मेंद्रियां । खुंटे गती ॥ ८३ ॥ कीं मावळलिया दिनकरु । सरे
 किरणांचा प्रसरु । तैसा मनोजयें प्रकारु । ज्ञानेंद्रियांचा ॥ ८४ ॥ एवं मनपवननियमें
 होती दाही इंद्रियें अक्षमें । तें अचापल्य वर्में । येणें होय ॥ ८५ ॥

तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।

भवन्ति सम्पदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

आतां ईश्वरप्राप्तीलागीं । प्रवर्ततां ज्ञानमार्गीं । धिंवसेयाचि आंगीं । उणीव
 नोहे ॥ ८६ ॥ वोखटें मरणाएसें । तेंही आलें अग्निप्रवेशें । परी प्राणेश्वरोहेशें ।
 न गणीचि सती ॥ ८७ ॥ तैसें आत्मनाथाचिया आधी । लाऊनि विषयविषाची

बाधी । धांवों आवडे पाणधी । शून्याचिये ॥ ८८ ॥ न ठाके निषेधु आड । न पडे विधीची भीड । नुपजेचि जीवीं कोड । महासिद्धीचें ॥ ८९ ॥ ऐसें ईश्वराकडे निज । धांवे आपसया सहज । तया नांव तेज । अध्यात्मिक तें ॥ ९० ॥ आतां सर्वही साहातिया गरिमा । गर्वा न ये तेचि क्षमा । जैसें देह वाहेनि रोमा । वाहणें नेणें ॥ ९१ ॥ आणि मातलिया इंद्रियांचे वेग । कां प्राचीनें खबळले रोग । अथवा योगवियोग । प्रियाप्रियांचे ॥ ९२ ॥ यया आघवियांचाचि थोरु । एके वेळे आलिया पूरु । तरी अगस्त्य कां होऊनि धीरु । उभा ठाके ॥ ९३ ॥ आकाशीं धूमाची रेखा । उठिली बहुवा आगळिका । ते गिळी येकीं झुलुका । वारा जेवीं ॥ ९४ ॥ तैसें अधिभूताधिदैवां । अध्यात्मादि उपद्रवां । पातलेया पांडवा । गिळूनि घाली ॥ ९५ ॥ ऐसें चित्तक्षोभाच्या अवसरीं । उचलूनि धैर्या जें चांगावें करी । धृती म्हणिपे अवधारीं । तियेतें गा ॥ ९६ ॥ आतां निर्वाळूनि कनकें । भरिला गांगेंपीयूखें । तया कलशाचियासारिखें । शौच असे ॥ ९७ ॥ जे आंगीं निष्काम आचारु । जीवीं विवेक साचारु । तो सबाह्य घडला आकारु । शुचित्वाचाचि ॥ ९८ ॥ कां फेडित पाप ताप । पोखीत तीरींचे पादप । समुद्रा जाय आप । गंगेचें जैसें ॥ ९९ ॥ कां जगाचें आंध्य फेडितु । श्रियेचीं रातउं उघडितु । निघे जैसा भास्वतु । प्रदक्षिणे ॥ २०० ॥ तैसीं बांधिलीं सोडिता । बुडालीं काढिता । सांकडी फेडिता । आर्तीचिया ॥ १ ॥ किंबहुना दिवसराती । पुढिलांचें सुख उन्नति । आणित आणित स्वार्थी । प्रवेशिजे ॥ २ ॥ वांचूनि आपुलिये काजालागीं । प्राणिजाताच्या अहितभागीं । संकल्पाचीही आडवंगी । न करणें जें ॥ ३ ॥ यैं अझोहत्व ऐशिया गोष्टी । ऐकसि जिया किरीटी । तें सांगितलें हें दिठी । पाहों ये तैसें ॥ ४ ॥ आणि गंगा शंभूचा माथां । पावोनि संकोचे जेवीं पार्था । तेवीं मान्यपणें सर्वथा । लाजणें जें ॥ ५ ॥ तें हें पुढत पुढती । अमानित्व जाण सुमती । मागां सांगितलेसे किती । तेंचि तें बोलों ॥ ६ ॥ एवं इहीं सव्विसें । ब्रह्मसंपदा हे वसत असे । मोक्षचक्रवर्तींचे जैसें । अग्रहार होय ॥ ७ ॥ नाना हे संपत्ति दैवी । या गुणतीर्थाची नीच नवी । निर्विण्णसगरांची दैवी । गंगाचि आली ॥ ८ ॥ कीं गुणकुसुमांची माळा । हे घेऊनि मुक्तिबाळा । वैराग्यनिरपेक्षाचा गळा । गिंवसीत असे ॥ ९ ॥ कीं सव्विसें गुणज्योती ।

इहीं उजलूनि आरती । गीता आत्मया निजपती । नीरांजना आली ॥ २१० ॥
 उगळिते निर्मळे । गुण इयेचि मुक्ताफळे । दैवी शुक्तिकळे ।
 गीतार्णवींची ॥ ११ ॥ काय बहु वानू ऐसी । अभिव्यक्ती ये अपैसी ।
 केले दैवी गुणराशी । संपत्तिरूप ॥ १२ ॥ आतां दुःखाची आंतुवट वेली ।
 दोषकाट्यांची जरी भरली । तरी निजाभिधानीं घाली । आसुरी ते ॥ १३ ॥ पैं
 त्याज्य त्यजावयालागीं । जाणावी जरी अनुपयोगी । तरी ऐका ते चांगी ।
 श्रोत्रशक्ती ॥ १४ ॥ तरी नरकव्यथा थोरी । आणावया दोषींघोरीं । मेळू केला
 ते आसुरी । संपत्ति हे ॥ १५ ॥ नाना विषवर्गु एकवटु । तया नांव जैसा
 बासटु । आसुरी संपत्ति हा खोटु । दोषांचा तैसा ॥ १६ ॥

दम्पो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।

अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ सम्पदमासुरीम् ॥ ४ ॥

तरी तयाचि असुरां । दोषांमाजीं जया वीरा । वाडपणाचा डांगोरा । तो
 दंभु ऐसा ॥ १७ ॥ जैसी आपुली जननी । नग्न दाविलिया जनीं । तें तीर्थचि
 परी पतनीं । कारण होय ॥ १८ ॥ कां विद्या गुरुपदिष्टा । बोभाइलिया
 चोहाटां । इष्टदा परी अनिष्टा । हेतु होती ॥ १९ ॥ पैं आंगे बुडतां महापूरीं ।
 जे वेगे काढी पैलतीरीं । ते नावचि बांधिलिया शिरीं । बुडवी जैसी ॥ २२० ॥
 कारण जें जीविता । तें वानिले जरी सेवितां । तरी अन्नचि पंडुसुता । होय
 विष ॥ २१ ॥ तैसा दृष्टादृष्टाचा सखा । धर्मु जाला तो फोकारिजे देखा ।
 तरी तारिता तोचि दोखा- । लागीं होय ॥ २२ ॥ म्हणौनि वाचेचा चौबारा ।
 घातलिया धर्माचा पसारा । धर्मुचि तो अधर्मु होय वीरा । तो दंभु जाणे ॥ २३ ॥
 आतां मूर्खाच्चिये जिभे । अक्षरांचा आंबुखा सुभे । आणि तो ब्रह्मासभे । न रिझे
 जैसा ॥ २४ ॥ कां मादुरी लोकांचा घोडा । गजपतिही मानी थोडा । कां
 कांटियेवरिल्या सरडा । स्वर्गुही नीच ॥ २५ ॥ तृणाचेनि इंधनें । आगी धांवे
 गगनें । थिल्लरबळे मीनें । न गणिजे सिंधु ॥ २६ ॥ तैसा माजे स्त्रिया धनें ।
 विद्या स्तुती बहुतें मानें । एके दिवसींचेनि परानें । अल्पकु जैसा ॥ २७ ॥
 अभ्रच्छायेचिया जोडी । निदैवु घर मोडी । मृगांबु देखोनि फोडी । पाणियाडें
 मूर्ख ॥ २८ ॥ किंबहुना ऐसैसें । उतणे जें संपत्तिमिसें । तो दर्पु गा अनासिसें ।
 न बोले घेर्ई ॥ २९ ॥ आणि जगा वेदीं विश्वासु । आणि विश्वासीं पूज्य ईश ।

जगीं एक तेजसु । सूर्यचि हा ॥ २३० ॥ जगस्पृहे आस्पद । एक सार्वभौमपद ।
न मरणे निर्विवाद । जगा पढियें ॥ ३१ ॥ म्हणौनि जग उत्साहें । यातें वानूं
जाये । कीं तें आङ्कोनि मत्सरु वाहे । फुगों लागे ॥ ३२ ॥ म्हणे ईश्वरातें
खायें । तया वेदा विष सूयें । गौरवामार्जीं त्राये । भंगीत असे ॥ ३३ ॥ पतंगा
नावडे ज्योती । खद्योता भानूची खंती । कां टिटिभेने आपांपती । वैरी
केला ॥ ३४ ॥ तैसा अभिमानाचेनि मोहें । ईश्वराचें नामही न साहे । वेदातें
म्हणे मज हे । सवती जाली ॥ ३५ ॥ ऐसा मान्यतेचा पुष्टगंडु । तो अभिमानी
परमलंडु । रौरवाचा रुदु । मार्गुचि पैं ॥ ३६ ॥ आणि पुढिलांचे सुख ।
देखणियाचें होय मिख । चढे क्रोधाग्नीचें विख । मनोवृत्ती ॥ ३७ ॥ शीतलाचिये
भेटी । तातला तेलीं आगी उठी । चंद्रु देखोनि जळे पोटीं । कोल्हा
जैसा ॥ ३८ ॥ विश्वाचें आयुष्य जेणे उजळे । तो सूर्यु उदैला देखोनि
सवळे । पापिया फुटती डोळे । डुडुळाचे ॥ ३९ ॥ जगाची सुखपहांट । चोरां
मरणाहूनि निकृष्ट । दुधाचें काळकूट । होय व्याळीं ॥ २४० ॥ अगाठें
समुद्रजळे । प्राशितां अधिकें जळे । वडवाग्नी न मिळे । शांति कहीं ॥ ४१ ॥
तैसा विद्याविनोदविभवें । देखे पुढिलांचीं दैवें । तंव तंव रोषु दुणावे । क्रोधु
तो जाण ॥ ४२ ॥ आणि मन सर्पाची कुटी । डोळे नाराचांची सुटी । बोलणें
ते वृष्टी । इंगलांची ॥ ४३ ॥ येर जें क्रियाजात । तें तिखयाचें कर्वत । ऐसें
सबाहा खसासित । जयाचें गा ॥ ४४ ॥ तो मनुष्यांत अधमु जाण । पारुष्याचें
अवतरण । आतां आङ्क खूण । अज्ञानाची ॥ ४५ ॥ तरी शीतोष्णास्पर्शा ।
निवाडु नेणे पाषाणु जैसा । कां रात्री आणि दिवसा । जात्यंधु तो ॥ ४६ ॥
आगी उठिला आरोगणें । जैसा खाद्याखाद्य न म्हणे । कां परिसा पाडु नेणे ।
सोनया लोहा ॥ ४७ ॥ नातरी ते नानारसीं । रिघेनि दर्वीं जैसी । परी
रसस्वादासी । चाखों नेणें ॥ ४८ ॥ कां वारा जैसा पारखी । नव्हेचि गा
मागीमागीविखीं । तैसें कृत्याकृत्यविवेकीं । अंधपण जें ॥ ४९ ॥ हें चोख हें
मैल । ऐसें नेणोनियां बाळ । देखे तें केवळ । मुखींचि घाली ॥ २५० ॥ तैसें
पापपुण्याचें खिचटें । करोनि खातां बुद्धिचेष्टे । कडु मधुर न वाटे । ऐसी
जे दशा ॥ ५१ ॥ तिये नाम अज्ञान । या बोला नाहीं आन । एवं साही दोषांचें
चिन्ह । सांगितलें ॥ ५२ ॥ इहींच साही दोषांगीं । हे आसुरी संपत्ति दाटुगी ।

जैसें थोर विषय सुभगे अंगीं । अंग सानें ॥ ५३ ॥ कां तिघां वन्हींच्या पांतीं ।
 पाहतां थोडे ठाय गमती । परी विश्वही प्राणाहुती । करूं न पुरे ॥ ५४ ॥
 धातयाही गेलिया शरण । त्रिदोषीं न चुके मरण । तथा तिहींची दुणी जाण ।
 साही दोष हे ॥ ५५ ॥ इहीं साही दोषीं संपूर्णी । जाली इयेचि उभारणी ।
 म्हणौनि आसुरी उणी । संपदा नव्हे ॥ ५६ ॥ परी कूरग्रहांची जैसी । मांदी
 मिळे एकेचि राशी । कां येती निंदकापासीं । अशेष पायें ॥ ५७ ॥ मरणाराचें
 आंग । पडिघाती अवघेचि रोग । कां कुमुहूर्तीं दुर्योग । एकवट्टी ॥ ५८ ॥
 विश्वासला आतुडवीजे चोरा । शिणला सुइजे महापुरा । तैसें दोषी इहीं नरा ।
 अनिष्ट कीजे ॥ ५९ ॥ कां आयुष्य जातिये वेळे । शेळिये सातवेउळी मिळे ।
 तैसे साही दोष सगळे । जोडती तथा ॥ २६० ॥ मोक्षमार्गाकडे । जैं यांचा
 आंबुखा पडे । तैं न निघे म्हणौनि बुडे । संसारीं तो ॥ ६१ ॥ अधमां योनींच्या
 पाउटीं । उतरत जो किरीटी । स्थावरांही तलवटीं । बैसणे घे ॥ ६२ ॥ हें असो
 तयाच्या ठायीं । मिळेनि साही दोषीं इहीं । आसुरी संपत्ति पाहीं । वाढविजे ॥ ६३ ॥
 ऐसिया या दोनी । संपदा प्रसिद्धा जनीं । सांगितलिया चिन्हीं । वेगळाल्या ॥ ६४ ॥

दैवी सम्पद्मोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।

मा शुचः सम्पदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥ ५ ॥

इया दोहींमाजी पहिली । दैवी जे म्हणितली । ते मोक्षसूर्ये पाहली ।
 उखाचि जाण ॥ ६५ ॥ येरी जे दुसरी । संपत्ति कां आसुरी । ते मोहलोहाची
 खरी । सांखली जीवां ॥ ६६ ॥ परि हें आङ्कोनि झाणे । भय घेसी हो मने ।
 काय रात्रीचा दिने । धाकु धरिजे ॥ ६७ ॥ हे आसुरी संपत्ति तया । बंधालागीं
 धनंजया । जो साही दोषां ययां । आश्रयो होये ॥ ६८ ॥ तूं तंव पांडवा ।
 सांगितलेया दैवा । गुणनिधी बरवा । जन्मलासी ॥ ६९ ॥ म्हणौनि पार्था तूं
 या । दैवी संपत्ती स्वामिया । होऊनि यावें उवाया । कैवल्याचिया ॥ २७० ॥

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च ।

दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥

आणि दैवां आसुरां । संपत्तिवंतां नरां । अनादिसिद्ध उजगरा । राहाटीचा
 आहे ॥ ७१ ॥ जैसें रात्रीच्या अवसरीं । व्यापारिजे निशाचरीं । दिवसा सुव्यवहारीं ।

मनुष्यादिकीं ॥ ७२ ॥ तैसिया आपुलालिया राहाटीं । वर्तती दोन्ही सृष्टी ।
दैवी आणि किरीटी । आसुरी येथे ॥ ७३ ॥ तेवींची विस्तारूनि दैवी ।
ज्ञानकथनादि प्रस्तावीं । मागील ग्रंथीं बरवी । सांगितली ॥ ७४ ॥ आतां
आसुरी जे सृष्टी । तेथिंची उपलळ गोठी । अवधानाची दिठी । दे पां निकी ॥ ७५ ॥
तरी वायेंवीण नादु । नेदी कवणाही सादु । कां अपुष्टीं मकरंदु । न लभे
जैसा ॥ ७६ ॥ तैसी प्रकृति हे आसुर । एकली नोहे गोचर । जंव एकाथें
शरीर । माल्हाती ना ॥ ७७ ॥ मग आविष्करला लांकुडे । पावकु जैसा जोडे ।
तैसी प्राणिदेहीं सांपडे । आटोपली हे ॥ ७८ ॥ ते वेळीं जे वाढी ऊंसा । तेचि
आंतुला रसा । देहाकारु होय तैसा । प्राणियांचा ॥ ७९ ॥ आतां तयाचि
प्राणियां । रूप करूं धनंजया । घडले जे आसुरीया । दोषवृद्दीं ॥ ८० ॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ।

न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥

तरी पुण्यालागीं प्रवृत्ती । कां पापाविष्यर्थीं निवृत्ती । या जाणणेयाची
राती । तयाचें मन ॥ ८१ ॥ निगणेया आणि प्रवेशा । चित्त नेदीतु आवेशा ।
कोशकिटु जैसा । जाचिनला पैं ॥ ८२ ॥ कां दिधलें मागुती येईल । कीं न
ये हें पुढील । न पाहतां दे भांडवल । मूर्ख चोरां ॥ ८३ ॥ तैसिया प्रवृत्ति
निवृत्ति दोनी । नेणिजती आसुरीं जनीं । आणि शौच तें स्वर्जीं । देखती ना
ते ॥ ८४ ॥ काळिमा सांडील कोळसा । वरी चोखी होईल वायसा । राक्षसही
मांसा । विटों शके ॥ ८५ ॥ परी आसुरां प्राणियां । शौच नाहीं धनंजया ।
पवित्रत्व जेवीं भांडिया । मद्याचिया ॥ ८६ ॥ वाढविती विधीची आस । कां
पाहाती वडिलांची वास । आचाराची भाष । नेणतीचि ते ॥ ८७ ॥ जैसें चरणें
शेळियेचें । कां धांवणें वारियाचें । जाळणें आगीचें । भलत्तेउतें ॥ ८८ ॥ तैसें
पुढां सूनि स्वैर । आचरती ते गा आसुर । सत्येंसि कीर वैर । सदाचि
तयां ॥ ८९ ॥ जरी नांगिया आपुलिया । विंचू करी गुदगुलिया । तरी साचा
बोली बोलिया । बोलती ते ॥ २९० ॥ अपानाचेनि तोंडे । जरी सुगंधा येणे
घडे । तरी सत्य तयां जोडे । आसुरांतें ॥ ९१ ॥ ऐसें तें न करितां कांहीं ।
आंगेंचि वोखटें पाहीं । आतां बोलती ते नवाई । सांगिजैल ॥ ९२ ॥ एहवीं
करेयाच्या ठायीं चांग । तें तयासि कैंचें नीट आंग । तैसा आसुरांचा प्रसंग ।

प्रसंगे परिस ॥ १३ ॥ उधवणीचे जेवीं तोंड। उगळी धुंवाचे उभड। हें
जाणिजे तेवीं उघड। सांगों ते बोल ॥ १४ ॥

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम्।

अपरस्परसम्भूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ ८ ॥

तरी विश्व हा अनादि ठावो। येथ नियंता ईश्वररावो। चावडिये न्यावो
अन्यावो। निवडी वेदु ॥ १५ ॥ वेदीं अन्यावीं पडे। तो नियभोगे दंडे।
सन्यायी तो सुरवाडे। स्वर्गा जिये ॥ १६ ॥ ऐसी हे विश्वव्यवस्था। अनादि
जे पार्था। इयेतें म्हणती ते वृथा। अवघेंचि हें ॥ १७ ॥ यज्ञमूढ ठकिले यागीं।
देवपिसे प्रतिमालिंगीं। नागवले भगवे योगी। समाधिभ्रमे ॥ १८ ॥ येथ
आपुलेनि बळे। भोगिजे जें जें वेंटाळे। हें वांचोनि कें वेगळे। पुण्य
आहे ॥ १९ ॥ ना अशक्तपणे आंगिके। वेगळवेंटाळीं न टके। ऐसा
गादिजेवीण विषयसुखें। तेंचि पाप ॥ ३०० ॥ प्राण घेपती संपनांचे। तें
पाप जरी साचें। तरी सर्वस्व हाता ये तयांचें। हे पुण्यफळ कीं ॥ १ ॥ बळी
अबळातें खाय। हेंचि बाधित जरी होय। तरी मासयां कां न होय।
निसंतान ॥ २ ॥ आणि कुळे शोधूनि दोन्ही। कुमारेंचि शुभलग्नीं। मेळवीजती
प्रजासाधनीं। हेतु जरी ॥ ३ ॥ तरी पशुपक्षादि जाती। जया मिती नाहीं
संतती। तयां कोणे प्रतिपत्तीं। विवाह केले ॥ ४ ॥ चोरियेचें धन आलें। तरी
तें कोणासि विष जालें। वालभे परद्वार केलें। कोढी कोणी होय ॥ ५ ॥
म्हणौनि देवो गोसांवी। तो धर्मर्थमु भोगवी। आणि परत्राच्या गांवीं। करी
तो भोगी ॥ ६ ॥ परी परत्र ना देवो। न दिसे म्हणौनि तें वावो। आणि कर्ता
निमे मा ठावो। भोग्यासि कवणु ॥ ७ ॥ येथ उर्वशिया इंद्र सुखी। जैसा कां
स्वर्गलोकीं। तैसाचि कृमिही नरकीं। लोळतु श्लाघे ॥ ८ ॥ म्हणौनि नरक
स्वर्गु। नक्हे पापपुण्यभागु। जे दोहीं ठायीं सुखभोगु। कामाचाचि तो ॥ ९ ॥
याकारणे कामे। स्त्रीपुरुषयुगमे। मिळती तेथ जन्मे। आघवें जग ॥ ३१० ॥
आणि जें जें अभिलाषें। स्वार्थालागीं हें पोषे। पाठीं परस्परद्वेषें। कामचि
नाशी ॥ ११ ॥ एवं कामावांवूनि कांहीं। जगा मूळचि आन नाहीं। ऐसे
बोलती पाहीं। आसुर गा ते ॥ १२ ॥ आतां असो हें किडाळ। बोली न करूं
पघळ। सांगतांचि सफोल। होतसे वाचा ॥ १३ ॥

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः।

प्रभवन्त्युग्रकर्मणः क्षयाय जगतोऽहिताः॥ ९॥

आणि ईश्वराचिया खंती। नुसधियाचि करिती चांथी। हेंही नाहीं चित्तीं। निश्चयो एकु॥ १४॥ किंबहुना उघड। आंगीं भरूनियां पाखांड। नास्तिकपणाचे हाड। रोंविलें जीवीं॥ १५॥ ते वेळीं स्वर्गालागीं आदरु। कां नरकाचा अडरु। या वासनांचा अंकुरु। जळोनि गेला॥ १६॥ मग केवळ ये देहखोडां। अमेध्योदकाचा बुडबुडा। विषयपंकीं सुहाडा। बुडाले गा॥ १७॥ जैं आटावें होती जळचर। तैं डोहीं मिळतीं ढीवर। कां पडावें होय शरीर। तैं रोगा उदयो॥ १८॥ उदैजणें केतूचें जैसें। विश्वा अनिष्टोदेशें। जमती ते तैसे। लोकां आटू॥ १९॥ विरुद्धलिया अशुभ। फुटती तैं ते कोंभ। पापाचे कीर्तिस्तंभ। चालते ते॥ ३२०॥ आणि मागांपुढां जाळणें। वांचूनि आगी कांहीं नेणें। तैसें विरुद्धचि एक करणें। भल्लेयां॥ २१॥ परी तेंचि गा करणें। आदरिती संभ्रमें जेणें। तो आळक पार्था म्हणे। श्रीनिवासु॥ २२॥

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः।

मोहादृग्हीत्वासदग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः॥ १०॥

तरी जाळ पाणियें न भरे। आगी इंधन न पुरे। तयां दुर्भरांचिये धुरे। भुकाळु जो॥ २३॥ तया कामाचा वोलावा। जीवीं धरूनि पांडवा। दंभमानाचा मेळावा। मेळविती॥ २४॥ मातलिया कुंजरा। आगळी जाली मदिरा। तैसा मदाचा ताठा तंव जरा। चढतां आंगी॥ २५॥ आणि आग्रहा तोचि ठावो। वरि मौद्याएसा सावावो। मग काय वानूं निवाहो। निश्चयाचा॥ २६॥ जिहीं परोपतापु घडे। परावा जीवु रगडे। तिहीं कर्मी होऊनि गाढे। जम्बृती॥ २७॥ मग आपुलें केलें फोकारिती। आणि जगातें धिक्कारिती। दाहीं दिशीं पसरिती। स्पृहाजाळ॥ २८॥ ऐसेनि गा आटोयें। थोरियें आणती पायें। धर्मधेनु खुरपें। सुटलें जैसें॥ २९॥

चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः।

कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः॥ ११॥

याचि येका आयती। तयाचिया कर्मप्रवृत्ती। आणि जिणियाही परौती। वाहती चिंता॥ ३३०॥ पाताळाहूनि निम। जियेचिये उंचीये सानें गगन। जें पाहातां त्रिभुवन। अणुही नोहे॥ ३१॥ ते योगपटाची मवणी।

जीवीं अनियम चिंतवणी । जे सांडू नेणे मरणीं । वल्लभा जैसी ॥ ३२ ॥ तैसी
चिंता अपार । वाढविती निरंतर । जीवीं सूनि असार । विषयादिक ॥ ३३ ॥
स्त्रिया गाइलें आइकावें । स्त्रीरूप डोळां देखावें । सर्वेंद्रियीं आलिंगावें ।
स्त्रियेतेंचि ॥ ३४ ॥ कुरवंडी कीजे अमृतें । ऐसें सुख स्त्रियेपरौतें । नाहींचि
महणौनि चित्तें । निश्चयो केला ॥ ३५ ॥ मग तयाचि स्त्रीभोगा- । लागीं
पाताळ स्वर्गा । धांबती दिग्विभागा । परौतेही ॥ ३६ ॥

आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।

ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसञ्चयान् ॥ १२ ॥

आमिषकवळु थोरी आशा । न विचारितां गिळी मासा । तैसें कीजे
विषयाशा । तयांसि गा ॥ ३७ ॥ वांछित तंव न पवति । मग कोरडियेचि
आशेची संतती । वाढऊं वाढऊं होती । कोशकिडे ॥ ३८ ॥ आणि पसरिला
अभिलाषु । अपूर्णु होय तोचि द्वेषु । एवं कामक्रोधांहूनि अधिकु । पुरुषार्थु
नाहीं ॥ ३९ ॥ दिहा खोलणे रात्रीं जागोवा । ठाणांतरियां जैसा पांडवा ।
अहोरात्रींही विसांवा । भेटेचिना ॥ ३४० ॥ तैसें उंचौनि लोटिलें कामें ।
नेहटती क्रोधाचिये ढेमे । तरी रागद्वेष प्रेमें । न माती केंही ॥ ४१ ॥ तेवींचि
जीवींचिया हांवा । विषयवासनांचा मेळावा । केला तरी भोगावा । अर्थे कीं
ना ॥ ४२ ॥ महणौनि भोगावयाजोगा । पुरता अर्थु पैं गा । आणावया जगा ।
झोंबती सैरा ॥ ४३ ॥ एकातें साधूनि मारिती । एकाचि सर्वस्वं हरिती ।
एकालागीं उभारिती । अपाययेत्रें ॥ ४४ ॥ पाशिकें पोतीं वागुरा । सुर्णीं
ससाणें चिकाटी खोंचारा । घेऊनि निघती डोंगरा । पारधी जैसे ॥ ४५ ॥ ते
पोसावया पोट । मारूनि प्राणियांचे संघाट । आणिती ऐसें निकृष्ट । तेही
करिती ॥ ४६ ॥ परप्राणघातें । मेळविती वित्तें । मिळाल्या चित्तें । तोषणें
कैसें ॥ ४७ ॥

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्ये मनोरथम् ।

इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥

म्हणे आजि मियां । संपत्ति बहुतेकांचिया । आपुल्या हातीं केलिया । धन्यु
ना मी ॥ ४८ ॥ ऐसा श्लाघों जंव जाये । तंव मन आणीकही वाहे । सर्वेंचि
म्हणे पाहे । आणिकांचेही आणू ॥ ४९ ॥ हें जेतुलें असे जोडिलें । तयाचेनि

भांडवलें। लाभा घेर्इन उरलें। चराचर हें॥ ३५०॥ ऐसेनि धना विश्वाचिया।
मीचि होईन स्वामिया। मग दिठी पडे तया। उरों नेदी॥ ५१॥

असौ मया हतः शत्रुहनिष्ये चापरानपि।

ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी॥ १४॥

हे मारिले वैरी थोडे। आणीकही साधीन गाढे। मग नांदेन पवाडे।
येकलाचि मी॥ ५२॥ मग माझीं होतील कामारीं। तियेवांचून घें मारीं।
किंबहुना चराचरीं। ईश्वरु तो मी॥ ५३॥ मी भोगभूमिचा रावो। आजि
सर्वसुखासी ठावो। म्हणौनि इंद्रुही वावो। मातें पाहूनि॥ ५४॥ मी मनें वाचा
देहें। करीं तें कैसें नोहे। कें मजवांचूनि आहे। आज्ञासिद्ध आन॥ ५५॥
तंवचि बळिया काळु। जंव न दिसें मी अतुर्बळु। सुखाचा कीर निखळु।
रासिवा मीचि॥ ५६॥

आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया।

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः॥ १५॥

कुबेरु आथिला होये। परी तो नेणे माझी सोये। संपत्ती मजसम नव्हे।
श्रीनाथाही॥ ५७॥ माझिया कुळाचा उजाळू। कां जातिगोतांचा मेळू।
पाहतां ब्रह्माही हळू। उणाचि दिसे॥ ५८॥ म्हणौनि मिरविती नांवें। वायां
ईश्वरादि आघवे। नाहीं मजसीं सरी पावे। ऐसें कोण्ही॥ ५९॥ आतां
लोपला अभिचारु। तया करीन मी जीर्णोद्धारु। प्रतिष्ठीन परमारु।
यागवरी॥ ६०॥ मातें गाती वानिती। नटनाचें रिद्धिविती। तयां देईन
मागती। ते ते वस्तु॥ ६१॥ माजिरा अन्नपानीं। प्रमदांच्या आलिंगनीं। मी
होईन त्रिभुवनीं। आनंदाकारु॥ ६२॥ काय बहु सांगें ऐसे। ते आसुरीप्रकृती
पिसें। तुरंबिती असोसें। गगनौळें तियें॥ ६३॥

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः।

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ॥ १६॥

ज्वराचेनि आटोपें। रोगी भलतैसें जल्पे। चावळती संकल्पें। जाण ते
तैसे॥ ६४॥ अज्ञान आतले धुळी। म्हणौनि आशा वाहटुळी। भोवंडीजती
अंतराळीं। मनोरथांच्या॥ ६५॥ अनियम आषाढ मेघ। कां समुद्रोर्मी अभंग।
तैसे कामिती अनेग। अखंड काम॥ ६६॥ मग पैं कामनाचि तया।

जिवीं जाल्या वेलरिया । वोरपिली कांटिया । कमळे जैसीं ॥ ६७ ॥ कां पाषाणाचिया माथां । हांडी फुटली पार्था । जीवीं तैसे सर्वथा । कुटके जाले ॥ ६८ ॥ तेव्हां चढतिये रजनी । तमाची होय पुरवणी । तैसा मोहो अंतःकरणीं । वाढोंचि लागे ॥ ६९ ॥ आणि वाढे जंब जंब मोहो । तंब तंब विषयीं रोहो । विषय तेथ ठावो । पातकासी ॥ ३७० ॥ पायें आपलेनि थांवें । जंब करिती मेळावे । तंब जितांचि आघवे । येती नरकां ॥ ७१ ॥ म्हणौनि गा सुमती । जे कुमनोरथां पाळिती । ते आसुर येती वस्ती । तया ठाया ॥ ७२ ॥ जेथ असिपत्रतुवर । खदिरांगाराचे डोंगर । तातला तेलीं सागर । उतताती ॥ ७३ ॥ जेथ यातनांची श्रेणी । हे नित्य नवी यमजाचणी । पडती तिये दासुणीं । नरकलोकीं ॥ ७४ ॥ ऐसे नरकाचिये शेले । भार्गीं जे जे जन्मले । तेही देखों भुलले । यजिती यार्गीं ॥ ७५ ॥ एहवीं यागादिक क्रिया । आहाण तेचि धनंजया । परी विफळती आचरोनियां । नाटकी जैसे ॥ ७६ ॥ वल्लभाचिया उजरिया । आपणयाप्रति कुस्त्रिया । जोडोनि तोषिती जैसिया । अहेवपणे ॥ ७७ ॥

आत्मसम्भाविताः स्तव्या धनमानमदान्विताः ।

यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥

तैसें आपणयां आपण । मानिता महंतपण । फुगती असाधारण । गर्वे तेणे ॥ ७८ ॥ मग लवों नेणती कैसे । आटिवा लोहाचे खांब जैसे । कां उधवले आकाशें । शिळाराशी ॥ ७९ ॥ तैसें आपुलिये बरवे । आपणचि रिझतां जीवें । तृणाहीहूनि आघवें । मानिती नीच ॥ ३८० ॥ वरी धनाचिया मदिगा । माजूनि धनुर्धरा । कृत्याकृत्यविचारा । सवतें केलें ॥ ८१ ॥ जया आंगीं आयती ऐसी । तेथ यज्ञाची गोठी कायसी । तरी काय काय पिसीं । न करिती गा ॥ ८२ ॥ म्हणौनि कोणे एके वेळे । मौळ्यमद्याचेनि बळें । यागाचींही टवाळें । आदरिती ॥ ८३ ॥ ना कुंड मंडप वेदी । ना उचित साधनसमृद्धी । आणि तयांसी तंब विधी । द्वंद्वचि सदा ॥ ८४ ॥ देवां ब्राह्मणांचेनि नांवें । आडवारेनहि नोहावें । ऐसें आथी तेथ यावें । लागे कवणा ॥ ८५ ॥ पैं वासरुवाचा भोकसा । गाईपुढें ठेवूनि जैसा । उगाणा घेती क्षीररसा । बुद्धिवंत ॥ ८६ ॥ तैसें यागाचेनि नांवें । जग वाऊनि हांवे । नागविती आघवें । अहेरावारी ॥ ८७ ॥ ऐशा कांहीं आपुलिया । होमिती जे उजरिया । तेणे कामिती प्राणिया । सर्वनाश ॥ ८८ ॥

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः।

मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः॥ १८॥

मग पुढां भेरी निशाण । लाउनी ते दीक्षितपण । जगां फोकारिती आपण ।
वावो वावो ॥ ८९ ॥ तेव्हां महत्त्वं तेणं अधमां । गर्वा चढे महिमा । जैसे लेवे
दिधले तमा । काजलाचे ॥ ३९० ॥ तैसें मौद्य घणावे । औद्धत्य उंचावे ।
अहंकारु दुणावे । अविवेकुही ॥ ९१ ॥ मग दुजयाची भाष । नुरवावया
निःशेष । बळियेपणा अधिक । होय बळ ॥ ९२ ॥ ऐसा अहंकार बळा ।
जालिया एकवळा । दर्पसागरु मर्यादवेळा । सांडूनि उते ॥ ९३ ॥ मग
वोसंडिलेनि दर्पे । कामाही पित्त कुरुपे । तया धगां सैंघ पळिपे । क्रोधाग्नि
तो ॥ ९४ ॥ तेथ उन्हाळा आगी खरमरा । तेलातुपाचिया कोठारा । लागला
आणि वारा । सुटला जैसा ॥ ९५ ॥ तैसा अहंकारु बळा आला । दर्पु
कामक्रोधीं गूढला । या दोहींचा मेलु जाला । जयांच्या ठारीं ॥ ९६ ॥ ते
आपुलिया सवेशा । मग कोणी कोणी हिंसा । या प्राणियाते वीरेशा । न
साधिती गा ॥ ९७ ॥ पहिले तंब धनुर्धरा । आपुलिया मांसरुधिरा । वेंचु
करिती अभिचारा- । लागोनियां ॥ ९८ ॥ तेथ जाळिती जियें देहें । यामाजीं
जो मी आहें । तया आत्मया मज घाये । वाजती ते ॥ ९९ ॥ आणि
अभिचारकीं तिहीं । उपद्रविजे जेतुलें कांहीं । तेथ चैतन्य मी पाहीं । सीणु
पावे ॥ ४०० ॥ आणि अभिचारावेगळे । विपावें जें अवगळें । तया टाकिती
इटाळें । पैशून्याचीं ॥ १ ॥ सती आणि सत्पुरुख । दानशील याज्ञिक । तपस्वी
अलौकिक । संन्यासी जे ॥ २ ॥ कां भक्त हन महात्मे । इयें माझांचीं
धामें । निर्वाळलीं होमधर्मे । श्रौतादिकीं ॥ ३ ॥ तयां द्वेषाचेनि काळकूटें ।
बासटोनि तिखटें । कुबोलांची सदटें । सूति कांडें ॥ ४ ॥

तानं द्विषतः क्रूरान्संसारेषु नराधमान् ।

क्षिपाम्यजस्वमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥

ऐसे आघवाचि परी । प्रवर्तले माझ्या वैरीं । तयां पापियां जें मी करीं ।
तें आळक पां ॥ ५ ॥ तरी मनुष्यदेहाचा तागा । घेऊनि रुसती जे जगा । ते
पदवी हिरोनि पैं गा । ऐसे ठेवीं ॥ ६ ॥ जे क्लेशगांवींचा उकरडा ।

भवपुरींचा पानवडा। ते तमोयोनि तयां मूढां। वृत्तीचि दें॥७॥ मग आहाराचेनि नांवें। तृणही जेथ नुगवे। ते व्याघ्र वृश्चिक आडवे। तैसिये करीं॥८॥ तेथ क्षुधादुःखें बहुतें। तोडूनि खाती आपणयातें। मरमरों मागुतें। होतचि असती॥९॥ कां आपुला गरळजाळीं। जाळिती आंगाची पेंदळी। ते सर्पचि करीं बिळीं। निरुंधला॥१०॥ परी घेतला श्वासु घापे। येतुलेनही मापें। विसांवा तयां नाटोपे। दुर्जनांसी॥११॥ ऐसेनि कल्पांचिया कोडी। गणितांही संख्या थोडी। तेतुला वेळु न काढी। क्लेशौनि तयां॥१२॥ तरी तयांसी जेथ जाणें। तेथिंचें हें पहिलें पेणें। तें पावोनि येरें दारुणें। न होती दुःखें॥१३॥

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि।

मामप्रायैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमं गतिम्॥२०॥

हा ठायवरी। संपत्ति ते आसुरी। अधोगति अवधारीं। जोडिली तिहीं॥१४॥ पाठीं व्याघ्रादि तामसा। योनी तो अलुमाळु ऐसा। देहाधाराचा उसासा। आथी जोही॥१५॥ तोही मी वोल्हावा हिरें। मग तमचि होती एकसरें। जेथ गेलें आंधारें। काळवंडैजे॥१६॥ जयांची पापा चिळसी। नरक घेती विवसी। शीण जाय मूळ्यी। सिणें जेणें॥१७॥ मलु जेणें मैले। तापु जेणें पोळे। जयाचेनि नांवें सळे। महाभय॥१८॥ पापा जयाचा कंटाळा। उपजे अमंगळ अमंगळा। विटाळुही विटाळा। बिहे जया॥१९॥ ऐसें विश्वाचेया वोखटेया। अथम जे धनंजया। तें ते होती भोगूनियां। तामसा योनी॥४२०॥ अहा सांगतां वाचा रडे। आठवितां मन खिरडे। कटारे मूर्खीं केवडे। जोडिले निरय॥२१॥ कायिसया ते आसुर। संपत्ति पोषिती वाउर। जिया दिधळें घोर। पतन ऐसें॥२२॥ म्हणौनि तुवां धनुर्धरा। नोहावें गा तिया मोहरा। जेउता वासु आसुरा। संपत्तिवंता॥२३॥ आणि दंभादि दोष साही। हे संपूर्ण जयांच्या ठायीं। ते त्यजावे हें काई। म्हणों कीर॥२४॥

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः।

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतरत्रयं त्यजेत्॥२५॥

परी काम क्रोध लोभ। या तिहींचेही थोंब। थांवे तेथें अशुभ। पिकलें जाण॥२५॥ सर्व दुःखीं आपुलिया। दर्शना धनंजया। पाढाऊ हे भलतया।

दिधले आहाती ॥ २६ ॥ कां पापियां नरकभोगीं। सुवावयालागीं जगीं। पातकांची दाटुगी। सभाचि हे ॥ २७ ॥ ते रौरव गा तंवचिवरी। आइकिजती पटांतरीं। जंब हे तिन्ही अंतरीं। उठती ना ॥ २८ ॥ अपाय तिन्हीं आसलग। यातना इहीं सवंग। हाणी हाणी नोहे हे तिघ। हेचि हाणी ॥ २९ ॥ काय बहु बोलो सुभटा। सांगितलिया निकृष्टा। नरकाचा दारवंटा। त्रिशंकु हा ॥ ४३० ॥ या कामक्रोधलोभां-। माजीं जीवें जो होय उभा। तो निरयपुरीची सभा। सन्मानु पावे ॥ ३१ ॥ म्हणौनि पुढत पुढतीं किरीटी। हे कामादि दोषत्रिपुटी। त्यजावींचि गा वोखटी। आघवाविषयीं ॥ ३२ ॥

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः।

आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ २२ ॥

धर्मादिकां चौहीआंतु। पुरुषार्थाची तैंचि मातु। करावी जैं संघातु। सांडील हा ॥ ३३ ॥ हे तिन्ही जीवीं जंब जागती। तंववरी निकियाची प्राप्ती। हे माझे कान नाइकती। देवोही म्हणे ॥ ३४ ॥ जया आपणें पढिये। आत्मनाशा जो बिहे। तेणे न धरावी हे सोये। सावधु होइजे ॥ ३५ ॥ पोटीं बांधोनि पाषाण। समुद्रीं बाहीं आंगवण। कां जियावया जेवण। काळकूटाचें ॥ ३६ ॥ इहीं कामक्रोधलोभेसीं। कार्यसिद्धि जाण तैसी। म्हणौनि ठावोचि पुसीं। ययांचा गा ॥ ३७ ॥ जैं कहीं अवचटें। हे तिकडी सांखळ तुटे। तैं सुखें आपुलिये वाटे। चालों लाभे ॥ ३८ ॥ त्रिदोषीं सांडिलें शरीर। त्रिकुटीं फिटलिया नगर। त्रिदाह निमालिया अंतर। जैसें होय ॥ ३९ ॥ तैसा कामादिकीं तिधीं। सांडिला सुख पावोनि जगीं। संगु लाहे मोक्षमार्गीं। सज्जनांचा ॥ ४४० ॥ मग सत्यंगें प्रबळें। सच्छास्त्राचेनि बळें। जन्ममृत्यूचीं निमाळें। निस्तरें रानें ॥ ४१ ॥ ते वेळीं आत्मानंदें आघवें। जैं सदा वसतें बरवें। तें तैसेंचि पाटण पावे। गुरुकृपेचें ॥ ४२ ॥ तेथ प्रियाची परमसीमा। तो भेटे माउली आत्मा। तयें खेंवीं आटे डिंडिमा। सांसारिक हे ॥ ४३ ॥ ऐसा जो कामक्रोधलोभां। झाडी करूनि ठाके उभा। तोचि येवढिया लाभा। गोसावी होय ॥ ४४ ॥

यः शास्त्रविधिमुत्पृज्य वर्तते कामकारतः।

न स सिद्धिमवाजोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥

ना हें नावडोनि कांहीं। कामादिकांच्याचि ठायीं। दाटिली जेणे डोई। आत्मचोरें॥४५॥ जो जगीं समान सकृपु। हिताहित दाविता दीपु। तो अमान्यु केला बापु। वेदु जेणे॥४६॥ न धरीचि विधीची भीड। न करीचि आपली चाड। वाढवीत गेला कोड। इंद्रियांचें॥४७॥ कामक्रोधलोभांची कास। न सोडीच पाळिली भाष। स्वैराचाराचें असोस। वळघला रान॥४८॥ तो सुटकेचिया वाहिणीं। मग पिवों न लाहे पाणी। स्वजींही ते काहाणी। दुरीचि तया॥४९॥ आणि परत्र तंब जाये। हें कीर तया आहे। परी ऐहिकही न लाहे। भोग भोगू॥५०॥ तरी माशालागीं भुल्ला। ब्राह्मण पाणबुडां रिघाला। कीं तेथी पावला। नास्तिकवादु॥५१॥ तैसें विषयांचेनि कोडें। जेणे परत्रा केलें उबडें। तंब तोचि आणिकीकडे। मरणे नेला॥५२॥ एवं परत्र ना स्वर्गु। ना ऐहिकही विषयभोगु। तेथे केउता प्रसंगु। मोक्षाचा तो॥५३॥ म्हणौनि कामाचेनि बळें। जो विषय सेवूं पाहे सळें। तया विषयो ना स्वर्गु मिळे। ना उद्धरे तो॥५४॥

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोकं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥२४॥

ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे देवासुरसम्पद्भगवान्योगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

याकारणे पैं बापा। जया आथी आपुली कृपा। तेणे वेदांचिया निरोपा। आन न कीजे॥५५॥ पर्तीचिया मता (ब्रता)। अनुसरोनि पतिव्रता। अनायासें आत्महिता। भेटेचि ते॥५६॥ नातरी श्रीगुरुवचना। दिठी देतु जतना। शिष्य आत्मभुवना-। माजीं पैसे॥५७॥ हें असो आपुला ठेवा। हाता आथी जरी यावा। तरी आदरें जेवीं दिवा। पुढां कीजे॥५८॥ तैसा अशेषांही पुरुषार्था। जो गोसावी हो म्हणे पार्था। तेणे श्रुतिस्मृति माथां। बैसणे घापे॥५९॥ शास्त्र म्हणेल जें सांडावें। तें राज्यही तृण मानावें। जें घेवकी तें न म्हणावें। विषही विरुद्ध॥५६०॥ ऐसिया वेदैकनिष्ठा। जालिया जरी सुभटा। तरी कें आहे अनिष्टा। भेटणे गा॥६१॥ पैं अहितापासूनि काढिती। हित देऊनि वाढविती। नाहीं गा श्रुतिपरौती। माउली जगा॥६२॥ म्हणौनि ब्रह्मेंशीं मेळवी। तंब हे कोणे न सांडावी।

अगा तुवांही ऐसीचि भजावी । विशेषेंसी ॥ ६३ ॥ जे आजि अर्जुना तूं येथें ।
 करावया सत्य शास्त्रे सार्थे । जन्मलासि बळार्थे । धर्माचेनि ॥ ६४ ॥ आणि
 धर्मानुज हें ऐसें । ओघेंचि आले अपैसें । म्हणौनि अनारिसें । करूं नये ॥ ६५ ॥
 कार्याकार्यविवेकीं । शास्त्रेचि करावीं पारखीं । अकृत्य तें कुडे लोकीं ।
 वाळावें गा ॥ ६६ ॥ मग कृत्यपणे खरें निगे । तें तुवां आपलेनि आंगे ।
 आचरोनि आदरें चांगे । सारावें गा ॥ ६७ ॥ जे विश्वप्रामाण्याची मुटी । आजि
 तुझ्या हातीं असे सुबुद्धी । लोकसंग्रहासि त्रिशुद्धी । योग्यु होसी ॥ ६८ ॥ एवं
 आसुरवर्ग आघवा । सांगोनि तेथिंचा निगावा । तोही देवें पांडवा ।
 निस्तपिला ॥ ६९ ॥ इयावरी तो पंडूचा । कुमरु सद्भावो जीवींचा । पुसेल
 तो चैतन्याचा । कानीं ऐका ॥ ४७० ॥ संजयें व्यासाचिया निरोपा । तो वेळु
 फेडिला तया नृपा । तैसा मीही निवृत्तिकृपा । सांगेन तुम्हां ॥ ७१ ॥ तुम्ही संत
 माझिया कडा । दिठीचा कराल बहुडा । तरी तुम्हां माने येवढा । होईन
 मी ॥ ७२ ॥ म्हणौनि निज अवधान । मज वोळगे पसायदान । दीजो जी
 सनाथु होईन । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ४७३ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय सतरावा

विश्वविकासित मुद्रा । जया सोडी तुङ्गी योगनिद्रा । तया नमो जी
गणेंद्रा । श्रीगुरुराया ॥ १ ॥ त्रिगुणत्रिपुरों वेदिला । जीवत्वदुर्गों आडिला । तो
आत्मशंभूनें सोडविला । तुङ्गिया स्मृती ॥ २ ॥ म्हणौनि शिवेंसीं कांटाळा ।
गुरुत्वे तूचि आगळा । तच्छी हलु मायाजळा- । मार्जीं तारूनि ॥ ३ ॥ जे
तुङ्ग्याविखीं मूढ । तयांलागीं तूं वक्रतुंड । ज्ञानियांसी तरी अखंड । उजूचि
आहासि ॥ ४ ॥ दैविकी दिठी पाहतां सानी । तच्छी मीलनोमीलनीं । उत्पत्ति
प्रल्यो दोन्ही । लीलाचि करिसी ॥ ५ ॥ प्रवृत्तिकर्णाच्या चाळीं । उठली
मदगंधानिलीं । पूजीजसी नीलोत्पलीं । जीवभृंगाच्या ॥ ६ ॥ पाठीं निवृत्तिकर्णताळें ।
आहाळी ते पूजा विधुळे । तेव्हां मिरविसी मोकळें । आंगाचें लेणे ॥ ७ ॥
वामांगीचा लास्यविलासु । जो हा जगझूप आभासु । तो तांडवमिसें कळासु ।
दाविसी तूं ॥ ८ ॥ हें असो विस्मो दातारा । तूं होसी जयाचा सोयरा ।
सोइरिकेचिया व्यवहारा । मुकेचि तो ॥ ९ ॥ फेडितां बंधनाचा ठावो । तूं
जगद्वंधु ऐसा भावो । धरूं वोळगे उवावो । तुङ्गाचि आंगीं ॥ १० ॥ तंब
दुजयाचेनि नांवें तया । देहही नुरेचि पैं देवराया । जेणे तूं आपणपयां ।
केलासि दुजा ॥ ११ ॥ तूंतें करूनि पुढें । जे उपायें घेती दवडे । तयां ठासी
बहुवें पाडें । मागांचि तूं ॥ १२ ॥ जो ध्यानें सूये मानसीं । तयालागीं नाहीं
तूं त्याचे देशीं । ध्यानही विसरे तेणेसीं । वालभ तुज ॥ १३ ॥ तूंतें सिद्धचिय
जो नेणे । तो नांदे सर्वज्ञपणे । वेदांही येवढें बोलणे । नेघसी कानीं ॥ १४ ॥
मौन गा तुङ्गें राशिनांव । आतां स्तोत्रीं कैं बांधों हांव । दिससी तेतुली माव ।
भजों काई ॥ १५ ॥ दैविकें सेवकु हों पाहों । तरी भेदितां द्रोहोचि लाहों ।
म्हणौनि आतां कांहीं नोहों । तुजलागीं जी ॥ १६ ॥ जें सर्वथा सर्वही नोहिजे ।
तैं अद्वया तूंतें लाहिजे । हें जाणें मी वर्म तुङ्गें । आराध्यलिंगा ॥ १७ ॥ तरी
नुरोनि वेगळेंपण । रसीं भजिनलें लवण । तैसें नमन माझें जाण । बहु काय
बोलों ॥ १८ ॥ आतां रिता कुंभ समुद्रीं रिगे । तो उचंबळत भरोनि निगे । कां

दशीं दीपसंगे । दीपुचि होय ॥ १९ ॥ तैसा तुझिया प्रणितीं । मी पूर्णु जाहलों
श्रीनिवृत्ति । आतां आणीन व्यक्तीं । गीतार्थु तो ॥ २० ॥ तरी घोडशाध्यायशेखीं ।
तिये समाप्तीच्या श्लोकीं । जो ऐसा निर्णयो निष्ठंकीं । ठेविला देवें ॥ २१ ॥ जे
कृत्याकृत्यव्यवस्था । अनुष्ठावया पार्था । शास्त्रचि एक सर्वथा । प्रमाण
तुज ॥ २२ ॥ तेथ अर्जुन मानसें । म्हणे हें ऐसें कैसें । जे शास्त्रेंवीण नसे ।
सुटिका कर्मा ॥ २३ ॥ तरी तक्षकाची फडे । ठाकोनि कैं तो मणि काढे ।
कैं नाकींचा केश जोडे । सिंहाचिये ॥ २४ ॥ मग तेणं तो वोंविजे । तरीच
लेणं पाविजे । एन्हवीं काय असिजे । रिक्तकंठीं ॥ २५ ॥ तैसी शास्त्रांची
मोकळी । यां कैं कोण पां वेटाळीं । एकवाक्यतेच्या फळीं । पैसिजे
कैं ॥ २६ ॥ जालयाही एकवाक्यता । कां लाभे वेळु अनुष्ठितां । कैंचा पैसारु
जीविता । येतुललिया ॥ २७ ॥ आणि शास्त्रें अर्थे देशें काळें । या चहूंही जें
एकफळे । तो उपावो कैं मिळे । आघवयांसी ॥ २८ ॥ म्हणौनि शास्त्राचें
घडतें । नोहे प्रकारे बहुतें । तरी मूर्खा मुमुक्षां येथें । काय गती पां ॥ २९ ॥
हा पुसावया अभिप्रावो । जो अर्जुन करी प्रस्तावो । तो सतराविया ठावो ।
अध्याया येथ ॥ ३० ॥ तरी सर्वविषयीं वितृष्णु । जो सकळकळीं प्रवीणु ।
कृष्णाही नवल कृष्णु । अर्जुनत्वे जो ॥ ३१ ॥ शौर्या जोडला आधारु । जो
सोमवंशाचा शृंगारु । सुखादि उपकारु । जयाची लीला ॥ ३२ ॥ जो प्रज्ञेचा
प्रियोत्तमु । ब्रह्मविद्येचा विश्रामु । सहचरु मनोर्धर्मु । देवाचा जो ॥ ३३ ॥

अर्जुन उवाच

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥

तो अर्जुन म्हणे गा तमालश्यामा । इंद्रियां फांवलिया ब्रह्मा । तुझा बोलु
आम्हां । साकांक्षु पैं जी ॥ ३४ ॥ जें शास्त्रेंवांचूनि आणिके । प्राणिया स्वमोक्षु
न देखे । ऐसें कां कैंपखे । बोलिलासी ॥ ३५ ॥ तरी न मिळेचि तो देशु ।
नक्हेचि काळा अवकाशु । जो करवी शास्त्राभ्यासु । तोही दुरी ॥ ३६ ॥ आणि
अभ्यासीं विरजिया । होती जिया सामुग्रिया । त्याही नाहीं आपैतिया । तिये
वेळीं ॥ ३७ ॥ उजू नोहेचि प्राचीन । नेदीचि प्रज्ञा संवाहन । ऐसें ठेलें
आपादन । शास्त्राचें जयां ॥ ३८ ॥ किंबहुना शास्त्रविखीं । एकही न लाहातीचि

नखी । म्हणौनि उखिविखी । सांडिली जिहीं ॥ ३९ ॥ परी निर्धार्सनि शास्त्रे । अर्थानुष्ठाने पवित्रे । नांदताति परत्रे । साचारे जे ॥ ४० ॥ तयांऐसें आम्ही होआवें । ऐसी चाड बांधोनि जीवें । घेती तयांचे मागावे । आचरावया ॥ ४१ ॥ धड्याचियां आखरां । तलीं बाळ लिहे दातारा । कां पुढांसूनि पडिकरा (काठिकरा) । अक्षमु चाले ॥ ४२ ॥ तैसें सर्वशास्त्रनिपुण । तयाचें जें आचरण । तेंचि करिती प्रमाण । आपलिये श्रद्धे ॥ ४३ ॥ मग शिवादिके पूजने । भूम्यादिके महादाने । अग्निहोत्रादि यजने । करिती जे श्रद्धा ॥ ४४ ॥ तयां सत्त्वरजतमां- । मार्जीं कोण पुरुषोत्तमा । गति होय ते आम्हां । सांगिजो जी ॥ ४५ ॥ तंव वैकुंठपिठींचें लिंग । जो निगमपद्माचा पराग । जिये जयाचेनि हें जग । अंगच्छाया ॥ ४६ ॥ काळ सावियाचि वाढु । लोकोत्तर प्रौढु । अद्वितीय गूढु । आनंदघनु ॥ ४७ ॥ इयें श्लाघिजती जेणे बिकं । तें जयाचें आंगीं असिकं । तो श्रीकृष्ण स्वमुखें । बोलत असे ॥ ४८ ॥

श्रीभगवानुवाच

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।

सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥

म्हणे पार्था तुझा अतिसो । हेंही आम्ही जाणतसों । जे शास्त्राभ्यासाचा आडसो । मानितोसि कीं ॥ ४९ ॥ नुसधियाचि श्रद्धा । झोंबों पाहसी परमपदा । तरी तैसें हें प्रबुद्धा । सोहोपें नोहे ॥ ५० ॥ श्रद्धा म्हणितलियासाठीं । पातेजों नये किरीटी । काय द्विजु अंत्यजघृष्टीं । अंत्यजु नोहे ॥ ५१ ॥ गंगोदक जरी जालें । तरी मद्यभांडां आलें । तें घेऊं न ये कांहीं केलें । विचारीं पां ॥ ५२ ॥ चंदनु होय शीतलू । परी अग्नीसी पावे मेळू । तैं हातीं धरितां जाळू । न शके काई ॥ ५३ ॥ कां किडाचिये आटतिये पुटीं । पडिलें सोळें किरीटी । घेतलें चोखासाठीं । नागवीना ॥ ५४ ॥ तैसें श्रद्धेचें दलवाडें । अंगे कीर चोखडें । परी प्राणियांच्या पडे । विभारीं जें ॥ ५५ ॥ ते प्राणिये तंव स्वभावें । अनादिमायाप्रभावें । त्रिगुणाचेचि आघवे । वळिले आहाती ॥ ५६ ॥ तेथीही दोन गुण खांचती । मग एक धरी उन्नती । तैं तैसियाचि होती वृत्ती । जीवांचिया ॥ ५७ ॥ वृत्तीऐसें मन धरिती । मनाऐसी क्रिया करिती । केलियाऐसी वरिती । मरेनि देहें ॥ ५८ ॥ बीज मोडे झाड होये । झाड मोडे बीजीं सामाये ।

ऐसेनि कल्पकोडी जाये । परी जाति न नशे ॥ ५९ ॥ तियापरी यियें अपारें । होत जात जन्मांतरें । परी त्रिगुणत्व न व्यभिचरे । प्राणियांचें ॥ ६० ॥ म्हणौनि प्राणियांच्या पैकीं । पडिली श्रद्धा अवलोकीं । ते होय गुणासारिखी । तिहीं यां ॥ ६१ ॥ विपायें वाढे सत्त्व शुद्ध । तेव्हां ज्ञानासी करी साद । परी एका दोघे वोखद । येर आहाती ॥ ६२ ॥ सत्त्वाचेनि आंगलां । ते श्रद्धा मोक्षफला रिगे । तंव रज तम उगे । कां पां राहाती ॥ ६३ ॥ मोडोनि सत्त्वाची त्राये । रजोगुण आकाशें जाये । तेव्हां तेचि श्रद्धा होये । कर्मकेरसुणी ॥ ६४ ॥ मग तमाची उठी आगी । तेव्हां तेचि श्रद्धा भंगी । हों लागे भोगालागीं । भलतेया ॥ ६५ ॥

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।

श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छृद्धः स एव सः ॥ ३ ॥

एवं सत्त्वरजतमा- । वेगळी श्रद्धा सुर्वमा । नाहीं गा जीवग्रामा- । माजीं यया ॥ ६६ ॥ म्हणौनि श्रद्धा स्वाभाविक । असे पैं त्रिगुणात्मक । रजतमसात्त्विक । भेदीं इहीं ॥ ६७ ॥ जैसें जीवनचि उदक । परी विषीं होय मारक । कां मिरयामाजीं तीख । उंसीं गोड ॥ ६८ ॥ तैसा बहुवसें तमें । जो सदाचि होय निमे । तेथ श्रद्धा परिणमे । तेचि होउनि ॥ ६९ ॥ मग काजळा आणि मसी । न दिसे विवंचना जैसी । तेवीं श्रद्धा तामसी । सिनी नाहीं ॥ ७० ॥ तैसीच राजसीं जीवीं । रजोमय जाणावी । सात्त्विकीं आधवी । सत्त्वाचीच ॥ ७१ ॥ ऐसेनि हा सकलु । जगडंबरु निखिलु । श्रद्धेचाचि केवलु । वोतला असे ॥ ७२ ॥ परी गुणत्रयवशें । त्रिविधपणाचें लासें । श्रद्धें जें उठिलें असे । तें वोळख तूं ॥ ७३ ॥ तरी जाणिजे झाड फुलें । कां मानस जाणिजे बोलें । भोगें जाणिजे केलें । पूर्वजन्मीचें ॥ ७४ ॥ तैसीं जिहीं चिन्हीं । श्रद्धेचीं रूपें तीन्ही । देखिजती ते वानी । अवधारीं पां ॥ ७५ ॥

यजन्ते सात्त्विका देवान्यक्षरक्षांसि राजसाः ।

प्रेतान्धूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ ४ ॥

तरी सात्त्विक श्रद्धा । जयांचा होय बांधा । तयां बहुतकरूनि मेधा । स्वर्गीं आथी ॥ ७६ ॥ ते विद्याजात पढती । यज्ञक्रिये निवडती । किंबुना पडती । देवलोकीं ॥ ७७ ॥ आणि श्रद्धा राजसा । घडले जे वीरेशा । ते भजती

राक्षसां । खेचरां हन ॥ ७८ ॥ श्रद्धा जे कां तामसी । ते मी सांगेन तुजपाशीं ।
जे कां केवळ पापराशी । अतिकर्कशी निर्दयत्वे ॥ ७९ ॥ जीववधें साधूनि
बली । भूतप्रेतकुळें मैळीं । स्मशानीं संध्याकाळीं । पूजिती जे ॥ ८० ॥ ते
तमोगुणाचें सार । काढूनि निर्मिले नर । जाण तामसियेचें घर । श्रद्धेचें
तें ॥ ८१ ॥ ऐसी इहीं तिहीं लिंगीं । त्रिविध श्रद्धा जगीं । पैं हें ययालागीं ।
सांगतु असें ॥ ८२ ॥ जे हे सात्त्विक श्रद्धा । जतन करावी प्रबुद्धा । येरी दोनी
विरुद्धा । सांडाविया ॥ ८३ ॥ हे सात्त्विक मति जया । निर्वाहती होय
धनंजया । बागुल नोहे तया । कैवल्य तें ॥ ८४ ॥ तो न पढो कां ब्रह्मसूत्र ।
ना लोढो सर्व शास्त्र । सिद्धांत न होत स्वतंत्र । तयाच्या हार्तीं ॥ ८५ ॥ परी
श्रुतिस्मृतींचे अर्थ । जे आपण होऊनि मूर्त । अनुष्ठाने जगा देत । वडील जे
हे ॥ ८६ ॥ तयांचीं आचरतीं पाऊले । पाऊनि सात्त्विकी श्रद्धा चाले । तो तेंचि
फळ ठेविले । ऐसें लाहे ॥ ८७ ॥ पैं एक दीपु लावी सायासें । आणिक तेथें
लाऊं बैसे । तरी तो काय प्रकाशें । वंचिजे गा ॥ ८८ ॥ कां येकें मोल अपार ।
वेंचोनि केलें धवळार । तो सुरवाडु वस्तीकर । न भोगी काई ॥ ८९ ॥ हें असो
जो तळे करी । ते तयाचीच तृष्णा हरी । कीं सुआरासीचि अन्न घरीं । येरां
नोहे ॥ ९० ॥ बहुत काय बोलें पैं गा । येका गौतमासीचि गंगा । येरां समस्तां
काय जगां । वोहोळ जाली ॥ ९१ ॥ म्हणौनि आपुलियापरी । शास्त्र अनुष्ठिती
कुसरी । जाणे तयातें श्रद्धाळु जो वरी । तो मूर्खुही तरे ॥ ९२ ॥

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।

दम्भाहङ्कारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥

ना शास्त्राचेनि कीर नांवें । खाकरोंही नेणती जीवें । परी शास्त्रज्ञांही
शिवें । टेंकों नेदिती ॥ ९३ ॥ वडिलांचिया क्रिया । देखोनि वाती वांकुलिया ।
पंडितां डाकुलिया । वाजविती ॥ ९४ ॥ आपुलेनीचि आटोपें । धनित्वाचेनि
दर्पें । साचचि पाखंडाचीं तपें । आदरिती ॥ ९५ ॥ आपुलिया पुढिलांचिया ।
आंगीं घालूनि कातिया । रक्तमांसा प्रणीतया । भरभरु ॥ ९६ ॥ रिचविती
जळतकुंडीं । लाविती चेड्याच्या तोंडीं । नवसियां देती उंडी । बाळकांची ॥ ९७ ॥
आग्रहाचिया उजरिया । क्षुद्र देवतां वरिया । अन्तयांगें सातरिया । ठाकती
एक ॥ ९८ ॥ अगा आत्मपरपीडा । बीज तमक्षेत्रीं सुहाडा । पेरिती मग पुढां ।

तेंचि पिके ॥ १ ॥ बाहू नाहीं आपलिया । आणि नावेतेंही धनंजया । न धरी होय तथा । समुद्रीं जैसें ॥ १०० ॥ कां वैद्यातें करी सला । रसु सांडी पायखोळां । तो रोगिया जेवीं जिव्हाळा । सवता होय ॥ १ ॥ नाना पडिकराचेनि सलें । काढी आपुलेचि डोळे । तें वानवसां आंधळें । जैसें ठाके ॥ २ ॥ तैसें तयां आसुं राहे । निंदूनि शास्त्रांची सोये । सैंघ धांवताती मोहें । आडवीं जे कां ॥ ३ ॥ कामु करवी तें करिती । क्रोधु मारवी तें मारिती । किंबहुना मातें पुरिती । दुःखाचा गुंडां ॥ ४ ॥

कर्शयन्तः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ।

मां चैवान्तःशरीरस्थं तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥

आपुलां परावां देहीं । दुःख देती जें जें कांहीं । मज आत्मया तेतुलाही । होय शीणु ॥ ५ ॥ पैं वाचेचेनिहि पालवें । पापियां तथा नातळावें । परी पडिलें सांगावें । त्यजावया ॥ ६ ॥ प्रेत बाहिरें घालिजे । कां अंत्यजु संभाषणीं त्यजिजे । हें असो हातें क्षाळिजे । कश्मलातें ॥ ७ ॥ तेथ शुद्धीचिया आशा । तो लेपु न मनवे जैसा । तयांतें सांडावया तैसा । अनुवादु हा ॥ ८ ॥ तरी अर्जुना तूं तयांतें । देखसी तें स्मर हो मातें । जे आन प्रायश्चित्त येथें । मानेल ना ॥ ९ ॥ म्हणौनि श्रद्धा जे सात्त्विकी । पुढती तेचि पैं येकी । जतन करावी निकी । सर्वार्पणी ॥ १० ॥ तरी धरावा तैसा संगु । जेणे पोखे सात्त्विक लागु । सत्त्ववृद्धीचा भागु । आहारु घेपें ॥ ११ ॥ एह्वां तरी पाहीं । स्वभाववृद्धीच्या ठाई । आहारावांचूनि नाहीं । बळी हेतु ॥ १२ ॥ प्रत्यक्ष पाहें पां वीरा । जो सावध घे मदिरा । तो होऊनि ठाके माजिरा । तियेचि क्षणीं ॥ १३ ॥ कां जो साविया अन्नरसु सेवी । तो व्यापिजे वातश्लेष्मस्वभावीं । काय ज्वरु जालिया निववी । पयादिक ॥ १४ ॥ नातरी अमृत जयापरी । घेतलिया मरण वारी । कां आपुलियाएसें करी । जैसें विष ॥ १५ ॥ तेवीं जैसा घेपे आहारु । धातु तैसाचि होय आकारु । आणि धातुएसा अंतरु । भावो पोखे ॥ १६ ॥ जैसें भांडियाचेनि तापें । आंतुलें उदकही तापे । तैसी धातुवशें आटोपे । चित्तवृत्ती ॥ १७ ॥ म्हणौनि सात्त्विकु रसु सेविजे । तें सत्त्वाची वाढी पाविजे । राजसा तामसा होइजे । येरीं रसीं ॥ १८ ॥ तरी सात्त्विकु कोण आहारु । राजसा तामसा कायी आकारु । हें सांगों करीं आदरु । आकर्णनीं ॥ १९ ॥

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः।

यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥

आणि एकसरें आहारा । कैसेनि तिनी मोहरा । जालिया तेही वीरा ।
रोकडें दाऊं ॥ १२० ॥ तरी जेवणाराचिया रुची । निष्पत्ति कीं बोनियांची ।
आणि जेवितां तंव गुणांची । दासी येथ ॥ २१ ॥ जे जीव कर्ता भोक्ता । तो
गुणास्तव स्वभावता । पावोनियां त्रिविधता । चेष्टे त्रिधा ॥ २२ ॥ म्हणौनि
त्रिविधु आहारु । यज्ञुही त्रिप्रकारु । तप दान हन व्यापारु । त्रिविधचि
ते ॥ २३ ॥ पैं आहारलक्षण पहिलें । सांगों जें म्हणितलें । तें आईक गा भलें ।
रूप करूं ॥ २४ ॥

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः

।

रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ ८ ॥

तरी सत्त्वगुणाकडे । जैं दैवे भोक्ता पडे । तैं मधुरीं रसीं वाढे । मेचु
तया ॥ २५ ॥ आंगेंचि द्रव्ये सुरसें । जे आंगेंचि पदार्थ गोडसे । आंगेंचि स्नेहे
बहुवसें । सुपकं जियें ॥ २६ ॥ आकारें नव्हती डगळें । स्पर्शे अति मवाळें ।
जिभेलागीं स्नेहाळें । स्वादें जियें ॥ २७ ॥ रसें गाढीं वरी ढिलीं । द्रवभावीं
आथिलीं । ठायेंठावो सांडिलीं । अग्नितापें ॥ २८ ॥ आंगे सानें परिणामें
थोरु । जैसें गुरुमुखींचे अक्षरु । तैशी अल्यां जिहीं अपारु । तृप्ति राहे ॥ २९ ॥
आणि मुखीं जैसीं गोडे । तैसीचिहि ते आंतुलेकडे । तिये अन्नीं प्रीति वाढे ।
सात्त्विकांसी ॥ ३० ॥ एवं गुणलक्षण । सात्त्विक भोज्य जाण । आयुष्याचें
त्राण । नीच नवें हें ॥ ३१ ॥ येणे सात्त्विक रसें । जंव देहीं मेहो वरिषे । तंव
आयुष्यनदी उससे । दिहाचि दिहा ॥ ३२ ॥ सत्त्वाचिये कीर पाळती । कारण
हाचि सुमती । दिवसाचिये उनती । भानु जैसा ॥ ३३ ॥ आणि शरीरा हन
मानसा । बळाचा पैं कुवासा । हा आहारु तरी दशा । कैंची रोगां ॥ ३४ ॥ हा
सात्त्विकु होय भोग्यु । तैंचि भोगावया आरोग्यु । शरीरासी भाग्यु । उदयले
जाणों ॥ ३५ ॥ आणि सुखाचें घेणे देणे । निके उवाया ये येणे । हें असो
वाढे साजणे । आनंदेसीं ॥ ३६ ॥ ऐसा सात्त्विकु आहारु । परिणमला थोरु ।
करी हा उपकारु । सबाह्यासी ॥ ३७ ॥ आतां राजसासि प्रीती । जिहीं रसीं
आथी । करूं तयाही व्यक्ती । प्रसंगे गा ॥ ३८ ॥

कट्वम्लवणात्युष्णतीक्षणरूक्षविदाहिनः ।

आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

तरी मारें उणें काळकूट । तेणें मानें जें कडुवट । कां चुनियाहूनि दासट ।
 आम्ल हन ॥ ३९ ॥ कणिकीतें जैसें पाणी । तैसेंचि मीठ बांधया आणी ।
 तेतुलीच मेळवणी । रसांतरांची ॥ १४० ॥ ऐसें खारट अपाडें । राजसा तया
 आवडे । उहाचेनि मिर्बं तोडें । आगीचि गिळी ॥ ४१ ॥ वाफेचिया सिगे ।
 वातीही लाविल्या लागे । तैसें उन्ह मागे । राजसु तो ॥ ४२ ॥ वावदळ पाडूनि
 ठाये । साबळु डाहारला आहे । तैसें तीख तो खाये । जें घायेविण
 रुपे ॥ ४३ ॥ आणि राखेहूनि कोरडें । आंत बाहेरी येकें पाडें । तो जिळ्हादंशु
 आवडे । बहु तया ॥ ४४ ॥ परस्परें दांतां । आदळु होय खातां । तो गा तोंडीं
 घेतां । तोषों लागे ॥ ४५ ॥ आधींच इव्यं चुरमुरीं । वरी परिवडिजती मोहरी ।
 जियें घेतां होती धुवारी । नाकेतोंडे ॥ ४६ ॥ हें असो उगें आगीतें । म्हणे तैसें
 राइतें । पढियें प्राणापरौतें । राजसासि गा ॥ ४७ ॥ ऐसा न पुरोनि तोंडा ।
 जिभा केला वेडा । अन्नमिषें अगिन भडभडां । पोटीं भरी ॥ ४८ ॥ तैसाचि
 लवंगा सुठे । मग भुई ना सेजे खाटे । पाणियाचें न सुठे । तोंडेनि
 पात्र ॥ ४९ ॥ ते आहार नव्हती घेतले । व्याधिव्याळ जे सुतले । ते चेववावया
 घातलें । माजवण पोटीं ॥ १५० ॥ तैसें एकमेकां सळें । रोग उठति एके वेळे ।
 ऐसा राजसु आहारु फळे । केवळ दुःखें ॥ ५१ ॥ एवं राजसा आहारा । रूप
 केले धनुर्धरा । परिणामाचाही विसुरा । सांगितला ॥ ५२ ॥ आतां तया
 तामसा । आवडे आहारु जैसा । तेंही सांगों चिळसा । झाणे तुम्ही ॥ ५३ ॥ तरी
 कुहिले उष्टें खातां । न मनिजे तेणें अनहिता । जैसें कां उपहिता ।
 म्हैसी खाय ॥ ५४ ॥

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।

उच्छ्वष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥

निपजलें अन्न तैसें । दुपाहरीं कां येरें दिवसें । अतिकरें तैं तामसें । घेईजे
 तें ॥ ५५ ॥ नातरी अर्ध उकडिलें । का निपट करपोनि गेलें । तैसेहि खाय
 चुकलें । रसा जें येवों ॥ ५६ ॥ जया कां आथि पूर्ण निष्पत्ती । जेथ रसु धरी
 व्यक्ती । तें अन्न ऐसी प्रतीती । तामसा नाहीं ॥ ५७ ॥ ऐसेनि कहीं विपायें ।

सदन्ना वरपडा होये । तरी घाणी सुटे तंब राहे । व्याघू जैसा ॥ ५८ ॥ कां
बहुवे दिवशीं वोलांडिलें । स्वादपणे सांडिलें । शुष्क अथवा सडलें ।
गाभिणेंही हो ॥ ५९ ॥ तेही बाळाचे हातवरी । चिवडलें जैसी राडी करी । कां
सवे बैसोनि नारी । गोतांबील करी ॥ ६० ॥ ऐसेनि कशमळें जैं खाय । तैं
तया सुखभोजन ऐसें होय । परी येणेही न धाय । पापिया तो ॥ ६१ ॥ मग
चमत्कारु देखा । निषेधाचा आंबुखा । जया का सदोखा । कुद्रव्यासी ॥ ६२ ॥
तया अपेयांच्या पानीं । अखाद्यांच्या भोजनीं । वाढविजे उतान्ही । तामसें
तेणे ॥ ६३ ॥ एवं तामस जेवणारा । ऐसैसी मेचु हे वीरा । तयाचें फल दुसरां ।
क्षणीं नाहीं ॥ ६४ ॥ जे जेव्हांचि हें अपवित्र । शिवे तयाचें वक्त्र । तेव्हांचि
पापा पात्र । जाला तो कीं ॥ ६५ ॥ यावरतें जे जेवीं । ते जेविती वोज न
म्हणावी । पोटभरती जाणावी । यातना ते ॥ ६६ ॥ शिरच्छेदे काय होये । का
आगीं रिघतां कैसें आहे । हें जाणावें काई पाहें । परी साहातुचि असे ॥ ६७ ॥
म्हणौनि तामसा अन्ना । परिणामु गा सिनाना । न सांगोंचि गा अर्जुना । देवो
म्हणे ॥ ६८ ॥ आतां यथावरी । आहाराचिया परी । यज्ञुही अवधारीं । त्रिधा
असे ॥ ६९ ॥ परी तिहींमार्जीं प्रथम । सात्त्विक यज्ञाचें वर्म । आईक पां
सुमहिम । शिरोमणी ॥ ७० ॥

अफलाकांक्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।

यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥

तरी एक प्रियोत्तमु- । वांचोनि वाढों नेदी कामु । जैसा का मनोधर्मु ।
पतिव्रतेचा ॥ ७१ ॥ नाना सिंधूतें ठाकोनि गंगा । पुढारां न करीचि रिगा । कां
आत्मा देखोनि उगा । वेदु ठेला ॥ ७२ ॥ तैसें जे आपुल्या स्वहितीं । वेंचूनियां
चित्तवृत्ती । नुरवितीचि अहंकृती । फळालागीं ॥ ७३ ॥ पातलेया झाडाचें
मूळ । मागुतें सरों नेणेंचि जळ । जिरालें कां केवळ । तयाच्याचि आंगीं ॥ ७४ ॥
तैसें मने देहीं । यजननिश्चयाच्या ठारीं । हारपोनि जें कांहीं । वांछितीना ॥ ७५ ॥
तिहीं फळवांछात्यागीं । स्वधर्मावांचूनि विरागीं । कीजे जो यज्ञु सर्वांगीं ।
अळंकृतु ॥ ७६ ॥ परी आरिसा आपणें । डोळां जैसें घेपें । कां तळहातीचें
दीपें । रत्न पाहिजे ॥ ७७ ॥ नाना उदितें दिवाकरें । गमावा मार्गु दिठी भरे ।
तैसा वेदु निर्धारीं । देखोनियां ॥ ७८ ॥ तियें कुंडें मंडप वेदी । आणीकही

संभारसमृद्धी । ते मेळवणी जैसी विधी । आपणां केली ॥ ७९ ॥
 सकळावयवउचितें । लेणीं पातलीं जैसीं आंगातें । तैसें पदार्थ जेथिंचें तेथें ।
 विनियोगुनी ॥ ८० ॥ काय वानूं बहुतीं बोलीं । जैसीं सर्वाभरणीं भरली ।
 ते यज्ञविद्याचि रूपा आली । यजनमिषें ॥ ८१ ॥ तैसा सांगोपांगु । निफजे जो
 यागु । नुठऊनियां लागु । महत्त्वाचा ॥ ८२ ॥ प्रतिपाळु तरी पाटाचा । झाडीं
 कीजे तुकळसीचा । परी फळा फुला छायेचा । आश्रयो नाहीं ॥ ८३ ॥
 किंबहुना फळाशेवीण । ऐसेया निगुती निर्माण । होय तो यागु जाण ।
 सात्त्विकु गा ॥ ८४ ॥

अभिसन्धाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।

इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १२ ॥

आतां यज्ञु कीर वीरेशा । करी पैं याचिएसा । परी श्राद्धालागीं जैसा ।
 अवंतिला रावो ॥ ८५ ॥ जरी राजा घरासि ये । तरी बहुत उपेगा जाये । आणि
 कीर्तीही होये । श्राद्ध न ठके ॥ ८६ ॥ तैसा धरूनि आवांका । म्हणे
 स्वर्गु जोडेल असिका । दीक्षितु होईन मान्यु लोकां । घडेल यागु ॥ ८७ ॥ ऐसी
 केवळ फळालागीं । महत्त्व फोकारावया जगीं । पार्था निष्पत्ति जे यागीं ।
 राजस पैं ते ॥ ८८ ॥

विधिहीनमसृष्टानं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।

श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥

आणि पशुपक्षिविवाहीं । जोशी कामापरौता नाहीं । तैसा तामसा यज्ञा
 पाहीं । आग्रहोचि मूळ ॥ ८९ ॥ वारया वाट न वाहे । कीं मरण मुहूर्त पाहे ।
 निषिद्धांसि बिहे । आगी जरी ॥ ९० ॥ तरी तामसाचिया आचारा । विधीचा
 आथी वोढावारा । म्हणौनि तो धनुर्धरा । उत्सृंखलु ॥ ९१ ॥ नाहीं विधीची
 तेथ चाड । नये मंत्रादिक तयाकड । अन्जातां न सुये तोंड । मासिये
 जेवीं ॥ ९२ ॥ वैराचा बोधु ब्राह्मणा । तेथ कें रिगेल दक्षिणा । अग्नि जाला
 वाउथाणा । वरपडा जैसा ॥ ९३ ॥ तैसें वायांचि सर्वस्व वेंचे । मुख न देखती
 श्रद्धेचें । नागविलं निपुत्रिकाचें । जैसें घर ॥ ९४ ॥ ऐसा जो यज्ञाभासु । तया
 नाम यागु तामसु । आइकें म्हणे निवासु । श्रियेचा तो ॥ ९५ ॥ आतां गंगेचें
 एक पाणी । परी नेलें आनार्नी वाहणीं । एक मळीं एक आणी । शुद्धत्व

जैसें ॥ १६ ॥ तैसें तिहीं गुणीं तप । येथ जाहले आहे त्रिरूप । तें एक केले दे पाप । उद्धरी एक ॥ १७ ॥ तरी तेंचि तिहीं भेदीं । कैसेनि पां म्हणौनि सुबुद्धी । जाणों पाहासी तरी आर्थीं । तपचि जाण ॥ १८ ॥ येथ तप म्हणिजे काई । तें स्वरूप दाऊं पाहीं । मग भेदिले गुणीं तिहीं । तें पाठीं बोलों ॥ १९ ॥ तरी तप जें कां सम्यक् । तेंही त्रिविध आइक । शारीर मानसिक । शाब्द गा ॥ २०० ॥ आतां या तिहीं माझारीं । शारीर तंव अवधारीं । तरी शंभू कां श्रीहरी । पढियंता होय ॥ १ ॥

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं

शौचमार्जवम् ।

ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥

तया प्रिय देवताल्या । यात्रादिकें करावया । आठही पाहार जैसें पायां । उळिग घापे ॥ २ ॥ देवांगणमिरवणियां । अंगोपचार पुरवणियां । करावया म्हणियां । शोभती हात ॥ ३ ॥ लिंग कां प्रतिमा दिठीं । देखतखेंवों अंगेष्टी । लोटिजे कां काठी । पडली जैसी ॥ ४ ॥ आणि विधिविनयादिकीं । गुणीं वडील जे लोकीं । तया ब्राह्मणांची निकी । पाइकी कीजे ॥ ५ ॥ अथवा प्रवासें का पीडा । का शिणले जे सांकडां । ते जीव सुरवाडा । आणिजती ॥ ६ ॥ सकल तीर्थाचिये ध्रुे । जियें कां मातापितरें । तयां सेवेसि कीर शारीरें । लोण कीजे ॥ ७ ॥ आणि संसाराएसा दारुणु । जो भेटल्याचि हरी शीणु । तो ज्ञानदानीं सकरुणु । भजिजे गुरु ॥ ८ ॥ आणि स्वर्धर्माचा आगिठां । देह जाड्याचिया किटा । आवृत्तिपुटीं सुभटा । झाडी कीजे ॥ ९ ॥ वस्तु भूतमात्रीं नमिजे । परोपकारीं भजिजे । स्त्रीविषयीं नियमिजे । नांवेनांवे ॥ २१० ॥ जन्मतेनि प्रसंगें । स्त्रीदेह शिवणें आंगें । तेथूनि जन्म आघवें । सोंविळें कीजे ॥ ११ ॥ भूतमात्राचेनि नांवे । तृणही नासुडावें । किंबहुना सांडाववे । छेद भेद ॥ १२ ॥ ऐसैसी जैं शरीरीं । रहाटीची पडे उजरी । तै शारीर तप घुमरी । आलें जाण ॥ १३ ॥ पार्थी समस्तही हें करणें । देहाचेनि प्रधानपणें । म्हणौनि ययातें मी म्हणें । शारीर तप ॥ १४ ॥ एवं शारीर जें तप । तयाचें दाविलें रूप । आतां आइक निष्पाप । वाड्यमय तें ॥ १५ ॥

अनुद्गेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।

स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाड्यमयं तप उच्यते ॥ १५ ॥

तरी लोहाचें आंग तुक । न तोडितांचि कनक । केलें जैसें देख । परिसें तेणे ॥ १६ ॥ तैसें न दुखवितां सेजे । जावळिया सुख निपजे । ऐसें साधुत्व कां देखिजे । बोलणां जिये ॥ १७ ॥ पाणी मुदल झाडा जाये । तृण तें प्रसंगेंचि जिये । तैसें एका बोलिले होये । सर्वाहि हित ॥ १८ ॥ जोडे अमृताची सुरसरी । तें प्राणांतें अमर करी । स्नानें पाप ताप वारी । गोडीही दे ॥ १९ ॥ तैसा अविवेकुही फिटे । आपुले अनादित्व भेटे । आइकतां रुचि न विटे । पीयुषीं जैसी ॥ २२० ॥ जरी कोणी करी पुसणे । तरी होआवें ऐसें बोलणे । नातरी आवर्तणे । निगमु का नाम (निगमाचलीं) ॥ २१ ॥ ऋग्वेदादि तिन्ही । प्रतिष्ठीजती वागभुवनीं । केली जैसी वदनीं । ब्रह्मशाळा ॥ २२ ॥ नातरी एकाधें नांव । तेंचि शैव कां वैष्णव । वाचे वसे तें वागभव । तप जाणावें ॥ २३ ॥ आतां तप जें मानसिक । तेहीं सांगों आइक । म्हणे लोकनाथनायक- । नायकु तो ॥ २४ ॥

मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।

भावसंशुद्धिरित्येतत्पो मानसमुच्यते ॥ १६ ॥

तरी सरोवर तरंगीं । सांडिले आकाश मेघीं । कां चंदनाचें उरंगीं । उद्यान जैसें ॥ २५ ॥ नाना कळावैषम्ये चंद्रु । कां सांडिला आर्थीं नरेंद्रु । नातरी क्षीरसमुद्रु । मंदराचळें ॥ २६ ॥ तैसीं नाना विकल्पजाळें । सांडूनि गेलिया सकळें । मन राहे कां केवळें । स्वरूपें जें ॥ २७ ॥ तपनेंवीण प्रकाशु । जाड्येंवीण रसीं रसु । पोकळीवीण अवकाशु । होय जैसा ॥ २८ ॥ तैसी आपली सोय देखे । आणि आपलिया स्वभावा मुके । हिंवली जैसी आंगिके । हिवों नेदी निजांग ॥ २९ ॥ न चलतें कळकेंवीण । शशिबिंब जैसें परिपूर्ण । तैसें चोखी शृंगारपण । मनाचें जें ॥ २३० ॥ बुजाली वैराग्याची वोरप । जिराली मनाची धांपकांप । तेथ केवळ जाली वाफ । निजबोधाची ॥ ३१ ॥ म्हणौनि विचारावया शास्त्र । राहाटवावें जें वक्त्र । तें वाचेचेंही सूत्र । हातीं न धरी ॥ ३२ ॥ तें स्वलाभ लाभलेपणे । मन मनपणाही धर्सं नेणे । शिवतलें जैसें लवणे । आपुले निज ॥ ३३ ॥ तेथ कें उठिती ते भाव । जिहीं इंद्रियमार्गीं धांव । घेऊनि ठाकावे गांव । विषयांचे ते ॥ ३४ ॥ म्हणौनि तियें मानसीं ।

भावशुद्धिचि असे अपैसी । रोमशुचि जैसी । तल्हातासी ॥ ३५ ॥ काय बहु
बोलों अर्जुना । जें हे दशा ये मना । तैं मनोतपाभिधाना । पात्र होय ती ॥ ३६ ॥
परी तें असो हें जाण । मानस तपाचें लक्षण । देवो म्हणे संपूर्ण ।
सांगितलें ॥ ३७ ॥ एवं देहवाचाचित्तें । जे तातलें त्रिविधत्वातें । तें सामान्य
तप तूतें । परिसविलें गा ॥ ३८ ॥ आतां गुणत्रयसंगें । हेंचि विशेषीं त्रिविधीं
रिगे । तेंही आइक चांगें । प्रज्ञाबळें ॥ ३९ ॥

श्रद्धया परया तपतं तपस्तत्रिविधं नरैः ।

अफलाकांक्षिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्षते ॥ १७ ॥

तरी हेंचि तप त्रिविधा । जें दाविलें तुज प्रबुद्धा । तेंचि करीं पूर्णश्रद्धा ।
सांडूनि फल ॥ २४० ॥ जैं पुरतिया सत्त्वशुद्धी । आचरिजे आस्तिक्यबुद्धी ।
तैं तथातेंचि गा प्रबुद्धीं । सात्त्विक म्हणिये ॥ ४१ ॥

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।

क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमधुवम् ॥ १८ ॥

नातरी तपस्थापनेलागीं । दुजेपण मांडूनि जर्गीं । महत्त्वाच्या शृंगीं ।
बैसावया ॥ ४२ ॥ त्रिभुवनींचिया सन्माना । न वचावें ठाया आना । धुरेचिया
आसना । भोजनालागीं ॥ ४३ ॥ विश्वाचिया स्तोत्रा । आपण होआवया
पात्रा । विश्वें आपलिया यात्रा । कराविया यावें ॥ ४४ ॥ लोकांचिया विविधा
पूजा । आश्रयो न धरावया दुजा । भोग भोगावे वोजा । महत्त्वाचिया ॥ ४५ ॥
अंग बोल माखूनि तपें । विकावया आपणपें । अंगहीन पडपे । जियापरी ॥ ४६ ॥
हें असो धनमानीं आस । वाढउनी तप कीजे सायास । तैं तेंचि तप राजस ।
बोलिजे गा ॥ ४७ ॥ परी पहुरणीं जें दुहिलें । तैं तें गुरुं न दुर्भेचि व्यालें ।
का उभें शेत चारिलें । पिकावया नुरे ॥ ४८ ॥ तैसें फोकारितां तप । कीजे
जें साक्षेप । तें फलीं तंव सोप । निःशेष जाय ॥ ४९ ॥ ऐसें निर्फल देखोनि
करितां । माझारीं सांडी पंडुसुता । म्हणौनि नाहीं स्थिरता । तपा तया ॥ २५० ॥
एहवीं तरी आकाश मांडी । जो गजीनि ब्रह्मांड फोडी । तो अवकाळु मेघु
काय घडी । राहत आहे ॥ ५१ ॥ तैसें राजस तप जें होये । तें फलीं कीर
वांझ जाये । परी आचरणींही नोहे । निर्वाहतें गा ॥ ५२ ॥ आतां तेंचि तप
पुढती । तामसाचिया रीती । पैं परत्रा आणि कीर्ती । मुकोनि कीजे ॥ ५३ ॥

मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः।

परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १९ ॥

केवल मूर्खपणाचा वारा । जीवीं घेऊनि धनुर्धरा । नाम ठेविजे शरीरा ।
वैरियाचें ॥ ५४ ॥ पंचारनीची दडगी (हडगी) । खोलवीजती शरीरालगां ।
कां इंधन कीजे हें आगी- । आंतु लावी ॥ ५५ ॥ माथां जाळिजती गुगुलु ।
पाठीं घालिजती गलु । आंग जाळिती इंगलु । जळतभीतां ॥ ५६ ॥ दवडोनि
श्वासोच्छ्वास । कीजती वायांचि उपवास । कां घेपती धूमाचे घांस ।
अधोमुखें ॥ ५७ ॥ हिमोदकें आकंठें । खडकें सेविजती तटें । जितया मांसाचे
चिमुटे । तोडिती जेथ ॥ ५८ ॥ ऐसी नानापरी हे काया । घाय सूतां पैं
धनंजया । तप कीजे नाशावया । पुढिलातें ॥ ५९ ॥ आंगभारें सुटला धोंडा ।
आपण फुटोनि होय खंडखंडा । कां आड जालियातें रगडा । करी
जैसा ॥ २६० ॥ तेवीं आपलिया आटणिया । सुखें असतया प्राणिया ।
जिणावया शिराणिया । कीजती गा ॥ ६१ ॥ किंबहुना हे वोखटी । घेऊनि
कलेशाची हातवटी । तप निफजे तें किरीटी । तामस होय ॥ ६२ ॥ एवं
सत्त्वादिकांच्या आंगीं । पडिलें तप तिहीं भागीं । जालें तेहीं तुज चांगी ।
दाविलें व्यक्ती ॥ ६३ ॥ आतां बोलतां प्रसंगा । आलें म्हणौनि पैं गा । करूं
रूप दानलिंगा । त्रिविधा तया ॥ ६४ ॥ येथ गुणाचेनि बोलें । दानही त्रिविध
असे जालें । तेंचि आडक पहिलें । सात्त्विक ऐसें ॥ ६५ ॥

दातव्यमिति यद्यानं दीयतेऽनुपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च तद्यानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ २० ॥

तरी स्वधर्माआंतौतें । जें जें मिळेल आपणयातें । तें तें दीजे बहुतें ।
सन्मानयोगें ॥ ६६ ॥ जाल्या सुबीजप्रसंगु । पडे क्षेत्रवाफेचा पांगु । तैसाचि
दानाचा हा लागु । देखतसें ॥ ६७ ॥ अनर्थ्य रत्न हातां चढे । तैं भांगाराची
वोढी पडे । दोनीं जालीं तरी न जोडे । लेतें आंग ॥ ६८ ॥ परी सण सुहृद
संपत्ती । हे तिही येकीं मिळती । जैं भाग्य धरी उन्नती । आपुल्याविषयीं ॥ ६९ ॥
तैसें निफजावया दान । जैं सत्त्वासि ये संवाहन । तैं देश काळ भाजन ।
द्रव्यही मिळे ॥ २७० ॥ तरी आधीं तंव प्रयत्नेसीं । होआवें कुरुक्षेत्र का
काशी । नातरी तुके जो झींहींसीं । तो देशुही हो ॥ ७१ ॥ तेथ रविचंद्राहुमेळु ।

होतां पाहे पुण्यकाळु । कां तयासारिखा निर्मलु । आनुही जाला ॥ ७२ ॥ तैशा
काळीं तिये देशीं । होआवी पात्र संपत्ती ऐसी । मूर्ति आहे धरिली जैसी ।
शुचित्वेचि कां ॥ ७३ ॥ आचाराचें मूळपीठ । वेदांची उतारपेठ । तैसें द्विजरत्न
चोखट । पावोनियां ॥ ७४ ॥ मग तयाच्या ठाई वित्ता । निवर्तवावी स्वसत्ता ।
परी प्रियापुढे कांता । रिगे जैसी ॥ ७५ ॥ कां जयाचें ठेविलें तया । देऊनि
होईजे उत्तराइया । नाना हडपें विडा राया । दिधला जैसा ॥ ७६ ॥ तैसेनि
निष्कामें जीवें । भूम्यादिक अर्पावें । किंबहुना हांवे । नेदावें उठों ॥ ७७ ॥
आणि दान जया द्यावें । तयातें ऐसेया पाहावें । जया घेतलें नुमचवे ।
कायसेनही ॥ ७८ ॥ साद घातलिया आकाशा । नेदी प्रतिशब्दु जैसा । कां
पाहिला आरसा । येरीकडे ॥ ७९ ॥ नातरी उदकाचिये भूमिके । आफळिलेनि
कंटुकें । उधळौनि कवतिकें । न येईजे हाता ॥ ८० ॥ नाना वसो घातला
चारू । माथां तुरंबिला बुरू । न करी प्रत्युपकारू । जियापरी ॥ ८१ ॥ तैसें
दिधलें दातयाचें । जो कोणेही आंगें नुमचे । अर्पिलया साम्य तयाचें । कीजे
यें गा ॥ ८२ ॥ ऐसिया जें सामग्रिया । दान निफजे वीरराया । तें सान्त्विक
दानवर्या । सर्वाही जाण ॥ ८३ ॥ आणि तोचि देशु काळु । घडे तैसाचि
पात्रमेलु । दानभागुही निर्मलु । न्यायगतु ॥ ८४ ॥

यतु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।

दीयते च परिक्लिष्टं तद्वानं राजसं स्मृतम् ॥ २१ ॥

परी मनीं धरूनि दुभतें । चारिजे जेवीं गाईतें । का पेंव करूनि आइतें ।
पेरूं जाइजे ॥ ८५ ॥ नाना दिठी घालूनि आहेरा । अवंतु जाइजे सोयिरा । वाण
धाडिजे घरा । वोकसीयाचे ॥ ८६ ॥ यें कळांतर गांठीं बांधिजे । मग पुढिलांचें
काज कीजे । पूजा घेऊनि रसु दीजे । पीडितांसी ॥ ८७ ॥ तैसें जया जें दान
देणें । तो तेणेंचि गा जीवनें । पुढती भुंजावा भावें येणें । दीजे जें का ॥ ८८ ॥
अथवा कोणी वाटे जातां । घेतलें उमचवें न शकतां । मिळे जें पंडुसुता ।
द्विजोत्तमु ॥ ८९ ॥ तरी कवड्या एकासाठीं । अशेषां गोत्रांचींच किरीटी । सर्व
प्रायश्चित्तें सुयें मुठीं । तयाचिये ॥ २९० ॥ तेवींचि पारलौकिकें । फळें
वांछिजती अनेकें । आणि दीजे तरी भुके । येकाही नोहे ॥ ९१ ॥ तेंही ब्राह्मणु
नेवों सरे । कीं हाणिचेनि शिणें झांसुरे । सर्वस्व जैसें चोरें । नागऊनि

नेलें ॥ १२ ॥ बहु काय सांगों सुमती । जें दीजे या मनोवृत्ती । तें दान गा
त्रिजगतीं । राजस पैं ॥ १३ ॥

अदेशकाले यद्यनमपात्रेभ्यश्च दीयते ।

असत्कृतमवज्ञातं तत्त्वामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

मग म्लेंच्छांचे वसौटे । दांगाणे हन कैकटे । कां शिबिरें चोहटे । नगरींचे
ते ॥ १४ ॥ तेही ठाई मिळणी । समयो सांजवेळु कां रजनी । तेव्हां उदार होणे
धर्नीं । चोरियेच्या ॥ १५ ॥ पात्रे भाट नागारी । सामान्य स्त्रिया का जुवारी ।
जियें मूर्तिमंतें भुररीं । भुले तयां ॥ १६ ॥ रूपानृत्याची पुरवणी । ते पुढां
डोळेभारणी । गीतभाटीव तो श्रवणीं । कर्णजपु ॥ १७ ॥ तयाहीवरी अलुमाळु ।
जें घे फुलागंधाचा गुगुलु । तंब भ्रमाचा तो वेताळु । अवतरे तैसा ॥ १८ ॥
तेथ विभांडूनियां जग । आणिले पदार्थ अनेग । तेणे घालूं लागे मातंग ।
गवादी जैसी ॥ १९ ॥ एवं ऐसेनि जें देणे । तें तामसदान मी म्हणें । आणि
घडे दैवगुणें । आणिकही ऐक ॥ ३०० ॥ विषायें घुणाक्षर पडे । टाळिये
काउळा सांपडे । तैसें तामसां पर्व जोडे । पुण्यदेशीं ॥ १ ॥ तेथ देखोनि तो
आथिला । योग्यु मागोंही आला । तोही दर्पा चढला । भांबावे जरी ॥ २ ॥ तरी
श्रद्धा न धरी जीवीं । तया माथाही न खालवी । स्वयें न करी ना करवी ।
अर्धादिक ॥ ३ ॥ आलिया न घाली बैसों । तेथ गंधाक्षतांचा काय अतिसो ।
हा अप्रसंगु कीर असो । तामसीं नरीं ॥ ४ ॥ पैं बोलविजे रिणाइतु । तैसा
झकवी तयाचा हातु । तूं करणे याचा बहुतु । प्रयोगु तेथ ॥ ५ ॥ आणि जया
जें दे किरीटी । तयातें उमाणी तयासाठीं । मग कुबोलें कां लोटी ।
अवज्ञेच्या ॥ ६ ॥ हें बहु असो यापरी । मोल वेंचणे जें अवधारीं । तया नांव
चराचरीं । तामस दान ॥ ७ ॥ ऐसें आपुलाला चिन्हीं । अलंकृतें तिन्हीं । दानें
दाविलीं अभिधानीं । रजतमाचिया ॥ ८ ॥ तेथ मी जाणत असें । विषाये तूं
गा ऐसे । कल्पसील मानसें । विचक्षणा ॥ ९ ॥ जे भवबंधमोचक । येकले
कर्म सात्त्विक । तरी कां वेखासी सदोख । येर बोलावीं ॥ ३१० ॥ परी
नोसंतितां विवसी । भेटी नाहीं निधीसी । कां धूं न साहतां जैसी । वाती न
लगे ॥ ११ ॥ तैसें शुद्धमत्त्वाआड । आहे रजतमाचें कवाड । तें भेदणें यातें
कीड । म्हणावें कां ॥ १२ ॥ आम्हीं श्रद्धादि दानांत । जें समस्तही क्रियाजात ।

सांगितले का व्याप्त । तिहीं गुणीं ॥ १३ ॥ तेथ भरंवसेनि तिन्ही । न सांगोचि
ऐसें मानीं । परी सन्त्व दावावया दोन्ही । बोलिलों येरें ॥ १४ ॥ जें दोहींमाजीं
तिजें असे । तें दोन्हीं सांडितांचि दिसे । अहोरात्रत्यागें जैसें । संध्यारूप ॥ १५ ॥
तैसें रजतमविनाशें । तिजें जें उत्तम दिसे । तें सन्त्व हें आपैसें । फावासि
ये ॥ १६ ॥ एवं दाखवावया सन्त्व तुज । निरूपिलें तम रज । तें सांडूनि सन्त्वें
काज । साधीं आपुलें ॥ १७ ॥ सन्त्वेचि येणें चोखालें । करीं यज्ञादिके
सकळे । पावसी तैं करतळे । आपुलें निज ॥ १८ ॥ सूर्ये दाविलें सांतें । काय
एक न दिसे तेथें । तेवीं सन्त्वें केलें फळातें । काय नेदी ॥ १९ ॥ हे कीर
आवडतांविखीं । शक्ति सन्त्वीं आथी निकी । परी मोक्षेंसी एकीं । मिसळणें
जें ॥ ३२० ॥ तें एक आनचि आहे । तयाचा सावावो जैं लाहे । तैं मोक्षाचाही
होये । गांवीं सरतें ॥ २१ ॥ पैं भांगार जन्ही पंधरें । तही राजावळीचीं अक्षरें ।
लाहें तैंचि सरे । जियापरी ॥ २२ ॥ स्वच्छें शीतळें सुगंधें । जळें होतीं
सुखप्रदें । परी पवित्रत्व संबंधें । तीर्थाचेनि ॥ २३ ॥ नई हो कां भलतैसी
थोरी । परी गंगा जैं अंगिकारी । तैंचि तिये सागरीं । प्रवेशु गा ॥ २४ ॥ तैसें
सात्त्विका कर्मा किरीटी । येतां मोक्षाचिये भेटी । न पडे आडकाठी । तें
वेगळे आहे ॥ २५ ॥ हा बोलु आइकतखेवीं । अर्जुना आधि न माये जीवीं ।
म्हणे देवें कृपा करावी । सांगावें तें ॥ २६ ॥ तेथ कृपालुचक्रवर्ती । म्हणे
आईक तयाची व्यक्ती । जेणें सात्त्विक तें मुक्ती- । रत्न देखे ॥ २७ ॥

ॐतत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः।

ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥

तरी अनादि परब्रह्म । जें जगदादि विश्रामधाम । तयाचें एक नाम । त्रिधा
पैं असे ॥ २८ ॥ तें कीर अनाम अजाती । परी अविद्यावर्गाचिये राती- । माजीं
वोळखावया श्रुती । खूण केली ॥ २९ ॥ उपजलिया बाळकासी । नांव नाहीं
तयापासीं । ठेविलेनि नांवेसीं । ओ देत उठी ॥ ३३० ॥ कष्टले संसारशिणें ।
जे देवों येती गाह्नाहें । तयां ओ दे नांवें जेणें । तो संकेतु हा ॥ ३१ ॥ ब्रह्माचा
अबोला फिटावा । अद्वैतत्वें (द्वैतत्वें) तो भेटावा । ऐसा मंत्रु देखिला
कणवा । वेदें बापें ॥ ३२ ॥ मग दाविलेनि जेणें एकें । ब्रह्म आळविलें

कवतिके । मागां असत ठाके । पुढां उभें ॥ ३३ ॥ परी निगमाचलशिखरीं ।
 उपनिषदार्थनगरीं । आहाति जे ब्रह्माच्या येकाहारीं । तयांसीच कळे ॥ ३४ ॥
 हेंही असो प्रजापती । शक्ति जे सृष्टि करिती । ते जया एका आवृत्ती ।
 नामाचिये ॥ ३५ ॥ यैं सृष्टीचिया उपक्रमा- । पूर्वीं गा वीरोत्तमा । वेडा ऐसा
 ब्रह्मा । एकला होता ॥ ३६ ॥ मज ईश्वरातें नोळखे । ना सृष्टीही करूं न
 शके । तो थोरु केला एके । नामें जेणे ॥ ३७ ॥ जयाचा अर्थु जीवीं ध्यातां ।
 जें वर्णत्रयचि जपतां । विश्वसृजनयोग्यता । आली तया ॥ ३८ ॥ तेथवां
 रचिले ब्रह्मजन । तयां वेद दिधलें शासन । यज्ञाऐसे वर्तन । जीविके केलें ॥
 ३९ ॥ पाठीं नेणों किती येर । स्त्रजिले लोक अपार । जाले ब्रह्मदत्त अग्रहार ।
 तिन्हीं भुवने ॥ ३४० ॥ ऐसे नाममंत्रे जेणे । धातया अडंच करणे । तयाचें
 स्वरूप आइक म्हणे । श्रीकांतु तो ॥ ४१ ॥ तरी सर्व मंत्रांचा राजा । तो
 प्रणवो आदिवर्णु बुझा । आणि तत्कारु जो दुजा । तिजा सत्कारु ॥ ४२ ॥ एवं
 ३०तत्सदाकारु । ब्रह्मनाम हें त्रिप्रकारु । हे फूल तुंबी सुंदरु । उपनिषदाचें ॥ ४३ ॥
 येणेंसीं गा होऊनि एक । जै कर्म चाले सात्त्विक । तैं कैवल्यातें पाइक ।
 घरींचें करी ॥ ४४ ॥ परी कापुराचें थळींच । आणूनि देईल दैव । लेवों
 जाणणेंचि आडव । तेथ असे बापा ॥ ४५ ॥ तैसे आदरिजेल सत्कर्म ।
 उच्चरिजेल ब्रह्मनाम । परी नेणिजेल जरी वर्म । विनियोगाचें ॥ ४६ ॥ तरी
 महंताचिया कोडी । घरा आलियाही वोडी । मानूं नेणतां परवडी । मुद्दल
 तुटे ॥ ४७ ॥ कां ल्यावया चोखट । टीक भांगार एकवट । घालूनि बांधली
 मोट । गळां जेवीं ॥ ४८ ॥ तैसे तोंडीं ब्रह्मनाम । हातीं तें सात्त्विक कर्म ।
 विनियोगेंवीण काम । विफळ होय ॥ ४९ ॥ अगा अन्न आणि भूक । पासीं
 असे परी देख । जेऊं नेणतां बालक । लंघनचि करीं ॥ ५० ॥ कां स्नेहसूत्र
 वैश्वानरा । जालियाही संसारा । हातवटी नेणतां वीरा । प्रकाशु नोहे ॥ ५१ ॥
 तैसे वेळे कृत्य पावे । तेथिचा मंत्रुही आठवे । परी व्यर्थ तें आघवें ।
 विनियोगेंवीण ॥ ५२ ॥ म्हणौनि वर्णत्रयात्मक । जें हें परब्रह्मनाम एक ।
 विनियोगु तूं आइक । आतां याचा ॥ ५३ ॥

तस्मादोमित्युदाहृत्य

यज्ञदानतपःक्रियाः

प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥

तरी या नामींचीं अक्षरे तिन्हीं। कर्मा आदिमध्यनिदानीं। प्रयोजार्वी पैं स्थानीं। इहीं तिन्हीं ॥ ५४ ॥ हेचि एकी हातवटी। घेऊनी हन किरीटी। आले ब्रह्मविद भेटी। ब्रह्माचिये ॥ ५५ ॥ ब्रह्मेंसीं होआवया एकी। ते न वंचती यज्ञादिकीं। जें चावळले वोळखीं। शास्त्रांचिया ॥ ५६ ॥ तो आदि तंव ओंकारु। ध्याने करिती गोचरु। पाठीं आणिती उच्चारु। वाचेही तो ॥ ५७ ॥ तेणे ध्याने प्रकटे। प्रणवोच्चारे स्पष्टे। लागती मग वाटे। क्रियांचिये ॥ ५८ ॥ आंधारीं अभंगु दिवा। आडवीं समर्थु बोलावा। तैसा प्रणवो जाणावा। कर्मारंभीं ॥ ५९ ॥ उचितदेवोद्देशें। द्रव्ये धर्म्ये आणि बहुवसें। द्विजद्वारां हन हुताशें। यजिती पैं ते ॥ ३६० ॥ आहवनीयादि वन्ही। निक्षेपरूपीं हवनीं। यजिती पैं विधानीं। फुडे होउनी ॥ ६१ ॥ किंबहुना नाना याग। निष्पत्तीचें घेऊनी अंग। करिती नावडतेया त्याग। उपाधीचा ॥ ६२ ॥ कां न्यायें जोडला पवित्रीं। भूम्यादिकीं स्वतंत्रीं। देशकाळशुद्ध पात्रीं। देती दानें ॥ ६३ ॥ अथवा एकांतरा कृच्छ्रीं। चांद्रायणे मासोपवासीं। शोषोनि गा धातुराशी। करिती तपे ॥ ६४ ॥ एवं यज्ञदानतपे। जियें गाजती बंधरूपे। तिहींच होय सोपे। मोक्षाचें तयां ॥ ६५ ॥ स्थळीं नावा जिया दाटिजे। जळीं तियाची जेवीं तरिजे। तेवीं बंधकीं कर्मीं सुटिजे। नामें येणे ॥ ६६ ॥ परी हें असो ऐसिया। या यज्ञदानादि क्रिया। ओंकारे सावायिलिया। प्रवर्तती ॥ ६७ ॥ तिया मोटकिया जेथ फळीं। रिगें पाहाती निहाळीं। प्रयोजिती तिये काळीं। तच्छब्दु तो ॥ ६८ ॥

तदित्यनभिसन्धाय फलं यज्ञतपःक्रियाः।

दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकांक्षिभिः ॥ २५ ॥

जे सर्वाही जगापरातें। जें एक सर्वाही देखतें। जें तच्छब्दे बोलिजे तें। पैल वस्तु ॥ ६९ ॥ तें सर्वादिकत्वे चित्तीं। तद्रूप ध्यावूनियां सुमती। उच्चारेही व्यक्तीं। आणिती पुढती ॥ ३७० ॥ म्हणती तद्रूपा ब्रह्मा तया। फळेंसीं क्रिया इयां। तेंचि होतु आम्हां भोगावया। कांहींचि नुरो ॥ ७१ ॥ ऐसेनि तदात्मकें ब्रह्में। तेथ उगाणूनि कर्मे। आंग झाडिती न मर्मे। येणे बोलें ॥ ७२ ॥ आतां ओंकारे आदरिलें। तत्कारे समर्पिलें। इया रिती जया आलें। ब्रह्मत्व कर्मा ॥ ७३ ॥ तें कर्म कीर ब्रह्माकारें। जालें तेणेही न सरे। जे करी तेणेंसी

दुसरे । आहे म्हणौनि ॥ ७४ ॥ मीठ आंगें जळीं विरे । परी क्षारता वेगळी उरे । तैसें कर्म ब्रह्माकारे । गमे तें द्वैत ॥ ७५ ॥ आणि दुजें जंव जंव घडे । तंव तंव संसारभय जोडे । हे देवो आपुलेनि तोंडे । बोलती वेद ॥ ७६ ॥ म्हणौनि परत्वें ब्रह्म असे । तें आत्मत्वे परियवसे । सच्छब्द या रिणादोषे । ठेविला देवें ॥ ७७ ॥ तरी ओंकार तत्कारीं । कर्म केलें जें ब्रह्मशरीरीं । जें प्रशस्तादि बोलवरी । वाखाणिलें ॥ ७८ ॥ प्रशस्तकर्मीं तिये । सच्छब्दा विनियोगु आहे । तोचि आइका होये । तैसा सांगों ॥ ७९ ॥

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।

प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥

तरी सच्छब्दें येणों । आटूनि असताचें नाणों । दाविजे अव्यंगवाणों । सत्तेचें रूप ॥ ३८० ॥ जें सत् तेंचि काळें देशें । होऊ नेणेचि अनासिसें । आपणां आपण असे । अखंडित ॥ ८१ ॥ हें दिसतें जेतुलें आहे । तें असतपणें जें नोहे । देखतां रूपीं सोये । लाभे जयाची ॥ ८२ ॥ तेणोंसीं प्रशस्त तें कर्म । जें जालें सर्वात्मक ब्रह्म । देखिजे करूनि सम । ऐक्यबोधें ॥ ८३ ॥ तरी ओंकार तत्कारें । जें कर्म दाविलें ब्रह्माकारें । तें गिळूनि होइजे एकसरें । सन्मात्राचि ॥ ८४ ॥ ऐसा हा अंतरंगु । सच्छब्दाचा विनियोगु । जाणा म्हणे श्रीरंगु । मी ना म्हणें हो ॥ ८५ ॥ ना मीचि जरी हो म्हणें । तरी श्रीरंगीं दुजें हेंचि उणों । म्हणौनि हें बोलणों । देवाचेंचि ॥ ८६ ॥ आतां आणिकीही परी । सच्छब्दु हा अवधारीं । सात्त्विका कर्मा करी । उपकारु जो ॥ ८७ ॥ तरी सत्कर्मी चांगें । चालिलीं अधिकारबर्गे । परी एकाधें का आंगें । हिणावती जें ॥ ८८ ॥ तैं उणें एकें अवयवें । शरीर ठाके आघवें । का अंगहीन भांडावें । रथाची गती ॥ ८९ ॥ तैसें एकेंचि गुणोंवीण । सतचि परी असतपण । कर्म धरी गा जाण । जिये वेळे ॥ ३९० ॥ तेव्हां ओंकार तत्कारीं । सावायिला हा चांगी परी । सच्छब्दु कर्मा करी । जीर्णोद्धारु ॥ ९१ ॥ तें असतपण फेडी । आणी सद्भावाचिये रुढी । निजसत्त्वाचिये प्रौढी । सच्छब्दु हा ॥ ९२ ॥ दिव्योषध जैसें रोगिया । कां सावावो ये भंगलिया । सच्छब्दु कर्मा व्यंगलिया । तैसा जाण ॥ ९३ ॥ अथवा कांहीं प्रमादें । कर्म आपुलिये मर्यादे । चुकोनि पडे निषिद्धे । वाटे हन ॥ ९४ ॥ चालतयाचि मार्गु सांडे । पारखियाचि अखरें पडे । राहाटीमाजीं न घडे । काइ काइ ॥ ९५ ॥ म्हणौनि तैसी कर्मा ।

ग्रभस्ये सांडे सीमा । असाधुत्वाचिया दुर्नामा । येवों पाहे जें ॥ १६ ॥ तेथ गा
हा सच्छब्दु । येरां दोहींपरीस प्रबुद्धु । प्रयोजिला करी साधु । कर्मातें
यया ॥ १७ ॥ लोहा परिसाची घृष्टी । वोहळा गंगेची भेटी । कां मृता जैसी
वृष्टी । पीयूषाची ॥ १८ ॥ यें असाधुकर्मा तैसा । सच्छब्दुप्रयोगु वीरेशा । हें
असो गौरवुचि ऐसा । नामाचा यया ॥ १९ ॥ घेऊनि येथिंचे वर्म । जै
विचारिसी हें नाम । तैं केवळ हेंचि ब्रह्मा । जाणसी तं ॥ ४०० ॥ पाहें पां ३५
तत् सत् ऐसें । हें बोलणें तेथ नेतसे । जेथूनि कां हें प्रकाशे । दृश्यजात ॥ १ ॥
तें तंव निर्विशिष्ट । परब्रह्म चोखट । तयाचें हें आंतुवट । व्यंजक नाम ॥ २ ॥
परी आश्रयो आकाशा । आकाशचि का जैसा । या नामा नामी आश्रयो
तैसा । अभेदु असे ॥ ३ ॥ उदयिला आकाशीं । रवीचि रवीतें प्रकाशी । हे
नामव्यक्ती तैसी । ब्रह्मचि करी ॥ ४ ॥ म्हणौनि अक्षर हें नाम । नव्हे जाण
केवळ ब्रह्मा । ययालागीं कर्म । जें जें कीजे ॥ ५ ॥

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।

कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥

तें याग अथवा दानें । तपादिकेंही गहनें । तियें निफजतु कां न्यूनें ।
होऊनि ठातु ॥ ६ ॥ परी परिसाचां वरकलीं । नाहीं चोखाकिडाची बोली ।
तैसीं ब्रह्मीं अर्पितां केलीं । ब्रह्मचि होती ॥ ७ ॥ उणिया पुरियाची परी । नुरेची
तेथ अवधारीं । निवङ्गु न येती सागरीं । जैसिया नदी ॥ ८ ॥ एवं पार्था
तुजप्रती । ब्रह्मनामाची हे शक्ती । सांगितली उपपत्ती । डोळसा गा ॥ ९ ॥
आणि येकेकाही अक्षरा । वेगळवेगळा वीरा । विनियोगु नागरा । बोलिलों
रीती ॥ १० ॥ एवं ऐसें सुमहिम । म्हणौनि हें ब्रह्मनाम । आतां जाणितलें कीं
सुवर्म । राया तुवां ॥ ११ ॥ तरी येथूनि याचि श्रद्धा । उपलविली हो सर्वदा ।
जयाचें जालें बंधा । उरों नेदी ॥ १२ ॥ जिये कर्मीं हा प्रयोगु । अनुष्ठिजे
सद्विनियोगु । तेथ अनुष्ठिला सांगु । वेदुचि तो ॥ १३ ॥

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।

असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥

३५तसदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

ना सांडूनि हे सोये। मोडूनि श्रद्धेची बाहे। दुराग्रहाची त्राये। वाढऊनियां ॥ १४ ॥ मग अश्वमेध कोडी कीजे। रत्ने भरोनि पृथ्वी दीजे। एकांगुष्ठींही तपिजे। तपसाहस्रीं ॥ १५ ॥ जलाशयाचेनि नांवें। समुद्र कीजती नवे। परी किंबहुना आघवें। वृथाचि तें ॥ १६ ॥ खडकावरी वर्षलें। जैसें भस्मीं हवन केलें। कां खेंव दिधलें। साउलिये ॥ १७ ॥ नातरी जैसें चडकणा। गगना हाणितलें अर्जुना। तैसा समारंभु सुना। गेलाचि तो ॥ १८ ॥ घाणां गाळिले गुंडे। तेथ तेल ना पेंडी जोडे। तैसें दरिद्र तेवढें। ठेलेंचि आंगीं ॥ १९ ॥ गांठीं बांधली खापरी। येथ अथवा पैलतीरीं। न सरोनि जैसी मारी। उपवासी गा ॥ ४२० ॥ तैसें कर्मजातें तेणें। नाहीं ऐहिकींचे भोगणें। तेथ परत्र तें कवणें। अपेक्षावें ॥ २१ ॥ म्हणौनि ब्रह्मनामश्रद्धा। सांडूनि कीजे जो धांदा। हें असो सिणु नुसधा। दृष्टादृष्टीं तो ॥ २२ ॥ ऐसें कलुषकरिकेसरी। त्रितापतिमिरतमारी। श्रीवर वीर नरहरी। बोलिलें तेणें ॥ २३ ॥ तेथ निजानंदा बहुवसा-। माझीं अर्जुन तो सहसा। हरपला चंद्रु जैसा। चांदिणेनि ॥ २४ ॥ अहो संग्रामु हा वाणिया। मायें नाराचांचिया आणिया। सूनि माप घे मवणिया। जीवितेंसी ॥ २५ ॥ ऐसिया समयीं कर्कशें। भोगीजत स्वानंदराज्य कैसें। आजि भाग्योदयो हा नसे। आनी ठाई ॥ २६ ॥ संजयो म्हणे कौरवराया। गुणा रिड्हों ये रिपूचिया। आणि गुरुही हा आमुचिया। सुखाचा येथ ॥ २७ ॥ हा न पुसता हे गोठी। तरी देवो कां सोडिते गांठी। तरी कैसेंनि आम्हां भेटी। परमार्थेसी ॥ २८ ॥ होतों अज्ञानाच्या आंधारां। वोसंतीत जन्मवाहरा। तों आत्मप्रकाशमंदिरा-। आंतु आणिलें ॥ २९ ॥ येवढा आम्हां तुम्हां थोरु। केला येणें उपकारु। म्हणौनि हा व्याससहोदरु। गुरुत्वें होय ॥ ४३० ॥ तेवींचि संजयो म्हणे चित्तीं। हा अतिशयो या नृपती। खुपेल म्हणौनि किती। बोलत असों ॥ ३१ ॥ ऐसी हे बोली सांडिली। मग येरीचि गोठी आदरिली। जे पार्थी कां पुसिली। श्रीकृष्णातें ॥ ३२ ॥ याचें जैसें कां करणें। तैसें मीही करीन बोलणें। ऐकिजो ज्ञानदेवो म्हणे। निवृत्तीचा ॥ ४३३ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

श्रीज्ञानेश्वरी

अध्याय अठरावा

जयजय देव निर्मल । निजजनाखिलमंगल । जन्मजराजलद्वजाळ । प्रभंजन ॥ १ ॥
जयजय देव प्रबल । विद्वितामंगलकुल । निगमागमद्वुमफल । फलप्रद ॥ २ ॥
जयजय देव सकल । विगतविषयवत्सल । कलितकाळकौतूहल । कलातीत ॥ ३ ॥
जयजय देव निश्चल । चलितचित्तपानतुंदिल । जगदुन्मीलनाविरल । केलप्रिय ॥ ४ ॥
जयजय देव निष्कल । स्फुरदमंदानंदबहल । नित्यनिरस्ताखिलमल । मूळभूत ॥ ५ ॥
जयजय देव स्वप्रभ । जगदंबुदगर्भनभ । भुवनोदभवारंभस्तंभ । भवध्वंस ॥ ६ ॥
जयजय देव विशुद्ध । विदुदयोद्यानद्विरद । शमदममदनमदभेद । दयार्णव ॥ ७ ॥
जयजय देवैकरूप । अतिकृतकंदर्पसर्पदर्प । भक्तभावभुवनदीप । तापापह ॥ ८ ॥
जयजय देव अद्वितीय । परिणतोपरमैकप्रिय । निजजनजित भजनीय ।
मायागम्य ॥ ९ ॥ जयजय देव श्रीगुरो । अकल्पनाख्यकल्पतरो ।
स्वसंविद्दुमबीजप्ररो- । हणावनी ॥ १० ॥ हें काय एकैक ऐसैसें ।
नानापरिभाषावशें । स्तोत्र करूं तुजोद्देशें । निर्विशेषा ॥ ११ ॥ जिहीं विशेषणीं
विशेषिजे । तें दृश्य नक्षे रूप तुझें । हें जाणें मी महणौनि लाजें । वानणां
झहीं ॥ १२ ॥ परी मर्यादेचा सागरु । हा तंवचि तथा डगरु । जंव न देखे
सुधाकरु । उदया आला ॥ १३ ॥ सोमकांतु निजनिझरीं । चंद्रा अर्घ्यादिक न
करी । तें तोचि अवधारीं । करवी कीं जी ॥ १४ ॥ नेणों कैसी वसंतसंगें ।
अवचितिया वृक्षाचीं अंगें । फुटती तें हें तयांही जोगें । धरणें नोहे ॥ १५ ॥
पद्मिनी रविकिरण । लाहे मग लाजे कवण । कां जळें शिवतलें लवण । आंग
भुलें ॥ १६ ॥ तैसा तूंते जेथ मी स्मरें । तेथ मीपण मी विसरें । मग जाकलिला
डेंकरें । तृप्तु जैसा ॥ १७ ॥ मज तुवां जी केलें तैसें । माझें मीपण दवडूनि
देशें । स्तुतिमिषेंच पां पिसें । बांधलें वाचे ॥ १८ ॥ ना एहवीं तरी आठवीं ।
राहोनि स्तुति जें करावी । तें गुणागुणिया धरावी । सरोभरी कीं ॥ १९ ॥ तरी
तूं जी एकरसाचें लिंग । केवीं करूं गुणागुणीं विभाग । मोतीं फोडोनि

सांधितां चांग। कीं तैसेचि भलें॥ २०॥ आणि बाय तूं माय। इहीं बोलीं
ना स्तुति होय। डिंभोपाधिक आहे। विटाळु तेथें॥ २१॥ जी जालेनि पाइकें
आलें। तें गोसावीपण केवीं बोलें। ऐसें उपाधी उशिटलें। काय वर्णू॥ २२॥
तरी आत्मा तूं एकसरा। हेंही म्हणतां दातारा। तरी आंतुल तूं बाहेरा।
घापतासी॥ २३॥ म्हणौनि सत्यचि तुजलागीं। स्तुति न देखों जी जगीं।
मौनावांचूनि लेणे आंगीं। सुसीना मा॥ २४॥ स्तुती कांहीं न बोलणे। पूजा
कांहीं न करणे। सन्निधी कांहीं न होणे। तुझ्या ठार्यी॥ २५॥ तरी जिंतलें
जैसें भुली। पिसें आलापु घाली। तैसें वानूं तें माउली। उपसाहावें
तुवां॥ २६॥ आतां गीतार्थाची मुक्तमुदी। लावीं माझिये वाग्वृद्धी। जे माने
हे सभासदीं। सज्जनांच्या॥ २७॥ तेथ म्हणितले श्रीनिवृत्ती। नको हें
पुढतपुढती। परिसीं लोहा घृष्टी किती। वेळवेळा कीजे गा॥ २८॥ तंब
विनवी ज्ञानदेवो। म्हणे हो कां जी पसावो। तरी अवधान देतु देवो। ग्रंथा
आतां॥ २९॥ जी गीतारलप्रासादाचा। कळसु अर्थचिंतामणीचा। सर्व
गीतादर्शनाचा। पाढाऊं जो॥ ३०॥ लोकीं तरी आथी ऐसें। जे दुरुनि
कळसु दिसे। आणि भेटीचि हातवसे। देवतेची तिये॥ ३१॥ तैसेचि एथही
आहे। जे एकेचि येणे अध्यायें। आघवाचि दृष्ट होये। गीतागमु हा॥ ३२॥
मी कळसु याचि कारणे। अठरावा अध्यायो म्हणें। उवाइला बादरायणें।
गीताप्रासादा॥ ३३॥ नोहे कळसापरतें कांहीं। प्रासादीं काम नाहीं। तें
सांगतसे गीता ही। संपलेपणे॥ ३४॥ व्यासु सहजें सूत्री बळी। तेणे
निगमरत्नाचलीं। उपनिषदर्थाची माळी-। माजीं खांडिली॥ ३५॥ तेथ
त्रिवर्गाचा अणुआरु। आडऊ निघाला जो अपारु। तो महाभारतप्राकारु।
भोंवता केला॥ ३६॥ माजीं आत्मज्ञानाचें एकवट। दळवाडें झाडूनि
चोखट। घडिलें पार्थवैकुंठ-। संवाद कुसरी॥ ३७॥ निवृत्तिसूत्र सोडवणिया।
सर्व शास्त्रार्थ पुरवणिया। आवो साधिला मांडणिया। मोक्षरेखेचा॥ ३८॥
ऐसेनि करितां उभारा। पंधरा अध्यायांत पंधरा। भूमी निर्वाळलिया पुरा।
प्रासादु जाहला॥ ३९॥ उपरि सोळावा अध्यायो। तो ग्रीवेधंटेचा आवो।
सप्तदशु तोचि ठावो। पडघाणिये॥ ४०॥ तयाहीवरी अष्टादशु। तो अपैसा
मांडला कळसु। उपरि गीतादिकीं व्यासु। ध्वजें लागला॥ ४१॥ म्हणौनि

मागील जे अध्याय । ते चढते भूमीचे आये । तयांचें पुरे दाविताहे । आपुल्या आंगीं ॥ ४२ ॥ जाल्या कामा नाहीं चोरी । ते कळसें होय उजरी । तेवीं अष्टादशु विवरी । साद्यांत गीता ॥ ४३ ॥ ऐसा व्यासें विंदाणिये । गीताप्रासादु सोडवणिये । आणूनि राखिले प्राणिये । नानापरी ॥ ४४ ॥ एक प्रदक्षिणा जपाचिया । बाहेरोनि करिती यया । एक ते श्रवणमिथें छाया । सेविती ययाची ॥ ४५ ॥ एक ते अवधानाचा पुरा । विडापाऊड भीतरां । घेऊनि रिघती गाभारां । अर्थज्ञानाच्या ॥ ४६ ॥ ते निजबोधें उराउरी । भेटती आत्मया श्रीहरी । परी मोक्षप्रासादीं सरी । सर्वाही आथी ॥ ४७ ॥ समर्थाचिये पंक्तिभोजनें । तळिल्या वरिल्या एकचि पक्वान्नें । तेवीं श्रवणे अर्थे पठणें । मोक्षुचि लाभे ॥ ४८ ॥ ऐसा गीता वैष्णवप्रासादु । अठरावा अध्याय कळसु विशदु । म्यां म्हणितला हा भेदु । जाणोनियां ॥ ४९ ॥ आतां सप्तदशापाठीं । अध्याय कैसेनि उठी । तो संबंधु सांगों दिठी । दिसे तैसा ॥ ५० ॥ कां गंगायमुना उदक । वोघबगं वेगळिक । दावी होऊनि एक । पाणीपणे ॥ ५१ ॥ न मोडतां दोन्ही आकार । घडिले एक शरीर । हें अर्धनारीनटेश्वर- । रूपीं दिसे ॥ ५२ ॥ नाना वाढिली दिवसें । कळा बिंबीं पैसे । परी सिनानें लेवे जैसें । चंद्रीं नाहीं ॥ ५३ ॥ तैसीं सिनानीं चारीं पदें । श्लोक तो श्लोकावच्छेदें । अध्यावो अध्यायभेदें । गमे कीर ॥ ५४ ॥ परी प्रमेयाची उजरी । आनान रूप न धरी । नाना रत्नमणीं दोरी । एकचि जैसी ॥ ५५ ॥ मोतियें मिळोनि बहुवें । एकावळीचा पाडु आहे । परी शोभे रूप होये । एकचि तेथ ॥ ५६ ॥ फुलांफुलसरां लेख चढे । द्रुतीं दुजी अंगुली न पडे । श्लोक अध्याय तेणे पाडें । जाणावे हे ॥ ५७ ॥ सात शतें श्लोक । अध्यायां अठरांचे लेख । परी देवो बोलिले एक । जें दुजें नाहीं ॥ ५८ ॥ आणि म्यांही न सांडूनि ते सोये । ग्रंथ व्यक्ती केली आहे । प्रस्तुत तेणे निवाहिं । निरूपण आइका ॥ ५९ ॥ तरी सतरावा अध्यावो । पावतां पुरता ठावो । जे संपतां श्लोकीं देवो । बोलिले ऐसें ॥ ६० ॥ अर्जुना ब्रह्मनामाच्या विखीं । बुद्धि सांडूनि आस्तिकीं । कर्म कीजती तितुकीं । असंतें होतीं ॥ ६१ ॥ हा ऐकोनि देवाचा बोलु । अर्जुना आला डोलु । म्हणे कर्मनिष्ठां मलु । ठेविला देखों ॥ ६२ ॥ तो अज्ञानांधु तंव बापुडा । ईश्वरुचि न देखे एवढा । तेथ नामचि एक पुढां । कां सुझे तया ॥ ६३ ॥ आणि रजतमें दोन्ही ।

गेलियावीण श्रद्धा सानी । ते कां लगे अभिधानीं । ब्रह्माचिये ॥ ६४ ॥ मग कोता खेंव देणे । वार्तेवरील धांवणे । सांडी पडे खेळणे । नागिणीचे तें ॥ ६५ ॥ तैसीं कर्म दुवाडे । तयां जन्मांतराची कडे । दुर्मेलावे येवढे । कर्मामार्जी ॥ ६६ ॥ ना विपायेहे उजू होये । तरी ज्ञानाची योग्यता लाहे । एऱ्हवीं येणेचि जाये । निरयालया ॥ ६७ ॥ कर्मी हा ठायवरी । आहाती बहुवा अवसरी । आतां कर्मठां कैं वारी । मोक्षाची हे ॥ ६८ ॥ तरी फिटो कर्मचा पांगु । कीजो अवधाचि त्यागु । आदरिजो अव्यंगु । संन्यासु हा ॥ ६९ ॥ कर्मबाधेची कहीं । जेथ भयाची गोठी नाहीं । तें आत्मज्ञान जिहीं । स्वाधीन होय ॥ ७० ॥ ज्ञानाचे आवाहनमंत्र । जें ज्ञान पिकतें सुक्षेत्र । ज्ञान आकर्षितें सूत्र- । तंतु जे का ॥ ७१ ॥ ते दोनी संन्यास त्याग । अनुष्ठूनि सुटे जग । तरी हेंचि आतां चांग । व्यक्त पुसों ॥ ७२ ॥ ऐसें म्हणौनि पार्थे । त्यागसंन्यासव्यवस्थे । रूप होआवया जेथें । प्रश्नु केला ॥ ७३ ॥ तेथ प्रत्युत्तरे बोली । श्रीकृष्णो जे चावळिली । तया व्यक्ती जाली अष्टादशा ॥ ७४ ॥ एवं जन्यजनकभावें । अध्यावो अध्यायातें प्रसवे । आतां ऐका बरवें । पुसिलें जें ॥ ७५ ॥ तरी पंडुकुमरें तेणे । देवाचें सरतें बोलणे । जाणोनि अंतःकरणे । काणी घेतली ॥ ७६ ॥ एऱ्हवीं तच्चविषयीं भला । तो निश्चितु असे कीर जाहला । परी देवो राहे उगला । तें साहावेना ॥ ७७ ॥ वत्स धालयाही वरी । धेनू न वचावी दुरी । अनन्य प्रीतीची परी । ऐसी आहे ॥ ७८ ॥ तेणे काजेंवीणही बोलावें । तें देखिलें तरी पाहावें । भोगितां चाड दुणावे । पदियंतयाठार्यी ॥ ७९ ॥ ऐसी प्रेमाची हे जाती । आणि पार्थ तंव तेचि मूर्ती । म्हणौनि करूं लाहे खंती । उगेपणाची ॥ ८० ॥ आणि संवादाचेनि मिषें । जे अव्यवहारी वस्तु असे । तेचि भोगिजे कीं जैसें । आरिसां रूप ॥ ८१ ॥ मग संवादु तोही पारुखे । तरी भोगितां भोगणे थोके । हें कां साहावेल सुखें । लांचावलेया ॥ ८२ ॥ यालागीं त्याग संन्यास । पुसावयाचें घेऊनि मिस । मग उपलविलें दुस । गीतेचें तें ॥ ८३ ॥ अठरावा अध्यावो नोहे । हे एकाध्यायी गीताचि आहे । जैं वांसरुचि गाय दुहे । तैं वेळु कायसा ॥ ८४ ॥ तैसी संपतां अवसरीं । गीता आदरविली माघारीं । स्वामी भृत्याचा न करी । संवादु काई ॥ ८५ ॥ परी हें असो ऐसें । अर्जुनें पुसिजत असे । म्हणे विनंती विश्वेशें । अवधारिजो ॥ ८६ ॥

अर्जुन उवाच

संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम्।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथकेशिनिषूदन ॥ १ ॥

हां जी संन्यासु आणि त्यागु। इयां दोहीं एक अर्थीं लागु। जैसा संघातु आणि संघु। संघातेंचि बोलिजे ॥ ८७ ॥ तैसेंचि त्यागें आणि संन्यासें। त्यागुचि बोलिजतु असे। आमचेनि तंव मानसें। जाणिजे हेंचि ॥ ८८ ॥ ना कांहीं आस्थी अर्थभेदु। तो देवो करोतु विशदु। तेथ म्हणती श्रीमुकुंदु। भिन्नचि पैं ॥ ८९ ॥ तरी अर्जुना तुङ्या मर्नीं। त्याग संन्यास दोनी। एकार्थ गमले हें मानीं। मीही साच ॥ ९० ॥ इहीं दोहीं कीर शब्दीं। त्यागुचि बोलिजे त्रिशुद्धी। परी कारण एथ भेदीं। येतुलेंचि ॥ ९१ ॥ जें निपटूनि कर्म सांडिजे। तें सांडणें संन्यासु म्हणिजे। आणि फलमात्र कां त्यजिजे। तो त्यागु गा ॥ ९२ ॥ तरी कोणा कर्माचें फळ। सांडिजे कोण कर्म केवळ। हेंही सांगों विवळ। चित्त दे पां ॥ ९३ ॥ तरी आपैसीं दांगें डोंगर। झाडें डाळती अपार। तैसे लांबे राजागर। नुठिती ते ॥ ९४ ॥ न पेरितां सैंध तृणें। उठती तैसें साळीचें होणें। नाहीं गा राबाउणें। जियापरी ॥ ९५ ॥ का अंग जाहलें सहजें। परी लेणें उद्यमें कीजे। नदी आपैसी आपादिजे। विहिरी जेवीं ॥ ९६ ॥ तैसें नित्य नैमित्तिक। कर्म होय स्वाभाविक। परी न कामितां कामिक। न निफजे जें ॥ ९७ ॥

श्रीभगवानुवाच

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः।

सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षाणः ॥ २ ॥

का कामनेचेनि दळवाडें। जें उभारावया घडे। अश्वमेधादिक फुडे। याग जेथ ॥ ९८ ॥ वापी कूप आराम। अग्रहारें हन महाग्राम। आणीकही नानासंभ्रम। व्रतांचे ते ॥ ९९ ॥ ऐसें इष्टापूर्त सकळ। जया कामना एक मूळ। जें केलें भोगवी फळ। बांधोनियां ॥ १०० ॥ देहाचिया गांवा आलिया। जन्ममृत्यूचिया सोहळिया। ना म्हणों नये धनंजया। जियापरी ॥ १ ॥ का ललाटींचें लिहिलें। न मोडे गा कांहीं केलें। काळेगोरेपण धुतलें।

फिटों नेणें ॥ २ ॥ केलें काम्य कर्म तैसें। फल भोगावया धरणें बैसे। न फेडितां ऋण जैसें। वोसंडीना ॥ ३ ॥ का कामनाही न करितां। अवसांत घडे पंडुसुता। तरी वायकांडे न झुँझातां। लागे जैसें ॥ ४ ॥ गूळ नेणतां तोंडीं। घातला देचि गोडी। आगी मानूनि राखोंडी। चेपिला पोळी ॥ ५ ॥ काम्यकर्मी हें एक। सामर्थ्य आथी स्वाभाविक। म्हणौनि नको कौतुक। मुमुक्षु एथ ॥ ६ ॥ किंबहुना पार्था ऐसें। जें काम्य कर्म गा असे। तें त्यजिजे विष जैसें। वोकूनियां ॥ ७ ॥ मग तथा त्यागातें जर्गीं। संन्यासु ऐसया भंगीं। बोलिजे अंतरंगीं। सर्वद्रष्टा ॥ ८ ॥ हें काम्यकर्म सांडणें। तें कामनेतेंचि उपडणें। द्रव्यत्यागें दवडणें। भय जैसें ॥ ९ ॥ आणि सोमसूर्यग्रहणें। येऊनि करविती पार्वणें। कां मातापितरमरणें। अंकित जे दिवस ॥ ११० ॥ अथवा अतिथी हन पावे। ऐसैसें पडे जें करावें। तें तें कर्म जाणावें। नैमित्तिक गा ॥ ११ ॥ वार्षिया क्षोभे गगन। वसंते दुणावे वन। देहा शृंगारी यौवन-। दशा जैसी ॥ १२ ॥ का सोमकांतु सोमें पघळे। सूर्ये फांकती कमळे। एथ असे तेंचि पाल्हाळे। आन नये ॥ १३ ॥ तैसें नित्य जें का कर्म। तेंचि निमित्ताचे लाहे नियम। एथ उंचावे तेणें नाम। नैमित्तिक होय ॥ १४ ॥ आणि सायंप्रातर्मध्यान्हीं। जें कां करणीय प्रतिदिनीं। परी दूष्टि जैसी लोचनीं। अधिक नोहे ॥ १५ ॥ कां नापादितां गती। चरणीं जैसी आथी। नातरी ते दीप्ती। दीपबिंबीं ॥ १६ ॥ वासु नेदितां जैसें। चंदनीं सौरऱ्य असे। अधिकाराचें तैसें। रूपचि जें ॥ १७ ॥ नित्य कर्म ऐसें जनीं। पार्था बोलिजे तें मानीं। एवं नित्य नैमित्तिक दोन्हीं। दाविलीं तुज ॥ १८ ॥ हेंचि नित्यनैमित्तिक। अनुष्ठेय आवश्यक। म्हणौनि म्हणों पाहती एक। वांझ ययातें ॥ १९ ॥ परी भोजनीं जैसें होये। तृप्ति लाभे भूक जाये। तैसें नित्य नैमित्तिकीं आहे। सर्वांगीं फल ॥ २० ॥ कीड आगिठां पडे। तरी मलु तुटे वानी चढे। या कर्मा तथा सांगडें। फल जाणावें ॥ २१ ॥ जे प्रत्यवाय तंब गळे। स्वाधिकार बहुवें उजळे। तेथ हातोफळिया मिळे। सद्गतीसी ॥ २२ ॥ येवढेवरी ढिसाळ। नित्यनैमित्तिकीं आहे फल। परी तें त्यजिजे मूळ। नक्षत्रीं जैसें ॥ २३ ॥ लता पिके आघवी। तंब च्यूत बांधे पालवीं। मग हात न लावित माधवीं। सोडूनि घाली ॥ २४ ॥ तैसी नोलांडितां कर्मरखा।

चित्त दीजे नित्यनैमित्तिका । पाठीं फला कीजे अशेखा । वातांचे वानी ॥ २५ ॥
 यथा कर्मफलत्यागातें । त्यागु म्हणती यें जाणते । एवं त्याग संन्यास तूतें ।
 परिसविले ॥ २६ ॥ हा संन्यासु जैं संभवे । तें काम्य बाधूं न पावे । निषिद्ध
 तंब स्वभावें । निषेधें गेलें ॥ २७ ॥ आणि नित्यादिक जें असे । तें येणे
 फलत्यागें नासे । शिर लोटलिया जैसे । येर आंग ॥ २८ ॥ मग सस्य फलपाकांत ।
 तैसें निमालिया कर्मजात । आत्मज्ञान गिंवसित । अपैसें ये ॥ २९ ॥ ऐसिया
 निगुती दोनी । त्याग संन्यास अनुष्ठानीं । पडले गा आत्मज्ञानीं । बांधती
 पाटु ॥ ३० ॥ नातरी हे निगुती चुके । मग त्यागु कीजे हाततुके । तें कांहीं
 न त्यजे अधिके । गोंवींचि पडे ॥ ३१ ॥ जें औषध व्याधी अनोळख । तें
 घेतलिया परतें विख । कां अन्न न मानितां भूक । मारी ना काय ॥ ३२ ॥
 म्हणौनि त्याज्य जें नोहे । तेथ त्यागातें न सुवावें । त्याज्यालागीं नोहावें ।
 लोभापर ॥ ३३ ॥ चुकलिया त्यागाचें वेळें । केला सर्वत्यागुही होय वोळें ।
 न देखती सर्वत्र दुजें । वीतराग ते ॥ ३४ ॥

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ।
 यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥

एकां फलाभिलाष न ठके । ते कर्मातें म्हणती बंधके । जैसें आपण नग्न
 भांडके । जगातें म्हणे ॥ ३५ ॥ का जिव्हालंपंट रोगिया । अनें दूषी धनंजया ।
 आंगा न रुसे कोढिया । मासियां कोपे ॥ ३६ ॥ तैसें फलकाम दुर्बळ ।
 म्हणती कर्मचि किडाळ । मग निर्णयो देती केवळ । त्यजावें ऐसा ॥ ३७ ॥
 एक म्हणती यागादिक । करावेंचि आवश्यक । जे यावांचूनि शोधक । आन
 नसे ॥ ३८ ॥ मनशुद्धीच्या मार्गीं । जैं विजयी व्हावें वेगीं । तें कर्म सबलालागीं
 (संबंधालागीं) । आलसु न कीजे ॥ ३९ ॥ भांगार आथी शोधावें । तरी
 आगी जेवीं नुबगावें । कां दर्पणालागीं सांचावें । अधिक रज ॥ १४० ॥ नाना
 वस्त्रे चोख होआवीं । ऐसें आथी जरी जीवीं । तरी संवदणी न मनावी ।
 मलिन जैसी ॥ ४१ ॥ तैसीं कर्मे क्लेशकारे । म्हणौनि न न्यावीं अव्हेरे । कां
 अनलाभें अरुवारे । रांधितिये उणे ॥ ४२ ॥ इहीं इहीं गा शब्दीं । एक कर्मी
 बांधती बुद्धी । ऐसा त्यागु विसंवादीं । पडोनि ठेला ॥ ४३ ॥ तरी विसंवादु
 तो फिटे । त्यागाचा निश्चयो भेटे । तैसें बोलों गोमटे । अवधान देई ॥ ४४ ॥

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।

त्यागे हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः सम्प्रकीर्तिः ॥ ४ ॥

तरी त्यागु एथें पांडवा । त्रिविधु पैं जाणावा । तया त्रिविधाही बरवा ।
विभाग करूँ ॥ ४५ ॥ त्यागाचे तीन्ही प्रकार । कीजती जरी गोचर । तरी तूं
इत्यर्थाचें सार । इतुलें जाण ॥ ४६ ॥ मज सर्वज्ञाचिये बुद्धी । जें अलेट माने
त्रिशुद्धी । निश्चयतत्त्व तें आधीं । अवधारीं पां ॥ ४७ ॥ तरी आपुल्ये
सोडवणे । जो मुमुक्षु जागों म्हणे । तया सर्वस्वें करणे । हेंचि एक ॥ ४८ ॥

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।

यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

जियें यज्ञदानतपादिके । इयें कर्मे आवश्यके । तियें न सांडावीं पांथिके ।
पाउलें जैसीं ॥ ५१ ॥ हारपलें न देखिजे । तंव तयाचा मागु न सांडिजे । कां
तृप्त न होतां न लोटिजे । भाणे जेवीं ॥ ५० ॥ नाव थडी न पवतां । न
खांडिजे केळी न फळतां । का ठेविलें न दिसतां । दीपु जैसा ॥ ५१ ॥ तैसी
आत्मज्ञानविखीं । जंव निश्चिती नाहीं निकी । तंव नोहावें यागादिकीं ।
उदासीन ॥ ५२ ॥ तरी स्वाधिकारानुरूपें । तियें यज्ञदानें तपें । अनुष्ठावींचि
साक्षेपें । अधिकेंवर ॥ ५३ ॥ जें चालणे वेगावत जाये । तो वेगु बैसावयाचि
होये । तैसा कर्मातिशयो आहे । नैष्कर्म्यालागीं ॥ ५४ ॥ अधिकें जंव जंव
औषधी । सेवनेंचि मांडी बांधी । तंव तंव मुकिजे व्याधी । तयाचिये ॥ ५५ ॥
तैसीं कर्म हातोपातीं । जें कीजती यथानिगुती । तें रजतमें झाडती । झाडा
देऊनी ॥ ५६ ॥ का पाठोवारीं पुटें । भांगारा खारु देणे घटे । तें कीड
झडकरी तुटे । निर्वाजु होय ॥ ५७ ॥ तैसें निष्ठा केलें कर्म । तें झाडी करूनि
रजतम । सत्त्वशुद्धीचें धाम । डोळां दावी ॥ ५८ ॥ म्हणौनियां धनंजया ।
सत्त्वशुद्धी गिंवसितया । तीर्थाचिया सावाया । आलीं कर्मे ॥ ५९ ॥ तीर्थे
बाह्यमळु क्षाळे । कर्मे अभ्यंतर उजळे । एवं तीर्थे जाण निर्मळे ।
सत्कर्मेचि ॥ ६० ॥ तृष्णार्ता मरुदेशीं । झळे अमृतें वोळलीं जैसीं । कीं
अंधालागीं डोळ्यांसीं । सूर्यु आला ॥ ६१ ॥ बुडतया नदीच धाविन्ली ।
पडतया पृथ्वीच कळवळिली । निमतया मृत्यूनें दिधली । आयुष्यवृद्धी ॥ ६२ ॥

तैसें कर्मे कर्मबद्धता । मुमुक्षु सोडविले पंडुसुता । जैसा रसरीति मरतां ।
राखिला विषें ॥ ६३ ॥ तैसीं एके हातवटिया । कर्मे कीजती धनंजया ।
बंधकेंचि सोडवावया । मुख्यें होती ॥ ६४ ॥ आतां तेचि हातवटी । तुज सांगों
गोमटी । जया कर्मातें किरीटी । कर्मचि रुसे ॥ ६५ ॥

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलनि च ।

कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ ६ ॥

तरी महायागप्रमुखें । कर्मे निफजतांही अचुकें । कर्तेपणाचें न ठाके ।
फुंजणें आंगीं ॥ ६६ ॥ जो मोलें तीर्था जाये । तथा मी यात्रा करितु आहें ।
ऐसिये श्लाघ्यतेचा नोहे । तोषु जेवीं ॥ ६७ ॥ का मुद्रा समर्थाचिया । जो
एकवटु झोंबे राया । तो मी जिणता ऐसिया । न येचि गर्वा ॥ ६८ ॥ जो कांसे
लागोनि तरे । तथा पोहती उर्मी नुरे । पुरोहितु नाविष्करे । दातेपणे ॥ ६९ ॥
तैसें कर्तृत्व अहंकारें । नेघोनि यथा अवसरें । कृत्यजातांचें मोहरें ।
सारीजती ॥ ७० ॥ केल्या कर्मा पांडवा । जो आश्री फळाचा यावा । तथा
मोहरा हों नेदावा । मनोरथु ॥ ७१ ॥ आर्धीचि फळीं आस तुटिया । कर्मे
आरंभावीं धनंजया । परावें बाळ धाया । पाहिजे जैसें ॥ ७२ ॥ पिंपरुवांचिया
आशा । न शिंपिजे पिंपळु जैसा । तैसिया फळनिराशा । कीजती कर्मे ॥ ७३ ॥
सांझूनि दुधाची टकळी । गोंवारी गांवधेनु वेंटाळी । किंबहुना कर्मफळीं । तैसें
कीजे ॥ ७४ ॥ ऐसी हे हातवटी । घेऊनि जे क्रिया उठी । आपुलिया आपण
गांठी । लाहेचि तो ॥ ७५ ॥ म्हणौनि फळीं लागु । सांडोनी देहसंगु । कर्मे
करावीं हा चांगु । निरोपु माझा ॥ ७६ ॥ जो जीव बंधें शिणला । सुटके जाचे
आपला । तेणे पुढतपुढतीं या बोला । आन न कीजे ॥ ७७ ॥

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।

मोहातस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तिः ॥ ७ ॥

नातरी आंधाराचेनि रोखें । जैसीं डोळां रोंविजती नखें । तैसा कर्मद्वेषें
अशेखें । कर्मेचि सांडी ॥ ७८ ॥ तथाचें जें कर्म सांडणें । तें तामस पैं मी
म्हणें । शिसाराचे रागें लोटणें । शिगचि जैसें ॥ ७९ ॥ हां गा मार्गु दुवाडु होये ।
तरी निस्तरितील पाये । कीं तेचि खांडणें आहे । मार्गापराधें ॥ ८० ॥
भुकेलियापुढें अन्न । हो कां भलतैसें उन्ह । तरी बुद्धी न घेतां लंघन ।

भाणे पापां हल्या ॥ ८१ ॥ तैसा कर्मचा बाधु कर्मे । निस्तरिजे करितेनि
वर्मे । हें तामसु नेणे भ्रमें । माजविला ॥ ८२ ॥ कीं स्वभावें आलें विभागा ।
तें कर्मचि वोसंडी पैं गा । परी झणे आतळा त्यागा । तामसा तया ॥ ८३ ॥

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्यजेत् ।

स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥

अथवा स्वाधिकारु बुझे । आपलें विहितही सुजे । परी करितया उमजे ।
निबरपणा ॥ ८४ ॥ जे कर्मची ऐली कड । नावेक दिसे दुवाड । जे वाहितये
वेळे जड । शिदोरी जैसी ॥ ८५ ॥ जैसा निंब जिभे कडवटु । हिरडा पहिले
तुरटु । तैसा कर्मा ऐल शेवटु । खणुवाळा होय ॥ ८६ ॥ कां धेनु दुवाड शिंग ।
शेवंतीये अडव आंग । भोजनसुख महाग । पाकु करितां ॥ ८७ ॥ तैसें
पुढतपुढती कर्म । आरंभींच अति विषम । म्हणौनि तो तें श्रम । करितां
मानी ॥ ८८ ॥ एहवीं विहितत्वें मांडी । परी घालितां असुरवाडीं । तेथ
पोळला ऐसा सांडी । आदरिलेंही ॥ ८९ ॥ म्हणे वस्तु देहासारिखी । आली
बहुतीं भाग्यविशेखीं । मा जाचूं कां कर्मादिकीं । पापिया जैसा ॥ ९० ॥
केलें कर्मी जें द्यावें । तें झणे मज होआवें । आजि भोगूं ना कां बरवे । हातींचे
भोग ॥ ९१ । ऐसा शरीराचिया क्लेशा- । भेणे कर्म वीरेशा । सांडी तो
परियेसा । राजसु त्यागु ॥ ९२ ॥ एहवीं तेथही कर्म सांडे । परी तया
त्यागफल न जोडे । जैसें उतलें आर्गीं पडे । तें नलगेचि होमा ॥ ९३ ॥ कां
बुडोनि प्राण गेले । ते अर्धोदकीं निमाले । हें म्हणों नये जाहलें । दुर्मरणचि ॥ ९४ ॥
तैसें देहाचेनि लो भें । जेणे कर्मा पाणी सुभे । तेणे साच न लभे । त्यागाचें
फल ॥ ९५ ॥ किंबहुना आपुलें । जैं ज्ञान होय उदया आलें । तैं नक्षत्रातें
पाहलें । गिळी जैसें ॥ ९६ ॥ तैशा सकारण क्रिया । हारपती धनंजया । तो
कर्मत्यागु ये जया । मोक्षफळासी ॥ ९७ ॥ तें मोक्षफल अज्ञाना । त्यागिया
नाहीं अर्जुना । म्हणौनि तो त्यागु न माना । राजसु जो ॥ ९८ ॥ तरी कोणे
पां एथ त्यागें । तें मोक्षफल घर रिये । हेंही आइक प्रसंगे । बोलिजेल ॥ ९९ ॥

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेर्जुन ।

सङ्घं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥

तरी स्वाधिकाराचेनि नांवें । जें वांटिया आलें स्वभावें । तें आचरे

विधिगौरवे । शृंगारोनि ॥ २०० ॥ परी हें मी करितु असें । ऐसा आठवु त्यजी
मानसें । तैसेंचि पाणी दे आशे । फलाचिये ॥ १ ॥ पैं अवज्ञा आणि कामना ।
मातेच्या ठायीं अर्जुना । केलिया दोनी पतना । कारण होती ॥ २ ॥ तरी दोनीं
यें त्यजावीं । मग माताचि ते भजावी । वांचूनि मुखालागीं वाळावी । गायचि
सगळी ॥ ३ ॥ आवडतिये फलीं । असारें साली आंठोली । त्यासाठीं अवगळी ।
फलातें कोण्ही ॥ ४ ॥ तैसा कर्तृत्वाचा मदु । आणि कर्मफलाचा आस्वादु ।
या दोहींचे नांव बंधु । कर्माचा कीं ॥ ५ ॥ तरी या दोहींच्या विखीं । जैसा
बापु नातळे लेंकी । तैसा हों न शके दुःखी । विहिता क्रिया ॥ ६ ॥ हा तो
त्यागतरुवरु । जो गा मोक्षफळे ये थोरु । सात्त्विक ऐसा डगरु । यासींच
जगीं ॥ ७ ॥ आतां जाळूनि बीज जैसें । झाडा कीजे निर्वशें । फळ त्यागूनि
कर्म तैसें । त्यजिलें जेणें ॥ ८ ॥ लोह लागतखेंवो परसिं । धातूची गंधिकाळिमा
जैसी । जाती रजतमें तैसीं । तुटलीं दोन्ही ॥ ९ ॥ मग सत्त्वे चोखाळे । उघडती
आत्मबोधाचे डोळे । तेथ मृगांबु सांजवेळे । होय जैसें ॥ २१० ॥ तैसा
बुद्ध्यादिकांपुढां । असतु विश्वाभासु हा येवढा । तो न देखे कवणीकडां ।
आकाश जैसें ॥ ११ ॥

न द्वेष्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिनसंशयः ॥ १० ॥

म्हणौनि प्राचीनाचेनि बळे । अलंकृते कुशलकुशले । तियें व्योमाआंगी
आभाळे । जिरालीं जैसीं ॥ १२ ॥ तैसीं तयाचिये दिठी । कर्मे चोखाळलीं
किरीटी । म्हणौनि सुखदुःखीं उठी । पडेना तो ॥ १३ ॥ तेणे शुभकर्म
जाणावें । मग तें हर्षे करावें । का अशुभालागीं होआवें । द्वेषिया ना ॥ १४ ॥
तरी इयाविषयींचा कांहीं । तया एकुही संदेहो नाहीं । जैसा स्वजाच्या ठायीं
जागिनलिया ॥ १५ ॥ म्हणौनि कर्म आणि कर्ता । या द्वैतभावाची वार्ता ।
नेणे तो पंडुसुता । सात्त्विक त्याग (त्यागी) ॥ १६ ॥ ऐसेनि कर्मे पार्था ।
त्यजिलीं त्यजिती सर्वथा । अधिकें बांधिती अन्यथा । सांडिलीं तरी ॥ १७ ॥

न हि देहभृता शक्यं त्यकुं कर्माण्यशेषतः ।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥

आणि हां गा सव्यसाची । मूर्ति लाहोनि देहाची । खंती करिती कर्माची ।
 ते गांवढे गा ॥ १८ ॥ मृत्तिकेचा वीटु । घेऊनि काय करील घटु । केउता ताथु
 पटु । सांडील तो ॥ १९ ॥ तेवीचि वन्हित्व आंगी । आणि उबे उबगणे आगी ।
 कीं तो दीपु प्रभेलागीं । द्वेषु करील काई ॥ २२० ॥ हिंगु त्रासिला घाणी । तरी
 कैचें सुगंधत्व आणी । द्रवपण सांझूनि पाणी । कें राहे तें ॥ २१ ॥ तैसा
 शरीराचेनि आभासें । नांदतु जंब असे । तंब कर्मत्यागाचें पिसें । काइसें
 तरी ॥ २२ ॥ आपण लाविजे टिळा । म्हणौनि पुसों ये वेळोवेळा । मा घाली
 फेडी निडळा । कां करूं ये गा ॥ २३ ॥ तैसें विहित स्वयं आदरिलें । म्हणौनि
 त्यजूं ये त्यजिलें । परी कर्मचि देह आतलें । तें कां सांडील गा ॥ २४ ॥ जें
 श्वासोच्छ्वासवरी । होत निजेलियाहीवरी । कांहीं न करणेंयाचि परी । होती
 जयाची ॥ २५ ॥ या शरीराचेनि मिसकें । कर्मचि लागलें असिकें । जितां
 मेलया न ठाके । इया रीती ॥ २६ ॥ यथा कर्मातें सांडिती परी । एकीचि ते
 अवधारीं । जे करितां न जाइजे हारी । फळाशेचिये ॥ २७ ॥ कर्मफळ ईश्वरीं
 अर्पे । तत्प्रसादें बोधु उद्दीपे । तेथ रज्जुज्ञानें लोपे । व्याळशंका ॥ २८ ॥ तेणे
 आत्मबोधें तैसें । अविद्येसीं कर्म नाशे । पार्था त्यजिजे जैं ऐसें । तैं त्यजिलें
 होय ॥ २९ ॥ म्हणौनि इयापरी जगीं । कर्मे करितां मानूं त्यागी । येर मूर्ढ्यने
 नांब रोगीं । विसांबा जैसा ॥ २३० ॥ तैसा कर्मीं शिणे एकीं । तो विसांबों
 पाहे आणिकीं । दांडेयाचे घाय बुकी । धाडणे जैसें ॥ ३१ ॥ परी हें असो
 पुढती । तोचि त्यागी त्रिजगतीं । जेणे फळत्यागें निष्कृती । नेलें कर्म ॥ ३२ ॥

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।

भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां कवचित् ॥ १२ ॥

एऱ्हवीं तरी धनंजया । त्रिविधा कर्मफळा गा यथा । समर्थ ते कीं
 भोगावया । जे न सांडितीचि आशा ॥ ३३ ॥ आपणचि विऊनि दुहिता । कीं
 न मम म्हणे पिता । तो सुटे कीं प्रतिग्रहिता । जांवई शिरके ॥ ३४ ॥ विषाचे
 आगरही वाहती । ते विकितां सुखें लाभें जिती । येर निमालें जे घेती । वेंचोनि
 मोलें ॥ ३५ ॥ तैसें कर्ता कर्म करू । अकर्ता फळाशा न धरू । एथ न शके
 आवरू । दोहींतें कर्म ॥ ३६ ॥ वाटे पिकलिया रुखाचें । फळ अपेक्षी
 तयाचें । तेवीं साधारण कर्माचें । फळ घे तया ॥ ३७ ॥ परी करूनि फळ

नेघे । तो जगाच्या कामीं न रिघे । जे त्रिविध जग अवघें । कर्मफल हें ॥ ३८ ॥
देव मनुष्य स्थावर । यया नांव जगडंबर । आणि हे तंव तिही प्रकार ।
कर्मफलांचे ॥ ३९ ॥ तेंचि एक गा अनिष्ट । एक तें केवळ इष्ट । आणि एक
इष्टानिष्ट । त्रिविध ऐसें ॥ २४० ॥ परी विषयमंतीं बुद्धी । आंगीं सूनि
अविधी । प्रवर्तती जे निषिद्धीं । कुव्यापारीं ॥ ४१ ॥ तेथ कृमि कीट लोष्ट ।
हे देह लाहती निकष्ट । तया नाम तें अनिष्ट । कर्मफल ॥ ४२ ॥ कां स्वधर्मा
मानु देतां । स्वाधिकारु पुढां सूतां । सुकृत कीजे पुसतां । आम्नायातें ॥ ४३ ॥
तें इंद्रादिक देवांचीं । देहें लाहिजती सव्यसाची । तया कर्मफला इष्टाची ।
प्रसिद्धि गा ॥ ४४ ॥ आणि गोड आंबट मिळे । तेथ रसांतर फरसाळें । उठी
दोहीं वेगळें । दोहीं जिणतें ॥ ४५ ॥ रेचकुचि योगवशें । होय स्तंभावयादोषें ।
तेवीं सत्यासत्य समरसें । सत्यासत्यचि जिणिजे ॥ ४६ ॥ म्हणौनि समभागं
शुभाशुभें । मिळोनि अनुष्ठानाचें उभें । तेणे मनुष्यत्व लाभे । तें मिश्र
फल ॥ ४७ ॥ ऐसें त्रिविध यया भागीं । कर्मफल मांडलेसे जर्गीं । हें न सांडी
तयां भोगीं । जें सूदले आशा ॥ ४८ ॥ जेथें जिहेचा हातु फांटे । तंव जेवितां
वाटे गोमटें । परि परिणामीं शेवटें । अवश्य मरण ॥ ४९ ॥ संवचोरमैत्री चांग ।
जंव न पविजे तें दांग । सामान्या भली आंग । न शिवे तंव ॥ २५० ॥ तैसीं
कर्मे करितां शरीरीं । लाहती महत्त्वाची फरारी । पाठीं निधनीं एकसरी ।
पावती फळें ॥ ५१ ॥ जैसा समर्थु आणि त्रष्णिया । मागों आला बाझिणिया ।
न लेटे तैसा प्राणिया । पडे तो भोगु ॥ ५२ ॥ मग कणिसौनि कणु झडे ।
तो विसूळला कणिसा चढे । पुढती भूमी पडे । पुढती उठी ॥ ५३ ॥ तैसें
भोगीं जें फळ होय । तें फळांतरें वीत जाय । चालतां पावो पाय । जिणिजे
जैसा ॥ ५४ ॥ उताराचिये सांगडी । ठाके ते ऐलीच थडी । तेवीं न मुकिजती
वोढी । भोग्याचिये ॥ ५५ ॥ पैं साध्यसाधनप्रकारें । फळभोगु तो पसरे । एवं
गोंविले संसारें । अत्यागी ते ॥ ५६ ॥ एहवीं जाईचियां फुलां फांकणें । त्याचि
नाम जैसें सुकणें । तैसें कर्ममिषें न करणें । केलें जिहीं ॥ ५७ ॥ बीजचि
वरोसि वेंचे । तेथ वाढती कुळवाडी खांचे । तेवीं फळत्यागें कर्माचें । सासिलें
काम ॥ ५८ ॥ ते सत्त्वशुद्धी साहाकारें । गुरुकृपामृततुषारें । सासिन्लेनि
बोधें वोसरे । द्वैतदैन्य ॥ ५९ ॥ तेव्हां जगदाभासमिषें । स्फुरे तें त्रिविध फळ

नाशे । येथे भोक्ता भोग्य आपैसें । निमालें हें ॥ २६० ॥ घडे ज्ञानप्रधानु हा ऐसा । संन्यासु जयां वीरेशा । तेचि फलभोगसोसा । मुकले गा ॥ ६१ ॥ आणि येणें कीर संन्यासें । जैं आत्मरूपीं दिठी पैसे । तैं कर्म एक ऐसें । देखणें आहे ॥ ६२ ॥ पडोनि गेलिया भिंती । चित्रांची केवळ होय माती । कां पाहालेया राती । आंधारें उरे ॥ ६३ ॥ जैं रूपचि नाहीं उभें । तैं साउली काहाची शोभे । दर्पणेवीण विंबे । वदन कें पां ॥ ६४ ॥ फिटलिया निंद्रेचा ठावो । कैंचा स्वज्ञासि प्रस्तावो । मग साच का वावो । कोण म्हणे ॥ ६५ ॥ तैसें गा संन्यासें येणें । मूळ अविद्येसीचि नाहीं जिणें । मा तियेचें कार्य कोणें । घेपे दीजे ॥ ६६ ॥ म्हणौनि संन्यासीये पाहीं । कर्माची गोठी कीजेल काई । परी अविद्या आपुलां देहीं । आहे जैं कां ॥ ६७ ॥ जैं कर्तेपणाचेनि थांवें । आत्मा शुभाशुभीं धांवे । दूष्टि भेदाचिये राणिवे । रचलीसे जैं ॥ ६८ ॥ तैं तरी गा सुवर्मा । बिजावळी आत्मया कर्मा । अपाडे जैसी पश्चिमा । पूर्वेसि कां ॥ ६९ ॥ नातरी आकाशा का आभाळा । सूर्या आणि मृगजळा । बिजावळी भूतळा । वायूसि जैसी ॥ २७० ॥ पांघरौनि नईचें उदक । असे नईचिमाजीं खडक । परी जाणसी का वेगळिक । कोडीची ते ॥ ७१ ॥ हो कां उदकाजवळी । परी सीनानीचि ते बाबुळी । काय संगास्तव काजळी । दीपु म्हणों ये ॥ ७२ ॥ जरी चंद्रीं जाला कलंकु । तरी चंद्रेसीं नव्हे एकु । आहे दृष्टि डोळ्यां विवेकु । अपाडु जेतुला ॥ ७३ ॥ नाना वाटा वाटे जातया । वोधा वोर्धीं वाहतया । आरसा आरसां पाहातया । अपाडु जेतुला ॥ ७४ ॥ पार्था गा तेतुलेनि मानें । आत्मेनिसीं कर्म सिनें । परी घेवविजे अज्ञानें । तें कीर ऐसें ॥ ७५ ॥ विकाशें रवीतें उपजवी । दुती अलीकरवीं भोगवी । ते सरोवरीं कां बरवी । अब्जिनी जैसी ॥ ७६ ॥ पुढतपुढती आत्मक्रिया । अन्यकारणकाचि तैशिया । करूं पांचांही तयां । कारणां रूप ॥ ७७ ॥

पञ्चेतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।

सांख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १३ ॥

आणि पांचही कारणें तियें । तूंही जाणसील विपायें । जे शास्त्रें उभऊनी बाहे । बोलती तयांतें ॥ ७८ ॥ वेदरायाचिया राजधानीं । सांख्यवेदांताच्या भुवर्नीं । निरूपणाच्या निशाणधर्वनीं । गर्जती तियें ॥ ७९ ॥ जे सर्वकर्मसिद्धीलागीं ।

इयेच्चि मुद्दले हो जगीं। येथ न सुवावा अभंगीं। आत्मराजु ॥ २८० ॥ या बोलाची डांगुरटी। तियें प्रसिद्धीचि आली किरीटी। म्हणौनि तुळ्या हन कर्णपुर्टीं। वसों हें काज ॥ ८१ ॥ आणि मुखांतरीं आइकिजे। तैसें कायसें हें ओझें। मी चिद्रल तुळ्यें। असतां हातीं ॥ ८२ ॥ दर्पणु पुढां मांडलेया। कां लोकांचिया डोळ्यां। मानु द्यावा पहावया। आपुले निकें ॥ ८३ ॥ भक्त जैसेनि जेथ पाहे। तेथ तें तेंचि होत जाये। तो मी तुळ्यें जाहलों आहें। खेळणे आजी ॥ ८४ ॥ ऐसें हें प्रीतीचेनि वेगें। देवो बोलतां से नेघे। तंव आनंदामाजीं आंगें। विरतसे येरु ॥ ८५ ॥ चांदिणियाचा पडिभरु। होतां सोमकांताचा डोंगरु। विघरोनि सरोवरु। हें पाहे जैसा ॥ ८६ ॥ तैसें सुख आणि अनुभूती। या भावांची मोळूनि भिंती। आतलें अर्जुनाकृती। सुखचि जेथ ॥ ८७ ॥ तेथ समर्थु म्हणौनि देवा। अवकाशु जाहला आठवा। मग बुडतयाचा धांवा। जीवें केला ॥ ८८ ॥ अर्जुना येसणे धेंडें। प्रज्ञा पसरेंसीं बुडे। आलें भरतें एवढें। तें काढूनि पुढती ॥ ८९ ॥ देवो म्हणे हां गा पार्था। तूं आपणपें देख सर्वथा। तंव श्वासूनि येरें माथा। तुकियेला ॥ २९० ॥ म्हणे जाणसी दातारा। मी तुजशीं व्यक्तिशेजारा। उबगला आजी एकाहारा। येवों पाहें ॥ ९१ ॥ तयाही हा ऐसा। लेभें देतसां जरी लालसा। तरी कां जी घालीतसां। आड आड जीवा ॥ ९२ ॥ तेथ श्रीकृष्ण म्हणती निकें। अद्यापि नाहीं मा ठाऊकें। वेड्या चंद्रा आणि चंद्रिकें। न मिळणे आहे ॥ ९३ ॥ आणि हाही बोलोनि भावो। तुज दाऊं आम्ही भिवों। जे रुसतां बांधे थांवो। तें प्रेम गा हें ॥ ९४ ॥ एथ एकमेकांचिये खुणे। विसंवादु तंवचि जिणें। म्हणौनि असो हें बोलणें। इयेविषयींचें ॥ ९५ ॥ मग कैशी कैशी ते आतां। बोलत होतों पंडुसुता। सर्व कर्मा भिन्नता। आत्मेनिसीं ॥ ९६ ॥ तंव अर्जुन म्हणे देवें। माझिये मनींचेंचि स्वभावें। प्रस्ताविलें बरवें। प्रमेय तें जी ॥ ९७ ॥ जें सकळ कर्माचें बीज। कारणपंचक तुज। सांगेन ऐसी पैज। घेतली कां ॥ ९८ ॥ आणि आत्मया एथ कांहीं। सर्वथा लागु नाहीं। हे पुढारलासि ते देई। लाहाणें माझें ॥ ९९ ॥ यथा बोला विश्वेशें। म्हणितलें तोषें बहुवसें। इयेविषयीं धरणें बैसे। ऐसें कें जोडे ॥ ३०० ॥ तरी अर्जुना निरूपिजेल। तें कीर भाषेआंतुल। परी मेचु ये होइजेल। ऋणिया तुज ॥ १ ॥ तंव अर्जुन म्हणे

देवो । काई विसरले मागील भावो । इये गोठीं कीं राखत आहों । मीतूंपण जी ॥ २ ॥ एथ श्रीकृष्ण म्हणती हो कां । आतां अवधानाचा पसरु निका । करूनियां आइका । पुढारलों तें ॥ ३ ॥ तरी सत्यचि गा धनुर्धरा । सर्व कर्माचा उभारा । होतसे बाहिरबाहिरा । करणीं पांचें ॥ ४ ॥ आणि पांच कारणदळवाडें । जिहीं कर्माकारु मांडे । ते हेतुस्तव घडे । पांच आथी ॥ ५ ॥ येर आत्मतत्त्व उदासीन । तें ना हेतु ना उपादान । ना तें अंगे करी संवाहन । कर्मसिद्धीचें ॥ ६ ॥ तेथ शुभाशुभीं अंशीं । निफजती कर्मे ऐसीं । राती दिवो आकाशीं । जियापरी ॥ ७ ॥ तोय तेज धूम । ययां वायूसीं संगमु । जालिया होय अभ्रागमु । व्योम तें नेणे ॥ ८ ॥ नाना काष्ठीं नाव मिळे । ते नावाडेन चले । चालविजे अनिले । उदक तें साक्षी ॥ ९ ॥ का कवणे एके पिंडे । वेंचितां अवतरे भांडे । मग भवंडीजे दंडे । भ्रमे चक्र ॥ ३१० ॥ आणि कर्तृत्व कुलालाचें । तेथ काय तें पृथ्वीयेचें । आधारावांचूनि वेंचे । विचारीं पां ॥ ११ ॥ हेंही असो लोकांचिया । राहाटी होतां आघविया । कोण काम सवितया । आंगा आलें ॥ १२ ॥ तैसें पांचहेतुमिळणीं । पांचेचि इहीं कारणीं । कीजे कर्मलतांची लावणी । आत्मा सिना ॥ १३ ॥ आतां तेंचि वेगळालीं । पांचही विवंचूं गा भलीं । तुकोनि घेतलीं । मोतियें जैसीं ॥ १४ ॥

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।

विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पञ्चमम् ॥ १४ ॥

तैसीं यथालक्षणें । आइक पां कर्म-कारणे । तरी देह हें मी म्हणें । पहिले एथ ॥ १५ ॥ ययाते अधिष्ठान ऐसें । म्हणिजे तें याचि उद्देशें । जे स्वभोग्येसीं वसे । भोक्ता येथ ॥ १६ ॥ इंद्रियांच्या दाहें हातीं । जाचोनियां दिवोराती । सुखदुःखें प्रकृती । जोडीजती जियें ॥ १७ ॥ तियें भोगावया पुरुखा । आन ठावोचि नाहीं देखा । म्हणौनि अधिष्ठानभाखा । बोलिजे देह ॥ १८ ॥ हें चोविसांही तत्त्वांचें । कुटुंब घर वस्तीचें । तुटे बंधमोक्षाचें । गुंथाडें एथ ॥ १९ ॥ किंबहुना अवस्थात्रया । हें अधिष्ठान धनंजया । म्हणौनि देहा यया । हेंचि नाम ॥ ३२० ॥ आणि कर्ता हे दुजें । कर्माचें कारण जाणिजे । प्रतिबिंब म्हणिजे । चैतन्याचें जें ॥ २१ ॥ आकाशाचि वर्षे नीर । तें तळवटीं बांधे नाडर । मग बिंबोनि तदाकार । होय जेवीं ॥ २२ ॥ कां निद्राभरें बहुवें ।

राया आपणांये ठाउवें नक्हे । मग स्वप्नींचिये सामावे । रंकपणीं ॥ २३ ॥ तैसें
 आपुलेनि विसरें । चैतन्यचि देहाकारें । आभासोनि आविष्करे । देहपणे
 जें ॥ २४ ॥ जया विसराच्या देशीं । प्रसिद्धि गा जीवु ऐसी । जेणे भाष केली
 देहेंसी । आधवाविषयीं ॥ २५ ॥ प्रकृति करी कर्मे । तीं म्यां केलीं म्हणे भ्रमे ।
 येथ कर्ता येणे नामें । बोलिजे जीवु ॥ २६ ॥ मग पातेयांच्या केशीं । एकीच
 उठी दिठी जैसी । मोकळी चवरी ऐसी । चिरीव गमे ॥ २७ ॥ कां घराआंतुल
 एकु । दीपाचा तो अवलोकु । गवाक्षभेदें अनेकु । आवडे जेवीं ॥ २८ ॥ कां
 एकुचि पुरुषु जैसा । अनुसरत नवां रसां । नवविधु ऐसा । आवडों
 लागे ॥ २९ ॥ तेवीं बुद्धीचें एक जाणणे । श्रोत्रादिभेदें येणे । बाहेरी
 इंद्रियपणे । फांके जें कां ॥ ३० ॥ तें पृथग्विध करण । कर्माचें इया कारण ।
 तिसरें गा जाण । नृपनंदना ॥ ३१ ॥ आणि पूर्वपश्चिमवाहणीं । निघालिया
 वोधाचिया मिळणी । होय नदी नद पाणी । एकचि जेवीं ॥ ३२ ॥ तैसी
 क्रियाशक्ति पवरीं । असे जे अनपायिनी । ते पडिली नानास्थानीं । नाना
 होय ॥ ३३ ॥ जैं वाचे करी येणे । तैं तेचि होय बोलणे । हाता आली तरी
 घेणे । देणे होय ॥ ३४ ॥ अगा चरणाच्या ठायीं । तरी गति तेचि पाहीं ।
 अधोद्वारीं दोहीं । क्षरणें तेचि ॥ ३५ ॥ कंदौनि हृदयवरी । प्रणवाची उजरी ।
 करितां तेचि शरीरी । प्राणु म्हणिजे ॥ ३६ ॥ मग उर्ध्वांचिया रिगानिगा । पुढती
 तेचि शक्ति पैं गा । उदानु ऐसिया लिंगा । पात्र जाहली ॥ ३७ ॥ अधोरंधाचेनि
 वाहे । अपानु हैं नाम लाहे । व्यापकपणे होये । व्यानु तेचि ॥ ३८ ॥
 आरोगिलेनि रसें । शरीर भरी सरिसें । आणि न सांडितां असे । सर्वसंधीं ॥ ३९ ॥
 ऐसिया इया राहटीं । मग तेचि क्रिया पाठीं । समान ऐसी किरीटी । बोलिजे
 गा ॥ ३४० ॥ आणि जांभई शिंक ढेंकर । ऐसैसा होतसे व्यापार । नाग कूर्म
 कृकर । इत्यादि होय ॥ ४१ ॥ एवं वायूची हे चेष्टा । एकीचि परी सुभटा ।
 वर्तनास्तव पालटा । येतसे जे ॥ ४२ ॥ ते भेदली वृत्तिपंथें । वायुशक्ति गा
 एथें । कर्मकारण चौथें । ऐसें जाण ॥ ४३ ॥ आणि ऋतु बरवा शारदु । शारदीं
 पुढती चांदु । चंद्रीं जैसा संबंधु । पूर्णिमेचा ॥ ४४ ॥ कां वसंतीं बरवा आरामु ।
 आरामींही प्रियसंगमु । संगमीं आगमु । उपचारांचा ॥ ४५ ॥ नाना कमळीं
 पांडवा । विकासु जैसा बरवा । विकासींही यावा । परागाचा तो ॥ ४६ ॥

वाचे बरवें कवित्व । कवित्वीं बरवें रसिकत्व । रसिकत्वीं परतत्त्व- । स्पर्शु
जैसा ॥ ४७ ॥ तैसी सर्ववृत्तिवैभवीं । बुद्धिचि एकली बरवी । बुद्धीही बरव
नवी । इंद्रियप्रौढी ॥ ४८ ॥ इंद्रियप्रौढीमंडला । शृंगारु एकचि निर्मला । जैं
अधिष्ठात्रियां कां मेळा । देवतांचा जो ॥ ४९ ॥ म्हणौनि चक्षुरादिकीं दाहें ।
इंद्रियां पाठीं स्वानुग्रहें । सूर्यादिकां कां आहे । सुरांचें वृंद ॥ ५० ॥ तें
देववृंद बरवें । कर्मकारण पांचवें । अर्जुना एथ जाणावें । देवो म्हणे ॥ ५१ ॥
एवं माने तुझिये आयणी । तैसी कर्मजातांची हे खाणी । पंचविध आकर्णी ।
निरूपिली ॥ ५२ ॥ आतां हेचि खाणी वाढे । मग कर्माची सृष्टि घडे । जिहीं
ते हेतुही उघडे । दाऊं पांचै ॥ ५३ ॥

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ।

न्यायं वा विपरीतं वा पञ्चैते तस्य हेतवः ॥ ५५ ॥

तरी अवसांत आली माधवी । ते हेतु होय नवपल्लवीं । पल्लव पुष्पपुंज
दावी । पुष्प फळातें ॥ ५४ ॥ कां वार्षिये आणिजे मेघु । मेघें वृष्टिप्रसंगु ।
वृष्टीस्तव भोगु । सस्यसुखाचा ॥ ५५ ॥ नातरी प्राची अरुणातें विये । अरुणें
सूर्योदयो होये । सूर्ये सगळा पाहे । दिवो जैसा ॥ ५६ ॥ तैसें मन हेतु पांडवा ।
होय कर्मसंकल्पभावा । तो संकल्पु लावी दिवा । वाचेचा गा ॥ ५७ ॥ मग
वाचेचा तो दिवटा । दावी कृत्यजातांचिया वाटा । तेक्हां कर्ता रिगे कामठां ।
कर्तृत्वाच्या ॥ ५८ ॥ तेथ शरीरादिक दळवाडें । शरीरादिकां हेतुचि घडे ।
लोहकाम लोखंडें । निर्वाळिजे जैसें ॥ ५९ ॥ कां तांथ्रुवाचा ताणा । तांथ्रु
घालितां वैरणा । तो तंतुचि विचक्षणा । होय पटु ॥ ६० ॥ तैसें मनवाचादेहाचें ।
कर्म मनादि हेतुचि रचे । रत्नीं घडे रत्नाचें । दळवाडें जेवीं ॥ ६१ ॥ एथ
शरीरादिकें कारणें । तेंचि हेतु केवीं हें कोणें । अपेक्षिजे तरी तेणें ।
अवधारिजो ॥ ६२ ॥ आळिका सूर्याचिया प्रकाशा । हेतु कारण सूर्युचि जैसा ।
कां ऊंसाचें कांडें ऊंसा । वाढी हेतु ॥ ६३ ॥ नाना वाग्देवता वानावी । तैं
वाचाचि लागे कामवावी । कां वेदां वेदेंचि बोलावी । प्रतिष्ठा जेवीं ॥ ६४ ॥
तैसें कर्म शरीरादिकें । कारण हें कीर ठाउकें । परी हेंचि हेतु न चुके । हेंही
एथ ॥ ६५ ॥ आणि देहादिकीं कारणीं । देहादि हेतु मिळणी । होय जया
उभारणी । कर्मजातां ॥ ६६ ॥ तें शास्त्रार्थे मानिलेया । मार्गा अनुसरे धनंजया ।

तरी न्याय तो न्याया । हेतु होय ॥ ६७ ॥ जैसा पर्जन्योदकाचा लोटु । विपायें
धरी साळीचा पाटु । तो जिरे परी अचाटु । उपयोगु आथी ॥ ६८ ॥ कां रोषें
निघालें अवचटें । पडिलें द्वारकेचिया वाटे । तें शिणे परी सुनाटें । न वचिती
पदें ॥ ६९ ॥ तैसें हेतुकारण मेलें । उठी कर्म जें आंधलें । तें शास्त्राचें लाहे
डोळे । तैं न्याय म्हणिपे ॥ ३७० ॥ ना दूध वाढितां ठावो पावे । तंब उतोनि
जाय स्वभावें । तोही वेंचु परी नव्हे । वेंचिलें तें ॥ ७१ ॥ तैसें शास्त्रसाहळेवीण ।
केलें नोहे जरी अकारण । तरी लागो कां नागवण । दानलेखीं ॥ ७२ ॥ अगा
बावना वर्णापरता । कोण मंत्रु आहे पंडुसुता । कां बावन्ही नुच्चारितां ।
जीवु आथी ॥ ७३ ॥ परी मंत्राची कडसणी । जंब नेणिजे कोदंडपाणी । तंब
उच्चारफळ वाणी । न पवे जेवीं ॥ ७४ ॥ तेवीं कारणहेतुयोगें । जें बिसाट
कर्म निगे । तें शास्त्राचिये न लगे । कांसे जंब ॥ ७५ ॥ कर्म होतचि असे
तेव्हांही । परी तें होणें नव्हे पाहीं । तो अन्यायो गा अन्यायीं । हेतु होय ॥ ७६ ॥

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः।

पश्यत्यकृतबुद्धित्वान् स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६ ॥

एवं पंचकारणां कर्मा । पांचही हेतु हे सुमहिमा । आतां एथें पाहें पां
आत्मा । सांपडला असे ॥ ७७ ॥ भानु न होनि रुपें जैसीं । चक्षुरुपातें
प्रकाशी । आत्मा न होनि कर्मे तैसीं । प्रकटित असे गा ॥ ७८ ॥ पैं प्रतिबिंब
आरिसा । दोन्ही न होनि वीरेशा । दोहींतें प्रकाशी जैसा । न्याहाळिता
तो ॥ ७९ ॥ कां अहोरात्र सविता । न होनि करी पंडुसुता । तैसा आत्मा
कर्मकर्ता । न होनि दावी ॥ ३८० ॥ परी देहाहंमानभुली । जयाची बुद्धि
देहींच आतली । जया आत्मविषयीं जाली । मध्यरात्री गा ॥ ८१ ॥ जेणे
चैतन्या ईश्वरा ब्रह्मा । देहचि केलें परमसीमा । तया आत्मा कर्ता हे प्रमा ।
अलोट उपजे ॥ ८२ ॥ आत्माचि कर्मकर्ता । हाही निश्चयो नाहीं तत्त्वातं ।
देहोचि मी कर्मकर्ता । मानितो साचे ॥ ८३ ॥ जे आत्मा मी कर्मातीतु ।
सर्वकर्मसाक्षिभूतु । हे आपली कहीं मातु । नायकेचि कानीं ॥ ८४ ॥ म्हणौनि
उमपा आत्मयातें । देहचिवरी मविजे एथें । विचित्र काई रात्रि दिवसातें ।
डुडुळ न करी ॥ ८५ ॥ पैं जेणे आकाशींचा कहीं । सत्य सूर्यु देखिला नाहीं ।
तो थिल्लरींचें बिंब काई । मानूं न लाहे ॥ ८६ ॥ थिल्लराचेनि जालेपणे ।

सूर्यासि आणी होणे। त्याच्या नाशीं नाशाणे। कंपें कंपू॥८७॥ अगा
निद्रिस्ता चेवो नये। तंव स्वज्ञ साच हों लाहे। रज्जु नेणतां सापा बिहे।
विस्मो कवण॥८८॥ जंव कवळ आथि डोळां। तंव चंद्रु देखावा कीं
पिंवळा। काय मृगींहीं मृगजळा। भाळावें नाहीं॥८९॥ तैसा शास्त्रगुरुचेनि
नांवें। जो वाराही टेंकों नेदी सिवें। केवळ मौळ्याचेनिचि जीवें। जियाला
जो॥३०॥ तेणे देहात्मदृष्टीमुळे। आत्मया घापे देहाचें जाळें। जैसा
अभ्राचा वेगु कोल्हें। चंद्रीं मानी॥९१॥ मग तया मानणयासाठीं। देहबंदिशाळे
किरीटी। कर्माच्या वज्रगांठी। कळासे तो॥९२॥ पाहें पां बद्ध भावना
दृढा। नळियेवरी तो बापुडा। काय मोकळ्याहि पायाचा चवडा। न ठकेचि
पुंसा॥९३॥ म्हणौनि निर्मळे आत्मस्वरूपीं। जो प्रकृतीचें केलें आरोपी। तो
कल्पकोडीच्या मार्पीं। मवीचि कर्मे॥९४॥ आतां कर्मामाजीं असे। परी
तयातें कर्म न स्पर्शे। बडवानळातें जैसें। समुद्रोदक॥९५॥ तैसेनि
वेगळेपणे। जयाचें कर्मी असणे। तो कीर ओळखावा कवणे। तरी
सांगों॥९६॥ जे मुक्तातें निर्धारितां। लाभे आपलीच मुक्तता। जैसी दीपें
दिसे पाहतां। आपली वस्तु॥९७॥ नातरी दर्पणु जंव उटिजे। तंव
आपणपयां आपण भेटिजे। कां तोय पावतां तोय होईजे। लवणे जेवीं॥९८॥
हें असो परतोनि मागुतें। प्रतिबिंब पाहे बिंबातें। तंव पाहणे जाउनी आयितें।
बिंबचि होय॥९९॥ तैसें हारपलें आपणपें पावे। तैं संतांतें पाहतां
गिंवसावें। म्हणौनि वानावे ऐकावे। तेचि सदा॥४००॥ परी कर्मी असोनि
कर्मे। जो नावरे समेविषमें। चर्मचक्षूंचेनि चामें। दृष्टि जैसी॥१॥ तैसा
सोडवला जो आहे। तयाचें रूप आतां पाहें। उपपत्तीची बाहे। उभऊनि
सांगों॥२॥

यस्य नाहङ्कृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते।

हत्वापि स इमाँल्लोकान हन्ति न निबध्यते॥१७॥

तरी अविद्येचिया निदा। विश्वस्वज्ञाचा हा थांदा। भोगीत होता प्रबुद्धा।
अनादि जो॥३॥ तो महावाक्याचेनि नांवें। गुरुकृपेचेनि थांवें। माथां हातु
ठेविला नव्हे। थापटिला जैसा॥४॥ तैसा विश्वस्वज्ञेसीं माया। नीद
सांडूनि धनंजया। सहसा चेइला अद्वया-। नंदपणे जो॥५॥ तेव्हां मृगजळाचे पूरा।

दिसते एक निरंतर। हारपती कां चंद्रकर। फांकतां जैसे ॥ ६ ॥ कां बाळत्व
निधोनि जाय। तैं बागुला नाहीं त्राय। पैं जळालिया इंधन न होय। रंधन
जेवीं ॥ ७ ॥ नाना चेवो आलिया पाठीं। तैं स्वप्न न दिसे दिठी। तैसी
अहंमता किरीटी। नुरेचि तया ॥ ८ ॥ मग सूर्यु आंधारालागीं। रिघो कां
भलते सुरंगीं। परी तो तयाच्या भागीं। नाहींचि जैसा ॥ ९ ॥ तैसा आत्मत्वं
वेष्टिला होये। तो जया तया दृश्यातें पाहे। तें दृश्य द्रष्टेपणेंसीं होत जाये।
तयाचेचि रूप ॥ ४१० ॥ जैसा वन्हि जया लागे। तें वन्हिचि जालिया आंगें।
दाह्यदाहकविभागें। सांडिजे तें ॥ ११ ॥ तैसा कर्माकारा दुजेया। तो कर्तेपणाचा
आत्मया। आळु आला तो गेलिया। कांहीं बाहीं जें उरे ॥ १२ ॥ तिये
आत्मस्थितीचा जो रावो। मग तो देहीं इये जाणेल ठावो। काय प्रलयांबूचा
उन्नाहो। वोघु मानी ॥ १३ ॥ तैसी ते पूर्ण अहंता। काई देहपणें पंडुसुता।
आवरे काई सविता। बिंबें धरिला ॥ १४ ॥ पैं मथूनि लोणी घेपे। तें मागुती
ताकीं घापे। तरी तें अलिप्तपणें सिंपे। तेणेंसीं काई ॥ १५ ॥ नाना काष्ठौनी
वीरेशा। वेगळा केलिया हुताशा। राहे काष्ठाचिया मांदुसा। कांडलेपणें ॥ १६ ॥
कां रात्रीचिया उदराआंतु। निधाला जो हा भास्वतु। तो रात्री ऐसी मातु। ऐके
कायी ॥ १७ ॥ तैसें वेद्य वेदकपणेंसी। पडिलें कां जयाचे ग्रासीं। तया देह
मी ऐसी। अहंता कैंची ॥ १८ ॥ आणि आकाशें जेथें जेशुनी। जाईजे तेथ
असे भरोनी। म्हणौनि ठेलें कोंदोनि। आपेंआप ॥ १९ ॥ तैसें जें तेणें करावें।
तो तेंचि आहे स्वभावें। मा कोणें कर्मी वेष्टावें। कर्तेपणें ॥ ४२० ॥ नुरेचि
गगनावीण ठावो। नोहेचि समुद्रा प्रवाहो। नुठीचि ध्रुवा जावों। तैसें
जाहालें ॥ २१ ॥ ऐसेनि अहंकृतिभावो। जयाचा बोधीं जाहला वावो। तही
देहा जंव निर्वाहो। तंव आथी कर्मे ॥ २२ ॥ वारा जरी वाजोनि वोसरे। तरी
तो डोल रुखीं उरे। कां सेंदें ह्रुति राहे कापुरें। वेंचलेनी ॥ २३ ॥ कां सरलेया
गीताचा समारंभु। न वचे राहवलेपणाचा क्षोभु। भूमी लोळोनी गेलिया अंबु।
वोल थारे ॥ २४ ॥ अगा मावळलेनि अर्कें। संध्येचिये भूमिके। ज्योतिदीप्ती
कौतुकें। दिसे जैसी ॥ २५ ॥ पैं लक्ष भेदिलियाहीवरी। बाण धांवेचि
तंववरी। जंव भरली आथी उरी। बळाची ते ॥ २६ ॥ नाना चक्रीं भांडें
जालें। तें कुलालें परतें नेलें। परी भ्रमेचि तें मागिले। भोवंडिलेपणें ॥ २७ ॥

तैसा देहाभिमानु गेलिया । देह जेणे स्वभावें धनंजया । जालें तें अपैसया ।
 चेष्टवीच तें ॥ २८ ॥ संकल्पेंवीण स्वप्न । न लावितां दांगीचें बन । न रचितां
 गंधर्वभुवन । उठी जैसें ॥ २९ ॥ आत्मयाचेनि उद्यमेंवीण । तैसें देहादिपंचकारण ।
 होय आपण्यां आपण । क्रियाजात ॥ ४३० ॥ पैं प्राचीनसंस्कारवशें । पांचही
 कारणें सहेतुकें । कामवीजती गा अनेकें । कर्माकारें ॥ ३१ ॥ तया कर्मामाजीं
 मग । संहरो आघवें जग । अथवा नवें चांग । अनुकरो ॥ ३२ ॥ परी कुमुद
 कैसेनि सुके । कैसें तें कमळ फांके । हीं दोन्हीं रवी न देखे । जयापरी ॥ ३३ ॥
 कां वीजु वर्षोनि आभाळ । ठिकरिया आतो भूतळ । अथवा करूं शाइवळ ।
 प्रसन्नावृष्टी ॥ ३४ ॥ तरी तया दोहींतें जैसें । नेणिजेचि कां आकाशें । तैसा
 देहींच जो असे । विदेहदृष्टी ॥ ३५ ॥ तो देहादिकीं चेष्टीं । घडतां मोडतां
 हे सृष्टी । न देखे स्वप्न दृष्टी । चेइला जैसा ॥ ३६ ॥ एन्हवीं चामाचे
 डोळेवरी । जे देखती देहचिवरी । ते कीर तो व्यापारी । ऐसेंचि मानिती ॥ ३७ ॥
 कां तणाचा बाहुला । जो आगरामेरें ठेविला । तो साचचि राखता कोल्हा ।
 मानिजे ना ॥ ३८ ॥ पिसें नेसलें कां नागवें । हें लोकीं येऊनि जाणावें ।
 ठाणोरियांचें मवावें । आणिकीं घाय ॥ ३९ ॥ कां महासतीचे भोग । देखे
 कीर सकळ जग । परी ते आगी ना आंग । ना लोकु देखे ॥ ४४० ॥ तैसा
 स्वस्वरूपें उठिला । जो दूश्येंसीं द्रष्टा आटला । तो नेणे काय राहटला ।
 इंद्रियग्रामु ॥ ४१ ॥ अगा थोरीं कल्लोळीं कल्लोळ साने । लोपतां तिरींचेनि
 जनें । एकीं एक गिलिले हें मनें । मानिजे जही ॥ ४२ ॥ तहीं उदकाप्रति
 पाहीं । कोण ग्रसितसे काई । तैसें पूर्णा दुजें नाहीं । जें तो मारी ॥ ४३ ॥
 सुवर्णाचिया चंडिका । सुवर्णशूलेंचि देखा । सुवर्णाचिया महिखा । नाशु
 केला ॥ ४४ ॥ तो देवलवसिया कडा । व्यवहारु गमला फुडा । वांचूनि शूल
 महिष चामुंडा । सुवर्णचि तें ॥ ४५ ॥ पैं चित्रीचें जळ हुतांशु । तो दृष्टीचाचि
 आभासु । पटीं आगी बोलांशु । दोन्हीं नाहीं ॥ ४६ ॥ मुक्ताचें देह तैसें । हालत
 संस्कारवशें । तें देखोनि लोक पिसे । कर्ता म्हणती ॥ ४७ ॥ आणि तयां
 करणेया आंतु । घडो तिहीं लोकां घातु । परी तेणे केला हे मातु । बोलें
 नये ॥ ४८ ॥ अगा अंधारुचि देखावा तेजें । मग तो फेडी हें बोलिजे ।
 तैसें ज्ञानिया नाहीं दुजें । जें तो मारी ॥ ४९ ॥ म्हणौनि तयाची बुद्धी ।

नेणे पापपुण्याची गंधी। गंगा मीनलिया नदी। विटाळु जैसा ॥ ४५० ॥
 आगीसी आगी झगटलिया। काय पोळे धनंजया। कीं शस्त्र रुपे आपणया।
 आपणचि ॥ ५१ ॥ तैसें आपणपयापरतें। जो नेणे क्रियाजातातें। तेथ काय
 लिंपवी बुद्धीतें। तयाचिये ॥ ५२ ॥ म्हणौनि कार्य कर्ता क्रिया। हें स्वरूपचि
 जाहलें जया। नाहीं शरीरादिकीं तया। कर्मी बंधु ॥ ५३ ॥ जे कर्ता जीव
 विंदाणीं। काढूनि पांचही खाणी। घडित आहे करणीं। आउतीं दाहें ॥ ५४ ॥
 तेथ न्यावो आणि अन्यावो। हा द्विविधु साधूनि आवो। उभवितां न लवी
 खेंवो। कर्मभुवनें ॥ ५५ ॥ या थोराडा कीर कामा। विरजा नोहे आत्मा। परी
 म्हणसी हन उपक्रमा। हातु लावी ॥ ५६ ॥ तो साक्षी चिन्हूपु। कर्मप्रवृत्तीचा
 संकल्पु। उठी तो कां निरोपु। आपणचि दे ॥ ५७ ॥ तरी कर्मप्रवृत्तीहीलागीं।
 तया आयासु नाहीं आंगीं। जे प्रवृत्तीचेही उक्लिगीं। लोकुचि आस्थी ॥ ५८ ॥
 म्हणौनि आत्मयाचें केवळ। जो रूपचि जाहला निखिल। तया नाहीं
 बंदिशाळ। कर्माची हे ॥ ५९ ॥ परी अज्ञानाच्या पटीं। अन्यथा ज्ञानाचें चित्र
 उठी। तेथ चितारणी हे त्रिपुटी। प्रसिद्ध जे कां ॥ ४६० ॥

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।

करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ॥ १८ ॥

जें ज्ञान ज्ञाता ज्ञेय। हें जगाचें बीजत्रय। तें कर्माची निःसंदेह। प्रवृत्ति
 जाण ॥ ६१ ॥ आतां ययाचि गा त्रया। व्यक्ती वेगळालिया। आइके
 धनंजया। करूं रूप ॥ ६२ ॥ तरी जीवसूर्यबिंबाचे। रश्मी श्रोत्रादिकें पांचें।
 धांवोनि विषयपद्माचे। फोडिती मढ ॥ ६३ ॥ कीं जीवनृपाचे वारु उपलाणें।
 घेऊनि इंद्रियांचीं केंकाणें। विषयदेशींचें नागवणें। आणीत जे ॥ ६४ ॥ हें
 असो इहीं इंद्रियीं राहाटे। जें सुखदुःखेंसीं जीवा भेटे। तें मुषुप्तिकालीं
 वोहटे। जेथ ज्ञान ॥ ६५ ॥ तया जीवा नांव ज्ञाता। आणि जें हें सांगितलें
 आतां। तेंचि एथ पंडुसुता। ज्ञान जाण ॥ ६६ ॥ जें अविद्येचिये पोटीं।
 उपजतखेंवो किरीटी। आपणयातें वांटी। तिहीं ठायीं ॥ ६७ ॥ आपुलिये
 धांवे पुढां। घालूनि ज्ञेयाचा गुंडा। उभारी मागिलीकडां। ज्ञातत्वातें ॥ ६८ ॥
 मग ज्ञातया ज्ञेया दोघां। तो नांदणुकेचा बगा। माजीं जालेनि यें गा। वाहे
 जेणें ॥ ६९ ॥ ठाकूनि ज्ञेयाची शिंव। पुरे जयाची धांव। सकळ पदार्था नांव।

सूतसे जें ॥ ४७० ॥ तें गा सामान्यज्ञान। या बोला नाहीं आन। ज्ञेयाचेही
चिन्ह। आळक आतां ॥ ७१ ॥ तरी शब्द स्पर्शु। रूप गंध रसु। हा पंचविधि
आभासु। ज्ञेयाचा जो ॥ ७२ ॥ जैसें एकेचिं चूतफळें। इंद्रियां वेगवेगळें। रसें
वर्णे परिमळें। भेटिजे स्पर्शे ॥ ७३ ॥ तैसें ज्ञेय तरी एकसरें। परी ज्ञान
इंद्रियद्वारें। घे म्हणौनि प्रकारें। पांचें जालें ॥ ७४ ॥ आणि समुद्रीं वोधाचें
जाणें। सरे लाणीपासीं धांवणें। कां फळीं सरे वाढणें। सस्याचें जेवीं ॥ ७५ ॥
तैसें इंद्रियांच्या वाहवटीं। धांवतया ज्ञाना जेथ ठी। होय तें गा किरीटी।
विषय ज्ञेय ॥ ७६ ॥ एवं ज्ञातया ज्ञाना ज्ञेया। तिहीं रूप केले धनंजया। हे
त्रिविधि सर्व क्रिया-। प्रवृत्ति जाण ॥ ७७ ॥ जे शब्दादि विषय। हें पंचविधि
जें ज्ञेय। तेंचि प्रिय कां अप्रिय। एकेपरीचें ॥ ७८ ॥ ज्ञान मोटके ज्ञातया।
दावी ना जंव धनंजया। तंव स्वीकारा कीं त्यजावया। प्रवर्तेचि तो ॥ ७९ ॥
परी मीनातें देखोनि बकु। जैसा निधानातें रंकु। कां स्त्री देखोनि कामुकु।
प्रवृत्ति धरी ॥ ८० ॥ जैसें खालारां धांवे पाणी। भ्रमर पुष्पाचिये घाणीं।
नाना सुटला सांजवणीं। वत्सुचि पां ॥ ८१ ॥ अगा स्वर्गींची उर्वशी। ऐकोनि
जेवीं माणुसीं। वराता लावीजती आकाशीं। यागांचिया ॥ ८२ ॥ पैं पारिवा
जैसा किरीटी। चढला नभाचिये पोटीं। पारवी देखोनि लोटी। आंगचि
सगळें ॥ ८३ ॥ हें ना घनगर्जनासरिसा। मयूर वोवांडे आकाशा। ज्ञाता ज्ञेय
देखोनि तैसा। धांवचि घे ॥ ८४ ॥ म्हणौनि ज्ञान ज्ञेय ज्ञाता। हे त्रिविधि गा
पंडुसुता। होयचि कर्मा समस्तां। प्रवृत्ति येथ ॥ ८५ ॥ परी तेंचि ज्ञेय विपायें।
जरी ज्ञातयातें प्रिय होये। तरी भोगावया न साहे। क्षणही विलंबु ॥ ८६ ॥
नातरी अवचटें। तेंचि विरुद्ध होऊनि भेटे। तरी युगांत वाटे। सांडावया ॥ ८७ ॥
व्याळा कां हारा। वरपडा जालेया नरा। हरिखु आणि दरारा। सरसाचि
उठी ॥ ८८ ॥ तैसें ज्ञेय प्रियाप्रियें। देखिलेनि ज्ञातया होये। मग त्याग
स्वीकारीं वाहे। व्यापारातें ॥ ८९ ॥ तेथ रागी प्रतिमल्लाचा। गोसांवी सर्वदलाचा।
रथु सांडूनि पायांचा। होय जैसा ॥ ९० ॥ तैसें ज्ञातेपणें जें असे। तें ये
कर्ता ऐसिये दशे। जेवितें बैसले जैसें। रंधन करूं ॥ ९१ ॥ कां भंवरेचि
केला मळा। वरकलुचि झाला अंकसळा। नाना देवो रिगाला देउळा-।
चिया कामा ॥ ९२ ॥ तैसा ज्ञेयाचिया हांवा। ज्ञाता इंद्रियांचा मेळावा।

राहाटवी तेथ पांडवा । कर्ता होय ॥ १३ ॥ आणि आपण होउनी कर्ता । ज्ञाना
 आणी करणता । तेथें ज्ञेयचि स्वभावतां । कार्य होय ॥ १४ ॥ ऐसा ज्ञानाचिये
 निजगती । पालटु पडे गा सुमती । डोळ्यांची शोभा रातीं । पालटे जैसी ॥ १५ ॥
 कां अदृष्ट जालिया उदासु । पालटे श्रीमंताचा विलासु । पुनिवेपाठीं शीतांशु ।
 पालटे जैसा ॥ १६ ॥ तैसा चाळितां करणे । ज्ञाता वेष्टिजे कर्तेपणे । तेथिंचीं
 तियें लक्षणे । ऐक आतां ॥ १७ ॥ तरी बुद्धि आणि मन । चित्त अहंकार हन ।
 हें चतुर्विध चिन्ह । अंतःकरणाचें ॥ १८ ॥ बाहा त्वचा श्रवण । चक्षु रसना
 घ्राण । हें पंचविध जाण । इंद्रियें गा ॥ १९ ॥ तेथ आंतुलें तंब करणे । कर्ता
 कर्तव्या घे उमाणे । मग तैं जरी जाणे । सुखा येते ॥ ५०० ॥ तरी बाहेरीले
 तियेंही । चक्षुरादिके दाहाही । उठौनि लवलाहीं । व्यापारा सूये ॥ १ ॥ मग तो
 इंद्रियकदंबु । करविजे तंब राबु । जंब कर्तव्याचा लाभु । हातासि ये ॥ २ ॥
 ना तें कर्तव्य जरी दुःखें । फळेल ऐसे देखे । तो लावी त्यागमुखें । तियें
 दाहाही ॥ ३ ॥ मग फिटे दुःखाचा ठावो । तंब राहाटवी रात्रिदिवो । विकणवातें
 कां रावो । जयापरी ॥ ४ ॥ तैसेनि त्याग स्वीकारीं । वाहातां इंद्रियांची धुरी ।
 ज्ञातयातें अवधारीं । कर्ता म्हणिये ॥ ५ ॥ आणि कर्तयाच्या सर्व कर्मी ।
 आउतांचिया परी क्षमी । म्हणौनि इंद्रियांते आम्ही । करणे म्हणों ॥ ६ ॥ आणि
 हेचि करणेवरी । कर्ता क्रिया ज्या उभारी । तिया व्यापे तें अवधारीं । कर्म
 एथ ॥ ७ ॥ सोनाराचिया बुद्धी लेणे । व्यापे चंद्रकरीं चांदणे । कां व्यापे
 वेल्हाळपणे । वेली जैसी ॥ ८ ॥ नाना प्रभा व्यापे प्रकाशु । गोडिया इक्षुरसु ।
 हें असो अवकाशु । आकाशीं जैसा ॥ ९ ॥ तैसें कर्तयाचिया क्रिया । व्यापले
 जें धनंजया । तें कर्म गा बोलावया । आन नाहीं ॥ ५१० ॥ एवं कर्ता कर्म
 करण । या तिहींचेंही लक्षण । सांगितले तुज विचक्षण- । शिरोमणी ॥ ११ ॥
 एथ ज्ञाता ज्ञान ज्ञेय । हें कर्माचें प्रवृत्तित्रय । तैसेचि कर्ता करण कार्य । हा
 कर्मसंचयो ॥ १२ ॥ वन्हीं ठेविला असे धूमु । आथी बीजीं जेवीं द्रुमु । कां
 मनीं जोडे कामु । सदा जैसा ॥ १३ ॥ तैसा कर्ता क्रिया करणीं । कर्माचें आहे
 जिंतवणीं । सोने जैसें खाणी । सुवर्णाचिये ॥ १४ ॥ म्हणौनि हें कार्य मी
 कर्ता । ऐसे आथि जेथ पंडुसुता । तेथ आत्मा दूरी समस्तां । क्रियांपासीं ॥ १५ ॥
 यालगां पुढतपुढती । आत्मा वेगळाचि सुमती । आतां असो हे किती ।
 जाणतासि तूं ॥ १६ ॥

ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः।

प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥

परी सांगितलें जें ज्ञान। कर्म कर्ता हन। ते तिन्ही तिहीं ठायीं भिन्न।
गुणीं आहाती ॥ १७ ॥ म्हणौनि ज्ञाना कर्मा कर्तया। पातेजों नये धनंजया।
जे दोनी बांधती सोडावया। एकचि प्रौढ ॥ १८ ॥ तें सात्त्विक ठाउवें होये।
जे गुणभेदु सांगों पाहे। जो सांख्यशास्त्रीं आहे। उवाइला ॥ १९ ॥ जें
विचारक्षीरसमुद्र। स्वबोधकुमुदिनीचंद्र। ज्ञानडोळसां नरेंद्र। शास्त्रांचा जें ॥ २० ॥
कीं प्रकृतिपुरुष दोनीं। मिसळलीं दिवोरजनीं। तियें निवडितां त्रिभुवनीं।
मार्तडु जें ॥ २१ ॥ जेथ अपारा मोहराशी। तत्त्वांच्या मारीं चोविसीं। उगाणा
घेऊनि परेशीं। सुरवाडिजे ॥ २२ ॥ अर्जुना तें सांख्यशास्त्र। पढे जयाचें
स्तोत्र। तें गुणभेदचरित्र। ऐसें आहे ॥ २३ ॥ जे आपुलेनि आंगिके। त्रिविधपणाचेनि
अंके। दृश्यजात तितुकें। अंकित केलें ॥ २४ ॥ एवं सत्त्वरजतमा। तिहींची
एवढी असे महिमा। जे त्रैविध्य आदी ब्रह्मा। अंतीं कृमी ॥ २५ ॥ परी
विश्वींची आघवी मांदी। जेणे भेदलेनि गुणभेदीं। पडिली ते तंव आदी।
ज्ञान सांगों ॥ २६ ॥ जे दिठी जरी चोख कीजे। तरी भलतेंही चोख सुजे।
तैसें ज्ञाने शुद्धे लाहिजे। सर्वही शुद्ध ॥ २७ ॥ म्हणौनि तें सात्त्विक ज्ञान।
आतां सांगों दे अवधान। कैवल्यगुणनिधान। श्रीकृष्ण म्हणे ॥ २८ ॥

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते।

अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥ २० ॥

तरी अर्जुना गा तें फुडें। सात्त्विक ज्ञान चोखडें। जयाच्या उदयीं ज्ञेय
बुडे। ज्ञातेनिसीं ॥ २९ ॥ जैसा सूर्य न देखे आंधारें। सरिता नेणिजती सागरें।
कां कवळिलिया न धरे। आत्मच्छाया ॥ ५३० ॥ तयापरी जया ज्ञाना।
शिवादि तृणावसाना। इया भूतव्यक्ति भिन्ना। नाडळती ॥ ३१ ॥ जैसें हातें
चित्र पाहातां। होय पाणियें मीठ धुतां। कां चेवोनि स्वप्ना येतां। जैसें
होय ॥ ३२ ॥ तैसें ज्ञाने जेणें। करितां ज्ञातव्याते पाहाणें। जाणता ना
जाणणें। जाणावें उरे ॥ ३३ ॥ पैं सोनें आटूनि लेणीं। न काढिती आपुलिया
आयणी। कां तरंग न घेपती पाणी। गाळूनि जैसें ॥ ३४ ॥ तैसी जया
ज्ञानाचिया हाता। न लगेचि दृश्यपथा। तें ज्ञान जाण सर्वथा।

सात्त्विक गा ॥ ३५ ॥ आरिसा पाहों जातां कोडें । जैसें पाहातेंचि कां रिगे
पुढें । तैसें झेय लोटोनि पडे । ज्ञाताचि जें ॥ ३६ ॥ पुढती तेंचि सात्त्विक
ज्ञान । जें मोक्षलक्ष्मीचें भुवन । हें असो एक चिन्ह । राजसाचें ॥ ३७ ॥

पृथक्त्वेन तु यज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ।

वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥

तरी पार्था परियेस । तें ज्ञान गा राजस । जे भेदाची कांस । धरूनि
चाले ॥ ३८ ॥ विचित्रता भूतांचिया । आपण आंतोनि ठिकरिया । बहु चकै
ज्ञातया । आणिली जेणें ॥ ३९ ॥ जैसें साचा रूपाआड । घालूनि विसराचें
कवाड । मग स्वप्नाचें काबाड । ओपी निद्रा ॥ ५४० ॥ तैसें स्वज्ञानाचिये
पौळी- । बाहेरि मिथ्या महीं खलीं । तिहीं अवस्थांचिया वहाळी । दावी जें
जीवा ॥ ४१ ॥ अलंकारपणे झांकलें । बाळा सोनें कां वायां गेलें । तैसें नामीं
रूपीं दुरावलें । अद्वैत जया ॥ ४२ ॥ अवतरली गाडग्यां घडां । पृथ्वी
अनोळख जाली मूढां । वन्हि जाला कानडा । दीपत्वासाठी ॥ ४३ ॥ कां
वस्त्रपणाचेनि आरोपें । मूर्खांप्रति तंतु हारपे । नाना मुग्धा पटु लोपे । दाऊनि
चित्र ॥ ४४ ॥ तैशी जया ज्ञाना । जाणोनि भूतव्यक्ती भिन्ना । ऐक्यबोधाची
भावना । निमोनि गेली ॥ ४५ ॥ मग इंधनीं भेदला अनळु । फुलांवरी परिमळु । कां
जळभेदें शकलु । चंद्रु जैसा ॥ ४६ ॥ तैसे पदार्थभेद बहुवस । जाणोनि लहान
थोर वेष । आंतलें तें राजस । ज्ञान येथ ॥ ४७ ॥ आतां तामसाचेंहि लिंग ।
सांगेन तें वोळख चांग । डावलावया मातंग- । सदन जैसें ॥ ४८ ॥

यतु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहैतुकम् ।

अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्त्वासमुदाहतम् ॥ २२ ॥

तरी किरीटी जें ज्ञान । हिंडे विधीचेनि वस्त्रेंहीन । श्रुति पाठमोरी नग्न ।
म्हणौनि तया ॥ ४९ ॥ येरींही शास्त्र बटिकरीं । जें निंदेचे विटाळकरी ।
बोळविलेंसे डोंगरीं । म्लेंच्छधर्माच्या ॥ ५५० ॥ जें गा ज्ञान ऐसें । गुणग्रहें
तामसें । घेतलें भवें पिसें । होऊनियां ॥ ५१ ॥ जें सोयरिकें बाधु नेणें । पदार्थीं
निषेधु न म्हणे । निरोविलें जैसें सुणें । शून्यग्रामीं ॥ ५२ ॥ तया तोंडीं जें
नाडळे । कां खातां जेणें पोळे । तेंचि एक वाळे । येर घेणेचि ॥ ५३ ॥ पैं सोनें
चोरितां उंदिरु । न म्हणे थरुविथरु । नेणें मांसखाइरु । काळे गोरें ॥ ५४ ॥

नाना वनामाजीं बोहरी । कडसणी जेवीं न करी । कां जीत मेलें न विचारी ।
 बैसतां माशी ॥ ५५ ॥ अगा वांता कां वाढिलेया । साजुक कां सडलिया ।
 विवेकु कावळिया । नाहीं जैसा ॥ ५६ ॥ तैसें निषिद्ध सांडूनि घ्यावें । कां
 विहित आदरें घ्यावें । हें विषयांचेनि नांवें । नेणेंचि जें ॥ ५७ ॥ जेतुलें आड
 पडे दिठी । तेतुलें घेचि विषयासाठीं । मग तें स्त्री-द्रव्य वाटी । शिश्नोदरां ॥ ५८ ॥
 तीर्थातीर्थ हे भाख । उदकीं नाहीं सनोळख । तृषा वोळे तेंचि सुख ।
 वांचूनियां ॥ ५९ ॥ तयाचिपरी खाद्याखाद्य । न म्हणे निंद्यानिंद्य । तोंडा
 आवडे तें मेध्य । ऐसाचि बोधु ॥ ५६० ॥ आणि स्त्रीजात तितुके । त्वचेंद्रियेंचि
 वोळखे । तियेविषयीं सोयरिके । एकचि बोधु ॥ ६१ ॥ पैं स्वार्थीं जें उपकरे ।
 तयाचि नाम सोयिरें । देहसंबंधु न सरे । जिये ज्ञानीं ॥ ६२ ॥ मृत्यूचें आघवेंचि
 अन्न । आघवेंचि आगी इंधन । तैसें जगचि आपलें धन । तामसज्जाना ॥ ६३ ॥
 ऐसेनि विश्व सकळ । जेणें विषयोचि मानिलें केवळ । तया एक जाण
 फळ । देहभरण ॥ ६४ ॥ आकाशपतिता नीरा । जैसा सिंधूचि येक थारा ।
 तैसें कृत्यजात उदरा- । लागींचि बुझे ॥ ६५ ॥ वांचूनि स्वर्ग नरकु आथी ।
 तया हेतु प्रवृत्ति निवृत्ती । इये आघवियेचि राती । जाणिवेची जें ॥ ६६ ॥ जें
 देहखंडा नाम आत्मा । ईश्वर पाषाणप्रतिमा । ययापरौति प्रमा । ढळों
 नेणें ॥ ६७ ॥ म्हणे पडिलेनि शरीरें । केलेनिसीं आत्मा सरे । मा भोगावया
 उरे । कोण वेषें ॥ ६८ ॥ ना ईश्वरु पाहातां आहे । तो भोगवी हें जरी होये ।
 तरी देवचि खाये । विकूनियां ॥ ६९ ॥ गांवींचें देवळेश्वर । नियामकचि होती
 साचार । तरी देशींचे डोंगर । उगे कां असती ॥ ५७० ॥ ऐसा विपायें देवो
 मानिजे । तरी पाषाणमात्रचि जाणिजे । आणि आत्मा तंव म्हणिजे ।
 देहातेंचि ॥ ७१ ॥ यें पापपुण्यादिके । तें आघवेंचि करोनि लटिके । हित
 मानी अग्निमुखें । चरणें जें कां ॥ ७२ ॥ जे चामाचे डोळे दाविती । जें इंद्रियें
 गोडी लाविती । तेंचि साच हे प्रतीती । फुडी जया ॥ ७३ ॥ किंबहुना ऐसी
 प्रथा । वाढती देखसी पार्था । थूमाची वेली वृथा । आकाशीं जैसी ॥ ७४ ॥
 कोरडा ना वोला । उपेगा आथी गेला । तो वाढोनि मोडला । भेंडु
 जैसा ॥ ७५ ॥ नाना उंसांची कणसें । कां नपुंसके माणुसें । वन लागलें जैसें ।
 साबरीचें ॥ ७६ ॥ नातरी बाळकाचें मन । कां चोराघरींचें धन । अथवा

गळास्तन । शेळियेचे ॥ ७७ ॥ तैसें जें वायाणें । वोसाळ दिसे जाणाणें । तयातें
मी म्हणें । तामसज्ञान ॥ ७८ ॥ तेंही ज्ञान इया भाषा । बोलिजे तो भावो ऐसा ।
जात्यंधाचा कां जैसा । डोळा वाढु ॥ ७९ ॥ का बधिराचे नीट कान । अपेया
नाम पान । तैसें आडनांव ज्ञान । तामसा तया ॥ ५८० ॥ हें असो किती
बोलावें । तरी ऐसें जें देखावें । तें ज्ञान नोहे जाणावें । डोळस तम ॥ ८१ ॥
एवं तिहीं गुणीं । भेदलें यथालक्षणीं । ज्ञान श्रोतेशिरोमणी । दाविलें तुज ॥ ८२ ॥
आतां याचि त्रिप्रकारा । ज्ञानाचेनि धनुर्धरा । प्रकाशें होती गोचरा । कर्तयांच्या
क्रिया ॥ ८३ ॥ म्हणौनि कर्म यें गा । अनुसरे तिहीं भागां । मोहरे जालिया
वोघा । तोय जैसें ॥ ८४ ॥ तेंचि ज्ञानत्रयवशें । त्रिविध कर्म जें असे । तेथ
सात्त्विक तंव ऐसें । परिसे आधीं ॥ ८५ ॥

नियतं सङ्ग्रहितमरागद्वेषतः कृतम् ।

अफलप्रेष्पुना कर्म यत्तसात्त्विकमुच्यते ॥ ८३ ॥

तरी स्वाधिकाराचेनि मार्गे । आलें जें मानिलें आंगे । पतिव्रतेचेनि
परिष्वंगे । प्रियातें जैसें ॥ ८६ ॥ सांवळ्या आंगा चंदन । प्रमदालोचनीं अंजन ।
तैसें अधिकारासी मंडण । नित्यपणें जें ॥ ८७ ॥ तें नित्य कर्म भलें । होय
नैमित्तिकीं सावाइलें । सोनयासि जोडलें । सौरभ्य जैसें ॥ ८८ ॥ आणि आंगा
जीवाची संपत्ती । वेंचुनि बाळाची करी पाळती । परी जीवें उबगणें हे
स्थिती । न पाहे माय ॥ ८९ ॥ तैसें सर्वस्वं कर्म अनुष्ठी । परी फल न सूये
दिठी । उखिती क्रिया पैठी । ब्रह्मींचि करी ॥ ५९० ॥ आणि प्रिय आलिया
स्वभावें । शंबळ उरे वेंचे ठाउवें । नव्हे तैसें सत्प्रसंगें करावें । पारुषे
जरी ॥ ९१ ॥ तरी अकरणाचेनि खेदें । द्वेषातें जिवीं न बांधे । जालियाचेनि
आनंदें । फुंजों नेणे ॥ ९२ ॥ ऐसाएसिया हातवटिया । कर्म निफजे जें
धनंजया । जाण सात्त्विक हें तया । गुणनाम गा ॥ ९३ ॥ ययावरी राजसाचें ।
लक्षण सांगिजेल साचें । न करी अवधानाचें । वाणेंपण ॥ ९४ ॥

यत्तु कामेष्पुना कर्म साहङ्करेण वा पुनः ।

क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २४ ॥

तरी घरीं मातापितरां । धड बोली नाहीं संसारा । येर विश्व भरी आदरा ।
 मूर्खुं जैसा ॥ १५ ॥ कां तुळशीचिया झाडा । दुरुनि न घापे सिंतोडा ।
 द्राक्षीचिया तरी बुडा । दूधचि लाविजे ॥ १६ ॥ तैसी नित्यनैमित्तिके । कर्म
 जियें आवश्यके । तयांचेविषीं न शके । बैसला उठूं ॥ १७ ॥ येरां काम्याचेनि
 तरी नांवें । देह सर्वस्व आघवें । वेंचितांही न मनवे । बहु ऐसें ॥ १८ ॥ अगा
 देवढी वाढी लाहिजे । तेथ मोल देतां न थाइजे । पेरितां पुरें न म्हणिजे । बीज
 जेवीं ॥ १९ ॥ कां परिसु आलिया हातीं । लोहालागीं सर्वसंपत्ती । वेंचितां ये
 उन्ती । साधकुं जैसा ॥ ६०० ॥ तैसीं फळे देखोनि पुढें । काम्यकर्म दुवाडे ।
 करी परी तें थोकडें । केलेही मानी ॥ १ ॥ तेणे फळकामुके । यथाविधि
 नेटके । काम्य कीजे तितुके । क्रियाजात ॥ २ ॥ आणि तयाही केलियाचें ।
 तोंडीं लावी दौंडीचें । कर्मीं या नांवपाटाचें । वाणे सारी ॥ ३ ॥ तैसा भरे
 कर्माहंकारु । मग पिता अथवा गुरु । ते न मनी काळज्वरु । औषध
 जैसें ॥ ४ ॥ तैसेनि साहंकारें । फळाभिलाषियें नरें । कीजे गा आदरें । जें जें
 कांहीं ॥ ५ ॥ परी तेंही करणे बहुवसा । वल्योनि करी सायासा । जीवनोपावो
 कां जैसा । कोल्हाटियांचा ॥ ६ ॥ एका कणालागीं उंदिरु । आसका उपसे
 डोंगरु । कां शेवाळोदेशें दर्दुरु । समुद्रु डहुली ॥ ७ ॥ पैं भिकेपरतें न लाहे ।
 तन्ही गारुडी सापु वाहे । काय कीजे शीणुचि होये । गोडु येकां ॥ ८ ॥ हें
 असो परमाणूचेनि लाभें । पाताळ लंघिती वोळंबे । तैसें स्वर्गसुखलोभें ।
 विचंबणें जें ॥ ९ ॥ तें काम्य कर्म सक्लेश । जाणावें येथ राजस । आतां
 चिन्ह परिस । तामसाचें ॥ ६१० ॥

अनुबन्धं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषम् ।

मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ २५ ॥

तरी तें गा तामस कर्म । जें निंदेचें काळे धाम । निषेधाचें जन्म । साच
 जेणे ॥ ११ ॥ जें निपजविल्यापाठीं । कांहींच न दिसे दिठी । रेघ काढिलिया
 पोटीं । तोयाचे जेवीं ॥ १२ ॥ कां कांजी घुसळलिया । कां राखोंडी फुंकलिया ।
 कांहीं न दिसे गाळिलिया । वाळुघाणा ॥ १३ ॥ नाना उपणिलिया भूंस । कां
 विंधिलिया आकाश । नाना मांडिलिया पाश । वारयासी ॥ १४ ॥ हें आवघेंचि
 जैसें । वांझें होऊनि नासे । जें केलिया पाठीं तैसें । वायांचि जाय ॥ १५ ॥

एन्हवीं नरदेहाही येवढें। धन आटणीये पडे। जें कर्म निफजवितां मोडे।
 जगाचें सुख ॥ १६ ॥ जैसा कमळवनीं फांसु। काढिलिया कांटसु। आपण
 डिजे नाशु। कमळां करी ॥ १७ ॥ कां आपण आंगें जळे। आणि नागवी
 जगाचे डोळे। पतंगु जैसा सळें। दीपाचेनि ॥ १८ ॥ तैसें सर्वस्व वायां
 जावो। वरी देहाही होय घावो। परी पुढिलां अपावो। निफजविजे
 जेणे ॥ १९ ॥ मासी आपणयातें गिळवी। परी पुढील वांती शिणवी। तें
 कशमळ आठवी। आचरण जें ॥ २० ॥ तेंही करावया दोषें। मज सामर्थ्य
 असे कीं नसे। हेंही पुढील तैसें। न पाहतां करी ॥ २१ ॥ केवढा माझा
 उपावो। करितां कोण प्रस्तावो। केलियाही आवो। काय येथ ॥ २२ ॥ इये
 जाणिवेची सोये। अविवेकाचेनि पायें। पुसोनियां होये। साटोप कर्मी ॥ २३ ॥
 आपुला वसौटा जाळुनी। बिसाटे जैसा वन्ही। कां स्वमर्यादा गिळोनि। सिंधु
 उठी ॥ २४ ॥ मग नेणे बहु थोडें। न पाहे मागें पुढें। मार्गामार्ग येकवढें।
 करीत चाले ॥ २५ ॥ तैसें कृत्याकृत्य सरकटित। आपपर नुरवित। कर्म होय
 तें निश्चित। तामस जाण ॥ २६ ॥ ऐसी गुणत्रयभिन्ना। कर्माची गा अर्जुना।
 हे केली विवंचना। उपपत्तींसीं ॥ २७ ॥ आतां ययाचि कर्मा भजतां।
 कर्माभिमानिया कर्ता। तो जीवुही त्रैविधता। पातला असे ॥ २८ ॥ चतुराश्रमवशें।
 एकु पुरुषु चतुर्धा दिसे। कर्तया त्रैविध्य तैसें। कर्मभेदें ॥ २९ ॥ परी तयां
 तिहींआंतु। सात्त्विक तंब प्रस्तुतु। सांगेन दत्तचितु। आकर्णीं तूं ॥ २३० ॥

मुक्तसङ्गेऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः।

सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥

तरी फळोद्देशें सांडिलिया। वाढिती जेवीं सरळिया। शाखा कां
 चंदनाचिया। बावन्या ॥ ३१ ॥ कां न फळतांही सार्थका। जैसिया
 नागलतिका। तैसिया करी नित्यादिकां। क्रिया जो कां ॥ ३२ ॥ परी
 फळशून्यता। नाहीं तया विफळता। पैं फळासीचि पांडुसुता। फळें
 कायिसी ॥ ३३ ॥ आणि आदरें करी बहुवसें। परी कर्ता मी हें नुमसे।
 वर्षाकाळीचे जैसें। मेघवृद ॥ ३४ ॥ तेवींचि परमात्मलिंगा। समर्पावयाजोगा।
 कर्मकलापु पैं गा। निपजावया ॥ ३५ ॥ तया काळातें नुलंघणें।

देशशुद्धिही साधणे । कां शास्त्रांच्या वातीं पाहणे । क्रियानिर्णयो ॥ ३६ ॥
 वृत्ती करणे येकवळा । चित्त जावों न देणे फळा । नियमांचिया सांखळा ।
 वाहणे सदा ॥ ३७ ॥ हा निरोधु साहावयालागीं । धैर्यांचिया चांगचांगी ।
 जिंतवणी जिती आंगीं । वाहे जो कां ॥ ३८ ॥ आणि आत्मयाचिये आवडी ।
 कर्म करितां वरपडीं । देहसुखाचिये परवडीं । येवों न लाहे ॥ ३९ ॥ आम्स
 निद्रा दुःखे । क्षुधा न बाणवे । सुरवाडु न पावे । आंगाचा ठावो ॥ ६४० ॥
 तंव अधिकाधिक । उत्साहो धरी आगळीक । सोनें जैसें पुटीं तुक । तुटलिया
 कसीं ॥ ४१ ॥ जरी आवडी आथी साच । तरी जीवितही सलंच । आगीं
 घालितां रोमांच । देखिजती सतिये ॥ ४२ ॥ मा आत्मयायेवढीया प्रिया ।
 वालभेला जो धनंजया । देहही सिदतां तया । काय खेदु होईल ॥ ४३ ॥
 म्हणौनि विषयसुरवाडु तुटे । जंव जंव देहबुद्धि आटे । तंव तंव आनंदु
 दुणवटे । कर्म जया ॥ ४४ ॥ ऐसेनि जो कर्म करी । आणि कोणे एके
 अवसरीं । तें ठाके ऐसी परी । वाहे जरी ॥ ४५ ॥ तरी कडाडीं लोटला गाडा ।
 तो आपणपें न मनी अवघडा । तैसा ठाकलेनिही थोडा । नोहे जो
 कां ॥ ४६ ॥ नातरी आदरिले । अव्यंग सिढ्ही गेलें । तरी तेंही जिंतिले । मिरवूं
 नेणे ॥ ४७ ॥ इया खुणा कर्म करितां । देखिजे जो पंडुसुता । तयातें म्हणिपे
 तत्त्वतां । सात्त्विकु कर्ता ॥ ४८ ॥ आतां राजसा कर्तेया । वोळखणे हें
 धनंजया । जे अभिलाषा जगाचिया । वसौटा तो ॥ ४९ ॥

रागी कर्मफलप्रेप्सुरुद्ध्वो हिंसात्मकोऽशुचिः ।

हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तिः ॥ २७ ॥

जैसा गांवींचिया कश्मळा । उकरडा होय येकवळा । कां स्मशानीं
 अमंगळा । आघवयांचि ॥ ६५० ॥ तयापरी जो अशेषा । विश्वाचिया अभिलाषा ।
 पायपाखाळणिया दोषां । घरटा जाला ॥ ५१ ॥ म्हणौनि फळाचा लागु । देखे
 जिये असलागु । तिये कर्मी चांगु । रोहो मांडी ॥ ५२ ॥ आणि आपण जालिये
 जोडी । उपखों नेदी कवडी । क्षणक्षणा कुरोडी । जीवाची करी ॥ ५३ ॥
 कृपणु चित्तीं ठेवा आपुला । तैसा दक्षु पराविया माला । बकु जैसा खुतला ।
 मासेयासी ॥ ५४ ॥ आणि गोंवी गेलिया जवळी । झगटलिया अंग फाळी ।

फळे तरी आंतु पोळी । बोरांटी जैसी ॥ ५५ ॥ तैसें मने वाचा कायें । भलतया
दुःख देतु जाये । स्वार्थु साधितां न पाहे । पराचें हित ॥ ५६ ॥ तेवींचि आंगें
कर्मां । आचरणे नोहे क्षमी । न निघे मनोधर्मां । अरोचकु ॥ ५७ ॥ कनकाचिया
फळा । आंतु माज बाहेरी मौळा । तैसा सबाह्य दुबळा । शुचित्वें जो ॥ ५८ ॥
आणि कर्मजात केलिया । फळ लाहे जरी धनंजया । तरी हरिखें जगा यथा ।
वांकुलिया वाये ॥ ५९ ॥ अथवा जें आदरिले । हीनफळ होय केले । तरी
शोकें तेणें जिंतिले । धिक्कारों लागे ॥ ६० ॥ कर्मा राहाटी ऐसी । जयातें
होती देखसी । तोचि जाण त्रिशुद्धीसी । राजस कर्ता ॥ ६१ ॥ आतां यथा
पाठीं येरु । जो कुकर्माचा आगरु । तोही करूं गोचरु । तामस कर्ता ॥ ६२ ॥

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः ।

विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥

तरी मियां लागलिया कैसें । पुढील जळत असे । हें नेणिजे हुताशें ।
जियापरी ॥ ६३ ॥ पैं शस्त्रें मियां तिखटें । नेणिजे कैसेनि निवटे । कां नेणिजे
काळकूटें । आपलें केलें ॥ ६४ ॥ तैसा पुढीलया आपुलया । घातु करीत
धनंजया । आदरी वोखटिया । क्रिया जो कां ॥ ६५ ॥ तिया करितांही वेळीं ।
काय जालें हें न सांभाळी । चळला वायु वाहटुळी । चेष्टे तैसा ॥ ६६ ॥ पैं
करणिया आणि जया । मेलु नाहीं धनंजया । तो पाहुनी पिसेया । कैंची
त्राय ॥ ६७ ॥ आणि इंद्रियांचें वोगरिले । चरोनि राखे जो जियालें । बैलातलीं
लागलें । गोचिड जैसें ॥ ६८ ॥ हांसया रुदना वेळु । नेणतां आदरी बालु ।
राहाटे उच्छृंखलु । तयापरी ॥ ६९ ॥ जो प्रकृती आंतलेपणें । कृत्याकृत्यस्वादु
नेणें । फुगे केरें धालेपणें । उकरडा जैसा ॥ ७० ॥ म्हणौनि मान्याचेनि नांवें ।
ईश्वराही परी न खालवे । स्तब्धपणें न मनवे । डोंगरासी ॥ ७१ ॥ आणि मन
जयाचें विषकल्लोळीं । राहाटी फुडी चोरिली । दिठी कीर ते वोली ।
पण्यांगनेची ॥ ७२ ॥ किंबहुना कपटाचें । देहचि वळिले तयाचें । तें जिणें
कीं जुंवाराचें । टिटेघर ॥ ७३ ॥ नोहे तयाचा प्रादुर्भावो । तो साभिलाघ
भिल्लांचा गांवो । म्हणौनि नये येवों जावों । तया वाटा ॥ ७४ ॥ आणि
आणिकांचें निकें केलें । विरु होय जया आलें । जैसें अपेय पया मिनलें ।

लवण करी ॥ ७५ ॥ कां हींब ऐसा पदार्थु । घातलिया आगीआंतु । तेचि
क्षणीं धडाडितु । अग्नि होय ॥ ७६ ॥ नाना सुद्रव्यें गोमटीं । जालिया शरीरीं
पैठीं । होऊनि ठाती किरीटी । मळुचि जेवीं ॥ ७७ ॥ तैसें पुढिलाचें बरवें ।
जयाच्या भीतरीं पावे । आणि विरुद्धचि आघवें । होऊनि निगे ॥ ७८ ॥ जो
गुण घे दे दोख । अमृताचें करी विख । दूध पाजिलिया देख । व्याळु
जैसा ॥ ७९ ॥ आणि ऐहिकीं जियावें । जेणें परत्रा साच यावें । तें उचित
कृत्य पावे । अवसरीं जिये ॥ ८० ॥ तेव्हां जया आपैसी । निन्हा ये ठेविली
ऐसी । दुर्व्यवहारीं जैसी । विटाळें लोटे ॥ ८१ ॥ पैं द्राक्षरसा आप्ररसा । वेळे
तोंड सडे वायसा । कां डोळे फुटती दिवसा । डुडुलाचे ॥ ८२ ॥ तैसा
कल्याणकाळु पाहे । तें तयातें आळसु खाये । ना प्रमादीं तरी होये । तो म्हणे
तैसें ॥ ८३ ॥ जेवींचि सागराच्या पोटीं । जळे अखंड आगिठी । तैसा विषादु
वाहे गांठीं । जिवाचिये जो ॥ ८४ ॥ लेंडोराआगीं धूमावधि । कां अपाना आंगीं
दुर्गाधि । तैसा जो जीवितावधि । विषादें केला ॥ ८५ ॥ आणि कल्पांताचिया
पारा । वेगळेंही जो वीरा । सूत्र धरी व्यापारा । साभिलाषा ॥ ८६ ॥ अगा
जगाही परैती । शुचा वाहे पैं चित्तीं । करितां विषीं हातीं । तृणही न
लगे ॥ ८७ ॥ ऐसा जो लोकाआंतु । पापपुंजु मूर्तु । देखसी तो अव्याहतु ।
तामसु कर्ता ॥ ८८ ॥ एवं कर्म कर्ता ज्ञान । या तिहींचे त्रिधा चिन्ह । दाविलें
तुज सुजन- । चक्रवर्ती ॥ ८९ ॥

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय ॥ २९ ॥

आतां अविद्येचिया गांवीं । मोहाची वेढूनि मदवी । संदेहाचीं आघवीं ।
लेऊनि लेणीं ॥ ६९० ॥ आत्मनिश्चयाची बरव । जया आरिसां पाहे सावयव ।
तिये बुद्धीचीही धांव । त्रिधा असे ॥ ९१ ॥ अगा सत्त्वादि गुणीं इहीं । कायी
एक तिहीं ठायीं । न कीजेचि येथ पाहीं । जगामाजीं ॥ ९२ ॥ आगी न वसतां
पोटीं । कवण काष्ठ असे सृष्टीं । तैसें तें कैंचें दूश्यकोटीं । त्रिविध जें
नोहे ॥ ९३ ॥ म्हणौनि तिहीं गुणीं । बुद्धी केली त्रिगुणीं । धृतीसिही वांटणी ।
तैसीचि असे ॥ ९४ ॥ तेंचि येक वेगळालें । यथा चिन्हीं अळंकारलें ।

सांगिजैल उपाइलें । भेदलेपणे ॥ १५ ॥ परी बुद्धि धृति इयां । दोहीं भागांमार्जीं
धनंजया । आर्थीं रूप बुद्धीचिया । भेदासि करूं ॥ १६ ॥ तरी उत्तमा मध्यमा
निकृष्टा । संसारासि गा सुभटा । प्राणियां येतिया वाटा । तिनी आथी ॥ १७ ॥
जे अकरणीय (करणीय) काम्य निषिद्ध । ते हे मार्ग तिन्ही प्रसिद्ध ।
संसारभयें सबाध । जिवां ययां ॥ १८ ॥

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ।

बन्धं मोक्षं च या वेति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥

महणौनि अधिकारें मानिलें । जें विधीचेनि वोधें आलें । तें येकचि येथ
भलें । नित्य कर्म ॥ १९ ॥ तेंचि आत्मप्राप्तिफळ । दिठी सूनि केवळ । कीजे
जैसें कां जळ । सेविजे ताहनें ॥ ७०० ॥ येतुलेनि तें कर्म । सांडी जन्मभय
विषम । करूनि दे सुगम । मोक्षसिद्धि ॥ १ ॥ ऐसें कर्म करी तो भला ।
संसारभयें सांडिला । करणीयत्वें आला । मुमुक्षुभागा ॥ २ ॥ तेथ जे बुद्धि
ऐसा । बळिया बांधे भरंवसा । मोक्षु ठेविला ऐसा । जोडेल येथ ॥ ३ ॥
महणौनि निवृत्तीचि मांडिली । सूनि प्रवृत्तितळीं । इये कर्मीं बुडकुळी । द्यावी
कीं ना ॥ ४ ॥ तृष्णार्ता उदकें जिणें । कां पुरीं पडलिया पोहणें । अंधकूपीं गती
किरणें । सूर्याचेनि ॥ ५ ॥ नाना पथ्येंसीं औषध लाहे । तरी रोगें दाटलाही
जिये । कां मीना जिल्हाळा होये । जळाचा जरी ॥ ६ ॥ तरी तयाच्या जीविता ।
नाहीं जेवीं अन्यथा । तैसें कर्मीं इये वर्ततां । जोडेचि मोक्षु ॥ ७ ॥ हें
करणीयाचिया कडे । जें ज्ञान आथी चोखडें । आणि अकरणीय हें फुडें ।
ऐसें जाण ॥ ८ ॥ जीं तियें काम्यादिकें । संसारभयदायकें । अकृत्यपणाचें
आंबुखें । पडिलें जयां ॥ ९ ॥ तियें कर्मीं अकार्यीं । जन्ममरणसमर्यीं । प्रवृत्ति
पळवी पायीं । मागिलींचि ॥ ७१० ॥ पैं आगीमार्जीं न रिघवे । अथावीं न
घलवे । धगधगीत नागवे । शूळ जेवीं ॥ ११ ॥ कां काळियानाग धुंधुवातु ।
देखोनि न घालवे हातु । न वचवे खोपेआंतु । वाघाचिये ॥ १२ ॥ तैसें कर्म
अकरणीय । देखोनि महाभय । उपजे निःसंदेह । बुद्धी जिये ॥ १३ ॥ वाढिलें
रांधूनि विखें । तेथें जाणिजे मृत्यु न चुके । तेवीं निषेधीं कां देखे । बंधातें
जे ॥ १४ ॥ मग बंधभयभरितीं । तियें निषिद्धीं प्राप्ती । विनियोगु जाणे

निवृत्ती । कर्मचिये ॥ १५ ॥ ऐसेनि कार्याकार्यविवेकी । जे प्रवृत्तिनिवृत्तिपापकीं ।
खरा कुडा पारखीं । जियापरी ॥ १६ ॥ तैसी कृत्याकृत्यशुद्धी । बुझे जे
निरवधी । सात्त्विक म्हणिये बुद्धी । तेचि तूं जाण ॥ १७ ॥

यया धर्ममधर्म च कार्य चाकार्यमेव च ।

अयथावतप्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥

आणि बकाच्या गांवीं । घेपे क्षीरनीर सकलवी । कां अहोरात्रींची गोंवी ।
आंधळें नेणे ॥ १८ ॥ जया फुलाचा मकरंदु फावे । तो काळें कोरुं धांवे ।
परी भ्रमरपणा नव्हे । अल्हांटा जेवीं ॥ १९ ॥ तैसीं इयें कार्याकार्ये । धर्माधर्मस्लये
जियें । तियें न चोजवितां जाये । जाणती जे कां ॥ २० ॥ अगा डोळांवीण
मोतियें । घेतां पाडु मिळे विपायें । न मिळणें तें आहे । ठेविलें तेथें ॥ २१ ॥
तैसें अकरणीय अवचटें । नोडवे तरीच लोटे । एहवीं जाणें एकवटें । दोन्ही
जे कां ॥ २२ ॥ ते गा बुद्धि चोखविषीं । जाण येथे राजसी । अक्षत टाकिली
जैसी । मांदियेवरी ॥ २३ ॥

अधर्म धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।

सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥

आणि राजा जिया वाटा जाये । ते चोरांसि आडव होये । कां राक्षसां
दिवो पाहे । राति होऊनि ॥ २४ ॥ नाना निधानचि निंदैवा । होये कोळसयाचा
उडवा । पैं असतें आपणपें जीवा । नाहीं जालें ॥ २५ ॥ तैसें धर्मजात तितुके ।
जिये बुद्धीसी पातके । साच तें लटिके । ऐसेंचि बुझे ॥ २६ ॥ ते आघवेचि
अर्थे । करूनि घाली अनर्थ । गुण ते ते व्यवस्थित । दोषचि मानी ॥ २७ ॥
किंबहुना श्रुतिजातें । अधिष्ठूनि केलें सरतें । तेतुलेंही उपरतें । जाणे जे
बुद्धि ॥ २८ ॥ ते कोणातेंही न पुसतां । तामसी जाणावी पंडुसुता । रात्री
काय धर्मार्था । साच करावी ॥ २९ ॥ एवं बुद्धीचे भेद । तिन्ही तुज विशद ।
सांगितले स्वबोध- । कुमुदचंद्रा ॥ ७३० ॥ आतां ययाची बुद्धिवृत्ती । निष्ठंकिला
कर्मजातीं । खांदु मांडिजे धृती । त्रिविधा तया ॥ ३१ ॥ तिये धृतीचेही
विभाग । तिन्ही यथालिंग । सांगिजती चांग । अवधान देई ॥ ३२ ॥

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः।

योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३३ ॥

तरी उदेलिया दिनकरु । चोरीसि थोके अंथारु । कां राजाज्ञा अव्यवहारु ।
 कुंठवी जेवीं ॥ ३३ ॥ नाना पवनाचा साटु । वाजीनलिया नीटु । आंगोंसीं
 बोभाटु । सांडिती मेघ ॥ ३४ ॥ कां अगस्तीचेनि दर्शनें । सिंधु घेऊनी ठाती
 मौने । चंद्रोदयीं कमळवनें । मिठी देती ॥ ३५ ॥ हें असो पावो उचलिला ।
 मदमुख न ठेविती खालां । गजोंनि पुढां जाला । सिंहु जरी ॥ ३६ ॥ तैसा जो
 थीरु । उठलिया अंतरु । मनादिकें व्यापारु । सांडिती उर्भीं ॥ ३७ ॥ इद्रियां
 विषयांचिया गांठी । अपैसया सुट्टी किरीटी । मन मायेच्या पोटीं । सिगती
 दाही ॥ ३८ ॥ अधोर्धव गूळें काढी । प्राण नवांची पेंडी । बांधोनि घाली उडी ।
 मध्यमेमाझीं ॥ ३९ ॥ संकल्पविकल्पांचें लुगडें । सांडूनि मन उघडें । बुद्धि
 मागिलेकडे । उगीची बैसे ॥ ७४० ॥ ऐसी धैर्यराजें जेणें । मन प्राण करणें ।
 स्वचेष्टांचीं संभाषणें । सांडविजती ॥ ४१ ॥ मग आधवींचि सडीं । ध्यानाच्या
 आंतुल्या मढीं । कोंडिजती निरवडी । योगाचिये ॥ ४२ ॥ परी परमात्मया
 चक्रवर्ती । उगाणिती जंव हातीं । तंव लांचु न घेतां धृती । धरिजती
 जिया ॥ ४३ ॥ ते गा धृती येथें । सात्त्विक हें निरुतें । आईक अर्जुनातें ।
 श्रीकांतु म्हणे ॥ ४४ ॥

यया तु धर्मकामार्थान्धृत्या धारयते अर्जुन ।

प्रसङ्गेन फलाकांक्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥

आणि होऊनियां शारीरी । स्वर्गसंसाराच्या दोहीं घरीं । नांदे जो पोटभरी ।
 त्रिवर्गोपायें ॥ ४५ ॥ तो मनोरथांच्या सागरीं । धर्मार्थकामांच्या तारुवावरी ।
 जेणें धैर्यबळें करी । क्रिया वणिज ॥ ४६ ॥ जें कर्म भांडवला सूये । तयाची
 चौगुणी येती पाहे । येवढें सायास साहे । जया धृती ॥ ४७ ॥ ते गा धृती
 राजस । पार्था येथ परियेस । आतां आईक तामस । तिसरी जे कां ॥ ४८ ॥

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ।

न विमुच्छति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥

तरी सर्वाधर्में गुणें । जयाचें का रूपा येणें । कोळसा काळेपणें । घडला

जैसा ॥ ४९ ॥ अहो प्राकृत आणि हीनु । तयाही कीं गुणत्वाचा मानु । परी न म्हणिजे पुण्यजनु । राक्षसु काई ॥ ५० ॥ पैं ग्रहांमार्जीं इंगुळु । तयातें म्हणिजे मंगळु । तैसा तमीं धसाळु । गुणशब्दु हा ॥ ५१ ॥ जे सर्वदोषांचा वसौटा । तमचि कामऊनि सुभटा । उभारिला आंगवठा । जया नराचा ॥ ५२ ॥ तो आळसु सूनि असे कांखे । म्हणौनि निंद्रे कहीं न मुके । पायें पोषितां दुःखें । न सांडिजे जेवीं ॥ ५३ ॥ आणि देहधनाचिया आवडी । सदा भय तयातें न सांडी । विसंबू न सके धोंडीं । काठिण्य जैसें ॥ ५४ ॥ आणि पदार्थजातीं स्नेहो । बांधे म्हणौनि तो शोकें ठावो । केला न शके पाप जावों । कृतघौनि जैसें ॥ ५५ ॥ आणि असंतोष जीवेंसीं । धरूनि ठेला अहर्निशीं । म्हणौनि मैत्री तेणेंसीं । विषादें केली ॥ ५६ ॥ लक्षणातें न सांडी गंधी । कां अपथ्यशीलातें व्याधी । तैसी केली मरणावधी । विषादें तया ॥ ५७ ॥ आणि वयसा वित्तकामु । ययांचा वाढवी संभ्रमु । म्हणौनि मदें आश्रमु । तोचि केला ॥ ५८ ॥ आगीतें न सांडी तापु । सलातें जातीचा सापु । कां जगाचा वैरी वासिपु । अखंडु जैसा ॥ ५९ ॥ नातरी शरीरातें काळु । न विसंबे कवणे वेळु । तैसा आर्थी अढळु । तामसीं मदु ॥ ६० ॥ एवं पांचही हे निद्रादिक । तामसाच्या ठाई दोख । जिया धृती देख । धरिलें आहाती ॥ ६१ ॥ तिये गा धृती नांवें । तामसी येथ हें जाणावें । म्हणितलें तेणे देवें । जगाचेनि ॥ ६२ ॥ एवं त्रिविध जे बुद्धि । कीजे कर्मनिश्चयो आधि । तो धृती या सिद्धि । नेझो येथ ॥ ६३ ॥ सूर्ये मार्गु गोचरु होये । आणि तो चालती कीर पाये । परी चालणे तें आहे । धैर्यें जेवीं ॥ ६४ ॥ तैसी बुद्धि कर्मातें दावी । ते करणसामग्री निफजावया होआवी । धीरता जे ॥ ६५ ॥ ते हे गा तुजप्रति । सांगितली त्रिविध धृति । यया कर्मत्रया निष्पत्ति । जालिया मग ॥ ६६ ॥ येथ फळ जें एक निफजे । सुख जयातें म्हणिजे । तेंही त्रिविध जाणिजे । कर्मवशें ॥ ६७ ॥ तरी फळरूप तें सुख । त्रिगुणीं भेदलें देख । विवंचू आतां चोख । चोखीं बोलीं ॥ ६८ ॥ परी चोखी ते कैसी सांगें । पैं घेवों जातां बोलबगें । कानींचियेही लागे । हातींचा मलु ॥ ६९ ॥ म्हणौनि जयाचेनि अक्षें । अवधानही होय बाहिरें । तेणे आळक हो आंतरें ।

जीवाचेनि जीवें ॥ ७७० ॥ ऐसें म्हणौनि देवो । त्रिविधा सुखाचा प्रस्तावो ।
मांडल तो निर्वाहो । निरूपित असे ॥ ७१ ॥

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।

अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥ ३६ ॥

म्हणे सुखत्रयसंज्ञा । सांगों म्हणौनि प्रतिज्ञा । बोलिलों तें प्राज्ञा । एक आतां ॥ ७२ ॥ तरी सुख तें गा किरीटी । दाविजेल तुज दिठी । जें आत्मयाचिये भेटी । जीवासि होय ॥ ७३ ॥ परी मात्रेचेनि मापें । दिव्यौषध जैसें घेपे । कां कथिलाचें कीजे रूपें । रसभावनीं ॥ ७४ ॥ नाना लवणाचें जळु । होआवया दोनि चार वेळु । देऊनि सांडिजती ढाळु । तोयाचे जेवीं ॥ ७५ ॥ तेवीं जालेनि सुखलेशें । जीवु भाविलिया अभ्यासें । जीवपणाचें नासे । दुःख जेथें ॥ ७६ ॥ तें येथे आत्मसुख । जालें असे त्रिगुणात्मक । तेही सांगों एकैक । रूप आतां ॥ ७७ ॥

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।

तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥

आतां चंदनाचें बुड । सर्पीं जैसें दुवाड । कां निधानाचें तोंड । विवसिया जेवीं ॥ ७८ ॥ अगा स्वर्गाचें गोमटें । आडव यागसंकटें । कां बाळपण दासटें । त्रासकाळें ॥ ७९ ॥ हें असो दीपाचिये सिद्धी । अवघड धू आर्धी । नातरी तो औषधीं । जिभेचा ठावो ॥ ७८० ॥ तयापरी पांडवा । जया सुखाचा रिगावा । विषम तेथे मेळावा । यमदमांचा ॥ ८१ ॥ देत सर्वस्नेहा मिठी । आंगों ऐसें वैराग्य उठी । स्वर्गसंसारा कांटी । काढितचि ॥ ८२ ॥ विवेकश्रवणे खरपुसें । जेथे व्रताचरणे कर्कशें । करितां जाती भोकसे । बुद्ध्यादिकांचे ॥ ८३ ॥ सुषुम्नेचेनि तोंडे । गिळिजे प्राणापानाचे लोंडे । बोहणियेसीचि येवढें । भारी जेथे ॥ ८४ ॥ जें सारसांही विघडतां । होय वोहाहूनि वत्स काढितां । ना भणंगु दवडितां । भाणयावरुनी ॥ ८५ ॥ पैं मायेपुढौनि बाळक । काळें नेतां एकुलतें एक । होय कां उदक । तुटतां मीना ॥ ८६ ॥ तैसें विषयांचें घर । इंद्रियां सांडितां थोर । युगांतु होय तें वीर । विराग साहाती ॥ ८७ ॥ ऐसा जया सुखाचा आरंभु । दावी काठिण्याचा क्षोभु । मग क्षीरार्धीं लाभु । अमृताचा

जैसा ॥ ८८ ॥ पहिल्या वैराग्यगरला । धैर्यशंभु कोडवी गळा । तरी ज्ञानमृतें सोहळा । पाहे जेथें ॥ ८९ ॥ पैं कोलिताही कोपे ऐसें । द्राक्षांचें हिरवेपण असे । तें परिपाकीं कां जैसें । माधुर्य आते ॥ ७९० ॥ तें वैराग्यादिक तैसें । पिकलिया आत्मप्रकाशें । मग वैराग्येसंही नाशे । अविद्याजात ॥ ९१ ॥ तेहां सागरीं गंगा जैसी । आत्मीं मीनल्या बुद्धि तैसी । अद्वयानंदाची आपैसी । खाणी उघडे ॥ ९२ ॥ ऐसें स्वानुभवविश्रामें । वैराग्यमूळ जें परिणमे । तें सात्त्विक येणें नामें । बोलिजे सुख ॥ ९३ ॥

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यतदग्रेऽमृतोपमम् ।

परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥

आणि विषयेन्द्रियां । मेलु होतां धनंजया । जें सुख जाय थडिया । सांझूनि दोही ॥ ९४ ॥ अधिकारिया रिगतां गांवो । होय जैसा उत्साहो । कां रिणावरी विवाहो । विस्तारिला ॥ ९५ ॥ नाना रोगिया जिभेपासीं । केळे गोड साखरेंसीं । कां बचनागाची जैसी । मधुरता पहिली ॥ ९६ ॥ पहिलें संवचोराचें मैत्र । हाटभेटीचें कलत्र । कां लाघवियाचे विचित्र । विनोद ते ॥ ९७ ॥ तैसें विषयेन्द्रियदोखीं । जें सुख जीवातें पोखी । मग उपडिला खडकीं । हंसु जैसा ॥ ९८ ॥ तैसी जोडी आधवी आटे । जीविताचा ठाय फिटे । सुकृताचियाही सुटे । धनाची गांठी ॥ ९९ ॥ आणिक भोगिलें जें कांहीं । तें स्वज्ञ तैसें होय नाहीं । मग हानिच्याचि घार्ड । लोळावें उरे ॥ ८०० ॥ ऐसें आपत्ती जें सुख । ऐहिकीं परिणमे देख । परत्रीं कीर विख । होऊनि परते ॥ १ ॥ जे इंद्रियजाता लळा । दिधलिया धर्माचा मळा । जाळूनि भोगिजे सोहळा । विषयांचा जेथ ॥ २ ॥ तेथ पातकें बांधिती थावो । तियें नरकीं देती ठावो । जेणें सुखें हा अपावो । परत्री ऐसा ॥ ३ ॥ पैं नामें विष महुरें । परी मारूनि अंतीं खरें । तैसें आदि जें गोडिरें । अंतीं कळू ॥ ४ ॥ पार्था तें सुख साचें । वळिलें आहे रजाचें । म्हणौनि न शिवें तयाचें । आंग कहीं ॥ ५ ॥

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।

निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्त्वामसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥

आणि अपेयाचेनि पानें । अखाद्याचेनि भोजनें । स्वैरस्त्रीसंनिधानें । होय जें सुख ॥ ६ ॥ कां पुढीलंचेनि मारें । नातरी परस्वापहारें । जें सुख अवतरे ।

भाटांच्या बोलीं ॥ ७ ॥ जें आलस्यावरी पोखिजे । निद्रेमाजीं जें देखिजे ।
जयाच्या आद्यांतीं भुलिजे । आपुली वाट ॥ ८ ॥ तें गा सुख पार्था । तामस
जाण सर्वथा । हें बहु न सांगोंचि जे कथा । असंभाव्य हे ॥ ९ ॥ ऐसें कर्मभेदं
मुदलें । फळसुखही त्रिधा जालें । तें हें यथागमें केलें । गोचर तुज ॥ ८१० ॥
तें कर्ता कर्म कर्मफळ । ये त्रिपुटी येकी केवळ । वांचूनि कांहींचि नसे
स्थूल- । सूक्ष्मीं इये ॥ ११ ॥ आणि हे तंव त्रिपुटी । तिहीं गुणीं इहीं किरीटी ।
गुफिली असे पटीं । तांतुवीं जैसी ॥ १२ ॥

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।

सत्त्वं प्रकृतिजैमुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिरुणैः ॥ ४० ॥

म्हणौनि प्रकृतीच्या अवलोकीं । न बंधिजे इहीं सत्त्वादिकीं । तैसी स्वर्गीं
ना मृत्युलोकीं । आथी वस्तु ॥ १३ ॥ कैंचा लोंवेवीण कांबळा । मातियेवीण
मोदळा । कां जळेवीण कल्लोळा । होणें आहे ॥ १४ ॥ तैसें न होनि गुणाचें ।
सृष्टीची रचना रचे । ऐसें नाहींचि गा साचें । प्राणिजात ॥ १५ ॥ यालागीं हें
सकळ । तिहीं गुणांचेंचि केवळ । घडलें आहे निखिळ । ऐसें जाण ॥ १६ ॥
गुणीं देवां त्रयी लाविली । गुणीं लोकीं त्रिपुटी पाडिली । चतुर्वर्णा घातलीं ।
सिनानीं उळिगें ॥ १७ ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परन्तप ।

कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैरुणैः ॥ ४१ ॥

तेचि चारी वर्ण । पुससी जरी कोण कोण । तरी जयां मुख्य ब्राह्मण ।
धुरेचे कां ॥ १८ ॥ येर क्षत्रिय वैश्य दोन्ही । तेही ब्राह्मणाच्याचि मानिजे
मानीं । जे ते वैदिकविधानीं । योग्य म्हणौनि ॥ १९ ॥ चौथा शूद्रु जो
धनंजया । वेदीं लागु नाहीं तया । तच्ही वृत्ति वर्णत्रया- । अधीन तयाची ॥ ८२० ॥
तिये वृत्तीचिया जवळिका । वर्णा ब्राह्मणादिकां । शूद्रही कीं देखा । चौथा
जाला ॥ २१ ॥ जैसा फुलाचेनि सांगातें । तांतु तुरंबिजे श्रीमंतें । तैसें द्विजसंगें
शूद्रातें । स्वीकारी श्रुती ॥ २२ ॥ ऐसैसी गा पार्था । हे चातुर्वर्णर्यव्यवस्था ।
करूं आतां कर्मपथा । यांचिया रूपा ॥ २३ ॥ जिहीं गुणीं ते वर्ण चारी ।
जन्ममृत्यूचिये कातरी । चुकोनियां इश्वरीं । पैठे होती ॥ २४ ॥ जिये आत्मप्रकृतीचे

इहीं। गुणीं सत्त्वादिकीं तिहीं। कर्मे चौघां चहूं ठाई। वांटिलीं वर्णा॥ २५॥
जैसें बापें जोडिलें लेंका। वांटिले सूर्ये मार्ग पांथिकां। नाना व्यापार सेवकां।
स्वामी जैसें॥ २६॥ तैसी प्रकृतीच्या गुणीं। जया कर्माची वेल्हावणी। केली
आहे वर्णी। चहूं इहीं॥ २७॥ तेथ सत्त्वे आपल्या आंगीं। समीननिमीन
भागीं। दोघे केले नियोगी। ब्राह्मण क्षत्रिय॥ २८॥ आणि रज परी
सात्त्विक। तेथ ठेविले वैश्य लोक। रजचि तमभेसक। तेथ शूद्र ते
गा॥ २९॥ ऐसा येकाचि प्राणिवृद्धा। भेदु चतुर्वर्णंदा। गुणींचि प्रबुद्धा।
केला जाण॥ ३०॥ मग आपुलें ठेविलें जैसें। आइतेचि दीपें दिसे।
गुणभिन्न कर्म तैसें। शास्त्र दावी॥ ३१॥ तेचि आतां कोण कोण।
वर्णविहिताचें लक्षण। हें सांगों एक श्रवण-। सौभाग्यनिधी॥ ३२॥

शामो दमस्तपः शौचं क्षान्तिराजवमेव च।

ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम्॥ ४२॥

तरी सर्वेद्रियांचिया वृत्ती। घेऊनि आपुल्या हातीं। बुद्धि आत्मया मिळे
येकांतीं। प्रिया जैसी॥ ३३॥ ऐसा बुद्धीचा उपरमु। तया नाम म्हणिपे शमु।
तो गुण गा उपक्रमु। जया कर्माचा॥ ३४॥ आणि बाह्येद्रियांचे धेंडे। पिटूनि
विधीचेनि दंडे। नेदिजे अर्धर्माकडे। कहींचि जावों॥ ३५॥ तो पैं गा शमा
विरजा। दमु गुण जेथ दुजा। आणि स्वधर्माचिया वोजा। जिंजें जें
कां॥ ३६॥ सटवीचिये रातीं। न विसंबिजे जेवीं वाती। तैसा ईश्वरनिर्णयो
चित्तीं। वाहणे सदा॥ ३७॥ तया नाम तप। तें तिजया गुणाचें रूप। आणि
शौचही निष्पाप। द्विविध जेथ॥ ३८॥ मन भावशुद्धी भरलें। आंग क्रिया
अलंकारिलें। ऐसें सबाह्य जियालें। साजिंजें जें कां॥ ३९॥ तया नाम शौच
पार्था। तो कर्मी गुण जये चौथा। आणि पृथ्वीचिया परी सर्वथा। सर्व जें
साहाणे॥ ४०॥ ते गा क्षमा पांडवा। गुण जेथ पांचवा। स्वरांमाजीं
सुहावा। पंचमु जैसा॥ ४१॥ आणि वांकडेनि वोधेसीं। गंगा वाहे उजूचि
जैसी। कां पुटीं वळला ऊसीं। गोडी जैसी॥ ४२॥ तैसा विषमांहि जीवां-।
लागीं उजुकारु बरवा। तें आर्जव गा साहावा। जेथींचा गुण॥ ४३॥ आणि
पाणियें प्रयत्नें माळी। अखंड जचे झाडामुळीं। परी तें आघवेंचि फळीं।
जाणे जेवीं॥ ४४॥ तैसें शास्त्राचारें तेणे। ईश्वरुचि येकु पावणे। हें फुडे

जें कां जाणणे। तें येथ ज्ञान॥४५॥ तें गा कर्मी जिये। सातवा गुण होये।
 आणि विज्ञान हें पाहें। एवंरूप॥४६॥ तरी सत्त्वशुद्धीचिये वेळे। शास्त्रे
 कां ध्यानबळे। ईश्वरतत्त्वाचि मिळे। निष्ठंकबुद्धी॥४७॥ हें विज्ञान बरवें।
 गुणरत्न जेथ आठवें। आणि आस्तिक्य जाणावें। नववा गुण॥४८॥ पैं
 राजमुद्रा आथिलिया। प्रजा भजे भलतया। तेवीं शास्त्रे स्वीकारिलिया।
 मार्गमात्रातें॥४९॥ आदरें जें कां मानणे। तें आस्तिक्य मी म्हणें। तो नववा
 गुण जेणे। कर्म तें साच॥८५०॥ एवं नवही शमादिक। गुण जेथ निर्दोष।
 तें कर्म जाण स्वाभाविक। ब्राह्मणाचें॥५१॥ तो नवगुणरत्नाकरु। या
 नवरत्नांचा हारु। न फेडित ले दिनकरु। प्रकाशु जैसा॥५२॥ नाना चांपा
 चांपौळी पूजिला। चंद्रु चंद्रिका धवळला। कां चंदनु निजें चर्चिला। सौरभ्यें
 जेवीं॥५३॥ तेवीं नवगुणटिकलगा। लेणे ब्राह्मणाचें अव्यंग। कहीचि न
 संडी आंग। ब्राह्मणाचें॥५४॥ आतां उचित जें क्षत्रिया। तेहीं कर्म धनंजया।
 सांगों ऐक प्रज्ञेचिया। भरोवरी॥५५॥

शौर्य तेजो धृतिराक्षयं युद्धे चाप्यपलयनम्।

दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजम्॥४३॥

तरी भानु हा तेजें। नायेक्षी जेवीं विरजे। कां सिंहें न पाहिजे।
 जावलिया॥५६॥ ऐसा स्वयंभ जो जीवें लाठु। सावायेंवीण उद्भटु। तें
 शौर्य गा जेथ श्रेष्ठु। पहिला गुण॥५७॥ आणि सूर्याचेनि प्रतापें। कोडिही
 नक्षत्र हास्पे। ना तो तरी न लोपे। सचंद्रीं तिहीं॥५८॥ तैसेनि आपुले
 प्रौढिगुणें। जगा या विस्मयो देणें। आपण तरी न क्षोभणें। कायसेनही॥५९॥
 तें प्रागत्थरूप तेजा। जिये कर्मी गुण दुजा। आणि धीरु तो तिजा। जेथींचा
 गुण॥८६०॥ वरि पडलिया आकाश। बुद्धीचे डोळे मानस। झांकी ना तें
 परियेस। धैर्य जेथें॥६१॥ आणि पाणी हो कां भलतेतुकें। परी तें जिणौनि
 पद्म फांके। कां आकाश उंचिया जिंके। आवडे तयातें॥६२॥ तेवीं विविध
 अवस्था। पातलिया जिणौनि पार्था। प्रज्ञाफळ तया अर्था। वेज्ञ देणें
 जें॥६३॥ तें दक्षत्व गा चोख। जेथ चौथा गुण देख। आणि झुंज
 अलैकिक। तो पांचवा गुण॥६४॥ आदित्याचीं झाडें। सदा सन्मुख
 सूर्याकडे। तेवीं समोर शत्रूपुढें। होणें जें कां॥६५॥ माहेवणी प्रयत्नेसी।

चुकविजे सेजे जैसी। रिपू पाठी नेदिजे तैसी। समरांगणी ॥ ६६ ॥ हा क्षत्रियाचेया आचारी। पांचवा गुणेंद्रु अवधारी। चहूं पुरुषार्था शिरीं। भक्ति जैसी ॥ ६७ ॥ आणि जालेनि फुलें फळें। शाखिया जैसीं मोकळे। कां उदार परिमळे। पद्माकरु ॥ ६८ ॥ नाना आवडीचेनि मापें। चांदिणें भलतेणे घेपे। पुढिलांचेनि संकल्पें। तैसें जें देणे ॥ ६९ ॥ तें उमप गा दान। जेथ सहावें गुणगत। आणि आज्ञे एकायतन। होणें जें कां ॥ ७० ॥ पोषूनि अवयव आपुले। करविजती मानविले। तेवीं पालणें लोभविले। जग जें भोगणें ॥ ७१ ॥ तया नाम ईश्वरभावो। जो सर्वसामर्थ्याचा ठावो। तो गुणांमार्जीं रावो। सातवा जेथ ॥ ७२ ॥ ऐसें जें शौर्यादिकीं। इहीं सात गुणविशेखीं। अळंकृत सप्तऋखीं। आकाश जैसें ॥ ७३ ॥ तैसें सप्तगुणीं विचित्र। कर्म जें जगीं पवित्र। तें सहज जाण क्षात्र। क्षत्रियाचें ॥ ७४ ॥ ना ना क्षत्रिय नव्हे नरु। तो सत्त्वसोनयाचा मेरु। म्हणौनि गुणस्वर्गा आधारु। सातां इयां ॥ ७५ ॥ नातरी सप्तगुणार्णवीं। परिवारली बरवी। हे क्रिया नव्हे पृथ्वी। भोगीतसे तो ॥ ७६ ॥ कां गुणाचे साताही ओर्धीं। हे क्रिया ते गंगा जगीं। तया महोदधीचिया आंगीं। विलसे जैसी ॥ ७७ ॥ परी हें बहु असो देख। शौर्यादि गुणात्मक। कर्म गा नैसर्गिक। क्षत्रजातीसी ॥ ७८ ॥ आतां वैश्याचिये जाती। उचित जे महामती। तें ऐके गा निरुती। क्रिया सांगें ॥ ७९ ॥

कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।

परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ ४४ ॥

तरी भूमि बीज नांगरु। यया भांडवलाचा आधारु। घेऊनि लाभु अपारु। मेळवणें जें ॥ ८० ॥ किंबहुना कृषी जिणें। गोधनें राखोनि वर्तणें। कां समर्धीची विकणें। महर्धी वस्तु ॥ ८१ ॥ येतुलाचि पांडवा। वैश्यातें कर्माचा मेलावा। हा वैश्यजातिस्वभावा-। आंतुला जाण ॥ ८२ ॥ आणि वैश्य क्षत्रिय ब्राह्मण। हे द्विजन्मे तिन्ही वर्ण। ययांचें जें शुश्रूषण। तें शूद्रकर्म ॥ ८३ ॥ पैं द्विजसेवेपरौतें। धांवणें नाहीं शूद्रातें। एवं चतुर्वर्णांचितें। दाविलीं कर्मे ॥ ८४ ॥

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः।

स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु ॥ ४५ ॥

आतां इयेचि विचक्षणा । वेगलालिया वर्णा । उचित जैसें करणा ।
 शब्दादिक ॥ ८५ ॥ नातरी जळदच्युता । पाणिया उचित सरिता । सरितेसी
 पंडुसुता । सिंधु उचितु ॥ ८६ ॥ तैसें वर्णाश्रमवशें । जें करणीय आले असे ।
 गोरेया आंगा जैसें । गोरेपण ॥ ८७ ॥ तथा स्वभावविहिता कर्मा । शास्त्राचेनि
 मुखें वीरोत्तमा । प्रवर्तावयालागीं प्रमा । अढळ कीजे ॥ ८८ ॥ पैं आपुलेचि
 रत्न थितें । घेपे पारखियाचेनि हातें । तैसें स्वकर्म आपैतें । शास्त्रे करावीं ॥ ८९ ॥
 जैसी दिठी असे आपुलिया ठायीं । परी दीपेंवीण भोग नाहीं । मार्गु न लाहतां
 काई । पाय असतां होय ॥ ९० ॥ म्हणौनि ज्ञातिवशें साचारु । सहज असे
 जो अधिकारु । तो आपुलालिया शास्त्रे गोचरु । आपण कीजे ॥ ९१ ॥ मग
 घरींचाचि ठेवा । जेवीं डोळ्यां दावी दिवा । तरी घेतां काय पांडवा । आडळु
 असे ॥ ९२ ॥ तैसें स्वभावें भागा आलें । वरी शास्त्रे खरें केलें । तें विहित
 जो आपुलें । आचरे गा ॥ ९३ ॥ परी आळसु सांडुनी । फळकाम दवडुनी ।
 आंगे जीवें मांडुनी । तेथेचि भरु ॥ ९४ ॥ वोघीं पडिलें पाणी । नेणे आनानी
 वाहणी । तैसा जाय आचरणी । व्यवस्थौनी ॥ ९५ ॥ अर्जुना जो यापरी । तें
 विहित कर्म स्वयें करी । तो मोक्षाच्या ऐलद्वारीं । पैठा होय ॥ ९६ ॥ जें
 अकरणा आणि निषिद्धा । न वचेचि कांहीं संबंधा । म्हणौनि भवा विरुद्धा ।
 मुकला तो ॥ ९७ ॥ आणि काम्यकर्मांकडे । न परतेचि जेथ कोडें । तेथ
 चंदनाचेही खोडे । न लेचि तो ॥ ९८ ॥ येर नित्य कर्म तंव । फळत्यागे
 वेंचिले सर्व । म्हणौनि मोक्षाची शीर्णव । ठाकूं लाहे ॥ ९९ ॥ ऐसेंनि शुभाशुभीं
 संसारीं । सांडिला तो अवधारीं । वैराग्यमोक्षद्वारीं । उभा ठाके ॥ १०० ॥ जें
 सकळ भाग्याची सीमा । मोक्षलाभाची जें प्रमा । नाना कर्मार्गश्रमा । शेवटु
 जेथ ॥ १ ॥ मोक्षफळे दिधली वोल । जें सुकृततरुचें फूल । तयें वैराग्यीं ठेवी
 पाऊल । भंवरु जैसा ॥ २ ॥ पाहीं आत्मज्ञानसुदिनाचा । वाधावा सांगतया
 अरुणाचा । उदयो त्या वैराग्याचा । ठावो पावे ॥ ३ ॥ किंबहुना आत्मज्ञान ।
 जेणे हाता ये निधान । तें वैराग्य दिव्यांजन । जीवें ले तो ॥ ४ ॥ ऐसी मोक्षाची
 योग्यता । सिद्धी जाय तथा पंडुसुता । अनुसरोनि विहिता । कर्मा यथा ॥ ५ ॥
 हें विहित कर्म पांडवा । आपुला अनन्य वोलावा । आणि हेचि परम सेवा ।

मज सर्वात्मकाची ॥ ६ ॥ यें आघवाचि भोगेंसीं । पतिव्रता क्रीडे प्रियेंसीं । कीं
तयाचीं नामें जैसीं । तपें तियां केलीं ॥ ७ ॥ कां बाळका एकी माये- ।
वांचोनि जिणें काय आहे । म्हणौनि सेविजे कीं तो होये । पाटाचा धर्मु ॥ ८ ॥
ना ना पाणी म्हणौनि मासा । गंगा न सांडितां जैसा । सर्व तीर्थ सहवासा ।
वरपडा जाला ॥ ९ ॥ तैसें आपुलिया विहिता । उपायो असे न विसंबितां ।
ऐसा कीजे कीं जगनाथा । आभारु पडे ॥ १० ॥ अगा जया जें विहित ।
तें ईश्वराचें मनोगत । म्हणौनि केलिया निभ्रांत । सांपडेचि तो ॥ ११ ॥ यें
जीवाचे कसीं उतरली । ते दासी कीं गोसांवीण जाली । सिसे वेंचि तया
मविली । वही जेवीं ॥ १२ ॥ तैसें स्वामीचिया मनोभावा । न चुकिजे हेचि
परमसेवा । येर तें गा पांडवा । वाणिज्य करणे ॥ १३ ॥

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।

स्वकर्मणा तमभ्यर्थ्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥ ४६ ॥

म्हणौनि विहित क्रिया केली । नव्हे तयाची खूण पाळिली । जयापासूनि
कां आलीं । आकारा भूतें ॥ १४ ॥ जो अविद्येचिया चिंधिया । गुंडूनि जीव
बाहुलिया । खेळवीतसे तिगुणिया । अहंकाररजू ॥ १५ ॥ जेणें जग हें
समस्त । आंत बाहेरी पूर्ण भरित । जालें आहे दीपजात । तेजें जैसें ॥ १६ ॥
तया सर्वात्मका ईश्वरा । स्वकर्मकुसुमांची वीरा । पूजा केली होय अपारा ।
तोषालागीं ॥ १७ ॥ म्हणौनि तिये पूजे । रिङ्गलेनि आत्मराजें । वैराग्यसिद्धि
देईजे । पसाय तया ॥ १८ ॥ जिये वैराग्यदशें । ईश्वराचेनि वेधवशें । हें सर्वही
नावडे जैसें । वांत होय ॥ १९ ॥ प्राणनाथाचिया आधी । विरहणीतें जिणेही
बाधी । तैसें सुखजात त्रिशुद्धी । दुःखचि लागे ॥ २० ॥ सम्यक्ज्ञान
नुदैजतां । वेधेंचि तन्मयता । उपजे ऐसी योग्यता । बोधाची लाहे ॥ २१ ॥
म्हणौनि मोक्षलाभालागीं । जो व्रतें वाहातसे आंगीं । तेणे स्वधर्मु आस्था
चांगी । अनुष्ठावा ॥ २२ ॥

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥

अगा आपुला हा स्वधर्मु । आचरणीं जरी विषमु । तरी पाहावा तो

परिणामु । फळेल जेणे ॥ २३ ॥ जैं सुखालागीं आपणपयां । निंबचि आथी
धनंजया । तैं कडुवटपणा तयाचिया । उबगिजेना ॥ २४ ॥ फळणया ऐलीकडे ।
केळीतें पाहातां आस मोडे । ऐसी त्यजिली तरी जोडे । तैसें कें गोमटें ॥ २५ ॥
तेवीं स्वर्धमुं सांकडु । देखोनि केला जरी कडु । तरी मोक्षसुरवाडु । अंतरला
कीं ॥ २६ ॥ आणि आपुली माये । कुब्ज जरी आहे । तरी जीये तें नोहे । स्नेह
कुर्हे कीं ॥ २७ ॥ येरी जिया पराविया । रंभेहूनि बरविया । तिया काय
कराविया । बाळकें तेणे ॥ २८ ॥ अगा पाणियाहूनि बहुवें । तुपीं गुण कीर
आहे । परी मीना काय होये । असणे तेथ ॥ २९ ॥ पैं आधविया जगा जें
विख । तें विख कीडियाचें पीयूख । आणि जगा गुळ तें देख । मरण
तया ॥ ३० ॥ म्हणौनि जें विहित जया जेणे । फिटे संसाराचें धरणे । क्रिया
कठोर तच्छी तेणे । तेचि करावी ॥ ३१ ॥ येरा पराचारा बरविया । ऐसें होईल
टेंकलेया । पायांचें चालणे डोड्या । केलें जैसे ॥ ३२ ॥ यालागीं कर्म आपुले ।
जें जातिस्वभावें असे आलें । तें करी तेणे जिंतिलें । कर्मबंधातें ॥ ३३ ॥
आणि स्वर्धमुंचि पालावा । परधर्मु तो गालावा । हा नेमुही पांडवा । न
कीजेचि पैं गा ॥ ३४ ॥ तरी आत्मा दृष्ट नोहे । तंव कर्म करणे कां ठाये ।
आणि करणे तेथ आहे । आयासु आर्धी ॥ ३५ ॥

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत् ।

सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥

म्हणौनि भलतिये कर्मी । आयासु जही उपक्रमीं । तरी काय स्वर्धर्मी ।
दोषु सांगे ॥ ३६ ॥ आगा उजू वाटा चालावें । तही पायचि शिणवावे ।
आडरानें धांवावें । तही तेंचि ॥ ३७ ॥ पैं शिळा कां सिदोरिया । दाटणे एक
धनंजया । परी जें वाहतां विसांवया । मिळिजे तें घेपे ॥ ३८ ॥ एऱ्हवीं कणा
आणि भूसा । कांडितांही सोसु सरिसा । जेंचि रंधन श्वान मांसा । तेंचि
हवी ॥ ३९ ॥ दधी जलाचिया घुसळणा । व्यापार सारिखेचि विचक्षणा ।
वाळुवे तिळा घाणा । गाळणे एक ॥ ३४० ॥ पैं नित्य होम देयावया । कां
सैरा आगी सुवावया । फुंकितां धू धनंजया । साहणे तेंचि ॥ ४१ ॥ परी
धर्मपत्नी धांगडी । पोसितां जरी एकी वोढी । तरी कां अपरवडी । आणावी
आंगा ॥ ४२ ॥ हां गा पाठीं लागला घाई । मरण न चुकेचि पाहीं ।

तरी समोरला काई । आगळे न कीजे ॥ ४३ ॥ कुळस्त्री दांड्याचे घाये । परघर
सिगालीही जरी साहे । तरी स्वपतीतें वायें । सांडिलें कीं ॥ ४४ ॥ तैसें
आवडतेंही करणें । न निपजे शिणल्याविणें । तरी विहित बा रे कोणें । बोलें
भारी ॥ ४५ ॥ वरी शोडेंचि अमृत घेतां । सर्वस्व वेंचो कां पंडुसुता । जेणें
जोडे जीविता । अक्षव्यत्व ॥ ४६ ॥ येर काहां मोलें वेंचूनि । विष पियावें
घेऊनि । आत्महत्येसि निमोनि । जायिजे जेणें ॥ ४७ ॥ तैसें जाचूनियां इंद्रियें ।
वेचूनि आयुष्याचेनि दियें । सांचले पापीं आन आहे । दुःखावांचूनि ॥ ४८ ॥
म्हणौनि करावा स्वधर्मु । जो करितां हिरोनि घे श्रमु । उचित देर्डल परमु ।
पुरुषार्थराजु ॥ ४९ ॥ याकारणें किरीटी । स्वधर्माचिये राहाटी । न विसंबिजे
संकटीं । सिद्धमंत्र जैसा ॥ ९५० ॥ कां नाव जैसी उदधीं । महारोगीं दिव्यौषधी ।
न विसंबिजे तथा बुद्धी । स्वकर्म येथे ॥ ५१ ॥ मग ययाचि गा कपिध्वजा ।
स्वकर्माचिया महापूजा । तोषला ईशु तमरजा । झाडा करुनी ॥ ५२ ॥
शुद्धसत्त्वाचिया वाटा । आणी आपुली उत्कंठा । भव स्वर्ग काळकूटा । ऐसें
दावी ॥ ५३ ॥ जियें वैराग्य येणें बोलें । मागां संसिद्धी रूप केलें । किंबहुना
तें आपुलें । मेळवी खागें ॥ ५४ ॥ मग जिंतिलिया हे भोये । पुरुष सर्वत्र जैसा
होये । कां जालाही जें लाहे । तें आतां सांगें ॥ ५५ ॥

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ।

नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥ ४९ ॥

तरी देहादिक हें संसारें । सर्वही मांडलेसे जें गुफिरें । तेथ नातुडे तो
वागुरें । वारा जैसा ॥ ५६ ॥ यें परिपाकाचिये वेळे । फळ देठें ना देठु फळें ।
न धेरे तैसें न्हेह खुळें । सर्वत्र होय ॥ ५७ ॥ पुत्र वित्त कलत्र । हे जालियाही
स्वतंत्र । माझें न म्हणे पात्र । विषाचें जैसें ॥ ५८ ॥ हें असो विषयजाती ।
बुद्धी पोळली ऐसी माघौती । पातलें घेऊनि एकांतीं । हृदयाच्या रिगे ॥ ५९ ॥
ऐसया अंतःकरण । बाह्य येतां तथाची आण । न मोडी समर्था भेण । दासी
जैसी ॥ ९६० ॥ तैसें ऐक्याचिये मुठी- । माजिवडे चित्त किरीटी । करूनि
वेधीं नेहटी । आत्मयाच्या ॥ ६१ ॥ तेव्हां दृष्टादृष्ट स्पृहे । निमणें जालेंचि
आहे । आगी दडपलिया धुयें । राहिजे जैसें ॥ ६२ ॥ म्हणौनि नियमिलिया
मानसीं । स्पृहा नासौनि जाय आपैसीं । किंबहुना तो ऐसी । भूमिका

पावे ॥ ६३ ॥ पैं अन्यथा बोधु आघवा । मावळोनि तया पांडवा । बोधमार्तीचि
जीवा । ठावो होय ॥ ६४ ॥ धरवणी वेंचें सरे । तैसें भोगें प्राचीन पुरे । नवें
तंव नुपकरे । कांहींचि करूं ॥ ६५ ॥ ऐसीं कर्मे साम्यदशा । होय तेथ
वीरेशा । मग श्रीगुरु आपैसा । भेटेचि गा ॥ ६६ ॥ रात्रीची चौपाहरी ।
वेंचलिया अवधारीं । डोळ्यां तमारी । मिळे जैसा ॥ ६७ ॥ कां येऊनि
फलाचा घडु । पारुषबी केलीची वाढु । श्रीगुरु भेटोनि करी पाढु । बुभुत्सु
तैसा ॥ ६८ ॥ मग आलिंगिला पूर्णिमा । जैसा उणीव सांडी चंद्रमा । तैसें होय
वीरोत्तमा । गुरुकृपा तया ॥ ६९ ॥ तेक्हां अबोधुमात्र असे । तो तंव तया कृपा
नासे । तेथ निशीसवें जैसें । आंधारें जाय ॥ ७० ॥ तैसी अबोधाचिये कुशी ।
कर्म कर्ता कार्य ऐशी । त्रिपुटी असे ते जैसी । गाभिणी मारिली ॥ ७१ ॥
तैसेंचि अबोधनाशासवें । नाशे क्रियाजात आघवें । ऐसा समूळ संभवे ।
संन्यासु हा ॥ ७२ ॥ येणे मूळज्ञानसंन्यासें । दृश्याचा जेथ ठावो पुसे । तेथ
बुझावें तें आपैसें । तोचि आहे ॥ ७३ ॥ चेङ्गलियावरी पाहीं । स्वर्जीचिया
तिये डोहीं । आपणयातें काई । काढूं जाइजे ॥ ७४ ॥ तैं मी नेणे आतां
जाणेन । हें सरलें तया दुःस्वर्ज । जाला ज्ञातृज्ञेयाविहीन । चिदाकाश ॥ ७५ ॥
मुखाभासेंसीं आरिसा । परगैता नेलिया वीरेशा । पाहातेपणेंवीण जैसा ।
पाहाता ठाके ॥ ७६ ॥ तैसें नेणणे जें गेलें । तेणे जाणणेंही नेलें । मग निष्क्रिय
उरलें । चिन्मात्रचि ॥ ७७ ॥ तेथ स्वभावें धनंजया । नाहीं कोणीचि क्रिया ।
म्हणौनि प्रवादु तया । नैष्कर्म्य ऐसा ॥ ७८ ॥ तें आपुलें आपणें । असे तेंचि
होऊनि आरोपे । तंसु कां वायुलोपे । समुद्रु जैसा ॥ ७९ ॥ तैसें न होणे
निफजे । ते नैष्कर्म्यसिद्धि जाणिजे । सर्वसिद्धींत सहजें । परम हेचि ॥ ८० ॥
देउलाचिया कामा कलसु । परम गंगेसी सिंधुप्रवेशु । कां सुवर्णशुद्धी कसु ।
सोळावा जैसा ॥ ८१ ॥ तैसें आपुलें नेणणे । फेडिजे का जाणणे । तेही
गिळुनि असणे । ऐसी जे दशा ॥ ८२ ॥ तियेपरतें काहीं । निपजणे आन
नाहीं । म्हणौनि म्हणिये पाहीं । परमसिद्धि ते ॥ ८३ ॥

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथापोति निबोध मे ।

समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥

परी हेचि आत्मसिद्धि । जो कोणी भाग्यनिधि । श्रीगुरुकृपालब्धि - ।

काळीं पावे ॥ ८४ ॥ उदयतांचि दिनकरु । प्रकाशुचि आते आंधारु । कां
 दीपसंगें कापुरु । दीपुचि होय ॥ ८५ ॥ तया लवणाची कणिका । मिळतखेंवो
 उदका । उदकचि होऊनि देखा । ठाके जेवीं ॥ ८६ ॥ कां निद्रितु चेवविलिया ।
 स्वप्नेसि नीद वायां । जाऊनि आपणपयां । मिळे जैसा ॥ ८७ ॥ तैसें जया
 कोण्हासि दैवें । गुरुवाक्यश्रवणाचि सवें । द्वैत गिळोनि विसंवे । आपणया
 वृत्ती ॥ ८८ ॥ तयासि मग कर्म करणें । हें बोलिजैलचि कवणें । आकाशा
 येणें जाणें । आहे काई ॥ ८९ ॥ म्हणौनि तयासि कांहीं । त्रिशुद्धि करणें
 नाहीं । परी ऐसें जरी हें कांहीं । नव्हे जया ॥ ९० ॥ कानावचनाचिये भेटी- ।
 सरिसाचि पैं किरीटी । वस्तु होऊनि उठी । कवणि एक जो ॥ ९१ ॥ एह्वां
 स्वकर्माचेनि वन्ही । काम्यनिषिद्धाचिया इंधनीं । रजतमें कीर दोन्ही । जाळिलीं
 आधीं ॥ ९२ ॥ पुत्र वित्त परलोकु । यया तिहींचा अभिलाखु । घरीं होय
 पाइकु । हेंही जालें ॥ ९३ ॥ इंद्रियें सैरा पदार्थी । रिगतां विटाळलीं होतीं । तियें
 प्रत्याहार तीर्थी । न्हाणिलीं कीर ॥ ९४ ॥ आणि स्वधर्माचें फळ । ईश्वरीं
 अर्पूनि सकळ । घेऊनि केलें अढळ । वैराग्यपद ॥ ९५ ॥ ऐसी आत्मसाक्षात्कारीं ।
 लाभे ज्ञानाची उजरी । ते सामुग्री कीर पुरी । मेळविली ॥ ९६ ॥ आणि तेचि
 समर्थीं । सदगुरु भेटले पाहीं । तेवींचि तिहीं कांहीं । वंचिजेना ॥ ९७ ॥ परी
 वोखद घेतखेंवो । काय लाभे आपुला ठावो । कां उदयजतांचि दिवो ।
 मध्याह्न होय ॥ ९८ ॥ सुक्षेत्रीं आणि वोलटें । बीजही पेरिलें गोमटें । तरी
 आलेट फळ भेटे । परी वेळे कीं गा ॥ ९९ ॥ जोडला मार्गु प्रांजळु । मिनला
 सुसंगाचाही मेळु । तरी पाविजे वांचूनि वेळु । लागेचि कीं ॥ १००० ॥ तैसा
 वैराग्यलाभु जाला । वरी सदगुरुही भेटला । जीवीं अंकुरु फुटला । विवेकाचा ॥ १ ॥
 तेणें ब्रह्म एक आर्थी । येर आघवीचि भ्रांती । हेंही कीर प्रतीती । गाढ
 केली ॥ २ ॥ परी तेंचि जें परब्रह्म । सर्वात्मक सर्वोत्तम । मोक्षाचेंही काम ।
 सरे जेथ ॥ ३ ॥ यया तिन्ही अवस्था पोटीं । जिरवी जें गा किरीटी । तया
 ज्ञानासिही मिठी । दे जे वस्तु ॥ ४ ॥ ऐक्याचें एकपण सरे । जेथ आनंदकणुही विरे ।
 कांहींचि नुरोनि उरे । जें कांहीं गा ॥ ५ ॥ तिये ब्रह्मीं ऐक्यपणें । ब्रह्मचि
 होऊनि असणें । तें क्रमेंचि करूनि तेणें । पाविजे पैं ॥ ६ ॥ भुकेलियापासीं ।
 वोगरिलें षड्रसीं । तो तृप्ति प्रतिग्रासीं । लाहे जेवीं ॥ ७ ॥ तैसा वैराग्याचा

वोलावा । विचाराचा तो दिवा । आंबुधितां आत्मठेवा । काढीचि तो ॥ ८ ॥
तरी भोगिजे आत्मऋद्धी । येवढी योग्यतेची सिद्धी । जयाच्या आंगीं
निरवधी । लेणे जाली ॥ ९ ॥ तो जेणे क्रमें ब्रह्म । होणे करी गा सुगम । तया
क्रमाचें आतां वर्म । आईक सांगे ॥ १०१० ॥

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।

शब्दादीन्विषयांस्त्यकत्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ ५१ ॥

तरी गुरु दाविलिया वाटा । येऊनि विवेकतीर्थतटा । धुऊनियां मळकटा ।
बुद्धीचा तेणे ॥ ११ ॥ मग राहूने उगळली । प्रभा चंद्रें आलिंगिली । तैसी
शुद्धत्वे जडली । आपण्यां बुद्धि ॥ १२ ॥ सांडूनि कुळे दोन्ही । प्रियासी
अनुसरे कामिनी । द्वंद्वत्यागे स्वचिंतनीं । पडली तैसी ॥ १३ ॥ आणि ज्ञाना
ऐसें जिह्वार । नेवों नेवों निरंतर । इंद्रियीं केले थोर । शब्दादिक जे ॥ १४ ॥
ते रश्मजाळ काढलेया । मृगजाळ जाय लया । तैसें धृतिरोधें तयां । पांचांही
केले ॥ १५ ॥ नेणतां अधमाचिया अन्ना । खादलिया कीजे वमना । तैसीं
वोकविलीं सवासना । इंद्रियें विषयीं ॥ १६ ॥ मग प्रत्यगावृत्ती चोखटे ।
लाविलीं गंगेचेनि तटे । ऐसीं प्रायशिचत्ते धुवटे । केलीं येणे ॥ १७ ॥ पाठीं
सात्त्विके धीरे तेणे । शोधारलीं तियें करणे । मग मनेसीं योगधारणे ।
मेळविलीं ॥ १८ ॥ तेवींचि प्राचीने इष्टानिष्टे । भोगेसीं येउनी भेटे । तेथ
देखलियाही वोखटे । द्वेषु न करी ॥ १९ ॥ ना गोमटेंचि विपावें । ते आणूनि
पुढां सूये । तयालागीं न होये । साभिलाषु ॥ १०२० ॥ यापरी इष्टानिष्टीं ।
रागद्वेष किरीटी । त्यजूनि गिरिकपाटीं । निकुंजीं वसे ॥ २१ ॥

विविक्तसेवी लघाशी यतवाकायमानसः ।

ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥

गजबजा सांडिलिया । वसवी वनस्थलिया । अंगाचियाचि मांदिया ।
एकलेया ॥ २२ ॥ शमदमादिकीं खेळे । न बोलणींचि चावळे । गुरुवाक्याचेनि
मेळे । नेणे वेळु ॥ २३ ॥ आणि आंगा बळ यावें । नातरी क्षुधा जावें । कां
जिभेचे पुरवावे । मनोरथ ॥ २४ ॥ भोजन करितांविखीं । यया तिहींते न
लेखी । आहारीं मिती संतोषीं । माप न सूये ॥ २५ ॥ अशनाचेनि पावकें ।

हारपतां प्राणु पोखे । इतुकियाचि भागु मोटके । अशन करी ॥ २६ ॥ आणि
 परपुरुषें कामिली । कुळवधू आंग न घाली । निद्रालस्या न मोकली । अशन
 तैसें ॥ २७ ॥ दंडवताचेनि प्रसंगें । भुयीं हन अंग लागे । वांचूनि येर नेघे ।
 राभस्य तेथ ॥ २८ ॥ देहनिर्वाहापुरतें । राहाटवी हातांपायांतें । किंबहुना
 आपैतें । सबाहू केलें ॥ २९ ॥ आणि मनाचा उंबरा । वृत्तीसी देखों नेदी
 वीरा । तेथ के वाग्व्यापारा । अवकाशु असे ॥ ३० ॥ ऐसेनि देह वाचा
 मानस । हे जिणौनि बाह्यप्रदेश । आकळिले आकाश । ध्यानाचें तेणे ॥ ३१ ॥
 गुरुवाक्ये उठविला । बोर्धीं निश्चयो आपुला । न्याहाळी हातीं घेतला ।
 आरिसा जैसा ॥ ३२ ॥ पैं ध्याता आपणचि परी । ध्यानस्तप वृत्तिमाझारीं ।
 ध्येयत्वे घे हे अवधारीं । ध्यानस्तढी गा ॥ ३३ ॥ तेथ ध्येय ध्यान ध्याता ।
 यां तिहीं एकरूपता । होय तंब पंडुसुता । कीजे तें गा ॥ ३४ ॥ म्हणौनि
 तो मुमुक्षु । आत्मज्ञानीं जाला दक्षु । परी पुढां सूनि पक्षु । योगाभ्यासाचा ॥ ३५ ॥
 अपानरंध्रद्वयां- । माझारीं धनंजया । पाण्ठीं पिढूनियां । कांवरुमूळ ॥ ३६ ॥
 आकुंचूनि अध । देऊनि तिहीं बंध । करूनि एकवद । वायुभेदी ॥ ३७ ॥
 कुंडलिनी जागवूनि । मध्यमा विकाशूनि । आधारादि भेदूनि । आज्ञावरी ॥ ३८ ॥
 सहस्रदलाचा मेघु । पीयूषें वर्षोनि चांगु । तो मूळवरी वोघु । आणूनियां ॥ ३९ ॥
 नाचतया पुण्यगिरी । चिदभैरवाच्या खापरीं । मनपवनाची खीच पुरी ।
 वाढूनियां ॥ ४० ॥ जालिया योगाचा गाढा । मेळावा सूनि हा पुढां । ध्यान
 मागिलीकडां । स्वयंभ केलें ॥ ४१ ॥ आणि ध्यान योग दोन्ही । इये आत्मतत्त्वज्ञानीं ।
 पैठी होआवया निर्विघ्नीं । आर्धीचि तेणे ॥ ४२ ॥ वीतरागतेसारिखा । जोडूनि
 ठेविला सखा । तो आघवियाचि भूमिका- । सवें चाले ॥ ४३ ॥ पहावें दिसे
 तंवरी । दिठीतें न संडी दीप जरी । तरी के आहे अवसरी । देखावया ॥ ४४ ॥
 तैसें मोक्षीं प्रवर्तलया । वृत्ती ब्रह्मीं जाय लया । तंब वैराग्य आर्थी तया । भंग
 कैंचा ॥ ४५ ॥ म्हणौनि सवैराग्यु । ज्ञानाभ्यासु तो सभाग्यु । करूनि जाला
 योग्यु । आत्मलाभा ॥ ४६ ॥ ऐसी वैराग्याची आंगीं । बाणूनियां वज्रांगीं ।
 राजयोगतुरंगीं । आरुढला ॥ ४७ ॥ वरी आड पडिले दिठी । सानें थोर
 निवटी । तें बळीं विवेकमुष्टीं । ध्यानाचें खांडे ॥ ४८ ॥ ऐसेनि संसारणाआंतु ।

आंधारीं सूर्यु तैसा असे जातु । मोक्षविजयश्रीये वैरतु । होआवयालागीं ॥ ४९ ॥

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।

विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥

तेथ आडवावया आले । दोषवैरी जे धोपटिले । तयांमाजीं पहिले ।
 देहाहंकारु ॥ १०५० ॥ जो न मोकली मारुनी । जीवों नेदी उपजवोनि ।
 विचंबवी खोडां घालुनी । हाडांचिया ॥ ५१ ॥ तयाचा देहदुर्ग हा थारा ।
 मोडूनि घेतला तो वीरा । आणि बळ हा दुसरा । मारिला वैरी ॥ ५२ ॥ जो
 विषयाचेनि नांवें । चौगुणेंही वरी थांवे । जेणे मृतावस्था थांवे । सर्वत्र
 जगा ॥ ५३ ॥ तो विषयविषाचा अथावो । आघविया दोषांचा रावो । परी
 ध्यानखड्गांचा घावो । साहेल कैंचा ॥ ५४ ॥ आणि प्रिय विषयप्राप्ती । करी
 जया सुखाची व्यक्ती । तेचि घालूनि बुंथी । आंगीं जो वाजे ॥ ५५ ॥ जो
 सन्मार्गा भुलवी । मग अर्धमार्च्या आडवीं- । सूनि वाघां सांपडवी ।
 नरकादिकां ॥ ५६ ॥ तो विश्वासें मारितां रिपु । निवूनि घातला दर्पु । आणि
 जयाचा अहा कंपु । तापसांसी ॥ ५७ ॥ क्रोधा ऐसा महादोखु । जयाचा देखा
 परिपाकु । भरिजे तंव अधिकु । रिता होय जो ॥ ५८ ॥ तो कामु कोणेच
 ठार्यी । नसे ऐसें केलें पाहीं । कीं तेंचि क्रोधाही । सहजें आलें ॥ ५९ ॥ मुळाचें
 तोडणें जैसें । होय कां शाखोदेशें । कामु नाशलेनि नाशे । तैसा क्रोधु ॥ १०६० ॥
 म्हणौनि काम वैरी । जाला जेथ ठाणोरी । तेथ सरली वारी । क्रोधाचीही ॥ ६१ ॥
 आणि समर्थु आपुला खोडा । शिसें वाहवी जैसा होडा । तैसा भुंजौनि जो
 गाढा । परिग्रहो ॥ ६२ ॥ जो माथांचि पालाणवी । अंगा अवगुण घालवी ।
 जीवें दांडी घेववी । ममत्वाची ॥ ६३ ॥ शिष्यशास्त्रादिविलासें । मठादिमुद्रेचेनि
 मिसें । घातले आहाती फांसे । निसंगा जेणें ॥ ६४ ॥ घरीं कुटुंबपणें सरे । तरी
 वनीं वन्य होऊनि अवतरे । नागवीयाही शरीरें । लागला आहे ॥ ६५ ॥ ऐसा
 दुर्जयो जो परिग्रहो । तयाचा फेडूनि ठावो । भवविजयाचा उत्साहो । भोगीतसे
 जो ॥ ६६ ॥ तेथ अमानित्वादि आघवे । ज्ञानगुणाचे जे मेलावे । ते कैवल्यदेशींचे
 आघवे । रावो जैसे आले ॥ ६७ ॥ तेव्हां सम्यक्ज्ञानाचिया । राणिवा उगाणूनि
 तया । परिवारु होऊनियां । राहत आंगें ॥ ६८ ॥ प्रवृत्तीचिये राजबिंदीं ।

अवस्थाभेदप्रमदीं। कीजत आहे प्रतिपदीं। सुखाचें लोण ॥ ६९ ॥ पुढां
बोधाचिये कांबीवरी। विवेकु दृश्याची मांदी सारी। योगभूमिका आरती
करी। येती जैसिया ॥ १०७० ॥ तेथ ऋद्धिसिद्धींची अनेगें। वृंदें मिळती
प्रसंगें। तिये पुष्पवर्षी आंगें। नाहातसे तो ॥ ७१ ॥ ऐसेनि ब्रह्मैक्यासारिखें।
स्वराज्य येतां जवळिकें। झळंबित आहे हरिखें। तिन्ही लोक ॥ ७२ ॥ तेव्हां
वैरिया कां मैत्रिया। तयासि माझें म्हणावया। समानता धनंजया। उरेचिही
ना ॥ ७३ ॥ हें ना भलतेणे व्याजें। तो जयातें म्हणे माझें। तें नोडवेचि कां
दुजें। अद्वितीय जाला ॥ ७४ ॥ पैं आपुलिया एकी सत्ता। सर्वही कवळूनियां
पंडुसुता। कहीं न लगती ममता। धाडिली तेणे ॥ ७५ ॥ ऐसा जिंतिलिया
रिपुवर्ग। अपमानिलिया हें जगु। अपैसा योगतुंगु। स्थिर जाला ॥ ७६ ॥
वैराग्याचें गाढलें। अंगीं त्राण होतें भलें। तेंही नावेक ढिलें। तेव्हां
करी ॥ ७७ ॥ आणि निवटी ध्यानाचें खांडें। तें दुजें नाहींचि पुढें। म्हणौनि
हातु आसुडे। वृत्तीचाही ॥ ७८ ॥ जैसें रसौषध खरें। आपुले काज करूनि
पुरें। आपणही नुरे। तैसें होतसे ॥ ७९ ॥ देखोनि ठाकिता ठावो। धांवता
थिरावे पावो। तैसा ब्रह्मसामीप्ये थावो। अभ्यासु सांडी ॥ १०८० ॥ घडतां
महोदधीसी। गंगा वेगु सांडी जैसी। कां कामिनी कांतापासीं। स्थिर
होय ॥ ८१ ॥ नाना फलतिये वेळे। केळीची वाढी मांटुळे। कां गांवापुढें
वेळे। मार्गु जैसा ॥ ८२ ॥ तैसा आत्मसाक्षात्कारु। होईल देखोनि गोचरु।
ऐसा साधनहतियेरु। हळूचि ठेवी ॥ ८३ ॥ म्हणौनि ब्रह्मेसीं तया। ऐक्याचा
समो धनंजया। होतसे तैं उपाया। वोहटु पडे ॥ ८४ ॥ मग वैराग्याची
गोंधळुक। जे ज्ञानाभ्यासाचें वार्धक्य। योगफलाचाही परिपाक। दशा जे
कां ॥ ८५ ॥ ते शांति पैं गा सुभगा। संपूर्ण ये तयाचिया आंगा। तैं ब्रह्म
होआवयाजोगा। होय तो पुरुषु ॥ ८६ ॥ पुनवेहूनी चतुर्दशी। जेतुलें उणेपण
शशी। कां सोळे पाऊनि जैसी। पंधरावी वानी ॥ ८७ ॥ सागरींही पाणी वेगें।
संचरे तें रूप गंगे। येर निश्चल जें उगें। तें समुद्रु जैसा ॥ ८८ ॥ ब्रह्मा आणि
ब्रह्महोतिये। योग्यते तैसा पाडु आहे। तेंचि शांतीचेनि लवलाहें। होय तो
गा ॥ ८९ ॥ पैं तेंचि होणेंनवीण। प्रतीती आलें जें ब्रह्मपण। तें ब्रह्म होती
जाण। योग्यता येथ ॥ १०९० ॥

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न कांक्षति ।

समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ ५४ ॥

ते ब्रह्मभावयोग्यता । पुरुषु तो मग पंडुसुता । आत्मबोध प्रसन्नता- ।
 पर्दीं बैसे ॥ १ ॥ जेणें निपजे रससोय । तो तापुही जैं जाय । तैं ते कां होय ।
 प्रसन्न जैसी ॥ २ ॥ नाना भरतिया लगबगा । शरत्काळीं सांडिजे गंगा । कां
 गीत राहतां उपांगा । वोहटु पडे ॥ ३ ॥ तैसा आत्मबोधीं उद्घमु । करितां होय
 जो श्रमु । तोही जेथें समु । होऊनि जाय ॥ ४ ॥ आत्मबोधप्रशस्ती । हे तिये
 दशेची ख्याती । ते भोगीतसे महामती । योग्यु तो गा ॥ ५ ॥ तेव्हां आत्मत्वे
 (अप्राप्ते) शोचावें । कांहीं पावावया कामावें । हें सरलें समभावें । भरिते
 तया ॥ ६ ॥ उदया येतां गभस्ती । नाना नक्षत्रव्यक्ती । हारवीजती दीप्ती ।
 आंगिका जेवीं ॥ ७ ॥ तेवीं उठतिया आत्मप्रथा । हे भूतभेदव्यवस्था ।
 मोडीत मोडीत पार्था । वास पाहे तो ॥ ८ ॥ पाटियेकरील अक्षरें । जैसीं
 पुसतां येती करें । तैसीं हारपती भेदांतरें । तयाचिये दृष्टी ॥ ९ ॥ तैसेनि
 अन्यथाज्ञानें । जियें घेपती जागरस्वप्नें । तियें दोन्ही केली लीनें ।
 अव्यक्तामार्जीं ॥ १०० ॥ मग तेही अव्यक्त । बोध वाढतां द्विजत । पुरलं
 बोधीं समस्त । बुडोनि जाय ॥ १ ॥ जैसी भोजनाच्या व्यापारीं । क्षुधा जिरत
 जाय अवधारीं । मग तृप्तीच्या अवसरीं । नाहींच होय ॥ २ ॥ नाना चालीचिया
 वाढी । वाट होत जाय थोडी । मग पातला ठारीं बुडी । देऊनि निमे ॥ ३ ॥
 कां जागृती जंव जंव उद्दीपे । तंव तंव निद्रा हारपे । मग जागीनलिया स्वरूपें ।
 नाहींच होय ॥ ४ ॥ हें ना आपुलें पूर्णत्व भेटे । जेथ चंद्रासीं वाढी खुंटे । तेथ
 शुक्लपक्षु आटे । निःशेषु जैसा ॥ ५ ॥ तैसा बोध्यजात गिलितु । बोधु बोधें
 ये मज आंतु । मिसळला तेथ साद्यांतु । अबोधु गेला ॥ ६ ॥ तेव्हां कल्पांताचिये
 वेळे । नदी सिंधूचें पेंडवळें । मोडूनि भरलें जळें । आब्रह्म जैसें ॥ ७ ॥ ना ना
 गेलिया घट मठ । आकाश ठाके एकवट । कां जळोनि काढें काष्ठ ।
 वन्हीचि होय ॥ ८ ॥ नातरी लेणियांचे ठसे । आटोनि गेलिया मुसे । नामरूपभेदें
 जैसें । सांडिजे सोनें ॥ ९ ॥ हेंही असो चेडलिया । तें स्वप्न नाहीं जालिया । मग
 आपणचि आपणयां । उरिजे जैसें ॥ ११० ॥ तैसा मी एकवांचूनि कांहीं ।

तया तयाहीसकट नाहीं। हे चौथी भक्ति पाहीं। माझी तो लाहे॥ ११॥ येर आरु जिज्ञासु अर्थार्थी। हे भजती जिये पंथी। ते तिन्ही पावोनि चौथी। म्हणिपत आहे॥ १२॥ एहवीं तिजी ना चौथी। हे पहिली ना सरती। पैं माझिये सहजस्थिति। भक्ति नाम॥ १३॥ जें नेणणे माझें प्रकाशूनि। अन्यथात्वे मातें दाऊनि। सर्वही सर्वी भजौनि। बुझावीतसे जें॥ १४॥ जो जेथ जैसे पाहों बैसे। तया तेथ तैसेंचि असे। हें उजियेडें कां दिसे। अखंडे जेणे॥ १५॥ स्वजाचें दिसणे न दिसणे। जैसे आपलेनि असलेपणे। विश्वाचें आहे नाहीं जेणे। प्रकाशे तैसें॥ १६॥ ऐसा हा सहज माझा। प्रकाश जो कपिधवजा। तो भक्ति या वोजा। बोलिजे गा॥ १७॥ म्हणौनि आर्ताच्या ठायीं। हें आर्ति होऊनि पाहीं। अपेक्षणीय जें काहीं। तें मीचि केला॥ १८॥ जिज्ञासुपुढां वीरेशा। हेचि होऊनि जिज्ञासा। मी कां जिज्ञास्यु ऐसा। दाखविला॥ १९॥ हेचि होऊनि अर्थना। मीचि माझ्या अर्थी अर्जुना। करूनि अर्थाभिधाना। आणी मातें॥ ११२०॥ एवं घेऊनि अज्ञानातें। माझी भक्ति जे हे वर्तें। ते दावी मज द्रष्ट्याते। दृश्य करूनि॥ २१॥ येथें मुखचि दिसे मुखें। या बोला काहीं न चुके। परी दुजेपण हें लटिकें। आरिसा करी॥ २२॥ दिठी चंद्रचि घे साचें। परी येतुले हें तिमिराचें। जे एकचि असे तयाचे। दोनी दावी॥ २३॥ तैसा सर्वत्र मीचि मियां। घेपतसे भक्ति इया। परी दृश्यत्व हें वायां। अज्ञानवशें॥ २४॥ तें अज्ञान आतां फिटलें। माझें द्रष्टृत्व मज भेटलें। निजबिंबीं एकवटलें। प्रतिबिंब जैसें॥ २५॥ पैं जेव्हांही असे किडाळ। तेव्हांही सोनेंचि अढळ। परी ते कीड गेलिया केवळ। उरे जैसें॥ २६॥ हां गा पूर्णिमेआर्धीं कायी। चंद्रु सावयवु नाहीं। परी तिये दिवशीं भेटे पाहीं। पूर्णता तया॥ २७॥ तैसा मीचि अज्ञानद्वारे। दिसें परी हस्तांतरे। मग द्रष्टृत्व तें सरे। मियांचि मी लाभें॥ २८॥ म्हणौनि दृश्यपथा-। अतीतु माझा पार्था। भक्तियोगु चवथा। म्हणितला गा॥ २९॥

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः।

ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरम्॥ ५५॥

या ज्ञानभक्ति सहज। भक्तु एकवटला मज। मीचि केवळ हें तुज। श्रुतही आहे॥ ११३०॥ जे उभऊनियां भुजा। ज्ञानिया आत्मा माझा।

हें बोलिलों कपिध्वजा । सप्तमाध्यायीं ॥ ३१ ॥ ते हे कल्पादीं भक्ति मियां ।
 भागवतमिषें ब्रह्मया । उत्तम म्हणौनि धनंजया । उपदेशिली ॥ ३२ ॥ ज्ञानी
 इयेतें स्वसंवित्ती । शैव म्हणती शक्ति । आम्ही परमभक्ति । आपुली
 म्हणों ॥ ३३ ॥ हे मज मिळतिये वेळे । तयां क्रमयोगियां फळे । मग समस्तही
 निखिले । मियांचि भरे ॥ ३४ ॥ तेथ वैराग्यविवेकेसीं । आटे बंध मोक्षेसीं ।
 वृत्ती तये आवृत्तीसीं । बुडोनि जाय ॥ ३५ ॥ घेऊनि ऐलपणातें । परत्व हारपे
 जेथें । गिळूनि चाही भूतें । आकाश जैसें ॥ ३६ ॥ तया परी थडथाद ।
 साध्यसाधनातीत शुद्ध । तें मी होऊनि एकवद । भोगितो मातें ॥ ३७ ॥
 घडोनि सिंधूचिया आंगा । सिंधूवरी तळपे गंगा । तैसा पाडु तया भोगा ।
 अवधारी जो ॥ ३८ ॥ का आरिसयासि आरिसा । उटूनि दाविलिया जैसा ।
 देखणा अतिशयो तैसा । भोगणा तिये ॥ ३९ ॥ हें असो दर्पणु नेलिया । तो
 मुखबोधुही गेलिया । देखलेंपण एकलेया । आस्वादिजे जेवीं ॥ ११४० ॥
 चेइलिया स्वप्न नाशे । आपलें ऐक्यचि दिसे । तें दुजेनवीण जैसें । भोगिजे
 का ॥ ४१ ॥ तोचि जालिया भोगु तयाचा । न घडे हा भावो जयांचा । तिहीं
 बोलें केवीं बोलाचा । उच्चारु कीजे ॥ ४२ ॥ तयांच्या नेणों गांवीं । रवी
 प्रकाशी हन दिवी । कीं व्योमालागीं मांडवी । उभिली तिहीं ॥ ४३ ॥ हां गा
 राजन्यत्व नव्हतां आंगीं । रावो रायपण काय भोगी । कां आंधारु हन
 आलिंगी । दिनकरातें ॥ ४४ ॥ आणि आकाश जें नव्हे । तया आकाश काय
 जाणवे । रत्नाच्या रूपीं मिरवे । गुंजांचें लेणे ॥ ४५ ॥ म्हणौनि मी होणें नाहीं ।
 तया मीचि आहें केहीं । मग भजेल हें कायी । बोलें कीर ॥ ४६ ॥ यालागीं
 तो क्रमयोगी । मी जालाचि मातें भोगी । तारुण्य कां तरुणांगी ।
 जियापरी ॥ ४७ ॥ तरंग सर्वांगीं तोय चुंबी । प्रभा सर्वत्र विलसे बिंबीं । नाना
 अवकाश नभीं । लुंठतु जैसा ॥ ४८ ॥ तैसा रूप होऊनि माझें । मातें
 क्रियावीण तो भजे । अलंकारु का सहजें । सोनयातें जेवीं ॥ ४९ ॥ का
 चंदनाची द्रुती जैसी । चंदनीं भजे अपैसी । का अकृत्रिम शशीं । चंद्रिका
 ते ॥ ११५० ॥ तैसी क्रिया कीर न साहे । तही अद्वैतीं भक्ति आहे । हें
 अनुभवाचिजोगें नव्हे । बोलाएसें ॥ ५१ ॥ तेव्हां पूर्वसंस्कारछळदें । जें कांहीं
 तो अनुवादे । तेणे आळविलेनि वो दें । बोलतां मीचि ॥ ५२ ॥ बोलतया

बोलताचि भेटे। तेणें बोलिले हें न घटे। तें मौन तंव गोमटे। स्तवन माझें॥५३॥ म्हणौनि तया बोलतां। बोली बोलतां मी भेटतां। मौन होय तेणें तत्त्वतां। स्तवितो मातें॥५४॥ तैसेंचि बुद्धी का दिठी। जें तो देखों जाय किरीटी। तें देखणें दृश्य लेटी। देखतेंचि दावी॥५५॥ आसिसया आधीं जैसें। देखतेंचि मुख दिसे। तयाचें देखणें तैसें। मेळवी द्रष्टें॥५६॥ दृश्य जाउनियां द्रष्टें। द्रष्ट्यासीचि जें भेटे। तें एकलेपणें न घटे। द्रष्टेपणही॥५७॥ तेथ स्वजींचिया प्रिया। चेवोनि झांबों गेलिया। ठायिजे दोन्ही न होनियां। आपणचि जैसें॥५८॥ का दोहीं काष्ठांचिये घृष्टी-। माजीं वन्हि एक उठी। तो दोन्ही हे भाष आटी। आपणचि होय॥५९॥ नाना प्रतिबिंब हातीं। घेऊं गेलिया गभस्ती। बिंबताही असती। जाय जैसी॥१६०॥ तैसा मी होऊनि देखतें। तो घेऊं जाय दृश्यातें। तेथ दृश्य ने थितें। द्रष्टृत्वेंसीं॥६१॥ रवि आंधारु प्रकाशिता। नुरेचि जेवीं प्रकाशयता। तेवीं दृश्यीं नाहीं द्रष्टृता। मी जालिया॥६२॥ मग देखिजे ना न देखिजे। ऐसी जे दशा निपजे। ते तें दर्शन माझें। साचोकारें॥६३॥ तें भलतयाही किरीटी। पदार्थाचिया भेटी। द्रष्टृदृश्यातीता दृष्टी। भोगितो सदा॥६४॥ आणि आकाश हें आकाशें। दाटलें न ढळें जैसें। मियां आत्मेन आपणपें तैसें। जालें तया॥६५॥ कल्पांतीं उदक उदकें। रुंधिलियां वाहों ठाके। तैसा आत्मेनि मियां येकें। कोंदला तो॥६६॥ पावो आपणपयां वोळघे। केवीं वन्हि आपणपयां लागे। आपणां पाणी रिघे। स्नाना कैसें॥६७॥ म्हणौनि सर्व मी जालेपणें। ठेलें तया येणें जाणें। तेचि गा यात्रा करणें। अद्युया मज॥६८॥ पैं जळावरील तरंगु। जरी धांविन्नला सवेगु। तरी नाहीं भूमिभागु। क्रमिला तेणें॥६९॥ जें सांडावें कां मांडावें। जें चालणें जेणें चालावें। तें तोयचि एक आघवें। म्हणौनियां॥११७०॥ गेलियाही भलतेउता। उदकपणें पंडुसुता। तरंगाची एकात्मता। न मोडेचि जेवीं॥७१॥ तैसा मीपणें हा लोटला (हालों ठेला)। तो आघवेंयाचि मजआंतु आला। या यात्रा होय भला। कापडी माझा॥७२॥ आणि शरीर स्वभाववशें। कांहीं येक करूं जरी बैसे। तरी मीचि तो तेणें मिषें। भेटें तया॥७३॥ तेथ कर्म आणि कर्ता। हें जाऊनि पंडुसुता। मियां आत्मेनि

मज पाहतां। मीचि होय॥७४॥ यें दर्पणाते दर्पणे। पाहिलिया होय न पहाणे। सोने झांकिलिया सुवर्णे। न झांके जेवीं॥७५॥ दीपाते दीपे प्रकाशिजे। तें न प्रकाशणेंचि निपजे। तैसे कर्म मियां कीजे। तें करणे कैंचे॥७६॥ कर्मही करितचि आहे। जैं करावे हें भाष जाये। तैं न करणेंचि होये। तयाचें केलें॥७७॥ क्रियाजात मी जालेपणे। घडे कांहींचि न करणे। तयाचि नांव पूजणे। खुणेचें माझें॥७८॥ म्हणौनि करीतयाही वोजा। तें न करणे हेंचि कपिधवजा। निफजे तिया महापूजा। पूजी तो मातें॥७९॥ एवं तो बोले तें स्तवन। तो देखे तें दर्शन। अद्वया मज गमन। तो चाले तेंचि॥११८०॥ तो करी तेतुली पूजा। तो कल्पी तो जपु माझा। तो असे तेचि कपिधवजा। समाधी माझी॥८१॥ जैसे कनकेसीं कांकणे। असिजे अनन्यपणे। तो भक्तियोगे येणे। मजसीं तैसा॥८२॥ उदकीं कल्लोळु। कापुरीं परिमळु। रत्नी उजाळु। अनन्यु जैसा॥८३॥ किंबहुना तंतूंसी पटु। कां मृत्तिकेसीं घटु। तैसा तो एकवटु। मजसीं माझा॥८४॥ इया अनन्यसिद्धा भक्ती। या आघवाचि दृश्यजातीं। मज आपणपेया सुमती। द्रष्ट्याते जाण॥८५॥ तिन्ही अवस्थांचेनि द्वारें। उपाध्युपहिताकारे। भावाभावरूप स्फुरे। दृश्य जें हें॥८६॥ तें हें आघवेचि मी द्रष्टा। ऐसिया बोधाचा माजिवटा। अनुभवाचा सुभटा। धेंडा तो नाचे॥८७॥ रजु जालिया गोचरु। आभासतां तो व्याळाकारु। रजुचि ऐसा निर्धारु। होय जेवीं॥८८॥ भांगारापरतें कांहीं। लेणे गुंजहीभरी नाहीं। हें आटुनियां ठारीं। कीजे जैसे॥८९॥ उदका येकापरतें। तरंग नाहींचि हें निरुतें। जाणोनि तया आकारातें। न घेपे जेवीं॥११९०॥ नातरी स्वजविकारां समस्तां। चेऊनियां उमाणे घेतां। तो आपणयापरौता। न दिसे जैसा॥११॥ तैसे जें कांहीं आथी नाथी। येणे होय ज्ञेयस्फूर्ती। तें ज्ञाताचि मी हे प्रतीती। होऊनि भोगी॥१२॥ जाणे अजु मी अजरु। अक्षयो मी अक्षरु। अपूर्वु मी अपारु। आनंदु मी॥१३॥ अचलु मी अच्युतु। अनंतु मी अद्वैतु। आद्यु मी अव्यक्तु। व्यक्तुही मी॥१४॥ ईश्य मी ईश्वरु। अनादि मी अमरु। अभय मी आधारु। आधेय मी॥१५॥ स्वामी मी सदोदितु। सहजु मी सततु। सर्व मी सर्वगतु। सर्वातीतु मी॥१६॥ नवा मी पुराणु। शून्य मी संपूर्णु। स्थुलु मी

अणु । जें काहीं तें मी ॥ १७ ॥ अक्रियु मी येकु । असंगु मी अशोकु । व्याप्यु
मी व्यापकु । पुरुषोत्तमु मी ॥ १८ ॥ अशब्दु मी अश्रोत्रु । अस्तपु मी
अगोत्रु । समु मी स्वतंत्रु । ब्रह्म मी परु ॥ १९ ॥ ऐसें आत्मत्वे मज एकातें ।
इया अद्वयभक्ती जाणोनि निरुतें । आणि याही बोधा जाणतें । तेही मीचि
जाणें ॥ २०० ॥ पैं चेइलेयानंतरें । आपुलें एकपण उरे । तेही तोंवरी स्फुरे ।
तयाशींचि जैसें ॥ १ ॥ कां प्रकाशतां अर्कु । तोचि होय प्रकाशकु । तयाही
अभेदा द्योतकु । तोचि जैसा ॥ २ ॥ तैसा वेद्यांच्या विलयीं । केवळ वेदकु
उरे पाहीं । तेणें जाणवे तयातेही । हेही जो जाणे ॥ ३ ॥ तया अद्वयपणा
आपुलिया । जाणती ज्ञप्ती जे धनंजया । ते ईश्वरचि मी हे तया । बोधासि
ये ॥ ४ ॥ मग द्वैताद्वैतातीत । मीचि आत्मा एकु निभ्रांत । हें जाणोनि जाणणें
जेथ । अनुभवीं रिघे ॥ ५ ॥ तेथ चेइलयां येकपण । दिसे जें आपुलयां
आपण । तेही जातां नेणों कोण । होइजे जेवीं ॥ ६ ॥ कां डोळां देखतिये
क्षणीं । सुवर्णपण सुवर्णीं । नाटितां होय आटणी । अळंकाराचीही ॥ ७ ॥ ना
ना लवण तोय होये । मग क्षारता तोयत्वे राहे । तेही जिरतां जेवीं जाये ।
जालेपण तें ॥ ८ ॥ तैसा मी तो हें जें असे । तें स्वानंदानुभवसमरसें ।
कालवूनियां प्रवेशे । मज्चिमाजीं ॥ ९ ॥ आणि तो हे भाष जेथ जाये । तेथें
मी हें कोण्हासी आहे । ऐसा मी ना तो तिये सामाये । माझ्याचि
रूपीं ॥ १२१० ॥ जेव्हां कापुर जळों सरे । तयाचि नाम अग्नि पुरे । मग
उभयातीत उरे । आकाश जेवीं ॥ ११ ॥ कां धाडलिया एका एकु । वाढे तो
शून्य विशेखु । तैसा आहे नाहींचा शेखु । मीचि मग आस्थी ॥ १२ ॥ तेथ ब्रह्मा
आत्मा ईशु । यया बोला मोडे सौरसु । न बोलणें याही पैसु । नाहीं
तेथ ॥ १३ ॥ न बोलणेंही न बोलेनी । तें बोलिजे तोंड भरुनी । जाणिव
नेणिव नेणोनी । जाणिजे तें ॥ १४ ॥ तेथ बुझिजे बोधु बोधें । आनंदु घेपे
आनंदें । सुखावरी नुसधें । सुखचि भोगिजे ॥ १५ ॥ तेथ लाभु जोडला लाभा ।
प्रभा आलिंगिली प्रभा । विस्मयो बुडाला उभा । विस्मयामार्जीं ॥ १६ ॥ शमु
तेथ सामावल । विश्रामु विश्रांति आला । अनुभवु वेडावला । अनुभूतिपणें ॥ १७ ॥
किंबहुना ऐसें निखळ । मीपणा जोडे तया फळ । सेवूनि वेली वेल्हाळ ।
क्रमयोगिया ते ॥ १८ ॥ पैं क्रमयोगिया किरीटी । चक्रवर्तीच्या मुकुटीं ।

मी चिद्रन्त ते साटोवारीं। होय तो माझा ॥ १९ ॥ कीं क्रमयोगप्रासादाचा।
 कळसु जो हा मोक्षाचा। तयावरील अवकाशाचा। उवावो जाला तो ॥ १२२० ॥
 ना ना संसार आडवीं। क्रमयोग वाट बरवी। जोडिली ते मदैक्यगार्वीं। पैठी
 जालीसे ॥ २१ ॥ हें असो क्रमयोगबोधें। तेणे भवित्तचिद्रगंगे। मी स्वानंदोदधी
 वेगें। ठाकिला कीं गा ॥ २२ ॥ हा ठायवरी सुवर्मा। क्रमयोगीं आहे महिमा।
 म्हणौनि वेळेवेळां तुम्हां। सांगतों आम्ही ॥ २३ ॥ पैं देशें काळे पदार्थे।
 साधूनि घेडजे मातें। तैसा नव्हे मी आयतें। सर्वाचं सर्वही ॥ २४ ॥ म्हणौनि
 माझ्या ठारीं। जाचावें न लगे कांहीं। मी लाभें इयें उपार्यीं। साचचि
 गा ॥ २५ ॥ एक शिष्य एक गुरु। हा रुढला साच व्यवहारु। तो
 मत्प्राप्तिप्रकारु। जाणावया ॥ २६ ॥ अगा वसुधेच्या पोटीं। निधान सिद्ध
 किरीटी। वन्हि सिद्ध काढीं। वोहां दूध ॥ २७ ॥ परी लाभें तें असतें। तया
 कीजे उपायातें। येर सिद्धचि तैसा तेथें। उपार्यीं मी ॥ २८ ॥ हा फळहीवरी
 उपावो। कां पां प्रस्तावीतसे देवो। हें पुसतां परी अभिप्रावो। येथिंचा
 ऐसा ॥ २९ ॥ जे गीतार्थाचें चांगावें। मोक्षोपायपर आघवें। आन शास्त्रोपाय
 कीं नव्हे। प्रमाणसिद्ध ॥ १२३० ॥ वारा आभाळचि फेडी। वांचूनि सूर्यातें
 न घडी। कां हातु बाबुळी धाडी। तोय न करी ॥ ३१ ॥ तैसा आत्मदर्शनीं
 आडलु। असे अविद्येचा जो मलु। तो शास्त्र नाशी येरु निर्मलु। मी प्रकाशें
 स्वयें ॥ ३२ ॥ म्हणौनि आघवींचि शास्त्रें। अविद्याविनाशाचीं पात्रें। वांचोनि
 न होती स्वतंत्रें। आत्मबोधीं ॥ ३३ ॥ तया अध्यात्मशास्त्रांसीं। जैं साचपणाची
 ये पुसी। तैं येडजे जया ठायासी। ते हे गीता ॥ ३४ ॥ भानुभूषिता प्राचिया।
 सतेजा दिशा आघविया। तैसी शास्त्रेश्वरा गीता या। सनाथें शास्त्रें ॥ ३५ ॥
 हें असो येणे शास्त्रेश्वरें। मागां उपाय बहुवे विस्तारें। सांगितला जैसा करें।
 घेवों ये आत्मा ॥ ३६ ॥ परी प्रथमश्रवणासवें। अर्जुना विपायें हें फावे। हा
 भावो सकणवे। धरूनि श्रीहरी ॥ ३७ ॥ तेंचि प्रमेय एक वेळ। शिष्यां
 होआवया अढळ। सांगतसे मुकुल। मुद्रा आतां ॥ ३८ ॥ आणि प्रसंगें गीता।
 ठावोही हा संपता। म्हणौनि दावी आद्यंता। एकार्थत्व ॥ ३९ ॥ जे ग्रंथाच्या
 मध्यभागीं। नाना अधिकारप्रसंगीं। निरूपण अनेगीं। सिद्धांतीं केलें ॥ १२४० ॥
 तरी तेतुलेही सिद्धांत। इये शास्त्रीं प्रस्तुत। हें पूर्वापर नेणत। कोणही जैं

मानी ॥ ४१ ॥ तें महासिद्धांताचा आवांका । सिद्धांतकक्षा अनेका । भिडउनि
आरंभु देखा । संपवितु असे ॥ ४२ ॥ एथ अविद्यानाशु हें स्थळ । तेण
मोक्षोपादान फल । या दोहीं केवळ । साधन ज्ञान ॥ ४३ ॥ हें इतुलेंचि
नानापरी । निरूपिले ग्रंथविस्तारीं । तें आतां दोहीं अक्षरीं । अनुवादावें ॥ ४४ ॥
म्हणौनि उपेयही हातीं । जालया उपायस्थिती । देव प्रवर्तले तें पुढती । येणेंचि
भावें ॥ ४५ ॥

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वणो मद्व्यपाश्रयः ।

मत्प्रसादादवाजोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥

मग म्हणे गा सुभटा । तो क्रमयोगिया निष्ठा । मी होउनी होय पैठा ।
माझ्या रूपीं ॥ ४६ ॥ स्वकर्माच्या चोखौलीं । मज पूजा करूनि भली । तेण
प्रसादें आकली । ज्ञाननिष्ठेतें ॥ ४७ ॥ ते ज्ञाननिष्ठा जेथ हातवसे । तेथ
भक्ति माझी उल्लगसे । तिया भजन समरसें । सुखिया होय ॥ ४८ ॥ आणि
विश्वप्रकाशितया । आत्मया मज आपुलिया । अनुसरे जो करूनियां ।
सर्वत्रता हे ॥ ४९ ॥ सांडूनि आपुला आडळ । लवण आश्रयी जळ । का
हिंडोनि राहे निश्चल । वायु व्योमीं ॥ १२५० ॥ तैसा बुद्धी वाचा कायें । जो
मातें आश्रूनि ठाये । तो निषिद्धेही विपायें । कर्मे करूं ॥ ५१ ॥ परी गंगेच्या
संबंधीं । बिदी आणि महानदी । ऐक्य तेवीं माझ्या बोधीं । शुभाशुभांसी ॥ ५२ ॥
का बावने आणि धुरें । हा निवाडु तंवचि सरे । जंव न घेपती वैश्वानरें ।
कवळूनि दोही ॥ ५३ ॥ ना पांचिके आणि सोळे । हें सोनया तंवचि आलें ।
जंव परिसु आंगमेळे । एकवटीना ॥ ५४ ॥ तैसें शुभाशुभ ऐसें । हें तंवचिकरी
आभासे । जंव येकु न प्रकाशें । सर्वत्र मी ॥ ५५ ॥ अगा रात्री आणि दिवो ।
हा तंवचि द्वैतभावो । जंव न रिगिजे गांवो । गभस्तीचा ॥ ५६ ॥ म्हणौनि
माझ्याचा भेटी । तयाचीं सर्व कर्मे किरीटी । जाऊनि बैसे तो पाटीं ।
सायुज्याच्या ॥ ५७ ॥ देशें काळे स्वभावें । वेंचु जया न संभवे । तें पद माझें
पावे । अविनाश तो ॥ ५८ ॥ किंबहुना पंडुसुता । मज आत्मयाची प्रसन्नता ।
लाहे तेणे न पविजतां । लाभु कवणु असे ॥ ५९ ॥

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।

बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ ५७ ॥

याकारणे गा तुवां इया । सर्व कर्मा आपुलिया । माझ्या स्वरूपीं
धनंजया । संन्यासु कीजे ॥ १२६० ॥ परी तोचि संन्यासु वीरा । करणीयेचा
झणे करा । आत्मविवेकीं धरा । चित्तवृत्ति हे ॥ ६१ ॥ मग तेणे विवेकबळे ।
आपणपे कर्मविगळे । माझ्या स्वरूपीं निर्मळे । देखिजेल ॥ ६२ ॥ आणि
कर्माची जन्मभोये । प्रकृति जे का आहे । ते आपणयाहूनि बहुवे । देखसी
दूरी ॥ ६३ ॥ तेथ प्रकृति आपणयां- । वेगळी नुरे धनंजया । रूपेंवीण का
छाया । जयापरी ॥ ६४ ॥ ऐसेनि प्रकृतिनाशु । जालया कर्मसंन्यासु । निफजेल
अनायासु । सकारणु ॥ ६५ ॥ मग कर्मजात गेलिया । मी आत्मा उरें आपणपयां ।
तेथ बुद्धि घापे करूनियां । पतिव्रता ॥ ६६ ॥ बुद्धि अनन्य येणे योगें ।
मजमार्जीं जैं रिगे । तैं चित्त चैत्यत्यागे । मातेंचि भजे ॥ ६७ ॥ ऐसें चैत्यजाते
सांडिले । चित्त माझ्या ठायीं जडले । ठाके तैसें वहिले । सर्वदा करी ॥ ६८ ॥

मच्चितः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ।

अथ चेत्त्वमहङ्कारान्न श्रोष्यसि विनदृक्ष्यसि ॥ ५८ ॥

मग अभिना इया सेवा । चित्त मियांचि भरेल जेधवां । माझा प्रसादु
जाण तेथवां । संपूर्ण जाहला ॥ ६९ ॥ तेथ सकळदुःखधामे । भुंजीजती जियें
मृत्युजन्मे । तियें दुर्गमेंचि सुगमे । होती तुज ॥ १२७० ॥ सूर्याचेनि सावायें ।
डोळा सावाइला होये । तैं अंधाराचा आहे । पाढु तया ॥ ७१ ॥ तैसा माझेनि
प्रसादें । जीवकणु जयाचा उपमदें । तो संसाराचेनि बाधे । बागुले केवीं ॥ ७२ ॥
म्हणौनि धनंजया । तूं संसारदुर्गती यया । तरसील माझिया । प्रसादास्तव ॥ ७३ ॥
अथवा हन अहंभावें । माझें बोलणे हें आघवें । कानामनाचिये शिंवे । नेदिसी
टेंकों ॥ ७४ ॥ तरी नित्य मुक्त अव्ययो । तूं आहासि तें होऊनि वावो ।
देहसंबंधाचा घावो । वाजेल आंगीं ॥ ७५ ॥ जया देहसंबंधा आंतु । प्रतिपदीं
आत्मघातु । भुंजतां उसंतु । कहींचि नाहीं ॥ ७६ ॥ येवढेनि दारुणे । निमणेनवीण
निमणे । पडेल जरी बोलणे । नेघसी माझें ॥ ७७ ॥

यदहङ्कारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।

मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ ५९ ॥

पथ्यद्वेषिया पोषी ज्वरु । कां दीपद्वेषिया अंधकारु । विवेकद्वेषे अहंकारु ।
पोषूनि तैसा ॥ ७८ ॥ स्वदेहा नाम अर्जुनु । परदेहा नाम स्वजनु । संग्रामा नाम

मलिनु । पापाचारु ॥ ७९ ॥ इया मती आपुलिया । तिघां तीन नामे ययां । ठेऊनियां धनंजया । न झुंजें ऐसा ॥ १२८० ॥ जीवामाजीं निष्टंकु । करिसी जो आत्यंतिकु । तो वायां धाडील नैसर्गिकु । स्वभावोचि तुझा ॥ ८१ ॥ आणि मी अर्जुन हे आत्मिक । ययां वधु करणे हे पातक । हे मायावांचूनि तात्त्विक । कांहीं आहे ॥ ८२ ॥ आर्थीं जुङ्घार तुवां होआवें । मग जुङ्घावया शस्त्र घेयावें । कां न जुङ्घावया करावें । देवांगण ॥ ८३ ॥ म्हणौनि न झुंजणे । म्हणसी तें वायाणे । ना मानूं लोकपणे । लोकदृष्टीही ॥ ८४ ॥ तहीं न झुंजें ऐसे । निष्टंकिसी जें मानसे । तें प्रकृति अनारिसे । करवीलचि ॥ ८५ ॥

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।

कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ ६० ॥

यैं पूर्वे वाहतां पाणी । पक्षिजे पश्चिमेचे वाहणीं । तरी आग्रहोचि उरे तें आणी । आपुलिया लेखा ॥ ८६ ॥ का साळीचा कणु म्हणे । मी नुगवें साळीपणे । तरी आहे आन करणे । स्वभावासी ॥ ८७ ॥ तैसा क्षात्रसंस्कारसिद्धा । प्रकृती घडिलासी प्रबुद्धा । आतां नुठी म्हणसी हा धांदा । परी उठविजसीचि तूं ॥ ८८ ॥ यैं शौर्य तेज दक्षता । एवमादिक पंडुसुता । गुण दिधले जन्मतां । प्रकृती तुज ॥ ८९ ॥ तरी तयाचिया समवाया- । अनुरूप धनंजया । न करितां उगलियां । नयेल असों ॥ १२९० ॥ म्हणौनियां तिहीं गुणीं । बांधिलासि तूं कोदंडपाणी । त्रिशुद्धी निघसी वाहणीं । क्षात्राचिया ॥ ९१ ॥ ना हें आपुले जन्ममूळ । न विचारीतचि केवळ । न झुंजें ऐसे अढळ । व्रत जरी घेसी ॥ ९२ ॥ तरी बांधोनि हात पाये । जो रथीं घातला होये । तो न चले तरी जाये । दिगंता जेवीं ॥ ९३ ॥ तैसा तूं आपुलियाकडुनी । मी कांहींच न करीं म्हणौनि । ठासी परी भरंवसेनि । तूंचि करिसी ॥ ९४ ॥ उत्तरु वैराटींचा राजा । पळतां तूं कां निघालासि झुंजा । हा क्षात्रस्वभावो तुझा । झुंजवील तुज ॥ ९५ ॥ महावीर अकरा अक्षौहिणी । तुवां येके नागविले रणांगणीं । तो स्वभावो कोदंडपाणी । झुंजवील तूंते ॥ ९६ ॥ हां गा रोगु कायी रोगिया । आवडे दरिद्र दरिद्रिया । परी भोगविजे बळिया । अदृष्टे जेणे ॥ ९७ ॥ तें अदृष्ट अनारिसे । न करील ईश्वरवशें । तो ईश्वरुही असे । हृदयीं तुझ्या ॥ ९८ ॥

ईश्वरः सर्वभूतानां हृदेशोऽर्जुन तिष्ठति ।

भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥ ६१ ॥

सर्व भूतांच्या अंतरीं । हृदयमहाअंबरीं । चिदवृत्तीच्या सहस्रकरीं । उदयला
असे जो ॥ १९ ॥ अवस्थात्रय तिन्ही लोक । प्रकाशूनि अशेख । अन्यथातृष्णि
पांथिक । चेवविले ॥ १३०० ॥ वेद्योदकाच्या सरोवरीं । फांकतां विषयकलहरीं ।
इंद्रियघटपदा चारी । जीवभ्रमराते ॥ १ ॥ असो रूपक हें तो ईश्वर । सकल
भूतांचा अहंकारु । पांधरोनि निरंतरु । उल्हासत असे ॥ २ ॥ स्वमायेचें
आडवस्त्र । लावूनि एकला खेळवी सूत्र । बाहेरी नटी छायाचित्र । चौच्याशीं
लक्ष ॥ ३ ॥ तया ब्रह्मादिकीटांता । अशेषांही भूतजातां । देहाकार योग्यता ।
पाहोनि दावी ॥ ४ ॥ तेथ जें देह जयापुढे । अनुरूपणे मांडे । तें भूत तया
आरूढे । हें मी म्हणौनि ॥ ५ ॥ सूत सूतें गुंतलें । तृण तृणेचि बांधलें । का
आत्मबिंबा घेतलें । बालकें जलीं ॥ ६ ॥ तयापरी देहाकारे । आपणपेचि
दुसरे । देखोनि जीव आविष्करे । आत्मबुद्धी ॥ ७ ॥ ऐसेनि शरीराकारीं । यंत्रीं
भूतें अवधारीं । वाहूनि हालवी दोरी । प्राचीनाची ॥ ८ ॥ तेथ जया जें
कर्मसूत्र । मांझूनि ठेविलें स्वतंत्र । तें तिये गती पात्र । होंचि लागे ॥ ९ ॥
किंबहुना धनुर्धरा । भूतांते स्वर्गसंसारा । माजी भोवंडी तृणे वारा । आकाशीं
जैसा ॥ १३१० ॥ भ्रामकाचेनि संगें । जैसें लोहो वेढा रिगे । तैसीं ईश्वरसत्तायोगें ।
चेष्टती भूतें ॥ ११ ॥ जैसे चेष्टा आपुलिया । समुद्रादिक धनंजया । चेष्टती
चंद्राचिया । सनिधीं येकीं ॥ १२ ॥ तया सिंधू भरितें दाटे । सोमकांता पाझरु
फुटे । कुमुदांचकोरांचा फिटे । संकोचु तो ॥ १३ ॥ तैसीं बीजप्रकृतिवशें ।
अनेकें भूतें येकें ईशें । चेष्टवीजती तो असे । तुळ्या हृदयीं ॥ १४ ॥
अर्जुनपण न घेतां । मी ऐसें जें पंडुसुता । उठतसे तें तत्त्वता । तयाचें
रूप ॥ १५ ॥ यालागीं तो प्रकृतीतें । प्रवर्तवील हें निरुतें । आणि झुंजवील
तूतें । न झुंजशी जन्ही ॥ १६ ॥ म्हणौनि ईश्वरु गोसावी । तेणे प्रकृती हे
नेमावी । तिया सुखें राबवावीं । इंद्रियें आपुलीं ॥ १७ ॥ तूं करणें न करणें
दोन्ही । लाऊनि प्रकृतीच्या मानीं । प्रकृतीही कां अधीनी । हृदयस्था जया ॥ १८ ॥

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

तत्प्रसादात्परं शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ ६२ ॥

तया अहं बाचा चित्त आंग । देऊनियां शरण रिग । महोदधी का गांग ।
रिगालें जैसें ॥ १९ ॥ मग तयाचेनि प्रसादें । सर्वोपशांतिप्रमदे । कांतु होऊनियां
स्वानंदें । स्वरूपींचि रमसी ॥ २३२० ॥ संभूति जेणें संभवे । विश्रांति जेथें
विसंवे । अनुभूतिही अनुभवे । अनुभवा जया ॥ २१ ॥ तिये निजात्मपदींचा
रावो । होऊनि ठाकसी अव्ययो । म्हणे लक्ष्मीनाहो । पार्था तूं गा ॥ २२ ॥

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यातरं मया ।

विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥

हें गीतानाम विख्यात । सर्ववाइमयाचें मथित । आत्मा जेणें हस्तगत ।
रत्न होय ॥ २३ ॥ ज्ञान ऐसिया रूढी । वेदांतीं जयाची प्रौढी । वानितां कीर्ति
चोखडी । पातली जगी ॥ २४ ॥ बुद्ध्यादिकें डोळसें । हें जयाचें का
कडवसें । मी सर्वद्रष्ट्याही दिसें । पाहला जया ॥ २५ ॥ तें हें गा आत्मज्ञान ।
मज गौप्याचेंही गुप्त धन । परी तूं म्हणौनि आन । केवीं करूं ॥ २६ ॥
याकारणें गा पांडवा । आम्ही आपुला हा गुह्य ठेवा । तुज दिधला कणवा ।
जाकळिलेपणें ॥ २७ ॥ जैसी भुलली वोसें । माय बोले बाळा दोषें । प्रीति
ही परी तैसें । न करूंचि हो ॥ २८ ॥ येथ आकाश आणि गाळिजे । अमृताही
साली फेडिजे । का दिव्याकरवीं करविजे । दिव्य जैसें ॥ २९ ॥ जयाचेनि
अंगप्रकाशें । पाताळींचा परमाणु दिसे । तया सूर्याही का जैसें । अंजन
सूदलें ॥ १३३० ॥ तैसें सर्वज्ञेंही मियां । सर्वही निर्धारूनियां । निकें होय तें
धनंजया । सांगितलें तुज ॥ ३१ ॥ आतां तूं ययावरी । निकें हें निर्धारीं ।
निर्धारूनि करीं । आवडे तैसें ॥ ३२ ॥ यया देवाचिया बोला । अर्जुनु उगाचि
ठेला । तेथ देवो म्हणती भला । अवंचकु होसी ॥ ३३ ॥ वाढतया पुढें
भुकेला । उपरोधें म्हणे मी धाला । तैं तोचि पीडे आपुला । आणि दोषुही
तया ॥ ३४ ॥ तैसा सर्वज्ञु श्रीगुरु । भेटलिया आत्मनिर्धारु । न पुसिजे जें
आभारु । धरूनियां ॥ ३५ ॥ तैं आपणपेंचि वंचे । आणि पापही वंचनाचें ।
आपणयाचि साचें । चुकविलें तेणे ॥ ३६ ॥ पैं उगेपणा तुझिया । हा
अभिप्रावो कीं धनंजया । जें एकवेळ आवांकुनियां । सांगावें ज्ञान ॥ ३७ ॥
तेथ पार्थु म्हणे दातारा । भलें जाणसी माझिया अंतरा । हें म्हणों तरी दुसरा ।
जाणता असे काई ॥ ३८ ॥ येर ज्ञेय हें जी आघवें । तूं ज्ञाता एकचि स्वभावें ।

मा सूर्यु म्हणौनि वानावें। सूर्यातें काई॥ ३९॥ या बोला श्रीकृष्णों।
म्हणितले काय येणें। हेंचि थोडें गा वानणें। जे बुझतासि तूं॥ १३४०॥

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः।

इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम्॥ ६४॥

तरी अवधान पघळ। करूनियां आणिक येक वेळ। वाक्य माझें
निर्मळ। अवधारीं पां॥ ४१॥ हें वाच्य म्हणौनि बोलिजे। का श्राव्य मग
आयिकिजे। तैसें नक्हे परी तुझें। भाग्य बरवें॥ ४२॥ कूर्मीचिया पिलियां।
दिठी पान्हा ये धनंजया। का आकाश वाहे बापिया। घरींचें पाणी॥ ४३॥
जो व्यवहारु जेथ न घडे। तयाचें फळचि तेथ जोडे। काय दैवें न सांपडे।
सानुकूळें॥ ४४॥ एहवीं द्वैताची वारी। सारूनि ऐक्याच्या परिवरीं। भोगिजे
तें अवधारीं। रहस्य हें॥ ४५॥ आणि निरुपचारा ग्रेमा। विषय होय जें
प्रियोज्जमा। तें दुजें नक्हे कीं आत्मा। ऐसेंचि जाणावें॥ ४६॥ आरिसाचिया
देखिलया। गोमटें कीजे धनंजया। तें तया नोहे आपण्यां-। लागीं
जैसें॥ ४७॥ तैसें पार्था तुझेनि मिषें। मी बोलें आपण्याचि उद्देशें। माझ्या
तुझ्या ठाई असे। मीतूंपण गा॥ ४८॥ म्हणौनि जिव्हारींचें गुज। सांगतसें
जीवासी तुजा। हें अनन्यगतीचें मज। आथी व्यसन॥ ४९॥ पैं जळा
आपणपें देतां। लवण भुल्लें पंडुसुता। कीं आघवें तयाचें होतां। न लजेचि
तें॥ १३५०॥ तैसा तूं माझ्या ठाई। राखों नेणसीचि कांहीं। तरी आतां तुज
काई। गोप्य मी करू॥ ५१॥ म्हणौनि आघवींचि गूढें। जें पाऊनि अति
उघडें। तें गोप्य माझें चोखडें। वाक्य आळक॥ ५२॥

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु।

मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे॥ ६५॥

तरी बाह्य आणि अंतरा। आपुलिया सर्व व्यापारा। मज व्यापकातें
वीरा। विषयो करीं॥ ५३॥ आघवां आंगीं जैसा। वायु मिळोनि आहे
आकाशा। तूं सर्व कर्मी तैसा। मजसीचि आस॥ ५४॥ किंबहुना आपुले
मन। करीं माझें एकायतन। माझेनि श्रवणे कान। भरूनि घालीं॥ ५५॥
आत्मज्ञानें चोखडीं। संत जे माझीं रूपडीं। तेथ दृष्टि पडो आवडी। कामिनी
जैसी॥ ५६॥ मी सर्व वस्तीचें वसौटें। माझीं नामें जियें चोखटें।

तियें जियावया वाटे । वाचेचिये लावीं ॥ ५७ ॥ हातांचें करणें । का पायांचें
चालणें । तें होय मजकारणें । तैसें करीं ॥ ५८ ॥ आपुला अथवा परावा ।
ठारीं उपकरसी पांडवा । तेणे यज्ञे होई बरवा । याज्ञिकु माझा ॥ ५९ ॥ हें
एकैक शिकऊं काई । पैं सेवके आपुल्या ठाई । उरुनि येर सर्वही । मी
सेव्यचि करीं ॥ १३६० ॥ तेथ जाऊनियां भूतद्वेषु । सर्वत्र नमवैन मीचि
एकु । ऐसेनि आश्रयो आत्यंतिकु । लाहसी तूं माझा ॥ ६१ ॥ मग भरलेया
जगाआंतु । जाऊनि तिजयाची मातु । होऊनि ठायील एकांतु । आम्हां
तुम्हां ॥ ६२ ॥ तेव्हां भलतिये आवस्थे । मी तूंते तूं मातें । भोगिसीं ऐसे
आइते । वाढेल सुख ॥ ६३ ॥ आणि तिजें आडल करिते । निमाले अर्जुना
जेथें । तें मीचि म्हणौनि तूं मातें । पावसी शेखीं ॥ ६४ ॥ जैसी जळीची
प्रतिभा । जळनाशीं बिंबा । येतां गाभागोभा । कांहीं आहे ॥ ६५ ॥ पैं पवनु
अंबरा । कां कल्लोलु सागरा । मिळतां आडवारा । कोणाचा गा ॥ ६६ ॥
म्हणौनि तूं आणि आम्हीं । हें दिसताहे देहधर्मी । मग ययाच्या विरामीं । मीचि
होसी ॥ ६७ ॥ यया बोलामाझारीं । होय नक्हे झणें करीं । येथ आन आथी
तरी । तुझीचि आण ॥ ६८ ॥ पैं तुझी आण वाहणें । हें आत्मलिंगातें शिवणें ।
प्रीतीची जाति लाजणें । आठवों नेदी ॥ ६९ ॥ एह्वां वेद्यु निष्प्रपंचु । जेणें
विश्वाभासु हा साचु । आज्ञेचा नटनाचु । काळातें जिणें ॥ १३७० ॥ तो देवो
मी सत्यसंकल्पु । आणि जगाच्या हितीं बापु । मा आणेचा आक्षेपु । कां
करावा ॥ ७१ ॥ परी अर्जुना तुझेनि वेधें । मियां देवपणाचीं बिरुदें ।
सांडिलीं गा मी हें आधें । सगळेनि तुवां ॥ ७२ ॥ पैं काजा आपुलिया । रावो
आपुली आपणया । आण वाहे धनंजया । तैसें हें कीं ॥ ७३ ॥ तेथ अर्जुनु
म्हणे देवें । अचाट हें न बोलवें । जें आमचें काज नांवें । तुझेनि एकें ॥ ७४ ॥
यावरी सांगों बैससी । कां सांगतां भाषही देसी । या तुझिया विनोदासी । पारु
आहे जी ॥ ७५ ॥ कमळवना विकाशु । करी रवीचा एक अंशु । तेथ
आधवाचि प्रकाशु । नित्य दे तो ॥ ७६ ॥ पृथ्वी निवऊनि सागर । भरीजती
येवढे थोरा । वर्षे तेथ मिषांतर । चातकु कीं ॥ ७७ ॥ म्हणौनि औदार्या
तुझेया । मज निमित्त ना म्हणावया । प्राप्ति असे दानीराया । कृपानिधी ॥ ७८ ॥
तंव देवो म्हणती राहें । या बोलाचा प्रस्तावो नोहे । पैं मातें पावसी उपायें ।

साच्चिये णें ॥ ७९ ॥ सैंधव सिंधु पडलिया । जो क्षणु धनंजया । तेण विरेचि
कीं उरावया । कारण कायी ॥ १३८० ॥ तैसें सर्वत्र मातें भजतां । सर्व मी
होतां अहंता । निःशेष जाऊनि तत्त्वता । मीचि होसी ॥ ८१ ॥ एवं माझिये
प्राप्तीवरी । कर्मालगोनि अवधारीं । दाविली तुज उजरी । उपायांची ॥ ८२ ॥
जे आर्थीं तंब पंडुसुता । सर्व कर्मे मज अर्पितां । सर्वत्र प्रसन्नता । लाहिजे
माझी ॥ ८३ ॥ पाठीं माझ्या इये प्रसादीं । माझें ज्ञान जाय सिद्धी । तेण
मिसळिजे त्रिशुद्धी । स्वरूपीं माझ्या ॥ ८४ ॥ मग पार्था तिये ठायीं । साध्य
साधन होय नाहीं । किंबहुना तुज कांहीं । उरेचि ना ॥ ८५ ॥ तरी सर्व कर्मे
आपुलीं । तुवां सर्वदा मज अर्पिलीं । तेण प्रसन्नता लाधली । आजि हे
माझी ॥ ८६ ॥ म्हणौनि येण प्रसादबळे । नव्हे झुंजाचेनि आडळे । न ठकेचि
येकवेळे । भाळलों तुज ॥ ८७ ॥ जेणे सप्रपंच अज्ञान जाये । येकु मी गोचरु
होये । तें उपपत्तीचेनि उपायें । गीतारूप हें ॥ ८८ ॥ मियां ज्ञान तुज आपुले ।
नानापरी उपदेशिले । येणे अज्ञानजात सांडीं वियाले । धर्माधर्म जें ॥ ८९ ॥

सर्वधर्मान्यरित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज ।

अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥

आशा जैसी दुःखातें । व्याली निंदा दुरितें । हें असो जैसें दैन्यातें ।
दुर्भगत्व ॥ १३९० ॥ तैसें स्वर्गनरकसूचक । अज्ञान व्याले धर्मादिक । तें
सांडूनि घालीं अशेख । ज्ञाने येणे ॥ ९१ ॥ हातीं घेऊनि तो दोरु । सांडिजे
जैसा सर्पाकारु । कां निद्रात्यागे घराचारु । स्वप्नांचा जैसा ॥ ९२ ॥ ना ना
सांडिलेनि कवळे । चंद्रीचें धुये पिंवळे । व्याधित्यागे कडुवाळे- । पण
मुखाचें ॥ ९३ ॥ अगा दिवसा पाठीं देउनी । मृगजळ घाये त्यजुनी । कां
काष्ठत्यागे वन्ही । त्यजिजे जैसा ॥ ९४ ॥ तैसें धर्माधर्माचें टवाळ । दावी
अज्ञान जें कां मूळ । तें त्यजूनि त्यजीं सकळ । धर्मजात ॥ ९५ ॥ मग अज्ञान
निमालिया । मीचि येकु असें अपैसया । सनिद्र स्वप्न गेलिया । आपणपे
जैसें ॥ ९६ ॥ तैसा मी एकवांचूनि कांहीं । मग भिन्नाभिन्न आन नाहीं ।
सोऽहंबोधें तयाच्या ठायीं । अनन्यु होय ॥ ९७ ॥ पैं आपुलेनि भेदेविण । माझें
जाणिजे जें एकपण । तयाचि नांव शरण । मज येणे गा ॥ ९८ ॥

जैसें घटाचेनि नाशें। गगनीं गगन प्रवेशे। मज शरण येणे तैसें। ऐक्य करी॥१९॥ सुवर्णमणि सोनया। ये कल्लोळु जैसा पाणिया। तैसा मज धनंजया। शरण ये तूं॥२०॥ वांचूनि सागराच्या पोटीं। बडवानळु शरण आला किरीटी। जाळूनि ठाके तया गोठी। वाळूनि दे पां॥२॥ मजही शरण रिघिजे। आणि जीवत्वेचि असिजे। धिग् बोली यिया न लजे। प्रज्ञा केवीं॥३॥ अगा प्राकृताही राया-। आंगीं पडे जें धनंजया। तें दासिरुंहि कीं तया-। समान होय॥४॥ मा मी विश्वेश्वरु भेटे। आणि जीवग्रंथी न सुटे। हे बोल नको वोखटें। कानीं लाऊ॥५॥ म्हणौनि मी होऊनि मातें। सेवणे आहे आयितें। तें करीं हातां येतें। ज्ञाने येणे॥६॥ मग ताकौनियां काढिलें। लोणी मागौतें ताकीं घातलें। परी न घेपेचि कांहीं केलें। तेणे जेवीं॥७॥ तैसें अद्यत्वें मज। शरण रिघालिया तुज। धर्माधर्म हे सहज। लागतील ना॥८॥ लोह उभें खाय माती। तें परिसाचिये संगतीं। सोनें जालया पुढती। न शिविजे मळें॥९॥ हें असो काष्ठापासोनि। मथूनि घेतलिया वन्ही। मग काष्ठेंही कोंडोनी। न ठके जैसा॥१०॥ अर्जुना काय दिनकरु। देखत आहे अंधारु। कीं प्रबोधीं होय गोचरु। स्वप्नभ्रमु॥११॥ तैसें मजसीं एकवटलेया। मी सर्वरूप वांचूनियां। आन कांहीं उरावया। कारण असे॥१२॥ म्हणौनि तयाचें कांहीं। चिंतीं ना आपुल्या ठाई। तुझें पापपुण्य पाहीं। मीचि होईन॥१३॥ तेथ सर्वबंधलक्षणें। पायें उरावें दुजेपणें। तें माझ्या बोधीं वायाणें। होऊनि जाईल॥१४॥ जळीं पडिलिया लवणा। सर्वही जळ होय विचक्षणा। तुज मी अनन्यशरणा। होईन तैसा॥१५॥ येतुलेनि आपैसया। सुटलाचि आहासी धनंजया। घेई मज प्रकाशोनियां। सोडवीन तूतें॥१६॥ याकारणे पुढतीं। हे आधी न वाहे चित्तीं। मज एकासि ये सुमती। जाणोनि शरण॥१७॥ ऐसें सर्वरूपरूपसें। सर्वदृष्टिडोळसें। सर्वदेशनिवासें। बोलिलें श्रीकृष्णो॥१८॥ मग सांवळ सकंकणु। बाहु पसरोनि दक्षिण। आलिंगिला स्वशरणु। भक्तराजु तो॥१९॥ न पवतां जयातें। काखे सूनि बुद्धीतें। बोलणे मागौतें। वोसरलें॥२०॥ ऐसें जें कांहीं एक। बोला बुद्धीसिही अटक। तें द्यावया मिष। खेवाचें केलें॥२१॥

हृदया हृदय येक जालें। ये हृदयींचं ते हृदयीं घातलें। द्वैत न मोडितां केलें। आपणाएसें अर्जुना ॥ २१ ॥ दीपें दीप लाविला। तैसा परिष्वंगु तो जाला। द्वैत न मोडितां केला। आपणां पार्थु ॥ २२ ॥ तेव्हां सुखाचा मग तया। पूरु आला जो धनंजया। तेथ वाडु तळी बुडोनियां। ठेला देवो ॥ २३ ॥ सिंधू सिंधूतें पावों जाये। तें पावणे ठाके दुणा होये। वरी रिगे पुरवणिये। आकाशाही ॥ २४ ॥ तैसें तयां दोघांचं मिळणे। दोघां नावरे जाणावें कवणे। किंबहुना श्रीनारायणे। विश्व कोंदलें ॥ २५ ॥ एवं वेदाचें मूळसूत्र। सर्वाधिकरैकपवित्र। श्रीकृष्णं गीताशास्त्र। प्रकट केलें ॥ २६ ॥ येथ गीता मूळ वेदां। ऐसें केवीं पां आलें बोधा। हें म्हणाल तरी प्रसिद्धा। उपपत्ति सांगों ॥ २७ ॥ तरी जयाच्या निश्वासीं। जम्म झाले वेदराशी। तो सत्यप्रतिज्ञ पैजेसीं। बोलला स्वमुखें ॥ २८ ॥ म्हणौनि वेदां मूळभूत। गीता म्हणों हें होय उचित। आणिकही येकी येश। उपपत्ति असे ॥ २९ ॥ जें न नशतु स्वरूपें। जयाचा विस्तार जेथ लये। तें तयाचें म्हणिये। बीज जर्गीं ॥ १४३० ॥ तरी कांडंत्रयात्मकु। शब्दराशी अशेखु। गीतेमार्जीं असे रुखु। बीर्जीं जैसा ॥ ३१ ॥ म्हणौनि वेदांचें बीज। श्रीगीता होय हें मज। गमे आणि सहज। दिसतही आहे ॥ ३२ ॥ जे वेदांचे तिन्ही भाग। गीते उमठले असती चांग। भूषणरत्नं सर्वांग। शोभलें जैसें ॥ ३३ ॥ तियेचि कर्मादिकें तिन्ही। कांडें कोणकोणे स्थार्नीं। गीते आहाति तें नयनीं। दाखऱं आईक ॥ ३४ ॥ तरि पहिला जो अध्यावो। तो शास्त्रप्रवृत्तिप्रस्तावो। द्वितीर्यों सांख्यसद्भावो। प्रकाशिल ॥ ३५ ॥ मोक्षदानीं स्वतंत्र। ज्ञानप्रधान हें शास्त्र। येतुलालें दुर्जीं सूत्र। उभारिलें ॥ ३६ ॥ मग अज्ञानें बांधलेयां। मोक्षपदीं बैसावया। साधनारंभु तो तृतीया-। ध्यायीं बोलिला ॥ ३७ ॥ जे देहाभिमानबंधें। सांडूनि काम्यनिषिद्धें। विहित परी अप्रमादें। अनुष्ठावें ॥ ३८ ॥ ऐसेनि सद्भावें कर्म करावें। हा तिजा अध्यावो जो देवें। निर्णय केला तें जाणावें। कर्मकांड येथ ॥ ३९ ॥ आणि तेंचि नित्यादिक। अज्ञानाचें आवश्यक। आचरतां मोचक। केवीं होय पां ॥ १४४० ॥ ऐसी अपेक्षा जालिया। बद्ध मुमुक्षुते आलिया। देवें ब्रह्मार्पणत्वें क्रिया। सांगितली ॥ ४१ ॥ जे देहवाचामानसें। विहित निपजे जें जैसें। तें एक ईश्वरोदेशें। कीजे म्हणितलें ॥ ४२ ॥ हेंचि ईश्वरीं कर्मयोगें। भजनकथनाचें

खागें। आदरिले शेषभागें। चतुर्थाचेनी ॥ ४३ ॥ तें विश्वरूप अकरावा। अध्यावो संपे जंव आघवा। तंव कर्म ईशु भजावा। हें जें बोलिले ॥ ४४ ॥ तें अष्टाध्यायीं उघड। जाण येथें देवताकांड। शास्त्र सांगतसे आड। मोडूनि बोले ॥ ४५ ॥ आणि तेणेचि ईशप्रसादें। श्रीगुरुसंप्रदायलब्धें। साच ज्ञान उद्घेथे। कोंवळे जें ॥ ४६ ॥ तें अद्वेष्टादिप्रभृतिकीं। अथवा अमानित्वादिकीं। वाढविजे म्हणौनि लेखीं। बारावा गणू ॥ ४७ ॥ तो बारावा अध्याय आदी। आणि पंथरावा अवधी। ज्ञानफलपाकसिद्धी। निरूपणासीं ॥ ४८ ॥ म्हणौनि चहूंही इहीं। ऊर्ध्वमूळांतीं अध्यायीं। ज्ञानकांड ये ठारीं। निरूपिजे ॥ ४९ ॥ एवं कांडत्रयनिरूपणी। श्रुतीचि हे कोडिसवाणी। गीतापद्यरत्नांचीं लेणीं। लेयिली आहे ॥ १४५० ॥ हें असो कांडत्रयात्मक। श्रुति मोक्षरूप फल येक। बोभावे जें आवश्यक। ठाकावें म्हणौनि ॥ ५१ ॥ तयाचेनि साधनज्ञानेसीं। वैर करी जो प्रतिदिवशीं। तो अज्ञानवर्ग षोडशीं। प्रतिपादिजे ॥ ५२ ॥ तोचि शास्त्राचा बोलावा। घेवोनि वैरी जिणावा। हा निरोपु तो सतरावा। अध्याय येथ ॥ ५३ ॥ ऐसा प्रथमालागोनी। सतरावा लाणी करूनी। आत्मनिश्वास विवरूनि। दाविला देवें ॥ ५४ ॥ तया अर्थजातां अशेषा। केला तात्पर्याचा आवांका। तो हा अठरावा देखा। कलशाध्यायो ॥ ५५ ॥ एवं सकलमंख्यासिद्धु। श्रीभगवद्गीताप्रबंधु। हा औदार्ये आगळा वेदु। मूर्तु जाण ॥ ५६ ॥ वेदु संपन्नु होय ठाई। परी कृपणु ऐसा आनु नाहीं। जे कानीं लागला तिहीं। वर्णाच्याचि ॥ ५७ ॥ येरां भवव्यथा ठेलियां। स्त्रीशूद्रादिकां प्राणियां। अनवसर मांडूनियां। राहिला आहे ॥ ५८ ॥ तरी मज पाहतां तें मागील उणे। फेडावया गीतापणे। वेदु वेठला भलेणे। सेव्य होआवया ॥ ५९ ॥ ना हे अर्थु रिगोनि मनीं। श्रवणे लागोनि कानीं। जपमिषें वदनीं। वसोनियां ॥ १४६० ॥ ये गीतेचा पाठु जो जाणे। तयाचेनि सांगातीपणे। गीता लिहोनि वाहाणे। पुस्तकमिषें ॥ ६१ ॥ ऐसैसा मिसकटा। संसाराचा चोहटां। गवादी घालीत चोखटा। मोक्षसुखाची ॥ ६२ ॥ परी आकाशीं वसावया। पृथ्वीवरी बैसावया। रविदीपी राहाटावया। आवारु नभ ॥ ६३ ॥ तेवीं उत्तम अथम ऐसें। सेवितां कवणातेही न पुसे। कैवल्यदाने सरिसें। निववीत जगा ॥ ६४ ॥ यालगीं मागिली कुटी। भ्याला वेदु गीतेच्या पोटीं। रिगाला आतां गोमटी।

कीर्ति पातला ॥ ६५ ॥ म्हणौनि वेदाची सुसेव्यता । ते हे मूर्त जाण श्रीगीता ।
 श्रीकृष्णं पंडुसुता । उपदेशिली ॥ ६६ ॥ परी वत्साचेनि वोरसें । दुधतें होय
 घरोदेशें । जालें पांडवाचेनि मिरें । जगदुद्धरण ॥ ६७ ॥ चातकाचिये कणवें ।
 मेघु पाणियेसिं धांवे । तेथ चराचर आधवें । निवालें जेर्वीं ॥ ६८ ॥ कां
 अनन्यगतीकमळा- । लागीं सूर्य ये वेळोवेळां । कीं सुखिया होईजे डोळां ।
 त्रिभुवनींचा ॥ ६९ ॥ तैसें अर्जुनाचेनि व्याजें । गीता प्रकाशूनि श्रीराजें ।
 संसारायेवढें थोर ओझें । फेडिलें जगाचें ॥ १४७० ॥ सर्वशास्त्ररत्नदीप्ती ।
 उजळिता हा त्रिजगती । सूर्यु नव्हे लक्ष्मीपती- । वक्त्राकाशींचा ॥ ७१ ॥
 बाप कुळ तें पवित्र । जेथिंचा पार्थु या ज्ञाना पात्र । जेणे गीता केलें शास्त्र ।
 आवारु जगा ॥ ७२ ॥ हें असो मग तेणे । सद्गुरु श्रीकृष्णें । पार्थाचें
 मिसळणें । आणिलें द्वैता ॥ ७३ ॥ पाठीं म्हणतसे पांडवा । शास्त्र हें मानलें
 कीं जीवा । तेथ येरु म्हणे देवा । आपुलिया कृपा ॥ ७४ ॥ तरी निधान
 जोडावया । भागय घडे गा धनंजया । परी जोडिलें भोगावया । विपायें
 होय ॥ ७५ ॥ पैं क्षीरसागरायेवढें । अविरजी दुधाचें भांडें । सुरां असुरां
 केवढें । मथितां जालें ॥ ७६ ॥ तें सायासही फळा आलें । जें अमृतही डोळां
 देखिलें । परी वरिचिली चुकलें । जतनेतें ॥ ७७ ॥ तेथ अमरत्वा वोगरिलें । तें
 मरणाचिलागीं जालें । भोगां नेणतां जोडलें । ऐसें आहे ॥ ७८ ॥ नहुषु
 स्वर्गांधिपति जाहला । परी राहाटीं भांबावला । तो भुजंगत्व पावला । नेणसी
 कायी ॥ ७९ ॥ म्हणौनि बहुत पुण्य तुवां । केलें तेणे धनंजया । आजि
 शास्त्रराजा इया । जालासि विषयो ॥ १४८० ॥ तरी ययाचि शास्त्राचेनि ।
 संप्रदायें पांघुरौनि । शास्त्रार्थु हा निकेनि । अनुष्ठीं हो ॥ ८१ ॥ एहवीं
 अमृतमंथना- । सारिखें होईल अर्जुना । जरी रिघसी अनुष्ठाना । संप्रदायेंवीण ॥ ८२ ॥
 गाय धड जोडे गोमटी । तें तैंचि पिवों ये किरीटी । जैं जाणिजे हातवटी ।
 सांजवणीची ॥ ८३ ॥ तैसा श्रीगुरु प्रसन्न होये । शिष्य विद्याही कीर लाहे ।
 परी ते फळे संप्रदायें । उपासिलिया ॥ ८४ ॥ म्हणौनि शास्त्रीं जो इये । उचितु
 संप्रदायो आहे । तो ऐक आतां बहुवें । आदरेंसीं ॥ ८५ ॥

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।

न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥६७॥

तरी तुवां हें जें पार्था । गीताशास्त्र लाधलें आस्था । तें तपोहीना सर्वथा । सांगावें ना हो ॥८६॥ अथवा तापसुही जाला । परी गुरुभक्तीं जो ढिला । तो वेदीं अंत्यजु वाळिला । तैसा वाळीं ॥८७॥ नातरी पुरोडाश जैसा । न घाये वृद्ध तरी वायसा । गीता नेदी तैसी तापसा । गुरुभक्तिहीना ॥८८॥ का तपही जोडे देहीं । भजे गुरुदेवांच्या ठायीं । परी आकर्णनीं नाहीं । चाड जरी ॥८९॥ तरी तो मागील दोहीं आंगीं । उत्तम होय कीर जगीं । परी या श्रवणालागीं । योग्यु नोहे ॥१४९०॥ मुक्ताफळ भलतैसें । हो परी मुख नसे । तंव गुण प्रवेशे । तेथ कायी ॥९१॥ सागरु गंभीर होये । हें कोण ना म्हणत आहे । परी वृष्टि वायां जाये । जाली तेथ ॥९२॥ धालिया दिव्यान्न सुवावें । मग जें वायां धाडावें । तें आर्ती कां न करावें । उदारपण ॥९३॥ म्हणौनि योग्य भलतैसें । होतु परी चाड नसे । तरी झाणे वानिवसें । देसी हें तयां ॥९४॥ रूपाचा सुजाणु डोला । वोडवूं ये कायि परिमळा । जेथ जें माने तें फळा । तेथचि ये गा ॥९५॥ म्हणौनि तपी भक्ति । पाहावे ते सुभद्रापती । परी शास्त्रश्रवणीं अनासक्ति । वाळावेचि ते ॥९६॥ नातरी तपभक्ति । होऊनि श्रवणीं आर्ति । आथी ऐसीही आयती । देखसी जरी ॥९७॥ तरी गीताशास्त्रनिर्मिता । जो मी सकळलोकशास्ता । तया मातें सामान्यता । बोलेल जो ॥९८॥ माझ्या सज्जनेसिं मातें । पैशून्याचेनि हातें । येक आहाती तयांतें । योग्य न म्हण ॥९९॥ तयांची येर आघवी । सामग्री ऐसी जाणावी । दीपेंवीण ठाणदिवी । रात्रीची जैसी ॥१५००॥ अंग गोरें आणि तरुणें । वरी लेइलें आहे लेणें । परी येकलेनि प्राणें । सांडिलें जेवीं ॥१॥ सोनयाचें सुंदर । निर्वाळिलें होय घर । परी सर्पागना द्वार । रुंधलें आहे ॥२॥ निपजे दिव्यान्न चोखट । परी मार्जीं असे काळकूट । असो मैत्री कपट- । गर्भिणी जैसी ॥३॥ तैसी तपभक्तिमेधा । तयाची जाण प्रबुद्धा । जो माझीयांची कां निंदा । माझीचि करी ॥४॥ याकारणे धनंजया । तो भक्तु मेधावी तपिया । तरी नको बापा इया । शास्त्रा आतळों देवों ॥५॥ काय बहु बोलों निंदका । योग्य स्त्रष्ट्याहीसारिखा । गीता हे कवतिका । लागींही

नेदीं ॥ ६ ॥ म्हणौनि तपाचा धनुर्धरा । तळीं दाटोनि गाडोरा । वरी गुरुभक्तीचा
पुरा । प्रासादु जो जाल ॥ ७ ॥ आणि श्रवणेच्छेचा पुढां । दारवंटा सदा
उघडा । वरी कलशु चोखडा । अनिंदारलांचा ॥ ८ ॥

य इमं परमं गुह्यं मदभक्तेष्वभिधास्यति ।

भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्वत्यसंशयः ॥ ६८ ॥

ऐशा भक्तालयीं चोखटीं । गीतारतेश्वरु हा प्रतिष्ठीं । मग माझिया
संवसाटी । तुकसी जगीं ॥ ९ ॥ का जे एकाक्षरपणेंसीं । त्रिमात्रकेचिये कुशीं ।
प्रणवु होतां गर्भवासीं । सांकडला ॥ १५१० ॥ तो गीतेचिया बाहाळीं ।
वेदबीज गेलें पाहाळीं । कीं गायत्री फुलीं फलीं । श्लोकांच्या आली ॥ ११ ॥
ते हे मंत्रहस्य गीता । मेळवी जो माझिया भक्ता । अनन्यजीवना माता ।
बाळका जैसी ॥ १२ ॥ तैसी भक्तां गीतेसीं । भेटी करी जो आदरेसीं । तो
देहापाठीं मजसीं । येकचि होय ॥ १३ ॥

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।

भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ ६९ ॥

आणि देहाचेंही लेणे । लेऊनि वेगळेपणे । असे तंव जीवेंप्राणे । तोचि
पढिये ॥ १४ ॥ ज्ञानियां कर्मठां तापसां । यया खुणेचिया माणुसां- । माजीं
तो एकु गा जैसा । पढिये मज ॥ १५ ॥ तैसा भूतळीं आघवा । आन न देखें
पांडवा । जो गीता सांगे मेळावा । भक्तजनांचा ॥ १६ ॥ मज ईश्वराचेनि
लोभें । हे गीता पढतां अक्षोभें । जो मंडन होय सभे । संतांचिये ॥ १७ ॥
नवपल्लवीं रोमांचितु । मंदानिलें कांपवितु । आमोदजलें बोलवितु । फुलांचे
डोळे ॥ १८ ॥ कोकिला कलरवाचेनि मिषें । सदगद बोलवीत जैसें । वसंत
का प्रवेशे । मदभक्तआरामीं ॥ १९ ॥ का जन्माचें फळ चकोरां । होत जैं चंद्र
ये अंबरा । नाना नवघन मयूरां । वो देत पावे ॥ १५२० ॥ तैसा सज्जनांच्या
मेळापीं । गीतापद्यरत्नीं उमरीं । वर्षे जो माझ्या रूपीं । हेतु ठेऊनि ॥ २१ ॥
मग तयाचेनि पाडें । पढियंते मज फुडें । नाहींचि गा मागेंपुढें । न्याहाळितां ॥ २२ ॥
अर्जुना हा ठायवरी । मी तयाते सूये जिव्हारीं । जो गीतार्थाचें करी । परगुणे
संतां ॥ २३ ॥

अध्येष्यते च य इमं धर्मं संवादमावयोः।

ज्ञानयज्जेन तेनाहमिष्टः स्यामिति ते मतिः॥ ७० ॥

पैं माङ्गिया तुङ्गिया मिळणीं। वाढीनली जे हे कहाणी। मोक्षधर्म का जिणीं। आलसे जेथें॥ २४॥ तो हा सकलार्थप्रबोधु। आम्हां दोघांचा संवादु। न करितां पदभेदु। पाठेंचि जो पढे॥ २५॥ तेणे ज्ञानाळीं प्रदीपीं। मूळ अविद्येचिया आहुती। तोषविला होय सुमती। परमात्मा मी॥ २६॥ घेऊनि गीतार्थ उगाणा। ज्ञानिये जें विचक्षणा। ठाकती तें गाणावाणा। गीतेचा तो लाहे॥ २७॥ गीतापाठकासि असे। फल अर्थज्ञाचि सरिसें। गीता माउलियेसि नसे। जाणें ताहें॥ २८॥

श्रद्धावाननसूयश्च श्रृणुयादपि यो नरः।

सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम्॥ ७१ ॥

आणि सर्वमार्गी निंदा। सांडूनि आस्था पैं शुद्धा। गीताश्रवणीं श्रद्धा। उभारी जो॥ २९॥ तयाच्या श्रवणपुटीं। गीतेचीं अक्षरें जंब ऐठीं। होतीना तंब उठाउठीं। पलेचि पाप॥ १५३०॥ अटवियेमार्जीं जैसा। वन्हि रिघतां सहसा। लंघिती का दिशा। वनौकें तियें॥ ३१॥ का उदयाचळकुळीं। झळकतां अंशुमाळी। तिमिरें अंतराळीं। हारपती॥ ३२॥ तैसा कानाच्या महाद्वारीं। गीता गजर जेथ करी। तेथ सृष्टीचिये आदीवरी। जायचि पाप॥ ३३॥ ऐसी जन्मवेली धुवट। होय पुण्यरूप चोखट। याहीवरी अचाट। लाहे फल॥ ३४॥ जे इये गीतेचीं अक्षरें। जेतुलीं का कर्णद्वारे। रिघती तेतुले होती पुरे। अश्वमेध कीं॥ ३५॥ म्हणौनि श्रवणें पायें जाती। आणि धर्म धरी उन्नती। तेणे स्वर्गराज्य संपत्ती। लाहेचि शेखीं॥ ३६॥ तो पैं मज यावयालागीं। पहिले पेणे करी स्वर्गी। मग आवडे तंब भोगी। पाठीं मजचि मिळे॥ ३७॥ ऐसी गीता धनंजया। ऐकतया आणि पढतया। फले महानंदें मियां। बहु काय बोलें॥ ३८॥ याकारणें हें असो। परी जयालागीं शास्त्रातिसो। केला तें तंब तुज पुसों। काज तुझें॥ ३९॥

कच्चिदेतच्छुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा।

कच्चिदज्ञानसम्मोहः प्रनष्टस्ते धनंजय॥ ७२॥

तरी सांग पां पांडवा । हा शास्त्रसिद्धांतु आधवा । तुज एकचित्तं फावा ।
 गेल आहे ॥ १५४० ॥ आम्हीं जैसें जया रीतीं । उगाणिले कानांच्या हातीं ।
 येरीं तैसेचि तुळ्या चित्तीं । पैठें केलें कीं ॥ ४१ ॥ अथवा माझारीं । गेलं
 सांडिविखुरी । किंवा उपेक्षेवरी । वाळूनि सांडिले ॥ ४२ ॥ जैसें आम्हीं
 सांगितले । तैसेचि हृदयीं फावले । तरी सांग पां वहिले । पुसेन तें मी ॥ ४३ ॥
 तरी स्वाज्ञानजनिते । मागिले मोहें तूतें । भुलविले तो येथें । असे कीं
 नाहीं ॥ ४४ ॥ हें बहु पुसों काई । सांगें तू आपल्या ठाई । कर्माकर्म कांहीं ।
 देखतासी ॥ ४५ ॥ पार्थु स्वानंदैकरसे । विरेल ऐसा भेददशे । आणिला येणे
 मिषें । प्रश्नाचेनि ॥ ४६ ॥ पूर्णब्रह्म जाला पार्थु । तरी पुढील साधावया
 कार्यार्थु । मर्यादा श्रीकृष्णानाथु । उल्लंघों नेदी ॥ ४७ ॥ एहवीं आपुले करणे ।
 सर्वज्ञ काय तो नेणे । परी केलें पुसणे । याचिलागीं ॥ ४८ ॥ एवं करोनियां
 प्रश्न । नसतेंचि अर्जुनपण । आणूनियां जालें पूर्णपण । तें बोलवी
 स्वयें ॥ ४९ ॥ मग क्षीराब्धीते सांडितु । गगनीं पुंजु मंडितु । निवडे जैसा न
 निवडितु । पूर्णचंद्रु ॥ १५५० ॥ तैसा ब्रह्म मी हें विसरे । तेथ जगाचि ब्रह्मत्वे
 भरे । हेंही सांडी तरी विरे । ब्रह्मपणही ॥ ५१ ॥ ऐसा मोडतु मांडतु ब्रह्में । तो
 दुःखें देहाचिये सीमे । मी अर्जुन येणे नामे । उभा ठेला ॥ ५२ ॥ मग कांपतां
 करताळीं । दडपूनि रोमावळी । पुलिका स्वेदजळीं । जिरऊनियां ॥ ५३ ॥
 प्राणक्षोभें डोलतया । आंगा आंगचि टेंकया । सूनि स्तंभु चाळया ।
 भुलौनियां ॥ ५४ ॥ नेत्रयुगुळाचेनि वोतें । आनंदामृताचें भरितें । वोसंडत तें
 मागुतें । काढूनियां ॥ ५५ ॥ विविधा औत्सुक्यांची दाटी । चीप दाटत होती
 कंठीं । ते करूनियां पैठी । हृदयामार्जीं ॥ ५६ ॥ वाचेचें वितुलणे । सांवरूनि
 प्राणे । अक्रमाचें श्वसणे । ठेऊनि ठायीं ॥ ५७ ॥

अर्जुन उवाच

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाऽच्युत ।

स्थितोऽस्मि गतसन्देहः करिष्ये वचनं तव ॥ ७३ ॥

मग अर्जुन म्हणे काय देवो । पुसताति आवडे मोहो । तरी तो सकुटुंब
 गेला जी ठावो । घेऊनि आपुला ॥ ५८ ॥ पासीं येऊनि दिनकरें । डोळ्यांते

आंधारें । पुसिजे हें कायि सरे । कोणे गांवीं ॥ ५९ ॥ तैसा तूं श्रीकृष्णराया ।
 आमुचिया डोळयां । गोचर हेंचि कायिसया । न पुरे तंव ॥ १५६० ॥ वरी
 लोभें मायेपासूनी । तें सांगसी तोंड भरूनी । जें कायिसेनिही करूनी । जाणूं
 नये ॥ ६१ ॥ आतां मोह असे कीं नाहीं । हें ऐसें जी पुससी काई । कृतकृत्य
 जाहलें पाहीं । तुझेपणे ॥ ६२ ॥ गुंतलें होतों अर्जुनगुणे । तो मुक्त जालें
 तुझेपणे । आतां पुसणे सांगणे । दोन्ही नाहीं ॥ ६३ ॥ मी तुझेनि प्रसादें ।
 लाधलेनि आत्मबोधें । मोहाचे तथा कांदे । नेदीच उरों ॥ ६४ ॥ आतां करणें
 का न करणे । हें जेणे उठी दुजेपणे । तें तूं वांचूनि नेणे । सर्वत्र गा ॥ ६५ ॥
 येविषयीं माझ्या ठायीं । संदेहाचें नुरेचि कांहीं । त्रिशुद्धी कर्म जेथ नाहीं । तें
 मी जालें ॥ ६६ ॥ तुझेनि मज मी पावोनी । कर्तव्य गेलें निपटूनी । परी आज्ञा
 तुझी वांचोनि । आन नाहीं प्रभो ॥ ६७ ॥ कां जें दूश्य दूश्यातें नाशी । जें
 दुजें द्वैतातें ग्रासी । जें एक परी सर्वदेशीं । वसवी सदा ॥ ६८ ॥ जयाचेनि
 संबंधें बंधु फिटे । जयाचिया आशा आस तुटे । जें भेटलया सर्व भेटे ।
 आपणपांचि ॥ ६९ ॥ तें तूं गुरुलिंग जी माझें । जें येकलेपणींचें विरजे ।
 जयालगीं वोलांडिजे । अद्वैतबोधु ॥ १५७० ॥ आपणचि होऊनि ब्रह्म ।
 सारिजे कृत्याकृत्यांचे काम । मग कीजे का निःसीम । सेवा जयाची ॥ ७१ ॥
 गंगा सिंधु सेवूं गेली । पावतांचि समुद्र जाली । तेवीं भक्तां सेल दिधली ।
 निजपदाची ॥ ७२ ॥ तो तूं माझा जी निरुपचारु । श्रीकृष्णा सेव्य सदगुरु ।
 मा ब्रह्मतेचा उपकारु । हाचि मानीं ॥ ७३ ॥ जें मज तुम्हां आड । होतें
 भेदाचें कवाड । तें फेडोनि केलें गोड । सेवासुख ॥ ७४ ॥ तरी आतां तुझी
 आज्ञा । सकलदेवाधिदेवराज्ञा । करीन देई अनुज्ञा । भलतियेविषयीं ॥ ७५ ॥
 यया अर्जुनाचिया बोला । देवो नाचे सुखें भुलला । म्हणे विश्वफला जाला ।
 फल हा मज ॥ ७६ ॥ उणेनि उमचला सुधाकरु । देखुनी आपला कुमरु ।
 मर्यादा क्षीरसागरु । विसरेचिना ॥ ७७ ॥ ऐसें संवादाचिया बहुलां । लग
 दोघांचियां आंतुला । लागलें देखोनि जाला । निर्भरु संजयो ॥ ७८ ॥ तेणे
 म्हणतसे संजयो । बाप कृपानिधी रावो । तो आपुला मनोभावो अर्जुनेसी
 केला ॥ ७९ ॥ तेणे उचंबळलेपणे । संजय धृतराष्ट्रातें म्हणें । जी कैसे
 बादरायणे । रक्षिलें दोये ॥ १५८० ॥ आजि तुमते अवधारा । नाहीं चर्मचक्षूही

संसारा । कीं ज्ञानतृष्णिव्यवहारा । आणिलेती ॥ १५८१ ॥ आणि रथींचिये राहाटी । घेई जो घोडेयासाठीं । तया आम्हां या गोष्टी । गोचरा होती ॥ ८२ ॥ वरी जुङ्झाचें निर्वाण । मांडले असे दारुण । दोहीं हारीं आपण । हारपिजे जैसें ॥ ८३ ॥ येवढा जिये सांकडां । कैसा अनुग्रहो पैं गाढा । जे ब्रह्मानंदु उघडा । भोगवीतसे ॥ ८४ ॥ ऐसें संजय बोलिला । परी न द्रवे येरु उगला । चंद्रकिरणीं शिवतला । पाषाणु जैसा ॥ ८५ ॥ हे देखोनि तयाची दशा । मग करीचिना सरिसा । परी सुखें जाला पिसा । बोलतसे ॥ ८६ ॥ भुलविला हर्षवेगें ॥ म्हणौनि धृतराष्ट्रा सांगे । एन्हवीं नव्हे तयाजोगें । हें कीर जाणे ॥ ८७ ॥

संजय उवाच

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
संवादमिममत्रौषमदभुतं रोमहर्षणम् ॥ ७४ ॥

मग म्हणे पैं कुरुराजा । ऐसा बंधुपत्र तो तुझा । बोलिला तें अधोक्षजा । गोड जालें ॥ ८८ ॥ अगा पूर्वांपर सागर । हा नामासीचि सिनार । येर आधवें तें नीर । एक जैसें ॥ ८९ ॥ तैसा श्रीकृष्ण पार्थ ऐसें । हें आंगाचिपासीं दिसे । मग संवादीं जी नसे । कांहींचि भेदु ॥ १५९० ॥ पैं दर्पणाहूनि चोखें । दोन्ही होती सन्मुखें । तेथ येरीं येर देखे । आपणयें जैसें ॥ ९१ ॥ तैसा देवेंसीं पंडुसुतु । आपणयें देवीं देखतु । पांडवेंसीं देखे अनंतु । आपणयें पार्थी ॥ ९२ ॥ देव देवो भक्तालागीं । जिये विवरूनि देखे आंगीं । येरु तियेचेही भागीं । दोन्ही देखे ॥ ९३ ॥ आणिक कांहींच नाहीं । म्हणौनि करिती काई । दोघे येकपणें पाहीं । नांदताती ॥ ९४ ॥ आतां भेदु जरी मोडे । तरी प्रश्नोत्तर कां घडे । ना भेदुचि तरी जोडे । संवादमुख कां ॥ ९५ ॥ ऐसें बोलतां दुजेपणें । संवादीं द्वैत गिळणें । तें ऐकिले बोलणें । दोघांचें मियां ॥ ९६ ॥ उटूनि दोन्ही आरसे । बोडविलिया सरिसे । कोण कोणा पाहातसे । कल्पावें पां ॥ ९७ ॥ कां दीपासन्मुखु । ठेविलिया दीपकु । कोण कोणा अर्थिकु । कोण जाणें ॥ ९८ ॥ ना ना अर्कापुढें अर्कु । उदयलिया आणिकु । कोण म्हणे प्रकाशकु । प्रकाश्य कवण ॥ ९९ ॥ हें निर्धारसं जातां फुढें । निर्धारासि ठक पडे । ते दोघे

जाले येवढे । संवादे सरिसे ॥ १६०० ॥ जी मिळतां दोन्ही उदकें । मार्जीं लवण वारूं ठाके । कीं तयासींही निमिखें । तेंचि होय ॥ १ ॥ तैसे श्रीकृष्ण अर्जुन दोन्ही । संवादले तें मर्नीं । धरितां मजही वानी । तेंचि होतसे ॥ २ ॥ ऐसें म्हणे ना मोटके । तंब हिरोनि सात्त्विके । आठव नेल नेणां कें । संजयपणाचा ॥ ३ ॥ रोमांच जंब फरके । तंब तंब आंग सुरके । स्तंभ स्वेदांतें जिंके । एकला कंपु ॥ ४ ॥ अद्वयानंदस्पर्शे । दिठी रसमय जाली असे । ते अश्रु नव्हती जैसे । द्रवत्वचि ॥ ५ ॥ नेणां काय न माय पोटीं । नेणां काय गुंफे कंठीं । वागर्था पडत मिठी । उससांचिया ॥ ६ ॥ किंबहुना सात्त्विकां आठां । चाचरु मांडतां उमेठा । संजयो जालासे चोहटां । संवादसुखाचा ॥ ७ ॥ तया सुखाची ऐसी जाती । जे आपणचि धरी शांती । मग पुढती देहस्मृती । लाधली तेणे ॥ ८ ॥

व्यासप्रसादाच्छुतवानेतदगुह्यमहं परम् ।

योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्षात्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥

तेव्हां बैसतेनि आनंदें । म्हणें जी जें उपनिषदें । नेणती तें व्यासप्रसादें । ऐकिलें मियां ॥ ९ ॥ ऐकतांचि ते गोठी । ब्रह्मत्वाची पडिली मिठी । मीतूंपणोंसां सृष्टी । विरोनि गेली ॥ १६१० ॥ हे आघवेचि का योग । जया ठाया येती मार्ग । तयाचें वाक्य सवंग । केलें मज व्यासें ॥ ११ ॥ अहो अर्जुनाचेनि मिषें । आपणपेंचि दुजें ऐसें । नटोनि आपणया उद्देशें । बोलिलें जें देव ॥ १२ ॥ तेथ कीं माझें श्रोत्र । पाटाचें जालें जी पात्र । काय वानूं स्वतंत्र । सामर्थ्य श्रीगुरुचें ॥ १३ ॥

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।

केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥

राया हें बोलतां विस्मित होये । तेणेंचि मोडावला ठाये । रल्नीं कीं रत्नकिळा ये । झांकोळित जैसी ॥ १४ ॥ हिमवंतींचीं सरोवरें । चंद्रोदयीं होती काशमीरें । मग सूर्यांगमीं माघारें । द्रवत्व ये ॥ १५ ॥ तैसा शरीराचिया स्मृती । तो संवादु संजय चित्तीं । धरी आणि पुढती । तेंचि होय ॥ १६ ॥

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ।

विस्मयो मे महानराजन्हृष्यामि च पुनः पुनः ॥ ७७ ॥

मग उठोनी म्हणे नृपा । श्रीहरीचिया विश्वरूपा । देखिलया उगा कां पां ।

असों लाहसी ॥ १७ ॥ न देखणेनि जें दिसे। नाहींपणेचि जें असे। किसरे आठवे तें कैसें। चुकऊं आतां ॥ १८ ॥ देखोनि चमल्कारु। कीजे तो नाहीं पैसारु। मजहीसकट महापूरु। नेत आहे ॥ १९ ॥ ऐसा श्रीकृष्णार्जुन-। संवादसंगमी स्नान। करूनि देतसे तिळदान। अहंतेचे ॥ २० ॥ तेथ असंवरे आनंदें। अलौकिकही कांहीं स्फुंदे। श्रीकृष्ण म्हणे सदगदें। वेळोवेळां ॥ २१ ॥ या अवस्थांची कांहीं। कौरवांते परी नाहीं। म्हणौनि रायें तें कांहीं। कल्पावें जंव ॥ २२ ॥ तंब जाला सुखलाभु। आपणां करूनि स्वयंभु। बुझाविला अवष्टंभु। संजयें तेणे ॥ २३ ॥ तेथ कोणी येकी अवसरी। होआवी ते करूनि दुरी। रावो म्हणे संजया परी। कैशी तुझी गा ॥ २४ ॥ तेणे तूंते येथें व्यासें। बैसविलें कासया उद्देशें। अप्रसंगामाजीं ऐसें। बोलसी काई ॥ २५ ॥ रानींचें राउळा नेलिया। दाही दिशा मानी सुनिया। कां रात्री होय पाहल्या। निशाचरां ॥ २६ ॥ जो जेथिंचें गौरव नेणे। तयासि तें भिंगुळवाणे। म्हणौनि अप्रसंगु तेणे। म्हणावा कीं तो ॥ २७ ॥ मग म्हणे सांगे प्रस्तुत। उदयलेसे जें उत्कळित। तें कोणासि बा रे जैत। देईल शेखीं ॥ २८ ॥ एहवीं विशेषें बहुतेक। आमुचें ऐसें मानसिक। जे दुर्योधनाचे अधिक। प्रताप सदा ॥ २९ ॥ आणि येरांचेनि पाडें। दळही यांचें देव्हडें। म्हणौनि जैत फुडें। आणील ना तें ॥ १६३० ॥ आम्हां तंब गमे ऐसें। मा तुझें ज्योतीष कैसें। तें नेणों संजया असे। तैसे सांग पां ॥ ३१ ॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः।

तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्धुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥

ॐतत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे

श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसन्यासयोगो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

यया बोला संजयो म्हणे। जी येरयेरांचे मी नेणों। परी आयुष्य तेथें जिणें। हें फुडें कीं गा ॥ ३२ ॥ चंद्रु तेथें चंद्रिका। शंभु तेथें अंबिका। संत तेथें विवेका। असणें कीं जी ॥ ३३ ॥ रावो तेथें कटक। सौजन्य तेथें सोयरीक। वन्हि तेथें दाहक। सामर्थ्य कीं ॥ ३४ ॥ दया तेथें धर्मु। धर्मु तेथें सुखागमु। सुखीं पुरुषोत्तमु। असे जैसा ॥ ३५ ॥ वसंतु तेथें वनें। वन तेथें

सुपने । सुपनीं पालिंगने । सारंगांचीं ॥ ३६ ॥ गुरु तेथ ज्ञान । ज्ञानीं आत्मदर्शन ।
 दर्शनीं समाधान । आथी जैसें ॥ ३७ ॥ भाग्य तेथ विलासु । सुख तेथ
 उल्लासु । हें असो तेथ प्रकाशु । सूर्य जेथें ॥ ३८ ॥ तैसें सकल पुरुषार्थ । जेणें
 स्वामी का सनाथ । तो श्रीकृष्णरावो जेथ । तेथ लक्ष्मी ॥ ३९ ॥ आणि
 आपलेनि कांतेसीं । ते जगदंबा जयापासीं । अणिमादिकीं काय दासी ।
 नव्हती तयातें ॥ १६४० ॥ कृष्ण विजयस्वरूप निजांगें । तो राहिला असे
 जेणें भागें । तैं जयो लागेवेगें । तेथेंचि आहे ॥ ४१ ॥ विजयो नामें अर्जुन
 विख्यातु । विजयस्वरूप श्रीकृष्णनाथु । श्रियेसीं विजय निश्चितु । तेथेंचि
 असे ॥ ४२ ॥ तयाचिये देशीच्या झाडीं । कल्पतरूतें होडी । न जिणावें कां
 येवढीं । मायबापें असतां ॥ ४३ ॥ ते पाषाणही आघवे । चिंतारलें कां
 नोहावे । तिये भूमिके कां न यावें । सुवर्णत्व ॥ ४४ ॥ तयाचिया गांवींचिया ।
 नदी अमृतें वाहाविया । नवल कायि राया । विचारीं पां ॥ ४५ ॥ तयाचे
 बिसाट शब्द । सुखें म्हणों येती वेद । सदेह सच्चिदानंद । कां न व्हावे
 ते ॥ ४६ ॥ पैं स्वर्गापवर्ग दोन्ही । इयें पदें जया अधीनीं । तो श्रीकृष्ण बाप
 जननी । कमळा जया ॥ ४७ ॥ म्हणौनि जिया बाहीं उभा । तो लक्ष्मीयेचा
 वल्लभा । तेथें सर्वसिद्धी स्वयंभा । येर मी नेणें ॥ ४८ ॥ आणि समुद्राचा
 मेघु । उपयोगें तयाहूनि चांगु । तैसा पार्थीं आजि लागु । आहे तये ॥ ४९ ॥
 कनकत्वदीक्षागुरु । लोहा परिसु होय कीरू । परी जगा पोसिता व्यवहारू ।
 तेंचि जाणें ॥ १६५० ॥ येथ गुरुत्वा येतसे उणें । ऐसें झाणें कोणही म्हणे ।
 वन्हि प्रकाश दीपपणें । प्रकाशी आपुला ॥ ५१ ॥ तैसा देवाचिया शक्ती ।
 पार्थु देवासीचि बहुती । परी माने इये स्तुती । गौरव असे ॥ ५२ ॥ आणि पुत्रें
 मी सर्वगुणीं । जिणावा हे बापा शिराणी । तरी ते शाढगपाणी । फळा
 आली ॥ ५३ ॥ किंबहुना ऐसा नृपा । पार्थु जालासे कृष्णकृपा । तो जयाकडे
 साक्षेपा । रीति आहे ॥ ५४ ॥ तोचि गा विजयासि ठावो । येथ तुज कोण
 संदेहो । तेथ न ये तरी वावो । विजयोचि होय ॥ ५५ ॥ म्हणौनि जेथ श्री
 तेथे श्रीमंतु । जेथ तो पंडूचा सुतु । तेथ विजय समस्तु । अभ्युदयो

तेथ ॥ ५६ ॥ जरी व्यासाचेनि साचें। धिरे (मानी) मन तुमचें। तरी या बोलाचें। धुवचि माना ॥ ५७ ॥ जेथ तो श्रीवल्लभु। जेथ भक्तकदंबु। तेथ सुख आणि लाभु। मंगळाचा ॥ ५८ ॥ या बोला आन होये। तरी व्यासाचा अंकु न वाहें। ऐसें गाजोनि बाहें। उभिलीं तेणें ॥ ५९ ॥ एवं भारताचा आवांका। आणूनि श्लोका येका। संजयें कुरुनायका। दीधला हातीं ॥ १६६० ॥ जैसा नेणें केवढा वन्ही। परी गुणाग्रीं ठेऊनी। आणिजे सूर्याची हानी। निस्तरावया ॥ ६१ ॥ तैसें शब्दब्रह्म अनंत। जाले सवालक्ष भारत। भारताचें शतें सात। सर्वस्व गीता ॥ ६२ ॥ तथाही सातां शतांचा। इत्यर्थु हा श्लोक शेषींचा। व्यासशिष्य संजयाचा। पूर्णोद्गारु जो ॥ ६३ ॥ येणें येकेंचि श्लोकें। राहे तेणें असकें। अविद्याजाताचें निकें। जिंतलें होय ॥ ६४ ॥ ऐसे श्लोक शतें सात। गीतेचीं पदें आंगें वाहत। पद्यें म्हणो कीं परमामृत। गीताकाशींचें ॥ ६५ ॥ कीं आत्मराजाचिये सभे। गीते वोडवले हे खांबे। मज श्लोक प्रतिभे। ऐसे येत ॥ ६६ ॥ कीं गीता हे सप्तशती। मंत्रप्रतिपाद्य भगवती। मोहमहिषा मुक्ती। आनंदली असे ॥ ६७ ॥ म्हणौनि मनें कायें वाचा। जो सेवकु होईल इयेचा। तो स्वानंदसाप्राज्ञाचा। चक्रवर्ती करी ॥ ६८ ॥ कीं अविद्यातिमिरोखें। श्लोक सूर्यातें पैजा जिंके। ऐसे प्रकाशिले गीतामिषें। रायें श्रीकृष्णें ॥ ६९ ॥ कीं श्लोकाक्षरद्राक्षलता। मांडव जाली आहे गीता। संसारपथश्रांता। विसंवावया ॥ १६७० ॥ कीं सभाग्यसंतीं भ्रमरीं। केले ते श्लोककलहारीं। श्रीकृष्णाख्यसरोवरीं। सासिन्नली हे ॥ ७१ ॥ कीं श्लोक नव्हती आन। गमे गीतेचें महिमान। वाखाणिते बंदिजन। उदंड जैसे ॥ ७२ ॥ कीं श्लोकांचिया आवारा। सात शतें करूनि सुंदरा। सर्वागम गीतापुरा। वसों आले ॥ ७३ ॥ कीं निजकांता आत्मया। आवडी गीता मिळावया। श्लोक नव्हती बाह्या। पसरु का जो ॥ ७४ ॥ कीं गीताकमळींचे भृंग। कीं हे गीतासागरतरंग। कीं हरीचे तुंग। गीतारथींचे ॥ ७५ ॥ कीं श्लोक सर्वतीर्थ संघातु। आला श्रीगीतेंगेआंतु। जे अर्जुन नरसिंहस्थु। जाला म्हणौनि ॥ ७६ ॥ कीं नोहे हे श्लोकश्रेणी। अचिंत्यचित्तचिंतामणी।

कीं निर्विकल्पां लावणी । कल्पतरुंची ॥ ७७ ॥ ऐसिया शतें सात श्लोकां ।
 परि आगळा येकयेका । आतां कोण वेगळिका । वानावा पां ॥ ७८ ॥ ताही
 आणि पारठी । इया कामधेनूतें दिठी । सूनि जैसिया गोठी । कीजती
 ना ॥ ७९ ॥ दीपा आगिलु मागिलु । सूर्यु धाकुटा वडीलु । अमृतसिंधु खोलु ।
 उथळु कायसा ॥ १६८० ॥ तैसे पहिले सरते । श्लोक न म्हणावे गीते । जुनीं
 नवीं पारिजातें । आहाती काई ॥ ८१ ॥ आणि श्लोका पाडु नाहीं । हें कीर
 समर्थु काई । येथ वाच्य वाचकही । भागु न धरी ॥ ८२ ॥ जे इये शास्त्रीं
 येकु । श्रीकृष्णाचि वाच्य वाचकु । हें प्रसिद्ध जाणे लोकु । भलताही ॥ ८३ ॥
 येथें अर्थे तेंचि पाठें । जोडे येवढेनि धटें । वाच्यवाचक येकवटें । साधितें
 शास्त्र ॥ ८४ ॥ म्हणौनि मज काहीं । समर्थनीं आतां विषय नाहीं । गीता
 जाणा हे वाढमयी । श्रीमूर्ति प्रभूची ॥ ८५ ॥ शास्त्र वाच्यें अर्थे फले । मग
 आपण मावळे । तैसें नव्हे हें सगळें । परब्रह्माचि ॥ ८६ ॥ कैसा विश्वाचिया
 कृपा । करूनि महानंद सोपा । अर्जुनव्याजें रूपा । आणिला देवें ॥ ८७ ॥
 चकोराचेनि निमित्तें । तिन्ही भुवनें संतप्तें । निविलीं कळावंतें । चंद्रें
 जेवीं ॥ ८८ ॥ कां गौतमाचेनि मिषें । कळिकाळज्वरितोदेशें । पाणिढाळु
 गिरीशें । गंगेचा केला ॥ ८९ ॥ तैसें गीतेचें हें दुभतें । वत्स करूनि पार्थातें ।
 दुभीनली जगापुरतें । श्रीकृष्ण गाय ॥ १६९० ॥ येथें जीवें जरी नाहाल । तरी
 हेंचि कीर होआल । नातरी पाठमिषें तिंबाल । जीभचि जरी ॥ ९१ ॥ तरी लोह
 एके अंशें । झगटलिया परिसें । येरीकडे अपैसें । सुवर्ण होय ॥ ९२ ॥ तैसी
 पाठाची ते वाटी । श्लोकपाद लावा ना जंब वोठीं । तंब ब्रह्मतेची पुष्टी ।
 येईल आंगा ॥ ९३ ॥ ना येणेसीं मुख वांकडें । करूनि ठाकाल कानवडें ।
 तरी कानींही घेतां पडे । तेचि लेख ॥ ९४ ॥ जे हे श्रवणे पाठें अर्थे । गीता
 नेदी मोक्षाआरौतें । जैसा समर्थु दाता कोणातें । नास्ति न म्हणे ॥ ९५ ॥
 म्हणौनि जाणतया सवा । गीताचि येकी सेवा । काय कराल आघवां । शास्त्रीं
 येरीं ॥ ९६ ॥ आणि कृष्णार्जुनीं मोकळी । गोठी चावळिली जे निराळीं । ते
 श्रीव्यासें केली करताळीं । घेवों ये ऐसी ॥ ९७ ॥ बाळकातें वोरसें । माय जैं

जेवकं बैसे । तैं तया ठाकती तैसे । घांस करी ॥ १८ ॥ कां अफाटा समीरणा ।
 आपैतेपण शाहाणा । केलें जैसें विंजणा । निर्मूनियां ॥ १९ ॥ तैसें शब्दे जें
 न लघे । तें घडूनियां अनुष्ठुर्भें । स्त्रीशूद्रादि प्रतिभे । सामाविलें ॥ २० ॥
 स्वातीचेनि पाणियें । न होती जरी मोतियें । तरी अंगीं सुंदरांचिये । का शोभर्तीं
 तियें ॥ १ ॥ नादु वाद्या न येतां । तरी कां गोचरु होता । फुलें न होतां घेपता ।
 आपोदु केवीं ॥ २ ॥ गोडीं न होतीं पकवानें । तरी कां फावती रसने ।
 दर्पणाकीण नयने । नयनु कां दिसे ॥ ३ ॥ द्रष्टा श्रीगुरुमूर्ती । न रिगता
 दृश्यपंथीं । तरी कां ह्या उपासती । आकळता तो ॥ ४ ॥ तैसें वस्तु जें
 असंख्यात । तया संख्या शतं सात । न होती तरी कोणा येथ । फावों
 शकतें ॥ ५ ॥ मेघ सिंधूचें पाणी वाहे । तरी जग तयातेंचि पाहे । कां जें उमप
 तें नोहे । ठाकतें कोण्हा ॥ ६ ॥ आणि वाचा जें न पवे । तें हे श्लोक न होते
 बरवे । तरी कानें मुखें फावे । ऐसें कां होतें ॥ ७ ॥ म्हणौनि श्रीव्यासाचा हा
 थोरु । विश्वा जाल उपकारु । जे श्रीकृष्णउक्ती आकारु । ग्रंथाचा केला ॥ ८ ॥
 आणि तोचि हा मी आतां । श्रीव्यासाचीं पदें पाहतां पाहतां । आणिला
 श्रवणपथा । मन्हाठिया ॥ ९ ॥ व्यासादिकांचे उन्मेख । राहाटती जेथ साशंक ।
 तेथ मीही रंक येक । वाचाळी करीं ॥ १० ॥ परी गीता ईश्वरु भोळा । ले
 व्यासोक्तिकुसुममाळा । तरी माडिया दूर्वादळा । ना न म्हणे कीं ॥ ११ ॥
 आणि क्षीरसिंधूचिया तटा । पाणिया येती गजघटा । तेथ काय मुरुकुटा ।
 वारिजत असे ॥ १२ ॥ पांख फुटे पांखिरूं । नुಡे तरी नभींच स्थिरू । गगन
 आक्रमी सत्वरू । तो गरुडही तेथ ॥ १३ ॥ राजहंसाचें चालणें । भूतलीं
 जालिया शाहाणें । आणिकं काय कोणें । चालवेंचिना ॥ १४ ॥ जी आपुलेनि
 अवकाशें । अगाध जळ घेपे कलशें । चुलीं चूळपणा ऐसें । भरूनि न
 निघे ॥ १५ ॥ दिवटीच्या आंगीं थोरी । तरी ते बहु तेज धरी । वाती आपुलिया
 परी । आणीच कीं ना ॥ १६ ॥ जी समुद्राचेनि पैसें । समुद्रीं आकाश आभासे ।
 थिल्लरीं थिल्लराएसें । बिंबेचि पैं ॥ १७ ॥ तेवीं व्यासादिक महामती । वावरों
 येती इये ग्रंथीं । मा आम्ही ठाकों हे युक्ती । न मिळे कीर ॥ १८ ॥

जिये सागरीं जळचरें। संचरती मंदराकारें। तेथ देखोनि शफरें येरें। पोहों
न लाहती॥१९॥ अरुण आंगाजवळिके। म्हणौनि सूर्यातें देखे। मा
भूतलींची न देखे। मुंगी काई॥२०॥ यालगीं आम्हां प्राकृतां। देशिकारें
बंधें गीता। म्हणणें हें अनुचिता। कारण नोहे॥२१॥ आणि बापु पुढां
जाये। ते घेत पाउलाची सोये। बाळ ये तरी न लाहे। पावों कायी॥२२॥
तैसा व्यासाचा मागोवा घेतु। भाष्यकारातें वाट पुसतु। अयोग्यही मी न
पवतु। कें जाईन॥२३॥ आणि पृथ्वी जयाचिया क्षमा। नुबगे स्थावरजंगमा।
जयाचेनि अमृतें चंद्रमा। निववी जग॥२४॥ जयाचें आंगिक असिकें। तेज
लाहोनि अर्कें। आंधाराचें सावाइकें। लोटिजत आहे॥२५॥ समुद्रा जयाचें
तोय। तोया जयाचें माधुर्य। माधुर्या सौंदर्य। जयाचेनि॥२६॥ पवना
जयाचें बळ। आकाश जेणें पघळ। ज्ञान जेणें उज्ज्वळ। चक्रवर्ती॥२७॥
वेद जेणें सुभाष। सुख जेणें सोल्लास। हें असो रूपस। विश्व जेणें॥२८॥
तो सर्वोपकारी समर्थुं। सद्गुरु श्रीनिवृत्तिनाथु। राहाटत असे मजहीआंतु।
रिघोनियां॥२९॥ आतां आयती गीता जगीं। मी सांगें मन्हाठिया भंगीं। येथ
कें विस्मयालगीं। ठावो आहे॥३०॥ श्रीगुरुचेनि नांवें माती। डोंगरीं
जयापासीं होती। तेणे कोळियें त्रिजगतीं। येकवद केली॥३१॥ चंदनें
वेधलीं झाडें। जालीं चंदनाचेनि पाडें। वसिष्ठें मानिली कीं भांडें। भानूसीं
शाटी॥३२॥ मा मी तंव चित्ताथिला। आणि श्रीगुरु ऐसा दादुला। जो
दिठीवेनि आपुला। बैसवी पर्दी॥३३॥ आधींचि देखणी दिठी। वरी सूर्य
पुरवी पाठी। तैं न दिसे ऐसी गोठी। केंही आहे॥३४॥ म्हणौनि माझे नित्य
नवे। श्वासोच्छ्वासही प्रबंध होआवे। श्रीगुरुकृपा काय नोहे। ज्ञानदेवो
म्हणे॥३५॥ याकारणे मियां। श्रीगीतार्थु मन्हाठिया। केला लोकां यथा।
दिठीचा विषो॥३६॥ परी मन्हाठे बोल रंगें। कवळितां पैं गीतांगें। तैं
गातयाचेनि पांगें। येकाढतां नोहे॥३७॥ म्हणौनि गीता गावों म्हणे। तैं
गाणिवें होती लेणें। ना मोकळे तरी उणें। गीताही आणित॥३८॥ सुंदर
आंगीं लेणें न सूये। तैं तो मोकळा शृंगारु होये। ना लेइलें तरी आहे।

तैसें के उचित ॥ ३९ ॥ कां मोतियांची जैसी जाती । सोनयाही मान देती । नातरी मानवती । अंगेंचि सडीं ॥ १७४० ॥ ना ना गुफिलीं कां मोकलीं । उणीं न होती परिमळीं । वसंतागमींचीं वाटोलीं । मोगरीं जैसीं ॥ ४१ ॥ तैसा गाणिवेते मिरवी । गीतेवीणही रंगु दावी । तो लाभाचा प्रबंधु ओंवीं । केला मियां ॥ ४२ ॥ तेण आबालसुबोधें । ओवीयेचेनि प्रबंधें । ब्रह्मरससुस्वादें । अक्षरें गुंथिलीं ॥ ४३ ॥ आतां चंदनाच्या तसुवरीं । परिमळालागीं फुलवरी । पारुखणें जियापरी । लागेना कीं ॥ ४४ ॥ तैसा प्रबंधु हा श्रवणीं । लागतखेंवो समाधि आणी । ऐकिलियाही वाखाणी । काय व्यसन न लवी ॥ ४५ ॥ पाठ करितां व्याजें । पांडित्यें येती वेषजे । तैं अमृतातें नेणिजे । फावलिया ॥ ४६ ॥ तैसेनि आइतेपणें । कवित्व जालें हें उपेणें । मनन निदिध्यास श्रवणें । जिंतिलें आतां ॥ ४७ ॥ हे स्वानंदभोगाची सेल । भलतयासीचि देईल । सर्वेंद्रियां पोषवील । श्रवणाकरवीं ॥ ४८ ॥ चंद्रातें आंगवणें । भोगूनि चकोर शाहाणे । परी फावे जैसें चांदिणें । भलतयाही ॥ ४९ ॥ तैसें अध्यात्मशास्त्रीं यिये । अंतरंगचि अधिकारिये । परी लोकु वाकचातुर्ये । होईल सुखिया ॥ ५० ॥ ऐसें श्रीनिवृत्तिनाथाचें । गौरव आहे जी साचें । ग्रंथु नोहे हें कृपेचें । वैभव तये ॥ ५१ ॥ क्षीरसिंधुपरिसरीं । शक्तीच्या कर्णकुहरीं । नेणों कैं श्रीत्रिपुरारीं । सांगितलें जें ॥ ५२ ॥ तें क्षीरकल्लोळाआंतु । मकरोदरीं गुप्तु । होता तयाचा हातु । पैठें जालें ॥ ५३ ॥ तो मत्स्येंद्र सप्तशृंगी । भग्नावयवा चौरंगी । भेटला कीं तो सर्वांगीं । संपूर्ण जाला ॥ ५४ ॥ मग समाधि अव्युत्थया । भोगावी वासना यया । ते मुद्रा श्रीगोरक्षाराया । दिधली मीरीं ॥ ५५ ॥ तेणे योगाब्जिनीसरोवरु । विषयविधवंसैकवीरु । तियें पदीं कां सर्वेश्वरु । अभिषेकिला ॥ ५६ ॥ मग तिहीं तें शांभव । अद्वयानंदवैभव । संपादिलें सप्रभव । श्रीगहिनीनाथा ॥ ५७ ॥ तेणे कळिकळितु भूतां । आला देखोनि निरुता । ते आज्ञा श्रीनिवृत्तिनाथा । दिधली ऐसी ॥ ५८ ॥ ना आदिगुरु शंकरा- । लागोनि शिष्यपरंपरा । बोधाचा हा संसरा । जाला जो आमुतें ॥ ५९ ॥ तो हा तूं घेऊनि आघवा । कळीं गिळितयां जिवां । सर्व प्रकारीं धांवा । करीं पां वेगीं ॥ १७६० ॥ आर्धींच तंव

तो कृपाळु । वरी गुरुआज्ञेचा बोलु । जाला जैसा वर्षाकाळु । खवळणे
मेघां ॥ ६१ ॥ मग आर्ताचेनि वोरसे । गीतार्थग्रंथनमिसे । वर्षला शांतरसे । तो
हा ग्रंथु ॥ ६२ ॥ तेथ पुढां मी बापिया । मांडला आर्ती आपुलिया । कीं
यासाठीं येवढिया । आणिलों यशा ॥ ६३ ॥ एवं गुरुक्रमे लाधले । समाधिधन
जें आपुले । तें ग्रंथे बोधौनि दिधले । गोसावी मज ॥ ६४ ॥ वांचूनि पढे ना
वाची । ना सेवाही जाणे स्वामीची । ऐशिया मज ग्रंथाची । योग्यता कें
असे ॥ ६५ ॥ परी साचचि गुरुनाथे । निमित्त करूनि मातें । प्रबंधव्याजे
जगातें । रक्षिले जाणा ॥ ६६ ॥ तन्ही पुरोहितगुणे । मी बोललों पुरे उणे । तें
तुम्हीं माउलीपणे । उपसाहिजो जी ॥ ६७ ॥ शब्द कैसा घडिजे । प्रमेयीं कैसे
पां चढिजे । अळंकारु म्हणिजे । काय तें नेणे ॥ ६८ ॥ सायिखडेयाचें बाहुले ।
चालवित्या सूत्राचेनि चाले । तैसा मातें दावीत बोले । स्वामी तो माझा ॥ ६९ ॥
यालगां मी गुणदोष- । विषीं क्षमाविना विशेष । जे मी संजात ग्रंथले देख ।
आचार्ये कीं ॥ १७७० ॥ आणि तुम्हां संतांचिये सभे । जें उणिवेंसी ठाके
उभें । तें पूर्ण नोहे तैं लोभें । तुम्हांसीचि कोपें ॥ ७१ ॥ सिवतलियाही परिसे ।
लोहत्वाचिये अवदसे । न मुकिजे आयसे । तैं कवणा बोलु ॥ ७२ ॥ बोहळे
हेंचि करावे । जे गंगेचे आंग ठाकावे । मगही गंगा जरी नोहावे । तैं तो काय
करी ॥ ७३ ॥ म्हणौनि भाग्ययोगे बहुवे । तुम्हां संतांचे मी पाये । पातले
आतां कें लाहे । उणे जगीं ॥ ७४ ॥ अहो जी माझेनि स्वामी । मज संत जोडुनि
तुम्हीं । दिधलेति तेणे सर्वकामीं । परिपूर्ण जालों ॥ ७५ ॥ पाहा पां मातें तुम्हां
सांगडे । माहेर तेणे सुरवाडे । ग्रंथाचे आलियाडे । सिढ्डी गेले ॥ ७६ ॥ जी
कनकाचे निखळ । वोतूं येईल भूमंडळ । चिंतारल्नीं कुळाचळ । निर्मू
येती ॥ ७७ ॥ सातांही हो सागरांते । सोपे भरितां अमृते । दुवाड नोहे तारांते ।
चंद्र करितां ॥ ७८ ॥ कल्पतरुचे आराम । लावितां नाहीं विषम । परी
गीतार्थाचे वर्म । निवङूं न ये ॥ ७९ ॥ तो मी येकु सर्वमुका । बोलेनि
महाठिया भाखा । करीं डोळेवरी लोकां । घेवों ये ऐसे जें ॥ १७८० ॥ हा
ग्रंथसागरु येवळा । उतरोनि पैलीकडा । कीर्तिविजयाचा धेंडा । नाचे जो

कां ॥ ८१ ॥ गीतार्थाचा आवारु । कलशेंसीं महापेरु । रचूनि पार्जीं श्रीगुरु - । लिंग
 जें पूर्जीं ॥ ८२ ॥ गीता निष्कपट माय । चुकोनि ताहें हिंडे जें वाय । ते
 मायपूता भेटी होय । हा धर्म तुमचा ॥ ८३ ॥ तुम्हां सज्जनांचें केलें ।
 आकळुनी जी मी बोलें । ज्ञानदेव म्हणे थेंकुलें । तैसें नोहे ॥ ८४ ॥ काय बहु
 बोलें सकळां । मेळविलें जन्मफळा । ग्रंथसिद्धीचा सोहळा । दाविला जो
 हा ॥ ८५ ॥ मियां जैसजैसिया आशा । केला तुमचा भरंवसा । ते पुरवूनि जी
 बहुवसा । आणिलों सुखा ॥ ८६ ॥ मजलागां ग्रंथाची स्वामी । दुजी सृष्टी जे
 हे केली तुम्ही । तें पाहोनि हांसों आम्ही । विश्वामित्रातेंही ॥ ८७ ॥ जे असोनि
 त्रिशंकुदोरें । धातयाही आणावें वोसें । तें नासतें कीजे कीं ऐसें । निर्मावें
 नाहीं ॥ ८८ ॥ शंभू उपमन्यूचेनि मोहें । क्षीरसागर्स्त्रही केला आहे । येथ तोही
 उपमे सरी नोहे । जे विषगर्भ कीं ॥ ८९ ॥ अंधकारु निशाचरां । गिळितां सूर्ये
 चराचरां । धांवा केला तरी खरा । ताउनी कीं तो ॥ १७९० ॥ तातलियाही
 जगाकारणें । चंद्रें वेचिलें चांदणें । तया सदोषा केवीं म्हणे । सारिखें
 हें ॥ ९१ ॥ म्हणौनि तुम्हीं मज संतीं । ग्रंथरूप जो हा त्रिजगतीं । उपयोग
 केला तो पुढती । निरुपम जी ॥ ९२ ॥ किंबहुना तुमचें केलें । धर्मकीर्तन हें
 सिद्धी नेलें । येथ माझें जी उरलें । पाईकपण ॥ ९३ ॥ आतां विश्वात्मकें देवें ।
 येणें वाग्यज्ञें तोषावें । तोषोनि मज द्यावें । पसायदान हें ॥ ९४ ॥ जे खळांची
 व्यंकटी सांडो । तयां सत्कर्मी रती वाढो । भूतां परस्परे पडो । मैत्र
 जीवाचें ॥ ९५ ॥ दुरिताचें तिमिर जावो । विश्व स्वधर्मसूर्ये पाहो । जो जें
 वांछील तो तें लाहो । प्राणिजात ॥ ९६ ॥ वर्षत सकळमंगलीं । ईश्वरनिष्ठांची
 मांदियाळी । अनवरत भूतलीं । भेटतु या भूतां ॥ ९७ ॥ चल कल्पतरुंचे
 आरव । चेतनाचिंतामणीचे गांव । बोलते जे अर्णव । पीयूषाचे ॥ ९८ ॥ चंद्रमे
 जे अलांछन । मार्तड जे तापहीन । ते सर्वाही सदा सज्जन । सोयरे होतु ॥ ९९ ॥
 किंबहुना सर्वसुखीं । पूर्ण होऊनि तिहीं लोकीं । भजिजो आदिपुरुखीं ।
 अखंडित ॥ १८०० ॥ आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं इयें । दृष्टादृष्टविजयें ।
 होआवें जी ॥ १ ॥ तेथ म्हणे श्रीविश्वेशरावो । हा होईल दानपसावो ।

येणे वरें ज्ञानदेवो । सुखिया जाला ॥ २ ॥ ऐसें युगीं परी कलीं । आणि
महाराष्ट्रमंडळीं । श्रीगोदावरीच्या कूलीं । दक्षिणलिंगीं ॥ ३ ॥ त्रिभुवनैकपवित्र ।
अनादि पंचक्रोशक्षेत्र । जेथे जगाचें जीवनसूत्र । श्रीमहालया (श्रीमहाक्षसा)
असे ॥ ४ ॥ तेथे यदुवंशविलासु । जो सकलकलानिवासु । न्यायाते पोषी
क्षितीशु । श्रीरामचंद्रु ॥ ५ ॥ तेथे महेशान्वयसंभूतें । श्रीनिवृत्तीनाथसुतें । केले
ज्ञानदेवें गीतें । देशीकार लेणे ॥ ६ ॥ एवं भारताच्या गांवीं । भीष्मनाम प्रसिद्ध
पर्वी । श्रीकृष्णार्जुनीं बरवी । गोठी जे केली ॥ ७ ॥ जें उपनिषदांचें सार । सर्व
शास्त्रांचें माहेर । परमहंसीं सरोवर । सेविजे जें ॥ ८ ॥ तिये गीतेचा कलशु ।
संपूर्ण हा अष्टादशु । म्हणे निवृत्तिदासु । ज्ञानदेवो ॥ ९ ॥ पुढती पुढती
पुढती । इया ग्रंथपुण्यसंपत्ती । सर्वसुखीं सर्वभूतीं । संपूर्ण होईजे ॥ १८१० ॥
शके बाराशते बारोत्तरे । तैं टीका केली ज्ञानेश्वरे । सच्चिदानन्दबाबा आदरें ।
लेखकु जाहला ॥ १८११ ॥

इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

श्रीएकनाथमहाराजांनी ज्ञानेश्वरी ग्रंथ संशोधन
केल्यानंतर ज्ञानेश्वरीसंबंधाने केलेल्या ओव्या

श्रीशके पंधराशें साहोतरीं । तारणनामसंवत्सरीं । एकाजनार्दनें अत्यादरीं ।
गीता-ज्ञानेश्वरीप्रति शुद्ध केली ॥ १ ॥ ग्रंथ पूर्वीच अतिशुद्ध । परी पाठांतरीं
शुद्ध अबद्ध । तो शोधूनियां एवंविध । प्रतिशुद्ध सिद्ध ज्ञानेश्वरी ॥ २ ॥ नमो
ज्ञानेश्वरा निष्कलंका । जयाची गीतेची वाचितां टीका । ज्ञान होय लेकां ।
अतिभाविकां ग्रंथार्थियां ॥ ३ ॥ बहुकाळपर्वणी गोमटी । भाद्रपदमास कपिलघष्ठी ।
प्रतिष्ठानीं गोदातटीं । लेखनकामाठी संपूर्ण जाहली ॥ ४ ॥ ज्ञानेश्वरीपाठीं ।
जो ओंवी करील मन्हाटी । तेणे अमृताचे ताटीं । जाण नरोटी ठेविली ॥ ५ ॥

॥ श्रीसच्चिदानन्दार्पणमस्तु ॥
॥ समाप्तोऽयं ग्रंथः ॥

॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥

श्रीज्ञानेश्वर महाराजविरचित विश्वशांति प्रार्थना.

पसायदान

आतां विश्वात्मके देवे । येणे वाग्यज्ञे तोषावे ।
तोषोनि मज द्यावे । पसायदान हें ॥
जे खलांची व्यंकटी सांडो । तयां सत्कर्मी रती वाढो ।
भूतां परस्परे पडो । मैत्र जीवाचे ॥
दुरिताचे तिमिर जावो । विश्व स्वधर्मसूर्ये पाहो ।
जो जें वांछील तो तें लाहो । प्राणिजात ॥
वर्षत सकळमंगळीं । इँश्वरनिष्ठांची मांदियाळी ।
अनवरत भूतळीं । भेटतु या भूतां ॥
चला कल्पतरुंचे आरव । चेतनाचिंतामणीचे गांव ।
बोलते जे अर्णव । पीयूषाचे ॥
चंद्रमे जे अलांछन । मार्तड जे तापहीन ।
ते सर्वाही सदा सज्जन । सोये होतु ॥
किंबहुना सर्वसुखीं । पूर्ण होऊनि तिहीं लोकीं ।
भजिजो आदिपुरुखीं । अखंडित ॥
आणि ग्रंथोपजीविये । विशेषीं लोकीं इयें ।
दृष्टदृष्टविजये । होआवे जी ॥
तेथ म्हणे विश्वेशरावो । हा होईल दानपसावो ।
येणे वरें ज्ञानदेवो । सुखिया जाला ॥

श्री स्वामी ज्ञानानन्दशास्त्रीविरचित ज्ञानेश्वरीची आरती

आरती माउली ज्ञानेश्वरीची । देवता जी आहे मराठी भाषेची ।
जय देवी जय देवी जय ज्ञानेश्वरी । श्रवणे पठणे मूढ जन तारी ॥१॥

कृष्णाने अर्जुना उपदेश केला । शोकमोहत्याचा सारानष्टङ्गाला ।
देववाणी जेव्हां कळेना सर्वांग । ज्ञानदेवं तुज आणिले उदयाला ॥२॥

देवाचे मनोगत जाणोनी स्पष्ट । जगाच्या कल्याणा करुनी प्रगट ।
मराठी भाषेत कैवल्याची वाट । तुजमाजी सहज दाविली नीट ॥३॥

श्रुति व स्मृतींचा घेउनी आधार । ऋषिमुर्नींचाही करुनी आदर ।
निज विचारांचा करुनी विस्तार । गुरुदेवापाशी मागितला वर ॥४॥

तुझिया ज्ञानाचा घेउनी अनुभव । साधुसंतांनी तुझा केला गौरव ।
सर्वांनी तुजकडे घेतली धाव । सुखी करिशी तारुनी जड जीव ॥५॥

जेथे श्रीमोहिनी राजसे सुंदरी । प्रवरेच्या तीरीं नेवासा नगरी ।
ज्ञानदेव तेथे जें सांगे गीतेवरी । सच्चिदानन्दं तुज लिहिले आदरी ॥६॥

आरती विना नाही शांती मनाला । काया वाचा मने ओवाळू तुजला ।
मान दे माउली विनवणीला । ज्ञानानंद तुझा देई सर्वांग ॥७॥

श्रीमद्भगवद्गीतेची आरती

जय भगवद्गीते, मैथ्या जय भगवद्गीते ।
हरि-हिय-कमल-विहारिण सुन्दर सुपुनीते ॥ टेक ॥

कर्म-सुमर्म-प्रकाशिनि कामासक्तिहरा ।
तत्त्व-ज्ञान-विकाशिनि विद्या ब्रह्म-परा ॥ जय० ॥

निश्चल-भक्ति-विधायिनि निर्मल मलहारी ।
शरण-रहस्य-प्रदायिनि सब विधि सुखकारी ॥ जय० ॥

राग-द्वेष-विदारिणि कारिणि मोद सदा ।
भव-भय-हारिणि तारिणि परमानन्दप्रदा ॥ जय० ॥

आसुर-भाव-विनाशिनि नाशिनि तम-रजनी ।
दैवी-सद्गुण-दायिनि हरि-रसिका सजनी ॥ जय० ॥

समता त्याग-सिखावनि, हरिमुखकी बानी ।
सकल शास्त्रकी स्वामिनि, श्रुतियोंकी रानी ॥ जय० ॥

दया-सुधा-बरसावनि मातु! कृपा कीजै ।
हरि-पद-प्रेम दान कर अपनो कर लीजै ॥ जय० ॥

॥ हरिः ॐ तत्सत् ॥

